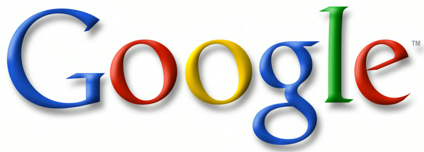

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

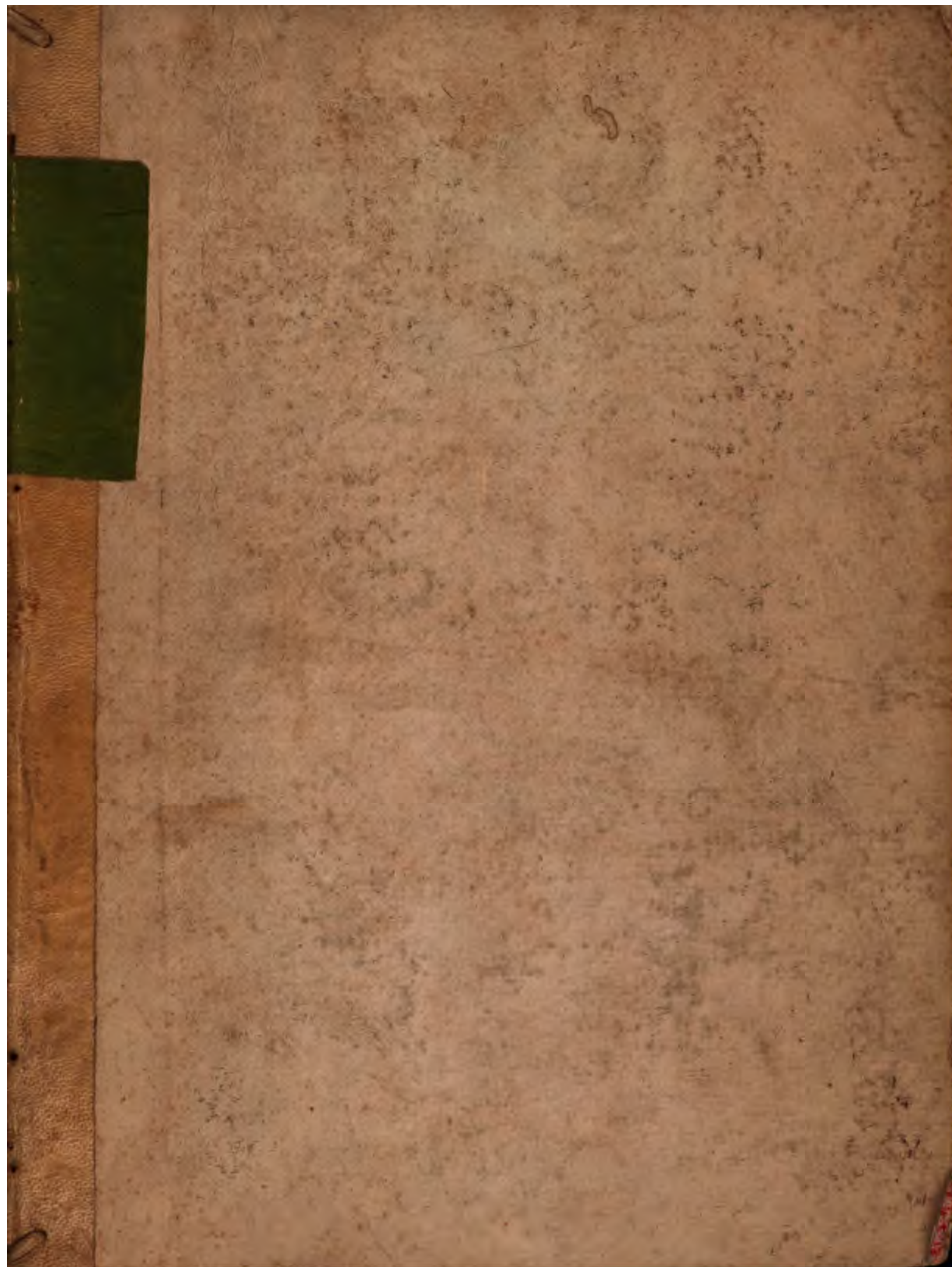

LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES ITALICAE MEDII AEVI,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magistratibus, Legibus, Studiis Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate, Servitute, Foederibus, aliisque faciem & mores Italici Populi referentibus post declinationem Rom. Imp. ad Annum usque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primùm ex Archivis Italiae depromtarum;

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO

SERENISSIMI DUCIS MUTINAE BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

Arretino Seminario & Collegio Ecclesiasticorum Castilionensi Episcopalibus alteram hanc editionem curantibus.

TOMUS SECUNDUS.

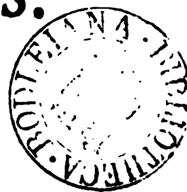

ARRETII MDCCLXXIV.

Typis MICHAELIS BELLOTTI Impress. Episcop. sub signo PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

246. h. 251.

DE MISSIS REGIIS,

SEU

JUDICIBUS

EXTRAORDINARIIS.

DISSERTATIO NONA.

DISSERTATIO NONA.

Ecte consultum olim fuerat Reipublicae incolumitati, servandaeque inter Populum justitiae, constitutis tot Judicibus, nempe *Comite Sacri Palatii*, *Ducibus*, *Marchionibus*, *Comitibus*, aliisque ejusmodi Magistratibus. Immo, uti in Dissertat. XXXI. *de Placitis* ostendam, Reges ipsi atque Imperatores Judicem interdum agebant, & litigantium disceptationibus intererant. Sed praeter ordinarios Populi Judices, subsidium alterum adinventum est. Nimirum ex Regum & Augustorum latere, nonnunquam etiam ex ipsis Provinciis, electi alii Judices extra ordinem, sive extraordinaria auctoritate praediti, in Provincias mittebantur, qui Populi querimonias audirent, & oppressam justitiam restaurarent, contributâ iis potissimum facultate, ipsos Comites, ceterosque Judices emendandi. *Missi Regii*, *Missi discurrentes*, *Missi Dominici*, *Regii Legati* (alia nomina praetermitto) ii appellabantur. Eorum auctor, aut certe amplificator, non alius fuisse videtur, quàm celeberrimus inter Francos Reges ac Imperatores Carolus Magnus, qui tot alios ritus, novasque Leges primus invexit, utilitate, sanctitate, ac prudentiâ summe commendandas, quippe quas nemo neget ad rectum Populi regimen excogitatas, & quidem maxime accommodatas. Missos profectò Regios in usu fuisse vel apud Reges Langobardos exploratum habeo. In Dissertatione LXXIV. *de Parochiis* egregium Placitum evulgabo, habitum Liutprando Rege regnante Anno DCCXV. in Tuscia, ubi quatuor Episcopi *una cum Misso excellentissimi Domni Liutprandi Regis nomine Gumeriano Notario*, controversiam cognoverunt agitatam inter Episcopos Arretinum atque Senensem. Verùm, si quidquam video, à Missis, de quibus mihi sermo nunc est, non leviter differebat Missus ille Langobardus.

Andreas Laudensis Episcopus, & Rogerius filius Rumaldi, in Placito Laudensi coram Benzone Misso Ottonis III. Imperatoris litem inter se agitant, Anno Christi 1000.

D*Um in Dei nomine*, *Comitatu Laudense*, *in Villa*, *quae noncupatur Tauriano*. *in via publica*, *in judicio resideret* Benzo & Missus Domni Tercius Ottoni Imperatori, *qui per Epistola*, * *si illum Missus*: „ Eidem Domini favente clementia Rex. Si „ nostrorum Fidelium mentes exultare fecerimus, nostra servicia e- „ xercere diligentius. Quapropter notum volumus cunctis in Laudensi „ Comitatu manentibus, majoribus „ seu minoribus, nostre auctoritatis „ pagina concessisse Benzone ipsius „ Comitatus Comiti habere potestatem & jura, sicuti & judicare potuerit, omni nostra, nostrorumque „ fidelium, remota contradictione. „ Quod ut verius credatur, diligentiusque observetur, nostro Sigillo „ jussimus annotari. *Justitias faciendas ac deliberandas; residentibus cum eo Teodaldus*, *Adelbertus &c. Ibique eorum veniens presentia Rogerius filius quondam Rumaldi de loco Bariano*, *nec non & ex alia parte* Domnus Andreas Episcopus *Sancte* Laudensis *Eclesie*, *una cum Maurone ejus & ipsius Episcopo Avocatus; & retulerunt ipse Rogerius*: Abeo & teneo ad meam proprietatem Casis & Castris, seu rebus territoriis &c. quibus sunt positis tam infra Castro, qui nominatur Sancto Floriano &c. jugeras centum. Atque in loco, ubi dicitur Maleo, tam infra Castro &c. juges septicentum &c. *Anno Imperii Tercius Domni Ottoni Imperii Deo propicio Quinto*, *die mensis Augusti*, *Indictione XIII.*

Benzo Missus Domni Imperatoris interfui.

Ex vetusti, ut suspicor, amanuensis incuria heic occurrunt luxata quaedam. Attamen satis elucet, Benzonem Missum, antequam ad judicandum accesserit, literas suae auctoritatis ab Ottone III. Augusto acceptas promulgasse. *Tractoriae* appellabantur ejusmodi Literae, de quibus agam in Differtat. XIX. *de Tributis*. Edicebant autem ejusmodi Judices extra ordinem adlecti, se missos à Regibus & Augustis *ad singulorum hominum lites* ac *intentiones*, hoc est contentiones, *audiendas ac deliberandas*. Et quandoquidem non uno in loco consistere solebant, sed per Provinciam, & Pagos vagabantur, in locis singulis disciplinam ac justitiam restauraturi: ideo *Missi discurrentes* appellabantur. Quamquam id ex plerisque Placitis factum appareat, attamen ingratum Lectori minime futurum puto, si exemplum adferam, petitum ex insigni Archivo Monachorum Cisterciensium Sancti Ambrosii Mediolanensis, ubi autographum, revera à voracitate temporis valde attritum, ego prae manibus habui atque descripsi.

In Placito Mediolanensi coram Berengario Nepote & Misso Berengarii Imperatoris, Advocatus Monasterii Mediolanensis S. Ambrosii litem agit ac obtinet contra Adelardum quemdam, Anno 918.

D*Um in Dei nomine*, *Civitate Mediolani*, *Curte Ducati*, *in laubia ejusdem Curtis*, *in judicio resideret* Berengarius Nepus & Missus Domni *& gloriosissimi* Berengarii *serenissimi* Imperatoris, *Avio & Senior ejus*, *qui in Comitatu Mediolanense ab ipso Imperatore Missus esset constitutus tamquam Comes &* Missus discurrens, *sui presencia singul........ intenciones*, *eciam Epistola sigillata ab anulo idem Domni Imperatoris hic Mediolani in ipso Judicio ostensa fuit & relecta*, *in qua continebatur*, *ut....... Berengarius Nepus idem Domni Imperatoris Missus esset constitutus; residentibus cum eo* Rotgerius Vicecomes *ejusdem* Mediolanensis Civitatis, *Protasius qui & Atto*, *Rotfredus*, *Ragifredus*, *item Ragifredus*, *Lanfrancus*, *alio Rotfredus*, *& Bertericus Judices Domni Imperatoris*, *Lupus*, *Petrus*, *Johannes*, *Giselbertus*, *Jonam*, *item Johannes*, *Petrus...... Mediolanenses*, *Gaidulfus*, *Dagibertus*, *& Anspertus Notariis*, *& reliqui*. *Ibique eorum venerunt presencia Giselbertus Judex de loco Aticiaco*, *Advocato... beati Christi Confessoris Ambrosii*, *ubi ejus sanctum umatum quiescit Corpus*, *situm in suburbium Mediolanensis Civitatis*, *nec non Adelardus de L....... filio quondam Anradi*, *intencionem habentes*. *Dicebat ipse Giselbertus Advocatus:* „ dudum in judicio malavi istum Adelardum, quod malo ordine detineret......... diceret aliquantis rebus territoriis, quibus essent positis in locis & fundis Mercai, & in Robereto finibus Valisteline, que legibus pertinere deberent ejusdem....... Sancti Ambrosii, que essent rebus ipsis per nominative illis in Mercai. In primis campo & prado insimul tenente per mensura tabolarum quadraginta...... partes res Sancti Abundii, & de quarta Sancti Ambrosii, alio campo per mensura tabolarum quinquaginta, tercio campo per mensura tabolarum duodecim....... Sancti Abundii de alia Langobardorum Silva Castanalbi cum ipso campo tenente est juges duas de una parte Sancti Abundii, de alia Sancti.... tercia Langobardorum, & in Roboreto prado uno per mensura juges duas & tabolarum quindecim &c. unde per wadiam firmati super hoc accessimus, & odie exinde hic in judicio inter nos........ abemus Placitum ad racionem standum, responsum exinde dandum, aut legitime finiendum. *Ad hec respondit ipse Adelardus:* Vere sicut Augiselbertus Advoc......... ita me malasti, & inter nos actum & wadiatum est, & super ipsis rebus accessimus, sicut asseruisti, & exinde odie hic in judicio inter nos...... abemus Placitum ad racionem standum, aut legitime finiendum; sed concredo me quia de ipsa res, unde superius nominative per locas, & in alico..... coërencias dixisti, nihil mihi pertinet ad abendum nec requirendum, neque pertinuit, & de cummunaliis in eodem denominato loco & fundo Mercai, sita Valisteline

„ line fupter, tam in montibus, quam „ in valis, seu in alpibus, adque „ in planicis in ipso a denominato „ loco & fundo Mercai, unde me „ superius malasti, & pertinet de „ jura ipsius Monasterii, nihil con- „ tradico, nec contradicere quero, „ quia nec legibus possum, sed le- „ gibus propriis esse debent ejusdem „ Monasterii Sancti Ambrosii. *His peractis & manifestacione facta paruit supradictis Auditoribus esse recte, & judicaverunt, ut justa eorum intencione & professione seu manifestacione eidem Adelardi........ rebus ipsis, hunde ut supra egerunt, amodo & in antea pars ejusdem Monasterii Sancti Ambrosii abere debere, & finita est causa. Et qualiter hec causa acta est, notitiam ad futuram tenendam memoriam, & securitatem ejusdem Monasterii Sancti Ambrosii, ego Ingelbertus Notarius scripsi & interfui, Anno Imperii Domni Berengarii Imperatoris Tercio, mense Aprelis, Indictione VI.*

Signum manus suprascripti Berengarii Nepus & Missus Domni Imperatoris, qui ut supra interfuit.

......hericus Vicecomes interfui.

Rotfredus Judex Domni Imperatoris interfui.

Giselbertus Judex interfui.

Aupaldus Judex Domni Imperatoris interfui.

Petrus Judex interfui.

Ragifredus Judex Domni Imperatoris interfui.

Petrus Judex interfui.

Rotfredus Judex Domni Imperatoris interfui.

Jonam Judex interfui.

Marinus Judex interfui.

Curtem Ducatus, quam heic memoratam vides, testem habemus, olim Mediolanensi Urbi Praefectos, *Ducis* appellatione fuisse insignitos. Et quidem loci memoria ad nostra usque tempora servata creditur, ubi in media fere Urbe appellatur *il Cordusio*. Hac de re egi in Differtat. V. *de Ducibus*. Qui vero hic vocatur *Berengarius Nepus & Missus Domni & gloriosissimi Berengarii serenissimi Imperatoris*, idem est ac Berengarius, qui post Hugonem & Lotharium Italiae Reges Italicum Regnum Rex & ipse rexit, illudque Ottone Magno tandem decertante amisit. Haec de illo, ejusque patre Adelberto habet Liutprandus Historicus Lib. 2. Cap. 10. *Adelbertus Iporegiae Marchio, cui Berengarius* (scilicet Primus, qui Rex Italiae, ac postmodum Imperator fuit) *filiam suam nomine Gislam conjugio copulaverat, ex qua filium genuerat, cui & Avi sui vocabulum dederat*; nempe Berengarium in Placito isto primas agentem, cujus propterea Berengarius I. Augustus dicitur *Avius & Senior*. Atque in hac etiam Charta animadverte, productam primo fuisse *Epistolam sigillatam ab anulo ejusdem Domni Imperatoris, in qua continebatur, ut idem Berengarius Nepus ipsius Domni Imperatoris Missus esset constitutus*. Comes autem Mediolanensis Urbis interfuisse Placito non legitur. Interfuit quidem *Rotgerius Vicecomes ejusdem Mediolanensis Civitatis*, fortasse quod mors Comitem sustulisset, aut is ab Urbe abesset. Fuit enim in more, ut Comites ejusmodi judiciis interessent, nescio num honoris, an necessitatis caussâ. Id palam fiet ex Placito Patavii habito, regnante Henrico inter Reges Quarto, i. e. Imperatores Tertio: quod expressum fuit ex antiquo exemplo, existente in Archivo nobilissimi Monasterii Benedictinorum Sanctae Justinae Patavii. Illic enim praeter Missos Regios in judicio consedit *Albertus Comes*

ves nujus Civitatis, uti & *Oldericus Episcopus Patavienfis*, quem *Uldaricum* Ughellius appellat; nam & Episcopi hanc honorificentiam adhibebant Re- A giis Missis, ut eorum judiciis interessent. Immo, ut eorum praesentia justitiae tutius consuleretur, ad Placita ipsa invitabantur.

Refutatio Vallis de Mercato facta à Civibus Patavinis Johanni Abbati Sanctae Justinae in Placito habito Patavii à Missis Henrici IV. Regis, Anno 1077.

DUm *in Dei nomine, in Civitate Padue, in casa terrena* Domni Olderici Episcopi, *per data licentia in judicio residebat* Domnus Sigifredus *&* Miozo, Missi Domni Henrici Regis, *ad singulorum hominum justitias faciendas & deliberandas, & cum eis* Domnus Oldericus Episcopus, *&* Albertus Comes hujus Civitatis Patavienfis, *& Ogerius Advocatus &c. simulque cum eis alii boni viri, quorum nomina sunt hec &c. In istorum omnium, & aliorum hominum presentia veniens* Johannes Abbas de Monasterio Sancte Justine, *simul cum Uberto Advocato suo retulit, & cepit dicere, ac postulare mercedem, dicens:* „ Peto vos, Domini & Missi Domni „ mei Regis, ut faciatis nobis ju- „ stitiam propter Deum & animam „ Domni mei Regis, & vestras a- „ nimas: ut Vallis, que est foris „ hujus Civitatis Patavi, que dici- „ tur Vallis de Mercato, que simul „ se tenet Pratum & Zairo vocato, „ cum Valle, seu cum casis & ortis „ simul se tenentibus cum predicto „ Zairo, quod fuit antiquitus edifi- „ cium magnum: que omnia pro- „ prium sunt de Sancta Justina &c. „ Similiter peto mercedem de aqua „ fluvii Rodolonis, ubi dicitur su- „ pra Ponte Vicentino ad molendi- „ num in ipsa aqua tenendum & „ habendum. *Tunc predicti Missi Regis interrogavere Judices, quod exinde* B *facere debuissent. Et inquisita a multis partibus, & non potuere cognoscere, quod illa Valle & illo Zairo pertinuisse nisi ad Monasterium Sancte Justine, & cognoscere quod non pertinebat in illa Valle, que dicitur Petra Mercato, & predicto Zairo ad Cives Padue, neque ad ullum alium, nisi ad predictum Monasterium Sancte Justine, sicut ipsi plures de Civibus dicunt. Tunc interrogaverunt omnes Cives, si quis ex eis ausi* C *fuissent hanc veritatem jurare propter Deum. Et ecce tres viri de eisdem Civibus presentes, Azo Advocatus, Martinus de Juliana, & Donatus de Warangolo respondentes dixerunt:* Nos enim propter veritatem dicentes testificamus hanc rem, & jurantes pro- D pter Deum. *Ad quod testimoniam nullus de Civibus contradixit, sed omnes tacuere &c. Et dixere Missi Regis ad Judices, quod facere deberent. Et dixerunt sententiam Legis & firmavere:* Venite vos omnes Cives, & refutate in manibus Domni Abbatis istam Vallem cum illo Zairo. *Accedentes quanti potuere tangere fustum, & refu-* E *taverunt in manu Domni Johannis Abbatis ex deliberatione Episcopi illam terram, sicut designatum est. Et post miserunt bannum ex parte Regis super illam totam terram, & super aquam de Rebolone, quam refutavit Ugo de &c. ut quicumque ab hac die in antea &c. In eodem loco dimisit Odelricus Episcopus magnam refutacionem in manu Johannis*

bannis

bannis Abbatis dicens: Et ego similiter predictam terram de Valle refuto in Monasterio Sancte Justine per me & meos successores sub eodem banno, nisi tamen ut concedas mihi fodere de Zairo aliquas petras, ut possim persolvere debitum, quod habeo in....... *Et preceperunt Missi Regis &c.*

Et ego Stephanus Notarius de jussione predictorum Missorum & Judicum scripsi Anno Incarnationis Domini nostri Jesu Christi MLXXVII. Quarto Kal. Martii, Indictione XV.

✠ *Signum Sigifredi & Miozo Missi*
✠ *Regis Henrici, qui hoc signum Crucis fecerunt.*

Ego Alencus Judex ibi fui.

Ego Gadulus Juris prudens ibi fui.

Ego Odelricus Dei gratia Episcopus interfui.

Hinc autem, uti & ex reliquis Placitis intelligimus, una cum Missis Regiis, sive Comitibus, Marchionibus, ceterisque Placitum habentibus, consuevisse assidere *Judices*, sive *Juris peritos*, è quorum potissimum examine & consilio pendebat caussae decisio. Id autem factum, quod Comites, Missi, & reliqui ad judicia facienda electi, non semper Legum studio multum operae dederant, ac proinde alieno subsidio ad recte judicandum indigebant. Quod si quis querimonias deferebat adversùs ipsum Comitem, sive Praesidem Civitatis, à Regiis Missis continuo audiebatur; & ipse Comes ante eos in judicio se sistere, suasque deducere rationes cogebatur. Anno DCCCXXXIII. Veronensi-ne Urbi, an Mantuanae praefuerit *Goradus Comes*, alii decernant. Ereptam sibi ab eo Silvam Hostiliam, cujus nunc Oppidum & ager Mantuanae Civitati subest, conquerebatur Leo Abbas nobilissimi ac Vetustissimi Monasterii Veronensis Sancti Zenonis. Veronam igitur progressis Missis Lotharii I. Augusti, ante eos de usurpatione querelam exposuit Veronensis Abbas, eademque caussa agitata est, sed minime tunc definita. Quare lis delata est ad ipsius Augusti tribunal. Qualis inde emerserit sententia, ex sequenti Charta Judicati habebis, quam ex antiquissimo exemplo adservato inter membranas Archivi ejusdem Coenobii ego olim describebam.

Lotharii I. Imperatoris Praeceptum pro Monasterio Veronensi Sancti Zenonis contra occupatores jurium ejusdem, Anno 833.

In nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Hlotharius Augustus invictissimi Domni Imperatoris Hludowici filius. Quicquid enim in nostra vel Procerum nostrorum presentia recto tramite secundùm Legem diffinitum fuerit, oportet nostris confirmare oraculis, ut jure firmissimo maneat inconvulsum. Igitur notum sit omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet ac futurorum sagacitati, quia cum Missi nostri *in Piscaria ad universorum causas audiendas, ac recta judicia terminanda residissent; ibique veniens* Leo Abbas, *& Advocatus Sancti Zenonis Garibaldus nomine, unde idem Leo per ordinatione* Rataldi *venerabilis* Episcopi *esse videbatur, interpellaverunt Ragileusum & Ragimportum Advocatos* Goradi Comitis, *dicentes, quod pars prefati Goradi Silvam, que dicitur Hostilia, & pascua, pertinente ex jure Sancti Zenonis*

nonis sue jure occupasset inlicite, & contra Legem. Quam rem dum presati Missi nostri per se minime diffinire potuissent, in nostram hoc pleniter deliberanda jussimus venire presentiam. Qua de re dum diligenti adhibita investigatione rei veritatem perquireremus....... predictus Abba optutibus nostris Praecepta antiquorum Regum, necnon & bone memorie Avi nostri Domni Karoli *prestantissimi* Imperatoris, *verum etiam &* Avunculi nostri Pipini *quondam gloriosi* Regis, Domnique & genitoris nostri Hludowici *serenissimi* Augusti. *Que dum relegi fecissemus, comperimus juste & rationabiliter parti Monasterii Sancti Zenonis in omnibus pascuarum & capuli seu decime, & omnem exactionem pertinere absque qualibet in parte aliquid redibitionis debitum salvo suo jure in integrum territorio, ubi Hostilia nuncupatur, cujus fines sunt à Pado usque in Caput Turnioni, & à Fossa Lubia usque ad Fossam Regiam & Pollicinem juxta Castrum Reveri. Ideoque ad prefatum Sanctum ac venerabilem hos nostre auctoritatis apices fieri jussimus, per quos absque qualibet inquietudine ab hinc in futurum nostra auctoritate teneat, justeque fruendo possideat. Insuper retulit nobis* Rataldus Episcopus, *cui prefatum Monasterium nostra auctoritate ad regendum commissum erat, eo quod* Goradus Comes *aliquas ei inferat contra cunfationes de quibusdam rebus & mancipiis, que olim* predecessor *prefati Goradi* Vulvinus *nomine cum* Episcopo Brixianae Ecclesiae Chuniberto *nomine commutaverat, & econtra sibi placitam acceperat commutationem. Que dum utilia post aliquot dies idem Rataldus venerabilis Episcopus prefate Sancti Zenonis Ecclesie esse cognovisset, datis in recompensatione parti predicte Brexane Ecclesie congruentibus rebus & mancipiis à* Petro *quondam* ejusdem Ecclesiae Episcopo *commutationis ordine parti prenominate Sancti Zenonis Ecclesie conquisivit ad habendum. Sed quia* Regiae potestatis Missus *inter has defuerat commutationes, pro hujusmodi occasionibus adimendis, ne ideo ab eadem Ecclesia auferantur, quoniam legaliter absque* Regio Misso *non poterant commutari, hanc nostram auctoritatem super prefatas commutationes addere libuit, per quas jubemus, & mansurum sancimus, ut nullus fidelium Sancte Dei Ecclesie, nostrorumque ab hinc in antea inde aliquam parti sepe dicti Sancti Zenonis inferre presumat contrarietatem: sed liceat ei, ut justo tramite adquisivit, quiete Rectoribus ipsius Ecclesie ordinare atque disponere quicquid utilitas predicte dictaverit Ecclesie. Si vero, quod futurum non credimus aliquis, Dux, Comes, aut cujuslibet amministrationis, aut privata persona contra omnia suprascripta moliri aliquid presumpserit, seu infrangere vel corrumpere ex parte, aut ex toto temptaverit, sciat se compositurum mille Mancosos auri obrizi, medietatem Camerae nostrae, & medietatem jam dicto Monasterio &c.*

Ductemirus Subdiaconus atque Notarius ad vicem Hermenfredi scripsi.

Data XVIII. Kalendas Februarii, Anno Christo propitio Imperii Domni Hludowici Serenissimi Imperatoris XX. & Hlotharii XI. Indictione XI.

Actum Mantua Palatio Regio, in Dei nomine, feliciter. Amen.

Heic dicitur *pars Goradi Comitis* Silvam illam occupasse inlicite, & contra Legem. Erant Comitibus Allodia, sed, ut in praecedenti Dissertatione monui, erant & sua jura, ac stati reditus ex officio Comitatus cujuscumque Urbis, diversi à tributis, ac reditibus Regio Fisco debitis. Incertum est, num is inter Allodia sua nume-

numeraret, an potius ad jus sui muneris spectare Silvam illam Goradus Comes contenderet. Prodit autem Charta ista, insigne Monasterium Sancti Zenonis in *Commendam*, ut nunc ajunt, fuisse concessum *Rataldo Episcopo Veronensi*, pro more illorum temporum, a Lothario I. Augusto; & quum satis aperte hinc deduci possit, ipsum Rataldum tunc in vivis fuisse, proinde emendanda videtur Chronologia Episcoporum Veronensium apud Ughellium Tomo V. Italiae Sacrae. Ille enim statuere videtur Rataldi mortem, quem *Rotaldum* is appellat, circiter Annum DCCCXX. cui successisse ait *Audonem Episcopum*. Tum refert postremas tabulas ejusdem Audonis *Anno DCCCXXX. scriptas*, *imperante Ludovico Pio;* atque ad Annum DCCCXL. *alterum Rotaldum* in Catalogum Veronensium Antistitum infert. Verùm ex Diplomate nunc producto constare potest, Radaldum Episcopum adhuc floruisse Anno DCCCXXXIII. Neque ullus Rataldus Secundus excogitandus erat, quum unus ante Audonem Veronensem Ecclesiam rexerit, uti Panvinius egregie animadverterat. Fallitur autem Ughellius, testamentum Audonis referens ad tempora Ludovici Pii, quum scriptum fuerit *imperante Domino nostro Hludovico magno Imperatore*, *Anno XI. sub die XV. Augusti*, *Indictione VIII.* atque adeo illud spectet ad tempora Ludovici II. Imperatoris, scilicet ad Annum DCCCLX. ut propterea videas, post *Rataldum* praefuisse Veronensi Ecclesiae *Aginum*, qui Anastasio Bibliothecario teste Anno

A DCCCXLIV. Romae interfuit, quum in Regem Italiae inunctus est idem Ludovicus II. Lotharii I. filius, postea Imperator. Post *Aginum* verò statuendus est *Audo Episcopus*. Et quum in Diplomate per eundem Ughellium evulgato, ubi *Audo quondam Veronensis Episcopus* nominatur, revera legatur *Ludovicus Mundi Imperator Augustus*, B Diploma illud suppositionis arguere unicuique fas est: sed fortassis aliter se Charta habeat, & germanum sit illud monumentum, quod emiserit Ludovicus II. Augustus post Audonis mortem. Ad rem nostram regrediamur. Silva Ostilia amplissimus ager fuit, neque integra ad Monasterium Veronense Sancti Zenonis pertinebat, C quum Nonantulanum Mutinense Monasterium ibi quoque suam portionem possideret. Testes habeo alias tabulas, quas è Ferrariensibus pergamenis hausit singularis amicus meus, alibi laudatus, Joseph Antenor Scalabrinius Rector Ecclesiae Ferrariensis Sanctae Mariae de Bucca. Ex iis intelligimus, ob istam D quoque portionem ab *Hucpoldo Comite Veronensi* molestiam illatam fuisse Monachis Nonantulanis Anno DCCCXX. Verùm Rataldus idem Veronensis Episcopus, auctoritate à Ludovico Pio Augusto acceptâ, uti ejusdem Missus, Comitem ad Placitum adduxit, eumque silere jussit. Egregium est monumentum, quum superiori adnexum E fortasse seriem aliquot Comitum Veronensium nobis exhibeat, ac praeterea *Andream Vicentinum Episcopum*, ab Ughellio in Italia Sacra praetermissum, vitae nominis restituat.

Placitum Veronae habitum à Rataldo Veronense Episcopo, Misso Ludovici Pii Augusti, in quo Nonantulani Monachi caussam obtinent contra Hucpoldum Comitem Veronensem, Anno 820.

A DUm in Dei nomine, *Civitate Verona*, *in judicio ressedissemus nos* Retaldus Episcopus, Misso Domni Imperatoris *ad singulorum hominum deliverandas intentiones*, *ressedentes nobiscum* Hucpuldus Comis ipsius Civitatis, *Andreas Judex*, *&* *Bonifritus Notarius Regularis*, *Draco*, *&* *Raginpertus Scavinis ipsius Civitatis*, *vel reliquis*; *sic ipse Bonifritus Notarius*, B *juxta ut nos illi comendavimus*, *cepit querere prefati Hucpuldi Comitis de parte Monachorum Nonantule* *&* *Silva*, *que nominatur Ostilia*, *que posita esse videtur in finibus ipsius Civitatis Veronensis*, *portionem illam*, *que fuit quondam* Anselmi Abbati, *&* *Aidini germani*, *quatum res que à prefato Monasterio devenerunt*: C *hoc est quartam portionem desuper tota ex prefata Silva*, *&* *medietatem in aliis tribus portionibus*, *quam à parte Regia adquisiverunt*; *excepto sorte una*, *que pertinet ad domum cultile Capelle Regalis*, *quod vocabulum est Sancto Laurentio*, *&* *alias Sorticella*, *que videtur esse de Curte Roverscelle* Anselmi Comitis. *Et dicebat*, *quod contra Legem ipse Hucpuldus eam habet*. D *Hec nos audientes comendavimus ipsius Hucpuldi*, *ut inquireret de causa hec si eum Legibus haberet*, *veniret ad Plaido*, *&* *qua re melius poterit*, *eam defendat*. *Et cum nos illi hoc comendaremus de Domni Imperatoris jussu*, *sic ipse Hucpuldus comendavit prefato Raginperto Scavino* *&* *Advocatore suo*, *ut exinde inquirere*, *&* *ad Plaido plenam* E *racionem exinde donared*. *Posito placito venientes nos statuto die in Corte Regi*, A *que dicitur Pociolo*, *ripa fluvio Mencio*, *&* *cum ressedissemus inibi ad causas audientes*, *ressedentes nobiscum* Andreas Episcopus Vicentinus, *&* *ipse* Hucpuldus Comis, Sevodo Comis de Mantua, *&* *suprascriptus Andreas Judex*, *&* *Bonifritus*, *Lupus*, *Bodonicus*, *&* *ipse Draco*, *&* *Raginpertus Scavinus*, *vel reliqui*, *sic ipse Bonifritus* B *retulit nobis de hac causa*, *&* *dixit*: Ecce modo Plaido est. Volumus scire quid iste Hucpuld Comis de ipsa Silva, que nominatur Ostilia, que pertinet ad Monasterium Nonantule ostendere vult, aut pro qua causa eam contradicit. *Qui* *&* *ipse Hucpuld Comis* *&* *suprascripto Raginpertus Advocatore ejus dixerunt*, *quod nullam* C *racionem justiciam invenire potuissent*, *nec poterint*, *quomodo quartam partem* *&* *medietatem ex tribus portionibus de prefata Silva Ostilia exceptis duabus Sortibus*, *quas superius nominavimus à parte predicti Monasterii cum Lege poterit contradicere*. *Sic de presenti ipse Hucpold Comes per manicias suas de manu ejusdem Bonifritus à parte prefati Monasterii revestivit*. D *Unde* *&* *pro securitate ejusdem Monasterii Nonantule*, *hanc noticiam facere commonuimus*.

Ego Deusdedit Notarius Regularis scripsi, *Anno Domni Ludoici Imperatoris Septimo*. *Pridie Kalendas Aprelis*, *Indictione Tertiadecima*.

Ego Rataldus Episcopus, Misso Domni Imperatoris manu mea sub- E scripsi.

Ego Andreas Episcopus Vicentinus concordans subscripsi.

Andreas

Andreas Judex subscripsi.
Draco subscripsi.
Raginpertus Scavinus subscripsi.
Ego Hucpuldus Comes subscripsi.
Ego Bnifritus Notarius subscripsi.
Ego Odo Comes subscripsi.
Lupus subscripsi.
Bodonicus subscripsi.
Brandolinus subscripsi.

Animadverte in hoc Placito Italicae, aut Francicae Linguae voces ac phrases, scilicet *Comendavimus*, hoc est *comandammo*, sive *commandâmes*: & *de parte Monachorum*, quod Italice diceres *da parte de' Monaci*, Gallice verò *de part des Moines*: & *veniret ad Plaido*: & *racionem exinde donared*: & *per manicias suas*. Uti in Dissertat. VII. *de Comit. Palat.* animadverti, Anno DCCCLIII. occurrit *Hucpoldus Comes Palatii*. Nescio fieri-ne potuerit, ut idem Veronensis Comes, qui in Charta hac memoratus, procedente tempore ampliori illo munere donatus & functus fuerit; an potius nepos illius, aut alter ab eo *Comes Palatii* dicendus sit. Sed quamquam tanta foret Comitibus, hoc est Judicibus Populi ordinariis, auctoritas, & amplior quoque Missis Regiis, idest Judicibus extraordinariis: adhuc tamen si quan- A do Placitum habere, & judicium instituere volebant extra Palatium Regis, aut extra aedes eorum proprias, id eis interdictum fuit, neque facere licebat, nisi impetratâ veniâ à dominis ejus domus aut agri. Statutum id fuit Lege XXII. Ludovici Pii Augusti inter Langobardicas, Par. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi legi- B mus: *Minora verò Placita Comes infra suam potestatem, vel ubi impetrare potuerit, habeat.* Quamobrem ubi in alienis aedibus aut agris (nam & in agro, & sub dio, & sub arboribus nonnunquam id factum) Placita celebrabantur, consuevere Comites, & Missi exposcere à domino loci facultatem illic instituendi judicii. Im- C petrata quoque venia in ipsis Judiciorum Chartis exprimi consuevit iis verbis *per data licentia*: ne quidquam juris in eam domum aut agrum tribuere sibi Judicibus publicis in posterum fas esset. Id quidem notum: attamen exemplo manifestiorem efficere hunc ritum mihi placuit, evulgando Placitum, cujus exemplum D Seculo Christi Decimo scriptum desumsi ego olim ex Archivo Monachorum Casinensium Sancti Salvatoris Ticinensis.

Placitum in Civitate Regii habitum ab Ildoino Misso Hugonis Regis, in quo Rodulfus filius quondam Unrochi Comitis evincit Ecclesiam Sancti Faustini de Herberia contra Aribaldum Episcopum Regiensem, Anno 945.

D*Um in Dei nomine, in Civitate Regio, infra claustra & domum Sancte Marie Mater Ecclesie, & Episcopio istius Regiensis, in Sala, que est in latere ipsius Ecclesie, & in Laubia, que est ante Caminata Dormitorio ipsius Sale, in judicio resideret* Ildoi- E nus Vassus Domni Aribaldi Episcopi *ipsius Sedis, per data licencia, &* Missus Domni Ugonis *gloriosissimi* Regis, *ex ac causa ab eo constitutus: residentibus cum eo Constabilis, Grimaldus Judices Donnorum Regum, Ingelranno Scavino istius Regiensis, Marinus,*

nus, *Ginpertus Notariis*, *Lanbertus de Marmoriolo*, *Restaldus filius quondam Martini de Civitate Parma*, *Gunbertus*, *Johannes*, *Petrus*, & *Petrus de Cinacio*, *Rodulfus de Loco fredo*, *Matefredus*, *Restanus*, *Liuprandus Vassis ipsius Aribaldi Presuli*, & *reliqui plures*. *Ibique eorum presencia veniens* Rodulfus filius quondam Unrochi Comes, *nec non* & *ex alia parte ipse* Domnus Aribaldus Episcopus *una cum Gituiso Scavino ipsius Regiensis Avocato suo* & *ipsi Episcopio*, *altercacionem inter se habentes* & *retulit ipse Rodulfus*; „ Dudum in judicio vestris, qui-
„ bus supra, presencia mallaverunt
„ me histi Domnus Aribaldus Epi-
„ scopus & iste Gituiso Avocato suo
„ & istius Episcopio, quod ego in-
„ juste & malo ordine introisset, vel
„ detinuisset Cappella una, que est
„ ad onorem Sancti Faustini Marti-
„ ris Christi constructa in loco &
„ fundo Erbaria cum casis & rebus
„ domui Coltiles quamque & mas-
„ sariciis, seu & omnibus rebus ter-
„ ritoriis atque familiis, vel mobi-
„ libus, sive & omnibus redicioni-
„ bus cocumque ordine ad ipsam Ec-
„ clesiam pertinentibus & aspicienti-
„ bus: quas dicebant parti jam di-
„ cto Episcopio ad habendum perti-
„ nere deberent. Sed ego exinde de-
„ di eis responsum, quod Ecclesia
„ ipsa cum omni sua integritate &
„ pertinencia, & cum omni redicio-
„ ne, sicuti usque nunc ad ipsam
„ Ecclesiam dare consueverat, ad
„ meam haberet & detineret pro-
„ prietatem: sed non malo ordine,
„ pro eo quod ego & quidem quon-
„ dam *Unrocho Comes genitor meus*,
„ heas habuissemus & detinuissemus
„ ad nostram proprietatem per annos
„ triginta. Cum ergo taliter retulis-
„ sem, interrogatus sum ab ipsis Ju-

A „ dicibus & Auditores, qui ibi a-
„ derant, si taliter per testes proba-
„ re potuissem. Ego dedi eis exin-
„ de responsum; quod hoc taliter
„ adprobare nolerem. Tunc interro-
„ gati sunt ipsi Aribaldus Episco-
„ pus, seu Gituiso Scavino ejus A-
„ vocato & ipsius Episcopio, si &
„ ipsi adprobare potuissent per te-
B „ stes, aut per inquisicionem, quo-
„ modo parti jam dicto Episcopio
„ de jam dicta Ecclesia, & de ipsis
„ rebus ad eam pertinentibus infra
„ istis triginta annos vestiti fuissent
„ ad proprietatem, aut non. Ipsi
„ dederunt responsum, quod taliter
„ adprobare potuissent per testes,
„ aut per inquisiciones, & per judi-
C „ cium Judicum mihi iste Gituiso
„ Scavino & Avocato wadiam de-
„ dit de ipsas faciendas consignacio-
„ nes. Et ego eis me exinde arimi-
„ vi de Placito: & odie exinde est
„ inter nos, ac vestris presencia con-
„ stitutum Placitum inde finem per-
„ cipiendum. Sed ecce me paratus
„ ad ipsas recipiendas consignacio-
D „ nes, sicut iste Gituiso Scavino &
„ Avocato wadiam dedit. *Cum ipso Rodulfus taliter retulisset*, *ad hec responderunt ipsis Aribaldus Presul* & *Gituiso Scavino* & *Avocato suo* & *ipsius Episcopio*. „ Verè veritas est, quia
„ omnia inter nos de hac causa ta-
„ liter actum & wadiatum est, si-
„ cut tu Rodulfus asseruisti: & o-
E „ die inter nos constitutum Placi-
„ tum missum est inde fine perci-
„ piendum. Sed testes ipsos non a-
„ bemus, nec in antea abere possu-
„ mus, per quam tibi resistere pos-
„ simus ad probacionem vel inqui-
„ sicionem, pro eo quod inventum
„ & inquisitum habemus, quod Ec-
„ clesia ipsa cum omni sua integri-
„ tate & pertinencia, cum predicta
„ redi-

„ redicione ficuti usque nunc ad ipsam Ecclesiam exire consueverat, „ tua Rodulfi propria legibus esse „ debet: & nobis nec parti ipsius „ Episcopio nichil pertinet ad abendum nec requirendum nec pertinere debet cum lege, nisi tantumodo Presbiteris & Diaconibus, „ qui ibi ad ipsam Ecclesiam ministrantibus à Presule istius Episcopio consecrantur, & Crismata benedicentur, quomodo ipsis Sacerdotibus inibi in ipsa Ecclesia Sancti Faustini illorum ministerium „ adimplere possunt; ita & ut pro „ tempore Sinodum nostre Ecclesie „ custodiant, quam nos propter triduum consuetudo vetare non possumus. Nam ut diximus, de aliut „ nihil parti jam dicto Episcopio „ pertinere debet cum lege, sed omne „ tuum Rodulfi legibus esse debet. *Is actis manifestacio ut supra factum vectum omnibus eorum quorum supra Judicum & Audientibus paruit esse. Et judicaverunt suprascriptam eorum altercacionem vel professionem seu manifestacionem, & ut postquam ipsis Aribaldus Episcopus & Gituiso Scavino & Avocato de eodem ceciderint testimonio vel inquisiciones, ut amodo in antea ipse Rodulfus jam dicta Ecclesia cum omni sua integritate & pertinencia aberet & detineret ad suam proprietatem, & ipsis Aribaldus Episcopus & Gitwiso Scavino Avocato suo manerent inde sibi taciti & contenti. Et in eo modo finite sunt causa, & ad noticiam pro securitate eidem Rodulfi fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Marinus Notarius ex jussione isti Ildoini Vassus, & Judicum admonicionem scripsi Anno Domnorum Regum Ugonis & Lotharii filio gratia Dei Regibus, Deo propicio Regni idem Ugonis XIX. Domni Lotharii XIV. sextadecimo Kalendas Aprelis Indictione III.

Signum suprascripti Ildoini Missus, qui ut supra interfuit.

Constabilis Judex Domnorum Regum interfuit.

Ego Grimaldus Judex ibi fui.

Ingelramo ibi fui.

Ego Restaldo ibi fui.

Signum suprascriptorum Lanberti, Johannis, & Gunperti, seu Petroni, & item Petroni, atque Rodulfi, eciam Manfredi, & Restani, Liuprandi, qui interfuerunt.

Qui heic memoratur *Rodulfus filius quondam Unrochi Comitis*, non alium patrem habuisse videtur, quam Unrochum Comitem filium *Supponis* clarissimi Spoletani Marchionis, illum videlicet, de quo mentionem habes in Differtat. VI. *de Marchionibus Italiae*. Alterum exemplum hujus *licentiae datae* accipiat Lector ex membranis praelaudati antiquissimi Monasterii Veronensis Sancti Zenonis. Ibi Charta, Anno Decimo Henrici I. Imperatoris, hoc est Anno Christi MXXIII. exarata, Placitum Veronae habitum hisce verbis describit: *Dum in Dei nomine, Civitate Verona in Domo Episcopii sancte Sedis Veronensis Ecclesie, in laubia majore, que estat super flumen Athesi, per data licentia Domni Johanni Episcopi ipsius sancte Veronensis Ecclesie, in judicio resideret Domnus Tado Comes istius Comitatus Veronensis ad justitias faciendas hac deliberandas, residentibus cum eo Amelgauso, Gausfredo &c.* In eo Placito *Michaël Abbas Sancti Zenonis* terram evincit contra Zenonem & Walpertum germanos. *Idem & ego Ingelbertus Notarius ex jussione suprascripti Comitis, & judicum amonicione scripsi Anno verò Domni Henrici Imperatoris hic in Italia Anno Decimo, Pridie Kalendas Septembris, Indictione VI. Ego Johannes gratia Dei Veronensis Episcopus subscripsi.*

scripsi. Tado Comes subscripsi. Amelgauso Judex Sacri Palatii interfuit. Neque putes, petitam duntaxat fuisse veniam Placiti, quum in Magnatum aedibus aut fundis celebrandum illud fuit. Omnia privatorum loca Lex eadem complectebatur. Atque heic mihi commemorandum est Placitum, cujus Chartam vidi in Tabulario Monachorum Cisterciensium Sancti Ambrosii Mediolani, unde haec pauca excerpsi: *Dum in Dei nomine, Civitate Mediolani, in mansione Petri Negotiatoris, filii quondam Johanni, per ejus data licentia, in judicio adesset Arioaldus Judex & Missus Domni Chunradi Imperatoris ex ac causa ab eo constitutus; adessent cum eo Traso qui & Amizo, Petrus &c. Ibique eorum veniens presentia Domnus Landulfus venerabilis Abbas Monasterio beati Confessoris Ambroxii &c. Ego Petrus Notarius sacri Palatii scripsi & interfui Anno Imperii Domni Chunradi Imperatoris, Deo propitio. IX., mense Julio, Indictione III.* idest Anno Christi MXXXV. Illud etiam animadvertendum est, licuisse Missis Regiis subdelegare Judices alios ad Placita instituenda, litesque dirimendas. Testem ritus in calce Dissertationis hujusce dabo Placitum Taurinense. Colligere id ipsum interea possumus ex Placito Mediolanensi, ubi Anno DCCCXLIV. *Johannes Comes Sepriensis*, sub cujus Praefectura tunc erat Oppidum Locarni, *per admonitionem Domni Angelberti Archiepiscopi Mediolanensis* Missi Lotharii Imperatoris, prope moenia Civitatis Mediolanensis caussam quamdam cognoscit, atque decernit. Pergamenam autographam exhibuit mihi praelaudatum Archivum insigne Monachorum Cisterciensium Sancti Ambrosii majoris Mediolanensis: cujus haec sunt verba.

A

B

C

In Placito Mediolanensi coram Johanne Comite Sepriensi & Gunzone Vicedomino, Advocatus Monasterii Ambrosiani litem agitat de quibusdam casis & rebus contra Teutpertum, Anno 844.

D

Dum in Dei nomine per admonicionem Domni Angelberti Archiepiscopo *& Misso Domni Imperatoris... cum resedissemus nos* Johannes Comis, *Gunzo Vicedomino in clausura Sancti Ambrosii foris Civitate Mediolani, residentibus nobiscum Paulus, Stabelis Jucidibus Walcbario Gastaldio, Leo, item Leo, & .... Scavinis, Adelbertus, Abollenaris, Ambrosius, Jonam Notariis, & reliqui plures. Ibique venerunt in nostri presencia idest Theutpaldus de Vico Lugarno......Teutpertus...... intencionem habentes. Dicebat ipse Teutpaldo Avocato:* „ Malavi ipsum Teutpertus & Adalberto filio ejus, quod contra Lege deerint casis & rebus illis, seo familias in loco & fundum Balerna, presencia Isengàri Sculdascio & Ansulfi Scavino & relicorum; & ibi in judicio ostensi Cartulam, qualiter casas & res seo familiis ipsis in Balerna inter reliquis rebus Bruningus de Maliasi venundaverat à parte ipsius Monasterii Sancti Ambrosii Deusdedi Abbati ejusdem Monasterii. Et iste Teutpertus cum Adelberto filio suo à Comiti..... quod casas, res, seo familias ipsas aberent, sed non contra Lege, & Cartulam ostendit, qualiter ipsas..... casas & res ipsas in Balerna dederat Walperge filie sue, con-

E

„ conjuge ipsius Adalberti. Relecta „ predicta nostra Cartula da parte „ Monasterii erat anterior. Judica„ tum est inter nos, ut iste Teut„ pertus, qui causa eidem filio & „ Norace sue peragebat, daret mihi „ vadiam de auctorem ipso Brunin„ go, qui vigorem Cartula ipsa in „ eadem filia sua emiserat; sicut & „ dedit mihi vadia de ipso auctorem. „ Et ibi professi sunt ipse Teutperto „ & filio ejus Adelberto, quod nullo „ alio monimine inde aberet. Et ego „ dedit ei wadiam de Placitum & in „ Placitum, quod inter nobis positum „ est ad Oratorio Sancte Marie in La„ curno. Venimus ambas partes pre„ sentia ipsius Isengari Sculdascio & „ Ansulfi Scavino & relicorum. Et ibi „ ostenderunt ipsum Bruningo, unde „ mihi wadia de auctorem dedit; & „ quesivimus ipsas res sicut primitus. „ Interrogato ipso Bruningo ab ipsis „ Auditoribus, si auctor ipsum exi„ steret de ipsis casis & rebus vel fa„ miliis, an non, & ipse Bruningo „ dixit, quod de ipsas casas & res „ vel familia auctor non esset, nisi „ tantum de fruges earum rerum. „ Et ibi ceciderunt de auctorem, & „ judicatum est eis, ut mihi à par„ te ipsius Monasterii, postquam de „ auctorem ceciderunt, casas & res „ ipsas seo familia relaxarent, sed „ noluerunt redere. Posthac venit pre„ sentia ejusdem *Domni Angelberti Archiepiscopi, & Leodoini Comiti Missi Imperialis* „ in eadem Civitate Me„ diolani iste Bonifrit Avocatus ipsius „ Monasterii, & quesivit eidem Teut„ perti exinde justiciam. Et ipsi Mis„ si comandaverunt istius Gunzoni „ Vicedomino, & Johanni, seo Rot„ perti Scavinis, & relicorum, ut „ casam ista deliberarent, & conjun„ xerunt se eorum presencia & cete„ rorum. Et ipse Bonifrit illis hac „ causa qualiter inter nos acta est, „ nota faceret, & ipse Teutpert di„ ceret, quod verum non erat, ut de „ auctorem cecidimus. Judicatum est „ eis, ut ego qui primis exinde a„ vocatus fui, & causa ipsa postquam „ veniret una insimul cum eumdem „ Ansulso Scavino, & ceteri homi„ nes, qui se exinde recordarent. Et „ taliter wadiaverunt. Et odie..... „ missum est. Ecce me Teutpaldus „ paratus cum isto Ansulso Scavino „ interrogavit eum, qui exinde re„ cordant, aut qualiter in ejus pre„ sencia actum est.

Cum ipse Teutpaldo Avocato taliter omnia in nostris presencia retulisset, sic nos, qui supra Auditoribus interrogavimus eumdem Teutpert, quit adversus hec dicere voleret. Qui dixit & professus est: „ Veritas; quia nos malasti de casas „ & res ipsas seo familia in Baler„ na; & ambas partes Cartulas o„ stendimus. Et sicut ipse Teutpal„ do dicit, wadia dedi de ipso Bru„ ningo auctorem, & nobis exinde „ auctor fuit; & non decatevimus „ de auctorem. „ *Dum taliter agerentur, interrogavimus ipso Ansulso Scavino, qui ibi à presens, quis de hac causa recordaret, nobis certam diceret veritatem. Qui dixit:* „ Bene recordo, „ quia venerunt in judicio mei pre„ sencia & Isencarii Sculdascio & „ relicorum. Et causa ipsa, qualiter „ iste Teutpaldo Avocatus retulit, „ sic factum est. Et venit ipse Bru„ ningus in eodem Placitum, & di„ xit: Non sum amplius auctor nec „ de casis, nec de res, nec familia, „ nisi tantum de fruges de ipsas res. „ Et decaterunt de auctorem iste „ Teutperto cum filio suo Adalber„ to. Et postquam de ipso aucto„ rem, sicut wadia dedit reciderct,

„ judicavimus, ut rederent & relaxarent ipsas casas & res seo familia à parte Monasterii, sed noluerunt. Eciam iste *Johannes Comis*, *qui tunc Comitatum Sepriense abebat*, „ in cujus ministerio res ipsas erat, „ mihi comándavit, ut eum disricxissem, sed menime potui. „ *Deinde Adelchis da ipso loco Locurno, & Petrus da Lucernate, seo Wilielmo Sculdascio, & Ansulfo de eodem loco Lucernate recordati sunt, dicentes, quod ibi fuissent, & omnia sic essent veritas, sicut ipse Ansulfo Scavino recordavit. Et pro eo quod ipse Adelbertus filio ejusdem Teutperti nostris presencia non venit, ideo suspensimus causam ipsa, ut veniret ipse Adelbertus filio ejusdem Teutperti, causa ipsa sicut acta & inventa est inter eos finiendum. Et taliter dedit wadia ipse Teutpertus eidem Teutpaldi Avocato cum eodem filio suo à Placitum veniendum & definiendum. Et ex hac noticia, qualiter actum est, ne in posterum in alio modis revolvantur causacio, pro securitate ipsius Monasterii facere co monuimus.*

Quidem & ego Ursus Notarius scripsi Anno Imperii Domni Hlotharii XXV. Mense Aprilis, Indictione VII.

Ego Johannes Comis interfui ut supra.

Gunzo Diaconus interfui.

Paulus Notarius Domni Imperatoris ut supra ibi fui.

Stabelis Notarius interfui ut supra.

Ego *Walcharius Gastaldius interfui ut supra.*

Leo Notarius in parte interfui.

Leo Notarius interfui ut supra.

Alo Notarius interfui ut supra.

Offarode Scavino interfui, & recordabi ut subra subscripsi.

Ego Ambrosius Notarius interfuit.

Atto filius bone memorie Ausemundi interfui.

A Ceterum eos *Missos* seligere in usu fuit, qui non solum amore justitiae ac veritatis reliquis antecellerent, & sine ullo hominum respectu justitiam ministraturi crederentur, sed etiam, uti supra dixi, atque Annales Lambeciani nos edocuerunt, facultatibus abundarent, ne eorum paupertas quibuscumque donis advenientibus apertum ostium relinqueret. Propterea B opulenti Comites, & Proceres, & Episcopi, aut Abbates ditissimi, ad id muneris evehebantur: quod & in Chronico Moissiacensi apud Du-Chesnium Tom. 3. Scriptor. Francic. ad Annum DCCCII. repetitum videas. Eis tamen alimenta, & equi ad iter opportuni, à Provincialibus ministrabantur C ad eam mensuram, quae praescribebatur à Rege, aut à publicis Legibus (ex quibus unam habemus Ludovici Pii) aut in Literis Tractoriis. *Conjectum* ejusmodi sumtibus nomen erat, & singuli Provinciales pro sua virili conferre cogebantur. *Conjectum* tamen Missis exigere nefas erat, si intra suum Comitatum aut D Dioecesim, aut *prope suum beneficium consistebant*; sed tunc dumtaxat, quum longe à suis ditionibus judicia exercebant, ut habetur in Lege LIV. inter Langobardicas Ludovici Pii. Sed quale quantumque onus Populis adferret Missorum ejusmodi expeditio, dicam in Dissertat. XIX. *de Tributis*. Attamen utilitas, quae ex generosis E probisque Missis in Populum manabat, ejusmodi onus, ut conjicio, leve efficiebat. Illud tantummodo curandum erat, ut Missi revera probi, docti, & incorrupti ad id muneris adhiberentur. Propterea Episcopi Anno DCCCLVIII. congregati in Carisiaco Palatio, scribentes ad Ludovicum Regem, quales ab eo Missi forent seligendi, hisce verbis Cap. 14. Epi-

Epistolae suae indicabant: *Missos etiam tales per Regnum constituite, qui sciant, qualiter Comites & ceteri Ministri justitiam & judicium Populo faciant: qui sicut Comitibus praeponuntur, ita scientiâ, justitiâ ac veritate eis praemineant*. En quanta Regalium Missorum dignitas & auctoritas foret. Praecipuum verò hujusmodi Missorum munus fuit operam dare, *ut Ecclesiarum Dei justitias, viduarum quoque & orphanorum, sed & ceterorum hominum inquirerent & perficerent, & quodcumque emendandum esset, emendare studerent, in quantum melius possent: & quod emendare per se nequivissent, in praesentia Imperatoris adduci facerent*. Haec Flodoardus Lib. 2. Histor. Remensis Cap. 18. Quibus consonant, quae Ludovicus II. Augustus statuit in Capitulari Ticinensi, quod editum habes Part. II. Tomi I. Rerum Italicar. pag. 159. ubi haec Missis sive Legatis Regiis facienda indicuntur: *Ecclesiarum Dei justitia inquiratur &c. Pupillorum & Viduarum causa investigetur &c. Totius Populi querimonia generaliter audiatur &c. Pontes* quoque publico usui necessarios restaurandos curabant ex Lege Langobard. XXXVI. Ludovici Pii; uti & *Regia Palatia*, quibus decenter Augusti, quotiescumque opus foret, reciperentur. Malos autem *Scabinos*, improbosque *Judices* dejicere jubebantur, & bonos substituere. Quod si quis, eis urgentibus, justitiam facere recusabat, in ejus aedibus consistebant, & ex ejus facultatibus victum sibi parabant. Praeterea salubri consilio Ludovicus Pius constituit in Lege L. Langobard. *ut in illius Comitis ministerio, qui bene justitias factas habet, Missi nostri diutius non morentur; sed ibi moras faciant, ubi justitias vel minus, vel negligenter factas invenerint*.

A De *Moneta* quoque, sive de *Pecunia*, an alicubi falsa in commercio adhiberetur: de *Latronibus* puniendis, de *privatorum* simultatibus, de injustis *Vectigalibus* & iniquis *Consuetudinibus*, ac *Tributis* nuper institutis, aliisque hujusmodi Reipublicae incommodis è medio tollendis, atque emendandis, multiplex eis cura futura erat.
B Quod verò *per se facere non possunt, nobis notum faciant*, ajebat idem Ludovicus Pius, cujus monita sive Constitutiones ad Missos ab ipso electos habemus in Lege XXXVI. Langobard. & pluribus aliis subsequentibus. Sed potissimum in hanc rem legenda, quae de ipso Augusto, ejusque Missis refert Ermoldus Nigel-
C lùs in Carmine de Reb. gest. Ludovici ejusdem à me edito Part. II Tomi II. Rer. Italicar. ubi quanto studio summe pius Augustus felicitatem Populi sui procuraret, & quanta ab ipsis Missis ille exigeret, multis versibus refert. Neque in Saecularium tantum negotiis sese exercere consueverunt ejusmodi Legati, sed & in Ec-
D clesiasticorum. Nimirum sedulo investigabant, num suo muneri deessent *Episcopi* & *Abbates*; num aliquâ impotentiâ gregem suum regerent; an quisquam è sacris viris Xenodochia, Monasteria, Aedes sacras, & Ecclesiarum bona dilapidaret, aut in emphyteusim inique concederet. Num *Canonici*, iis temporibus instituti, Re-
E gulam Canonicorum rite observarent, & uno sub tecto inclusi vitam communem cum piis moribus, & fraterna concordia ducerent. *Monasteria* quoque *Monachorum & Puellarum, & Senodochia circumeant, si unde administrentur, debita obsequia habeant, & concorditer degant, inquirant. Quidquid inordinatum repererint, regulariter corrigant*: ita Anno DCCCLV. consti-

 tuebat

tuebat Ludovicus II. Augustus in suo Capitulari, quod evulgavi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 159. Proinde familiare fuit Francis Augustis Episcopos & Abbates deligere ad hoc munus, quod ii aptiores quam Seculares homines forent ad dignoscendas sacrorum locorum, & Cleri utriusque, & sacrarum Virginum necessitates, eorumque mores componendos. Pippinus Italiae Rex in Lege XXI. Langobard. testatur se direxisse Missos, *unum Monachum & alium Capellanum infra Regnum nostrum, providendum vel inquirendum per Monasteria Virorum ac Puellarum, quomodo est eorum habitatio, aut conversatio eorum, & quomodo quodque Monasterium debeat habere, unde vivere possit*. Eâ etiam de caussâ Episcopus Civitatis iisdem Missis adesse, & una cum iis Cleri utilitatem ac emendationem procurare jubebatur. Quandiu mos iste mittendi extraordinarios Judices, sive Missos in Provincias perduraverit, si quis petat, respondeo, mihi quidem videri, rarum fuisse Saeculo Christi Undecimo; ineunte tamen sequenti Duodecimo adhuc illum viguisse, ac deinde sensim exspirasse, donec temporibus Friderici I. prorsus evanuit. Ea enim tempestate, quum inter Fridericum Augustum & Civitates plerasque Langobardiae atrox invaluerit bellum, illis pro Libertate & Republicâ jam constitutâ pugnantibus, Caesare pro restituendis jam antiquatis Imperatorum juribus, eò tandem res devenit, ut concordiâ per pacem Constantiae initâ, ejusmodi Missorum usus omnino desierit. Certe Seculo Christi Undecimo, ut dixi, adhuc vigebat ista consuetudo, uti exemplis bene multis ostendere possem, è quibus haec pauca proferam. Primum ministrabit nobis Charta; quam authenticam olim vidi & descripsi ex Archivo Monachorum Montis Oliveti degentium Lucae in Monasterio Sanctorum Bartholomaei & Pontiani. Similem autem Chartam memorat Florentinius Lib. I. pag. 29. Vitae Comitissae Mathildis; neque tamen illa eadem videtur, quae heic evulgatur.

Placitum in Urbe Lucensi habitum coram Cadaloo Cancellario Imperatoris, in quo Canonici Ecclesiae Sancti Martini caussam obtinent contra Sigefredum & Landulphum, Anno 1038.

D*Um in Dei nomine, infra Comitato Lucense, in loco qui dicitur Via Vinaria, intus Curte* Donni Bonifatii Marchio Dux, *in judicio sedisset* Donnus Kadolohus Kancellarius, Missus Domni Imperatoris, & Bertaldo Comes, *per data licentia Domni Imperatoris ad justitia facienda, hac deliberanda, residentibus cum eis* A....... Episcopus Bononiensis Ecclesie, & Adalberto Comes, & *Adalberto Judex & Avocato, Flaipertus Judex & Avocato Domni Bonifatii Marchioni, Johanni, Radilandi, Gherardi, Waldi, Adalberti Judicibus Sacri Palatii, Bernardi Notarius, Petrus filio bone memorie Pauli, Teuderichi filio bone memorie Ildebrandi, Petri filio bone memorie Warneri, Gherardi filio bone memorie Christofani, & reliquis: ibique eorum veniens presentiis Leo Presbytero & Stefano Presbytero, & Lanberto Clerico, & Ategbino Clerico, Kanonici & Ordinarii de Ecclesia Kanonicha Sancti*

Mar-

Martini Lucensis, una cum Bacaru Avocato eorum. Et ceperunt dicere ac reclamare ad suprascripto Cancellarius: „ Jam plures vices reclamavimus „ ad vos Domno Cancellarius de „ Sighifredi & Landolfo germanis „ filii bone memorie Enrichi, quod „ nobis & aliis Kanonici confratri- „ bus nostris de pars Ecclesie & Ka- „ nonice Sancti Martini malo ordi- „ nem contendunt & contradicunt „ medietate de res & casis & re- „ bus illis massariciis, que esse vi- „ dentur in loco & finibus Oneta „ prope Mozano, que una ex ipse „ casa & res regere videtur per fi- „ lio quondam Martini: secunda „ detinetur per &c. *Tunc recordatus ipse Domnus Kadolobus Kancellarius, quod ita verum esse, quod ipsis Kanonicis & Avocato dicebant, & per fuste, quas in suorum detinebat manibus, investivit predicti Kanonicis cum predicto Avocato &c. Unde hanc notitia pro futura ostensionem ostendendo fieri jussimus.*

Quidem & ego Rodulfus Notarius Domni Imperatoris ex jussione predicto Kadolobus Cacellarius & Missus Domni Imperatoris amonitione Judicum scripsi, Anni Domini nostri Jesu Christi Dei eterni ab Incarnationis ejus Millesimo Trigesimo Octavo, Conradus gratia Dei Imperator Augusto, Anno Imperii ejus in Italia Undecimo, VIII. Kalendas Martii, Indictione VI.

Kadelobus Cancellarius & Missus Sacri Palacii subscripsi.

Adelbertus Judex Sacri Palacii interfui.

Ego Girardus Judex Sacri Palacii interfui, &c.

Episcopus Bononiensis heic memoratus, *Adelfredus* fuit: attamen in ea Charta non satis perspicue visus sum mihi ejus nomen legere. *Kadelobus* autem, qui Placito huic praefuit, idem ille est, uti meritò conjicere licet, qui Anno MLXI. ad Pontificatum Romanum inhiavit, & in Antipapam se se erexit; sed brevi temeritatis suae poenas subivit. Quod heic potissimum animadvertas velim, Placitum celebratum est *intus Curte Donni Bonifatii Marchio Dux*; & res poscebat, ut eo sinente illic judicium institueretur. Attamen heic legitur: *per data licentia Domni Imperatoris:* quod idem habet Charta à Florentinio laudata. Ideo hoc factum, ut alibi jam monui, quod eo ipso tempore, Anno videlicet MXXXVIII. Februario mense Conradus I. Imperator in Tuscia versaretur, Wippone etiam teste in ejus Vita. Praesente autem Imperatore, ob ejus dignitatem, quum ad ipsum spectet supremum dominium in omnia Vassallorum ac subjectorum bona, ejus fuit, non verò Bonifacii Marchionis, veniam dare Kadeloho & Beraldo Comiti, instituendi in eadem Curte judicii. Addo alteram Chartam, descriptam ex authentica membrana, existente in aedibus Patrum Eremitarum Sancti Augustini Senensis.

Pla-

Placitum à Guntherio Cancellario & Misso Henrici II. Imperatoris, habitum in Comitatu Florentino: in quo Advocatus Monasterii Sancti Bartholomaei Curtis Mainberti res quasdam ejusdem Coenobii tuetur contra nonnullos earum usurpatores Anno 1055.

A *Dum in Dei nomine, in Comitatu Florentino, prope fluvium Arni, in loco qui nominatur Omiclo, in judicio residebat* Domnus Gunterius Cancellarius & Missus Domni Imperatoris, *justicias faciendas ac deliberandas: adessent cum eo Bonusfilius, Otto, Atzo, Wibertus, Burgundius, Wolcausus, Talbertus Judices Sacri Palatii, & reliqui plures:* B *ibique eorum veniens presentie Lanfrancus Avocatus Monesterii Sancti Bartholomei, sito loco, qui vocatur Curtis Mainberti, & cepit dicere:* „ Jam plures vice me reclamavi „ ad vos Domnus Gunterius Cancel„ larius & Missus super Bonifacium „ & Eponem, & supra Rainerium „ filium Wille, qui parti predicti C „ Monesterii malo ordine & contra „ Legem detinent omne, quod abe„ mus in Alma, & contradicent no„ minative medietatem de Curte u„ na, que noncupatur Sestinga, cum „ casis & Capellis, seu territoriis, „ omnibusque rebus, que ad ipsam „ medietatem de jam dicta Curte & D „ Capella pertinente. Nam aliam me„ dietatem de jam dicta Curte & „ Capella, sive rebus omnibus su„ prascripti Monesterii ad proprieta„ tem pertinet. Et sive medietatem „ de Curte una, que noncupatur Co„ lumnata cum Ecclesiis, casis, ter„ ritoriis, & omnibus rebus, que „ ad ipsa medietatem de predicta E „ Curte & Ecclesiis pertinet; reli„ qua namque medietas ipsius Cur„ tis ad proprietatem ipsius Mone„ sterii detinet. * Et sive medieta„ tem de Curte, que nuncupatur „ Valle eum Turre & Castello & „ Ecclesia ibi consistente, & cum „ casis, territoriis, & omnibus re„ bus, que ad ipsam medietatem de „ jam. dicto Castello & Turre & „ Curte pertinent; aliam namque „ medietatem ipsius Cortis ad pro„ prietate ipsum Monesterium deti„ net. Et sive medietatem de Cor„ te, que nominatur Portilione, cum „ casis, Capellis seu territoriis, & la„ cu & piscaria & portu, omnibusque „ ad ipsam medietatem de predicta „ Corte tam in terris, quàm in a„ quis pertinere videntur: reliqua „ verò pars media ipsius Cortis ad „ proprietate ipsum Monesterium de„ tinet. Sed & de Castello Casalap„ pi, septem Merli de predicto Ca„ stello, cum suis pertinentiis, que „ detinet Tedici, & Pojo qui voca„ tur Capanna murata, totum in in„ tegrum cum suis pertinentiis. Et „ alia Corte Aslaito, cum medieta„ te de Ecclesia Sancti Michaëlis, „ que vocatur in Nottula cum se„ ptem Mase. Sed & alia Corte, „ que nominatur Serignano, cum sua „ pertinentia, & Ecclesia Sancti An„ dree cum sua pertinentia. * Un„ de quero ad vos, Domnus Can„ cellarius & Missus, ut vos pro„ pter Deum, & anime Domni Im„ peratoris, ac vestre mercedis, ut „ investiatis me, & parti predicti „ Monesterii de iis omnibus rebus „ ad salva querela, quousque ipsi „ Bonifacius & Eppo & Rainerius

„ ad ve-

„ ad vestrum Placito veniant, & ad „ predictum Monesterium justiciam „ faciant. *Cum ipse Lanfrancus Avocatus taliter retulisent, tunc Domnus Gunterius & Missus per fuste, quam sua tenebat manu, investivit predictum Lanfrancum Avocatum & predictum Monesterium de suprascriptis Cortibus & rebus omnibus, sicut supra denominavit, ad salva querela, quoadusque predictus Bonefacius & Eppo & Rainerius ad Placitum veniant, & predicti Monesterii justicias faciant. Et insuper misit bannum ex parte Domni Imperatoris, ut nullus quislibet eundem Lanfrancum parte predicti Monesterii de is omnibus rebus devestire, molestare, vel inquietare adeat, sine legale judicio. Qui verò fecerit, centum Libras auri se compositurus agnoscat ad medietatem Camere Domni Imperatoris, medietatem parti predicti Monesterii. Et ac noticia, qualiter acta est causa fieri amonuerunt.*

Quidem & ego Aldo Notarius Sacri Palaci & jussione suprascripto Cācellarii & Misso, seu Judicum amonicione scripsi, in Anno ab Incarnacione Domini nostri Jesu Christi MLV. Imperii vero Domni Secundi Einrigi, Deo propicio IX. Quartodecimo mensis Junii, Indicione VIII.

A *Ego Guntherius Cancellarius confirmavi.*

Atzo Judex & Missus Domni Imperatoris interfuit.

Ego Otto Judex Sacri Palatii interfui.

Ego Wibertus Judex Sacri Palacii interfui.

Walcausus Judex Sacri Palacii interfui.

B *Ego Burgundius Judex Sacri Palacii interfui.*

Neque omissum volo Placitum hoc, uti & alterum ejusdem exemplum, ipso die ac anno celebratum, missum ad me fuisse à Clariss. Benvogliento, excerptum ex antiquo Chartario existente apud nobilem Virum Dominum Franciscum filium quondam Domini Johannis Baptistae Piccolominei. C Ibi vero praeter bona recensita in Charta nuper edita, alia adduntur, quae inter duos asteriscos clausa, huic Placito interfecerui. Discrimen hoc inter Authenticum & exemplum unde processerit, investigandum aliis relinquo. Anno etiam MC. Missos Imperiales Italia vidit. D Id constabit ex subsequente Charta, quam descripsi ex Regesto Sanctimonialium nobilissimi Ascetetrii Veneti Sancti Zachariae.

Sententia Warnerii Missi Imperialis in Placito habito in Montesilice pro Monialibus Sancti Zachariae Venetiarum contra Monasterium Patavinum Sanctae Justinae, Anno 1100.

In nomine Dei eterni. Anno ab Incarnationis Domini nostri Jesu Christi Millesimo Centesimo, Indictione VIII. Octavo Kalendas Junias. Cum in Dei omnipotentis nomine Warnerius Missus Domni Imperatoris, *atque* Delegatus ab ipso Principe *in judicio Judiciarie Montis Silicis resideret ad justiciam deliberandam ac faciendam: adessent cum* E *eo Gumbertus, & Almericus Judices &c. Ibique in eorum veniens presentia Prior Sancte Justine Patavensis Ecclesie, venit & reclamare cepit de quadam Capella, Sancti Thomae Apostoli dedicata nomine, & Cartulam inanem nullo jure munitam, nulloque Tabellione conscriptam ibi ostendit, quam Draco Presbiter jam dudum fecerat. Sicque cum hac*

hac Cartula contra Cenobium Sancti Zacharie in Regno Venecie site agere volebat, possessionem ac dominium ipsius Capelle acquirere. Quam vero possessionem supradictum Sancti Zacharie Cenobium jam per centum annos & ultra jure quieto possederat. Tunc ibi loci Plebanus Sancti Zacharie, qui ibi aderat, Privilegium ab Imperatore factum, sigillo ipsius Imperatoris impressum, a Judicibus quampluribus firmatum, a Cancellario scriptum, omnique solempnitate juris corroboratum ibi ostendit; & cum hac aliisque rationibus juris supradictum Sancti Zacharie Cenobium legaliter defendit. Tunc Judices ac Juris periti, qui ibi aderant, certantes, discutientes, & equa lance trutinantes supradictam Cartulam, quam Prior ..... ac judicium enucleatim Sancte Justine ostendatur, inanem & vacuam esse laudaverunt, & supradictum Sancti Zacharie Cenobium habere & possidere supradictam Capellam, sicuti jam dudum habuerat.

Ego Albertus Judex interfui & scripsi.

Regnante autem Friderico I. quo tempore Mediolanensis Urbs per eum attrita fuit, & reliqua ferme Italia ob metum ad ejus pedes prolapsa, Judices illius reperio discurrentes per Langobardicas Civitates, abrogato tamen *Missorum* titulo, aliis appellationibus utentes, nempe *Vicarii Imperialis*, aut *Imperialis Aule Comitis*, aut *Legati*, & similibus. Id ex sequentibus monumentis palam fiet: quorum primum ex authentico descripsi, adservato in Tabulario antiquissimi Monasterii Sancti Zenonis Veronensis.

Garsendonius Episcopus Mantuanus & Imperialis Aulae Comes, decretum profert in lite agitata inter Abbatem Monasterii Veronensis Sancti Zenonis, & Blandinum ac Adelardum fratres, Anno 1163.

D*Ie Veneris, qui fuit undecimus dies exeunte mense Julii, in Sala* Domni Garsendonii, *Dei gratia Sancte* Mantuanensis Ecclesie Presulis *mirifici, &* Imperialis Aule Comitis, *in presentia bonorum hominum; hi sunt, Jacobus Alberti de Amica, Albertus Azonis de Enrico, Agnellus, & Conradus de Cauriana Causidici, Morandus Medicus, Petrus Prepositus Mantuanensis Ecclesie, Marchisinus Ministerialis Civitatis Mantue; nec non & in presentia Veronensium, quorum nomina inferius sunt, Bonus, Zeno de Lamberto &c. Causidici, Carlasarius Advocatus Sancti Zenonis Cenobii, Ardicio de Scala, Dentellus Nogarie, Bonus Presbiter ejusdem Monasterii, Johannes de Bevilaqua, Bonacausa &c. Ibique in eorum presentia Domnus* Garsendonius *Dei gratia Sancte* Mantuanensis Ecclesie Episcopus *&* Imperialis Aule Comes, *presentibus Odone & Rodulfo suis Assessoribus, dedit Albertonum de Vico Athesi* Domno Nobili Abbati Monasterii Sancti Zenonis, *& Carlasario ejus Advocato, ut daret possessionem illarum terrarum seu vinearum seu nemorum, prout noviter fuerant facte consignationes a parte Monasterii Sancti Zenonis illis hominibus Blandini & Athelardi fratrum &c. De quibus hominibus supradictus Abbas praefato Presuli querimoniam deposuerat, quod ipsi injuste habuissent & possedissent ipsas res &c.*

Factum est Mantue in suprascripto loco, Anno a Nativitate Domini nostri Jesu Christi MCLXIII. Indictione XI. Imperante Domno Frederico Dei gratia Roma-

Romanorum Imperatore gloriosissimo & semper Augusto, Anno Regni ejus XII. Imperii verò ejus IX. feliciter.

Ego Vitalis Notarius Sacri Palatii rogatus suprascriptis actibus interfui, & hoc breve scripsi.

Garsendonius Mantuanus Praesul heic memoratus idem est, qui corrupte ab Ughellio appellatur *Garsiodorus*, A sive *Geridonius*, & à Jacobo Chiffletio *Grisandinus*. Ejus germanum nomen fuit *Garsendonius*, ut ex aliis monumentis constat. Archivum Sanctimonialium Regiensium Sancti Thomae, ubi authentica membrana adservatur, alterum hoc monumentum mihi suppeditavit.

Decretum Hermanni Verdensis Episcopi, & Imperialis Legati in controversia vertente inter Monasterium Monialium Sancti Thomae Regiensis, & Conradum filium quondam Henrici Regis, Anno 1163.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis, & gloriosae Mariae semper Virginis, quae augeat vitam Frederici gloriosi Imperatoris, Anno Domini MCLXIII. Indictione XI. Quinto Idus Martii die Lunae. Cum apud* Dominum Hermannum Verdensem Episcopum, & Imperatoris Vicarium & Legatum *querimonia facta fuisset ex parte Monasterii Sancti Thomae Apostoli per Adelasiam Monacham ejusdem Monasterii super* Conradum olim Regis H. filium, *& Ubertum Curatorem, de quadam possessione, quae quondam fuit praedicti Uberti, quam praedictus Conradus suprascripto Monasterio molestabat, nec sinebat quiete possidere, & eam nomine Uberti intromiserat: praedicto Domino Hermanno Episcopo sedente pro tribunali, Dominus Ugo Iperanus, & Guibertus de Boniado, & Albertus, Imperialis Aulae Judices praeceperunt praedicto Conrado, ut praedictum Monasterium de praedicta possessione, ut in Instrumento continetur praedicti Monasterii, de cetero sine legitima interpellatione non inquietaret, & praedictum Monasterium quiete possidere permitteret.*

B *Actum est hoc in Palacio Mutinensi, in praesentia* Domini Henrici Mutinensis Ecclesiae Episcopi, *& Domini Ugonis ejusdem Archipresbiteri, Marchisii de Monzambano, & Domini Ugonis Causidici, & Girardi de Cornazano, & Bernardi de Curviaco, & Garzioli de Tizano, & Gumbizonis de Scissia, & Widonis de Gomola, & Marcelli, & aliorum quamplurium.*

C *Ego Blasius Imperatoris Friderici Notarius jussu Domini Hermanni Episcopi, & supradictorum Judicum scripsi.*

Quod heic potissimum animadvertas, lis erat Sanctimonialibus Regiensibus *super Conradum olim Regis H.* (hoc est Henrici) *filium*, qui *in Palacio Mutinensi*, ubi Hermannus Verdensis Episcopus, uti Imperatoris Vicarius & Legatus, in judicio praeerat, D quaestioni huic interfuisse dignoscitur. Sed quinam, rogo, fuit iste *Conradus?* Num Henrici inter Reges Quincti, & Imperatoris Quarti, Anno MCXXV. vitâ functi filius? Sed cur idem Henricus tantummodo Rex appellatur? Nullum mihi hominis hujus vestigium occurrit, & suspicari quis possit, eum ex illegitimo concubitu

cubitu genitum. Aliorum erit rem accuratius investigare, eorum quippe examini intactam relinquo. Hisce adjungere juvat Chartam ex antiquissimo Regesto Communis Mutinae excerptam, cujus haec sunt verba.

Gerardus Rangonus Imperialis Legatus, & Consules Mutinae Massario Ecclesiae Cathedralis Sancti Geminiani facultatem concedunt fodiendi ubique lapides tam in Civitate quàm extra, Anno 1167.

IN Christi nomine. Anno ejusdem MCLXVII. Indictione XV. Regnante invictissimo Imperatore Friderico, IV. Idus Maji, die Veneris, Domnus Girardus Rangonus Imperatorie Majestatis per Mutine Episcopatum & Comitatum Legatus, & Consules Mutinae, *videlicet Guidotus, Rolandinus, Albertus Pildeguerre, Gibertus de Bajoaria, & Albertus Grasulfi, Guilielmus Zacius, & Arlotus, habito Mutine Consilio, & postea Concione, decreverunt, & firmiter statuerunt, ut Massarius Sancti Geminiani presentes & futuri habeant licentiam & liberam potestatem sua auctoritate fodendi lapides per stratas & plateas Civitatis, absque incommoditate intus habitantium. Extra vero Civitatem similiter per stratas & vias & paludes, Communia & fossata, ubicumque voluerint, & juxta stratas & vias infra campos per quatuor brachia libere similiter fodiant. Ita tamen quod strate & vie & platee, ubi foderint, per eosdem absque fraude meliorentur; & quod nullus homo sua auctoritate in supradictis Communibus, absque licencia & parabola & voluntate Massariorum domus laborerii Sancti Geminiani, lapides fodere ullo modo presumat. Et si foderint, vel Massariis in fodendo lapides rebelles existere, vel eos infestare aliquo modo presumpserint, viginti Solidos Imperiales nomine pene dictis Massariis solvant. Et quoties quilibet supradictos Massarios in fodendo lapides infestaverit, toties decem pena viginti Solidos Imperiales supradictis Massariis integraliter solvat. Et soluta pena iterum Massarii libere & quiete absque alicujus contradictione fodiant, & lapides, quas Deus eis dederit, accipiant; & que superius scripta sunt, ut dictum est, rata & firma perpetuo habeantur.*

Actum Mutine juxta Ecclesiam Sancti Geminiani, feliciter. Testes interfuerunt Albertus Godi, Ugo de Solaria, Buccabadata & frater ejus Rainerius, Calcagnus, & Guido Adigerii, Boschetus, Ugo de Gorzano, Guidonus Judex, Ubertus Perzenarii, Ubertus de Balugola, & alii quamplures Nobiles & Sapientes, qui hoc totum, quod superius legitur, unanimiter autorizaverunt, & in pleno Consilio, & postea in plena Concione universaliter firmaverunt.

Ego Blaxius Imperialis Sacri Palatii Notarius interfui, & jussu supradicti Domni Gerardi Rangoni & Consulum supradictorum scripsi.

Ideo tot marmorum facta est inquisitio à Mutinensibus, ut maximum Urbis suae Templum absolverent, quod adhuc visitur integrum intus & foris ex marmore confectum. Et sane Civitatis antiquitatem prodebant tot lapides in ruderibus terrae consepulti, & ea occasione defossi. Nempe vetus Mutina jamdiu corruerat, atque ineunte Saeculo Decimo illustria ejus ruinae monumenta in oculos

los incurrebant: quod testatur eorum temporum Scriptor Veronensis Auctor Vitae Sancti Geminiani, cujus particulam evulgavi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. *671*. Eâ occasione par est credere, Marmora complura, vetustis Literis, sive Inscriptionibus ornata, ad magnifici Templi constructionem adhibita, tumulum perpetuum sortita fuisse. Ceterum quum Anno MCLXVII. Mediolanensium Urbs ac potentia resurrexerit, & adversus Fridericum I. Augustum pleraeque Langobardorum Civitates arma arripuerint, & hisce controversiis Anno demum MCLXXXIII. Pax Constantiae inita finem dederit, uti supra monui exinde omnino Imperialium Missorum expeditio in Italia desiit, & in aliquibus tantummodo locis Imperiales Appellationum Judices successere, de quibus infra mihi erit sermo in Dissertat. XLVIII. *de Civitat. Italicar. Libertate*. Neque praetermittam, morem complurium Principum ac Magnatum, qui literis majusculis sese subscribunt, ab antiquis temporibus descendere. Idque alibi etiam animadverti; nam saepe mihi in veterum monumentis occurrerunt *Episcopi*, *Duces*, *Marchiones*, & *Comites*, qui tunc Ordinem Principum constituebant, distinguentes sese à reliquis subscribentibus, characteribus majusculis nomen suum consignando. Idque insuper à *Missis Regiis* illis factum, qui ex Principum Ordine seligebantur. Cujus rei unum proferam exemplum. In Lucensis Archiepiscopii Chartario Placitum archetypum vidi, scriptum Anno Christi MLV. ex quo haec excerpsi: ***Dum in Dei nomine, in Palatio Domini Imperatoris, qui est prope muris de Civitate Luca, in judicio resedisse Domnus Ebberardus Episcopus, Missus Domni Imperatoris ad causas audiendas; resedentibus cum eo Hubaldo Comes de Parma, Oppitio de Pisa &c. ibique eorum presentiis Johannes Dei gratia Episcopus Lucensis una cum Morecito Avocato suo ceperunt dicere adversus Ebberardus Episcopus & Missus Domini Imperatoris: Abeo & teneo ad jure proprietario ad pars Ecclesie Episcopatui nostro Sancti Martini Curte illa, que est in loco & finibus Marlia, cum Ecclesia illa, cui vocabulum beati Sancti Terenti, infra ipsa Curte consistentem, seu cum Castello & Carbon*** .... (fortasse *Carbonaria*, de qua voce egi in Dissert. XXVI. *de Militia*) *& mura in circuitum ipsius Castelli &c.* & bannum super eam petiit. Tunc Domnus Ebherardus *misit bamnum Domini Imperatoris super eodem Johannes Episcopus in duo milia Mancosos auri*. Chartae ita subscripsit Episcopus: *EGO EBERHARDUS EPS MISSUS INPERATORIS SUBSCRIPSI*. Ceterum praeter Comites, aliosque ordinarios Justitiae Ministros, & praeter sublimis Ordinis *Missos* hactenus memoratos, qui jus Populis reddebant, interdum à Regibus & Augustis *Missorum* munus deferebatur minoris dignitatis hominibus, hoc est Judicibus, Diaconis &c. qui propterea controversias aut omnes sibi oblatas, aut singulares, ad quas cognoscendas delegati erant, dirimebant. In Chartophylacio Capituli Canonicorum Cremonensium Placitum vidi, habitum *Hanno Imperii Domni Hottoni, Deo propicio, IX. Quinto die Mensis Septembris, Indictione IV.* idest Anno Christi DCCCCLXXV. ex quo haec pauca delibavi: ***Dum in Dei nomine, Civitate Papia, in Curte propria Domni Adami, qui & Amizo Judex, per data licentia, in judicio resideret Waltarius Judex & Missus Domni Imperato-***

peratoris, *justitias faciendas ac delibe-randas &c. Eorum veniens presentia Rotgerius filius quondam Romaldi*, *& Ermengarda filia quondam Gaidulfi jugalibus &c.* Alterum item vidi habitum à *Cessone Diacono* in Comitatu Bergomi, quod jam attuli in praecedenti Dissertatione *de Comitibus*.

Ceterum facile Lectori fuerit ex compluribus hactenus allatis exemplis perspicere, quanta solemnitate Placita olim haberentur à Missis Regiis. Iis quippe de more, nisi justa caussa intercederet, jubebantur *Episcopi* & *Comites* adesse. Ad ea quoque ex Legum praescripto advocabantur *Judices*, & *Scavini*. Intererant etiam multi testes, & honoris caussâ Magnates alii. Quali vero ordine assiderent isti, ex nobili Placito Taurinensi patebit, cujus exemplum debeo benefico erga me ac Literas meliores studio praeclarissimi Comitis Ludovici Caissotti, Primi Praesidis Taurinensis Senatus. Praestantiorem videlicet in eo locum obtinet *Boso Comes & Missus* Ludovici Pii, aut Lotharii I. Imperatoris. Tum sedet *Claudius Episcopus Taurinensis*, ille idem, qui ex indicto sacris Imaginibus bello famosus evasit, & Catholicae Ecclesiae odium in se derivavit. Succedit *Ratpertus Comes*, hoc est Gubernator & Praeses Civitatis Taurinensis. Post illum recensentur *Vassi Imperatoris*; deinde *Judices Imperatoris*. Accedunt *Scavini* praelaudati *Comitis Bosonis*: quod uti res rara animadvertendum est. Post eos sequuntur *Scavini Civitatis Taurinensis*. Denique *Vassi* ejusdem *Ratperti Comitis*. Parem ferme ordinem observatum videas in altero Placito, quod tanquam Delegatus subinde celebravit idem *Comes Ratpertus*. Si in authentico revera legitur commissa caussa eidem Comiti, *ut diligenter inquireret*, *& ea secondo Leggi vel Justiza liberare fecisset*: habes heic formulam vulgari Italicâ Linguâ expressam. Neque omittendum, mentionem quoque hujusce Placiti factam fuisse ab Auctore Chronici Novaliciensis, à me editi Par. II. Tomi II. Rer. Italic. pag. 721., sed non sine Chronologicis erroribus, & Frodoino Abbate illuc perperam intruso. Atque ex his emendandus Ughellius in Italiae Sacrae Tomo IV., qui ab ejusdem Chronici Auctore deceptus, alterum *Claudium* Seniorem *Episcopum Taurinensem*, ante Annum Ch. DCCLXXIV. ut is opinatur, electum, nobis obtrusit. Unus *Claudius* famosus, uti ajebam, Taurinensis Antistes, & à Ludovico Pio Augusto ad eam Sedem incaute promotus, Primus fuit, non Secundus, hujus nominis Episcopus Taurinensis. Sed jam tandem Chartam ejusdem Placiti, sive geminorum Placitorum, accipe.

Judicatum Bosonis Comitis & Missi Domini Imperatoris, emissum Taurini in Curte Ducatus, quo decernitur, quosdam homines Servos esse Monasterii Novaliciensis. causam agente Elderado ejusdem Monasterii Abbate, Anno Ch. 827.

IN *Dei nomine*. *Notitia Judicati*, *qualiter acta*, *vel definita est causa*, *dum* Boso Comes, *vel* Misso Domni Imperatoris, *resedisset infra Civitate Taurinensi Curtis Ducati*, *in Placito publico*, *ad singulorum hominum causas audien-*

audiendo vel deliberandum, ibidem cum eo aderant Claudius Episcopus *Sanctae* Taurinensis Ecclesiae, Ratperto Comes, *Walfertus, Sertpaldo, Eldefre, Teudelo, Australdo, Vasis Domni Imperatoris, Bomperto, & Mauro, Sunifrit, Judicibus Domini Imperatoris, Ansulfo, & Leo, Grauso, Scavinis, Boseni Comitis, Joanne, & Ughberado, Autelino Scavinis Taurinensis, Turengo, Beto, Betilo, Vasis eidem Ratperto Comitis, vel ceterorum infrascriptorum praesentia venerunt reclamandum, idest Sighiberto Tatoni, Bertaldo, Sighibrando, Luberto, Ghisemare, Ghisulfo, Bertelaigo, Ghisemondo, Ansaberto, Gariando, Ghiso, Alulfo, Stavari, Landeverto, Ghaiperto, Gonduni, commanentes in Villa Auciatis. Et dicebant, quod Pars Ecclesiae Sancti Petri Monasterio Novalicio, ubi* Elderado Abba *esse videtur, qui citra leggi pigneratos habebat, vel injuste eos in servitio replegare volebant. Tunc ipse Boso Comes vel Missa Domini Imperatoris in suis praesentiis vel suprascriptis hominibus fecit venire* Ghiseberto de Felecto, *qui est* Avogado de praefato Monasterio Novalicio, *quod exinde responsum daret. Quidem ipse Ghisberto dixerat, ut nihil exinde sciret, nec inquireret. Tunc fecerunt de utriusque partes, tam ipse Ghisberto, vel suprascriptis hominibus, qui se reclamandum venerant, inter eos invadiare, ut ipse Ghiseberto inquisisset ipsa causa, & venissent in Plaito Ratperto Comiti inter se judicium habendum. Et insuper amonuit ipse Boso Comes vel Misso Domini Imperatoris, Ratperto Comite, ut ipsa causa diligenter inquireret, &* ea secondo leggi vel justiza *liberare fecisset, & posito inter eis constituto inconstituda. Verum dum ipse Ratperto in loco Comes residisset in Curte Contenasco in Plaito publico ad singulorum hominum causas audiendo vel deliberando, ibidem aderant cum eo* Claudius Episcopus Sancte Taurinensis Ecclesiae, *Valfritus Vasso Domini Imperatoris, Isemberto Capellanus Domini Imperatoris, Sunifrit, Johanne, & Ugberado Scavinis, Grasemar, & Grodevertogio de Teresana, Madalgaud, Agustaldo, & Cultasio, Torengo, Betilo, Beto, Gunducharus Vasis eidem Ratperto Comitis, Aredo de Vigo, Guduni, Raidulfo de Cantanasco, Ghisemondo de Ubariis, vel ceteris. In suprascriptorum praesentia venerunt suprascriptis homines commanentes in Villa Auciatis, seu & Ghiseberto Avogado de praefato Monasterio Novalicii, una cum Ricario, & Alliramo Praepositis, vel Monachos de ipso Monasterio Sancti Petri Novaliso. Et dicebant & reclamabant ipsis praenominatis homines de Villa Auciatis, quod pars ipsius Monasterii eos citra leggi pigneratos habebat, & injuste eos in servitio ad praefato Monasterio replegare voluerint; pro eo quod a liberis legibus esse deberent. Ad haec respondebat ipse Ghiseberto:* Non est veritas, ut dicitis, ut pars Monasterii Novaliso vos citra leggi pigneratos deteneant, aut injuste inservire voluerint, pro eo quia Aviones, vel Patres, vel parentibus vestris pertinentes fuerint Unnoni, qui fuit filius Dionisius, qui omnibus rebus suis donavit in praefato Monasterio Sancti Petri. Et etiam Judicatos habemus, quomodo parentibus vestris in causationem fuerunt cum ipso Unnone, vel pars suprascripto Monasterio: & apud judicio ipsi convicti fuerunt. *Et ipsos Judicatos prae manibus ostendebat, quod Unno quondam, & Dondone Monachos de praefato Monasterio judicium habuerunt cum Antolino, Tantoni, Radoaldo, Gaiperto, Gondo, Audoaldo, Fortemondo, Faroaldo,*

Valper-

Valperto, *Valcauso*, *Teodbaldo*, *Leodebaldo*, *Donadi*, *&* *Ridoaldo*, *praesentiâ* Vibertus, *&* Ardioni Missis Domini Caroli Regis, *&* Dominus Andreas Episcopus, *etiam Scavinis eorum Ardengo*, *Tricone*, *Arderigo*, *Viniperto*, *Retelino*, *&* *Ghisfre*. *Et ibidem ostenderunt praenominatis homines Cartola Libertatis*, *quam Dominus eorum Dionisius*, *qui fuit genitor Unnoni*, *in eos emisisset*. *Et ipse Unno cum ipsos Monacos ipsa Cartola per testimonia de triginta annorum tacita fuisset*; *&* *ipsi pro triginta annis eidem Dionisius*, *vel eidem Unnoni servitio fuissent sub conditione*. *In ipso alio Judicato continebat*, *quod Gondo*, *Fortemondo*, *Bertemondo*, *Badoaldo*, *Liudualdo*, *Ridualdo*, *Joannes*, *Imperto*, *Valcauso*, *Ermerigo*, *cum alios suos consortes*, *cum* Frodoino Abba *intentionem habuissent ad Palatium in Papia Civitate*, *presentia Amalric*, *Ariberto*, *&* *Valperto Scavinis*, *&* *ibidem ipsi priori Judicato habuit*. *Et cum relecto fuisset*, *&* *etiam manus ejus laudationem de ipso Judicato*, *seu* *&* *Retelino Scavino*, *qui ibidem ipso Judicato defensavat*, *quod veracem fuisset*. *Dum suprascriptis Scavinis haec omnia taliter agnoscerent*, *interrogaverunt suprascriptos homines de Villa Auciatis*, *ut si de ipsa jura hominum fuissent*, *quas in ipsos amborum Judicatos continebat*, *aut ipsos Judicatos veraces fuissent*, *quid ipsi suprascripti homines de Villa Auciatis fuerunt professi*. *Et dixerunt*, *ut ipsos Judicatos veraces fuissent*, *&* *ipsos homines*, *quos in eos continebat*, *eorum Aviones*, *aut Patres*, *vel Parentes fuissent*, *&* *pertinentes fuissent Dionisius*, *qui fuit genitor Unnoni*, *&* *sub conditione ipso servitio fecissent secundum ipso Judicato* *&* *ipsi in antea omnia sic facere voluerint*, *quia de ipsa jura hominum*, *qui in ipsos Judicatos continent*, *fuerunt*, *&* *ipso servitio fecissent tam de res*, *vel personas eorum*. *Dum ipsis suprascriptis Scavinis haec omnia taliter audissent vel cognovissent*, *rectum apparuit eorum esse*, *&* *judicaverunt*, *ut ipsis praenominatis homines de Villa Auciatis in antea faciant ipso servitio juxta ipso Judicato*, *vel eorum manifestatione*, *qualiter se concrederent*, *vel professi fuerunt*. *Et finita est causa*.

In Annis Regnis Dominorum nostrorum Ludovicus, & Lottarius filio *ejus*, *viris excellentissimis* Imperatoribus, *Anno Quartodecimo*, *&* *Octabo*, *mense Madio*, *Indictione Quinta*, *Regni illorum*.

Ego Sunifre in hiis actis interfui Escavino.

✠ *Signum manus suprascripto Joannis Scavino*, *qui in actis interfui*.

Ego Ugberardo Scavino in hiis actis interfui.

✠ *Signo manus Ratperto Comiti*, *qui in iis actis interfui*.

Ego Teutmarus Nottario in hiis actis interfui, *&* *hanc Notitiam Judicati subscripsi*.

DE

DE MINORIBUS JUSTITIAE MINISTRIS,

HOC EST,

DE JUDICIBUS, SCABINIS, SCULDASCIIS, CASTALDIIS, DECANIS, SILVANIS &c.

DISSERTATIO DECIMA.

DISSERTATIO DECIMA.

[A] IN Dissertatione VIII. jam palam factum est, *Comites* fuisse Judices praecipuos atque ordinarios Urbium ac Oppidorum, quibus praeerant. Nomen autem [B] *Judicis Comitibus* ipsis tributum vidimus in Langobardorum Legibus. Sed quum *Comitis* munus fere semper illi tantum gererent, qui sanguinis splendorem fortunis multis adjungerent, atque ii insuper Militiae potius quàm Literis studerent: facile conjicere possumus, non eam fuisse Magnatibus ejusmodi peritiam [C] Legum ac scientiam, quam exigit ardua criminalium & forensium judiciorum provincia. Male ergo fuerit, inquies, homini caussam suam acturo apud Judices adeo imbecilles. Verùm & huic discrimini consuluere antiqui Reges; quippe *Comitibus*, quoties agitandae ac dirimendae lites erant, ad consilium & opem adjunxere [D] minores alios *Judices*, Juris nempe peritos eorum temporum, quos aeque atque Comites, *Graphiones* Teutonica voce veteres appellabant: Salici verò etiam *Rachimburgios* & *Tunginos*. Hincmarus Remensis Archiepiscopus in Opuscul. de Ord. Palat. Cap. X. haec scribit: *Tales etiam Comites, & sub se Judices constituere debet, qui avaritiam oderint, & justitiam diligant*. Et revera istorum Judicum scientia supplebat quod Comitibus deerat. Ipsi processum & examen facti & juris instituebant ea solicitudine ac celeritate, quae olim tanta cum laude in usu fuit, nostris vero temporibus tam rara deprehenditur. Demum ubi sententia erat pronuntianda, nihil agebat Comes absque consilio & consensu eorumdem, ut ex Placitis, sive Judiciis publicis constat, in quibus aut Comiti, aut Marchioni, aut Missis Regiis iidem semper adsunt, & cum eo consident, Notario testante quidquid illic decernitur, *rectum & secundum Legem supra memoratis Judicibus & Auditoribus paruit esse, & judicaverunt*. Charta quoque Judicati scribebatur *ex jussione Comitis*, seu *Marchionis*, seu *Judicum admonitione*. Rem duobus exemplis sub oculos legentium ponam. In ditissimo Archivo Archiepiscopii Lucensis archetypam pergamenam vidi, dignam plane, quae tenebris eripiatur.

Judicatum Odelrici Missi Berengarii I. Regis in controversia de Sacra Aede inter Episcopum Lucensem ac Laudensem, Anno 915.

[E] DUm Domnus Berengarius *Serenissimus* Rex *pro timore Dei & statum, omniumque sanctarum Dei Ecclesiarum electorum Populo hic Italicis abitantibus, animeque sue mercedem justitiam adinplendam partibus Romam* iret:

„ abente à petre & à cascina seu à
„ rena constructa, ellevata esse vide-
„ tur: que esse videtur in predicta
„ Lucensi Civitate juxsta prelibatam
„ Ecclesiam Sancte Justine, tenentes
„ uno capo in via publica, atque
„ cum uno lato, & alio capo tenent
„ in terra & dimidia sepe & dimi-
„ die colunne de Casa Benenati Cle-
„ rici, & alio lato tenet in terra &
„ dimidia sepe & dimidie colunne de
„ casa Bonithi; & illa secunda, que
„ est campo, que esse videtur in loco
„ & finibus Villanova, tenentes uno
„ capo in terra Lamberti, & in ter-
„ ra Bonioli, & alio capo tenet in
„ fluvio Serclo lato uno, & tenet
„ in terra Sancti Pantaleonis, & alio
„ lato tenet in terra suprascripti San-
„ cti Pantaleonis & predicta Boni-
„ za. Et si est ullus homo, qui e-
„ xinde agere aut causare vult, pa-
„ rati sumus cum illo in ratione
„ standum ex parte jannominati Mo-
„ nasterii & legipti finiendum. *Et cum nemo ibi se apresentasset, qui exinde contra predictum Monasterium agisset vel causasset; tunc jannominata Eritha Abatissa una cum predicto Gerardo ejus Avocatus, petierunt ad jannominatam Domnam Mathildam & ad predictum Flaipertum Judicem & Missus Domni Imperatoris, ut propter Deum, & anime Domni Imperatoris, sueque mercedis, misissent bannum Domni Imperatoris super ipsos, & super jandictas res ut nullus quilibet homo magna vel parva persona pars jannominati Monasterii sine legale judicio divestire presumat. Et cum jannominata Eritha Abatissa una cum predicto ejus Avocato taliter postulassent, tunc jannominata Domna Mathilda una cum prefato Flaiperto Judice & Missus Domni Imperatoris, per fustem, in qua suis detinebant manibus, miserunt bannum Domni Im-*

A *peratoris super eadem Eritham Abatissam & super predictum ejus Avocatum, & super ipsas res in Mancusos aureos mille; ut nullus quilibet homo magna vel parva persona pars predicte Ecclesie sine legali judicio devistire presumat. Quis vero fecerit, se agnoscat compositurus predicti mille Mancusos aureos, medietatem parti Camere Domni Imperatoris, & medietatem pars predicti Monasterii eidem E-*
B *ritbe Abatisse vel posterioribus Supcessatricibus suis. Unde hanc notitiam pro securitate & futura ostemsione eidem Eritbe Abatisse posterisque Supcessatricibus suis ad partem jannominati Monasterii ostendenda fieri jussimus.*

Quidem ego Gherardus Notarius Domni Imperatoris, ex jussione suprascripte Domne Mathilde & predicti Flaiperti
C *Judicis & Missus Domni Imperatoris, seu Judicum amonitione scripsi, Anno Dominice Incarnationis ejus Millesimo Septuagesimo Tertio, VI. Idus Februarii, Indictione XI.*

D

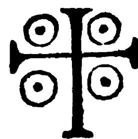

Flaipertus Judex & Missus Domni Imperatoris subscripsi.

Winizo Causidicus causam plena inquisitione orando discutiens interfui.

Subscripsi dictis presens Wifredus in istis.

Legum Sismundus supripsi docma-
E se fultus.

Gulcefredus Judex Sacri Palatii interfui & subscripsi.

Glamdulfus Notarius Domni Imperatoris ibi fui & subscripsi.

Animadverte rem raro obviam: scilicet duos ex hisce *Judicibus* ac *Jurisconsultis*, Poëtica subscriptione, hoc est uno hexametro versiculo suum pro-

prodere nomen, dum subscribunt. Heic autem, ut opinor, feroces insurgent Critici, & adversus Chartam hanc non unam accusationem instituent: videlicet Flaipertum Judicem, simul appellari *Missum Domni Imperatoris*, idque non semel repeti; *bannum* quoque *Domni Imperatoris* promulgatum fuisse: uti & *Cameram Domni Imperatoris* memoratam; quum tamen Anno MLXXIII. quo scripta dicitur Charta, citra omnem dubitationem liqueat, Henricum IV. Germaniae, ac Italiae Regem, nondum Romae coronatum, nondum propterea nomen Imperatoris assumsisse. Ad haec in vivis erant eo adhuc Anno *Beatrix Ducissa Tusciae*, Mathildis mater, quae regere Marchiam solebat, uti & *Godefridus Dux* Mathildis maritus. Cur ergo heic, neutro ex iis memorato, una Mathildis denominatur? Sed nos in censuras nonnunquam nimia facilitate erumpimus, quod ritus & mores veterum parum perspectos habeamus. Alia monumenta Florentinius in Vita Mathildis protulit, quae hujus quoque ingenuitatem tuentur. Illic in Appendice pag. 127. Charta legitur scripta Anno MLXII. & ad hanc ipsam *Eritham Abbatissam* spectans. In duabus Chartis Anni MLXVIII. occurrit idem *Flaipertus Missus Domni Imperatoris*; qui etiam infra appellatur *Missus Regis*: ibique pariter mentio est *Camerae Domni Imperatoris*; quum tamen Regio duntaxat titulo tunc frueretur Henricus IV. & jandiu vivere desiisset Henricus III. Augustus ejus pater. Ego Placitum Lucense dabo à *Godefrido Duce* habitum Anno MLVIII. Ibi *cum eo residebat Flaipertus Judex & Missus Domni Imperatoris* jam è vivis erepti. Aut ergo Flaipertus ab Henrico inter Augustos Secundo Missus fuerat consti- A tutus: quod munus abrogatum ei nondum fuerat; aut aliis liceat dicere, à Notariis indoctis hasce umbras ex oscitantia fuisse creatas. Nam quod est ad Mathildem, post mortem patris, in ipsam quoque transiit auctoritas Ducis; ita ut interdum, matre absente, acta faceret suae consona dignitati. Sed repetamus iter.

B In ambobus hisce Placitis jam animadvertere potuit Lector, quae partes *Judicum* forent. Eos etiam viderit ibi distinctos à *Causidicis*, hoc est à caussarum patronis, quales habemus & nos. Quum igitur rei publicae plurimum interesset & justitiam recte ministrari, & aptissimos ad id muneris viros constitui, Italicis Re- C gibus curae erat deligere, quos meliores putabant. Nobiles potissimum praeferebant, quibus & honestatis major cura, & minor sordidae avaritiae secreta persuasio, quàm humili loco natis, esse consuevit. At quoniam origo Nobilis ad recta judicia ferenda non sufficit, Scientiam praeterea, Sapientiam, atque ipsius Sa- D pientiae initium sive fundamentum, timorem Dei, exigebant in iisdem Judicibus. Sacramento quoque illos obligabant, ut à muneribus ac perversis affectibus sibi caverent, & à procrastinanda justitia abstinerent. Sunt in hanc rem salutares plane & optimae Leges à Francis Imperatoribus in Italia constitutae, atque inter Langobardicas editae. Haec habet Caro- E lus Magnus in Lege XXII. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. *Judices, Advocati, Praepositi, Centenarii, Scabini, quales meliores inveniri possunt, & Deum timentes, constituantur ad sua ministeria exercenda.* Audi & Ludovicum Pium, cujus haec sunt verba in Lege Langobardica LVI. *De Judicibus autem, vel Centenariis, atque Tribunis,*

nis, vel Vicariis, dignum esse censuimus, ut si mali fuerint reperti, de ministerio suo abjiciantur. Plenius etiam curavit Lotharius I. ut quantum fieri posset incommodis & malis prospiceretur, quae ex ineptis aut improbis Judicibus redundant, promulgatâ Lege Langobardicâ XCIV. quam integram accipere neminem pigebit: *De Judicibus*, ait, *inquiratur, si Nobiles, & Sapientes, & Deum timentes constituti sint. Et jurent, ut juxta eorum intelligentiam rectum judicent; & pro muneribus vel humana gratia, justitiam non pervertant nec differant: & quod judicaverint, sua subscriptione confirmare non dissimulent. Ubi autem tales non sunt, à Missis nostris constituantur, & idem sacramentum facere cogantur. Quod si viles personae, & minus idoneae ad hoc constitutae sunt, ejiciantur.* Haec illi, & perquam sapientissime: quae an opere deinde completa fuerint, frustra quisquam à me rescire velit. Abundant & tempora nostra Legibus sapienti consilio constitutis: quo postea successu? cernimus. Fas est opinari, minime feliciora nostris fuisse tempora illa. Erat autem multo in honore tunc Bacchus, quod Numen praecipue Populi in Arctois regionibus siti nunc etiam intime diligunt, & religiose colunt. Inde Langobardi, inde Franci profecti, sedes in Italia fixerant; ac proinde nil mirum, si poculis frequentibus olim inter eos ipsi etiam Judices indulgerent. At Carolus Magnus provide conspicatus, quot inde pericula imminerent lances justitiae pertractantibus, Lege Langobardica XLII. statuit: *Ut Judices jejuni caussas audirent & discernerent.* Erant & alii Judices, qui nihil sibi religioni ducebant, unam rationem & intelligentiam suam, neglecto Legum studio & ductu, consulere in reddendis judiciis: hoc est, ut vulgo dicimus, jure tantùm *cervellotico* caussas dirimebant. Ut occurreret pravae hujusmodi consuetudini Ludovicus II. Augustus Legem protulit, quam ex Codice MSto Estensi haustam dedi pag. 156. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Ejus verba repetere heic mihi liceat: *De judicio autem Judicis tam frequenter rememoramus, quia omnino consuetudinem judicandi injuste auferre volumus. Sed tantum secundùm scripturam judicent, & nullatenus secundùm arbitrium suum. Sed discant pleniter Legem scriptam. De quo autem non est scripta, hoc nostrum consilium habeatur in quibusdam.* Neque satis hoc fuit Principibus publicae utilitatis & aequitatis amantibus. Ipsi eosdem Judices interdum ad se advocabant, & paterna simul & imperiosa adhortatione eos de officio debito coram admonebant. En quid Lotharius I. Augustus, dum in Urbe versaretur, erga Romanorum Judices sibi agendum proposuerit, ut est in ejus Lege XXXIX. inter Langobardicas: *Placuit nobis, ut cuncti Judices, sive hi, qui cunctis praeesse debent, per quos Judicialis potestas in hac Urbe Roma agi debet, in praesentiam nostram veniant, volentes numerum & nomina eorum scire, & singulis de ministerio sibi credito admonitionem facere.* Ita Majores nostri. Neque omittendi mihi sunt *Judices Dativi*, quorum praecipue mentio est in Chartis antiquis Romanis, ac Ravennatibus. Quos nunc *Delegatos*, sive peculiari auctoritate in caussâ aliquâ datos appellamus, ii fortasse non alii à *Dativis* fuere. Et eorum quidem munus & nomen diu perdurarunt, uti etiam constabit è subsequenti Charta, quam mihi suppeditavit Codex MStus Cencii Camerarii.

Instrumentum de renuntiatione & refutatione cujusdam debiti, quam fecit Jacoba uxor quondam Gratiani Frajapani, quod debitum habuit idem Gratianus in Castro Nymphae, Anno 1217.

A IN *nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCCXVII. Indictione V. mense Madii die XIII. Ego quidem* Jacoba uxor quondam Domini Gratiani Frangipani, *mater & tutrix* Johannis & Gratiani *filiorum meorum, hac praesenti die, propria, spontaneaque mea bona voluntate, in praesentia* Domini Petri Stephani Ciceronis, B Dativi Judicis, *& subscriptorum testium ad hoc specialiter rogatorum, pro ipsis Minoribus renuntio & refuto tibi* Domino Sinibaldo Domini Papae Honorii Camerario, *ad opus & utilitatem praefati Domini Papae, suisque successoribus, & Romanae Ecclesiae in perpetuum, idest omnem litem & petitionem, quam Domino Papae feci, vel facere potui ac possem, videlicet de toto debito, quod Dominus Gratianus vir meus in Castro Nymphae habuit. Et renuntio usuras, fructus, accessiones, & poenas, & generaliter quidquid undecumque & quomodocumque nomine dicti debiti a Domino Papa tacite vel expressim, specialiter & generaliter agere & petere possem quoquo modo & amodo: nec a me, neque ab aliqua persona à me summissa, vel summittenda aliquam aliquando exinde habebo quaestionem vel litis calumniam, sed semper quietus, pacificus, securus persistas in perpetuum. Hanc autem refutationem, ut superius dictum est, tibi facio, pro eo quod in presentia supradicti Judicis, & ejus decreto & auctoritate, das & solvis mihi dictum debitum; de quo me bene quietam voco, exceptioni non soluti & recepti debiti renuntians. De quo debito, decreto & auctoritate praefati Judicis, ducentas Libras pro* Johanne Scriniario Domini Papae Nepote *solvo, pro quibus quarta pars Molendini de Septemsoliis fuerat ei obligata, & quinquaginta Libras* Johanni Cinthii pro se & *pro* Benincasa fratre suo Domini Papae Nepotibus *solvo, pro quibus dictum Molendinum fuerat ei obligatum. Quam refutationem promitto pro me meisque heredibus ac successoribus tibi, ad opus & utilitatem Domini Papae & Ecclesiae Romanae, firmam & ratam semper habere, & contra non venire, sed defendere contra omnes homines nomine bonae fidejussionis, si opus & necesse fuerit, sub poena dupli: & poenâ solutâ haec Chartula nihilominus firma existat. Quam scribere rogavi Nicolaum Imperialis Aulae Scriniarium in mense & Indictione suprascripta V.*

Angelus Romani de Sposa testis.
Cinthius Coni testis.
Petrus Alberti testis.
Stephanus Angeli testis.
Presbyter Petrus Sanctae Luciae testis.
Ego Nicolaus Imperialis Aulae Scriniarius complevi & absolvi.

Quare, etiamsi interdum nuda vox *Dativus* in Chartis antiquis occurrat, continuo intelligas per eam designari *Judicem Dativum*. Hujus rei testem dabo Chartam, cujus antiquissimum apographum in Estensi Tabulario vidi.

Placitum Forocornelienſe, ſive Incolenſe, in quo Monachi Monaſterii Sanctae Mariae in Palatiolo quoſdam fundos evincunt coram Olderico Miſſo Ottonis III. Auguſti, Anno 998.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno, Deo propitio, Pontificatus Domni noſtri Gregorii ſummi Pontificis & univerſalis Papae in Apoſtolica ſanctiſſimi beati Petri Apoſtoli Domini Sede Tertio, ſicque imperante verò Domino noſtro piiſſimo ſemper Auguſto Ottone a Deo coronato pacifico magno Imperatore in Italia verò Anno Tertio, die XVI. menſis Septembris, Indictione XII.* Civitate Cornelienſe juxta Monaſterium Sancte Marie, quod vocatur in Regula. *Ea enim, que geſta eſſe videntur, ne prolixis temporibus memoriter retinere non poſſimus, ideo ſcripture vinculis annotari equum eſt. Igitur cum Chriſti auxilio dum reſideret in Judicio & in generali Placito* Domnus Oldaricus Subdiaconus & Miſſus Domni Ottonis Imperatoris, *& cum eo* Domnus Erardus Comes, *ac ſingulis hominibus juſticias faciendas & altercationes deliberandas; & cum eis reſidentibus quamque adſtantibus fide data pollentibus, nec non bone opinionis & laudabilis fame Viris, quorum nomina hec ſunt: ideſt in primis* Petrus *Deo annuente* Dativus, *&* Andreas Dativus, *qui vocatur de Sivero, Paulus & Hubertus atque Almenfredo germani, filii quondam Romanus Conſul*, Joannes Conſul, *qui vocatur Batus de Guandillo, Teofilarius filius Petrus Conſul, qui vocatur de Acio, Joannes filius quondam Liucio Conſul, qui vocatur Batus de Aneſtaſio, Petrus filius quondam Gregorio, &* Lazarus Tabellio: *hi ſunt omnes de Civitate Ravena.* Imolenſis Erandus, *qui vocacur Fiantolino, Albertus filius quondam Benno,*

A *Petrus filius quondam Salterno, Hubertus qui vocatur de Monte Cellari, Joannes qui vocatur de Engizo, Teucio qui vocatur de Monte Ruſſi, Alberto qui vocatur de Arialdo, Joannes qui vocatur de Urſa, Eldeprandus de Guillerio,* Joannes Tabellio *qui vocatur de Soluſtra*, Petrus Tabellio *qui vocatur de Corvaria*, Joannes Cancellario *qui vo-*

B *catur de Bonio*, Hymari Cancellario, *& Mozreriis, & Dominicus qui vocatur Teucio, Dei nutu, Tabellio, de Civitate Ravena, & alii plures, quod longum eſt ad ſcribendum. In noſtrorum predictorum omnium preſentia qualiter adprehenderunt Gerardus & Racco atque Guido germani, filii quondam Guidoni, virgam in manibus illorum, &*

C *miſerunt in manum* Urſus Presbiter & Monachus adque Prepoſitus Monaſterii Sancte Marie, quod vocatur in Palatiolo, *& in manum meam predicto Dominicus, qui vocor Teucio, Tabellio, Avocator ejuſdem Monaſterii. Et dixerunt:* „ Ecce refutamus vobis „ medietatem de Fundum infraſcri„ ptum, qui vocatur Armentaria,

D „ cum terris & vineis & cum omni„ bus eorum pertinentiis, conſtitu„ tum territorio Faventino atque Cor„ nelienſe, Plebe Sancti Stephani, „ que vocatur a Catena: ſic exinde „ ipſo Monaſterio Sancte Marie, quod „ vocatur in Palatiolo, ſecuro & „ quieto da nos, vel de noſtris fi„ liis & heredibus in perpetuum.

E „ Et inſuper ſpopondimus nos, ſi „ unquam in tempore nos aut no„ ſtris filiis & heredibus de ipſas res „ per ſuperlatam aliquam moleſtiam, vel

„ vel contrarietatem, vel nostram „ summissam personam in contrascri„ pto ac ubi ubilibet loco fecerit, „ composituri nos esse promittimus „ nos predicti Gerardus & Racco at„ que Guido germani, una cum no„ stris filiis & heredibus, ac ipso „ Abbate de ipsius Monasterii, sui„ sque successoribus de denarios bo„ nos Libras triginta: & hanc spon„ sionem in sua permaneat firmita„ te. *Et ipse Ursus Presbyter & Monachus atque Prepositus pariter mecum predicto Dominicus Tabellio ejus Advocator diximus:* „ Et nos eam sic re„ cipimus & deprecamur vos omnes, „ qui hoc videtis ad profuturum te„ stimonium. *Cum hoc factum est, tunc misit Domnus Oldericus Subdiaconus & Missus Domni Imperatoris cum predicto Domnus Erardus Comes bandum super caput ipsius Ursus Presbiter & Monachus cum predicto Advocatore, ut nullus homo sit ausus ipsas res introire aut invadire, vel ipsum Monasterium disvestire, aut nostrum bandum confrangere sine legali judicio. Et qui hoc fecerit, sciat se compositurum Bizanteos aureos centum, medietatem Camere nostre, & medietatem habeat predictum Monasterium in perpetuum. Hoc factum est sub die & Mense & Indictione predicta duodecima, Civitate Cornelienfi, juxta Monasterium Sancte Marie, quod vocatur in Regula.*

Odalricus Subdiaconus & Missus Domni Ottonis Imperatoris hac refutatione interfui & subscripsi.

✠ *Signum magnus predicti Domni Erardus Comes.*

Sed praeter hactenus commemoratos, propriâ appellatione *Judices* appellatos, fuit alterum Judicum genus, qui & ipsi Placitis, sive Judiciis intererant, & potestate judicandi in Civitatibus fruebantur. *Scabini* seu *Scavini*, & *Scabinei* appellati sunt, eorumque nomen & munus adhuc perdurat in Gallia, Germania, aliisque Europae regionibus, sed minori quàm olim auctoritate, ut infra constabit. Sub Langobardorum Regibus in Italia nullum mihi hactenus occurrit eorum vestigium, ita ut veri videatur simile, à Francorum gente ac Regibus invectum fuisse in Italicas Urbes ejusmodi nomen ac ministerium. *Judices, quos Scabinos vocant*, legitur in Charta Anni DCCCXVI. à Bignonio edita in Notis ad Appendic. Marculfi. Nominis autem origo, inter Eruditos disputata, adhuc est sub judice. Praefertur à nonnullis sententia Lipsii & Vossii deducentium hanc vocem à Germanico *Schepen, Judex*. Et illorum quidem frequens mentio occurrit in Capitularibus Regum Francorum, Legibusque per eos additis Langobardorum Edicto. Carolus Magnus in Lege XLV. inter Langobardicas, agens de iis hominibus, *qui propter eorum culpam ad mortem fuerint judicati, & postea vita eis concessa fuerit*, haec habet: *Sed in testimonium non recipiantur, nec inter Scabinos ad Legem judicandum locum teneant*. Subsequens Lex XLVI. exordium hoc praefert. *Si alicui homini post judicium Scabinorum fuerit vita concessa &c.* Habemus ergo Scabinos olim ad judicia Populi adscitos, & tantâ quidem facultate, ut ex eorum judicio mors interdum ac vita hominum penderet. Sed quodnam quaeso discrimen intercedebat inter hosce ac supra memoratos *Judices?* Si doctissimos viros Vossium, Du-Cangium, Bignonium, Eccardum, aliosque audimus, Scabini *Assessores Comitum, Auditores Comitum* fuere, ac propterea iidem qui nuper laudati Judices. In Chartulario Besuensis Mona-

Monasterii, teste Pithoeo in Gloss. ad Capitular. legitur: *Ante illustrem virum Hildegarium Comitem, seu Judices, quos Scabineos vocant.* Et profecto secundùm Legem Langobard. Caroli Magni CXVI. nullus ad Placitum acciri jubetur, nisi qui *caussam suam quaerit, exceptis Scabinis septem,*
A *qui ad omnia Placita esse debent.* Attamen statuendum contra mihi videtur, alios à *Judicibus* supra descriptis fuisse *Scabinos*; idque elucere potest tum ex Chartis infra producendis, tum ex una authentica, quam è Tabulario Archiepiscopii Lucensis olim descripsi.

Judicatum Petri Episcopi Arretini, aliorumque Missorum Imperialium, Lucae emissum pro Gariperto Custode Ecclesiae Sancti Cassiani Anno 865.

DUm Domnus Hludowicus *serenissimus* Augustus *partibus Tuscie Missi directi fuissemus nos* Petrus *venerabilis* Episcopus *sancte* Aretine Ecclesie, *seu* Johannes Sacri Palacii ..... *&* *Angelarius*, *&* Winigisum Comes, *singulorum hominum justitias faciendas & deliberandas; & cum venissemus Civitatem Lucam, ressedente ego Petrus Episcopus in judicio in domo ipsius Episcopii in caminata una simul cum* Geremia Episcopus ipsius Civitatis, *ressedentibus nobiscum* Ademarius *&* Eriprandus Vassos Domni Imperatoris; Alpertus &c. Judicibus Sacri Palatii; Filoardus & Teofredus Scavinis Lucensis; Conradus Vassus Imperialis; *& reliqui. Ibique in nostra venerunt presencia, idest Guripertus Diaconus Custodem Ecclesie Sancti Cassiani una cum Rumoaldo Advocato ipsius Ecclesie, nec non & Audiprando de Vico, qui dicitur Basilica, altergacionem inter se abentes. Dicebat ipse Garipertus Diaconus & Rumoaldi Advocato ejus:* Iste Audiprando malo ordine & contra Lege abet & detinet casas & res in eodem loco Basilica, ubi ipse inhabitat, que legibus parti ipsius Ecclesie pertinet abendum. Unde petimus ab eo justitiam. *Respondebat ipse Audiprando:* Veritas est, quia abeo &
B teneo casas & rebus illis in predicto loco Basilica, sed non contra Lege, eo quod ecce Cartula ic presenti abeo, qualiter mihi quondam Eriprandi casas & res ipsas dedit. *Et cum ea relegi fecissemus &c. Cartula ipsa relecta, dixerunt ipsi Garipertus Diaconus & Rumoaldus Advocato:* Vere casas & rebus ipsi abere non debes,
C quia tue proprie numquam fuerunt, nec tu ipsis jam dicto Eriprandi nullo modo venundare potuisti, & per conludium ipse Eriprandus tibi ista Cartula emisit: ideo tu Legibus cur abesse non debes? *Hoc dicto, tunc nos* Auditores *interrogavimus eum, si potuisset adprobare, quod casa & res ipsas per treginta annos quid ipse, quid*
D *genitor ejus, quid Eriprandus abuissent & possedissent ad proprietatem. Qui dixit & professus est, quod non posset. Cum ipse Audiprando ita pro si testatus, iterum interrogavimus ibsum Guribertus Diaconus & Rumaaldus Advocato ejus, si potuissent adprobare per testimonia, aut per inquisitionem, quod de ipsa casa & res infra istos treginta*
E *annos ipsa Ecclesia vestituram abuisset aut possedisset. Qui dixerunt, quod sic potuissent. Et statim dedit wadia ipse Rumoaldus ita ad probandum. Et statim in nostris presentiis presentavit testes*

A *stes da parte jam dicte Ecclesie; id sunt Eudo, Fredulfo, & Johannes; & dum eos boni & receptibiles invenissemus, per Sesemundus & Gelmannus & Petronem suorum abentem Widrigildum; & dum eos jurare facere debuissemus, cecidit ad pedes ipsius Geremie Episcopus, & dixit:* Vere concredo me Audiprando, quia casa & res ipsas proprie B sunt ipsius Ecclesie Sancti Cassiani, & mihi, nec ipsius quondam genitori meo, nec ipsius quondam Eriprandi, nihilque pertinuerunt, nec pertinet, & nullatenus ipsis defendere possum. *Cum ita semel & bis profiteretur, paruit nobis esse recte, & judicavimus, ut abere deberet pars ipsius Ecclesie Sancti Cassiani casa & res ipsas, unde agebantur.* C *Et anc noticia pro securitate predicte Ecclesie facere admonuimus.*

Quidem & ego Poto Notarius scripsi, Anno Imperii Domni Hludowici Quintodecimo, Mense Aprelis, Indictione XIII.

Ego Petrus Episcopus & Missus ibi fui.

Ego Hieremias Episcopus ibi fui.

Alpertus Notarius Domni Imperatoris interfui. D

Thomas Notarius Domni Imperatoris interfui.

Ego Telmundus Scavinus Domni Imperatoris interfui.

Heic habes primo *Judices Sacri Palatii*, tum *Scabinos*. Idem quoque animadvertere potuisti in altera Charta Lucensi Anno DCCCCXV. exarata, quam supra evulgavi. Eâ ergo ratione diversos fuisse *Judices* illos à *Scabinis* ad credendum ducor, quod primi à Rege seu Augusto constituerentur; secundi à Populo cujuscumque Civitatis eligerentur: quem morem adhuc ultra montes servatum video. Propterea illi praestantiores, ac primo loco in Actis publicis memorati. Placitis nonnullis Chronici Vulturnensis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 443. & seq. interfuisse videas *Ansaricum Sclabum*, *Josephum Sclabum &c.* Ne puta illic memorari *Servos*, quos a multis Saeculis *Schiavi* appellamus, voce acceptâ nescio num ex Populis *Slavis* in captivitatem deductis, an ab alio fonte. Nihil aliud ibi *Sclabi* sunt, nisi *Scabini* hactenus memorati. Adtexo alteram Chartam, cujus archetypum in eodem Lucensi Tabulario vidi.

Sententia Amedei Comitis Palatii in Placito Florentiae habito adversus nonnullos usurpatores bonorum Lucensis Ecclesiae, Anno 897.

D*Um ad preclaram potestatem* Domni Lamberti *piissimi* Imperatoris *Missus directus fuisset in finibus* E *Tuscie* Amedeus Comes Palatii, *& cum venisset Civitate Florentia in domum Episcopii ipsius Civitatis, in atrio ante Basilica Sancti Johannis Baptiste, inivi resideret una simul cum* Adelbertus Marchio, *singulorum hominum justitias faciendas ac deliberandas, residentibus cum eis* Helbingus *sancte* Parmensis, Lupus *sancte* Senensis, Hedelbertus *sancte* Lunensis, Geosulfus ipsius Civitatis, *venerabilibus* Episcopus, Johannes, Eriteu, Adelbertus Judices Domni Imperatoris, Winicheldus *filio bone memorie Feruli*, Rodelandus, Sichelmus & Gisilbertus Vassalli *suprascripto Adelberti Marchioni*, Teudifrasiu Comes *ipsius Civitatis*, Rotari & Petrus Scavinis ipsius Civitatis, *& reliqui multis. Ibique in eorum venerunt*

erunt presentia Petrus Episcopus Lucensis *una cum Teupertus Advocato suo, vetullentes hac* . . . . . . „ seo quondam „ Sisomundi & Osso germanis detinent res Sancti Martini Ecclesie „ nostre in Valiano: Adelfridus detinet Ecclesia Sancte Marie in Feroniano &c. Fraolmo cum suis consortis detinet res Sancti Martini „ prope Civitatem Luca: Filii Autberti detinent &c. Filii Petri detinet res Sancti Martini in Garfaniana &c. Isti omnes omines detinent jam dictas res per denominatas locas, qui pertinent de Episcopio nostro. Nescimus per qua „ causam..... sicut audivimus, vellent dicere, quod exinde libellos „ aberent. Quero ut veniant, & dicant pro qua causa ipsas res detinent, & mihi exinde justitiam faciatis, ego Petrus Episcopus cum „ meum Advocatorem jam per multis Placitis presentia Missi Imperialis, seu Comitum, & modo per „ tres vices nostri presencia adessent, „ klamavimus; set umquam minime eos ad Placitum abere potui „ cum eis standum in racionem. *Cum ipse Petrus Episcopus una cum Teutperto Advocato ejus taliter reclamassent, tunc ipse Amedeus Comes Palacio & Missus, & Adelbertus Marchio & Comes, direxerunt Missum de eorum presentia ad ipsis ominibus, interesse fieri eodem Placito perquirere; set eos minime invenerunt, vel ad Placitum habere potuerunt justitiam faciendam. Et cum eis non invenissent, tunc ipse Amedeus Comes Palacio & Missus, & Adelbertus Marchio & Comes, per fuste, quas in suas tenebant manibus, ipsi Domnus Petrus Episcopus & Teupert Advocatore ejus de predictis casis & rebus & Ecclesias, seu* . . . . *ipsius Episcopii Sancti Martini investiverunt ad detinendum, salva querimonia eorum ominibus. Insuper & ipsi Amedeus Comes Palacio & Missus, & Adelbertus Marchio, miserunt bannum Domni Imperatoris in Mancosos aureos duo milia super ipsis casis & rebus, Ecclesias &c. ut nullus ipsius Episcopii Sancti Martini sine legali judicio exinde disvestire, aut ullam invasionem facere presumat &c. predictos duo milia Mancosos se esse composituros, medietatem Camere Regis, & medietatem parti ipsius Ecclesie &c.*

Quidem & ego Leo Notario & Judex Domni Imperatoris ex Judicum admonitione scripsi . . . Domni Lamberti, Deo propicio, Sexto, IV. die Mensis Marci, Indictione XV.

Signum manus Amedei Comitis Palacio & Missi, qui ut supra interfuit.

Signum manus Adelberti Comiti & Marchio, qui ut supra interfuit.

Johannes Judex Domni Imperatoris interfui.

Adelbertus Judex Domni Imperatoris interfui.

Italiam Sacram Ughellii tantisper adeamus, ut nomina Episcoporum, qui huic Placito interfuere, illic agnoscamus. Parmensis ab eo appellatur *Elburgus* aut *Helbringus*: in Charta nostra *Helbingus* ei nomen est. Lunensis Episcopus apud eumdem Ughellium vocatur *Odelbertus*: heic *Hedelbertus*. Praesulem Florentinum ille nuncupat *Grasolfum*: Charta haec *Geosulfum*. Denique ad ea tempora, hoc est ad Annum DCCCXCVII. nullum Ughellius *Lupum Senensem Episcopum* recenset, quem tamen Documentum hoc nobis disertissime indicat. Is quidem ad Annum DCLXXXIX. *Lupum Episcopum* Senae statuit; sed vereor, ne extra chorum, hoc est, ne Lupus ille idem sit, qui nunc nobis ad Annum DCCCXCVII. occurrit. Interea vidimus *Rotari &*

Petrum

Petrum Scavinos Florentinae *Civitatis*, & sane distinctos à *Judicibus Domni Imperatoris*: quod satis monitos nos facit, fuisse *Scabinos* Magistratum peculiarem cujuscumque Civitatis. Et revera ad eorum electionem universi etiam Populi consensus exigebatur. Praesto heic nobis est Lex XLVIII. Lotharii I. Augusti inter Langobardicas, his verbis concepta: *Ut Missi nostri, ubicumque malos Scabinos invenerint, ejiciant; & cum totius Populi consensu in eorum loco bonos eligant. Et quum electi fuerint, jurare faciant, ut scienter injuste judicare non habeant.* Qui contra *Judices Sacri Palatii* appellabantur, ii electionem atque auctoritatem suam uni Regi sive Imperatori acceptam referebant. Propterea se pariter inscribere consueverunt *Judices Domni Regis*, aut *Domni Imperatoris*. Interdum quoque memorantur *Judices Palatini*. Vide infra in Differtat. LXX. *de Cleri immunitate*. Hos doctissimus Du-Cangius verbo *Judices* eos fuisse arbitratur, qui judiciis aderant habitis à *Comite Palatii*. Sed nihil ejusmodi distinctione opus fuit; judiciis enim intererant, prout occasio ferebat, tam *Palatini*, sive, quod idem est, *Judices Sacri Palatii*, uti & *Judices Domni Regis*: uti constabit ex altero Placito, quod autographum servatur in Tabulario saepe laudati Archiepiscopii Lucensis.

Placitum Lucae habitum ab Huberto Marchione Tusciae & Comite Palatii, ubi sententia fertur pro Conrado Episcopo Lucensi Anno 941.

D*Um in Dei nomine, Civitate Luca, ad Curte Domni Hugoni Regis, in solario ipsius Curtis, ubi* Domnus Hugo *&* Lotharius *filio ejus*, *gloriosissimis* Regibus *praeessent*, *in capite laubie longane .... locui prope Ecclesiam Sancti Benedicti, & prope Capella ipsius solari, que vocatur Sancti Stefani, in judicio resideret* Hubertus Marchio & Comes Palati, *singulorum hominum justitiam faciendam ac deliberandam*, *sedentibus cum eo* Adelbertus Lunensis *Sancte Dei* Ecclesie *venerabilis* Episcopus; Walpertus, Duranti, Johannes &c. Judices Domnorum Regum; Gumpertus &c. Vassalli *Adelberti Episcopus*, *& reliqui plures*. *Ibique eorum veniens presentia* Cunradus Episcopus Sancte Lucensis Ecclesie, *una cum* Johannes Judex Domnorum Regum, *ejus & ipsius Episcopio Advocatus*, *& retulerunt*: „ Jam „ plures vices nos, & meo Conradi „ Episcopio anticessor cum suo Ad„ vocatore reclamavimus ad Comes „ istius Comitatus Pisensi, & ad „ Domnum Ugonem & Lotharium „ gloriosissimi Regibus, seu ad vos „ Ubertus Marchio & Comes Pala„ ti, ut nobis justitiam fecissetis de „ Johannes filio quondam Roselmi „ Clericus de Civitate Pisa, qui „ Rabia vocatur, quod parti nostro „ Episcopio malo ordine & contra „ Lege detinet casis & rebus illis „ tam infra eamdem Civitatem Pi„ sa, quamque & foris in locas & „ fundas &c. de fluvio Arno, quas „ condam Adelbertus Scavino de lo„ co Capelle tenuit: unde ei injus„ sum fuit, ut a Palatium venisset „ nobis justitiam faciendam; set eum „ minime umquam a Palatium abe„ re non potuimus. Unde querimus,

ut

" ut vos Ubertus Marchio & Co-
" mes Palati nos a parte ipsius E-
" piscopio Sancte Lucensis Ecclesie
" de ipsis casis & rebus &c. salva
" custodia investiatis, cousque ipse
" Johannes a Palatium venerit, &
" nobis justitiam fecerit. *Cum ipsi Cunradus Episcopus & Johannes Judex, ejus & ipsius Episcopio Advocatus taliter retulissent, recordatus est ipse Ubertus Marchio & Comes Palatii, quod ita eos reclamare vidisset; set eumdem Johannem per ipsum Placitum in...... seu vociferare; & cum eo non invenisset, tunc per fustem, quem suis tenebat manibus, eosdem Cunradum Episcopum & Johannes Judex Advocato ejus & ipsius Episcopio Sancte Lucensis Ecclesie de ipsis casis & rebus, unde se clamabant, salva querela, investivit eo usque ipse Johannes ad Placitum venerit, & eorum justitiam fecerit. Insuper misit bannum Domnorum Regum super ipsis casis & rebus in Mancosos mille, ut nullus quislibet magna parvaque persona predicto Episcopio Sancte Lucensis Ecclesie desvestiad sine legali judicio. Qui vero fecerit, predictos mille Mancosos auri se cognoscat esse compositurus, medietatem parti Camere nostre, & medietatem predicto Episcopio Sancte Lucensis Ecclesie, & anc notitia pro securitate ipsius Episcopio fieri jussimus.*

Quidem & ego Adelbertus Notarius Domnorum Regum, ex jussione suprascripto Uberto Marchio & Comes Palatio, & Judicum amonicione scripsi Anno Regni Domni Hugoni, Domnorum Hugoni & Lothari filio ejus, gratia Dei Reges, Deo propitio, Domni Ugoni XV., Domni Lotharii vero X. Hoctavo Kalendas Aprilis, Indictione XIV.

Signum manus suprascripto Uberti Marchio & Comes Palati, qui ut supra interfui.

Walpertus Judex Domnorum Regum interfui.

A *Johannes Judex Domnorum Regum interfui.*

Angelbertus Judex Domnorum Regum interfui.

Teupertus Judex Domnorum Regum interfui.

Huic judicio praeest *Hubertus Tusciae. Marchio*, & *Sacri Palatii Comes*; qui tamen cum eo ad judicandum
B consident, non *Judices Palatini*, sed quidem *Judices Domnorum Regum* appellantur. Alia Placita à Comitibus Palatii habita produxi tum in Antiquitatibus Estensibus, tum in Differt. VII. & alibi; singula autem fidem faciunt, promiscue *Judices* iis assidentes, modò *Sacri Palatii*, modò *Domni Imperatoris Judices* nuncupari. Itaque
C in eam potius opinionem feror, alios creatos fuisse *Judices* à Comitibus, & praecipue à Comite Palatii, qui *Judices Palatini*, sive *Sacri Palatii* sunt appellati. Alii verò à Rege aut Imperatore *Judices* creabantur, qui propterea *Judices Domni Regis*, aut *Domni Imperatoris* vocari consueverunt. Vide in Differtat. LXX. *de Cleri immunitate*. Placitum Anno Christi DCCC-
D LXXX. Novocomi habitum, cui subscribunt tres isti Judicum Ordines. Occurrunt aliquando in antiquis tabulis & *Judices publici*. Hos Clariss. Bignonius in Notis ad Marculfum Tom. 2. pag. 878. Capitular. *Judices Saeculares* fuisse scribit, laudans Capitulare Caroli Magni, ubi *Ecclesia-*
E *sticis* ii opponuntur. *Ut omnes justitias faciant tam Publici, quàm Ecclesiastici.* Haec ille, ejusque sententiae subscribendum; non autem Du-Cangio scribenti, ideo *Publicos* fuisse appellatos, quod Judices *constituerentur per conventionem publicam*, ut habet una ex Alamannicis Legibus. Secundùm morem Francorum, à quibus Juri Langobardico multae accessiones factae fue-

fuerunt, immo & secundum Romanos, idem erat olim *Judex Publicus* ac *Judex Regis*, sive *Imperatoris*, quod infra in Differtat. XVIII. *de Republica* animadvertam, quaerens quid nomine *Reipublicae* olim significaretur. Redeo ad *Scabinos*, quos Lotharius I. Augustus in Lege XLIX. eligendos jubet *adjutores Comitum*, *qui meliores & veraciores inveniri possunt*. In subsequenti Lege etiam statuitur, ut *quicumque de Scabinis deprehensus fuerit propter munera*, *aut propter amicitiam injuste judicasse*, ad Regem rationem redditurus mittatur; reliquis vero Scabinis denuntietur, ut ab iniqua hujusmodi nundinatione abstineant. Praeterea decrevit idem Imperator Lege XII. ut *Cancellarii*, sive *Notarii*, ad majorem Actorum suorum fidem Chartas publice conscribant *ante Comitem*, *& Scabinos*, *& Vicarios ejus*. Quod si quis liberis carens extraneum facere heredem cupiebat, secundum Legem XCIV. Caroli Magni *coram Rege*, *vel Comite*, *vel Scabino*, *vel Misso Dominico* postremam hanc suam voluntatem exponere jubebatur. Complures Chartas vidi Contractuum inter privatos homines celebratorum, quibus tamen interest aliquis Scabinus, perinde quasi ii tunc illo munere fungerentur, quo electi à Republica Mutinensi nunc appellantur *Giudici di Autorità*. Unam tantummodo commemorabo, quae mihi olim videndam se praebuit in Tabulario Monasterii Veronensis Sancti Zenonis. Scripta fuit *Regnantes DNN* (idest *Domni nostri*, vel *Domnis Nostris*) *Carolo & Pippino filio ejus*, *viris excellentissimis Regibus Langobardorum in Italia*, *Anno eorum XXXIII. & XXV. die quintodecimo intrante mense Januario*, *Indictione XIV.* hoc est, Anno Christi DCCCVI. Duo heic animadverte. Primum, quam nempe antiqua sit formula *intrante mense*. Alterum, unico *Langobardorum Regis* titulo heic donari Carolum Magnum, quanquam is ab aliquot annis *Imperatoris* nomine ac dignitate fulgeret. Mutinensem Chartam infra in hac ipsa Differtatione evulgabo, in qua eamdem omissionem deprehendes. Quare non tam cito à Criticis intentanda lis Chartis, quod in aliquo à ceterorum Notariorum consuetudine discedant. Erant in eodem Archivo aliae similes Chartae. Unam vidi exaratam *Regnantes Domnis nostris Karolo & filium ejus Pipinom Reges in Italia Trigessimo & Vigesimo secondo mense Magii*, *per Indictione* X. idest Anno Christi DCCCII. Alteram similem commemoravi in Differtat. LXVII. *de mod. acquirendi*. Addo & tertiam, cujus archetypum se se mihi obtulit in Tabulario Canonicorum Regularium Pistoriensium, Monasterium Sancti Bartholomaei incolentium. Scripsit eam Notarius *Regnante Domno nostro Carolus vir excellentissimo Rege Francorum*, *& Romanorum*, *adque Langobardorum*, *Annus Regni ejus in Dei nomine in Italia*, *postquam Papia Civitate ingressus est*, *Trigesimo primo*; *& filius ejus Domnus noster Pippinus gratia Dei Rex Langobardorum*, *Annus Regni ejus Vigissimo quarto*, *per Indictione XII. feliciter*. *Constat me Durduno Presbiter filius quondam Basili Custodes Ecclesie beatissimi Sancti Petri intra hanc Pistoriu Civitatem &c.* Notae istae Annum Christi DCCCIV. produnt, quo Carolus Magnus à quatuor annis Imperator erat. Hisce accedat Charta, quam in Archivo insigni Monachorum Cisterciensium Sancti Ambrosii Majoris Mediolani vidi scriptam *Regnantes Domni nostri vere excellentissimi Carolo & Pippino Regibus in Italia*, *Anno XXIX. & XXII. mense Abrilis*, *Indictione XI.* hoc

ni domus Epifchopatui & detinet casſe & rebus illis in loco & finibus Turingo, quas mihi pertinere debunt per iſtas Cartulas, quas hic pre manibus abeo. Faciatis eas relegi. *Et cum eas legi feciſſemus, contenebatur in unam ex ipſe Cartule inter reliquas, qualiter quondam Uppertus Diaconus filio quondam Frazelli per Cartulam venundaverat ac tradiderat Chuniperti & Ghiſulfi Diacono germanis filii bone memorie Romualdi, ideſt caſa & Curte ſua domnicata, quas abuit in loco & finibus Turingo cum fundamentis & univerſis fabricis ſuis ſeo Curtis, artis, terris, vineis, ſilvis, virgareis, pratis, paſcuis, cultum vel incultum &c. pretium recepiſſet argentum Solidos mille in prefinito &c. Scripta fuerat de manibus quondam Racbiſonſi Notarii* Anno Imperii Domni noſtri Hlotharii magni Imperatoris, Deo propitio, Imperii ejus, poſtquam in Italia ingreſſus eſt, Vigenſimo Quarto, Tertium Nonas Magii, Indictione Nona (a) &c. *In alia vero Judicati Cartula contenebatur inter ceteras, qualiter ſuprafcripte Ghiſulfo Diacono pro anime ſue remedium judicaverat adque confirmaverat in poteſtate ſupraſcripti Firmi, ideſt portionem ..... de caſa domnicata in prenominato loco & finibus Turingo &c. Et Cartula ipſa judicati reſcripta fuerat &c.* Anno Domni noſtri Hludowici magni Imperatoris Vigeſimo Secundo, Kalendas Magias, Indictione IV. (b) &c. *Interrogavimus ipſo Eriteo Advocatus, quit ex hoc dicere voluiſſet, quibus ipſe dixit:* Neſcio caſis & rebus, de quas dicis. *Cum hoc dixiſſet, tunc per noſtrum judicium .... Firmo Eriteo Advocatus wadiam decaſis & rebus ipſis muſtrandi, & Eriteo dedit wadiam paratus eſſet, res ipſa videndum, & remeare ad Placito &c. In conſtituto vero*

A *die utraque parte reverſi ſunt ante nos. In judicio cepit ipſe Firmo dicere:* Ecce me paratus ..... vocatus, ut ponas mihi rationem de caſis & rebus ipſis, quas ei muſtravi, & ſuper acceſſimus. *Ad hec dicebat ipſe Eriteo Advocatus:* Vere caſis & rebus ipſis, quas .... detinet parte Epiſcopatui Sancti Martini. Set volo inquirere pars ipſius Epiſcopatui, ſi per poſſeſſione aut

B per nonimen, aut pro qua rationem eas detenere .... *Et dum taliter dixiſſet, tunc per noſtrum Judicium dati at ipſo Eriteo Avocati una de eidem Firmi inquirendum parte ipſius Epiſcupatui Sancti Martini &c. Igitur in in conſtituta die ...... ipſius Epiſcopatui Sancti Martini preſentia* Gherardi *bujus ſancte* Lucane Ecclefie *humilis* Epiſcopus, *ſeo*

C *ante nos qui ſupra* Schabinis, *ubi nobiſcum aderant ſupraſcripto Chunerado &c. & reliqui, cepit ipſe Firmo dicere:* Ecce me paratus ab iſto Eriteo Advocato ...... de caſis & rebus illis in loco ac finibus Turingo, ficut mihi wadia dedi & mihi pertinet, quod obvinet per iſtas Cartulas; faciatis eas iterum legi. *Et cum eas i-*

D *terum legi feciſſemus, contenebatur &c. Profeſſio hec facta, rectum paruit nobis qui ſupra Judicibus, una cum reliquis nobiſcum adeſſentibus. Ita Judicavimus ut liceat parti ...... ſine contradictione ſupraſcripti Firmi juſta ſuam profeſſionem & manifeſtationem, permaneat exinde conteſtos ſeu remotos. Unde unc.. ... Anno Imperii Domni noſtri Hludo-*

E *wici magni Imperatoris, Deo propitio, Imperii ejus, Vigeſimo Quarto, V. Kalendas Julias, Indictione VI.*

Ego Johannes Scavino in is bactis interſui.

Seſemundo ibi fui.

Ego Teupertus ibi fui.

Ego Ermiteo ibi fui.

Ego

(*a*) Hoc eſt, Anno 846.

(*b*) Hoc eſt, Anno 871.

Ego Fraclmi ibi fui.

Ego Eriprandus ibi fui. &c.

Heic interferitur altera Charta fcripta *Anno Imperii Domni noftri Hlotharii magni Imperatoris, poftquam in Italia ingreffus eft, XXIV. Tertio Nonas Maji, Indictione IX.* ideft Anno 846. Cur hoc adnotatum velim, infra edifferam. Interea ex his Chartis, uti ex aliis, certiores facti fumus, non ejus neceffitatis fuiffe *Septem Scabinorum* praefentiam ad Placita, ut minori cum numero celebrare haec minime liceret. Sed quod ejufmodi Magiftratuum auctoritatem luculentius prodere poteft, fuit ipfis tribunal proprium cum facultate dirimendi aliquas caufarum fpecies. In Lege LXIV. Langobard. Lotharii I. Imperatoris agitur de *Caufidicis, qui nec ad judicium Scabinorum acquiefcere, nec blafphemare volunt*, hoft eft appellare, uti Du-Cangius interpretatur. Itidem in Lege XCII. Caroli magni: *Si quis cauffam judicatam repetere in mallo praefumferit, duodecim ictus à Scabinis, qui cauffam ipfam prius judicaverint, accipiat.* Ergo in prima inftantia lis ad *Scabinos* deferebatur; tum ad *Mallum*, five ad publica folenniaque judicia, à Comite five à Miffis Regiis celebrata. Immo & ipfis licuit habere Placita: quod eorum dignitatem illuftriorem etiam exhibere nobis poteft. Deo confuetudinis hujus exempla mihi fortè oblata, ut ego lubenter amplexus fum, ita non ingrata Lectori futura fpero. Prioris archetypum in faepe laudato Archivo Lucenfis Archiepifcopii mihi exhibitum eft, ubi tres *Scabini* una cum Ambrofio Lucenfi Epifcopo Placitum habent.

Charta Placiti Lucenfis coram Scabinis, in quo controverfia dirimitur de portione rerum Racchifi Presbyteri, Anno 847.

D*Um nos, in Dei nomine*, Ardo, Adelperto, *&* Gherimundo Scabini *adrefedentes in lucho hic Civitate Lucana, cum viro venerabilis* Ambrofis Epifcopus dicte Civitatis, *refedentibus nobifcum Heriprandus, Hildiperto, Oftiperto, Teudimundo, Ardimanno &c. & reliquos plures. Venitque ibi ante nos Wittingo Advocatus Ecclefie Sancte Marie, fito loco Campulo, pertinens Epifcopatui Sancti Martini iftius Civitatis Lucenfis, & alia parte Rachiprando Presbytero & Andreas germanis, fimul Toto Advocatus eidem Rachiprandi Presbiteri, abendum inter fe altercationem, dicendum nobis Wittingo Advocatus fuprafcripte Ecclefie Sancte Marie:* „ Ifte Rachiprando Presbitero & Andreas germanis abent injufte portio rebus, qui fuit quondam Racchifi Presbiteri filio quondam Cofperti Presbiteri, quas Legibus pertenens Ecclefie Sancte Marie fita Campulo, unde fum Advocatus. Unde quero haccipere juftitiam. *Refpondebat ipfe Toto Advocatus fuprafcripti Rachiprandi Presbiteri, fimul & ipfe Andreas:* „ Abet ifte Rachiprando Presbitero & ego Andrea, portio rebus, qui fuit eidem Racchifi Presbitero, eo quod ipfe Racchifi Presbitero nofter fuit propinqui & parentes: & Legibus fubceffionem omnes res nobis pertinet ad hereditandum. *Dicebat ipfe Wittingo:* Vos de rebus, qui fuit eidem Racchifi Presbiteri, nulla abere debetis, eo quod ipfe Racchifi Presbiteri fuam portionem offeruit eidem Ecclefie Sancte Marie per Car-

„ tula. Et ecce Cartula ipsa pre „ manibus abeo. Faciatis ejus rele- „ gi. *Nos ita audientes, facimus nobis Cartula ipsa relegere. Contenebatur, qualiter ipse Racchisi Presbitero pro anime sue remedium, offersuerat Deo & ipsis Ecclesiis & Sancte Marie portione sua de res illa, qui fuit de jura parentorum suorum omnia & in omnibus, terris, vineis, silvis, &c. Et post tradita completa Cartula ipsa relecta, interrogavimus nos Judices & Auditores ipse Toto Advocatus suprascripti Rachiprandi Presbiteri & Andreas germanus ejus:* Abetis aliquid factionem de parte eidem Racchisi Presbiteri, qualiter rebus ejus vobis aliquid Legibus pertineat, ad non? *Qui dixerunt ipse Toto Advocato eidem Rachiprandi Presbiteri & Andreas germanus ejus:* Nullam factionem, nec ostensio de parte eidem Racchisi Presbiteri de rebus ejus non abemus, nec ostendere non possumus; nec de rebus, qui fuit eidem Racchisi Presbiteri, contra...... non contendimus, eo quod nulla exinde abemus, quod dicere vel contendere possamus. *Professio hac facta, justum nobis paruit esse, reliquis nobiscum adessentibus, judicavimus, ut liceat pars suprascripte Ecclesie Sancte Marie portio rebus, qui fuerat eidem Racchisi Presbiteri abere sine...... Presbiteri & Andrea germanis contradictione. Unde qualiter ante nos acta est causa, & hanc notitia pro securitate suprascripte Ecclesie Sancte Marie etmitti previdimus, ut in eadem permaneat deliberationem. Quam Adalfridi Notario scribere admonuimus........ magni Imperatoris, postquam in Italia ingressus est, Vigesimo Sexto, VII. Idus Augusti, Indictione X.*

Ego Ardo Schavinu, sicud legitur, interfui.

Ego Gerimundo Scavino in is actis interfui.

Ego Adelpertus Scavinus in is actis interfui.

Epocha Imperii Lotharii I. in Charta hac minime dissimilis est à praecedente, deducta videlicet ab Anno DCCCXXIII. quo is Romanam coronam è manu summi Pontificis Paschalis accepit. Alterum monumentum, nunc mihi edendum, archetypum vidi in Tabulario praeclarissimi Coenobii Brixiani Sanctae Juliae, in quo multa deprehendas, unde judicia illorum temporum lucem uberiorem accipiant.

Placita duo, in quibus Gisulfus Scavinus, & Bernardus Comes Veronensis litem dirimunt inter Elimberi & alios, Anno 856.

IN *nomine Domini. Dum resedisset* Gisulfus Scavinus *de Vico Laceses, per jussionem* Bernardi Comiti *ad Ecclesiam Sancti Marii in Vico Gussilingi, ubi cum ipso aderat* Ansprand & Audibert Scavinis, *Garibert, Mauraces, Ansevert, Notariis, Racpert &c. & aliis plures ad singulorum hominum causas audiendum ac deliberandum. Ibique venient ad eorum presentiam Elimberi & Beluari, & ceperr dicendum & interpellandum adversus Bernardo idem qui Alemanno, & Mere Vassi Domnus* Otingo Episcopo: *Quatenus* Bernardus retines res, que mihi pertinet de Adelburga conjunge mea, & eidem da bone memorie Ulsegausus, qui fuit jugales ipsi Adelburgi per Morgincap advenit. *Ad hec respondebat ipse Bernardus:* Nescio... hic dicis.

eis. *Dum ipsis antedictis* Scavinis *taliter audissemus ipsum Bernardum dicentem, quod nescisset, & de qua re eum mallasset..... ut darent eidem Elimberi de ipsas res monstrandas, & dedit. Et Bernardus dedit de constituto. In posito autem constituto conjugentes eos ambe partis presentia* Bernardi Inlustri Comiti *ad Monasterio Sancti Zenonis foris muro Civitatis Veronensium, ubi cum eo aderat* Hodelard, Hiso, Upert Sculdasii...... Gauso Judices, Martinus Scavinis &c. *hic cepit antedictus Elimberi adversus predicto Bernardo querere justitiam:* Emitte mihi rationem de ipsas res, unde tertio jam antea mallavi. *Sic dedit Bernardus Inluster Comis Missos suos de suis...... Hodelardo Sculdasio, & Gisulfo Scavino, qualiter inter eos ipsa intencionem deliberaret. Et fecimus ipsi Bernardo dare Hodelardo Sculdascio trewas, ut venisset die Jovi, quod est secundo die mense Julio, ad Ecclesiam Sancti Andrei in Umerio, in Placito ad justicia faciendo, conjungente se antedicto Hodelardo Sculdascio & Gisulfo &* Audiverto Scavinis, *ubi cum eis aderat Garibert, Autbert Notarii, Audalbert Diaconus Vicedominus, Teupald, Wilivert &c. Alemanni, Giselbert de Brescia &c. ad singularum causas audiendum vel finiendum. Ibique veniens ad eorum presentiam Elimberi, & ex alia parte predicto Bernardo, ibidem ostendebat antedictus Elimberi Cartulam suam, Cartulam vindisionis, vel breve tradicionis, quem bone memorie Erchenpald, qui fuit genitor ipsio &c. Et ipsa Cartula scripta erat per Scriva publico, & testes idoneis roverata in Annis* Domni Lotharii magni Imperatoris, Anno Imperii ejus in Dei nomine XXII. & Domni Ludowhici filio ejus Regem in Italia Anno II. mense Augusto, Indictione III. *Et in ipsa bre-*

A *ve tradicionis interfuerunt Garibald de genere Francorum, Erimbertus Alemannus, Upert Langobardus, Gerald Langobardus, Adelgausus Langobardus &c. Sic dixit ipse Elimberi:* Vere ista Cartula vindicionis, vel breve tradicionis mihi nulla non impedit, pro eo quod falsa sit, quia ipse Erchenpald ipsa Cartula vel breve B tradicionis, quam tu Bernard ostendis.......... me scrivere rogavi. *Sic interrogaverunt Hodelardus Sculdascius, una cum jam dictis Scavinis ipso predicto Elimberio, si potuisset talem signacionem facere, quomodo Adidelburga post discesso Vulsoganzo de ipsas res justa suo Morgincap ad propria investita fuisset, aut ipsa Cartula vel* C *breve tradicionis falsas comprobare potuisset, an non. Quia ita dixit & manifestavit se ipse antedictus Elimberi, quod talem consignationem facere non potuisset, nec ipsa Cartula vel breve tradicionis falsas comprobare menime potuisset. Dum nos antedictis Hodelardo Sculdascio, & jam dictis Gisulfus & Audivert Scavinis taliter audiverimus, ipso* D *Elimberio loquente, & se manifestante, quod tale probaciona facere non potuisset, sic nobis, vel qui nobiscum aderant, recte paruit, ut haberet ipse Bernardus ipsas res, unde inter se intencionem habuere ad proprio justa sua Cartula vel tradicio, ut postea inter eos exinde nullam oriatur intencio, set in eadem deliberacione vel finicione debeat* E *permanere. Et finitum est inter eos ipsa intencio. Unde ac noticia Judicati qualiter deliberatum est, scripsi Ego Gasbertus Notarius ex jussione de supradicto Sculdascio vel ex dictato de suprascriptis Scavinis, temporibus Domni Lodowhici magni Imperatoris, Anni Imperii ejus, in Dei nomine, Anno Septimo, mense Julio, Indictione IV. feliciter.*

Signum

Signum manus Hodelardo Sculdascio, qui interfui, & judicium dedi, manum suam posui.

Ego Gisulfus Scavinus interfui, manu mea subscripsi.

Ego Audibert Notarius adque Scavinus interfui, manu mea subscripsi.

Ego Ansbertus Notarius interfui, manu mea subscripsi.

Signum manus Sigifredo, qui interfui.

Signum manus Hodelgerio Alemanno, qui interfui, &c.

Ego Gasbertus Notarius interfui, & hunc Judicatum scripsi & complevi.

Antequam progrediamur, heic se offert nodus, Lectorum profecto considerationе dignus. Nimirum in textu Judicati hujus mentio fit Chartae scriptae, Lothario I. Augusto regnante, atque his notis signatae: *Anno Imperii ejus in Dei nomine Vigesimo secundo, & Domni Ludowhici filio ejus Regem in Italia Anno Secundo, mense Augusto, Indictione Tertia.* Dum deceptus non fuerit Gasbertus Notarius, à quo ea Charta laudatur, in describendis notis illius Chronologicis, aliqua inter hoc monumentum, & Epochas Lotharii I. & Ludovici II. jam notas, discordia exsurgit. *Indictio Tertia* certos nos facit, Contractum illum spectare ad Annum DCCCXL. Sed quum Anno DCCCXXIII. die V. Aprilis Lotharius Romanam Coronam, & Augustale nomen susceperit, vulgaris ejus Imperii Epocha ab eo Anno deducta, locum heic minime invenire potest: quippe Augusto mense Anni DCCCXL. non *Annus Vigesimus secundus* in Charta signatus decurrisset, sed quidem *Annus Decimus octavus*. Neque Chartae hujus Epocha ab Anno DCCCXVII. initium capit, quo secundum Annales Bertinianos Ludovicus Pius *filium suum primogenitum Hlotharium coronavit, & nominis atque Imperii socium sibi constituit*. Nam Anno DCCCXL. in cursu fuisset Annus ejus Imperii *Vigesimus quartus*. Ergo inter hasce duas Epochas media est locanda, quam in usu habuere quaedam ex Italicis Urbibus, à Pagio quoque ad Annum DCCCXXI. recte animadversa, atque appellata *Epocha Italici Regni*. Nimirum, ut is ait, Anno DCCCXX. Lotharius Langobardico Regno praefectus est, atque inde alicubi factum est exordium Epochae novae. Pagii sententiam amplector, ac duo tantum addo. Primum est, Epocham illam non fuisse duntaxat *Italici Regni*, sed & *Imperii* in quibusdam Italiae Civitatibus. Illae siquidem minime coronationem Romanam exspectarunt, ut eum Imperatorem agnoscerent; sed statim ac Lotharius Rex Italiae à Ludovico Patre constitutus est, ipsum quoque uti Imperatorem susceperunt, quum nossent eum antea, hoc est Anno DCCCXVII. consortem Imperii ab eodem parente fuisse renuntiatum. Exempla ipsa à Pagio allata id ostendunt, quibus ego alia subtexam. Alterum est, ex Notis Chronologicis Chartae in Placito nuper à me edito memoratae, videri, Epocham illam Lotharii non ab *Anno DCCCXX.* ut Pagius censuit, sed quidem ab *Anno DCCCXIX.* inchoandam esse; quum Anno DCCCXL. Augusto mense illic dicatur in cursu fuisse ejus Imperii *Annus XXII.* Sed heic subsisto, ut rem cum aliis exemplis conferam. Pistorii in Archivo vetustissimi Monasterii Sancti Bartholomaei pergamenam legi spectantem ad Gausprandum Abbatem Coenobii illius, & scriptam *Imperantibus Dominis nostris Hludwicbus, &*

Lutha-

Lutharius dilectissimo filio ejus Imperatoribus, Anno eorum Imperii Octavo-decimo, & Duodecimo, IX. Kalendas Aprilis, Indictione IX. Is Annus est DCCCXXXI. Finitima Urbs Luca in usu habuit Epocham Lotharii I. deductam ab Anno DCCCXXIII. quo is Romae inunctus est: quod exprimere interdum solebant Notarii his verbis: *Postquam in Italiam ingressus est*. At Pistorii adhibitam vides Epocham anteriorem, quam nuper describebam. Eodem ipso Anno DCCCXXXI. scripta fuit altera Charta Veronae in Monasterio Sanctae Mariae ad Organum, mihi visa cum his Notis: *Imperantibus Domnis nostris Hloduvic, & Hlothario magnis Imperatoribus, Annis Imperii eorum Octavo-decimo, & Duodecimo, Indictione IX.* Ibi mentio est, *Audiberti Abbatis Monasterii Sanctae Mariae, sito ad Organo.* Itidem in Ambrosiano Mediolanensi Coenobio Charta adservatur exarata *Hludowicus, & Lutharium divina ordinante providentia magni Imperatoris Augusto, Anni Imperii eorum Tertiodecimo, & Septimo, XII. die mense Magii, Indictione IV.* Heic habes Annum DCCCXXVI. & Epocham Imperii ab assumto Regno Italico. Rursus Veronae in Tabulario praeclarissimi Coenobii Sancti Zenonis Charta existit scripta *Annis Imperii eorum Nonodecimo, & Tertiodecimo, sub die V. mense Octubrio, Indictione XI.* Priora exempla Epocham Italicam simul & Caesaream Lotharii Anno DCCCXX. inchoatam produnt. Postremum quoque, si Indictionem à Septembri inceptam statuas, Annum DCCCXXXII. designans Epochae ejusdem exordium refert ad Annum DCCCXX. Quare mihi videtur Pagius rationes recte iniisse, Charta verò à me nuper edita in Notis Chronologicis aliquantulum deficere. Ibi quoque scriptum vidimus *Anno Domini Ludowichi filio ejus Regem in Italia Anno Secundo.* Secundùm Francorum Annales Ludovicus II. Anno tantùm DCCCXLIV. coronatus fuit Italiae Rex. Et ab Anno quidem illo Regia ejus Epocha initium sumsit. Si spectare Chartam illam dicimus, ad Annum DCCCXL., quomodo *Annus Secundus* Regni Ludovici II. tunc decurrere potuit? Itaque excogitandum est, Anno DCCCXXXVIII. aut DCCCXXXIX. à Lothario I. (consentiente ejus patre Ludovico Pio) Regnum Italiae collatum fuisse Ludovico II. post mortem nempe Pippini Aquitaniae Regis, quo tempore Ludovicus Pius inter filios Regna divisit. Vide Dissertat. XXXI. *de Placitis*, ubi tabulas indicavi veritatis hujus antea incompertae testes, nisi quòd ibi Regni Italici exordium desumtum videtur ab Anno DCCCXL. heic autem ab Anno saltem praecedenti. Sed quoniam de Epochis Lotharii I. ejusque filii Ludovici II. Augustorum ante paucos annos erudite disputarunt editis Libris Clarissimi Monachi Benedictini Itali Berettus, & Astezatus: uberiora ab iis Lector, si volet, accipiet.

Repeto nunc Placita à Scabinis habita, quorum alterum ii celebrarunt tanquam Delegati, ut ajunt, idest *per jussionem Bernardi Comitis:* primum verò auctoritate propria. Neque sane dubitandum est, quin ejusmodi jus illis fuerit. Idque luculentius etiam alia Charta mihi indicavit in toties laudati Lucensis Archiepiscopii Tabulario adservata, quam breviatam dabo. Ibi sic legitur: *Dum in Christi nomine residentes nos* Taito & Donusdei Scabinis *in judicio ad singulorum hominum causas deliverandum, adessent ibidem Tempertus Gastaldius, Jacobus Clericus &c.*

vicus &c. Ibique venit ante nos Guntelmus Clericus Rector Ecclesie beate Sancte Marie de Monte, & ex alia parte Natali & Auriperto germani, altercationem inter se abentes. Dicebat ipse Guntellmus Clericus: Audire me dignetis, quia iste Natali & Auriperto contra ratione habent res illa in loco Bulficiano prope Monticelo, qui est pertinens Ecclesiae Sancte Marie &c. Natalis & Auripertus Chartam subinde pro se exerunt, ex qua apparebat, quod *Ghisiprandus Presbiter filio quondam Ghisperti affeduciaverat predicta res Alpelti genitori ipsis Natali & Auriperti. Affiduciare* est pignori obligare, uti in subsequenti Dissertatione XI. dicam. Regerebat Guntelmus: *Chartula ista affeduciati, quas ostendistis, nihil impedit &c.* Subsequuntur acta coram *Petro reverentissimo Episcopo*, post quae adjudicata est caussa Guntelmo. In fine legitur: *Facta notitia Judicati in Regno Domno nostro Hludowic magni Imperatoris, Anno Imperii ejus Nono, mense Aprile, Indictione XV.* (idest Anno DCCCXXII.) *Ego Taito Schavino in anc Judicatu à nos factu manu mea subscripsi. Ego Donusdeu Scavinu in quantum à me factum est, interfui.* Alteram quoque authenticam Chartam in eodem Lucensis Archiepiscopii Archivo legi, scriptam *Anno XXIX. Lotharii* Imperatoris, & *Secundo Ludowici* ejus filii, hoc est Anno DCCCLI. qui fuit Secundus Imperii; cujus prima verba tenebris sunt eruenda: *Dum in Dei nomine Civitate Luca in domo Episcoporum Ecclesie beati Sancti Martini una cum Domno. & vir beatissimo Ambrosio Episcopo, seu Eribrando & Cuniperto Vassi Domni Imperatori, resedissemus nos* Ardo & Andreas Schavinis *ad singulorum hominum causas audiendas, vel deliverandas, uti nobiscum aderant Baldericho &c.* In eodem Placi-

A to producitur Charta exarata *Regnante Domno nostro Bernardus gratia Dei Rex Langhubardorum, Anno Regni ejus Sexto, mense Octuber, Indictione XI.* hoc est Anno DCCCXVII. Liceat mihi, Lectore veniam faciente, Epocham quoque Bernardi Italiae Regis, filii scilicet Pippini Regis heic illustrare: quippe illam claudicare video apud Baronium & Pagium. B Nititur uterque sepulcrali Epigraphe Bernardo positâ Mediolani in aede Sancti Ambrosii, cujus haec sunt verba à Tristano Calcho & à Sigonio evulgata: BERNARDVS CIVILITATE MIRABILIS, CETERISQUE PIIS VIRTVTIBVS INCLYTVS REX HIC REQVIESCIT. REGNAVIT C ANNOS QVATVOR, MENSES QVINQVE, OBIIT XV. KAL. MAJI, INDICT. XI. FILIVS PIAE MEMORIAE PIPINI. Bernardum è vita cessisse Anno DCCCXVIII. Aprili mense, Anno IV. Regni, Inscriptio haec prodit. Verùm aut in ea Epigraphe error cubat, aut duplex Bernardi Regis Epocha est admittenda. D Veronae apud Monachos Olivetanos Sanctae Mariae ad Organum membranam archetypam vidi, scriptam *Imperante Domno nostro Hlodowico magno imperatore Anno Tercio, & Regnante Domno Bernardo glorioso Rege Anno Quarto, Indictione IX.* hoc est Anno Christi DCCCXVI. Ergo Anno DCCCXVIII. decurrere non potuit Annus E Regni illius *Quintus*, ut est in Epigraphe Mediolanensi. Idem confirmant Chartae plures, quas Lucensi in Urbe legi. Ibi una scripta est Anno *XL. Caroli serenissimi Augusti, & Anno Primo Domni nostri Bernardi Regis, XI. Kalendas Augusti, Indictione VI.* hoc est Anno Christi DCCCXIII. Altera has notas praefert: *Regnante Domno nostro Hludowichus serenissimus Augustus*

stus

sius &c. Anno Secundo, & Domno nostro Bernardus Rex Langobardorum in Dei nomine, postquam in Italia reversus est, Anno Regni ejus Tertio, XVI. Kalendas Magias, Indictione VIII. hoc est Anno DCCCXVI. Exarata est alia *Anno Secundo Bernardi Regis Langobardorum, XII. Kalendas Majas, Indictione VII.* idest Anno DCCCXIV. Eodem pede procedunt & aliae Chartae, in quibus interdum additur formula illa: *postquam in Italia reversus est*, ut indicetur, non à morte Pippini patris Regnum Bernardi exordium sumsisse, sed quidem ab Anno, quo illum Carolus Magnus Regem dixit, & in Italiam misit. Alteram Chartam Anno DCCCXV. scriptam infra evulgabo. Cum his compone nunc Inscriptionem Mediolani Bernardo positam, quae eum exhibet sublatum *Indictione XI.* idest Anno Christi DCCCXVIII. postquam *Annos IV. & Menses V.* regnasset: atque intelliges, aut illam ab imperito olim scriptam, aut suppositiciam, aut non unam Epocham Bernardi statuendam esse.

Neque alia ratio computandi Annos Bernardi Regis apud Mutinenses fuit. In * Charta Capituli Canonicorum Mutinensium pergamenam legi, in prima linea corrosam, è qua tamen haec pauca satis futura nobis expressi..... *Magno Imperatore.... Bernard.... excellentissimis Regibus hic in Italia Anni pietatis Regni eorum in Dei nomine Tertio, & Quarto, die X. Mensis Aprilis, Indictione IX.* (hoc est Anno DCCCXVI.) *Placuit adque convinet inter Domno Deusdedit gratia Dei Episcopus Sancte Ecclesie Motinensis &c.* Altera praefert easdem Notas, quippe scripta *Regnante Domno nostro Bernardus viro excellentissimo Rege, Regni ejus in Dei nomine hic in Italia Quar-*

A *to, VI. Kalendas Martii, Indictione IX.* idest eodem Anno DCCCXVI. Tertia exarata fuit *Anno Quinto Ludovici Imperatoris, & Quarto Bernardi Regis, III. Nonas Decembris, Indictione X.* hoc est eodem Anno DCCCXVI. Dixi autem, Chartam Lucensem mihi supra memoratam & scriptam *Anno Regni Bernardi Sexto, Mense Octobri, Indictione XI.*
B spectare ad Annum DCCCXVII. quum apud Lucenses altera Charta ejusdem Bernardi tempore exarata indicet, Indictionem novam decurrere cœpisse Septembri Mense, quum ibi notae istae legantur: *Anno Primo Ludovici Imperatoris, & Tertio Bernardi Regis Langobardorum, Octobri Mense, Indictione Octava:* quae
C quidem nobis produnt Annum DCCCXIV. Alia tamen oritur difficultas: hoc est, si *Annus Sextus* Bernardi Regis numerabatur Octobri Mense Anni DCCCXVII. ergo falsum erit, quod Pagius statuit, eum scilicet Anno DCCCXIII. renuntiatum fuisse Italiae Regem; quum tamen id Eginhardus ac Annales Francorum tradant. Non-
D dum video, ac respondeo, à vero non abhorrere, Epocham illam inchoandam esse ab Octobri Mense Anni DCCCXII. quum Chartae hactenus memoratae ab hisce calculis minime dissentiant. Et ipso quidem Eginhardo teste, eodem Anno DCCCXII. cadente, Carolus Magnus *Bernhardum Nepotem suum in Italiam misit propter*
E *famam classis, quae de Africa & Hispania ad vastandam Italiam venit.* Certe huc ille venerit ornatus potestate Regia, etsi nondum titulo Regis, quem aliquot postea menses est consequutus. Supra animadvertimus, Epocham Bernardi his verbis designatam fuisse: *postquam in Italiam reversus est.* Non frustra haec addita. Quare, dum me-

* Chartario *legendum videtur.*

liora doceat, fas mihi sit credere, initium Epochae Bernardi Regis pertinere ad primos dies Octobris Anni Christi DCCCXII. Alii interea videant, quei Inscriptionem positam Mediolani praestare possint ab omni errore immunem. Nam, ut ut id eis bene cedat, quod est ad hactenus animadversa, altera adhuc difficultas superanda restabit. Videlicet quamquam Sigonius & Baronius scribant, signatam in ea Epigraphe *Indictionem Undecimam*, Calchus tamen *Indictionem Decimam* illic tantùm legit; atque ita pro rei veritate in marmore illo exculptum se vidisse testatur Puricellius in Monumentis Basilicae Ambrosianae. Hoc est secundùm illam Inscriptionem Bernardus Rex Aprili mense *Anni DCCCXVII.* è vivis abierit. Atqui teste Eginhardo, testibus reliquis Francorum Annalibus, Bernardus duntaxat post Pascha *Anni DCCCXVIII.* subsequentis *evulsis oculis* ob moerorem vivere desiit. Ergo non video, quei sustineri possit Mediolanensis Inscriptio, nisi sententiam amplectamur Clarissimi Saxii Bibliothecae Ambrosianae Praefecti, qui in Notis ad Sigonium de Regno Italiae pag. 271. questionem hanc versans, contendit, admittendas esse tres diversas Epochas Regni Bernardi, quarum ope sustineri possit laudata nuper Inscriptio. Quei vero Francici Scriptores ad Annum Christi DCCCXVIII. referant Bernardi mortem, Inscriptio vero ad *Indictionem Decimam*, quae cum Anno duntaxat DCCCXVII. conjuncta procedit, nescio an satis dilucide hactenus demonstratum fuerit. Quod certum est miserrime diem suum Bernardus Italiae Rex obiit, relicto post se *Pippino* filio. Sammarthani in Histor. Genealogic. Regiae Familiae Francicae Lib. IV. Cap. XIII. in ancipiti reliquerunt, num è legitimo thoro, an extra matrimonium *Pippinus* iste Bernardo Regi natus fuerit. At nobis nulla dubitatio futura est legitimae illius originis, postquam Clariss. Mabillonius in Appendice ad Tom. II. Annal. Benedictin. num. 58. Chartam Parmensem produxit, scriptam Anno Christi DCCCXXXV. in qua *Cunicunda relicta quondam Bernardi incliti Regis pro mercedem & remedium anime Seniori meo Bernardi, vel mea, seu filio meo Pippino*, Parthenonem fundat & ditat Sancti Alexandri Parmensis. Sed jam tandem progrediamur.

Scabinis hactenus descriptis *Sculdascios* nunc adjungamus, quorum celebre pariter est nomen ac munus in Langobardorum Legibus, & in antiquis Chartis. Supra vidimus Placito Brixiano Anni DCCCLVI. non unum Sculdascium interfuisse. Nunc autem dicendum est, id hominum genus fuisse *Judices Pagorum*, *Judices Castellorum*. Nos appellamus Praetores Rurales. Germanica vox significat debitorum exactorem, teste Vossio. A Paulo Warnefridi Lib. VI. Cap. 24. de Gestis Langobardor. memoratur *Rector loci illius, quem Sculdabis linguâ propriâ dicunt*. Apud alios invenias *Sculthais*, *Sculdaiz*, *Sculdabus*, *Scultetus &c.* nomina varia, à Langobardis adhibita: quae tamen idem sonant. *Pedaneus Judex* appellatur *Sculdascius* in Glossis antiquis Codicis Estensis, ad significandum Sculdascios infra Comites fuisse, ac Judices, ut ajunt in prima instantia. Dixi rurales Judices, & inferiores Judicibus sive Comitibus. Liutprandus Rex in Lege VIII. Lib. IV. haec habet: *Si homines de sub uno Judice, de duobus tamen Sculdais, causam habuerint, ille qui pulsat, vadat*

cum

cum Misso, aut Epistola de suo Sculdascio ad illum alium Sculdaen, sub quo ipse est, cum quo caussam habet. Ergo sub uno *Comite*, sive *Judice* erant plures Sculdascii. Nam ex subsequenti Lege Judices Civitatibus praefuisse dignoscuntur. *Si quis* ait idem Rex, *in alia caussam habuerit similiter vadat cum Misso aut Epistola de Judice suo ad Judicem, qui in loco est.* A Sculdasciis autem appellatio deferebatur ad *Judicem*, hoc est ad *Comitem*, in Legibus iisdem Langobardicis. Idem Liutprandus in Lege VII. Lib. IV. Sculdascios, qui *justitiam intra quatuor dies facere neglexerint*, duodecim Solidorum poena multavit. Postea haec subjunxit: *Si vero talis caussa fuerit, quòd ipse Sculdascius deliberare minime possit, dirigat ambas partes ad Judicem suum*, hoc est ad Praesidem Urbis, quem postea *Comitem* appellare consueverunt. Tria ergo Tribunalia saltem erant, ad quae lites & caussae dirimendae deducebantur. Primo ad *Scabinos* in Civitatibus, aut ad *Sculdascios* in Castellis sive Pagis. Deinde ab his poterant deferri ad *Judicem* sive *Comitem* Civitatis. Tandem hinc ad *Sacrum Palatium*, hoc est ad Curiam Regis, cui praeerat *Comes Palatii*. Ad *Missos* etiam Regios à *Comitum* sententiâ appellabatur. Ratherius Veronensis Episcopus in Opuscul. cui titulus *Qualitatis conjectura*, haec scribit:[1] *Quaererem quoque, ut quod antecessores illius* (Imperatoris) *praeceptis suis Ecclesiae nostrae contulerunt vel firmaverunt, defendere nobis contra Comites, Vicecomites, Scoldascios* dignaretur. Clarissimus Dacherius, cui editionem Operum Ratherii in Spicilegio debemus: vitiatam arbitratus est eam vocem *Scoldascios*, conjiciens, ibi legendum esse *Soldarios*. Uti jam nemo non videt, nullus emendationi locus erat, rectissime quippe se habet vox illa. Quum ergo ad Sculdascios quoque justitiae & fori cura spectaret, hinc est quod Pippinus Italiae Rex in Lege VIII. inter Langobardicas eos poenis propositis ad suum munus implendum solicitat, volens ut *Populus justitiam suscipiat tam à Comitibus suis, quàm etiam à Gastaldiis, seu Sculdasciis, vel loci Praepositis*. Infra addit: *Et si Gastaldius, aut Sculdais, vel loci Praepositus de qualibet Judiciaria tam ad suos Pagenses, quàm ad alios, qui justitiam quaesierint, non fecerit, componat, sicut Lex ipsorum est*. Heic *Pagenses* pro Pagi incolis seu districtualibus accipio. *Paesani* nunc appellamus. Animadverteris voces illas *de qualibet Judiciaria*. Ejusmodi vocabulo totus ille ager designabatur, in quem se se extendebat jus & auctoritas *Sculdascii*. Id etiam infra constabit ex Lege XV. Lib. V. Liutprandi Regis. Neque tantum *Judiciaria* appellatum est territorium curae Sculdascii commissum, sed etiam *Sculdascia*. Certos rei nos faciet Diploma, quod saepe laudati Monachi Montis Oliveti Veronae in Coenobio Sanctae Mariae ad Organum adservant.

Donatio prati, facta à Berengario I. Augusto Johanni Episcopo, ut videtur, Cremonensi, Cancellario suo, Anno 918.

A IN *nomine Domini Dei aeterni*. Berengarius *divina favente clementia* Imperator Augustus. *Noverit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae nostrorumque praesentium scilicet ac futurorum industria*, Grimaldum gloriosum Comitem, & Odelricum inclitum Marchionem, *karissimos fideles nostros, humiliter nostram adiisse clementiam, quatenus* B *quoddam pratum juris Imperii nostri pertinens de Comitatu Veronensi*, de Sculdascia *videlicet*, que Fluvium dicitur, Johanni *venerabili* Episcopo, & *fidelissimo* Cancellario nostro, *proprietario nomine concedere dignaremur, sicut hic inferius mensure & coherentie juste & legaliter manifestant. Cui ab uno capite jura Monasterii Sancte Marie* C *adjacent, ab alio latere plures homines habent, alio capite Ecclesia Sancti Justi posidet, ab altero latere decurrit Rivus, qui Altanellus vocatur. Abet ipsum pratum in longitudine perticas legitimas nonaginta octo, pedes legitimos sex, ab alio latere in longitudine perticas legitimas nonaginta quatuor; ab uno capite ex transversum perticas legitimas quinquaginta & unam, ab alio capite perticas legitimas duas. Quorum precibus acclinati predictum pratum de prenominato Comitatu*, & Sculdascia Fluvio *pertinens, sicut hic superius coherentie & mensure declarant, & ad nostrum Regnum usque ad hos dies pertinuit, Johanni venerabili Episcopo & Cancellario nostro jure perpetuo per hoc nostrum Imperiale Preceptum concedimus & largimur, ac de nostro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfundimus ac delegamus, ad habendum, tenendum, vendendum, commutandum, alienandum pro anima judicandum, & quicquid voluerit faciendum, totius potestatis contradictione remota. Si quis igitur &c.*

Signum Domni 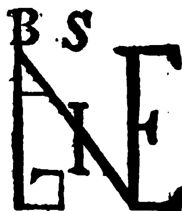 *Berengarii serenissimi Imperatoris.*

Hermenfredus Domni Imperatoris Cancellarius ipsius Imperialis jussione recognovi & subscripsi.

Locus Sigilli cerei deperditi.

Data XV. Kalendas Januarii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXV. Domni verò Berengarii serenissimi Regis XXVIII. Imperii autem sui III. Indictione VI.

Actum Veronae in Christi nomine feliciter. Amen.

Pri-

Privilegium hoc à me inspectum & contrectatum Notas omnes archetypi praeferre mihi visum est, nisi quod Sigillum ibi desiderabatur, scissurâ tantum pergamenae apparente, in quam figi & firmari cera Sigilli consuevit. Nihilo tamen secius non uno vitio Notas Chronologicas Diplomatis hujus laborare è vestigio intellexi. Fieri non potuit, ut *Anno DCCCCXV.* decurreret *Annus III. Imperii* Berengarii. Illic scribendum potius fuit *Anno DCCCCXVIII.* quo revera in cursu erat *Annus* * *Tertii Imperii*, & quocum *Indictio VI.* convenire potuit. Verùm ubi hanc emendationem adhibeas, altera discordia insurgit. Nempe *Annus XXVIII. Regni* concors quidem est cum *Anno DCCCCXV.* non autem cum *Anno DCCCCXVIII.* Accedit quod quum *Indictio VI.* cadat in Decembrem, atque in aliis Berengarii I. Privilegiis Indictio nova Septembri mense fluere inceperit, heic potius illa referenda est ad *Annum DCCCCXVII.* quàm ad DCCCCXVIII. quod restituendum videbatur. Itaque aut ad imitationem autographi serò descriptum fuerit Diploma hoc, sed non satis bene perspectis Notis archetypi, ut in Disert. XXXIV. *de Diplomat.* monebo, aut de ipsius Privilegii legitima origine dubitandum est. Ex ejus tamen contextu nihil fraudis colligitur, & monumentum antiquitate minime caret. Interea heic se nobis obtulit *Sculdascia*, *quae Fluvium dicitur*, sita in *Comitatu Veronensi*. Situm loci eruditis Veronensibus designandum relinquo. *Sculdasciam* quoque *Belluni* exhibet nobis alterum Berengarii Diploma apud Ughellium Tomo V. Italiae Sacrae in Catalog. Episcoporum Bellunensium. Sed satis de Sculdasciis. Sub iis o-
A lim fuere. *Decani* atque *Saltarii*: quod ex Lege XV. Lib. V. Liutprandi intelligimus. Ibi haec statuuntur. *De Servo fugace & advena homine, si in alia Judiciaria inventus fuerit, tunc Decanus, aut Saltarius, qui in loco ordinatus fuerit, comprehendere eum debeat, & ad Sculdasium suum perducat. Et ipse Sculdasius Judici suo consignet.* Hic
B ergo Praesidum ordo fuit. Primo *Judex*, hoc est Civitati Praefectus, quem postea Franci appellare *Comitem* in more habuerunt. Deinde *Sculdascii* praefecti Castellis seu Pagis Comitatus. Tum *Decani* & *Saltarii* sub Sculdasciis. Subjungo alteram Liutprandi Legem, trigesimam scilicet Libri Sexti, ubi haec verba: *Si quis Judex,*
C *aut Sculdais, aut Saltarius, vel Decanus, de loco, ubi Ariolae fuerint, neglexerit* [illegible] *intra tres menses eos inquirere & invenire, componat unusquisque de loco suo medietatem pretii sui.* Quid ergo fuit altera haec Magistratuum species? Ad *Saltarios* quod attinet, eorum nomen officium quoque designare videtur. Nempe Saltuum si-
D ve Silvarum ac nemorum custodes primò fuere; tum eorum cura ad custodiam finium Villae aut Pagi propagata est. In Chronico Fontanellensi Cap. I. memoratur *Teugislus Custos saltuum*, Villarumque Regalium. Ita *Massarios* Villarum in Mutinensi, aliisque Comitatibus, constitutos nunc videmus. Apud Ferrarienses erant,
E & adhuc sunt, in usu *Cavarzellani Villarum* praeter Massarios: eorumque multa est mentio in Statutis illius Civitatis praecipue antiquis. Rubricam profero è Libro II. Statuti MSti Anno MCCLXIV. concinnati. *Statuimus quod Massarii contratarum, & Cavarzellani Villarum teneantur & debeant recipere in eorum custodiam banna*,

quae

* *Tertius.*

quae fuerunt sequestrata, aut intromissa &c. Item in Lib. I. *Quod si Massarii Contratae, seu Cavargellani Villae vel Burgi, in qua reperietur persona bannita, ipsam non denuntiaverit Domino Marchioni, condemnetur Massarius Contratae in CCC. Libris, & Cavargellani Ville in CC. Libris Ferrariensium.* Apud eosdem Ferrarienses adhuc usitati sunt *Saltarii*, non tamen publicae, sed privatae personae, atque hae quidem humillimae conditionis, custodes nempe agris Magnatum praefecti. Olim tamen Magistratus etiam publici ibi fuisse videntur, quum in Lib. II. Rubrica CV. ejusdem Statuti Ferrariensis legatur: *Item statuimus, quod homines habitantes extra Civitatem Ferrariae, & qui sunt in custodia Saltariorum Civitatis Ferrariae, dividantur per contratas &c.* Itaque *Saltarios* antiquitus fuisse opinor, qui cum jurisdictione aliqua praeessent custodiae agrorum & finium in singulis Villis seu Pagis. *Guarda campagne* nunc appellaremus, sive Massarios à Principe, aut à Populo cujuscumque Pagi constitutos. Neque contemnenda erat eorum auctoritas, quum in Lege XXIX. Lib. VI. Liutprandi Regis post *Judices*, seu Comites, & *Sculdascios*, *Saltarii* quoque honore & privilegio donandi dicantur, *quando in exercitum ambulare necesse fuerit*. Occurrunt & apud Romanos in antiquis lapidibus *Saltuarii*, agrorum videlicet & Saltuum custodes. Eorum quoque mentio est in l. 16. ff. *de usu & habitatione*. Erant & *Silvani*, quibus praecipue demandabatur cura & custodia Silvarum ad Regem spectantium (*Gajum*, & *Gagium* quoque olim appellabatur *Silva Regis*); tunc enim longe amplius quam nostris temporibus Italia ac Germania nemoribus ac Silvis abundabant, uti infra ostendam in Dissertat. XXI. *de antiquo Italiae statu*. Diversos eos à *Saltariis* fuisse puto, eorumque nomen adhuc in aliquibus Italiae locis perdurat. *Sylvarios*, non autem *Silvanos* memorat Du-Cangius in Glossario. At eorum mentionem certam habeo in Decreto magni faciendo Rachisii Langobardorum Regis, cujus antiquissimum apographum, semilacerum tamen, vidi in Tabulario celeberrimi Monasterii Sancti Columbani Bobiensis. Ibi quoque eorum temporum ritum animadvertes, designandi, scilicet fines agrorum aut Caudibus, aut Clavis arbore confixis.

Decretum Rachisii Langobardorum Regis, per quod fines decernit aliquot praediorum ad Monasterium Bobiense spectantium, Anno 747.

FLavius Rachisi viro excellentissimo Rege *Monasterio beatissimi* ..... *Petri, & Christi Confessoris Columbani, sito in Bobio, & venerabili viro Anastasio* ...... *congregationi ipsius Monasterii. Manifestum est, quod ante hos annos tempore* ...... Domni Liutprandi Regis *nobis subtractum est in aliquod fine nostro vero* ..... *per* Hilpranda *in suprascriptum Caenubium relaxatum est, & in aliquo in ipso* ...... *a Medianensi in loco, qui dicitur Nocicla. Ideo accedentes inibi Missi nostri* .... *cum Gisilpert Waldeman inquirentes per* Silvanos nostros, *idest* Otonem & Rach ...... *veritatem, & renovantes signa & Cruces cum Claves ferreas adfigentes simul, & ti* ...... *ipsos Medianenses: idest prima Cruce in ripa de fluvio Nure in Fao, deinde in se* ......

qui

A *qui stat in prato usque in terminum, qui inibi fixum est a Nocicla, & deinde usque in aliu......, semitam, quod fixerunt* Rachis & Oto Silvani *in presentia ipsius Gumpert: deinde per...... in via publica, & per ipsam viam ascendente* in suso: *deinde ex transversum descendente in........ Gawbaro, & Molino ipsorum; & deinde iterum ascendente ipsa fine usque in Cruce, que*
B *fixerunt in........ ramo suprascripti* Silvani nostri Oto, Rachis, & Pascasius *in via publica inter fine Turio & Alpe nostra Carebalo per jussionem de ipsis Missis nostris; & iterum de alio latere per fluvium ipsum Nure ascendente per aquam & loca designata inter duas mojolascas exeunte ad Laco-*
C *taria & capanna Gajaria usque in Faa signato & fine ista, & qualiter superius legitur, Silvani nostri, idest Oto & Rachis, per Evangelia firmaverunt in suprascriptorum presentia. Unde inquisitio per suprascriptos Missos, idest Gumpert, Gisilpert, atque Gaideris Notarium facta est. Propterea sperastis ab excell. Regni nostri, quatinus haec om-*
D *nia superius dicta, qualiter fine deliberata est, adsignata vobis per nostrum Praeceptum judicata firmare deberemus. Nos vero ob Dei intuitu hoc Serenitatis nostrae Praeceptum vobis emitti praecepimus, firmantes in vos omnia, qualiter superius legitur, aut qualiter ipsi Missi nostri inquisierunt, & signa ponere fece-*
E *runt: quatinus ab odierna die securi possideatis. Et nullus Dux, Comes, Gastaldius, vel Accionarius noster, contra hunc nostrum Judicati & firmitatis munimen audeat ire in quandoque, sed omni in tempore firmum permaneat.*

Ex dicto Domni Regis per Sisinnium Notarium scripsi ego Gauspert.

Datum in Curte Carbonaria, V. die mensis Augusti, Anno felicissimi Regis nostri Tertio decimo, Indictione XV.

Qui vetustum autographum descripsit, notas Chronologicas ex oscitantia vitiavit, scribens: *Anno felicissimi Regis* (pro *Regni*) *nostri Tertio decimo, Indictione XV.* Non *Tertio decimo*, sed tantum *Tertio* primigenia membrana praetulerit. Et revera Anno DCCXLVII. decurrebat *Annus III.* Rachisii, ut ex aliis ejus Chartis didici, & recte statuit Pagius in Critic. Baron. Anno DCCXLIV. Pistorii Chartam vidi scriptam *die VIII. Septembrio, Regnante Domno Rachis vir excellentissimus Regem, Anno Quarto per Indictione II.* hoc est Anno Christi DCCXLVIII. inchoatâ, ut credere juvat, Indictione novâ eo ipso mense. Ad eumdem Annum DCCXLVIII. spectat altera in Archivo Monasterii Mediolanensis Ambrosiani, quam scriptam inspexi *Regnante Domno nostro Ratchis viro excellentissimo Rege, Anno Quarto sub die V. Iduum Aprilis, Indictione Prima.* Praeterea duas similes Chartas sub eadem *Indictione I. & Anno IV.* mense Augusto exaratas legi in Archivo Lucensis Archiepiscopii; uti & alteram signatam *Regnante Domno nostro Ratchis vir excellentissimo Rege, Anno Regni ejus Tertio, mense Octobrio, Indictione Quintadecima.* Aliam quoque vidi scriptam *Regnante Domno nostro Ratchis Rege, Anno Tertio, in medio mense Decembriu, per Indictione Quintadecima.* Alia se se mihi obtulit inscripta *Regnante Domno nostro Ratchis Rege Anno Regni ejus Tertio, sub die VIII. Kalendas Magias, per Indictione Quintadecima:* hoc est Anno DCCXLVII. quo ipso Anno emissum profectò fuit Bobiense Diploma nuper editum, ubi de *Silvanis Regiis* mentio occurrit. Ex his autem minime mutata videtur tunc apud Lucenses Indictio Septembri mense. Sed quid de

de *Decanis* ſupra non ſemel memoratis dicendum ? His addo etiam *Centenariis*, quorum munus itidem familiare olim fuit. Du-Cangius in Gloſſario Latino *Decanos* à Graecis appellatos oſtendit, *qui decem militibus praeeſſent*. Decuriones apud Latinos ii dicebantur. *Centenarios* verò, qui centuriae militum Praefecti erant. Tum addit, appoſitè ad rem noſtram, utrumque hominum genus ſub Langobardis & Francis fuiſſe *Judices minores*. Hoc eſt, *Decani* per Decanias, ſive decem familiis jus dicebant: *Centenarii* verò per Centurias, ſive centum familiis. Animadverterunt eruditi Viri, ab Eccardo quoque laudati in Notis ad Legem Salicam, quod Walafridus Strabo in Tractat. de Reb. Eccleſiae Cap. 31. habet. *Decuriones, vel Decani, qui ſub ipſis Vicariis* (Pagorum) *quaedam minora judicia exercent, minoribus Presbyteris titulorum poſſunt comparari*: hoc eſt, Presbyteris, qui alicui Oratorio, ſive Eccleſiae non Baptiſmali praeerant. *Centenarii*, inquit idem Walafridus, *qui & Centuriones* (legunt alii *Centenariones*) *& Vicarii, qui per Pagos ſtatuti ſunt, Presbyteris Plebium*, (nobis Piovani) *qui baptiſmales Eccleſias tenent, & minoribus Presbyteris praeſunt, conferri queunt*. Quibus ex verbis inferri poſſe videtur, Populum in agro, ſive in Caſtellis ac Pagis habitantem, diviſum olim fuiſſe in *Centenas*, ſive *Centurias* familiarum; has autem rurſus diviſas in *Decenas*, ſive *Decurias*, aut *Decanias*. Illis Centenarii, iſtis Decani praeerant; utrique jus Populo ſuo in minoribus cauſſis dicebant. Haec quoque ſententia eſt Wendelini in Notis ad Legem Salicam, immo & Johannis Jacobi Chiffletii in Gloſſario Salico, qui haec fuſius illuſtravit.

A Quod enim Spelmannus, eumque ſequuti ſcribunt, *Centenam* Pagum, ſeu regionem fuiſſe, quae centum Vicis, ſeu Villis conſtabat; *Centenarium* verò, qui ejuſmodi Centenae praefectus erat, durum mihi videtur. In Vita Sancti Hugonis Rotomagenſis, Ludovico Pio imperante ſcriptâ, invenio *in Pago Oſiſmenſi Centenam Alancionenſem, & Centenam Sagienſem*. B Quod certum puto, à Decanis ad Centenarios appellabatur: ab his ad Comitem, ſive Judicem Civitati Praefectum. In formulis Bignonianis manſus venumdatur *in Pago illo in Centena illa*. Pagus multa Caſtella, ac Villas complectebatur. Centena Villas aliquot complexa videtur. In formulis verò ab Eccardo editis C legitur in *Comitia illa, in Centuria illa, pro Centena*. Et ab ipſis quidem Cornelii Taciti temporibus ritum hunc obſervaſſe Germani videntur. *Eliguntur*, ita ille ſcribit in Lib. de Morib. Germanor. *in iiſdem conciliis & principes, qui jura per Pagos, Vicoſque reddunt. Centeni ſinguli ex Plebe comites, con-* D *ſilium ſimul & auctoritas adſunt*. Centeni iſti comites è Plebe, Judicibus iis aſſeſſores dati, aegre à me fidem impetrant, ita ut de integritate textus quaſi dubitem. Haec autem à Lipſio illuſtrantur priſcae Alamannorum Legis verbis: *Conventus autem fiat in omni Centena, coram Comite, aut ſuo Miſſo, & coram Centenario ip-* E *ſum Placitum fiat. De Centenis*, hoc eſt de Centum, ut multi putant, familiarum corpore in Pagis multa habet Du-Cangius. Primus autem, qui regionem Civitati ſubjectam in Centenas & Decanias diviſiſſe creditur, fuit Chlotharius II. Rex Francorum circiter Annum Ch. DXCV. Vide Capitularia Baluzii. Ita & corpus Decem familiarum *Decena* appellata creditur,

ditur, & locus, in quo istae habitabant, *Decania*. Praesto mihi est ad ministrandam heic lucem aliquam A Charta vetustissima, quae authentica adservatur in Tabulario Canonicorum Mutinensium, unde eam descripsi.

Charta emphyteusis seu locationis quarumdam terrarum facta à Deusdedit Episcopo Mutinensi Dominico Montanario libero homini, Anno 813.

IN *nomine Domini. Regnante* Domno Karolo & Bernardo, *viris excellentissimis* Regibus in Italia, *Anno pietatis Regni eorum in Dei nomine Quadragesimo & Primo, die X. Mense Augusto, Indictione Sexta. Placuit adque cunvenit inter* Domnus Deusdedit Episcopo *sancte* Motine Ecclesie, *set etiam & inter Dominico Montanario libero homine, ut in Dei nomine ego qui supra Dominico, seo filiis meis, resedere & laborare debeamus in terra vel casa Sancti Vincentii, loco qui dicitur Colegaria in medietate de omnes res illas, quas ante hos dies per livello* de quondam Marino Episcopo *ad manutenere visus fui, & ipsas res obvinet in suprascripte Ecclesie Sancti Vincentii de Ursune & Marione & da Miniano & da Marine, nec non & Ermoaldo filiis quondam Dominici: & subtus Strada ad modia duodice. In* Decania *quondam* Rusticiani, *quod in casa Sancti Vincentii obvinet de Teodeperto & Rodeni de Campolongo, & in suprascripta Colegaria. In* Decania Gausperti *modia duo, sextaria sex. In* Decania Lupuni *modia duo terrola seminature. In* Decania Lumper *modia treu terrola seminature. In* Decania *quondam* Rusticiani *modia duo terrola seminature. Et in* Decania *suprascripti* Lupuni *modia quatuor terrola seminature. Et in suprascripta* Decania Gausperti *modia duo, semodio uno terrola seminature. In* Decania Staveli *semodia treu terrola seminature. Quod ego ipse Dominico in casa Sancti*

B *Vincentii emisi. Set ut diximus, hec omnia suprascriptas res medietatem habeamus. In eo vero tinore, ut supra ipsas res resedere & laborare, seo casas & canales edificare, vinea pastenandum, propaginandum, & in omnibus meliorandi usque ad annis venientibus viginti & nove. Et exinde per omnem anno circoli, & per tempus tributum persolvere*
C *debeamus vobis Deusdedit Episcopo, vel ad successores vestros, & omni genere, grano modia quarto, milica, panico, milio modia quincto, lino manna quart, vino ansora tertia, exenias vero per omnem anno. In festa Sancti Petri berbice uno, valiente tremisse medio: pullo par uno: ovas dece; operas vero per omnem anno octo, quatuor cum boves, & qua-*
D *tuor manualis ad anona domnica. Et vestrum omnem redditum & operas, vel exenias ad casa Sancti Vincentii facere, & consignare debeamus vobis, vel ad Missis vestris, & Misso Domni super area. Et canales suscipere debeamus cum omni onore. Prado abeatis licentia ad modia duo. Et si hec omnia non compleverimus, qualiter superius legitur, li-*
D *centia sit vobis Deusdedit Episcopo, vel vestros successores, per vos ipsis, vel vestris Missis distringere & pignerare debeatis. Pena vero ambas partis inter nos possuimus, ut quisquas pars tam vos, quam successorlbus, aut heredibus nostris ante suprascriptis annis viginti & nove de ipsa terrola vel casa foris exire, aut menare volueritis, nec lcm, aut fraudem fecerimus, aut aliqua super positione fa-*

cere quesierimus, & non conpleverimus hec omnia, sicut superius legitur, tunc conponat pars partis, cui culpa inventa fuerit, pene nomine in argento solidos treginta. Et post pena conposita hos livello in sua permaneat firmitate. Unde duos livello conventione uno tinore conscripti sunt.

Acto Motina feliciter.

Signum ✠ manus Dominici Montanarii, qui hunc livellum fieri rogavit.

Signum ✠ manus Gaidaldi de Sorba de Vico de Colecaria, exercitalis, teste.

Signum ✠ manus Hingeperto filio Gisseperti de Colecaria, exercitalis, teste.

Signum ✠ manus Sigeperti de Vico Colecaria, exercitalis, teste.

✠ Ego Ratpertus Presbiter & Notarius sancte Motinensis Ecclesie, scriptor istius Cartule livelli conventione, quam post tradita complevit & dedit.

Hic Episcopus, cui *Deusdedit* nomen fuit, idem est ac qui à Sillingardo & Ughellio appellatur *Adeodatus*. Ab iisdem editum est Diploma Ludovici Pii, sed praetermisso ejus nomine, quod tamen in autographo legitur: nempe *vir venerabilis Deusdedit Ecclesie Mutinensis Episcopus*. In calce haec etiam ita sunt restituenda: *Durandus Diaconus ad vicem Fridugisi recognovi. Data VI. Idus Februarias, Anno Christo propitio IX. Imperii Domni Hluduvici piissimi Augusti, Indictione XV.* Memoratum in Charta hac videas *quondam Marinum Episcopum*. Et hic fuisse videtur Episcopus Mutinensis, cujus nulla alia mentio est in Chartis, neque apud eosdem Scriptores. Atque hinc etiam habes, *Bernardum Italiae Regem* fuisse renuntiatum aut hoc Anno DCCCXIII. aut proxime praecedenti, post diem X. Augusti: qua de re supra mihi sermo fuit. Animadverte insuper verba illa: *nec Lem aut fraudem fecerimus*. Du-Changius è Charta Bavarica ad vocem *Arata* deduxit vim hujus vocis, quum ibi scriptum sit: *perpetuam laesionem, quae vulgo Lem dicitur, non inferant*. Sed in Charta Mutinensi supra *Lem* linea ducitur, ita ut vox illa completa minime videatur, & *Laesionem* breviatam complecti. Quod nostrum est, plures *Decanias* heic recensitas intuemur. Omnes autem fuisse videntur *in loco Colegaria*, nunc *Colegara*, & vulgo *Colgara*. Tunc autem Colegaria fuerit oportet Pagus major, sub quo *Decaniae* sex vel plures numerarentur. Ceterum adhuc in agro Mutinensi, Ferrariensi, & Mantuano superest multis in locis vocabulum *Degagna*, quod nonnulli in *Tegagna* immutarunt. Numquid è nomine *Decaniae* istud profectum fuit?

Equidem nullus dubito, quin hasce Populi rustici divisiones antiqui Principes invexerint, uti & Mutinensi in Urbe olim factum fuit de *Cinquantinis*. In eam tamen sententiam inclino, idem olim fuisse *Centenarios* atque *Sculdascios* supra memoratos, & sub hisce diversis nominibus eosdem Magistratus fuisse designatos. Ii scilicet *Sculdascii* plerumque vocabantur à Langobardis, qui *Centenarii* saepius appellabantur à Francis. Nusquam enim reperio ambo haec nomina adhibita simul, perinde quasi officia diversa. Diximus, *Sculdascios*, praefectos fuisse majoribus Pagis, sive Castellis aut Oppidis. *Decani* fortasse praefuerint locis minoribus, hoc est Villis. Sculdascii, ut opinor, *Centenarii* appellati, non quod centum duntaxat familiis redderent jura, sed quod jus haberent in Pagum & agrum, centum saltem familiis habitatum; uti & *Decani* appellati, quod praeessent Villae, quae sal-

faltem ex decem familiis conftaret. In Chronico Fontanellenfi legitur *Villa fita in Pago Oximenfi, in Centena Noviacenfe, in Centena Alancionenfe,* hoc eft in diftriĉtu & territorio Centenariorum eorumdem locorum. In militia Decuriam aut Centuriam ftatuere facillimum eft. Non ita in Pagis, quae modò plus modò minus incolarum continent. Ad haec fupra vidimus, Walafridum Strabonem aequaffe *Centenariis* Presbyteros Plebibus praefeĉtos, *Decanis* Presbyteros minores. Reliqua apud eum fi legas, nullum alium inter *Comites* & *Centenarios* interpofitum Magiftratum invenies. Quid ergo faĉtum fuiffet de *Sculdafciis*, quibus poft Comites locum fuiffe fupra oftendimus? Atque heic mihi commemoranda eft Charta Lucenfis Anno DCCXLVI. fcripta, quam proferam in Differtat. LXXIV. *de Parochiis*. Ibi Lucerius Presbyter fatetur, fe à Walprando Epifcopo praefeĉtum fuiffe *Ecclefiae Sanĉti Petri in loco Mofciano:* atque inter cetera ait: *& in omnem vis Ecclefie cunfirmafti cum confenfo Ratperti & Barbula Centinariis, vel de tota Plevem congrecata me in ipfa fanĉta Dei Ecclefia.* Hinc habes, praefuiffe Plebi Mofcianenfi non unum, fed duos Centenarios Laicos, videlicet loci, ut ita dicam, Praetores, adeo ut quodammodo appareat, Plebem illam in duas Centenas fuiffe divifam. Scilicet Plebs non unam Villam compleĉtebatur, ac propterea à duobus Centenariis, feu Vicariis, five Praetoribus minoribus regebatur. Fuerunt aliquando & duo Comites in una Urbe, ut alibi oftendi. Quod extra dubitationem eft, Centenarii Populo fuo jus dicebant, ac placita celebrabant, non fecus atque Sculdafcii. Carolus Magnus in Lege XXXVI.

A B C D E

Langobard. *Ut nullus homo in Placito Centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem fuam amittendam, aut res reddendas, vel mancipia judicetur. Sed ea omnia in praefentia Comitum, vel Mifforum noftrorum judicentur.* En quae cauffae Centenariorum auĉtoritatem excederent, & Comiti aut Miffo Regio dirimendae fervarentur. Memorantur etiam in Lege XLI. Ludovici Pii *Placita, quae Centenarii tenent.* In fubfequentibus ejufdem Augufti Legibus ftatuitur, *ut Vicarii & Centenarii, qui furones vel latrones celaverint, judicentur. Ut Comites, Vicarii, & Centenarii de conftitutione Legis ammoneantur, qua jubetur, ut propter juftitiam pervertendam munera nullus accipiat. Vicarii*, ut fupra opinabar in Differtat. VIII. *de Comitib.* fuiffe videntur *Vicecomites* Rurales. *Centenarii*, ut hinc etiam colligere poffumus, iidem ac *Sculdafcii*, Praetores fcilicet Pagorum, five Caftellorum. Edicitur etiam in Lege CLXV. Caroli Magni, ut incantatores *nullatenus per aliqua praemia à Comitibus, vel Centenariis abfque diftriĉta examinatione remittantur.* Vide & ejufdem Augufti Leges LV. & LXXII. ubi *Centenarii* quidem memorantur, non autem *Sculdafcii*, qui tamen certe omittendi non erant, fi à Centenariis diverfi fuiffent, quum & ipfi Pagis & Caftellis praeeffent, ac Placita haberent. Addo Legem LX. Lotharii I. *Volumus, ut Comites noftri licentiam habeant inquifitionem facere de Vicariis.* (ideft *Vicecomitibus* Ruralibus, qui ad Pagos à Comite mittebantur interdum, cognituri, num reĉte à Centenariis juftitia miniftraretur) *& Centenariis, qui magis propter cupiditatem, quàm propter juftitiam faciendam faepiffime Placita tenent, & exinde Populum affligunt minorem.* Neque fecus

 egiffe

egisse in suis Villis *Decanos*, nos docet Hincmarus Epistolâ IV. scribens: *Comites, & Vicarii, vel etiam Decani plurima Placita constituant*. Attamen hic Scriptor tum heic, tum loco supra laudato *Vicariorum* nomine significare videtur ipsos *Centenarios*, qui vices Comitis gerebant in Pagis. Quod ubi statuas, ita explicandae erunt Leges supra memoratae, agentes *de Vicariis* & *Centenariis*, ut illud *Et* loco *Aut* usurpatum fuerit: cujus rei exempla alibi complura habemus.

Venio ad *Gastaldios*, quos etiam *Castaldios* seu *Gastaldiones*, interdum veteres appellarunt. Quale fuerit sub Langobardis Regibus eorum munus, sine ullo negotio ex ipsis Legibus intelligimus. Scilicet Ministri, Procuratores, & Oeconomi Regis fuere, praefecti eorum Curtibus sive praediis, Silvis, & aliis patrimonii, aut Fisci Regii reditibus. Liutprandus Rex in Lege VI. Lib. VI. haec habet: *Si quis Gastaldius aut Actor Regis* (*Actor Publicus* est in Codice Estensi, quod idem significat) *Curtem Regiam habens ad gubernandum, & ex ipsa Curte alicui sine jussione Regis, casam tributariam vel terram, silveta, vel prata ausus fuerit donare &c. in duplum componat*. Paria discas è Lege CCCLXXVIII. Rotharis Regis, cujus haec sunt verba: *Si quis Gastaldius, aut quislibet Actor Regis, post susceptas & commissas sibi ad gubernandum Curtes, aut casas Regias, aliquid per donationem ab alio quocumque factam conquisierit, sit illi stabile*, dum accedat Regis scientia & consensus. Ita & in Lege LXXIII. Lotharii I. *Concedimus Gastaldiis nostris, Curtes nostras providentibus &c.* Quibus ex verbis elucet, quid olim curae Gastaldiorum commendaretur, ut propterea assentiri Vossio nequeam, scribenti

A Lib. 2. Cap. 8. de Vitiis Sermonis: *Gastaldius fuerit, qui Regi, vel Principi inservit in curandis hospitibus. Ac hujusmodi propria est significatio: ut idem fuerit ac Architriclinus vel Oeconomus, & in Palatio Occidentalis Imperatoris, jam ab Othonis Magni temporibus, Dapifer*. Haec omnia nullo fundamento constant, immo sponte ruunt, B collata cum Legibus supra memoratis. Neque inde nominis Etymologia deducenda est, unde Spelmannus, Amerbachius, & idem Vossius censuerunt; sed potius à *gestellen*, hoc est *praeponere*, *constituere*, ut Eccardus opinatur in Notis ad Legem Salicam. Adhuc autem in aliquibus Italiae locis & nomen & mu- C nus idem *Gastaldiorum* viget, non apud Principes, sed apud Magnates, qui Oeconomos suis praediis praefectos appellant *Castaldi* & *Gastaldi*. Hi à Mutinensibus, aliisque Populis nunc *Fattori* nuncupantur. In multis Rotharis Legibus *Curtis Regiae* mentio occurrit, ut in CLIII. CLIX. CLX. &c. eoque nomine Palatium D Regium, & Fiscus Regius designatur, uti recte animadvertit Du Cangius in Glossario Latino. Atqui in ejusdem Regis Lege CCXXII. statutum videas, ut quoties consanguinei vindictam non sumant de femina libera nubente Servo, *tunc liceat Gastaldio Regis, aut Actori, aut Sculdascio, ipsam in Curtem Regis ducere, &* E *intra pensiles ancillas constituere*. Hinc habes, non modicam Gastaldiis auctoritatem traditam simulque Fiscalium rerum aliquam curam fuisse commissam. Sed parum hoc fuit. Jus etiam dicebant, & lites Populi dirimebant. Elucere id videtur è supra laudata Pippini Regis Italiae Lege VIII. ubi Populus justitiam habere jubetur *tam à Comitibus suis, quàm etiam*

tiam à *Gastaldiis*, *seu Sculdasciis*. *Et si Gastaldius*, *aut Sculdais &c. non fecerit*, *mulctetur*. Proinde qui in Capitularibus Regum Francorum appellantur *Judices Villarum Regiarum*, sive *Provisores*, non alii fuere à *Gastaldiis*. Si quid tamen conjicere licet, non de omnibus caussis judicandi facultas eis data est, sed tantùm de litibus ad Fiscum & patrimonium sibi commendatum pertinentibus, uti adhuc praestatur à Camerariis, Quaestoribus, aliisve tum privatarum, tum sacrarum largitionum Comitibus, aliisve minoribus Fisci ministris. Alibi vidimus *Comites* minime ab onere militiae fuisse immunes, immo eos in primis adactos ad deducendum Populum suum ad exercitum, quoties id aut tutela finium, aut expeditio aliqua poscebat. *Sculdascii* quoque & *Saltarii* idem praestitisse videntur in Lege XXIX. Lib. VI. Liutprandi Regis. Sed & *Gastaldios* convolasse illuc, & cohortibus suis praefuisse, hoc est, ut opinor, hominibus eductis è Curtibus Regiis, intelligere possumus ex Lege XXIV. Rotharis Regis, ubi haec leguntur: *Si Gastaldius exercitalem suum contra rationem molestaverit*, *Dux eum solatiet*. Ludovicus quoque II. Imperator in Constitutione promotionis exercitus apud Camillum Peregrinium Tom. 2. pag. 264. Rer. Italicar. imperat, *ut nullum ab expeditione aut Comes*, *aut Gastald*, *vel ministri eorum excusatum habeant*. Audin *ministros eorum?* Ergo & sub *Gastaldiis* ministri minores fuere, quos supra invenimus appellatos *Actores Regis*. Langobardis quoque regnantibus exstitisse *Gastaldios Reginarum*, indicabit nobis antiquissima Charta, cujus apographum vidi (ex authentico desumtum & signatum coram Brixianis Judicibus Anno MCCXCIX.) in Tabulario eximii Monasterii sacrarum Virginum Sanctae Juliae Brixiae. Nimirum suum quoque fuit patrimonium Uxoribus Regum, idest Curtes, Silvae, Praedia, &c. Placitum Lucae habitum *in Curte*, *quae dicitur Reginae*, produxi nuper in hac ipsa Dissertatione. Sed ibi Palatium, non Villam, indicari, res ipsa monet. Villas contra & Castella possedisse Reginae atque Imperatrices in aliis hujus Operis Chartis deprehenduntur. En Brixianae pergamenae verba.

Natalia filia Gisulfi Anselbergae Abbatissae Monasterii Brixiani Sanctae Juliae vendit portionem suam in Curte Alphiani, Anno 769.

Regnante Domno Desiderio & Adelchis *viri excellentissimi* Reges, *Anno pietatis Regni eorum in Dei nomine Tertio decimo*, *& Undecimo*, *sub die IV. Kalendarum Aprilium*, *Indictione VII. Constat me Natalia filia Domni Gisulfi Roratoris & Conjux Adelberti*, *ipso tamen Adelberto jugale meo consentiente*, *& subter confirmante*, *nec non etiam & parentibus meis*, *sicut Edictus contenit*, *Aurichis*, *qui fuit* Gastaldus in Bergamo, *& Gisilbert*, *filius quondam Gisilini*, *in quorum presentia professa sum*, *seu & testium*, *qui & subter signa futuri sunt*, *nulla me violentia pati*, *sed bona & spontanea mea voluntate nullatenus cogentis*, *accepissem sicuti in presentia testium accepi à te* Anselperga *dicata Deo* Abbatissa Monasterii Domni Salvatoris *situm intra*

tra Civitatem Brixianam, *&* *fundatum* *à* Domno Desiderio *piissimo* Rege, *&* *ab* Ansa *gloriosa* Regina genitoribus tuis, *per Missum tuum auri solidos nobis secentos*, *atque protestatos accolotatos nomero mille*, *finito precio*, *pro terra juris mei juges plus menus nomero centum viginti ad justam mensuram*, *quam habere visa sum in fundo Alphiano*, *qualiter usque nunc pro deinde*..... *cum germanis & nepotibus suis in concambio ab Alolcis quondam jugale meo habuerint in integrum*; *seu & ipsa Casa juris mei massaricias numero duas*, *que sunt posite in fundo Sualbo atque Perisico*, *habentes ambe insimul terram per mensuram justam juges quadraginta*. *Una ex ipsis casis regitur per Gadoald liberum hominem*, *& alteram*, *que fuit recta per quondam Orsonem Massarium*; *atque pro portione ex familia mea*, *que mihi Legibus pertinere videntur*, *& pertineat de portione illa in fundo Alfiano*. *Unde cum suprascripto Monasterio tuo ante hos annos commutacionem feci*, *& predictam portionem ex familia in mea reservavi potestate*, *quando ipsam commutationem feci*, *& mihi ex jussione parentum à quondam Gisulfo genitore meo advenerunt*, *excepto Orsonem*, *Petrum*, *& Anselinda*, *que in mea reservo potestate*. *Que vero denique terra in suprascripto fundo Alphiano*, *sicut supra legitur*, *& casas massaritias duas in fundo Persiaco vel Sualcho*, *& predicta familia in integrum preter duo nomina*, *quod mihi superius reservavi cum omni jure*, *pertinentia*, *& accedentia sua in integrum ab hodierna die vobis*, *quorum supra Anselberga*, *vel Monasterio vestro vendo*, *trado*, *& mancepo*, *nulli alii venditas*, *donatas*, *alienatas*, *aut traditas*, *& ad res quia nihil michi in suprascripto fundo Alfiano*, *neque de rebus prenominatis*, *neque de familiis*, *preter ut supra Vesonem & Anselenda*, *meo juri aliquid reservare professa sum*, *neque de suprascriptis casis massariciis me omnes exinde à presenti die surrexissent*. *Et si in suprascriptis duabus casis menus de quadraginta juges fuerint*, *debeam vobis illas supplere in quantum menus fuerint*, *in Vico Bolesingo in optimo loco*. *Quidem & spondeo ego qui supra Natalia vel mei heredes tibi prenominate Abbatisse Anselberge*, *vel successoribus in prefato Monasterio tuo duplas res sub estimatione &c.*

Acto Tizzo feliciter.

Signum manus Natalie, *que hanc Cartulam vendicionis fieri rogavit*.

Ego Adelpert...... *Domne Regine*, *in ac Cartula venditionis ad me*, *vel ad Conjunge mea Natalia facta*, *ad omnia suprascripta*, *& per mea largitate acta*, *testis & consentiens subscripsi*.

Signa manus Arigis de Bergamo filius quondam Luponi &c.

Ego Alperto Gastaldio Domne Regine *in anc Cartulam venditionis rogatus ad Natalia testes subscripsi*, *que ipsa me presente signum fecit*.

Signum Arioald Gastaldus Domni Regis, *qui nomen suum scripsit*, *filius bone memorie Arioaldi testis &c.*

Ego Gonpert Notarius Regis huic Cartule &c.

Ego Martinus Clericus & Notarius Scriptor hujus Cartule, *quam post tradita complevi & dedi*.

Habemus heic *Arioaldum Gastaldium Domni Regis*, idest Desiderii, itemque *Alpertum Gastaldium Dominae Reginae*, idest Ansae ejus uxoris, genitorum videlicet Anselpergae Abbatissae. Dignitatem quoque *Gastaldiorum* id confirmare poterit, quod interdum praeivisse Scabinis in antiquis Placitis reperiantur. Testis erit nobis hujusce ritus Charta, quam ex Archivo Archiepiscopii Lucensis depromsi, ubi illius autographum adservatur.

Judi-

Judicatum Adelberti I. Tusciae Ducis, & Ambrosii Episcopi Lucensis in Placito Lucae habito, Anno 847.

IN *nomine Domini. Dum* Adelbertus *Inlustrissimo* Dux, *una cum* Ambrosio *venerabili* Episcopo *istius* Civitati Lucensi, *residentibus in Civitate Luca, Curte de dicte Docalis in judicio cum ipsis* Aron Gastaldio, *Ardo, Petro, Andreas, & Gherimundo Scabinis, ad relicorum hominum causas deliberandas: essentque nobiscum Cuniperto Vassu Domni Imperatoris, Wichelmo, Hildiperto, Teudimundo, Rodilando, Hildiprando, Sichiprando germanis, Arogbisi, Angalperto germanis, Fridiano Clerico, Toto, Cunrado, Gastaldulo, Albolfo, Gausprando, Adelperto, Adelghisi, & reliquos plures: veneruntque ante nos Andreas Advocatus Ecclesie Sancte Julie, que est Plebs baptismalis, sita loco Centrone, necnon & Draco & Valperto germanis, altercationem inter se abendum, dicendum nobis Andreas Advocatus:* Suprascriptis Draco & Valperto germanis abere videtur injuste rebus & Ecclesiis Sancte Julie, & locus, sum Advocatus, que esse videtur in loco Filectulo prope loco Granariolo. Unde quero, ut de eis inter nos judicio. *Respondebant ipsis Draco & Valperto germanis:* Nescimus........de quod dicis. *Dictum hoc.......Andreas per nostrum judicium dedit wadia:* Sepius dictis germanis fecimus quod vero vadia essent parati aput locum; ostensio ipsa recipere abeo & remitto ad judicium ponendi; *exinde rationem posuerunt inter se fidejussores. Et statuimus inter eis constituto. Constituimus, quod iterum ante nos in judicio reversi. Dixit nobis ipse Andreas:* Ostensi huic Drachi & Valperti germanis antedict....in loco Filectulo volo; ut ponantur hic ante vos rationem: Cartas habere videntur injuste. *Respondebant ipsis Draco & Valperto:* Abemus res ipsa, sed non in Curte, eo quod comparavimus eas da Flaiperto filio quondam Pini..... manibus habemus &c. fecimus vobis cartula ipsa relegi; *ubi inter reliqua contenebatur &c. Unde qualiter inter nos acta & deliverata est causam presentem notitia Judicati à parte suprascripte Ecclesie Sancte Julie. Et Petrum Clericum scribere admonuimus Anno Imperii Domni nostri Hlotharii magni Imperatoris, postquam in Italia ingressus est Vigesimo......VII. Kalendas Julias Indictione X.*

Signum manus Petri Scabino, qui ut supra interfuit.

Ego Andreas Judex & Scabinus interfui.

Ego Gerimundo Scabinu interfui &c.

Sed praeter oeconomicum munus, quo Gastaldii consuevere frui, interdum etiam politicum regimen Civitatum ipsis commendatum reperimus, ita ut nomine quidem, sed minime re, à Comitibus distinguerentur. In Dissertat. LXXIV. *de Parochiis*, regnante Liutprando Rege, saepe nominatum videbimus *Warnefridum Judicem Senae*. At is in iisdem Chartis appellatur etiam *Gastaldius Senae*. Ita apud Anastasium in Vita Zachariae Romani Pontificis legimus, ab eodem Liutprando Rege missos fuisse obviam advenienti Papae *Agiprandum Ducem Clusinum Nepotem suum, seu Tacipertum Castaldium in ejus obsequium, & Ramingum Castaldium Tuscanen-*

scanensem. Quae res non solum prodit illustrem Gastaldiorum dignitatem, sed etiam significare videtur, *Gastaldii* titulo in quibusdam Civitatibus aut Oppidis nonnullos fuisse Rectores constitutos. Quod si quis contendat, in unaquaque Civitate praeter *Comitem* fuisse etiam *Castaldium* ad colligendos Fisci reditus; ego, ejus opinione minime discussa, respondebo nihil obstare, quo minus interdum ambobus hisce muneribus unus fungeretur; idque praecipue animadverti posse in Beneventano Ducatu, ubi *Gastaldius* & *Comes* sub duobus diversis nominibus idem fuere. Auctor est Paullus Diaconus, Alzeconi Bulgarorum Duci, in Italiam multas adducenti copias, à Grimoaldo Langobardorum Duce tradita fuisse *ad habitandum* deserta quaedam loca circa Beneventum; idest *Sepianum*, *Bovianum*, *&* *Iserniam*, *&* *alias cum suis territoriis Civitates; ipsumque Alzeconem*, *mutato dignitatis nomine*, *de Ducē Gastaldium vocari praecepit*. Multa sane, multumque *Dignitatis* Bulgaro illi concessa vides; nomen verò immutatum est, ne Beneventano Duci injuria aut incommodum crearetur, qui unus titulo *Ducis* vastissimo illi Ducatui tunc dominabatur, subjectumque sibi habiturus erat Bulgarum ipsum. Adeo verò in iis regionibus invaluit *Gastaldii* appellatio, Praefecturam Urbium aut Oppidorum significans, ut complura loca non alio titulo regerentur illic; & quod alibi *Comitatus* seu *Districtus* dicebatur, ibi *Gastaldatus* sive *Gastaldata* nuncuparentur. In Chronico Beneventani Monasterii Charta Sicardi Principis Beneventani commemorat *Judiciariam Petri Gastaldii nostri*. Ita in Charta divisionis Anno DCCCLI. celebratae inter Siconulfum Salerni Principem, & Radelchim Principem Beneventi, Tomo II. Rer. Italicar. pag. 260. occurrunt *integra Gastaldata*, *seu Ministeria*, *Tarantum*, *Latinianum*, *Cusentia*, *Lucania*, *Salernum*, *Capua*, aliaque permulta. Eadem quoque non semel videas apud Leonem Marsicanum in Chronic. Casinens. uti & in Chronicis Vulturnensi & Farfensi, jam editis inter Italicarum Rerum Scriptores, ut alia omittam. Et quandoquidem *Comitum* munus non ita stabile olim fuit, ut auferri à Principe nunquam posset (quod in Dissertat. VIII. *de Comitibus* animadverti) propterea iisdem Legibus ac fortunae casibus obnoxium fuit *Gastaldiorum* ministerium. In Placito Lucensi obvium se nobis faciet Wichelmus quidam vivens, *olim Gastaldius*. Charta in Tabulario Archiepiscopii saepe laudati ejusdem Urbis mihi visa, digna est, quae luce donetur.

Judicatum Ambrosii Episcopi Lucensis in controversia de Ecclesia Sancti Gregorii, sita in Piscia majori, Anno 844.

Dum orta fuisset intentio, & diu protageretur litigium inter Wichelmo olim Gastaldo *filio quondam Raghinarii, necnon & Aufrido Presbitero Rectorem atque custodem Ecclesie Sancti Salvatoris sita infra Civitate ista Lucense ante Ecclesiam Sancti Martini Domus Episcoporum, de Ecclesia Sancti Grecorii sita locus Piscia Majore, ubi dicitur Bobulo..... de casis & omnibus rebus ad eadem Ecclesia pertinentes, quam ipse Wichelmo aliquotiens sibi*

sibi, suisque juris habere contradicebatur; unde & ipse Ausfridi...... ostendentes monuminas duas una ex his qualiter Teutperto Presbitero & Rignsperto Clerico offeruerunt Domini & Salvatoris infra Civitate ista Lucense..... ante Ecclesiam Sancti Martini inter dicta Ecclesia Sancti Grecorii cum rebus suis: alia autem Cartula, quomodo Alaperto Presbitero contulit Ecclesia ipsa Sancti Grecorii cum casis & omnibus rebus ad ipsum Monasterium pertinentes eidem Ecclesie Domini Salvatoris; quadam die ipse Wichelmo simul & Ausrido Presbitero, una cum Teufrido Notario Advocato iisdem Ecclesie Sancti Salvatoris in judicio pariter unianimo conjuncti presentiam nostram Ambrosio Episcopo *predicte* Civitatis Lucense....... *Riprando, Gottefrido, Grauso, Cuniperto Vassi Domni Imperatoris*, Ardo, Adelperto, & Petro Schabinis, Hieronimo Scabino Florentine Urbis, *adessentibus..... bisconi, Hildeperto, Ardimanno, Rodelando &c. & reliquos plures. Dum exu...... parte causam anhc relatam ac cognitam fuisset, & inter se utramque Wichelmo & Teufrido Advocato diversas mitt..... hec & alia.... ipse Wichelmo professus est nobis dicens:* Portio illa de suprascripta Ecclesia Sancti Grecorii, & de casis & rebus ejus, qui fuit quondam Teutperti Presbiteri, ego non contendo, simul & de illa portio, quam quondam Alaperto Presbitero per Cartulam isdem Ecclesia Domini Salvatoris contulit duas exinde partis ego non contendo, nec contra pars eisdem Ecclesia Domini Salvatoris non contradico, sed magis eas reddere volo. *Tunc ipse Wichelmo per fustem de manus sponte sua eumdem Teufrido Avocato à parte suprascripte Ecclesie Domini Salvatoris reddedit & revestivit de antedicta portio ipsa Ecclesia Sancti Grecorii, atque rebus ejus, qui fuerat ipsius Teutperti Presbiteri, & de illa quam exinde ipse Alaperto Presbitero in eadem Ecclesia contulit, duas partis reddedit & restituit. Et fenita est causam hanc notitia Judicati pro securitate a parte eidem Ecclesie Domini Salvatoris, & ita previdimus, ut in eadem permaneat deliberationem. Et petrum Clericum Notarium scribere admonuimus, Anno Imperii Domni nostri Klothari magni Imperatoris, postquam in Italia ingressus est, Vigesimo Secundo, Indictione VII. Mense Januario.*

Ego Ambrosius Episcopus subscripsi.

Ego Adelpertus Scavinu interfui.

Signum manus Petroni Schabino, qui his actis interfui.

Ego Ardo Schavinu interfui.

Ego Iebronimo Scavino interfui &c.

Epocha Lotharii I. heic, sicuti & in altero supra descripto Adelberti I. Tusciae Ducis Placito, adhibita, desumta est ab Anno coronationis Romanae, hoc est ab Anno Christi DCCCXXIII. Additur autem, *postquam in Italia ingressus est*, ut distinguatur à praecedente altera, quae, uti supra vidimus, in usu apud Italiae Populos fuit. Interea minime omittendum puto, inter eos, quibus olim justitiae ministrandae jus fuit, videri *Vassos* quoque, sive *Vassallos Regios*, de quibus in Dissertatione subsequenti agetur, recensendos. Audi Legem XVIII. Langobardicam Caroli Magni: *Si Vassus noster*, inquit, *justitiam non fecerit, tunc Comes & Missus noster ad ipsius casam sedeant, & de suo vivant, quousque justitiam faciant*. Infra verò additur: *Si Comes in suo ministerio justitias non fecerit, Missus noster hac de causa sonniare faciat* (idest curam habeat hujus rei) *usque dum justitiae ibidem factae fuerint*. Ergo hinc aliquis sibi persuadeat,

Vassos quoque *Regios*, sive *Imperatoris*, olim jurisdictione praeditos, hoc est auctoritate juris dicundi saltem in civilibus controversiis: quod ubi statueretur, agnosceremus etiam antiquitatem Beneficiorum, sive Feudorum nobilium cum superioritate territorii, ac jure in incolarum personas. Et sane exploratum est, longe ante Caroli Magni tempora invectum fuisse morem Beneficiorum, de quibus infra agendum erit, atque inde *Vassos*, *Vassallos*, *Leudes &c.* iisdem fruentes fuisse appellatos. Num ergo Nobilibus ejusmodi viris jam tum tradebatur aliqua jurisdictio & potestas in homines, Castellum aut Villam beneficiariam inhabitantes, ita ut non liceret solùm, sed oporteret iis dicere jus, eorumque controversias decernere, uti Comitibus mos erat inter Urbis sibi creditae & agri, sive districtus aut Comitatus incolas? Sed verum amo. Heic nihil certum habemus. *Facere justitiam*, formula est non uni interpretationi obnoxia. Heic autem nihil aliud significare videtur, nisi juste agere erga alios homines, & illata eis damna sarcire, & inique ablata restituere, uti etiam in Dissertat. IV. *de Officiis Domus Regiae* dixi: non autem jus dicere, sive ministrare justitiam in civilibus aut criminalibus caussis. *Justitiam habere*, *justitiam accipere*, ut est in lege XI. Pippini Italiae Regis, de iis vicissim dicebatur, quibus emendandum aut restituendum erat quidquid justitiae leges poscebant. Tam Comites quam Vassi aliena interdum jura aut bona usurpabant, onera ac tributa indebita Populo imponebant, eorumque pecuniam multis extorquebant modis: nunquam verò adducebantur ad emendationem injustitiae ac impotentiae suae, nisi quum vis superior altioris ministerii, aut ipsius Regis, eos in tramitem justitiae revocabat. Quare nihil certi inde haurias ad stabiliendam jurisdictionem in Vassis illorum temporum.

Verùm etsi ejusmodi praerogativam in Vassis iis affirmare non audeo, perspectum tamen habeo, non defuisse illam viris iis, quos antiquitas appellare consuevit *Loci Servatores*. Sed quodnam hoc munus fuit? Equidem minime decernam, fuerint-ne illi, Magistratus è Civium numero delecti, atque ordinarii, an potius Vicarii *Comitis*, aut *Ducis*; atque ita appellati, quod locum illius tenerent, quasi nulla fuerit differentia inter ipsos, & *Loco positos*, quorum non raro occurrit mentio in antiquorum Chartis. Quae pauca in hanc rem se mihi obtulerint, adferam. Huc spectat Caroli Magni Lex Langobard. LXXXVIII. his verbis concepta: *Si quis furem vel latronem comprehenderit, & eum indemnem dimiserit, neque illum ad presentiam Ducis, aut Comitis, qui in loco praeest, vel Loci Servatoris, qui Missus Comitis est, adduxerit &c. damni aestimationem componere ad Publicum cogatur*. Haec sane controversiam omnem tollere videntur, quum intelligamus, *Servatores Loci* nihil aliud fuisse nisi *Missos Comitis*, ac propterea nomine illo donatos, non quòd (uti nunc fit alicubi, & praesertim Mutinae) ii *Conservatores Urbis* essent: sed quòd tenerent *servarentque locum* Praesidis Urbis in regimine Populi; ita ut sive Comes, aut Dux abesset, sive adversa valetudine, aliisve negotis impeditus justitiam Populo ministrare non posset, tunc ejus vices agerent *Loci Servatores*. Sed quid, inquies, ab hisce *Servatoribus* differebant *Vicarii* in multis Legibus memo-

memorati, & *Vicecomites* de quibus egi in Differtat. VIII. *de Comitibus?* Suspicari forte aliquis possit, sub diversis nominibus significari consuevisse unum idemque munus. Et sane tam *Loci Servatoribus* quam *Vicariis Comitum* auctoritas judicandi conferebatur. In Lege LXIX. Langobardica Caroli Magni statuitur, *ut ante Vicarios nulla criminalis actio difiniatur; nisi tantùm leviores caussae, quae facile possunt judicari*. Lotharius quoque I. Augustus Lege LX. decernit, *ut Comites nostri licentiam habeant inquisitionem facere de Vicariis & Centenariis, qui magis per cupiditatem, quàm propter justitiam faciendam saepissime Placita tenent &c.* Sunt & aliae Leges, ubi de Vicariis fit mentio. *Servatores* autem *Loci* & ipsos jura Populo dixisse, infra ostendam. Verùm animadvertas velim, haberi in Chronico Vulturnensi pag. 446. ad Annum DCCCCXLVIII. Praeceptum Marini Ducis Neapolitani, in quo à *Loci Servatoribus* distingui videntur *Vicarii*. Ibi enim sancit, ut à nullis *Exactoribus nostris, idest Loci Servatoribus, Tribunis, Vicariis &c.* Ad haec veri etiam simile videatur, *Vicecomites* eosdem fuisse ac *Servatores Loci*, tum quod utrique vices Comitis agerent, tum etiam quod utrisque Placita habere, ac dirimere lites familiare foret. Sed huic sententiae obstat, me nusquam reperisse plures simul Vicecomites sub uno Comite, quum tamen non unum Servatorem Loci eodem tempore, atque in eadem Urbe deprehenderim, ut infra ostendam. Quod certum est, illustris fuit dignitas ejusmodi Magistratuum. Paullus Warnefridi Lib. 6. Cap. 3. de Gest. Langobardor. haec scribit: *Forojulianorum Ducatum* (Ansfrido in exilium acto) *post haec Ado frater Rodoaldi* (antea Ducis), *Loci Servatoris nomine per annum & menses septem gubernavit*: hoc est non *Ducis*, sed *Vicarii* titulo rexit. Tum Cap. 24. addit *Mortuo quoque apud Forum Julii Adone, quem dixeramus Loci Servatorem fuisse, Ferdulfus Ducatum suscepit*. Quibus ex verbis intelligis, *Servatorem Loci* appellatum fuisse, qui pro *Comite* aut *Duce* Populum regebat, eique justitiam ministrabat. Non poterat interdum Comes Civitati Praefectus sufficere tot litibus audiendis, tot negotiis expediendis. Interdum quoque ad exercitum, ad Palatium, atque aliò proficisci sibi opus erat. Proinde unus sive plures Juris periti aut à Rege, aut ab ipso Comite delecti & constituti erant, qui in minoribus saltem caussis jus redderent, & Comite impedito aut absente Populum gubernarent. Eos etiam nonnumquam mittebat Comes ad Pagos, ut perspicerent, an *Centenarii*, *Sculdascii*, aliique extra Urbem minores Judices suo officio recte fungerentur. Immo eorum etiam fuit, non tantùm in Pagis, sed & in Urbibus Placita celebrare, ac audire & dirimere Populorum controversias. *Loci Servator* propterea, ut supra vidimus appellatus est *Missus Comitis*: quo etiam nomine eumdem donat Walafridus Strabo in Libro de Reb. Eccles. Dixi delectos ab ipso Comite ejusmodi Missos sive Vicarios suos; idque ex conjectura tantùm; quum illos constituere aequius ad Regis potestatem pertineret, & fortassis ita se res habuerit. Ex antiquis monumentis nunc aliquid lucis huic argumento accedat. E Tabulario Lucensis Archiepiscopii Chartam archetypam descripsi; ubi *Loci Servatores* quidam memorantur, in quorum munus & auctoritatem Lector mecum inquirat oportet.

Judicatum duorum Loci Servatorum in controversia de Ecclesia Sancti Angeli inter Patronum & Rectorem, coram Johanne Episcopo Lucensi, Anno 786.

IN *Dei nomine. Regnante Domno nostro* Carulo Rege Francorum & Langobardorum, *quo Langobardiam cepit*, *Anno Regni ejus Tertiodecimo*, *&* *filio ejus* Domno nostro Pipino Rege, *Anno Regni ejus Sexto*, *VII. Kalendas Novembris*, *Indictione X. Notitia Judicati qualiter dum in Jesu Christi nomine adstante nos* Jacobo Diacono, *&* Austrifonso Loci Serbatoribus *in Domo Sancte Ecclesie ante venerabile* Domnus Johanne Episcopo, *ubi nobiscum aderant Sacerdotes &* Aremannos hujus Lucane Civitatis, *idest* Austripertus Loci Servator, *Rachiprandus Presbiter*, *Arachis*, *Georgius*, *Ghispertus*, *Richidomnus Haolmi*, *Sichualdus Clericus*, *Andreas filius bone memorie Rigiperti*, *Alpertus Clericus filius bone memorie Lucii*. *Ibique venerunt ante nos Deusdedit Presbiter filius bone memorie Baroncii*, *& Deusdona Presbiter Rectorem Ecclesie Sancti Angeli de Saragio*, *altercationem inter se habentes*. *Dicebat ipse Deusdedit Presbiter:* Domine, audeat me pietas vestra, quia iste Deusdona Presbiter me Rectorem & ordinatorem ordinavit, & per Cartulam in me confirmavit Ecclesia Sancti Angeli ad Sgragium, ubi iste Deusdona Presbiter modo esse videtur; ut omnia in mea esset potestate juxta textum de dotem illam, qualiter in isto Deusdona Presbitero & Clerico, & res ipsa confirmata fuit. Postea inimicum eum suaduit, & involavit mihi ipsam Cartulam, & querit mihi contrare ipsam Ecclesiam. *Respondebat ipse Deusdona Presbiter:* Certe veritas, quia, sicuti dicis, per Cartulam confirmavi inde ipsam Ecclesiam Sancti Angeli, & res ad ea pertinentes jam in tempore *Desiderii Regis:* & qualiter in te confirmavi, nullam tibi exinde contra num cartulam ipsam numquam involavi, nec aput me unquam revenit. *Et dum ante ipsum Domnus Johannes Episcopum & nos*, *ipse Deusdona Presbiter taliter vetare cepisset*, *sic ipse Domnus Johannes Episcopus ante se Evangelia venire fecit*, *ut quem ipse Deusdona Presbiter exinde sciret omnia*, *ei certam diceret veritatem*. *Et dum ei Evangelia ipsa in ante poneret*, *presenti ipse Deusdona Presbiter ante nos professus est:* „Certam vobis dico veritatem, „quia Cartulam ipsam nec furavit „nec aput me revenit, nisi dixi Al„perti Clerici, qui erat obsequialis „ejus Deusdedi Presbiter. Vade, si „potest; tolle Cartulam illam, quam „ego feci Deusdedi Presbiter de Ec„clesia mea Sancti Angeli, & res „ad eam pertenent, & didi ea, & „ego confirmo, & in ipsam Eccle„siam Sancti Angeli, sicut & ipsum „habeo confirmatum. Sic postea ipse „Alpertus Clericus, dum in ejus „obsequium esset, furavit ei ipsam „Cartulam, & adduxit eam mihi, „& dixit mihi: Ecce Cartulam il„lam, que mihi tollere dixisset, „tantum confirma me in ipsam Ec„clesiam. Set ego dixi ei: si non „delis Cartulam istam, ibidem te „confirmare non possit. Et dum ta„liter dixissem, ipse Alpertus Cle„ricus presenti ante me dedit Car„tulam illam ad unum Brettonem

„pe-

„ peregrino, qui ibidem venerat; „ presenti ante nos ipse Britto misit „ ea in focum, & ibi arsit. *Et dum taliter professus fuisset sic ipse Domnus Johannes Episcopus ante se venire fecit ipsum Albertum Clericum, ubi & nos insimul eravamus, interrogavit eum, si veritatem tulisset Cartulam illam Deusdedi Presbiteri, sicut ipse Deusdona Presbiter dicebat, & presenti ante nos dixit ei:* „ Veritas est, quia dixit „ mihi iste Deusdona Presbiter tol„ lere ipsam Cartulam. Et dum e„ go in obsequium ipsius Deusdedi „ Presbiteri fuissem, & ego claves „ ejus haberem potestatem, tuli & „ ipsam Cartulam, per quem Deu„ sdona Presbiter eum confirmaverat „ in Ecclesia Sancti Angeli, & res „ ad ea pertinente, & adduxi ea „ ad istum Deusdona Presbiterum, „ Et sic ea fecimus incendere ipsum „ Brettonem, sicut iste Deusdona „ Presbiter justitiam; quia postquam „ in me per Cartulam confirmavit „ ipsam Ecclesiam Sancti Angeli, & „ res eidem pertinente; & oblica„ vit mihi quod ea in alio homine, „ vel in Ecclesia dare non poteret „ per nullum ingenio. Postea exin„ de misit Cartulam in Ecclesia San„ cti Silvestri. *Set ipse Deusdona Presbiter statim dixit.* Veritas, quia po„ stea exinde feci Cartulam in Ec„ clesia Sancti Silvestri, & aliam „ Cartulam exinde feci Rapprandi „ & Alipertuli Clerico.

Et dum taliter professus fuisset, & sic ipse Domnus Johanne Episcopo ore proprio suo dixit Deusdedi Arcidiaconi Rectori supraescripte Ecclesie Sancti Silvestri, si veritatem ipse Deusdona Presbyter fecit Cartulam ipsam de jam dicto Monasterio Sancti Angeli in Ecclesia Sancti Silvestri, sicut ipse Deusdona Presbyter dicit, ut ante nos ea adducere deberet, ut exinde certam possemus conjungere veritatem. Set ipse Deusdedit Arcidiaconus dixit: Postquam iste Deusdona Presbyter dicit, quod Cartulam ipsam fecisset, sit * facta, nam ego eam adducere non possum, & nullam rationem exinde pono absque Falichisi, qui est Procurator de ipsa Ecclesia. *Et dum omnia hec factum fuisset, sic ipse Domnus Johannes Episcopus noster ore proprio suo nobis praecepit, & conjurando nobis dixit, ut nos una cum ipso* Austriperto Loci Servatore, *secundum Deum per veram Legem & justitiam causam ipsam inter eos judicare & deliberare deberimus. Nos vero qui supia* Jacobus & Austrifonsus Loci Serbatoribus *secundum ejus preceptione ipsum* Austripertum Loci Servatorem *& Sacerdotes & Aremannos, quorum nomina super leguntur, judicavimus, ut ipse Alpertus Clericus & Deusdona Presbyter per Evangelia juratim dicerent, quia qualiter de caussa ista professi sumus, omnia sic fuit veritatem, & qualiter judicavimus ante nos, exinde juraverunt. Similiter & judicavimus, & wadia dare fecimus ipsum Deusdedit Presbyter jam dicti Deusdona Presbyteri, ut consignaret per testimonia, qui Cartulam ipsam vidissent, & Notarium qui eam scripsisset, ut nos certam poterimus conjungere veritatem, quali tempore Cartulam ipsam scriptam fuisset, aut si fuisset veritate, sicut & ipse Deusdedit Presbiter querebat, & ipse Deusdona Presbyter & Alpertus Clericus professi sunt. Et dum wadiam eam taliter dare fecimus, dixit ipse Deusdedit Presbyter:* Sicut wadiam dedi, testes illos habeo, & Notarium, qui eam scripsit; set tantùm jubeatis coram scedem Dominorum nostrorum Regum inquirere. *Sic nobis ostendit testimonia, idest Adelchari Clericum, Ami-*

Amicus Presbyter, *Inso*, *Andreas Clericus*, *Virbonus Presbyter*, *&* *Ratsonso Notario*, *quem nos separati diligenti inquesivimus*. *Unianimiter ante nos dixerunt:* Vidi Cartulam, per quam Deusdona Presbyter firmaverat Deusdedi Presbytero in Monasterio Sancti Angeli, & res ad ipsum Monasterium pertinentes. Et erat scripta tempore *Desiderii Regis*, & à testibus roborata. *Et ipse Ratsonsus Notarius dixit:* Recordo de Cartula illa, quam Deusdona Presbyter fecit, & de Monasterio Sancti Angeli, & res ad ipsum Monasterium pertinente Deusdedi Presbyteri: quia ego ea scripsi per rogitum ipsius Deusdone Presbyteri tempore Desiderii Regis, & ante me eam firmavit, & tradidit ipsius Deusdedi Presbyteri. *Et dum testimonia ipsa & ipsum Notarium taliter testimonium reddidissent*, *interrogavimus ipsum Deusdona Presbyterum*, *si testimonia ipsa reprovare poterent*, *aut aliquid haberet*, *quod exinde adversus eos dicerat*. *Set presenti ante nos dixit:* Nec testimonia ista reprovare possum, neç nulla habeo, quod exinde contra eos dicam, quia omnia veritatem dixerunt. *Set quamvis ipse Deusdona Presbyter testimonia ipsa justificaret*, *presenti Evangelia Dei ante nos adduci fecimus*, *& tum ipsa testimonia una singolarum*; *quam & ipse Notarius jurando ante nos testimonium suum confirmaverunt*. *Insuper ipse Deusdedit Presbyter ante nos per Evangelia dixit cum sagramentales suos secundùm legem*, *sicut nos judicavimus*, *quia qualiter testimonia ista de hac causa testimonium reddiderant*, *omnia veritatem dixerunt*. *Et dum testimonia & Notario ipsum per Evangelia testimonium suum confirmaverunt*, *& ipse Deusdedit Presbyter juravit*, *sicut supra judicavimus*, *& wadia dare fecimus jam nominatum Alpertum Clericum supradicti Deusdedi Presbyteri*, *ut ei componeret de ipsam Cartulam*, *quam ei furavit*, *& incendere fecit*, *secundùm eorum Legem*. *Et dum hec facta fuissent*, *justum nobis paruit esse una cum suprascripto Austriperto Loci Servatore*, *seu Sacerdotes & Aremannos ita judicavimus*, *ut ipse Deusdedit Presbyter haberet in suo dominio ipso Monasterio Sancti Angeli una cum omnia res ad ea pertinente*, *sicut per jam memoratam Cartulam in eum confirmatum fuit*, *& partem ipsorum*, *cui exinde postea ipse Deusdona Presbyter Cartulam emisit*, *sint exinde contenti*. *Et fenita est inter eos causatio*. *Unde hanc notitia Judicati nostri tibi*, *qui supra Deusdedit Presbyter*, *emittere previdimus*, *& pro confirmatione Filippum Presbyterum scribere communuimus*, *ut modernis & futuris temporibus in eadem maneat deliberatione*.

Actum Luca.

Ego Jacobus Diaconus in hunc Judicatum à nobis factum manu mea subscripsit.

Ego Austrisusus Diaconus in hunc Judicatum à nobis factum manu mea subscripsit.

Signum manus Austriperti Loci Servatori, *qui in his actis interfuit*.

Ego Ghispert in his actis interfui.

Ego Georgius in is actis interfuit.

Ego Rachiprandus Presbiter in his actis interfui &c.

Heic nobis occurrunt *Jacobus* & *Austrifonsus Diaconi*, ambo *Loci Servatores*. Adest tertius *Loci Servator Austripertus*, quem Secularis vitae virum opinari licet. Ergo plures eodem tempore, eodemque in loco reperiuntur Loci Servatores. Sed quei ad gerendas Comitis, seu Praesidis Saecularis vices adsumebantur viri Clero addicti? Deinde hujus caussae Judi-

Judices quidem ii sunt: sed judicio praeest *Johannes Episcopus Lucensis*, & caussa haec Beneficialis est, ac proinde ad unius Episcopi tribunal spectat. Mihi nata dubitatio, num duo illi Diaconi, non Comitis, sed Episcopi essent Vicarii, ac locum Episcopi tenerent in judicandis caussis Ecclesiasticis. Iis enim *praecepit* idem Praesul, *ut una cum ipso Austriperto Loci Servatore* Laico, secundùm Deum, *per veram Legem, & justitiam* caussam ipsam *judicare & deliberare deberent*. Sed in hac sententia perstare non ausim, conferens ista cum aliis monumentis nunc mihi evulgandis. In eodem Lucensi Archivo se mihi obtulit idem *Austrisonsus Diaconus*, adhuc *Loci Servator* cum duobus suis Collegis Anno DCCCII. qui Placitum Lucae habuit. Ego haec pauca decerpsi è lacera pergamena. *In nomine &c. Carolus serenissimus Augustus, magnus, pacificus Imperator, gubernans..... Francorum & Langobardorum, Anno Regni ejus, quo Langobardiam cepit, Vigesimo octavo, & filio ejus Domino nostro Pippino Rex, Anno Regni ejus Vigesimo primo, mense..... In nomine Domini notitia Judicati. Resedentes nos Raspertus Presbiter, Agiprandus, & Ostrosonso Diacono, Loci Servatores, in Domo Sancte Ecclesie una cum viro...... Ghisprando & Causeramo Scafinis, singulorum hominum causas audiendas & deliverandas; & postquam per Widbodum Missum Domni nostri Caroli....... Ecclesie Sancti Silvestri de Monasterio Sancti Andree de loco Apuniano..... nos Saripertus Presbiter Advocatus Sancte Ecclesie Sancti Silvestri........ cum Agiprando Presbitero fecimus ipsum in Placito &c. Actum in domo Sancte Lucane Ecclesie*. Ego Raspertus Presbiter Loci Servator *in hunc Judicato à nobis facto manu mea subscripsi*. Ego Agiprandus *Archidiaconus & Loci Servator &c.* Servatores isti, ut quisque intelligit, Placitum habent publicum, hoc est universi Populi caussas judicandas sibi proponunt. Ergo Regis sive Imperatoris auctoritate agunt, ac Judicem pro Principe, non pro Episcopo agunt. Memoratur etiam ibi *Widbodus Missus Caroli* Magni. Attamen tres isti non Laici, sed Ecclesiastici viri sunt. Sed rursus in scenam prodeat idem *Austrisonsus Diaconus Servator Loci* ad Annum DCCCVII. quo scripta fuit Charta Judicati, quae in supra laudato Archivo authentica exstat.

Placitum Lucense ab Austrisonso Diacono, Loci Servatore habitum, in controversia de Ecclesia Sancti Angeli inter Theosprandum Rectorem Ecclesiae Sancti Martini & Alprandum Clericum, Anno 807.

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Carolus serenissimus Augustus, *a Deo coronatus, magnus & pacificus Imperator, Romanum guvernans Imperium: qui & per misericordiam Dei Rex Francorum & Langobardorum. Anno Regni ejus, quo Langobardiam cepit, Trigisimo Tertio. Et filius ejus* Domnus noster Pippinus Rex, *Anno Regni ejus Vigisimo Sexto, mense Januario, Indictione XV. In nomine Domini. Notitia Judicati. Resedentes nos* Austrifonsus Diaconus, Loci Servator *in Domo Sancte Ecclesie ad singulorum hominum causas audiendum vel deliverandas, ubi nobiscum ade-*

aderant Suripertus Presbiter, Filippus Presbiter &c. Sicheradus Clericus &c. & alii plures. Ibique in nostris presentiis veniens Teosprandus Clericus Rector Ecclesie S. Martini Baptismalis, sita in loco Colline, causam avendo cum Alprando Clerico filio quondam Lupualdi de ipso loco Colline, cepit dicere ipse Teosprandus Clericus: Si placet vobis, faciat mihi justitiam iste Alprand Clericus. Pro qua causa abes res Homuli Clerici Avii tui, & Basilica Sancti Angeli, que est pertinente suprascripte Ecclesie Sancti Martini? *Respondebat ipse Alprandus Clericus:* Veritas est, quia abeo res ipsa, que dicis, & Ecclesia Sancti Angeli, eo quod fuit ipsius Homuli Clerici Avii mei, & ipsius Patris mei. *Respondebat Teosprandus Clericus dicens:* Tu res ipsa, nec Ecclesiam avere non debes: quia ecce Cartula pre manibus abeo, quomodo Ecclesia Sancti Martini pertinere debet. *Nos autem fecimus Cartula ipsa ante nos relegi. Continebatur in ea, quomodo iste Homulus Clericus filio quondam Causeradi avitatori prope Ecclesia Sancti Martini de Colline manifestaverat, ut per triginta annos parentes ejus, & ipse volumtate & inperationem fecissent de Presbiteris suprascripte Dei Ecclesie: & hic Luca propter Crismum eos mittebant ad tollendum, & cavallicaturas cum ipsis Presbiteris fecissent, & in predicta Dei Ecclesia per Cartulam offersionis omnem rem suam, & Ecclesie Sancti Angeli, que a Genitore suo constructa est, offeruit & confirmavit &c. Et ipsa Cartula deperiisset; proinde iterum per Cartulam offeruit Deo & sepe dicte Ecclesie Sancti Martini, ubi tunc Gaudiosus Presbiter Rector esse videbatur, jam dictam Ecclesiam Sancti Angeli tali ordine confirmavit, ut tam ipse, quam & heredes ejus ipsam rem usufructuare & regere deberent, & volumtate & inperationem de Presbitero, qui ibi ordinatus fuerit pro re ipsa facere, & non haberent potestatem venundare &c. Et Cartula ipsa scripta erat per quondam Austripertum Clericum* in Anno Desiderii & Adelchis Regum Quartodecimo & Duodecimo, Quarto Kalendas Octobris, per Indictionem Nonam, (*) *& a testibus erat roborata. Relecta Cartula ipsa, audiente ipso Alprando Clerico, ante nos interrogavimus eum, si rem ipsa & Ecclesia Sancti Angeli contendere aut contra ipsam Cartulam & Testamentum Avi sui averet, quod dicere. Ipse Alprandus Clericus respondit atque manifestavit, dicens:* Jam postquam Cartulam istam vidi, sicut ab ipso Avio meo factum, nec res ipsa, nec Ecclesia Sancti Angeli contendo, nec contra ipsa Cartula nullum abeo que dicam, nisi qualiter parentes mei pro ipsa re & Ecclesia fecerint volumtate de Rectoribus Ecclesie Sancti Martini pro ipsa re, ita & ego facere volo. *Postquam autem ipse Alprand Clericus in nostro judicio taliter renunciavit, & manifestavit, consideravimus una cum suprascriptis nobiscum residentibus, & recte nobis paruit esse. Et ita judicavimus, ut secundum textum jam memorate Cartule ipsas res & Ecclesia Sancti Angeli esse in potestate suprascripte Ecclesie Sancti Martini, sicut ab ipso Homulo Clerico Avio ipsius Alprandi Clerici manifestatum & datum fuerat; & eidem Alprandi Clerici renuntiavimus, ut volumtatem & inperationem de Rectoribus ipsius Ecclesie Sancti Martini, atque Officium faceret, sicut parentes ejus consuati fuerunt de ipsa re faciendum. Et si ipsum Officium ipsius Ecclesie & inperationem & voluntate de Rectoribus pro-*

(*) Idest Anno Christi DCCLXXI.

prefate Ecclesie Sancti Martini facere volere ipse Alprandus Clericus, sicut ipsi parentes ejus fecerunt ...... Et ita judicavimus, ut ab ipsa predicta Ecclesia Santi Angeli, & omnem rem, que fiet ipsius Homuli Clerici Avii ejus, contentus & re ..... deberet. Et finita est inter eos intentio. Unde hanc notitia Judicati tibi, qui supra, Teusprando Clerico ad partem prefate Ecclesie ..... emitti previdimus, ut nulla contra te neque successores tuos iterum de hac causa oriatur intentio, sed semper .... deliveratione firmiter persistat. Et pro confirmatione Richiprandum Subdiaconum Notarium scrivere comunimus.

A

Actum Luca.

Ego Strifusus Diaconus Loci Servator in hac Judicatu à me factu manu mea subscripsi.

B

Ego Filippus Presbiter interfui.

Ego Albertus Presbiter ibi fui &c.

Habemus & heic eumdem, qui supra, *Loci Servatorem* Ecclesiasticum, qui litem ad Ecclesiam quidem spectantem cognoscit, sed simul Saeculari auctoritate, ut verba illa *singulorum hominum causas audiendum vel deliverandas* indicare videntur. Neque is quidquam adfert, ut intelligamus, num ex ordinaria, an ex delegata potestate, ab eo haec fierent. Hisce denique accedat Judicatum, ex ipso Lucensi Tabulario per me excerptum, quo praelucente rectius fortasse ad haec intelligenda perducemur.

C

Sententia in Placito Lucensi pronuntiata à duobus Loci Servatoribus in controversia inter Ecclesiam Cathedralem Sancti Martini & quamdam Suavem, Anno 815.

I*N nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Regnante* Domno nostro Hludowicus *serenissimus* Augustus, *à Deo coronatus, magnus, & pacificus* Imperator; *Anno Secundo, &* Domno nostro Bernardus Rege Langobardorum, *Anno Regni ejus, postquam in Dei nomine in Italia reversus est, Quarto, Mense November Indictione IX. Dum in Christi nomine resedentes nos* Taito & Aipo, Loci Servatores *in judicio ad singulas causas audiendum & deliverandum, ubi nobiscum aderant* Aremannos *hujus Lucane Civitatis, idest Ilmerando de Wamo, Petrus Teudici Clericus, Gherimundo, Andrea, seo Frotpaldo, & Baso homines Franciscos, & alii plures. Ibique venit ante nos Benedictus Advocato Ecclesie Sancti Martini, ubi est Domus Episcoporum, & ex alia parte Suave, altercationem inter se abentes. Dicebat ipse Benedictus:* Audire me digneris, quia iste Suave contra rationem abet quatuor petie de vinea ipsius Ecclesie Sancti Martini in loco Balsiniana prope Ecclesiam Sancti Georgii. *Respondebat ipse Suave:* Nescio, vinie ille, unde tu dicis. *Et dum inter eos talis verteretur causatio, judicavimus, & wadia dare fecimus ipso Benedictus eidem Suavi, ut munstraret ei ille quatuor petie de vinea, unde eum querebat. Et ipso Suave fecimus ei dare wadia, ut esset parato videndum ipsa vinea, & venire in Plaito ponere ei exinde rationem. Postea dum in constitute ambas partes unde nos reversi fuissent, in judicio adessent ibidem suprascripti Arimannis, tunc ipse Bene-*

D

E

ctus dicebat eidem Suavi: Ecce parati sumus: Pone mihi rationem de ille quatuor petie de vinea Sancti Martini in Bulsiniana, quas tibi consignavi; pro quid eas abere vobis? *Respondebat ipse Suave:* Ipse quatuor petie de vinea, unde tu dicis, quas mihi munstrasti, eas mihi dedit ad lavorandum quondam Ghisprando negutiante. Et ecce Livello pre manibus abeo, quomodo ipse mihi dedit ad lavorandum omnia res sua illa in ipso loco Bulsiniana, quam ei ex comparationem obvenit de Tachiperto. Et ipse quatuor petie de vinea de sua res fuerunt, quam ipse Ghisprando per isto livello mihi ad lavorandum dedit. *Et dum livello ipso legi fecissemus, dicebat ipse Benedictus:* Livello isto, quas tu ostendis, ad partem Sancti Martini nulla impedit, quia vinie ille, quas tibi munstravi, ipsius Ghisprandi nulla pertenuerunt: nec non fuerunt de res ipsa, quas tibi ipse per isto livello ad lavorandum dedit. *Nos vero ita audientes interrogavimus ipso Suave, si aberet autore de vinie ille, quas ei ipse Benedictus da parte Sancti Martini contendebat, an non. Sed ipse Suave istatim ante nos professus est, dicens:* Ipse Ghisprando autore meo mortuus est, & exinde autore menime dare possum, nisi consegnare possum, quomodo ipse vinie, quas mihi consignasti, ipse Ghisprando per isto livello mihi dedit. *Et dum ipse Suave talis nobis faceret proclamationem, judicavimus & wadia dare fecimus ipso Suave eidem Benedicti, ut, sicut adserebat, taliter consignaret, & ipso Benedicto fecimus ei dare wadia, ut esset parato recipiendum ab eo ipsa consignationem. Et dum in constituto ambas partes ante nos reversi fuisserunt in judicio: tunc ipse Benedictus dicebat eidem Suavi:* Ecce parato sum consignatione ipsa da te recipiendum, sicut mihi per judicio istius *Taiti & Aipi Loci Servatores* wadia dedisset de ille quatuor petie de vinea in Bulsiniana, quas tibi munstravi, quomodo ipse Gisprandus per illo livello, quam in judicio ostendisti tibi dedisse. Dic mihi; si poti consignatione ipsa facere an non? *Tunc nos, qui supra Auditores, interrogavimus ipso Suave, si poteret consignatione ipsa facere an non, aut aliquid aberet, quot de ipse quatuor petie de vinea ad partes Sancti Martini dicere vel contendere poteret. Set ipse Suave presenti ante nos professus est dicens:* Consignatione ipsa, qualiter istius Benedicti wadia dedi, menime facere possum, nec de ipse quatuor petie de vinea nulla abeo, quot contra parte Sancti Martini dicere aut contendere possum. *Et dum ipse Suave taliter ante nos renuntiatum fuisset, tunc recte nobis paruit esse una cum suprascriptos Aremannos. Ita judicavimus, ut ipse quatuor petie de vinea haberet parte jam dicte Ecclesie Sancti Martini, ubi est Domus Episcoporum, & ipse Suave esse exinde contemptos & remotos; & fenita est inter eos causatio: unde qualiter ante nos acta & deliverata est causa tibi, qui supra Benedicto ad parte memorate Ecclesie Sancti Martini hoc nostrum emisimus judicatum, ut modernis & futuris temporibus in eadem permaneat deliverationem, & Ghiselpert Notarius scribere commonuimus.*

Actum Luce.

Ego Taito Loci Servator in anc judicata ad nos facta manus mea subscripsi.

Ego Aipo Loci Servator in unc judicato ad nos facta manus mea subscripsi.

Signum manus Petri ibidem fuit.

Signum

Signum manus Ilmerandi ibidem fuit.
Ego Adelmanus ividem fui.

Supra vidimus, quid de Epocha Bernardi Regis sentiendum sit. Heic autem perspicue cernimus; duos *Loci Servatores Taitonem & Aiponem*, viros utique Seculares, & in Placito Saeculari considentes, jus dicere Populo universo. Nullus verò ex iis se se *Comitis Missum* profitetur; ut proinde sublucere videatur, judicandi auctoritatem iis à Palatio fuisse traditam, atque ordinariam fuisse, in subsidium nempe Comitis & commodum Civitatis. Quod si Clerici ad idem munus adhibebantur, nil mirum est, quum toties Missos Regios è Clero delectos viderimus Placita indixisse, & justitiam Populo ministrasse. Postremo tandem loco animadvertas, primores Presbyteros Ecclesiae Romanae, scilicet Archipresbyterum, Diaconum, & Primicerium, Sede vacante, olim appellatos fuisse *Servantes locum Sanctae Sedis Apostolicae*. Id constat ex Literis Cleri Romani Anno Christi DCXXXIX. vel DCXL. scriptis ad Episcopos Scotiae apud Bedam Lib. 2. Cap. 19. Histor. Ecclesiast. Quare intelligas, quondam *Loci Servatores* idem quodammodo fuisse, atque nobis sint *i Luogotenenti*. Et quoniam in praecedentibus Chartis hisce Lucensibus *Aremannorum*, qui Placitis aderant, mentio habetur, de iis vide, quae infra congeram in Dissertat. XIII. *de Hominibus Liberis*.

DE ALLODIIS,

VASSIS, VASSALLIS, BENEFICIIS, FEUDIS, CASTELLANIS &c.

DISSERTATIO UNDECIMA.

DISSERTATIO UNDECIMA.

ANtiquo Romanorum jure erant, uti & nunc ſunt, Bona proprietaria ſive Patrimonialia, quae quiſque poſſidebat tamquam propria & acquiſita ſive titulo hereditatis, ſive emtione, donatione, aliiſque ejuſmodi contractibus, quos jus gentium invexerat. Neque tantùm privatis perſonis ſuum erat Patrimonium, ſed & ipſis Imperatoribus, qui & praedia & bona propria poſſidebant, eaque *Procuratoribus rei privatae*, ſive *proprii Patrimonii* gubernanda tradebant. Bona verò *Fiſcalia*, quae è tributis, vectigalibus, aut etiam fundis ad Rempublicam ſpectantibus conſtituebantur, per alios Procuratores adminiſtrari conſueverunt. Excolebant autem Romani agrum ſui juris aut per Servos ſuos, quos propterea *Servos glebae* appellatos novimus, aut per Liberos homines. Familiaris quoque fuit vetuſtis

A Saeculis *Locationum* uſus, pretio nempe ſtatuto, quod quotannis Conductor pro re locata ad perſolvendum ſeſe obligabat. In ea ſententia fuere Salmaſius ad Solinum, & Du-Cangius in Gloſſario Latino, Italicam vocem *Fitto*, inde derivatam fuiſſe, quod praediorum Conductores, ſive *Coloni* cenſum certum ſingulis annis domi-

B no fundi ſe exſoluturos pollicerentur. Scilicet *Fictum* pro *Fixum cenſum* barbarica Secula dixere à *Figo*, cujus ſupinum effecere *Fictum*, non *Fixum*. Ejuſmodi opinionem, uti ſolidis fundamentis nixam, non ſolùm amplector, nam adhuc Italicae Linguae eſt *Fitto* pro *Fixus*; *Confitto*, *Trafitto* pro *Confixus*, *Transfixus*; ſed & ipſam

C confirmatum eo, Chartam videlicet exerendo, quam è Chartophylacio Sacrarum Virginum Ferrarienſium Sancti Silveſtri deſcriptam ad me miſit amicus vir, Joſeph Antenor Scalabrinius in eadem Civitate Sanctae Mariae in Bucca Rector, ubi *Fixa Penſio* idem eſt, atque *Fictus Cenſus*.

Charta emphyteuſis facta a Clariſſa Abbatiſſa Monaſterii Sancti Silveſtri Ferrarienſis, Saino & Bono-Petro germanis, Anno Chriſti 1085.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominicae Incarnationis MLXXXV. Regnante Heinrico Heinrici Imperatoris filio, Anno Vieſimo Sexto, die XI. menſis Decembris, Indicione VIII. in inferiori Burgo Ferrarie, in Clauſtrum Sancti Silveſtri.*

E *Ego quidem in Dei nomine Sainus & Bonus-Petrus germani ad invicem, & Perbello & Guilla ſimiliter germani noſtri ad petere videmur à te* Domna Clariza, *Deo annuente*, Abbatiſſa Monaſterii Sancti Silveſtri, *ab hoc die per hanc enſiteoſis paginam concediſti nobis*

ctissimus, quotiescumque offendit in Formulis Marculfi, aut in Capitularibus Regum Francorum nomen *Vassorum*, aut *Beneficii Regalis*, ibi continuo scripsit agi de *Beneficiis*, quae nunc *Feuda* appellamus. Vide prae ceteris Itterum Cap. I. de Feudis Imperii, ut alios omittam. Verum mihi nondum satis persuasum est, *Feudorum* indolem, qualem nunc habemus, reperiri apud veteres Francos: quanquam non negem, eos posuisse fundamenta ejusdem institutionis, & quamquam norim, *Feuda* quoque *Beneficii* nomine Seculis posterioribus designata fuisse. Sed quum Beneficia omnia non ejusdem speciei sint, propterea nominis communio nequaquam evincit, veterum *Beneficia* ne hilum quidem à *Feudis* diversa fuisse. Quas habeam adhuc suspensae opinionis rationes, accipe. Hactenus existimatum est, nihil aliud fuisse Francorum *Vassos*, nisi qui sibi collatis *jure Beneficiario* praediis, Seniori concedenti fidem ac servitium suum obligabant. Mihi contra suspicio gravissima insedit, nihil opus fuisse *Beneficio* apud Francos, ut quisquam *Vassus* constitueretur. *Vassi* nomen, uti Du-Cangius, Boxhornius, Eccardus, aliique docti Viri animadverterunt, non aliunde natum videtur, nisi è Cambrica voce *Gwas*, significante *Famulum*, *Ministrum*. Olim ergo nobiles viri, seu militari cingulo insigniti, non secus ac nostris temporibus, ad Regum famulicium inhiabant: tum ut patrocinio Principis, aliisque Aulae Regiae privilegiis fruerentur, tum etiam ut Regum liberalitatem in se derivarent (quod plerumque accidebat) atque ab iis *Beneficia*, hoc est usumfructum praediorum Regalium, dum vita comes esset, consequerentur. Quicumque nobilis ad famulicium Principis adsciscebatur, eidem juramento suam fidelitatem obligabat, atque exinde *Vassus* appellabatur. *Vassalli* verò (si tamen fuit, quod non credo, inter *Vassos* & *Vassallos* discrimen) ii nuncupati videntur, qui inferioris ordinis erant, & aeque tamen atque *Vassi* Regi famulabantur. *Vassi* & *Vassalli Regis* occurrunt in Capitulari Anni DCCCXXIII. sub Ludovico Pio. Ac propterea id genus non ignobiles famuli, atque ingenui viri, Episcopis, Comitibus, atque Abbatibus inservientes, etsi interdum *Vassi* quoque dicantur, saepius tamen *Vassallorum* nomine donati visuntur. Fuerunt enim Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Episcopis, & demum Abbatibus, *Vassalli*, idest nobiles Famuli, *Ministeriales* etiam appellati, qui *Senioribus* hisce obsequium ac servitium praestabant, sive ad augendum splendorem domesticum, sive ad subeundos pro eis militiae labores. Atque inde ortum habuit Italica vox *Signore*, quae tamen communis est Gallis & Hispanis. In Italia tamen non solùm à Vassis, sed à *Colonis liberis* appellati sunt *Seniores* Domini, uti videre potes in Chartis Monasterii Vulturnensis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Altera verò vox *Padrone* nata est è *Patronus*, quo nomine Liberti, Aldii, atque alii, ut ajebant, *Pertinentes*, suos Dominos distinguebant, quum adhuc ab eorum jure penderent: de qua re in Dissertatione XV. *de Manumiss.* sermo erit. Ceterum, ut dixi, necesse minime fuisse videtur ad *Vassos* constituendos, ut *Beneficii* cujuspiam collatio praecederet. Interdum in ipso famulicii, seu *Vassatici* exordio se liberalem Senior praebebat; interdum post probatam Vassi diuturnam fidem, praemii loco eis è proprio, sive Regali patri-

A patrimonio fundum aliquem largiebatur, aut ex Ecclesiarum spoliis, prout iniquitas eorum temporum ferebat: de qua re infra agetur in Dissertat. LXXIII. *de Monaster. in Benefic. datis*.

Et primò nihil ad rem facit Aimoini Floriacensis Monachi auctoritas, qui Saeculo tantùm X. seu potius XI. B Francorum Historiam conscripsit. Quicumque vetustissimi Annalium Francorum Historici apud Du-Chesnium Tomo I. tradunt *Melidunum* à Clodoveo Rege una cum Ducatu traditum *Aureliano*, nihil *de jure Beneficii* habent; ac praeterea quid importet hoc nomen, infra constabit. Ruit autem ad ipsum primum C aspectum Molinaei sententia, ubi donationem memorat *antiquorum Feudorum, factam Monasterio Sancti Germani Pratensis*. Ecquando enim dona à Regibus effusa in Monachos, *Feudi* nomen retulere? Ipsum Diploma jam editum vide: nihil tale inde exculpas. Deinde olim *Vassus* sive *Vassallus* evadebat, quisquis Regi, aut Po- D tentibus, *Commendare* se poterat. *Commendatio* ista *Vassaticum* quoque appellata. *Ut se in Vassaticum Comitibus nostris more solito commendent*, concessum legitur in Privilegio Hispanis dato à Ludovico Pio Augusto apud Baluzium Anno DCCCXV. Lege ibi sequentia: *Et si Beneficium aliquod quisquam eorum ab eo, cui se commenda-* E *verit, fuerit consequutus: sciat se de illo tale obsequium Seniori suo exhibere debere, quale nostrates homines de simili Beneficio Senioribus suis exhibere solent*. Ita in Annalibus Francor. ad Annum DCCCLVII. *Tassilo Dux Bajoariorum in Vassatico se commendavit* Pippino Regi. Nithardum quoque audi Lib. 3. Histor. *Si Honores, quos idem in Burgundia habuit, eidem donare vellet, ut se illi commendaret; praecepit*. Heic manu tangis, *Vassos* antea creatos, quàm *Beneficium* consequerentur; neque Seniores ulla obligatione adactos fuisse ad ejusmodi Beneficia Vassis tribuenda. Hisce adde Caroli Magni Capitulare Anni DCCCXVII. pag. 495. Baluzianae editionis, ubi ista occurrunt: *De Vassis Dominicis, qui adhuc intra casam serviunt, & tamen Beneficia habere noscuntur, statutum est, ut quicumque ex eis cum Domno Imperatore domi remanserint, Vassallos suos Casatos secum non retineant, sed cum Comite, cujus pagenses sunt, ire permittant*. En veram *Vassorum* ideam, qualem antea mihi effinxeram. Famuli erant honoris causâ adhibiti in Aula sua à Regibus, & *intra casam serviebant:* hoc est *in Palatio*, ut habet titulus, Regi inserviebant. Secundò necesse minime fuit, ut iis traderetur *Beneficium* quodpiam. Satis verba praelaudatae Legis produnt, fuisse ex iis complures Beneficio donatos, alios verò ejusmodi donis caruisse. Tertiò Vassis ipsis, qui *Vassi Regii*, & *Vassi Dominici* appellabantur, erant *Vassalli* subjecti i. dest ingenui homines, qui ideo *Casati* nuncupantur, quòd *in Casa*, hoc est in domo Comitum, Episcoporum & Abbatum, famulicii, simulque honoris causâ, residebant; ideoque diminutivo nomine *Vassalli* vocati videntur, quasi Famuli minores, quod *Vassis* sive *Famulis Regiis*, & ipsi famularentur. Quae quum dico, negare rursus nolo, quin & *Vassi* appellati fuerint ii etiam, qui Primatibus inserviebant; neque enim hujus rei desiderantur exempla. Titul. 79. Ribuariae Legis Cap. 3. *Si alicujus Seniscalcus, qui servus est, & Dominus duodecim Vassos infra domum habet, occisus fuerit &c.* Ita in Lege 121. Langobar-

gobardica Caroli Magni memorantur *Vassi fortiores Comitum*. Quae omnia eò nos deducunt, ut intelligamus, non dissimiles fuisse *Vassos* & *Vassallos* ab honorariis Famulis, sive nobilibus sive ingenuis, quos nunc *Cortigiani*, *Uomini di Corte*, *Familiari*, appellamus. Neque iis caruere Episcopi, uti ex innumeris exemplis liquere potest. Unum instar omnium proferre juvat, Chartam videlicet, quam ex Archivo Capituli Canonicorum Patavii olim descripsi.

Confirmatio jurium & bonorum facta in Synodo Patavina a Gauslino illius Civitatis Episcopo Canonicis suae Cathedralis Ecclesiae, Anno 978.

R*Egnante in perpetuum Domino nostro Jesu Christo, Anno Incarnationis ejus DCCCCLXXVIII. Anno Imperii Domni Ottoni invictissimi semper Augusti Decimo; per Indicione V. feliciter.* Dum Domnus Gauslinus *sancte* Patavensis Ecclesie *reverendus* Pontifex *resedisset in cathedra sui Episcopii in Domo Sancte Marie matris Ecclesie, convocata Sacerdotum, Levitarum, reliquorumque caterva tam* ex Cardine Urbis *ejusdem, quamque* ex singulis Plebibus, vel Oraculis *in Synodali conventu, & solerti previdentia mentes cunctorum divini verbi epulis reficeret, & spiritali ammonicione juxta Sanctorum statuta Patrum singulos quosque instrueret, & que regulariter in Synodo peragenda ac deliberanda sunt, Deo suffragante salubriter perficeret: Tunc universo Clero ipsius Sancte Sedis cum ceteris Sacerdotibus & Levitis, reliquorumque gradu, Ordinibus Sancte Pataviensis Ecclesie, ante pretaxatum Domnum Gauslinum Episcopum venientes presentiam, quatinus ob anime sue remedium seu & predecessorum suorum, quamque etiam pro statu successorum suorum eis misericorditer subvenire dignaretur: Petentes & misericordiam postulantes, quatenus sue scriptioni ac concessioni de territoriis & vineis sacre ipsius Canonice, quem ipsi per datum atque concessum predecessorum suorum Episcoporum ad possessionem sacre ipsius Canonice habebant & detinebant, concedere dignaretur, quoniam antiqua munimina Cartarum propter rabiem Paganorum igne cremate & consumate atque perdite habebant. Tunc Sanctissimus & Reverentissimus per omnia Pontifex zelo Dei eos compatiens, & eorumdem petitiones in antro pectoris rimatim pertractans, & considerans illud veracissime dictum, que in Lege Dei continere dignoscitur, ut qui Altario deserviunt, cum Altario participentur, & qui Evangelio annuntiant, de Evangelio debent vivere, quatenus suam habentes justiciam securi possint in sancta Dei Ecclesia militare. His igitur motus tradicionibus una per consensu, voluntatemque ipsorum Sacerdotum, cunctorumque Ecclesiastici ordinis tradidit eis jam dictus* Domnus Gauslinus Episcopus *per ferulam pastoralem indagatricem sui Episcopii, quam in manu sua tenebat, & per hanc concessionis Cartulam in integrum omnibus rebus illis, quas hactenus tenuerunt, tempore videlicet* Domni Adelberti *bone recordationis* Episcopi, *ceterorumque antecessorum Episcoporum, & nunc ad partem ipsius Canonice detinent. Idest in primis Oratorium Sancte Lucie cum omnibus pertinentiis suis in integrum, seu & terris casalivis & sediminas earum, cum Curtis, ortis, areis,*

reis, & terris cum vineis quamque & aratoriis, cultis & incultis infra eandem Civitate, sicut hactenus tenuerunt in confinio, ubi dicitur Burciniga minore. Concessit etiam eisdem Sacerdotibus terris cum vineis extra eadem Civitate, ubi dicitur Pontecurvum, que ab antiquitus Vinea Celle Canonice dicebatur. Iterumque concessit supradictorum Canonicorum aliquantulum terris aratoriis in locum, qui dicitur Lavezelo, quantum potest esse per estimacionem inter cultum & incultum jugias viginti. Decimis vero ejusdem Civitatis vel vicos ad eandem Civitatem antiquitus pertinentibus, vel aspicientibus, que à fideli Populo dantur in integrum, concessit atque largivit, tam de fructibus terrae, quam de animalibus per omnia in integrum. Donationes verò vel offersiones à quocumque antecessoribus suis Episcopis date vel concesse fuerunt, si aliquo casu perdite sunt, per hac concessionis Cartula concessit, confirmavit, & corroboravit in integrum. Haec autem omnia superius comprehensa dedit, cedit, & confirmavit saprascriptis filiis ac Sacerdotibus Canonice ordinis ipsius sancte matris Ecclesie, tam eis qui moderno tempore sunt vel posteris eorum usque in perpetuum, ut habeant, teneant, firmiterque in perpetuum possideant, & inter se dividant, pro ut melius videtur illis, qui moderno tempore sunt, vel successoribus eorum, secundùm qualitatem uniuscuiusque ordinis, absque ulla sua vel successoribus suis diminutione. Si quis autem hujus concessionis ac ordinationis, quas per consensum Sacerdotum, Levitarum, ceterorumque Ordinibus graduum tam ex Cardine ipsius Ecclesie, quam ex singulis Plebibus vel Oraculis sacro Sinodi, quas ipse Domnus Gauslinus ordinavit, corrumpere aut infringere vel molestare presumpserit ex successoribus suis, mereat pro peccatis suis à limitibus Ecclesie esse extraneus, & veniat super eum omnes ille maledictiones, quas Dominus percussit Egiptum, & in secundo adventu Christi cum Juda traditore accipiat damnationem in perpetuam perdicionem. Et ut neque ab eo, neque à successoribus suis à proprio statu removeri possit, manu propria roboravit.

✠ Ego Gauslinus Patavensis Episcopus ad omnia suprascripta manu mea subscripsi.

Gandulfus Comes Veronensis, rogatus à Gauslino Episcopo manu mea subcripsi.

Ego Martinus Archipresbyter Sancte Patavensis Ecclesie, huic descriptioni ac concessioni consensi & subscripsi.

Ego Arledeo Archidiaconus Sancte Patavensis Ecclesie, huic descriptioni ac concessioni consensi & subscripsi.

Ego Anselmus Presbiter Sancte Patavensis Ecclesie, huic descriptioni ac concessioni consensi & subscripsi.

Ego Rodivertus Presbiter Sancte Patavensis Ecclesie, huic descriptioni &c.

Ego Grimaldus Presbyter Sancte Patavensis Ecclesie, huic descriptioni &c.

Ego Dominicus Presbyter Sancte Patavensis Ecclesie, huic descriptioni &c.

Ego Gumpertus Diaconus huic concessioni consensi & subscripsi.

Ego Sigibertus Diaconus huic descriptioni ac &c.

Idemmo Judex Domni Imperatoris rogatus subscripsi.

Signum manibus Raineri, & Natikeri, & Giselberti, Vassi ejusdem Domni Gauslini Episcopi rogati à Domno Gauslino Episcopo, huic descriptioni manus suas posuerunt.

Signum manibus Miloni, & Lanzoni, & Ingoni, Vassi eidem Domni Gauslini Episcopi, rogati &c.

Signum manibus Johannis Calvo, & Wigelmo, & Ingo de Runco Liutari, Vassi eidem Domni Gauslini Episcopi, rogati &c.

Ego

Ego Ingelbertus Presbyter atque Cancellarius Sanctae Patavensis Ecclesiae ex jussione ejusdem Domni Gauslini Episcopi, consensu cunctorum Sacerdotum, & Levitarum hanc concessionis Cartulam rogatus scripsi, atque post tradita complevi.

Parem concessionem ab *Adelberto Episcopo Patavino*, Gauslini praedecessore factam produxit Ughellius Tomo V. Ital. Sacr. sed erroribus undique scatentem: quam itidem in sua Historia Patavina, parum tamen castigatam, rursus exhibuit Sertorius Ursatus. Heic autem animadverte, tabulis Gauslini Episcopi, non solùm *Gandulfum Comitem Veronensem* subscribere, cui nescio cur locus fuerit in eo Concilio; sed & Sacerdotes & Diaconos *ex Cardine Urbis*, idest Cardinales Canonicos, seu Parochos Patavinae Civitatis; non enim subscribunt Parochi suburbani ac rustici *ex singulis Plebibus*, vel Rectores *ex Oraculis*, idest qui *Capellani* tunc appellabantur, praefecti Oratoriis, seu Ecclesiis ruralibus, Plebi subjectis, quamquam universi eidem Synodo interessent. Ad haec subscribunt nonnulli *Vassi ejusdem Gauslini Episcopi*, nobiles nempe Viri, famulatui Praesulis addicti, qui eâ de caussâ solemnioribus sui Senioris actibus interesse consueverunt. Itaque jam primum, ni fallor, discrimen perspeximus, quod inter veterum Francorum *Vassos sive Vassallos*, & eos quos nunc *Vassallos Feudatarios* appellamus, intercedebat. Nunc, atque à multis Seculis nemo *Vassallus* constituitur, nisi ratione *Beneficii* sive *Feudi* collati; olim vero nihil opus fuit *Beneficio*, ut quisquam *Vassi* honore donaretur, quum id munus in eo duntaxat situm foret, ut ad famulicium Regis, aut Ducum, Comitum, &c. adscisceretur. Quod etiam apertius intelligas è verbis Monachi Sangalensis Lib. I. Cap. 22. de Gest. Caroli Magni, ubi de quodam Episcopo ait: *Hic habuit unum Vassallum non ignobilem civium suorum, valde strenuum & industrium: cui tamen ille, ne dicam BENEFICIUM aliquod, sed ne ullum quidem aliquando blandum sermonem impendit*. Illud quoque familiare fuit, ut Seniores Vassis suis Beneficium aliquod largirentur, quo gratos se eorum servitio praeberent, eorumque praesidio in rebus potissimum bellicis uterentur. Verum nullo adhuc certo teste didici, tunc ob Beneficia collata *Vassos Seniori* fidelitatem jurasse: quum contra certum mihi sit, ob *Vassaticum*, sive Famulatum, Seniori praestitum fuisse ejusdem fidelitatis sacramentum. Annales Francorum ad Annum DCCLVII. de supradicto Tassilone Duce, qui se *in Vassatico* commendavit Pippino Regi, hec habent: *Sacramenta juravit multa & innumerabilia, Reliquiis Sanctorum Martyrum manus imponens. Et fidelitatem promisit Regi Pippino, sicut VASSUS rectâ mente, & firmâ devotione, per justitiam VASSUS DOMINO suo esse deberet*. De eodem Duce ad Annum DCCLXXXVII. addunt Annales Francici: *Contristatus Tassilo venit per semetipsum, tradens se manibus Domni Regis Caroli in Vassaticum, & reddens Ducatum sibi commissum à Domno Pippino Rege*. En ut idem ob *Vassaticum* jusjurandum praestitit; ob Ducatum verò nihil, immo ipsum Carolo Regi dimisit. Propterea *Vassi* conjunguntur cum *Drudibus*, idest *Fidelibus*. Eos etiam *Fideles* appellatos interdum invenias, uti & Saeculis antiquioribus vocabulo Salicorum, *Leudes*, hoc est, qui fidem Principi obligabant & subje-

ctio-

ctionem. Atqui non desiderabantur *Leudes*, quibus nullum adhuc Beneficium à Rege traditum fuerat, ut patet ex Lib. 4. Cap. 5. Legis Wisigothorum, ubi haec habentur: *Quod si inter Leudes quicumque nec Regis Beneficiis aliquid consequutus, sed in expeditionibus constitutus, de labore suo aliquid acquisierit: tertia pars ad patrem perveniat: duas autem filius, qui laboravit, obtineat*. Neque à *Vassis* diversi fuere *Antrustiones*, in Lege Salica memorati. Marculfus Lib. I. Formula 18. *de Regis Antrustione* in haec verba loquitur. *Rectum est, ut qui nobis fidem pollicentur inlaesam, nostro tueantur auxilio. Et quia ille Fidelis Deo propitio noster veniens ibi in Palatio nostro una cum Arimania sua in manu nostra Trustem & fidelitatem nobis visus est conjurasse: propterea per praesentem praeceptum decernimus ac jubemus, ut deinceps memoratus ille in numero Antrustionum computetur. Et si quis fortasse eum interficere praesumserit, noverit se wirgildo suo solidis sexcentis esse culpabilem*. Hoc est poenam triplo majorem, quàm occidens hominem ingenuum, persolvat.

Ad *Beneficia* venio sub vetustis Francorum Regibus usitata. Haec etiam *Honorum* nomine donata, Du-Cangius animadvertit. Neque exempla desunt, quae idem persuadere videntur. Attamen plerumque *Honorum* voce designatas reor Dignitates & Officia honorifica, puta Marchionis, Comitis, Castaldii, Judicis &c. In Ludovici Pii Lege Langobard. XXIV. *Si liber homo aut Ministerialis Comitis hoc fecerit, Honorem qualemcumque habuerit, sive Beneficium amittat*. Ita Carolus Magnus in Lege Langobard. IX. de Judicibus & Advocatis, non adducentibus *de infra immunitatem* latrones, ait: *Et qui hoc non fecerint, Beneficium & Honorem perdant. Similiter & si Bassi* (idest Vassi) *nostri hoc non adimpleverint, Beneficium & Honorem perdant. Et qui Beneficium nostrum non habuerit, bannum nostrum solvat*. Quae postrema verba idem, quod antea proposui, non obscure confirmant: scilicet Vassos non defuisse, honore *Vassatici* fruentes, & Regis famulos, nondum tamen ullo Beneficio donatos. Nunc ergo doctissimum Bignonium audiamus, qui in Notis ad nuper laudatum Marculfum scribit *Beneficii nomine ea praedia dicta, quae pro servitio militari à Rege, sive etiam ab aliis, concedebantur, quae Feuda posteritas dixit:* Contra mihi latius excurrisse creditur vox *Beneficium* sub Carolinae gentis imperio. Hoc est, eo nomine tunc distinctos fuisse fundos, quorum usufructu ex concessione Domini quisquam dum viveret, perfruiturus erat, praecipue ob servitium honorificum, aut oeconomicum, aut militare, domino fundi praestitum, sive praestandum. Itaque prima notio veterum *Beneficiorum* haec fuit, videlicet jus in acquirentem translatum perfruendi praedio tradito, dum vita comes esset. Atque haec ipsa notio in *Beneficiis Ecclesiasticis* Clero collatis perdurat, nam ex quo Beneficia sunt, secundùm leges ususfructus eorum à Clerico, dum is vivit, anferri non potest, nisi in crimen incurrat, propter quod Beneficio spoliandus veniat. Clarissimi Monachi Benedictini è Congregatione Sancti Mauri, Martene & Durand Tom. I. veter. Scriptor. pag. 115. Praeceptum Lotharii I. Augusti proferunt, Anno DCCCXLVII. scriptum, in quo is Rotgario cuidam Laico, *Ministeriali Matfridi illustris Comitis*, concedit *in Pago Riboriense, in Co-*

in Comitatu Juliacensi, Capellam juris nostri &c. quatenus eam cum omnibus ad eam pertinentibus, diebus Vitae suae teneat. Addit etiam: *concedentes tribuimus, & de jure nostro in jus & dominationem ipsius cunctis Vitae suae diebus absque alicujus inquietudine transfundimus*. En ut concessio tamdiu duratura fuit, quamdiu in vivis futurus erat Rotgarius. Beneficium hisce verbis designatum est. Ita in Spicilegii Dacheriani Tomo tertio novissimae Editionis pag. 390. Viennenses Monachi Anno MXXV. *Wageni & uxori ejus Eldelae* terras quasdam concedunt, *quamdiu Eldela vixerit*; ut ejus vir & ipsa *nomine Beneficii serviant Deo, Sanctoque Andreae & Monachis*. Ibidem quoque pag. 363. Viennensis Episcopus Anno DCCCLXXXVII. Teutberto Comiti Mantulam Villam *jure Beneficiario* concedit, *ut quamdiu ipse Comes, & uxor ejus carne vixerint, eamdem Villam lege Beneficiaria, usuque fructuario teneant*. Secundo *Beneficia* temporis illius cum *Precariis*, sive *Praestariis* confundebantur, eo tantum titulo ab ipsis distincta, quod *Emphyteuses* aut ad annos XXIX. aut ad tertiam usque generationem, aut ad alios temporis limites protendebantur, easque renovare quincto quoque anno, aut serius erat opus; *Beneficia* verò ad vitam usque accipientis conferebantur, neque renovanda concessio fuit. Vide Marculfum Lib. 2. Formulâ V. *Precaria de Villa* facta viro & uxori. Ibi haec lego: *Ut ipsa Villa, dum advivimus, aut qui pari suo ex nobis suppreslis* (pro superstes) *fuerit, dum advivit, nobis ad BENEFICIUM usufructuario ordine excolendum tenere permisistis*. Ita in Appendice Baluziana ad eumdem Marculfum Cap. 28. *Praestaria ad Ecclesia*. Ibi haec animadvertenda: *Postea ad petitionem tuam non denegavimus, nisi ut ipsas res ad praestitum BENEFICIUM tibi praestare deberemus. Quod ita & fecimus, sic taliter, ut tempore vitae tuae ipsas res pro nostro BENEFICIO habere debeas*. Sunt & alia ejusmodi exempla. Tertio *Beneficia* quoque feminis olim concedebantur: ex quo intelligas, non eadem plane fuisse, ac *Feuda* subsequentium Seculorum, quae viris tantummodo, & quidem propter militare servitium, largiri mos fuit. Duo exempla nuper attuli. Tertium addo. In Formulis à Lindembrogio editis Cap. 22. *Precaria ad casam Dei* habetur, in qua mulier ait: *Expetii à vobis, ut ipsas res, quamdiu advivo, sub usu BENEFICII vestri tenere & usuare debeam &c.* Quarto *Beneficia*, quae Seculares viri de rebus Ecclesiarum consequebantur, censum annuum, aut Decimas & Nonas, reddere consuerunt: quod à Feudorum natura aliquantum dissentit. Apud Baluzium Tom. 3. pag. 156. Miscellaneor. Diploma Ludovici Pii legitur, in quo ait: *Baro Vassallus noster nobis innotuit, quod quamdam Villam sitam in pago Cenomanico, nomine Tridentem, de jure Cenomanicae matris Ecclesiae per nostrum BENEFICIUM possideret, de qua per singulos annos Nonas & Decimas, & legitimos census praefatae matris Ecclesiae Rectoribus persolveret*. Alterum ejusdem Augusti Diploma vide pag. 104. huic simile. Tertium quoque pag. 171. Ibi quoque pag. 158. Charta occurrit, in qua notum fit, Villas quasdam à Pippino Francorum Rege Anno Christi DCCLII. Cenomanensi Ecclesiae fuisse restitutas. Vulfingus verò eas petens, inquit: *Dum ego advivo, pro vestro BENEFICIO mihi ipsa loca liceat tenere & dominare. Et*

spon-

spondimus vobis annis singulis hibernaticam argento Libra una ad parte Sancto Gervasio &c. Alia exempla praetermitto, unum hoc tantummodo additurus, nempe occurrere Mancipia *Beneficii* titulo alicui donata; hoc est eâ conditione, ut post accipientis mortem in plenam Domini directi possessionem redirent.

Equidem optassem, ut luculentius constaret, quibus ritibus, quibusve verbis, pactis, & tabulis ante Annum à Christo nato Millesimum *Vassi* constituerentur, eisque *Beneficia* traderentur; inde enim certiorem hauriremus lucem ad dignoscendum, an idem plane fuerint antiquorum *Beneficia*, & subsequentium temporum *Feuda*. Verum heic Chartae nos deficiunt, fortasse quod Ecclesiae & Monasteria, è quarum unis ferme Archivis Chartarum supellex superstes petenda est, concessiones Beneficiorum praesertim Laicorum negligerent: sublato enim è vivis Beneficii possessore, fundum Senior recipiebat, nisi ex indulgentia sua eumdem elargiretur defuncti viri heredibus. Attamen quae pauca innui, ejus mihi videntur roboris, ut continuo antiquorum *Beneficia* tam facile accipienda non sint pro iisdem ex omni parte *Feudis*, quae posterior aetas usurpavit; neque *Vassi* & *Vassalli* ante Annum à Christo nato Millesimum iidem judicandi plane sint, atque *Vassalli* subsequentis aevi. Ceterum Vassis Imperatorum aut Regum accedebat multum honoris ac privilegii. Quippe animadvertere in eos, eorumque personas ad judicium suum trahere, Comiti, aliisque Reipublicae Ministris minime licuit: sed eorum caussae atque personae uni Imperatoris, aut Regis, aut Comitis Palatii judicio suberant. Immo quum Carolus M. in Lege 43. Langobardica edixerit, *ut Comes Palatii nostri potentiorum caussas sine nostra jussione finire non praesumat*: sub nomine *potentiorum* Vassos ipsos comprehensos opinari fas est. At quia nonnulli ex iis pertinaces interdum erant in criminibus, & quamquam moniti à Comite, immo & quandoque anathemate ab Episcopo perculsi, utriusque Praesidis vocem contemnebant, Lotharius I. Augustus Lege XV. inter Langobardicas facultatem Comitibus contulit, ut in ejusmodi contumaces, minas & arma justitiae exererent, certiore tamen prius Principe facto, quàm in vincula eos conjicerent. *Si pro quibuslibet caussis, culpis, atque criminibus* (ita ille statuit) *quaecumque persona totiens correpta fuerit, ut etiam excommunicatione Episcopali pro contemptu digna habeatur: Comitem suum Episcopus sibi societ, & per amborum consensum bujusmodi distringatur contemtor, ut jussioni Episcopi sui obediens existat*. Infra addit: *Si autem Vassus noster in hac culpa fuerit lapsus, sicut supra, à Comite distringatur. Quod si eum non audierit, nobis nuntietur, antequam in vinculis mittatur*. Haec autem illud etiam indicant, non in Aula tantùm Regia, sed per universas Regni Provincias, fuisse Regibus atque Imperatoribus Vassos, hoc est honorarios Famulos, iisdem fruentes Privilegiis, eodemque Regum patrocinio, quo ceteri ad Palatii servitium constanti ordine adhibiti. Propterea in antiquis monumentis occurrunt *Vassi Regii* extra Aulam Principis, qui praecipue honoris gratiâ Comitum Placitis interesse consuerunt. In ipsis etiam Placitis eos conspicias praecessisse *Scabinis* Givitatum, quorum tamen valde honorificum fuit munus, ut in praecedenti Dissertatione dixi. Illius etiam dignitatis repe-

reperias Vassos Dominicos, ut interdum splendido *Missorum Regalium* officio fungerentur, & per Provincias profecti abusus tollerent, & suum cuique jus reddendum auctoritate amplissima curarent. Ludovici Pii Legem Langobardicam 54. habeo, in qua statuitur, ut *Missi Dominici*, extra suam Judiciariam *conjectum*, hoc est contributionem necessariam

A ad suum victum ac iter, à Populo non accipiant. Tum ibi additur: *Vassi verò nostri & Ministri alii, qui Missi sunt, ubicumque venerint, inde conjectum accipiant*. Quam rem ut sub oculos Lectorum sistam, producere juvat Placitum, cujus archetypum vidi in insigni Tabulario Lucensis Archiepiscopii.

Johannes & Heriprandus Vassi Imperiales & Missi Ludovici II. Augusti, in Placito Lucensi litem dirimunt de Ecclesia Sancti Quirici, Anno 857.

D*Um ad potestate Domni Hludowici perpetui Augusti partibus Tusciae Missi directi fuissemus nos* Johannes & Heribrandus Vassi Imperiales, *singulorum hominum justitiam faciendam, cum venissemus Civitate Luca, resedentes nos in juditio Curte Ducale cum* Jeremiam Episcopum, & Hildebrandum Comitem, *Adelbertum, Rasfredum, & Ratpaldum Judices Sacri Palatii; erantque nobiscum* Ademarius, Teodemundus Vassi idem Augusti, *Ardo, Cunimundus Scavinis: erantque nobiscum Osso, Minto, Liutperto, Rumaldo, Gisperto, Aude...... Johannes, & reliqui multis. Ibique in nostri venerunt presentia, idest Gisulfus Advocatus Episcopii Civitatis ipsius Lucensis, nec non & Andreas Scavinus Advocatus Monasterii Domini Salvatoris, situm Sextum, altercationem habentes. Dicebat ipse Gisulfus Advocatus jam dicti Episcopii:* pars Monasterii Domini Salvatoris..... malo ordine, & devestivit jam dictum Episcopium de Ecclesia Sancti Quirici in loco Arme, cum res ad eas pertinentes: unde querimus habere justitiam...... *Advocatus:* scio Basilicam ipsam in honore Sancti Quirici in eodem loco

B Arme, sed nescio, si pars Monasterii Sexto Basilicam ipsam habead: volo inde habere...... da parte Monasterii. Et postea inde mittendum rationem. *Qualiter sicut ipse Andreas dixerat, wadiam dedit inde inquirendum, & rationem mit...... Ipse Gisulfus Advocatus dedit wadia de plaido in constituta die in eadem Curte Ducale,* C *ubi in judicio residebamus presentia nostra, quorum...... traque pariter venerunt. Et cepit ipse Gisulfus querere, sicut dudum, quod Basilicam ipsam injuste pars Monasterii Sexto detineret. Respon...... se Andreas Advocatus:* de Basilicam ipsam edificatam in honore Sancti Quirici in loco Armae inquisivi pars Monasterii D Sexto, sed Basilicam ipsam sicut.... sam & quo operta est, cum portico de ante se habente, à parte Episcopii hujus Lucensis pars Monasterii Sexto non contradicit, quia n..... parti ejusdem Monasterii pertinet, & de res ad ipsa Basilica pertinente, de quibus me mallasti, quod pars predicti Monasterii parti predicti E Episcopii contradiceret; verum non est, quia nichil de rebus pertinentem ad ipsam Basilicam pars Monasterii

sterii Sexto habet, nec nullam de ejusdem ..... Basilice pertinentia pars Monasterii Sexto pertinet. *Profecto ac facta rectum nobis paruit esse, & judicavimus, ut pars...... Lucensis juxta eidem Andream professione jam dictam Basilicam, porticale ante se, atque cum rebus ad eam pertinentes habere...... deberet absque ulla contradictione de parte Monasterii Sexto. Et hanc notitiam, qualiter actum est, pro securitate jam dicti Episcopii Lucensis facere commonuimus.*

Quidem & ego Apollinaris Notarius ex mandato & admonitionem scripsi Anno Imperii Domni Hludowici Hoctabo, Mense Decembrium, Indictione Sexta.

Ego Johannes Missus Domni Imperatoris subscripsi.

Ego Eriprandus Missus Domni Imperatoris subscripsi.

Adelpertus Missus Domni Imperatoris interfui.

Ratfredus Notarius Domni Imperatoris interfui.

Ego Teupaldo ibi fui.

Signum manus Hermenfredi, qui in his actis interfuit.

En ut Vassi isti duo Imperiales, Missi à Ludovico II. Imperatore, muneris sui caussâ praecedunt *Hieremiae Episcopo Lucensi*, & *Hildebrando Comiti* ejusdem Civitatis. *Comiti*, inquam, dumtaxat; nam quod Cosmus de Arena in seriem Ducum Tusciae hunc ipsum Hildebrandum intulisse videatur, hujus ipsius Placiti mentione injectâ, invitis certe Superis ac hominibus id fecisse mihi creditur, quum temporibus iis universae Tusciae praeesset *Adelbertus I. Dux & Marchio*, ac propterea nullus in catalogo Ducum Tusciae locus Hildebrando relinquatur. Quum verò & Comites & Duces & Episcopi olim *Vassos*, idest famulos, familiares, domesticos nobiles sibi adsciscerent, eosque per jurisjurandi obligationem *Fideles* sibi facerent: contingebat, ut hi servitium illud pertoesi, aut spe lucri majoris ducti, priore Domino contemto, ad alium avolarent: quae res non paucas olim excitavit turbas atque querimonias inter Italiae Magnates. Itaque Pippinus italiae Rex Lege 47. antidotum istud morbo gliscenti adhibuit. En ejus verba: *Stetit nobis de illis hominibus, qui heic infra Italiam eorum Seniores dimittunt, ut nullus eos recipere debeat in Vassaticum, sine commeatu* (Italice *commiato*, *licenza*) *Senioris sui, antequam sciat veraciter, pro qua caussa ipse suum Seniorem dimisit. Et ille homo, qui eum recipere voluerit, debeat eum in nostra praesentia praesentare &c.* Quod si Du-Cangius dubitat, an *Vassi Comitum* à *Vassis Dominicis* distinguerentur, profectò nulla mihi dubitandi caussa occurrit: certissimum quippe puto, nihil aliud fuisse *Vassos Comitum*, nisi Familiares nobiles ad servitium Comitis, non verò Regis adscitos; Vassos verò *Dominicos* à Domino, hoc est à Rege, ita appellatos. Quod etiam animadvertas velim: si quis Vassallus Comitum, Antistitum, Abbatum, aut Abbatissarum (nam & istis olim fuere Vassi) in Regem delinquebat, ab eo *Beneficium* auferebatur. In Constitutione Ludovici II. Augusti pro expeditione Beneventana Tomo II. Rer. Italicarum pag. 265. haec habemus: *Quod si Comes aut Bassi nostri* (nisi) *aliqua infirmitate* (detenti) *remanserint, aut aliquem excusatum retinuerint; aut Abbates vel Abbatissae, si plenissime homines suos non direxerint, ipsi suos Honores perdant* (heic etiam vide *Honorum* nomine Dignitates significari) *& eorum Bassalli & Pro-*

prium & Beneficium amittant. De Episcopis autem cujuscumque Bassallus remanserit, & Proprium & Beneficium perdant.

Videmus heic & *Proprii* & *Beneficii* mentionem factam: quae bonorum differentia nos nunc ad se compellat. Et profecto praeter *Beneficia* & *Emphyteuses*, olim quoque, non secus atque nostris temporibus, numerabantur bona *Patrimonialia* ac *Propria*. Hinc *Allodii* vox processit, efformata, ut creditur à Saxonico *Al*, sive *All*, significante *possessionem* aut *plenitudinem*, quae conversa est in *Alode* & *Alodium;* sive ut Hichesius opinatur, è Scando-Gothico *Lod* vel *Lood*, quod *fructum* seu *proventum fundi* significat; Aut ex *All*, *Omnis*, & *Od*, quae duae voces conjunctae *Omnimodam proprietatem*, vel *propriam possessionem* indicant, uti alii censuerunt. Praestare nolim certitudinem hujusmodi originum. Quod nostra refert, hanc vocem Glossae veteres apud Lindenbrogium ita explicant: *Allodium dicitur hereditas, quam vendere vel donare possum, ut mea propria.* Vide Martinium, Du-Cangium, Bignonium, ac praesertim Eccardum in Notis ad Legem Salicam Tit. 62. *Allodialia bona* nunc etiam passim dicimus, quae ita in nostro jure sunt, & *Propria*, nulliusque privatae personae juri obnoxia, ut ea pro lubitu ad heredes transmittere, vendere, commutare, aut donare nobis liceat, non interdicente Principe, aliisve dominis inrequisitis. *Allodiis* opponuntur *Beneficia*, seu *Feuda*, *Emphyteuses*, aliaque bona, quorum usum aut usumfructum quisquam possidet, penes alium remanente dominio. Hujusmodi bonorum differentiam sentias velim in Diplomatis duobus, quae ex insigni Archivo Monachorum Casinensium Sancti Sixti Placentini depromta fuere. En primum.

Caroli Crassi Italiae Regis Privilegium concessum Angelbergae Imperatrici viduae, quo omnia illius bona & jura confirmantur, Anno 880.

IN *nomine Sanctae & Individuae Trinitatis. Karolus divinâ favente clementiâ Rex. Noverit igitur omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet & futurorum industria*, Angilbergam *dignae recordationis* Hludowici *excellentissimi* Imperatoris Consobrini nostri Conjugem Augustam, *dilectam* Sororem nostram, *mansuetudinis nostrae petiisse censuram, ut qualiter idem Augustus Domnus & vir suus per suorum praeceptorum paginas contulit, concessit atque donavit, qualiterque noster Genitor divae memoriae clementissimus Rex, sui erga Nepotem instinctu amoris, suam adjungens auctoritatem simili, ut ille, modo confirmavit ei universa, quae* Karlomannus Frater noster *gloriosus Rex per auctoritatis suae praecepta eidem contulerat; taliter etiam nos piam eorumdem imitantes munificentiam erga praefatam Augustam agere debeamus, ea, quae sibi ex dono & largitate tam Patris & Consobrini, quamque & Fratris nostri competunt, nostrâ auctoritate roborantes & solidantes pariter, scilicet cum his omnibus, quae à reliquis Progenitoribus & propinquis nostris propriae virtutis à Deo censura sibi quoquo modo videntur concessa vel confirmata. Nos igitur ejus precibus, quia non injustae visae sunt, adsensum dedimus, decernentes*

nentes

nentes clementer, & per hoc nostrae sublimitatis praeceptum omnimodis sancientes, ut universa, quae ille magnificus quondam Hludowicus saepenominatus Imperator Consobrinus noster, Senior & Vir ejus, ipsi qualicumque modo contulisse atque concessisse probatur, eodem ordine atque tenore, irrefragabiliter habeat, retineat, atque dominetur, quaedam *videlicet*, quoad vixerit, usufruendo, & potestative ordinando; quaedam verò perpetualiter possidendo, & cui voluerit dimittendo *absque ullius contradictione vel diminoratione, seu injusta molestatione. Non solùm autem de his, quae à suo Viro carissimo Consobrino nostrò, atque Fratre optinuit, de quibus illa juxta quod constitutum est, atque per omnia volumus, atque concedimus, verum etiam & de illis, quae ipsa sibi quocumque ingenio juste ac legaliter, ut praetulimus, undecumque, vel à quibuscumque adquisivit, liberam ei in cunctis tribuimus facultatem, tam pro sua & Senioris sui anima per loca venerabilia donandi, quàm & quibuscumque aut qualitercumque distribuendi, quemadmodum, ut praefati sumus, sanctae memoriae Genitor noster per sui praecepti formulam confirmasse illi & decrevisse dinoscitur. Quicumque vero haec Patris & Consobrini ac Fratris nostri, nostraque statuta violaverit, aut immutaverit, &, quod non putamus, supradictam Augustam amabilem Sororem nostram de his, quae sibi tam ab ipsis, quàm à nobis concessa & confirmata sunt, juxta votum proprium agere non permiserit, aut ejus factum in aliquo irritum fecerit, sciat se in futuro aeterni Judicii sententia puniendum, & in praesenti per hanc nostram auctoritatem centum Libras auri probati poena mulctandum: quarum medietas Fisco nostro exigetur, & medietas ei, cui injusta molestia fuerit facta, persolvetur. Et ut haec nostrae largitatis concessio pleniorem in Dei nomine optineat firmitatem, hoc nostrae auctoritatis praeceptum inde conscribi mandavimus, propriaque manu confirmavimus, & anuli nostri impressione adsignari praecepimus.*

Signum 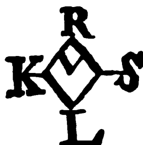 *Karoli serenissimi Regis.*

Hernustus Subdiaconus ad vicem Liutbwardi recognovi & subscripsi.

Data

Data X. Kalend. Aprilis Anno Incarnationis Domini DCCCLXXX. Indictione XIII. Anno Regni Regis Karoli in Italia Primo.

Bouchetus in Libro de vera origine Francorum Regum *Angelbergam* (*Engelbergam*, & *Ingelbergam* alii appellant) Ludovici II. Augusti conjugem, tanquam *Spoletani Ducis* filiam nobis exhibet. Sammarthani verò fratres in Histor. Genealog. Reg. Francor. Lib. 3. scribunt, ab Historicis germanis tradi, patrem illustri huic mulieri fuisse *Ethiconem Welphum* filium Ethiconis Ducis, ut ajunt, Sueviae. Contra Campius in Histor. Placentinae Ecclesiae ad Annum DCCCLXXIV. & alibi tradit, Angelbergam *Filiam* fuisse *Ludovici I. Germaniae Regis*, ac propterea *Sororem Ludovici II.* itidem Germaniae

A Regis, & *Carlomanni* Italiae Regis & *Caroli Crassi Imperatoris*, ad quem spectat Diploma nuper editum. Et reapse monumenta, quae adservantur in praelaudato Benedictinorum Monasterio Placentino, id persuadere videntur. Infra in Dissertatione XVII. *de Fisco*, & in Dissertatione LXXI. *de Episcopor. potentia*, Diplomata duo proferam, in quibus iidem Carlo-

B mannus & Carolus Crassus eam viventem Anno DCCCLXXVIII. & DCCCLXXXII. disertis itidem verbis *Sororem nostram* appellant. Nunc autem ad uberiorem hujus rei lucem Praeceptum Conradi I. Augusti Lectori offero, eductum ex ipsius Placentini Coenobii Cartophylacio, ubi

C eadem Angelberga *Karlomanni Soror* aperte dicitur.

Conradi I. Imperatoris Diploma, quo Parthenoni Sancti Xysti in Urbe Placentina posito omnia Privilegia illius & jura confirmat, Anno 1038.

In nomine sanctae & individuae Trinitatis. Chuonradus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus. Cunctorum liquido fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet ac futurorum noverit industria, quod nos ob interventum ac petitionem Gislae Imperatricis, nostrae *scilicet dilectae* Contectalis, *nostrique Imperii consortis, &* Heinrici Regis nostrae *amantissimae* prolis, *& nostri fidelis* Episcopi & Cancellarii, *per hanc praeceptalem paginam Abbatiae Sancti Sixti, cui praeest* Adeleida *venerabilis* Abbatissa, *concedimus, confirmamus, & corroboramus illa omnia, quae habentur, & scripta sunt in illo Praecepto, quod nostri antecessores Imperatores, videlicet* Karlomannus *&* Ludovicus *precibus*

D *& interventu* Angilbergae *ejusdem* Karlomanni Sororis *&* Ludovici Uxoris *eidem Placentino Coenobio fecerunt, & confirmaverunt, scilicet liberam & privatam potestatem agricolis & pinsionariis praelibati Monasterii concesserunt, & sicut intra Urbem Placentinam, vel circum vias publicas ad ipsius Monasterii fines dilatandos, vel quandoque mu-*

E *niendos dederunt, & veluti universos aquaeductus in ipso Comitatu Placentino ad profectum jam dicti Monasterii adjecerunt, ita concedimus, confirmamus, & corroboramus, eo scilicet ordine, ut praedictum Monasterium habeat, teneat, atque dominetur; & nullus ejusdem loci agricolas & pinsionarios inquietare praesumat. Cui insuper nostra praeceptaria auctoritate liceat, cum voluerit,*

sicut

sicut supradictum est, ad profectum Monasterii stratas Placentinae Urbis persodere intus & foris, & aquaeductus aut veteres reformare, aut novellos instituere, aut quos voluerit in alteram partem transmutare sine omni publicae partis contradictione; sed ita scilicet pontibus aut aliis instrumentis ipsae viae parentur, ut euntes & redeuntes transire possint. Si quis igitur huic nostro praecepto contraire aut obviare voluerit, sciat se compositurum auri probati Libras centum, medietatem Kamerae nostrae, & medietatem praefato Monasterio. Quod ut verius credatur & diligentius ab omnibus observetur, manu propria roborantes, praesentem paginam Sigilli nostri impressione jussimus insigniri.

Signum Domni Chuonradi 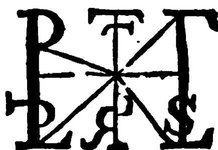 *Romanorum Imperatoris Augusti.*

Kadelous Cancellarius vice Herimanni Archiepiscopi & Archicancellarii recognovit.

Locus ✠ Sigilli.

Datum XIII. Kalend. Aprilis, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVIII. Indictione Sexta, Anno Domni Chuonradi Regni. XIV. Imperii XIII.

Actum juxta Perusium in Monasterio Sancti Petri, feliciter. Amen.

Verùm quia Conradus à Carlomanno nimium aetate remotus fuit, parum usui nobis futura videantur illius verba. Proinde praeferendas reor Chartas Carlomanni ejusdem, uti & Caroli Crassi, quas nuper memoratus Campius protulit in Appendice ad Tom. I. Histor. Eccles. Placentin. ubi eadem *Sororis* appellatio occurrit. Itaque ista ante oculos habens, diu mihi & ego persuasi, stare inconcussam Campii sententiam, neque alium *Angelbergae* patrem censendum, nisi *Ludovicum I.* Bajoariae, sive Germaniae Regem, Ludovici Pii Augusti filium. Attamen re diligentius inspecta, deprehendi tandem inconcussa minime esse fundamenta, quibus suam opinionem Campius suprastruxit. Infra intuere Diploma ejusdem Ludovici I. Germanici in eadem Dissertatione LXXI. edendum, atque Anno DCCCLXXVI. datum. Ibi tantummodo appellatur *dilecta ac spiritalis Filia nostra Engilpirga*. Ejusmodi verba significant, non naturâ quidem, sed spiritali adoptione Filiam Ludovici ejusdem Regis fuisse Angelbergam; hoc est ab eo de sacro Fonte susceptam. *Filioli*, & *Filiolae*, & *Filii Baptismatis*, & *Filii spiritales* olim dicebantur Infantes à Patrinis suis de Baptismo sublati. Nobis nunc *Figliocci* dicuntur. Quare quum *Sororem nostram* à Carlomanno Rege, & à Carolo Crasso Augusto fratribus Angelbergam Imperatricem inscribi audimus, dubitare licet, eàdem significatione usurpatam hanc vocem, ita ut *Soror spiritalis*, non verò uterina, neque naturalis, eorumdem Regum fuerit. Atque in eam

A eam sententiam proniùs feror, quod iis Seculis, rigidiùs etiam quàm nostris, inire conjugia inter Consanguineos nefas esset. Et nondum mos invectus fuerat, ut Romani Pontifices *dispensatione* adhibitâ impedimentum Canonicum tollerent. Juveninus in Comment. de Sacrament. Differt. X. de Matrimon. auctor est, *Paschalem* B *Papam II. Saeculo XII. primum fuisse Pontificem*, *qui dispensarit in gradibus consanguinitatis*. An stabilis sit illius sententia, non est hujus loci inquirere. Illud nobis in praesentia sufficiat, tunc abhorruisse Ecclesiam à Matrimoniis inter Conjunctos & Affines usque ad certos gradus, neque disciplinam hac in re laxari tunc consuevisse. Atqui, si vera esset Campii opinio, nimis arctum sanguinis vinculum intercessisset inter Ludovicum II. Imperatorem, atque Angelbergam, quam tamen nemine contradicente, aut *dispensante*, ei sacro foedere conjunctam novimus, uti è sequenti schemate patebit.

Ludovicus Pius Imperator.

Lotharius I. Augustus.	Ludovicus I. Germaniae Rex
Ludovicus II. Augustus.	Angelberga, ut Campius putat, ab eo genita.

C Ad haec, uti Du-Cangius animadvertit, Reginae & Augustae à Regibus exteris *Sororis* appellatione, honoris & amoris causâ interdum donabantur: qua ratione nostris etiam temporibus Galliae Reges *Fratris* aut *Consobrini* titulum deferunt Principibus exteris, si quando ad eos scribunt. Quae omnia eò nos ducunt, ut Campii sententiae diffisi, dubitare D possimus, num aliùs à Ludovico Germaniae Rege parens Angelbergae contigerit. Quisnam verò ille fuerit, is mihi & aliis prodat, qui majore otio quàm ego ad rem altius investigandam abundet. Attamen vide infra in Differt. XVII. *de Fisco* Diploma praelaudati Caroli Craffi, ubi is *Hermingardim*, ipsius Angelbergae E filiam, *Neptem suam* appellat. Eo sane vocabulo Campii opinio non parum juvatur.

Diploma Caroli Craffi Regis nuper à me evulgatum resumo; neque enim dissimulandum reor, occurrere in eo aliqua fictionis aut interpolationis signa. Ut mittam, locum dati Diplomatis ibi desiderari: quod tamen apponi consuevit; mihi fidem Chartae ipsius elevare, immo prorsus atterere videtur, appositum ibi sigillum, *Carolum Imperatorem*, nobis exhibens quum certe is Anno DCCCLXXX. decimo Kalendas Aprilis nondum Imperiales titulos assumserit, ac diserte in ipso Diplomate *Regem* dumtaxat inscriptum videamus. Plura non addo; neque enim mihi habere sub oculis licuit pergamenam illam, ut certius in eam judicii aciem intenderem. Verùm nequaquam inutilis censenda est hujusmodi aut interpolatorum aut dubiorum monumentorum cognitio, quum & ipsa

colla-

collata cum aliis, ad veritatem Historiae melius constabiliendam, & ad antiquorum industriam deprehendendam, imitatione tamen indignam, conducant. Ceterum ejusdem quoque Caroli Crassi nondum Imperatoris Diploma habes apud supra memoratum Du-Cangium in Appendice Tomi I. pag. 467. Datum dicitur *V. Kalendas Januarii, Anno Incarnat. Dominicae-DCCCLXXXI. Indictione XIV. Anno Regni Domni Karoli Regis in Francia V. in Italia II. Actum Placentiae.* Heic Annus DCCCLXXXI. exordium cepit à praecedenti Natali Domini, atque adeo datum Diploma fuit Anno vulgari nostro DCCCLXXX. Alterum idem Campius ipse adfert pag. 465. *Datum XII. Kalendas Junii, Anno ab Incarnat. Domini DCCCLXXX. Indictione XIV. Anno Domni Karoli piissimi Regis in Francia V. in Italia II.* At heic vitium latet, quum *Anno DCCCLXXX. Duodecimo Kalendas Junii decurreret Indictio XIII.* non verò *XIV.* Ita apud Puricellium in Monument. Basilicae Ambrosianae, Diploma ejusdem Caroli Crassi Regis legitur, *datum Papiae XII. Kalendas Aprilis, Anno ab Incarnatione DCCCLXXX. Anno Regni in Francia IV. in Italia I.* De cujus tamen Diplomatis fide dubitavi ego alibi. Verùm haec ipsa, quaecumque sint documenta, illud saltem persuadere videntur, scilicet inaugurationem Caroli Crassi in Regem Italiae recte ab Annalium Ecclesiasticorum parente Baronio consignatam fuisse Anno DCCCLXXIX. quod nempe Carlomannus ejus frater, antea Rex Italiae constitutus, cum variis morbis colluctaretur, atque imparem se praeberet ad Regale onus ultra sustinendum. Et ad eum quidem Annum DCCCLXXIX. in haec verba loquuntur Annales Bertiniani: *Karolus Ludovici quondam Germaniae Regis filius in Longobardia perrexit, & ipsum Regnum obtinuit.* Sed jam tandem succedat alterum ejusdem Caroli Crassi Diploma, quod nuper fueram pollicitus, atque argumentum nostrum repetamus.

Confirmatio omnium bonorum & jurium spectantium ad Angilbergam Imperatricem Viduam a Carolo Crasso Imperatore, Anno 887.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divinâ favente clementiâ Imperator Augustus. Oportet Imperialem dignitatem curam omnium gerere subjectorum, maxime verò secundùm Apostolum, domesticorum atque propinquorum. Idcirco cunctorum fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque tam praesentium, quam & futurorum noverit solertia, quia cum dilectissima & amantissima* Soror nostra Angilberga Imperatrix quondam Augusta, Gisulsum *venerabilem* Abbatem & Medicum *ad nostram direxisset perspicuitatem, & per eum nobis significasset, quod quidam homines illi adbuc contradicerent partem ex rebus suis, quas a suo* Domno & Conjuge *divae memoriae* Hludowico Consobrino nostro *adquisivit, nec non & a Genitore, Patruo quoque, & a* germano nostro Karlomanno *gloriosissimo* Rege, *& a nobis illi concessa & confirmata sunt, & etiam ex his, quae per instrumenta Cartarum adquisierat. Ideoque nostrae complacuit benignitati, secundùm quod*

illi concessa & confirmata sunt, inrefragabiliter redintegrando, hoc nostro praecepto rursum confirmare: eo videlicet ordine, quae proprietario jure *illi corroborata sunt, perpetualiter possideat, faciatque ex ipsis libere quidquid elegerit tam in divinis cultibus, quàm in humanis commoditatibus. Et quae ei* jure beneficiario *collata sunt, secundùm suorum seriem Praeceptorum, absque alicujus refragatione, vel diminoratione quiete possideat. Et si quis ulterius qualibet argumento contra hoc nostrae confirmationis Edictum agere temptaverit, scilicet invadendo aut retinendo absque ejusdem permissione quicquam ex praedictis rebus, ducentas Libras auri optimi cogatur persolvere, medietatem Palatio nostro, & medietatem eidem dilectae Sorori nostrae. Et ut haec certius veriusque credatur, ac ab omnibus diligenter observetur, manu propria ea subter firmavimus, & Bullae nostrae impressione insigniri jussimus.*

Signum Domni Karoli 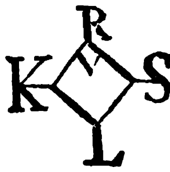 *Imperatoris Augusti.*

Fredeboldus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Deest Sigillum, quod erat appensum.

Data III. Idus Augusti Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXVII. Indictione V. Anno Regni ejus XII. Imperii autem VI.

Actum Lustunoa Curte Regia in Dei nomine feliciter. Amen.

Vide in Dissertatione XVII. *de Fisco* alterum simile Diploma. In utroque habemus numeratum *Annum VI.* Imperii Caroli Crassi; an vero vitiose, consule quae in Dissertatione XLI. *de Nominibus* attuli de Coronatione Romana ejusdem Caroli. Sed hisce dimissis, uti vidimus in praecedenti Diplomate à me edito, spectante ad Annum DCCCLXXX. Carolus Crassus Angilbergae Augustae se ita confirmare scribit ejus bona, *ut retineat quaedam, quoad vixerit, usufruendo & potestative ordinando* (en quae *Beneficiario* jure eadem Augusta possidebat) *quaedam verò perpetualiter possidendo, & cui voluerit dimittendo* (en *Allodialia*). At in Diplomate Anni DCCCLXXXVII. quod nunc protuli, ejusmodi bonorum distinctio in majori lumine collocatur. Scilicet inquit Augustus *quae Proprietario jure illi corroborata sunt, perpetualiter possideat, faciatque ex ipsis libere quidquid elegerit. Et quae ei jure Beneficiario collata sunt, quietè possideat.* Heic etiam animadverte, aeque feminis ac viris collata olim fuisse *Beneficia*, ac propterea non eo solùm nomine distincta fuisse praedia, ob militare servitium viris, dum viverent, collata. Proinde in Regum, aliorumque donationibus animadvertendum est, num *Proprietatis* aut ad *Proprium*, mentio fiat, atque an concedens omnem in res datas sibi competentem ditionem in alterum transtulerit. Quod quoties occurrit ea bona

bona in *Allodium*, non verò in *Beneficium* aut *Feudum* concessa fuisse patebit. Illud insuper praecipua observatione dignum est, non praedia tantùm, sed Curtes etiam, & Castella, atque Oppida jure olim *Allodii* possessa fuisse, ut Chartae ipsae indicant. Hanc rem uno Diplomate confirmatum nunc eo, quod ex antiquo exemplo descripsi, existente in A B Archivo Canonicorum Cremonensium. Palam inde fiet, quot Castella & praedia unus Rogerius nobilis vir Ottonis III. Augusti aetate possideret, eaque sub *Allodii* titulo; ita enim illa confirmat Imperator, *ut Rogerius, ejusque heredes faciant exinde quicquid eorum animus decreverit*. Haec certa *Allodii* indicia.

Otto III. Imperator Rogerio Fideli suo Castella & Villas ejus in Italico Regno positas per suum Privilegium confirmat, Anno *997*.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto divinà favente clementià Romanorum Imperator Augustus. Si* C *dignis nostrorum fidelium peticionibus aures nostre majestatis accomodaverimus, justum atque ratum veritatis seriem firmissime censemus. Quocirca noverit omnium presentium scilicet & futurorum fidelium nostrorum universitas*, Eribertum nostrum *dilectum* Cancellarium *nostram suppliciter adiisse presentiam*, D *petens & obsecrans, ut* Rogerio Fideli nostro, suisque successoribus *confirmationem & corroborationem tam eorum prediorum, que nunc in Italico Regno habere videtur, quamque in futuro adquisiturus est, facere dignaremur. Unde per hoc nostri Pragmatici pagina.... auctoritatem confirmamus & corroboramus eidem Rogerio, suisque heredibus,* E *omnia Predia sive Castella cum Villis & pertinentiis suis, que hic nominative posita esse videntur: Malleum, Sarraum, Cortelariam, Cavacurtam, Casale de Mari, Bevurcum, Campum Vaccarum, Brattum majorem, & Brattum minorem, Picinasco, Melade, Raginaria, Solirialo, Codugno, Sancto Petro ...... delmarii, Businadurio, Ranairo, Marargo, Achazola, Altinasco, Ledosa, Nespolo, Solairo, Braida Aribaldi, Glariolam majorem & Glariolam minorem, Campo Androni, Sancto Marcellino, Gatairo, Campovacairo, Casale Sicbonis, Sancto Floriano, Campo Boaro, Isola Pertegida, Casale Lellandi, Telpida, Noveltda, Castellum Aribaldi, Cucbuzo, Barriano, Sanctam Mariam, Casaliclo Muziani, Chaluro, Montecellum, Bucionem, Pratum Alonis, Baldisicum, & in Vallem Camonicam omnia, quae ad Barrianum sive ad Monticellum, seu ad Bergiem pertinere videntur. Insuper si quid inter hec omnia ad nostram partem respicit, aut interjacet; eidem Rogerio, suisque heredibus, concedimus atque largimur,* ut faciant exinde quicquid eorum animus decreverit, *remota omnium hominum contradictione. Si quis autem hujus nostri Precepti auctoriatem, quod non credimus, infringere temptaverit, sciat se compositurum centum Libras auri optimi, medietatem Kamere nostre, & medietatem eidem Rogerio, suisque heredibus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, sigilli nostri impressione hanc paginam nostre auctoritatis & confirmationis subterius insigniri precepimus.*

 Signum

A

Signum Domni Ottonis sereniſſimi Imperatoris.

Eripertus Cancellarius ad vicem Petri Cumani Epiſcopi & Archicancellarii recognovit.

Data Kalendis Madii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVII. Domni autem Ottonis Regnantis XV. Imperantis verò II. Indictione X.

B

Actum Romae feliciter.

Curtes autem, ſive, ut ſaepe ajebant, *Cortes*, ex plurimis praediis conſtabant, atque, uti in Antiquitatib. Eſtenſ. animadverti, atque infra in Diſſert. XIX. *de Tributis* oſtendam, pleraeque vetuſtis temporibus Villam integram complectebantur cum Eccleſia, in qua Populo

C

Sacramenta miniſtrabantur, ſive Plebs eſſet, ſive ſubjecta Plebi, hoc eſt Baptiſmali Eccleſiae. Flodoardo teſte, *quidam Presbyter de Bovonis Curte* fuit: *ſic enim Villa vocatur*. Saepe etiam Caſtrum ibi ſitum erat, ac inde ſuum nomen Curtis ipſa mutuabatur. Ughellius Tom. V. Italiae Sacr. in Epiſcop. Veronenſ. ad-

D

fert Praeceptum Karlomanni Regis donantis Monaſterio Sancti Zenonis *Curtem noſtram nomine Deſentianum juxta ripam Lacus*, ſcilicet Benaci. Infra repetit, ſe elargiri *Caſtrum cum Curte & Plebe*, *Deſentianum nomine*: qui locus adhuc incolarum & aedificiorum frequentiâ ſplendet. Monendus tamen Lector, Diploma illud

E

aut commentum eſſe veterum Saeculorum, aut ſaltem interpolatum putide ab aliquo ſciolo, ſive corruptum fuiſſe: quod perpendenti Notas Chronologicas, ac praecipue illa verba *pro anima Pipini avi, & Karoli Martelli patris mei*, è veſtigio pateat. Inepte agit, quicumque Karlomannum Pippini Regis fratrem Italiae imperaſſe opinatur. Refert Florentinius in Monumentis Comitiſſae Mathildis ex Archivo Eccleſiae Piſanae tabulas ejuſdem Comitiſſae Anno MLXXVIII. ſcriptas, per quas confirmat eidem Eccleſiae nonnullas *Curtes cum Caſtrorum & Capellis inibi habentes*. Ibi non ſemel *Curites* ſcriptum. Sed in membrana authentica fuerit *Curtes*, uti & *domos coltiles*, non *domus colcoles*: quod imperitus Librarius nobis propinavit. *Cortes* autem omnes Sirmondus, vir ſingularis judicii atque eruditionis, cenſuit fuiſſe *Alodes*. Non repugno; ſed ne ſubſcribere quidem audeo ſententiae excludenti à tanta agrorum portione titulos *Beneficii* atque *Emphyteuſis*. Temporibus autem Ludovici II. Auguſti Rutcherus quidam, qui *Vaſſus ac Miniſterialis* ipſius Auguſti appellabatur, *Curtem* eo titulo, quod ſuae proprietatis eſſet, pro remedio animae ſuae Eccleſiae Cremonenſi largitus eſt, eamque donationem Imperator ipſe confirmandam duxit per Diploma, quod ex praelaudato Regeſto Epiſcopii Cremonenſis deſcriptum publicae luci reddo.

Ludovicus II. Imperator Curtem Ruberinum Eccleſiae Cremonenſi à Rutchero Vaſſo Imperiali donatam eidem Eccleſiae per ſuum Diploma confirmat, Anno 861.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hludovicus gratiâ Dei Imperator Auguſtus. Omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſie, ac noſtrorum preſentium ſcilicet ac futurorum comperiet induſtria, quod Rutcherus *quondam fidelis*

delis Vassus & Ministerialis noster, *de hac luce discedens*, *quandam* Curtem sue proprietatis, *nomine* Ruberino, *in Comitatu scilicet Bergamense prope Plebem*, *que dicitur Forumnovum*, *ad partem Ecclesie Cremonensis obtulisset*, *ac* jure proprietario *pro anime sue remedio per rogatores suos*, *Guntberi videlicet*, *Gyroldum*, *atque Hillonem per conscriptionis paginam tradidit*: *& per fideles nostros in nostra presentia eandem traditionis paginam*, *quam predictus ille Vassus noster*, *rogatorque ipsius rei fecerat*, *undique roborari jussimus*. *Set pro ampliori firmitate ac tocius securitatis augmento placuit nobis id ipsum nostra ac Imperiali auctoritate muniri*: *& ideo banc nostre auctoritatis roborationem superaddere & fieri jussimus*, *per quam omnino sancimus*, *firmumque mansurum constituimus*, *ut nullus Comes*, *neque ullus Reipublice Minister*, *nec quispiam beredum vel proberedum predicti Rutcheri*, *atque ulla intercidens & opposita persona*, *quippiam retractationis aut invasionis inquietudinem in his rebus ullo umquam tempore contra praefatam Ecclesiam*, *aut Rectores ejus inferre presumat*, *nec quisquam inde causare conetur*: *sed sicut in nostra presentia tradite*, *& a nostris fidelibus fuerunt roborate*, *ita a nostris & a futuris temporibus nostra ac Imperiali auctoritate corroborate ad partem predicte Cremonensis Ecclesie* jure proprietario *maneant inconvulse cum omnibus integritatibus*, *veluti in brevi testato continetur*. *Si quis autem contra banc nostram auctoritatem ire temptaverit*, *ac de prescriptis rebus partem presate Ecclesie inquietare quesierit*, *penam immunitatis nostre*, *sicut de rebus ceterarum Ecclesiarum*, *boc est triginta Libras argenti ipsi componet Ecclesie*. *Et ut hoc cercius crederetur*, *ac diligentius observaretur*, *de anulo nostro subter jussimus sigillari*.

Deest subscriptio Imperatoris.

Pu........ Notarius ad vicem Dructemiri recognovi.

Data V. Idus Martias, *Anno Imperii Domni Ludovici Pii Imperatoris in Italia VIII. Indictione IX.*

Actum Mantua Civitate, *& Palatio Regis feliciter in Domino*. *Amen*.

Quibus autem formulis Reges non *Beneficii sed Allodii* nomine aliquid suis Fidelibus conferrent, ex sequenti Diplomate liquebit, quod ex insigni Archivo Capituli Canonicorum Regiensium depromsi.

Donatio Felinae & Malliaci facta per Ludovicum II. Imperatorem Supponi Vasso & Consiliario suo, Anno 863.

I*N nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi*, *Hludowicus divina ordinante providentiâ Imperator Augustus*. *Si piorum petitionibus aures nostrae pietatis accommodaverimus*, *id nobis ad eorum fidelitatem augendam prodesse cupimus*, *insuper ac aeternae remunerationis praemia sine fine mansura nos percipere credimus*. *Igitur omnium Fidelium Sanctae Dei Ecclesiae*, *nostrorumque praesentium scilicet ac futurorum nosse cupimus sagacitatis industriam*, *qualiter* Andelberga *dilectissima* Coniunx & Consors Imperii nostri *expetivit clementiam nostram*, *quatinus per nostrae largitionis Praeceptum jure proprio concederemus* Supponi *strenuo* Vasso, *dilectoque* Consiliario nostro *quasdam Cortes juris Regni nostri*, *sitas in Comitatu Parmense*, *in Gastaldatu Bismantino*, *quarum una*

voca-

vocatur Fellina, *cum Capella & omni domo coltile & mansis atque familiis utriusque sexus, omnibusque rebus ad eam pertinentibus tam mobilibus, quam immobilibus; & alteram quae nominatur* Malliaco *similiter cum omnibus rebus mobilibus & immobilibus tam domocoltilibus, quam massaritiis, servisque & ancillis, Silvaque & Gajo in Monte Cervario. Cujus precibus libenter annuentes, jam fato Supponi inclito Vasso nostro praenominatas Cortes Fellinam & Malliacum cum Capella & omnibus rebus mobilibus & immobilibus, seseque moventibus, cunctisque mansis, Silvaque & Gajo in Monte Cervario, seu & familiis utriusque sexus & universis pertinentiis & adjacentiis suis in integrum, sicut hactenus ad partem Regni nostri*

A *pertinuerunt, per hoc nostrae Donationis Praeceptum* ad proprietatem *concedimus*, suisque heredibus ac proheredibus in perpetuum habendas & possidendas *cum omnibus, que dici aut nominari possunt tam in montibus, quam in planitiebus, remotâ totius Reipublicae, vel alicujus Potestatis inquietudine. Si quis autem hoc nostrae largitatis Praeceptum quandoque violare aut irrumpere conatus fuerit,* B *sciat se compositurum centum Libras auri obrizi, medietatem Palatio nostro, & medietatem saepe nominato Supponi, ejusque heredibus ac proheredibus. Et ut hoc nostrae Donationis Praeceptum futuris temporibus firmiorem in Dei nomine obtineat vigorem, manu propria subter confirmavimus, & anuli nostri impressione insigniri jussimus.* C

Signum Domni HLVDOVVICVS *Hludowici serenissimi Imperatoris Augusti.*

Gauginus Notarius jussu Imperiali recognovi.

Dat. III. Nonas Aprilis, Anno Christo propitio, Imperii Domni Hludowici piissimi Augusti X. Indictione XI.

Actum Venusiae, in Dei nomine feliciter. Amen.

Occurrit heic *Cortis*, idest Vicus, seu Villa *Malliacus*, cujus situm ignorare me fateor. *Felina* quidem adhuc nomen servat in Regiensium montibus, ibique Castellum cum suo D districtu & Ecclesia Parochiali. Donizo Cap. penult. Vitae Comitissae Mathildis narrat, quae postremis vitae suae annis eadem Principissa Ecclesiae Canossinae contulerit, inquiens: *Ejus*

Ejus quocirca tribuit sub jure Felinam Egregiam Curtem, dantem fruges sat abunde.

Suppo autem heic memoratus non alius mihi fuisse creditur, quàm qui circiter Annum Christi DCCCLXXI. ab eodem Ludovico Augusto constitutus fuit *Comes & Dux Piceni*. Plura ego de eo commentatus sum in superiori Dissertatione VI. *de Marchionibus*. Quum ergo habeamus, hasce *Curtes* Sopponi concessas fuisse *jure proprio*, neque eidem tantummodo, sed *& heredibus ac proheredibus suis in perpetuum habendas & possidendas*: nihil aliud exposcitur, ut intelligatur, *Allodii* titulo, atque ab omni vinculo *Beneficii* immunia, tradita eadem loca Supponi fuisse. Et sane animadvertere heic juvat alteram morum nostri temporis differentiam ab antiquis. Nunc enim aut pleraque, aut cuncta, quae à Nobilibus viris Castella possidentur, *Beneficiario* seu *Feudali* dumtaxat titulo in eorum ditione esse solent. Contra exploratum est, antiquis Seculis complura

A Castella, Villas, Vicos &c. inter *Allodialia* fuisse computata, hoc est, ita stabili ac proprio jure possessa, ut sine nova Principum venia, non secus ac praedia, ad heredes transmitterentur. Quare quum secundùm Leges Langobardicas filii & filiae omnes legitimae patri succederent, saepe accidebat, ut res individuae,
B quales erant Castella & Ecclesiae, immo & ipsae Curtes, domus, sylvae &c. non unum agnoscerent dominum. Portionem quippe suam unusquisque è filiis possidebat. Tum filiis filiorum eamdem rem dividentibus, tot partes unius fundi aut Castelli fiebant, ut nonnunquam *vigesima* atque *trigesima* portio con-
C sobrinis ac nepotibus, eorumque filiis atque descendentibus obtingeret. Quod nunc in jure patronatus, aut in Feudis Langobardico more concessis factum quandoque videmus, tunc saepe in Allodiis, rebus nempe dividuis, accidebat. Alibi hujus consuetudinis exempla attuli: nunc uno rem conficiam, hoc est Chartam
D producendo, quae in Tabulario eximii Monasterii Cavensis legitur.

Donatio cum quibusdam conditionibus facta Monasterio Cavensi Sanctae Trinitatis à Gisolfo filio Johannis Comitis, Anno 1094.

IN *nomine Domini Dei aeterni & Salvatoris nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnatione ejus MXCIV. temporibus* Domini nostri Rogerii *gloriosi* Ducis, *Mense Octobris, Tertiâ Indictione. Dum coram praesentia* Domni Petri *gratiâ Dei* Abbatis Monasterii Sanctae & individuae Trinitatis, *quod constructum est* foris hanc Salernitanam Civitatem, *in loco Mitiliano essem ego Petrus Judex, tunc in mea praesentia*

Gisolfus filius quondam Joannis Co-
E mitis, qui Clericus & Abbas fuit, *divinâ sibi inspiratione compulsus pro amore omnipotentis Dei, & salute suae animae sicut ei congruum fuit, sua voluntate per hanc Chartulam coram me, dum idonei interessent homines, optulit in praedicto Monasterio sanctae & individuae Trinitatis*, *de* duodecim partibus *integras duas partes, quas ei à suprascripto Genitore & Genitrice sua habere*

bere pertinuit & pertinet, & totum & integrum, quantum ei alia sua ratione habere pertinuit & pertinet de portionem, quam quondam Guaimario, qui patruelis frater suprascripti Joannis Comitis fuit, de tota Ecclesia Sanctae Dei Genitricis & semper Virginis Mariae, quam Domina Sichelgaita Princeps Proabia sua, quae Uxor fuit quondam Domini Johannis Principis Proabii sui à nobo fundamine construere fecit intra hanc praedictam Civitatem inter muro & muricino; & de omnibus rebus movilibus & immovilibus ejusdem Ecclesiae intra hanc Civitatem & foris ubique pertinentibus, cum omnibus, quae intra hoc, quod ut dictum est, optulit, sunt, cunctisque suis pertinentiis, & cum vice de plateis, & anditis, & viis suis, & cum simili portione de omnibus muniminibus ex ipsis Ecclesia & rebus continentibus. Ea ratione, ut totum & integrum hoc, quod ipse Gisolfus, ut suprascriptum est, optulit, semper sit in potestate ipsius Domni Abbatis & successorum ejus & partium suprascripti Monasterii; & ipse Domnus Abbas & successores ejus, & pars suprascripti Monasterii licentiam habeant de eo facere quod voluerint. Tantum omni Anno, & dum ipse Gisolfus vixerit, in Nativitate suprascripti Domini nostri Jesu Christi, & in Pascha Resurrectionis ejus, & in Assumptione Sanctae Mariae, ipse Domnus Abbas, ejusque successores, & pars suprascripti Monasterii per unamquamque ex ipsis Festivitatibus dirigant ipso Gisolfo unum porium de oblatis ad faciendum ex eis, quod voluerit. Et omni tempore à modo & semper, quando voluerint, potestatem habeant ipse Gisolfus & homines, quos voluerint, ad ipsam Ecclesiam pergere vel dirigere, & Sepulturam fabricatam, quam ipse Genitor ipsius Gisolfi in atrio ipsius Ecclesiae habet, aperire & mundare, & fo-

A ras ejicere, & conciare, qualiter voluerint, & justum fuerit, & cadavera virorum seu mulierum in eadem Sepultura ponere, & quod exinde ejectum fuerit, ibidem reducere, & ipsam Sepulturam restaurare, qualiter meruerit justa ratione absque omni datione. Et nullo tempore ipse Domnus Abbas, ejusque successores, & pars supradicti Monasterii B non faciant, vel facere faciant in ipsam Sepulturam aliquam contrarietatem, set semper ipsam Sepulturam cum vice de via sua maneat in dominio & potestate ipsius Gisolfi & heredum ejus ad faciendum de ea quod voluerint. Et per convenientiam ipse Gisolfus jussu suprascripti Domni Abbatis guadiam Mirando Monacho pro parte suprascripti Mo- C nasterii dedit, & fidejussorem ei pro ejusdem Monasterii parte posuit Ligorium Cognatum suum filium quondam Mauri, qui Butrumile dictus est, & pro ipsa guadia obligavit se & suos heredes semper defendere ipsi Domno Abbati, ejusque Successoribus & partibus suprascripti Monasterii integrum illud, quod in ipso Monasterio optulit, sicut suprascri- D ptum est, in omni ordine & tenore, qualiter praelegitur, ab omnibus hominibus. Et ipse Gisolfus licentiam tribuit, ut quando ipse Domnus Abbas, & ejus successores, & pars suprascripti Monasterii voluerint, potestatem habeant, illud per se defendere, qualiter voluerint, cum omnibus muniminibus & rationibus, quas de eo ostenderint. Et E si, sicut superius scriptum est, ipse Gisolfus & ejus heredes non adimpleverint, & suprascripta, vel ex eis cuiquam removere aut contradicere praesumserint, per ipsam guadiam obligavit se & suos heredes componere ipsi Domno Abbati ejusque successoribus, & partibus suprascripti Monasterii quingentos auri Solidos Constantin. & sicut superius scriptum est adimplere. Verumtamen

A *men quoniam ex ipsis duodecim partibus de tota suprascripta Ecclesia, & de omnibus suprascriptis rebus ejus duas partes pertinent partibus suprascripti Monasterii, per datum* Guaimarii, qui fuit filius Domini Guidonis Ducis, filii Domini Guaimarii Principis.

Et duas Chartulas unius tenoris, hanc pro parte suprascripti Monasterii, & alteram pro parte suprascripti Gisolfi tibi
B *Johanni Notario scribere praecepi.*

✠ *Ego qui supra Petrus Judex.*

✠ *Ego Romoaldus Notarius me subscripsi.*

Ego Joannes Notarius me subscripsi.

Eo etiam nomine lubenter Chartam istam produco, quòd ad Genealogiam veterum Principum Salernita-
C norum illustrandam aliquid lucis suppeditare possit. Et hujus quidem *Gisolfi*, cui pater fuit *Johannes Comes*, & Proavus *Johannes Princeps*, meminit etiam Camillus Peregrinius in serie Principum Salerni. Quod ergo animadvertendum, antiqui Reges, & Augusti nequaquam in unis *Beneficiis* liberalitatem suam erga Fideles & caros suos constringebant, sed saepissime pleno jure in illos dona sua transferre consueverunt. Neque praedia tantùm, sed & Castella eis munificentissime elargiebantur. Quam in rem omnium examini subjicere heic statui aliquot Diplomata, ad antiquos *Tarvisii Comites* spectantia, qualia ad me misit nobilis vir Henricus Comes de Collalto, Abbas Commendatarius Sancti Salvatoris, cujus praeclarissimam Familiam monumenta, ut alibi testatus sum, satis indicant, originem duxisse ex ipsis vetustis Comitibus Tarvisinis.

Otto II. Imperator Byanzeno, Rambaldo, & Gaiberto fratribus omnia illorum jura confirmat, Anno 980.

D IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto divinâ favente clementiâ...... fidelium aures inclinamus dev........ fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet ac futurorum noverit solertia, qualiter interventu & petitione* Petri Papiensis Episcopi, *nostrique dilecti Fidelis, per hanc nostri Praecepti paginam, prout juste & legaliter possumus, con-*
E *firmamus & corroboramus* Byanzeno, Raimbaldo, Gaiberto fratribus, quondam Raimbaldi bonae memoriae filiis, *omnes res* & proprietates *suas a paterno & materno jure, seu per Praecepta nostri Patris ac praedecessorum nostrorum Regum & Imperatorum, vel per aliquas scriptiones Cartarum ab aliquibus hominibus juste & legaliter tenent, vel tenere debent in Comitatu Tervisiano. Cortem videlicet unam Lovadinam nomine vocatam, cum omnibus pertinentiis suis: item Monticellos, in quibus Sancti...... est constructa Ecclesia cum omnibus nostri Regni jure pertinentibus ad eosdem Monticellos infra Fluvium, quod dicitur Plavis, aliud Flumen, quod Brenta nominatur, simul cum Alpibus, quae Maidre appellantur. Insuper etiam Corticellam unam Eterse nominatam, cum ejus in integrum pertinentiis. Et quicquid visi habere sunt infra confines aquarum......... & in Comitatu Cenetense quicquid habere videntur in Castroforte, & in Comitatu ejus inter Solicum & Rabosum flumina, tam mortuorum, quàm publice...... ac etiam omnium rerum in omnibus....... vallibus, planiciebus, aquaticis, fossatis, molendinis, piscationibus, servis & ancil-*

ancillis, vineis ..... mobilibus & immobilibus ad jam dictas Cortes & loca pertinentibus ..... aut nostrae tenere, & .... concedimus, donamus, & hujus nostrae auctoritatis .... ut habeant, teneant, firmiterque possideant, omnium hominum contradictione remota tam ipsi, quàm sui heredes. Insuper etiam concedimus & perdonamus eisdem .... & quicquid publice & etiam pertinet, omnium hominum .... & proprietates eorum residentium, ut habeant ipsi & eorum heredes hujus nostrae auctoritatis pagina .... Insuper omnes in suis hereditatibus residentes placitu trahendi, leges faciendi, lites ac contentiones finiendi, & quicquid publice ...... hactenus ab eis exigendi, Ducum, Marchionum ...... majorum & minorum contradictione submota. Si quis autem, quod minime credimus, hoc nostrum donationis atque confirmationis Praeceptum confringere praesumpserit, cognoscat ...... Libras centum medietatem Camerae nostrae, & medietatem praenominatis, Fratribus suisque heredibus, vel quibus ipsi habendum decreverint. Quod ....

Signum Domni Ottonis *serenissimi Imperatoris, invictissimi Augusti*

Data XVI. Calend. Julii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCLXXX. Indictione V. Regni Domni & piissimi Ottonis XXV. Imperii verò XIII.

Actum in Palacio ....

Ottonis III. Imperatoris Diploma, quo confirmat Rambaldo Comiti Tarvisiensi illius Castra & Terras, Anno *996*.

I*N nomine Sanctae & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Imperator Augustus. Omnibus Sanctae Dei Ecclesiae, nostrisque fidelibus praesentibus & futuris notum esse volumus, qualiter interventu ac petitione* Herimani Ducis, *& ob juge obsequium* Raimbaldi Comitis, *nostrique fidelis, cuncta praedia, & quae a nostro bonae memoriae Patre, vel a nobis per praecepta eidem Raimbaldo concessa sunt, scilicet Castrum unum in Ruvigo, cum omnibus suis pertinentiis, & Nervesia, & Glavera, & Vedelagus, & infra Civitate Tervisii Casacurva, & Silva Illerosa, Burgulagus, & Aurilagus, donamus & firmiter per hanc paginam nostrae jussionis corroboramus, pro ut juste & legaliter possumus. Idcirco jubentes praecipimus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, nec aliqua persona degens in finibus nostri Regni, praelibato Raimbaldo aliquod impedimentum exinde facere praesumat &c.*

Signum Domni Ottonis *invictissimi Imperatoris Augusti.*

Heri-

Heribertus Cancellarius vice Petri Episcopi.........

Datum Pridie Idus Junii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVI. Indictione IX. Anno autem Tertii Ottonis Regnantis XIII. Imperii Primo.

Actum in Fuligno feliciter. Amen.

Otto III. Augustus Rambaldo Comiti Tarvisii Castrum de Valle & alia donat, circiter Annum 996.

A *IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto...... Romanorum...... Imperator Augustus....... noscat omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet ac futurorum universitas, qualiter* Raimbaldus Tarvisiensis Comes, *nosterque dilectus & fidelis noster humiliter adiit exorando celsitudinem, quatenus sui servitii memores existeremus.* B *Cujus itaque petitioni* Leonis Episcopi..... *de Castro de Valle vocatur in Ystria sui Comitatus eidem Raymbaldo cum omni censu addatur, sive mercato...... & cum campis, pratis, pascuis, silvis, paludibus, piscationibus, venationibus, cum omnibus sibi pertinentibus....... potest missa in praesenti largimur pagina....... & Ystria...... dedimus,* C *sive....... mandavimus, prout juste & legaliter........ Quicquid vero eidem Raymbaldo Comiti, nostroque dilecto & fideli facere placuerit, libereque faciendi, vendendi, donandi licentiam, & suâ animâ judicandi, damus. Quin etiam ea, quae Raymbalo...... vocatur, eidem Raymbaldo Comiti praedicto....... & omnes massaritias..... Silva Torrunda dicitur, quam Constantius...... sive cum omnibus pertinentiis suis, vel quicquid ipsi Massarii..... sedeat....... jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, vel aliqua Imperii nostri persona eum inde inquietare vel molestare audeat. Si quis autem hujus nostri praecepti contradictor extiterit, sciat se compositurum auri optimi Libras mille, medietatem Camerae nostrae, & medietatem praefato Raymbaldo dilecto & fideli nostro. Quod ut verius credatur, diligentiusque a cunctis observetur, manu propria corroborantes, & sigillo nostro subtus jussimus insigniri.*

Signum Domni Ottonis [monogram: O S] *serenissimi & invictissimi..........*

Otto III. Rambaldo Comiti Tarvisino nonnulla donat, Anno 1000.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Tertius Otto, Dei gratiâ Romanorum Imperator Augustus. Noscat omnium nostrorum fidelium industria, praesentium scilicet & futurorum, qualiter Heribertus Coloniensis Archiepiscopus noster dilectissimus fidelis *nostram humiliter exorando aggressus est clementiam, quatenus praedia & terram sive demortivam, sive nostro pertinentem Imperio*, Raimbaldo nostro amabiliter fideli, Tarvisiensi videlicet Comiti, *ea quae videntur sita, sicuti Postuima firmat in Plave, & de altera parte usque in Via Asolina, & inde firmantem in Musano, & de Musano usque in Capite Montis Belluni & de Monte Belluni per viam de Ruvigo firmantem in Plave, & iterum sicut currit Plavis in Postuima,* A *Imperiali largiri dignaremur Praecepto. Cujus itaque petitioni nostrae benignitatis animum praebentes, totam terram & praedia, seu demortiva, quae videntur in jam praenominatis locis & finibus, ac terminibus habere, vel quicquid inde in antea Raimbaldus Comes poterit acquirere, ei, prout juste & legaliter possumus, Imperiali concedimus pagina. Insuper* B *verò de Montecello quicquid antea per praeceptum habuit, confirmamus. Si quid inde remansit, aut inveniri potest inde, eidem jam praefato Raimbaldo simile praebemus pagina. Praecipientes verò jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Vicecomes, Sculdassio, vel aliqua summissa persona, hujus nostrae auctoritatis praeceptum inquietare seu molestare* C *praesumat. Si quis igitur &c.*

Signum Domni Ottonis *invictissimi Regis.*

Heribertus Cancellarius in vice Petri Cumani Episcopi & Archicancellarii recognovi.

Dat. Anno Dominicae Incarnationis Millesimo, Indictione XIII. Anno Tertii Ottonis Regni XVII. Imperii verò V.

Actum ad Sanctum Donninum.

Inter Chartas nobilissimi Asceterii sacrarum Virginum Sancti Zachariae Venetiis, donationem vidi factam eisdem Sanctimonialibus ab ipso *Rambaldo Comite Tarvisino* Anno MX. Ibidem quoque legebatur altera donatio Anno MXI. facta eidem Coenobio à *Rodoalda conjuge quondam Wangerii Comitis Tarvisini*, consentientibus D *Johanne, & Germanico ejus filiis*, & *Almerico Episcopo*, idest Tarvisino. Scrutare nunc diligenter ejusmodi Chartas. Cunctae *Allodium* sive *Proprietatem* praeferunt, nullumque in eis vestigium occurrit *Beneficii*. Neque dispar alterum Diploma, quod in Tabulario eorumdem Comitum Collaltinorum adservatur.

Ottonis III. Imperatoris Diploma, quo Dominico Candiano omnia illius bona & jura confirmat, Anno 998.

A *IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Tertius Otto divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus. Nostris fidelibus notum sit, quod nos* Dominico Candiano filio Vitalis Candiani, *ob servitium & jugem fidelitatem ipsius, omnem hereditatem vel possessionem paterno vel materno jure sibi pertinentem, seu quecumque de suo conquisita habet, vel habere poterit, nec non & terram de Ystria, unde sibi Ravenne dedimus Investituram, & omnia que habet, vel habere poterit cum terris, vinetis, pratis, pascuis, aquis, servis & ancillis, navibus, omnibusque rebus mobilibus & immobilibus, per hoc nostrum Praeceptum confirmamus & penitus corroboramus. Eo videlicet ordine, ut ipse suique heredes habeant, teneant, firmiterque possideant, habeantque potestatem tenendi, donandi, vendendi, cum eis Cartarum muniminibus, quibus ille comparavit vel acquisivit, vel quicquid eorum animus decreverit faciendi, nostra nostrorumque Successorum, & omnium* B *hominum contradictione, molestatione, & diminoratione penitus remotâ. Praecipientes denique jubemus, ut nullus Dux, Archiepiscopus, Episcopus, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdasius, Gastaldio, nullaque nostri Regni &c.*

Signum Domni Ottonis 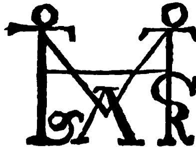 *invictissimi Imperatoris Augusti.*

Dat. III. Kalend. Junii Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVIII. Indictione XI. Anno Tertii Ottonis Regis XV. Imperii III.
Actum Romae feliciter. Deo gratias.

C Antiquiores etiam tabulas dabo testes ejusdem moris, quas acceptas refero insigni Chartophylacio Monasterii Placentini Benedictinorum Sancti Sixti.

Lotharius I. Imperator Eremberto ex Comitatu Astensi donat Curtem Eburlas, Anno 839.

D *IN nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Hlotharius divinâ ordinante providentiâ Imperator Augustus. Dignum est, ut Imperialis dignitas his, qui se tota fidelitate suis obsequiis submittunt, condignis beneficiis sublimentur. Quapropter cunctorum fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque cognoscat solertia, quia nos cuidam* Fideli nostro Eremberto *nomine* ex Comitatu Hastense *quemdam Curtem nostram Eburlas cum omnibus mancipiis, pertinentiis,*

A *nentiis, & adjacentiis ad se pertinentibus vel aspicientibus*, proprietario jure *contulimus*, hac de nostro in suo, suorumque heredum dominio libere transtulimus possidendo. *Unde pro firmitatis gratia ei hanc nostram auctoritatem fieri jussimus, per quam praecipimus, ut ab hinc & deinceps per hanc nostram auctoritatem eamdem Curtem cum omnibus mancipiis, pertinentiis, & adjacentiis suis, judiciariaque ditione*, proprietario jure teneat atque possideat, *absque cujuspiam contrarietate vel repetitione*, seu faciat exinde quicquid voluerit tam ipse quamque heredes ipsius. *Ut quoque haec nostra auctoritas pleniorem in Dei nomine habeat vigorem, & per futura tempora inconvulsam obtineat firmitatem, manu propria subter* B *eam firmavimus, & anuli nostri impressione adsignari jussimus.*

Signum HLOTARIUS *Hlotharii serenissimi Augusti.*

Dructemirus Subdiaconus atque Notarius ad vicem Agilmari recognovi & subscripsi.

Locus ✠ Sigilli.

Data IV. Nonas Maji, Anno Christo propitio, Imperii Domni Hlotharii Pii Imperatoris XIX. Indictione II.

Actum Papiae Civitate Palatio.

C In hisce Diplomatis jam deprehendisti notas apertissimas non *Beneficii*, sed *Allodii*, ab Augustis concessi. Hoc enim indicant illa verba *Proprietario jure*; quemadmodum & alia: *ac de nostro in suo, suorumque heredum dominio libere transtulimus possidendo*: nec non & ea; ut *proprietario jure teneat atque possideat; seu faciat exinde quicquid voluerit tam ipse, quamque heredes ipsius*. Neque tantùm *Allodia* Fidelibus suis contribuebant olim Augusti, sed ipsa *Beneficia* à potestate ac jure suo dimittentes, perpetua donatione in aliorum jus transferebant. Plura autem Diplomata supersunt, in quibus Imperatores & Reges alicui bona, *quae ipse ordine possidet Beneficiario, ad Proprium* concedunt: *datâ licentiâ, ut quicquid elegerit, vel voluerit, sicut & de reliquis Proprietatis suae rebus, absque alicujus potestatis contradictione faciat*. Hisce, aliisque ejusmodi verbis, quod antea *Beneficii* titulo possidebatur, *Proprietatis* deinde, seu *Allodii* nomine possessum, ad quoscumque heredes deferre licebat. Quod etiam animadvertas velim, si quis Vassallus D Beneficio aliquo ab Ecclesiis dato fruens, in Regem delinquebat, Beneficium ipsum devolvebatur ad Regium Fiscum; neque illud recipere poterat Ecclesia, nisi per novam Principis largitionem. Vide Chartam à Baluzio editam Tomo II. Capitular. pag. 1500. ubi Anno DCCCLXXVII. E *quidam noster fidelis* (idest Vassus) *Adelbertus nomine Alodium suum &c. Coenobio* (Sancti Germani Antissiodorensis)

A rensis) *liberalitatis munificentia per Chartarum instrumenta contulit. Abbas verò memorati Coenobii & reliqui Fratres ipsum Allodium jure Beneficiario & usufructuario eidem Adelberto denuo conferre studuerunt. Sed post haec ob illius negligentiam in Fiscum nostrum legaliter devenit. Et quia praefato Coenobio non aliter legitime, postquam in Fiscum nostrum deciderat, reddi poterat, nisi* B *per praeceptum nostrae auctoritatis &c.* Haec sunt verba Caroli Calvi Imperatoris in Diplomate per Baluzium evulgato. Idem verò ritus adhuc perdurat inter Imperii Leges. Neque id mirum. Nam vel si quando Reges ipsi Monasteria Monachis per iniquam consuetudinem eripiebant, ut C ea Beneficii titulo suis Vassis elargirentur, de qua re infra mihi erit sermo in Dissertatione LXXXIII. *de Monaster. in Benefic. dat.* novâ concessione opus erat, ut sacris Locis eadem restituerentur. Testis hujus moris, ut reliqua monumenta praeteream, erit nobis ejusdem Caroli Calvi Diploma, cujus elegans archetypum, quamquam alicubi corrosum, vidi in Tabulario Capituli Canonicorum Arretinorum. Ibi Carolus, nondum Imperator inunctus, dum Romam pergeret, Arretinae Ecclesiae Monasteriolum donat, & cuncta ad illud spectantia, sicut *ea Berulfus Imperialis Vassus Beneficiario ordine visus est habuisse.* Sed juvat ipsum Diploma producere, utpote hactenus luce carens.

Caroli Calvi Franciae ac Italiae Regis Diploma, quo Ecclesiae Arretinae ad luminaria concinnanda concedit Monasterium S. Angeli, & Fiscum Ajalta, Anno 875.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus gratiâ Dei Rex.* D *Si Loca Deo dicata seu procerum hominum insidiis, seu neglectu quolibet adnihilata restauramus, & ad pristinum statum reducimus, procul dubio à Domino nostro Jesu Christo id nobis recompensari non dubitamus. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium ac futurorum noverit industria, quia sicut* Johanne E *venerabili* Aretino Episcopo *suggerente didicimus, Monasteriolum Sancti Angeli honore constructum, Monachorumque usibus collatum quondam exstitit, sed nunc non solùm Monachis caret, verùm etiam omni neglectu fatiscit. Unde nos considerantes ejus misericordiam, qui nos ad hoc culmen provexit, ut & destituta restauremus & neglecta, eo favente, ob cujus amorem constructa sunt, recuperemus: concedimus praefatum Monasteriolum cum omnibus ad se pertinentibus rebus ac familiis, & offerimus Ecclesiae beati Donati, ubi ejus sanctissimum Corpus humatum est, ad luminaria concinnanda, & ibidem Deo famulantium st....... providenda & ministranda, in integrum & ubi aliquid ad id pertinere dinoscitur, cum Ecclesiis ac domibus domnicatis & colonitiis, servis & aldionibus utriusque sexus: idest Colonariam & reliqua*, quae sicut ea Berulfus Imperialis Vassus Beneficiario ordine visus est habuisse ...... *cum vineis, campis, pratis, silvis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus, cultis & incultis, praefato beato Donato ob remedium animae meae, carissimaeque conjugis, & amantissimae prolis hereditario jure in perpetuum offero possidenda. Simulque concedimus ei*

Fiscum

Fiscum nostrum, quod dicitur Ajalta, cum omnibus ad se pertinentibus de Turri in integrum, & in locis Spungiano, Materno, Curreco, vel ubicumque infra Comitatum Aretinum praesens Fiscus aliquid habet, cum Ecclesiis, domibus... pratis, pascuis, silvis .... jam dicto beato Donato trado & in perpetuum Ecclesiae suae habendum concedimus, eo A *videlicet ordine, ut quicquid Episcopus, qui pro tempore fuerit, ad utilitatem ipsius prospexerit, exinde liberam habeat potestatem, ceu de reliquis rebus longevis retro temporibus possessis. Ut verò hoc nostrum munus per cuncta Deo favente tempora inviolatum permaneat, manu propria subter firmavimus, & anulo nostro sigillari jussimus.*

Signum Karoli 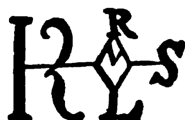 *gloriosissimi Regis.*

Audacher Notarius ad vicem Gozlani recognovit & subscripsit.

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Datum III. Kalend. Octobris, Indictione IX. Anno XXXVI. regnante Karolo Rege, & in successione Hlotharii VI. & successionis Hluduvici I.

Actum Papia Civitate.

Habemus heic Carolum Calvum Franciae Occidentalis Regem, & recèns Italico Regno potitum, qui Annum Primum hujus Regni dinumerare incipit sub titulo *Successionis Hluaowici*, hoc est, Ludovici II. Augusti, proxime praeterito Mense Augusto vitâ functi. Iter in Italiam Kalendis Septembribus Anni 875. Calvus susceperat. En ipsum ejusdem Mensis die 29. jam ab Italis Regem consalutatum. Dixi non semel, eam fuisse *Allodiorum* naturam, ut liberum Domino foret quemcumque de iis contractum inire, veluti de re propria, neque Regum investiturâ aut B concessione novâ opus fuisse. Verùm en tibi Diploma Ludovici III. Italiae Regis, Johanni Presbytero *concedentis & confirmantis jure Proprietario Cortem Mercoriatico in territorio Regiensi, quam ipse ab antecessoribus nostris per Praeceptum juste & legaliter obtinuit*. Ergo, inquies, Allodia quoque Beneficiorum legibus obnoxia fuere, C quando à novis Regibus eorum Investitura & confirmatio petenda erat. Sed praestat ipsum Diploma integrum proferre, cujus archetypum vidi in Chartario Capituli Canonicorum Regiensium.

Confir-

Confirmatio Curtis Mercoratici facta Johanni Presbytero à Ludovico III. Italiae Rege, postea Imperatore, Anno 900.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Hludovicus divinâ favente clementiâ Rex. Si necessitatibus atque utilitatibus fidelium nostrorum, divini cultus amore faventes, subvenire curamus, procul dubio fructum divini muneris à Domino consequi non dubitamus, imitantes vestigia predecessorum Patrum nostrorum Regum piorum. Quapropter notum esse volumus omnibus sancte Dei Ecclesie fidelibus & nostris tam presentibus quam & futuris, quia quidam fideles nostri Adelelmus *inclitus* Comes *strenuusque* Consiliarius noster, *nec non &* Raterius *noster dilectus* Comes, *nostram adeuntes serenitatem, enixius postulaverunt, quatinus cuidam Fideli nostro* Johanni Presbitero *Cortem quandam nostram, que dicitur Merceriatico, in territorio Regiensi, que hactenus pertinuit ad eundem Comitatum, & ipse ab antecessoribus nostris per preceptum juste & legaliter obtinuit; Nos iterum ei Precepto auctoritatis nostre* jure Proprietario *concederemus, & confirmaremus. Quorum precibus assensum prebentes, hoc serenitatis nostre Preceptum conscribi decrevimus, per quod predictus Presbiter Johannes, suique heredes, vel cuicumque dederint eamdem Cortem Merceriaticum consistentem, ut jam dictum est, in Comitatu Regensi, cum omnibus rebus inibi pertinentibus vel aspicientibus, tam mansis, quàm casis, massaritiis, diversisque territoriis, pratis, pascuis, vineis, campis, cultis & incultis, silvis, arboribus pomiferis & inpomiferis, montibus, planitiebus, ripis, rupinis, aquis, aquarumque decursibus, postis seu & molendinis, atque piscationibus & familiis utriusque sexus, de nostro jure & dominio in ejus jus & potestatem modis omnibus* jure Proprietario, quae ab antecessoribus nostris juste & legaliter obtinuit, nos ei concedimus, & confirmamus, ut habeat, teneat, atque possideat, faciatque exinde quicquid ejus decreverit animus. *Et volumus, potestatemque habeat donandi, vendendi, commutandi, seu pro anima judicandi, vel quicquid voluerit faciendi, remota totius potestatis inquietudine. Si quis autem contra hoc nostre Institutionis Preceptum in aliquo violare presumpserit, sciat se compositurum auri optimi Libras triginta, medietatem Palatio nostro, & medietatem prefato Johanni Presbitero, suisque heredibus ac proheredibus. Et ut hec nostre preceptionis auctoritas nostris, futurisque temporibus inconvulsam atque inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria subter roborantes, anuli nostri impressione insigniri jussimus.*

Signum Domni HLVDOVICVS (monogramma) *Hludovici gloriosissimi Regis.*

Arnulfus Notarius ad vicem Liutuardi Episcopi recognovi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Datum Pridie Idus Octobris, Anno Incarnationis Dominice DCCCC. Indictione IV. Anno verò Domni Hludovici gloriosissimi Regis in Italia Primo.

Actum Olonne feliciter.

A Affine huic accipe alterum Diploma, ad Berengarium I. Augustum spectans, cujus autographum adservatum in Archivo celeberrimi Monasterii Sancti Zenonis Veronensis ego prae oculis habui.

Concessio sive Confirmatio Curtis Breoni facta Berctelo filio Teutelmi à Berengario I. Imperatore, Anno 920.

B IN *nomine Domini Dei aeterni. Berengarius divinâ favente clementiâ Imperator Augustus. Noverit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumq; presentium scilicet, & futurorum industria*, Odelricum *gloriosum*. Marchionem, *dilectumque* Fidelem nostrum, *humiliter nostram exorasse clementiam, quatenus quandam Curtem, que Breoni dicitur, & nominatur Senevelio, suisque appendiciis, Vaone videlicet & Vigolengo, cuidam* Fideli nostro Berctelo *in integrum, sicut* pater suus Teutelmus *eandem Curtem detinuit, concedere* jure Proprietario *dignaremur. Cujus precibus acclinati, eandem Curtem, que nominatur Senevollo, suisque appenditiis, Vaone, videlicet & Vigolongo prenominato fideli nostro Berctelo in integrum, sicut suus pater Teutelmus prelibatam Curtem detinuit*, perhenni jure, Proprietario nomine concedimus & largimur, ac de nostro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfundimus ac delegamus, *una cum casis, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, salectis, sacionibus, aquis, aquarumque decursibus, molendinis, piscationibus, montibus, vallibus, planiciebus, paludibus, pensionibus, cerretis, olivetis, rovoretis, castanetis, servis & ancillis,* C *aldionibus & aldianas, omnibusque ad se juste & legaliter pertinentibus: ad habendum, tenendum, vendendum, commutandum, alienandum, pro anima judicandum, & quicquid voluerit faciendum, totius potestatis contradictione remota. Si quis igitur hoc nostre auctoritatis & concessionis Preceptum infringere vel violare aliquando temptaverit,* D *sciat se compositurum auri optimi Libras septuaginta, medietatem Camere nostre, & medietatem jam prenominato Berctelo, suisque heredibus &c.*

Signum Domni 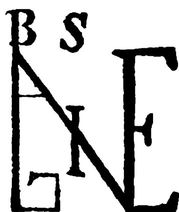 *Berengarii Serenissimi Imperatoris August.*

Johan-

Johannes Episcopus & Cancellarius ad vicem Ardingi Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Data VIII. Idus Septembris, Anno Dominice Incarnationis DCCCCXX. Domni verò Berengarii serenissimi Regi XXXIII. Imperii autem sui V. Indictione VIII.

Actum Papiae, in Christi nomine feliciter. Amen.

A Uti quisque videre potest, Curtem hanc in Allodium sive *perenni jure*, & *Proprietario nomine*, *Berctilus Fidelis*, hoc est Vassus, ab Imperatore impetrat. Atqui eadem illa est, quam illius *pater Teutelmus jure* eodem *Proprietario* possederat. Quidnam liberius, quàm quod Proprium est? Et nihilo secius nova ejusdem Curtis concessio B seu confirmatio à filio impetranda fuit. Et quidem Augustus ille ait: *Concedimus & largimur, ac de nostro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfundimus &c.* Sed animadvertendum est, quaesita hujusmodi Diplomata fuisse à plerisque etiam Allodiorum dominis, ut major exinde quies & tutela accederet an- C tiquo suo juri & possessioni per novam concessionem seu confirmationem novi Principis, supremi terrarum illarum domini. Potissimum verò id sibi procurandum censebant, quibus erant praedia, à Regibus aut donationis, aut alio titulo ad ipsos translata. Verebatur enim quisque, ne Fiscus veterem possessionem repetens, molestiam sub novo Principe sibi crearet. Praeterea supremum Dominum ejusmodi ratione agnoscentes, ejusque Privilegio muniti, immunitatem majorem à potentium vexatione consequebantur. Quam rem altero exemplo confirmatam volo. Lotharius I. Augustus Monasterio Ticinensi Sanctae Mariae Theodatae, nunc *della Posterla*, quamdam muri publici partem concesserat. Attamen *Caila* sacri loci Abbatissa, ac si de Beneficiaria re ageretur, ad Ludovicum II. Imperatorem Lotharii filium suas preces detulit, ut idem donum Ascetério suo nova concessione firmaretur: quod & factum fuit. Ita *Deodata* altera Parthenonis illius Abbatissa, idem postulandum arbitrata est à Berengario I. Italiae Rege, quum tamen *Allodii*, non *Beneficii*, titulo facta fuerit prima donatio. Utrumque Diploma ex Tabulario Coenobii illius descripsi. In primo faciem quidem archetypi vidi; sed nullum ibi, si bene memini, erat vestigium Sigilli antea appositi.

Diploma Ludovici II. Imperatoris, quo Cailae Abbatissae Monasterii Sanctae Mariae Theodatae Ticinensis confirmat donationem muri publici ejusdem Urbis, Anno 871.

IN *nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Hludowicus gratiâ Dei Imperator Augustus. Si circa &c. Igitur omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque noverit industria, qualiter quaedam Dei ancilla* Asia quondam Abbatissa Monasterii sanctae Dei Genitricis Mariae *pro diversis utilitatibus ejusdem Monasterii expetiit praecepta à Domino ac Genitore nostro Hlotbario Imperatore de quadam terra muroque juxta Monasterium ipsum &c. Nos autem precibus* Cailae ipsius Monasterii *religiosae* Abbatissae, *atque Congregationis e-* A *jus stimulati, ob animae nostrae mercedem pie considerantes haec omnia, sicut à Domino ac Genitore nostro concessa sunt, inconvulse concedimus ac firmamus &c. Precipientes ergo jubemus, ut nemo fidelium nostrorum parti predicti Monasterii de his omnibus, quae supra à nobis concessa sunt, quolibet tempore ullam praesumat inferre molestiam aut contrarieta-* B *tem, sed sub omni integritate, sicut à nobis concessa sunt, & hac nostra auctoritate condonata sunt, perenniter ad utilitatem Monasterii sine diminutione permaneant &c.*

Signum [monogram] *Domni Hludowici serenissimi Augusti.*

Et ego Gauginus Sacerdos atque Cappellanus jussu ipsius Serenissimi Augusti scripsi & ....

Acta Beneventi.

Data XVIII. Kalend. Majas, Anno Christo propitio Imperii Serenissimi Augusti Domni Hludowici XXII. Indictione IV. feliciter in Domino Amen.

Berengarius I. Italiae Rex Monasterio Sanctae Mariae Theodatae Ticinensis donat quamdam partem muri publici ejusdem Civitatis, Anno 913.

IN *nomine Domini Dei aeterni. Berengarius Rex. Si sanctis ac venerabilibus locis temporalis subsidii opem impendimus, ad cumulum divinae remunerationis id nobis pertinere confidimus. Proinde noverit omnium fidelium sanctae* C *Dei Ecclesiae, nostrorumque presentium scilicet ac futurorum industria; quoniam* Risinda *religiosissima* Monasterii Deodatae Abbatissa, *per* Johannem *reverentissimum sanctae* Ticinensis Ecclesiae Episcopum, *devota supplicatione nostram*

ſtram exoravit clementiam, *quatenus eidem ſancto & venerabili Monaſterio quandam partem muri publici Civitatis Papie*, *habentem in longitudine pedes legitimos nonaginta unum*, jure proprietario *pro utilitate atque opportunitate prefati Monaſterii uſque in perpetuum concedere dignaremur*. *Cui à Septentrionali parte infra murum ipſius Civitatis adjacet hereditas Gotfredi*, *ab Oriente verò*, *& Occidente*, *atque Meridie circum cingitur poſſeſſionibus jam dicti Monaſterii*. *Cujus precibus acclinati*, *& amore Dei*, *Sanctaeque ſemper Virginis Mariae ſuccenſi*, *eundem murum prefato Monaſterio perpetualiter concedimus & largimur*, *ac* de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium tranſfundimus ac delegamus; *ſicut pretaxata declarant confinia*; *hoc in mandatis dantes*, *ut eundem murum pars prefati Monaſterii frangat*, *& portas ad utilitatem ipſius ſancti loci faciat*; *& quodcumque voluerit aedificium poteſtative inibi conſtruat noſtrâ magnifiâ & Regali auctoritate*, *ſopitâ omni publicâ repetitione*. *Si quis igitur hoc noſtrae conceſſionis preceptum infringere vel violare temptaverit*, *ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum*, *medietatem Camerae noſtrae*, *& medietatem praedictae Riſindae venerabili Abbatiſſae*, *ejuſque ſucceſſoribus*. *Quod ut verius credatur*, *& diligentius obſervetur*, *manu propria roborantes*, *de anulo noſtro ſubter inſigniri juſſimus*.

Signum Domni *Berengarii ſereniſſimi Regis*.

Johannes Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Data IV. Idus Auguſti, *Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXIII. Domni verò Berengarii piiſſimi Regis XXVI. Indictione Prima*.

Actum Papiae in Chriſti nomine feliciter. *Amen*.

Ad *Feuda*, ſive *Feoda*, quod attinet, quoniam de iis integra volumina in Juriſperitorum pluteis proſtant, paucis rem expediam. Hujus vocis fortaſſis adhuc parum comperta eſt origo. Alii à *Foedere*, alii à *Fidelitate* vel *Fide* alii à Germanicis vel Danicis vocibus illam deduxere. Seldenus, Cantarellus, Voſſius, & alii opinionem hanc praeferunt, ut *Feodum* ſignificet *mercedem* ſive *ſtipendium*, illudque definiunt, nempe *Jus praedio alieno ſemper utendi & fruendi*, *ex datum lege*, *ut qui Beneficium hoc accepit*, *obſtrictius ſit ad militiam pro Domino*, *vel aliquid ſervitium bona fide praeſtandum*. Nuper etiam Clariſs. Vir Marchio Scipio Maffejus, quum in Papyro vetuſtiſſima venditionis oſtendiſſet *ſex uncias fundi nulli antea donatas*, *commutatas*, *infeduciatas &c.* hanc conjecturam propoſuit. *Forſe dal verbo*

verbo Infeduciare non più scopertosi, ch' io sappia, provenne quello d' Infeudare, e così il nome di Feudo, del quale originazioni sono state speculate Daniche e Sassoniche. An primùm prodierit verbum *Infeduciare*, quum idem sit atque *Infiduciare*, Du-Cangius in Gloffar. Latin. ad vocem *Fiducia* ostendere poterit. In praecedenti quoque Differtat. X. de *Minor. Just. Ministris*, Charta Lucensis Anni DCCCXXII. *Infeduciare* habet. At quod est ad originem *Feudi*, vereor ut quisquam ejusmodi conjecturae subscribat. Nihil aliud antiquis fuit *Fiduciare*, sive *Infiduciare*, quum de fundis agebatur, nisi *pignori dare* sive *oppignerare*, quamquam censuerit Isidorus, exiguum aliquod discrimen intercedere inter *Fiduciam*, & *Pignus*. Liutprandus Langobardorum Rex in Lege V. Lib. 6. Anno DCCXXIV. promulgata (ut habetur Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum) agit de *Infante*, *qui res suas cuicumque vendiderit*, *aut Infiduciaverit*.

A At aliud est *Pignus*, aliud *Feudum*, uti etiam aliud *Emphyteusis*, & *Pignus*. Quare etiam post invectum nomen *Feudi*, antiquo eodem sensu perrexerunt Itali adhibere vocem *Infiduciare*. In Charta Anni MLIII. apud Puricellium in Monumentis Basilicae Ambrosianae, *Alicui dare*, *vel commutare*, *vel libellare*, B *vel venumdare*, *aut in Beneficium dare*, *sive per Pignus Infiduciare*. Ubi vides, diversa duo fuisse, in *Beneficium*, sive *Feudum dare*, & *per Pignus Infiduciare*.

Liceat praeterea mihi Chartam producere, quam acceptam refero singulari erga me humanitati celeberrimi Viri D. Guidonis Grandii Abbatis Camaldulensis, & publici in Licaeo C Pisano Mathematicae Professoris. Eam ille rescripsit ex authentico existente in Archivo Archiepiscopii Pisani. Ibi agitur de vendendis *praediis tam Commendatis*, *quam Infiduciatis*, hoc est de Allodiis: nam Feudalium rerum interdicta erat alienatio.

Concordia inter Bonifacium Marchionem, postea Tusciae Ducem, & Magefredum Ubaldi filium, de permutandis variis Castris & praediis, Anno 1034.

IN *Christi nomine &c. Die Sexto Calendas Aprilis*, *in loco*, *que vocatur* Mantua, *in presentia bonorum ominum*, *corum nomina subter leguntur*: *stetit atque convenit inter* Bonefacius Marchio, filius quondam Teudaldi itemque Marchio, *necnon inter Magefredus filius quondam Ubaldi*, *ut ab hodie usque ad terminum VII. Calendas Madii debent se conjungere ambes partes ad locum*, *que vocatur Masima*..... *as*, *in presentia* Ugoni Comitis, *& quale ejus ante alterum ibi venerit*, *expectet alterum usque ad occasum Solis*. *Et cum ibi conjuncti fuerint*, *tunc predictus Magefredus debet facere Cartula venditionis*, D *& Conjuge sua debet facere Cartulam de sua portione*, *quam sibi pertinet de illa hereditate in domo sua in Misso predicti Bonefacii*, *& ibi in judicio laudare*. *Insuper predictus Bonefacius*, *aut in quale persona ipse Bonefacius elierit*, *nominative de sua portione*, *que est medietas de Castro uno*, *quod nominatur Scanellum*, *& in circuitu ejusdem Castri cum duo-* E *centis tornaturis*, *simul & medietatem de sua portione de casis & omnibus rebus ad eodem Castro & Curte pertinentibus*, *verum etiam & medietatem de omnibus Castris*, *& Cappellis*, *sive casis domnicatis*, *& massariciis*, *& rebus domui coltile*, *atque universisque rebus*

terri-

A *territoriisque, condam Ademarius Avius suorum ab uno anno in retro detinuit, antequam mortuus fuit: sed & nunc Magefredus detinet tam de propriis, quamque* Comendaticiis *vel* Infiduciatis *rebus in montaneis locis à Monte Maurisini, & à Salterno, & ad ipso Monte usque ad Reno in sursum, medietatem; in planiciebus vero locis, sicut idem cernitur à Monte Maurisini subterius* B *usque à paludibus, & ad ipso Monte usque ad Savi, & à palude usque ad Alpem, tertiam partem; de Servis vero & Ancillis, Aldiones & Aldiane in montaneis locis in predictis rebus abitantibus, de sua portione similiter medietatem: in planiciebus vero habitantibus, eseptis illis, qui asidue de domnicata stipendia vivunt. Eo die in pre-* C *sentia suprascripti Ugoni Comiti predictus Magifredus sine Dei impedimento debent ipsa Cartula judicio laudare & exspendere si....... Judices predicti Bonefacii judicaverint, & quantum predictus Magefredus ab illa die in antea de predictis rebus, que condam Admarius detinuit, adquesierit tam in montibus quam in planiciis, predictus Bonefacius* D *debet abere medietatem tam de prediis, quàm de* Comendatis, & Infiduciatis *rebus. Et insuper promisit ipse Mangefredus predicti Bonefacii facere securitatem sacramenti per suum Nuncium in illa die de ipsis rebus, unde ipse & Conjuge sua, Carta fecerit, & de omnibus aliis rebus, que ipse nunc detinent, aut ei evenerit de rebus commu-* E *nis acquisitis, ut ipsa ei tollere non debent, nec fecerit tollere, nec ejus jura, vel membra, neque ullam apprensionem ad suum damnum. Et taliter obligavit se ipse Magefredus, ut si hec omnia, que supra legitur, taliter non adimpleverit, qualiter supra legitur, & suam portionem de Castro & Curte, que dicitur Renzuli, deveniant in potestate*

predicti Bonefacii proprietario jure, & faciad ipse & suos heredes quicquit voluerit, sine omni contradictione predicti Magifredi, suorumque heredibus. Et ipse Bonifacio Marchio una cum Richilda Conjuge sua *debent facere in predicto Magefredo, seu in suo Misso Cartula venditionis, seu oblicacionis de illa medietatem, que predictus Magefredus nunc detinet de sua portione debet dare Bonifacio Marchioni de illis rebus, que Admarius detinebat ab uno anno, antequam mortuus fuisset, medietatem à Monte Mauresini, & à Salterno in sursum usque ad Alpe: in planiciebus verò..... ipso Monte Mauresini subterius usque ad Savis, à palude usque ad Alpe, due portiones debet abere predictus Magefredus..... de omnibus rebus, que quondam Admarius detinuit, & ipse Magefredus nunc detinent. Et ipse Bonefacius debet facere Cartam, & predictus Magefredus de duocentis tornaturis infra Plebem Sancti Petri, que vocatur in Barbarorum, de similiter bonis rebus, que quondam Admarius detinuit, deinceps adquesierint tam in montibus quam in planiciis, ipse Mangefredus debet abere medietatem de prediis, & porcariis, quamque de* Comendatis *vel* Infiduciatis *rebus. Et insuper promisit ipse Bonefacius facere securitatem sacramenti ad suum Nuncium de ipsis rebus; unde ipse Bonefacius Cartam fecerit, & de omnibus aliis, quem ipse detinent, aut tenere evenerit de rebus universis adquisitis, ut ipse & tollere non debent, nec fecerit tollere nec jura nec membra, neque ullam apensionem ad suum damnum. Et ipse Bonefatius debet cum Conjuge sua laudare & expendere, sicuti Judices predicti Magefredi judicaverint. Et taliter spopondit & oblicavit se predictus Bonefacius: ut si predictus Magefredus & omnia, que supra legitur, adimplere voluerit, & ipse Bonefacius*

facius se subtraxerit, aut amplius deacquisierit, tam predictus Magefredus abead predicta Corte & Castro de Monte Renzoli proprietario jure, & faciad quicquit voluerit, sine contradictione predicti Bonefacii, suisque heredibus. Et in eo tinore, ut supra legitur, Bonefacius filius quondam Enrici de sua portione de omnibus rebus, seu Servos & Ancillas, quas de quondam Adamarius fuit, & ipse Bonefacius Enrici filius nunc detinet, excepto illis omnibus rebus, seu Servos & Ancillas, que sunt . . . . . simulque de predicto Castro & Curte que nominatur Monte Renzuli ublicavit adversum predictum Bonifacium, quemadmodum fecit Magefredus, ut supra legitur; & Bonefacius Marchio similiter promisit facere Bonifacio Enrici filio, sicuti debet facere predicto Mangefredo.

Factum est hoc tempore Domni Curradi Imperatori Augusti, Anno Imperii ejus Septimo, suprascripto die, Mense Martii, Indictione Secunda.

Atto, Benno, Arduinus, Ubaldus, Teuzo, Marchesello, Sigefredus, Pachanellus, Bernardus, Geremia, Azo, interfuerunt.

✠ *Signum Johanne Notario ibi fuit, & unc breve scripsi.*

An ante Saeculum XI. invectum revera fuerit nomen *Feudi*, ego nondum è probatis tabulis didici. Quod certum est *Feudum* appellari coeptum est Castellum, praedium, & si quae sunt alia tradita ad usumfructum alicui, dum vita accipientis perduraret, qui propterea pollicebatur fidelitatem & servitium Domino, illiusque exinde *Vassallus* constituebatur. Ejusmodi *Feuda* diu etiam perrexere appellari *Beneficia*, quod nempe ad morem veterum Beneficiorum traderentur, & dominium directum Castelli aut fundi, Domino stabile permaneret. Verùm, ut vidimus, Vassi olim, seu Vassalli creabantur, quamquam nullum eis conferretur Beneficium; neque ex vi *Beneficii*, sed tantummodo ex munere *Vassatici*, praestari consuevit Seniori Fidelitatis juramentum. Contra Seculis posterioribus ratione tantum *Feudi Vassallus* quisque efficiebatur; & Feudi concessio obligationem *Fidei*, ac tutelam Domini directi, sive Senioris conjunctam habebat. Praeterea veterum *Beneficia* ad vitam duntaxat accipientis protendebantur. *Feuda* verò etiam ad filios ac nepotes transferebantur, uti infra ex Lege Conradi I. Augusti intelliges. Mihi Seculo tantùm vulgaris Aerae XI. Chartae occurrere incipiunt, in quibus expressum *Feudi* nomen legitur; & siquidem Scriptores *Beneficii* vocabulo utuntur, per illud significant, quod nunc *Feudum* appellamus. Praeter alia exempla in hoc Opere legenda, unum profero, desumtum ex autographo existente in Archivo supra laudati Monasterii Veronensis Sancti Zenonis, in quo Beatrix Ducissa Tusciae, & Mathildis Comitissa ejus filia, eidem Monasterio bona restituunt, eâ conditione adjectâ, ne alicui deinceps *per Libellum*, aut *in Beneficium* tradantur.

Beatrix Comitissa Ducissa Tusciae cum filia sua Mathilde, refutationem quarumdam terrarum facit Monasterio Veronensi Sancti Zenonis, Anno 1073.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Ego* Beatrix Comitissa, & *gloriosa* filia mea Mathildis, *omnibus fidelibus Christi notum esse volumus, quod ego Beatrix Comitissa cum preclara filia mea Mathilde, amore Dei, & sanctissimi*

Con-

Confessoris Christi Zenonis instinctae, per A
lignum, quod in nostris tenebamus manibus, in presentia Fratrum Monasterii ipsius Sancti Zenonis, & aliorum bonorum hominum, quorum nomina subtus leguntur, refutavimus in manu Domni Werinheri Abbatis *illas res ipsius Monasterii, quas nos habere visae sumus, idest Vouferrario, & Voupigozzo, &*
Runco Cavelo, & Fatuledo, cum omni B
jure & reditu & districtu, & porcis & multonibus; & res illas Monasterii in loco, qui dicitur Barche, sito in confinio Treaunciolo, & Runco Hostilienses, cum omni jure & reditu pro remedio animae nostrae, seu Gotefridi Ducis & Bonefacii Marchionis, *vel ceterorum parentum nostrorum, ea videlicet ratione,*
ne, ut Monachi ibidem Domino servien- C
tes illa bona ad victum suum omni tempore habeant pro sempiterna nostrarum animarum recordatione. Et Abbas, qui modò est, vel sui successores, non habeant licentiam alicui personae per Libellum, aut in Beneficium dare. Si autem iste Abbas, vel aliquis suus successor illa bona, quae supra leguntur, per aliquod ingenium abstraxerit à victu Fratrum, aut alicui per Libellum, aut in Beneficium dederit, ad manus nostras, aut nostrorum heredum reverti debeant; insuper centum Libras Denariorum Veronensium nobis debeat componere.

Actum est hoc in Monasterio Sancti Zenonis in Refectorio Fratrum, Anno ab Incarnatione Domini MLXXIII. Indictione XI. in die Sabbati, quod est quarta Idus Augusti, in Festivitate Sancti Laurentii Martyris Christi feliciter. Et ut hoc à nobis factum esse cercius credatur, Sigilli nostri impressione confirmatum manifestetur.

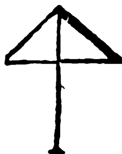
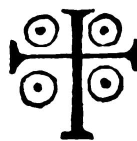

Anselmus Episcopus Lucensis huic facto interfuit.
Bulgaro interfuit.
Mainfredus interfuit.
Rogo Judex interfuit.

Sigillum cereum.

Consule interea Chronicon Farfense à me editum Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. Ibi pag. *616. filii Crescentii Comitis, accepto Castello Tribuco* à Berardo Abbate Farfensi circiter Annum MLXXXIII. *obligaverunt se & heredes suos, ut non facerent, nec consiliarentur, ut Domnus Berardus Abbas vitam perderet, aut membra, aut malampresam haberet, & contra omnem hominem adjuvarent illud tenere & defendere bonâ fide &c.* En certa *Feudi* indicia, appositumque ejus caussâ sacramentum. Beatricis quoque imitatrix Mathildis Comitissa illius filia, ut habet Donizo in ejus Vita Lib. 2. Cap. 2. quoscumque poterat sibi devinciebat,

Multos cum Feudo, multos munus tribuendo.

Sed ut habeas non rem tantùm, sed & nomen *Feudi* Saeculo Christi XI. accipe, quae Landulfus Senior Mediolanensis Historicus Anno MLXXXV. scribebat in Historia à me edita Tomo IV. Rerum Italicarum. Agens ille de Landulpho Archiepiscopo Mediolanensi, qui Anno DCCCCXCVI. florebat, in haec verba loquitur: *Propinquis, quos in Carcanensi Oppido habebat, de beati Ambrosii Archiepiscopatus bonis quadraginta millia modios terrae fructuum, ut illos omnes ditaret vicinos, per Feudum dedit.* Praeterea *Feudi*, sive *Feodi*, expressa mentio habetur in Charta Ferrariensi, eodem Seculo, scriptâ, nobisque servatâ in Collectaneis suis MStis à Peregrino Prisciano Ferrariensi: ex qua intelligas, *Servitii* tantummodo, non verò *Census* fuisse impositam Vassallo obligationem, quamquam verum sit non defuisse Feuda, quae Censum quoque quotànnis redderent.

Landulfus Episcopus Ferrariensis investituram nonnullarum rerum concedit Nordilo de Castello Veteri, cum conditionibus quibusdam, Anno 1091.

A*Nno ab Incarnatione Domini Millesimo Nonagesimo Primo, die... Mensis Madii, Indictione XII. Cum esset* Domna Matilda, *gratiâ Dei* Ducatrix & Comitissa, Marchionis Bonifatii filia, *in loco Sancti Cexarii, ibique* Bernardum Vicarium Romane Ecclesie, & Parmensis Episcopus *cum ea, &* Ugo Mantuanum Episcopum, *& Ubaldum Judicem, & Gandulfum Judicem de Arcelada, & Gulielmum de Ferrara, & Petrum Taurellum, & Ubertum Pre-Fantini, atque Uguidonem Azonis, Azo de Sala, Rainerium filium Bulgarelli, Albericum de Nonantula, Ribaldum de Vignola, & plures alii. In eorum presentia investivit* Domnus Landulfus Episcopus Sancti Georgii de Ferrara *Nordilum de Castello Veteri, & ejus filios, qui de eo extiterint, de omnes res illas juris Sancti Georgii, sicuti Conon de Calaone dedit infra Plebibus Sancti Martini, & Plebe Sancti Donati, & Plebe Sancti Georgii ad Ecclesiam Sancti Georgii de Ferrara, ut prefatum Nordilum, & ejus filiis habeant & teneant ex parte memorate Ecclesie* nomine Feodi *sine omni contradictione suprascripti Episcopi, & ejus successoribus. Ita tamen ut serviat Domne Matilde diebus vite sue, & post ejus decessum serviant Episcopo & sui successores, sine omni contradictione Domne Matilde & ejus heredibus. Pena verò*

inter

A *inter eos posita fuit, quod si suprascriptus Episcopus, vel suus successor tulerit prefatum* Feodum *predicto Nordilo, vel suis filiis, sine convicta culpa Feodum perdendi obligavit se, suos successores esse......... nomine pene Libram unam auri optimi. In presentia suprascriptorum testium predicta Domna Matilda fecit finem de prenominatis rebus* B *in manu Domni Landulfi Episcopi quod amplius non agerent, neque causarent, neque ipsa, neque sui heredes adversus Ecclesiam, neque Pastorem Ecclesie, vel cui ipsi dederint, pro timore Dei & anime sue remedium.*

Ego Dominicus Sacri Palatii Notarius scripsi, & subscribendo complevi & interfui.

C *In Deï nomine, Anno Christi MCLXXVIII. temporibus Alexandri Papae, & Federici Imperatoris, die X. exeunte Mensis Junii, Indictione XI. Ferrarie in domo Episcopi, ego Horrisius Dei gratià sancte Ferrariensis Ecclesie Notarius hoc Instrumentum autenticum de veteri in novo transcribo, nec plus minusve in hac Carta novationis* D *designo; quod reperi apud Albertum quondam fratrem Mangini filium Guizardi de Nordilio.*

Frequentiores deinde in Archivis offerre se incipiunt tabulae, formulis bene conceptis *Feudum* exprimentes, è quibus unam ex Estensis Chartophylacii apographo dabo, scriptam Anno Christi MCXXX. in Disserta- E tione XXXIII. *de Origin. Vocum Italicarum*. Dixi, nondum mihi oblatum fuisse vocabulum *Feudi* in minime dubiis monumentis ante Seculum XI. Qui secus putant, videant, num legitimis tabulis nitantur. Goldastus quidem Caroli Crassi Constitutionem edidit *de Expeditione Romana* Anno DCCCXC. in qua *Feodi* mentio. Ast illam, ut alibi ajebam, inter figmenta amandandam, Notae ipsae Chronologicae, ac potissimum Historica documenta evincunt. Frustra quoque agat, quisquis Diploma Bobiense ejusdem Caroli Crassi Augusti, Anno Christi DCCCLXXXIII. ut fertur, datum, editumque ab Ughellio Tom. 4. Italiae Sacrae, & in Bullarii Casinens. Tom. 2. à suspicione falsi vindicare conetur. Utinam possem & ego idem praestare, gratumque animum meum erga humanissimos Bobienses Monachos, sanctumque illum locum hac etiam occasione testari. Sed nobis continuo reponent Eruditi emunctae naris, tunc inauditum fuisse investire aliquem *jure honorabilis Feudi*, uti & titulum *Consiliarii nostrae Signaturae*, ut reliqua omittam, quae non Caroli Crassi, sed posterioris aevi ritum olent. Eâ etiam de caussâ alterum Diploma, Lotharii videlicet Primi inter Augustos, à Margarino evulgatum pag. 27. nuper memorati Tomi 2. Bullarii Casinens. exploserunt Eruditi, datum, ut dicitur, Anno Christi DCCCXLVI. quum in eo Imperator Hilduinum Abbatem *jure honorabilis Feudi* investiat de Comitatu Bobiensi. Ad me quod attinet, serius *Feudi* vocabulum, eique adnexas obligationes, invaluisse reor. Neque praedia tantùm, sed & ipsi Comitatus, Marchiae, & Ducatus, sensim titulo Feudali coepta sunt tradi. Regum quoque ad exemplum Duces, Marchiones, Comites, paritérque Episcopi & Abbates, sibi *Vassallos* comparare *Feudis*, hoc est praediis, sive Castellis conlatis non desierunt. *Homo* & *Miles* alicujus, idem significabat, atque *Vassallus*. A Senioribus autem, si tanta eis erat potestas, saepe jus sanguinis in Vassallos deferebatur. In hanc rem ani-

madvertere juvat, quae Gualvaneus de la Flamma in Manipulo Flor. Cap. 201. Tomi XI. Rer. Italicar. habet de reaedificatione Mediolani Anno MCLXVII. peractâ, & restauratâ nobilissimae Urbis dignitate atque potentiâ. Tunc, ait, *privatur suis juribus pars Capitaneorum & Vassallorum, jam tribus vicibus per Populum exclusa, quae totis viribus Civitatem istam infestaverat. Civitatis Mediolanensis facti sunt novi habitatores. Nulli parentelae licitum fuit dicere deinceps se habere sanguinis judicium super Vassallum, unde Vassalli se Valvassores esse confinxerunt. Sola Domus Vicecomitum hanc nobilitatem retinuit, & Vassallos habere potuit propter fidelitatem, quam habuit ad Civitatem Mediolanensem.* Ad haec Vassallorum praecipuum munus fuit pro Domino Feudi insurgere ad arma, aut ipsum Feudum pro directo Domino contra quemcumque tueri. Multi sane fuere ex hisce Vassallis insigni Monasterio Ticinensi *Sancti Augustini in Coelo Aureo*, quod alicubi etiam appellatum vidi *Cellae Aureae*, ubi Sancti Augustini Episcopi atque incomparabilis Ecclesiae Doctoris ossa conduntur. Vidi ego in Tabulario ejusdem Coenobii, atque descripsi Diploma autographum Conradi I. Augusti, confirmantis Alpiso sacri ejus loci Abbati inter cetera *omnes illas Cortes, quas quisque usque modo Beneficiali ordine detinuit, & quae Vassallorum dicebantur*. En ut *Cortes* non *Allodii* duntaxat titulo, quod supra censuit Sirmondus, sed & *Beneficii* olim possidebantur. Ut autem pateat, quanta tunc foret Coenobii illius dignitas atque potentia, Praeceptum ipsum educere praestat.

Conradi I. Imperatoris Privilegium confirmatorium omnium jurium Monasterii Ticinensis Sancti Petri, quod appellatur in Coelo Aureo. Anno 1033.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis. Chuonradus divinâ favente clementiâ Imperator Augustus. Si circa loca Deo dicata munificentiam nostrae benignitatis largimur, credimus hoc ad Regnorum statum nostrorum, nostreque anime salutem proficere. Idcirco noverit omnium fidelium Sancte Dei Ecclesie tam presentium quam futurorum universitas,* Gislam nostram *carissimam* Conjugem, *nostram adiisse Imperialem clementiam, quatinus pro Dei amore, nostreque anime remedio, Cenobio Sancti Petri, quod dicitur Coelum Aureum, subvenire & nostra preceptali auctoritate confirmare & corroborare omnes Cortes & proprietates, quas pridem per quodvis ingenium dinoscitur possedisse*, terras & Cortes, que usque modo Vassallorum dicebantur, *Munesengo & Villa atque Castellum, quod Sancti Petri dicitur*, & Abbatem *nomine* Alpisum, *qui modo ei preest, ex omnibus investire dignaremur. Cujus petitionibus aures libentissime accommodantes, nostreque anime consulentes, pro Dei amore predicto venerabili loco atque Abbati concedimus, donamus, modisque omnibus corroboramus* omnes res & proprietates, possessiones, omnesque illas Cortes, quas quisque usque modo Beneficiali ordine detinuit, & que Vassallorum dicebantur, *& quascumque idem Cenobium longo tempore dinoscitur possedisse, à* Liudprando *ipsius loci fundatore concessas. Idest inter ceteras res Cortem illam,*

lam, que Alpe Plana dicitur, cunctasque res ad eandem Cortem pertinentes, vel aspicientes in quibuscumque locis, cum territoriis & finibus per Preceptum Liudprandi *Regis, per singula loca denunciatis, vel earundem rerum Decimas, que quocumque modo inibi laborate fiunt: & Ecclesiam, que in bonore Sancti Augustini non longe à Januensi Civitate constructa est ab ipso* Liudprando predicti Cenobii fundatore; *alias quoque Cortes, que Lardiriacus & Villarasca dicuntur, & mansa, que in Rovorri jacent, & Corte Cressiani, Turine, Gerentiano, & in Cartiano Ecclesiam unam Sancte Juliane cum omni bonore. Possessiones etiam, quas babere videtur in Laudensi Comitatu & Pergamensi, videlicet Amfenengo cum Corte, que Flumbo dicitur, cum omnibus ad eam pertinentibus, & Casale Sancti Petri, & Casale Aribaldi, & Castellum Aicbardi in Comitatu Parmensi, & quod Casale Sindesi dicitur, cum omnibus rebus, vel earum pertinentiis. Illas etiam terras, que in Luciano & Spariano, & in Rosieni possidet, cum omnibus circumquaque adjacentibus, & ad eadem loca respicientibus. Confirmamus insuper prelibato Coenobio atque Abbati Cortem Pavonem, nec non & illam, que in Roboreto dicitur Corte Regia, & Ecclesiam Sancte Marie de Tergui, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis suis, molendinis, piscationibus suis, aquis, aquarumque decursibus, cultis & incultis rebus, ubicumque locorum ad easdem Cortes pertinentibus: & omnia, que in Monte Farrato, & que in Comitatu Vercellensi & Yporegiensi, & que in Novariensi ad eundem locum pertinent, & que in Caselle & in Ponte Corioni, & in Solariolo idem Coenobium possidere visum est. Cortem etiam, que Diane dicitur, in Comitatu Albinganensi, & ea omnia, que infra ipsam Civitatem & extra ad ipsum Monasterium pertinere videntur. Portum etiam Rosariolum longo tempore ab ipso Monasterio tentum, omnemque terram in campania Papiensis Urbis jacentem, justeque inibi pertinentem, & Decimas. Donamus etiam & corroboramus eidem venerabili loco terras, quas in partibus Tuscie videtur babere per diversos Comitatus & loca. Duas etiam Corticellas, Maliacem scilicet & Calavadum cum Suffello, & Leuco, atque Capella, que est in bonore Sanctae Dei Genitricis Mariae, que dicitur Primasca, que constructa est in Valle Belizona; & illas terras, que babere visum est in Beligno & in Liventina, cum omnibus suis pertinentiis. Cortem insuper, que Vergento dicitur, & Piscariam, que est in Tauxa.*

Statuimus insuper, & modis omnibus censemus, precipimus ac jubemus, & juxta nostrorum Antecessorum Regum, vel Imperatorum auctoritate firmiter edicimus, ut nullus Archiepiscopus, nullus Episcopus, nullus Marchio, vel Comes, aut Vicecomes, aut Gastaldio, sive cujuscumque Ministerialis, nullaque judiciaria potestas, vel Reipublicae Minister, in predictis Cortibus, prediis, possessionibus, seu in aliquibus locis presato venerabili loco pertinentibus, placitum tenere, vel districtum facere, sive fodrum, aut aliquam functionem publicam, vel redditum, à supradictorum locorum babitatoribus, vel pertinentibus exigere vel tollere, remotâ omni occasione, presumat. Inter cetera tamen boc specialiter statuendum censuimus, ut Cortem predictam, que Maliace dicitur, vel quicquid sepe dictum Monasterium in Valle Luvana, & in Valle Agno babere videtur, precipue tueamur, quoniam bec loca inter cetera, majora & fortiora infortunia atque molestias sustinuerunt. Ideoque precipimus & quibuscumque intermina-

minationibus valemus, jubere decernimus, ut nullus umquam Poteſtas, Miniſter, vel Miſſus, aut Famulus, predictorum locorum habitatoribus ſeu pertinentibus aliquam deinceps moleſtiam inferre preſumat, nullam diſtrictionem eis facere, vel fodrum ab eis tollere, aut eorum arbores ſuccidere, vel aliquod eorum ſuppellectilis vel peculii invadere, aut de eorum poſſeſſionibus aliquid poteſtative rapere aliqua temeraria praeſumptione audeat. Si quis vero aliquam querelam ſuper aliquem eorum habet, non per ſe vindicare, aut per aliquem legem requirere, niſi per nos aut Abbatem ipſius Monaſterii, preſumat, vel per noſtrum aut ipſius Abbatis Miſſum. Hac igitur noſtra preceptali auctoritate omnes predictas Cortes & loca, cum rebus & familiis, portibus, & mercato, diſtrictionibus, molendinis & piſcationibus, aquis, aquarumque decurſibus, cunctiſque rebus mobilibus & immobilibus ad jam ſcriptas Cortes & loca in integrum aſpicientibus, divinorum memores preceptorum, jam dicto Coenobio, ejuſdemque loci Abbati, vel cuicumque pro tempore inibi preſidenti, confirmamus & corroboramus. Omnes inſuper illos Carpentarios, quos ipſe ſanctus Locus per Precepti poſſidet paginam tempore anteceſſoris noſtri Liudprandi Regis in Valle, que dicitur Antelamo, vel eos, qui ſunt in Beſozolo, cum filiis filiabuſque, agnationeque cuncta eorum, ut tempore opportuno inibi deſerviant ipſi & poſteri eorum abſque ulla retractatione perpetualiter; & vada ad piſcandum, que ſunt in Ticino, in Rivo Poloni, Moraſca, ſeu vadum, quod dicitur Landemarii, Coſtam, Teveredum, & aliud, quod dicitur Sextemaſeum, cum illo medio, quod ad Sepem dicitur, & illud, quod Aumella dicitur, ſeu etiam illa vada, quae ſunt in Pado habentia priorem terminum à loco, qui nominatur Popula Pagana, & pertingentia uſque ad locum, qui dicitur Caput Aſi, ex utraque parte Padi, cum inſulis poſitis juxta predictam piſcationem, vel quicquid ab antiquo tempore per antiquorum Regum ſeu Imperatorum donationem obtinuit, vel Padus invaſit, aut in futurum irruperit, eidem ſancto Loco contradimus.

Volumus etiam & concedimus, ut molendina, quae in Caterona, ſeu in aliquibus fluminibus praedictum Monaſterium poſſidet, habeat tam Abbas, quamque & Monachi poteſtatem levandi atque deponendi, quouſque vel quoquo modo eorum decreverit voluntas, & aquaeductus, qui Bauga Liudprandi dicebatur, in eorum ſit poteſtate ad irrigandos ortos ipſius Monaſterii. Sintque omnes res ipſius Monaſterii, Abbas quoque & Monachi, homineſque libellarii & ſervi ſub noſtra Imperiali defenſione munitae atque defenſae. Et ſi neceſſitas fuerit de rebus ipſius Monaſterii per inquiſitionem circumquaque manentium bonorum hominum, ſicut de noſtris Imperialibus rebus rei veritas approbetur; & juxta definitionem anteceſſoris noſtri Liudprandi Regis liceat Coenobio de propria Congregatione Abbatem eligere, ita ut ſuper eos nulla umquam introducatur perſona. Statuimus etiam, ut nullus Reipublicae Miniſter, necque aliquis ex Judiciaria poteſtate in cunctis predicti Monaſterii Cortibus, vel vicis, liberos ac ſervos deinceps inquietare, aut ad Placitum trahere, aut in aliquibus finibus ejus Placitum tenere, aut aliquem pignorare vel detrahere preſumat. Et quicquid pars publica ſperare poterit, eidem Monaſterio ſancto ſecundùm conceſſionem & confirmationem Liudprandi Regis, aliorumque Regum vel Imperatorum, ſolempni & perpetua ſtabilitate firmamus. Et quandocumque neceſſitas imminet, naves ipſius Monaſterii per Tici-

A *Ticini & Padi portum, quamque per quodlibet aliud discurrant absque alicujus impedimento, vel tolonei exactione. Secundùm hec etiam Regalia scripta sancimus, & modis omnibus interdicimus cunctis sub nostra potestate degentibus, ut nullam potestatem deinceps exerceant in praedictis locis ad nostram mercedem Monachis delegatis, vel Abbatem in aliquo conturbent,* B *sed liceat ipsi Abbati, suisque successoribus sub regula Sancti Benedicti degere, & quotidie Deo laudes pro animae nostrae remedio, Regnique nostri statu inibi offerre, & omnem Congregationem sibi commissam, assiduis alimentis pascere & enutrire perpetualiter. Volumus etiam, modisque omnibus interdicimus, ut nulla praepotens, parvaque persona* C *predictum Coenobium proprietario jure, aut beneficiali ordine, aut preceptali auctoritate nitatur invadere. Precipientes itaque jubemus tam presentibus quam & futuris, & parti predicti Coenobii, quae supra à nobis concessa & confirmata sunt, quolibet tempore nullus presumat inferre molestiam aut contrarietatem, sed sub omni integritate, sicuti à nobis concessa sunt ad utilitatem ipsius Monasterii sine aliqua diminoratione permaneant. Si quis igitur aliquando diabolica fraude deceptus contra ditam auctoritatem, & hanc nostram concessionem & confirmationem aliquid agere temptaverit, & jam dictum sanctum Locum ex predictis rebus fatigare conatus fuerit, sciat se compositurum auri puri Libras mille, medietatem Camerae nostrae & medietatem predicti Monasterii vel ejus Abbati. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus custodiatur, manu propria roborantes, Sigilli nostri impressione inferius jussimus insigniri.*

Signum Domni Chuonradi 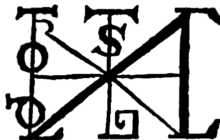 *Romanorum invictissimi Imperatoris Augusti.*

Bruno Cancellarius ad vicem Pilecrimi Archiepiscopi & Archicancellarii recognovi.

Locus ✠ Sigilli.

Datum IX. Kal. Februarii, Anno Incarnationis Dominicae MXXXIII. Anno verò Domni Chuonradi Imper. IX. Regnante, Imperante autem VII. Indictione I.

Actum Basileae feliciter.

D Sed & antiquiora monumenta produnt, Ticinenense Coenobium Sancti Augustini abundasse *Vassallis*. Est enim ibi alterum, sed nimis conrosum, attritumque, Diploma: quod tamen, qualecumque sit, tenebris ereptum volo. Nimirum in eo praecipitur, *ut qui aliquam partem ipsius Coenobii in Beneficium habuerit, nullam contrarietatem inferre nitatur.*

Otto I. Imperator duas Curtes Monasterio Sancti Petri in Coelo aureo Ticinensis concedit circiter Annum 963.

IN nomine Domini Dei aeterni. Otto divinâ favente gratiâ Imperator Augustus. Si venerabilibus....... aeternae retributionis largimur, credimus ad Imperii nostri, Regnorumque nostrorum statum omnimodo proficere. Quapropter noverit...... omnium...... ac futurorum industria ac devotio, Landoardum Praesulem, nostrumque dilectissimum fidelem, nostram adiisse Imperialem...... nostraeque animae remedio Coenobio Sancti Petri, quod Coelum aureum dicitur, ac ejus Abbati Johanni, cunctaeque suae Congregationi mis....... subven....... recordabilia nostrae largitionis beneficia impertiri dignaremur. Nos verò in ultima bujus auctoritate constituti plusque vicini...... bationis inspicientes, quam per nostros praedecessores, praedictique Landoardi Praesulis, nostrique dilectissimi fidelis peticionibus libentissime...... & corroboramus jam dicto sancto ac venerabili Coenobio, ejusque Vicario Johanni Abbati, suaeque Congregationi, duas Cortes, unam quae Villa Ra.... nominatur, cum omnibus earum pertinentiis, ac utriusque sexus familiis, omnibusque rebus, quae dici vel nominari possunt, ac Molendinum unum in flumine..... nec non & omnem terram, quae rejacet

A in...... bujus Ticinensis Civitatis..... in subsidium & sustentationem........ praeceptali auctoritate confirmamus, ut qui aliquam partem ipsius Coenobii in Beneficium habuerit, nullam contrarietatem...... terris omnibus, quae dici vel nominari possunt, pertinentibus inferre nitatur praedicto venerabili Loco aut Monachis, vel aliquod...... suaeque Congregationi de praedictis Corti-B bus, Molendinis, & terris agere, quemadmodum & de aliis eorum propriis rebus. Concedimus, confirmamus....... Imperiali auctoritate corroboramus etiam venerabili Loco, ut nullus Dux, Marchio, Comes ac Vicecomes, aut Episcopus Placitum in praedictis Cortibus tenere audeat, aut...... aliquas publicas C functiones recipere omni nostra nostrorumque successorum contradictione, vel omnium hominum molestatione remotâ. Si quis igitur nostrae largitionis ac confirmationis...... sciat se compositurum auri optimi Libras mille, medietatem Kamerae nostrae, ac medietatem praedicto venerabili Coenobio. Quod ut verius cre-D datur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu propria inferius roborantes, Anuli nostri impressione subter jussimus insigniri.

Signum Domni Hottonis augustissimi Imperatoris.

Liggerius Cancellarius ad vicem Widonis Episcopi Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Da ....

Quod

Quod Ticini factum vides, id noris à reliquis tam Ecclesiae quàm Saeculi Primoribus factum. Neque tantùm Senioribus militare servitium debebant Vassalli isti nobiles, sed & iis adstare atque adhaerere statis temporibus honoris caussâ. Nunc appellamus *fare la Corte*. Et potissimum quum Seniores Placita celebrabant, aut ad Regiam Aulam pergebant. Antiquissima tamen Ferrariensis Populi Statuta, Anno MCCLXXXVIII. scripta, decernunt, *quod Vassalli non teneantur facere Curiam Dominis suis in Paschate & Nativitate*. Conventus enim tot hominum ad Primatum Ferrariensium aedes, *Opizoni Marchioni Estensi* ibi dominanti, minime arridebat, Seculisque adeo perturbatis periculosum censebatur. In plerisque inclytae Comitissae Mathildis actibus ejusmodi nobiles Viros videas, Chartis subscribentes, quippe qui ut Vassalli Dominae suae obsequium praestabant. Atque inter eos memorantur *Conradi de Gonzaga*, qui Anno tandem MCCCXXVIII. Mantuae dominationem arripuerunt, *de Bibianello*, *de Baiso*, & *de Palude* Regienses: & *de Nonantula*, *de Vineola*, *de Castro Vetere*, *de Gommola*, *de Saviniano &c.* Mutinenses. Quare statim atque Henricus inter Imperatores Quartus in Italiam advenit, ut hereditatem ejusdem Comitissae Mathildis apprehenderet, quam sibi debitam contendebat, segnes iidem Vassalli minime fuere in officio erga novum Seniorem. Hoc disces è Charta, quam mihi suppeditavit celebre Mantuanum Padolironense Monasterium, utique rarâ: quippe Henricus idem, non uti Imperator, sed uti persona privata, atque heres ejusdem Mathildis, multa praelaudato Coenobio largitur, utens propterea formulis privatarum donationum. Testis etiam erit Charta haec, Henricum ipsum Augustum Anno MCXVI. regressum in Italiam fuisse.

Henricus Rex V. Imperator IV. Monasterio Padolironensi Sancti Benedicti, & Ecclesiae Sancti Benedicti de Gunzaga nonnullas terras donat, Anno 1116.

Anno ab Incarnatione Domini Millesimo Centesimo Sextodecimo, duodecimo die ingrediente Mense Maji, Indictione IX. Sancto Monasterio juxta Larione in honorem Sancti Benedicti consecrato, cui Ubertus Prior adesse videtur, ego quidem in Dei nomine Henricus Quartus *Dei gratiâ* Romanorum Imperator Augustus, *dono & offero eidem Monasterio ad ejus jus & proprietatem, scilicet Silva una, quae nominatur de Solamine, & una parte juxta eam, quae dicitur Silva de Carpeneta, finesque scilicet ei à mane Sancti Benedicti, ab aliis lateribus sicut vadit strada de Murio, sicut vadunt campi de Sergnano & argenem, sicut vadit Regisa, quae exit de Solame, & intrat in Petrosam, & intrat in Vallem Prediosam, & intrat in Vallem Rotaldi, & intrat in Vallem Sameleda, & intrat in Risinam de nido aquit ..... & à Risina in Riolum. Ut jam dictum Monasterium ab hac die in antea faciat proprietarii jure in usum & sumptum Monachorum, qui in eadem Ecclesia militaturi sint usque in perpetuum, quicquid voluerit, sine omni mea & beredum meorum contradictione. Quisquis in sanctis ac venerabilibus Locis in suis a-*

liquid contulerit rebus, juxta Auctoris vocem in hoc Seculo centuplum accipiet, & insuper, quod melius est, vitam possidebit aeternam. Ideoque ego infrascriptus Imperator similiter dono & offero Ecclesiae Sancti Benedicti de Gonzaga, Braida una juris mei posita in eodem loco Gunzachia, cum casa campani super eam habente; & hoc, quod tenet ex mea parte, finesque scilicet à mane Tenquemilo filius Adam Gunti, à meridie Petrus Cottus, à sero tenet Rutecberius de Gonzaga; de subto Albricus Cottus, hocque in hos fines inventum fuerit, in hanc Cartulam permaneat. Ut jam dictae Ecclesiae faciant cum superioribus, & inferioribus, cum finibus & acceptionibus suarum in integrum quicquid voluerint proprietarii jure sine omni mea & heredum meorum contradictione pro mercede & remedio animae meae & Comitissae Matildis; & insuper comprehensum est, ab omni contradicente homine defendere, & si defendere non potuerimus, aut si nobis exinde aliquid per quodlibet ingenium subtrahere quaesierimus; tunc in duplum suprascriptas res, ut supra legitur, eidem Ecclesiae restituere, sicut pro tempore fuerint melioratae, aut valuerint sub aestimatione in consimilibus locis.

Actum in loco Gubernulae feliciter. Hujus Cartulae offertionis fuerunt testes Conradus Comes, & Albertus Comes de Saploneta, Ardoinus de Palude, Arnaldus Aquensis Propositus, Warnerius Judex, & Ubaldus Judex, Amedeus, Opizo de Gunzaga, Gerardus & Rolandus Massarius, atque Paganus, Ugo & Ludovicus de Gubernula, & plures alii.

Ego Warnerius Judex affui & subscripsi.

Ego Ubaldus Judex affui & subscripsi.

Ego Dominicus Sacri Palatii Notarius scripsi, & subscribendo complevi ex jussione suprascripti Imperatoris.

Atque heic subit in mentem, eisdem ipsis diebus concessum fuisse Populo Bononiensi Privilegium ab eodem Augusto. Ejus meminit Sigonius Lib. 2. Histor. Bononiens. atque illius compendium exhibet. Sigonium heic Ghirardaccius exscripsit in Histor. Bononiens. ad Annum MCXVI. Diploma ipsum, ex pervetusto Regesto Reipublicae Bononiensis descriptum, exerere juvat.

Henrici inter Augustos Quarti Diploma, per quod Populo Bononiensi omnes Consuetudines, jura, ac Privilegia confirmat, Anno 1116.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno Domini Millesimo Centesimo Sextodecimo, Idus Madii, Indictione IX. Henricus *Dei gratiâ* Romanorum Imperator Quartus, Caesar Augustus. *Imperialis proprium est clementie, fidelium nostrorum precibus pro merito sue devotionis in beneficiis largiendis annuere. Proinde amicorum* Civium Bononiensium *personas, set & res eorum mobiles vel immobiles, tam acquisitas quam acquirendas, in nostra temporali tuitione seu defensione recepimus, ubicunque contingat eos degere vel conversari; ita ut ne quis hominum presumat eos injuste molestare, vel eorum personas seu res aliquibus injuriis afficere, omnes publicas vias tam in terris, quam in aquis, & nominatim navigium Padi, & deorsum in Venetiam, & sursum in Longobardiam, ita libere concedimus eis, & ne quis omnium prorsus audeat eos in iisdem viis & itineribus aliquatenus impedire, vel quibusdam molestiis*

hostiis implicare. Nemo eos umquam constringat, nullam prestationem quisquam ab eis exigat, occasione banni vel ripatici, vel alicujus talis cause nomine, & hoc nominatim in Ferraria, ejusque territorio vetamus, exceptis nostris Legatis, qui per loca solent ea, que juris & consuetudinis sunt facere & exigere. Antiquas etiam Consuetudines intactas & illesas perpetuo precipimus observari, & pabulum Silve à Plebe Biuda usque ad Paludes, ejusque adjacentias in toto Rheni alveo nihil fiat operis, quo pejus navigetur. Negotiatores de Tuscia subter stratam negotiandi causâ non transeant, nisi duabus per annum vicibus, idest ad Mercatum Olivarum, & Sancti Martini. Pro parata seu fodero ultra centum Libras denariorum Veronensium non exigantur. Et nullus Comes eorum Colonos seu Inquilinos pro allogariis, quod Mansionaticum dicitur, molestare audeat. Quo tempore in nostra erunt expeditione, nulla de re judicium eis pati volumus, nisi quid ibidem commiserint. Hec omnia pro tenore supra descripto in perpetuum custodiri demandamus. Si quis verò contra prefatum nostre clementie beneficium venerit, vel hoc in aliquo violaverit, centum Librarum auri purissimi poenae subjaceat, cujus dimidium nostris scriniis, dimidium jam dictis persolvat Concivibus. Quod ut verius credatur & appareat, Sigilli nostri imagine presens scriptum precipimus insigniri.

Actum in loco, qui Gubernolo nuncupatur, Indictione suprascripta.

Ego .... Dei gratiâ Cancellarius subscripsi.

Ego Guarnerius Judex affui.

Praecedens Charta Henrici IV. Augusti huic alteri fidem augere potest. Attamen heic se nonnulla offerunt, quae suspicionem ingerant commenticii Diplomatis. Neque enim mos Imperatorum fuit in suis Diplomatis praemittere Notas Chronologicas. Alia ratio est Chartae praecedentis, in qua Imperator uti persona privata donavit. Neque titulus ille *Caesar Augustus* Cancellariam olet Augustorum illius aevi. Neque *Amicos* appellasset Henricus Cives Bononienses, qui eum ut Dominum venerabantur. A vero non abhorret, aut interpolatum fuisse Diploma, aut confictum seriùs, ut res tamen vera memoriae proderetur. Nam in eodem Regesto alterum hoc monumentum succedit, quod vera ac certa legitimitatis signa complecti mihi creditur.

De offensionibus Communis Bononiae remissis ab Imperatore Henrico IV. Anno 1116.

I*Dem ipse Imperator remisit* Bononiensi Populo *omnem offensionem, quam ipse Populus aliquo modo sibi commisit: & praecipue Roccam, quae ab ipso Populo destructa fuerat, tam ipsi Populo quàm omnibus, qui auxilium praebuerant. Haec omnia impetrata sunt ab Alberto Grasso, & Ugone de Ansaldo. Et ad hujus Praecepti receptionem cum praedictis adfuit Azo filius Azonis, & Ubertinus filius Carbonis, & Rolandus nepos ejus, & Bonus de Teseno, & Donusdeus filius ejus, & Guido de Beatric, & Petrus de Leone, & Petrus Clericus de Seralio. Haec omnia facta sunt in praesentia Arduini filii Guidonis, & Conradi Comitis, & Comitis Alberti filii Bosii, & Pelavicini, &*

Cavalcabovis Marchionis, & Bernardi & Alberti Geronimi filii Manfredi, & Ubaldi nepotis eorum, & Guidonis filii Manfredi, & Uberti Comitis Bononiae, & Ducis filii Dindonis, & Nordilli de Castroveteri, & Gulielmi filii Henrici de Verona, & Opizi de Gonzaga, & Tassoni de Bibianello, & Ubaldi Causidici de Carpeneta, & Gandulfi Judicis de Argelata, & Gerardi de Plazia, & Bruni de Monte, & Henrici de Verona.

Haec fingi non possunt. Qui heic recensentur, aderantque Henrico Augusto Gubernuli, plerique fuere Comitissae Mathildis Vassalli, neque eorum nomina posterior aetas exibere potuisset. Atque haec obiter. Quum verò Feuda Comitissae Mathildis in alios postea Proceres divisa fuissent, iidem perrexerunt appellari *Fideles*, sive *Vassalli de Domo Comitissae Mathildis*, uti constabit ex altera Charta autographa praelaudati Monasterii Padolironensis, in qua nonnulli ex hisce Vassallis commemorantur, atque inter eos *Gerardus Rangonus*, cujus posteros insigni nobilitate spectabiles adhuc Mutina inter Primores suos enumerat.

Concordia inter Monachos Monasterii Mantuani Padolironensis Sancti Benedicti, & quosdam Vassallos Domus Comitissae Mathildis, confirmata à Friderico I. Augusto, Anno 1178.

F*Ridericus Romanorum Imperator semper Augustus. Nostre Imperialis celsitudinis decet majestatem, amicorum atque Fidelium nostrorum preces admittere, atque in his, que cum honore nostro possumus, clementer exaudire. Quapropter notum facimus universis nostri Imperii fidelibus tam futuris quam presentibus apud nos, causà Dei & intercessione beati Benedicti, ad cujus honorem Monasterium nostrum Sancti Benedicti de Padolirone dedicatum est, nec non etiam precibus atque consilio dilectissimi Principis nostri* P. Mantuani Episcopi, *atque Gerardi de Carpeneta, &* Gerardi Rangoni, *Guilielmi de Baëse, Gerardi de Camino, & Gerardi de Cornazano, Guidonis Malerbe, Rodolfini de Panzano, & aliorum multorum* Fidelium nostrorum de Domo Comitissae Matildis, *transactione facta inter Monachos Sancti Benedicti & Homines de Pigognaga à prefato Episcopo, & Conrado de Babalzare, & Guilelmo de Baëse secundùm quod continetur in publico Instrumento à Johanne Bono Notario facto, nostra Imperiali auctoritate confirmamus, atque omnia firma & inviolata semper ab utraque parte teneri, secundùm quod in praedicto Instrumento continetur, sub pena viginti Librarum auri percipimus, medietatem Camere nostre, & medietatem parti, cui damnum evenerit. Ad majorem autem hujus rei firmitatem presentem paginam nostre majestatis Sigillo insigniri jussimus.*

Datum est hoc in Castro Casalis Sancti Vasii, Anno MCLXXVIII. Indictione XI. die Lune XV. intrante Madio.

Quod hactenus vidimus à Mathilde Comitissa peractum, id quoque in more fuit antiquissimae ac nobilissimae Atestinorum Principum Familiae. Uti non uno in loco Antiquitat. Estens. ostendi, olim *Marchionibus Estensibus* fuere *Vassalli* complures, inter quos *Oddo Blancus de Moregnano*, cujus Acta protuli Cap. 18. pag. 169. earumdem Antiquitatum. Quum

Quum verò *Fulco Marchio* Estensis Anno MXCVII. ad Conradum Romanorum Regem profectus esset, ut Charta à me ibidem promulgata fidem facit, sese pro suo munere eidem comites addidere nonnulli ex iis Vassallis, inter quos *Odo de Morignano*: quod nunc solum animadverti, & luculentius confirmat tum veritatem illorum Actuum, tum consuetudinem Vassallorum in obsequio sui Senioris. Addere nunc juvat Investituram Feudi ab *Opizone Marchione Estensi*, ejusdem *Fulconis Marchionis* filio factam, cujus antiquissimum autographum adservatur in Archivo Serenissimi Domini mei Ducis Mutinensis

Investitura nonnullorum bonorum data cuidam Grego ab Opizone Marchione Estensi, Anno 1189.

Anno Domini Millesimo Centesimo Octuagesimo Nono, tempore Clementis Pape & Federici Imperatoris, die XIII. exeunte Mense Madii, Indicione VII. Ferrarie. Ego Dominus Opizo Estensis Marchio *investio te* Gregum *nomine Feudi ad usum Regni de illo toto, quod habebam à fossatis tuis inferius, sicuti tenet Restaria tua, sicuti est mea terra, usque dum vadit mea terra. Ita volo, ut per me habeas; & quando fecero tibi instantiam in sensu unius mei Vassalli, debes mihi fidelitatem facere; & inde do tibi Bonumfilium Tabelionem investitorem, qui te de predicta re possessionem tradat ad habendum, tenendum, ut dictum est supra. Testes fuerunt Presbiter Nier, Jacobus Fontane, Pecorarius, Girardinus de Rivarolo, Bonusfilius Tabellio investitor. Et latitudo feudi est ad perticas duodecim, pedes viginti & octo: & tantum ab uno capite, & tantum ab alio.*

Die XII. introëunte Mense Madii, sub Millesimo Centesimo Nonagesimo, Indicione VIII. in presencia Guidonis de Blanco, Girardini de Rivarolo, Arduini Gabiane, Johanni Calauroni; Dominus Opizo Hestensis Marchio *investivit* Gregum *nomine Feudi ad usum Regni de illo toto, quod est ad Fossatum Tolomei inferius sicut vadit. Et ita volo, ut de cetero habeas & teneas atque possideas, sicut habes altera, sicut vadit usque ad Est, & longitudo est centum pertice.*

Et ego Guido Borarius gratiâ Dei Ferrariensis Notarius presens rogatus manu propria scripsi.

Dixi, paullatim invaluisse, ut Comitatus, sive Urbes, Castella, aliaeque Praefecturae in Feudum ab Augustis concederentur. Magnates verò ac Principes suis Fidelibus fundos & praedia elargiebantur. Quae quicumque acquirebat, jurejurando interposito se se obstringebat, fidemque pollicebatur directo Domino Feudi, uti heic etiam memoratur. Quum verò ad eumdem *Marchionem Opizonem*, sive ad ejus filium *Azonem V.* amplissima hereditas Guilielmi de Marchesella, opulentissimi, & inter Ferrarienses principis viri, delata fuisset, uti ostendi in Antiquitatibus Estensibus simulque testatur Ricobaldus in Chronico, Tomo IX. Rer. Italicar. *Marchiones* ipsi, utpote Principes liberalitatis gloriâ illustres, simulque ut sibi in Populo Ferrariensi multorum fidem ac praesidium compararent, immanem ejusmodi bonorum copiam titulo *Feudi* iisdem Ferrarien-

rienfibus sunt elargiti. Anonymus Auctor Chronici parvi Ferrarienfis pag. 482. Tomi VIII. Rer. Italicarum idem testatur de iis Marchionibus scribens: *Plurimam partem possessionum, quae fuerat de patrimonio Marchesellae, cui successerant, jure Feudi in clientes suos distraxerunt.* Alia quoque ejusdem generis Feuda dare consueverunt iidem Atestini Marchiones in Comitatu Rhodigii, & Marchia Estensi, antiquissimâ videlicet eorum ditione. Hujusmodi verò Feudorum possessoribus obligatio injuncta est, offerendi quotannis directo Domino aliquid, ad recognoscendam illius superioritatem. Et quoniam uti Emphyteutica bona, ita Feudalia minime licebat transferre ad manus mortuas, scilicet Ecclesias, Collegia, Universitates &c. vide quid egerit *Azo VI. Estensis Marchio* in donatione facta Monasterio Atestino ad Carceres. Scilicet praecipit, ut *si haec terra fuerit Feudum Domini Marchionis, Prior Sanctae Mariae debeat pro jam dicta terra ponere unam unciam de incenso super Altare jam dictae Ecclesiae pro remedio animae Domini Marchionis, & ejus Majorum. Et hoc facere debeat omni anno.* Charta ex Archivo ejusdem Coenobii, nunc ad nihilum redacti, ita se habet.

Donatio facta ab Azone VI. Marchione Estensi Monasterio Sanctae Mariae de Carceribus, Anno 1204.

IN nomine Dei aeterni. Anno Domini Millesimo Ducentesimo Quarto, Indictione VII. die V. exeunte Julio, in praesentia Domini Jacobi Sacerdotis, Magistri Dominici, Olderici, Punzii, & aliorum. Dominus Azo Estensis Marchio *in remissione suorum peccatorum dedit, & investivit Dominum Livaldum Priorem Sanctae Mariae de Carceribus pro ipsa Ecclesia recipientem de decem Campis Paduanis de terra positis in confinio Pausi de terra nova, in loco, qui dicitur Petresina, ubi designatum est vel fuerit per Ortolinum Villicum* Domini Marchionis, *ita tamen quod praefata Ecclesia Sanctae Mariae & ejus interesse ammodo debeant habere & tenere dictam terram, & totam suam voluntatem de ea facere.* Et si haec terra fuerit Feudum Domini Marchionis, statuit atque praecepit Dominus Marchio, quod Prior Sanctae Mariae, *qui modo est, vel pro tempore erit*, debeat pro jam dicta terra ponere unam unciam de incenso super Altare jam dictae Ecclesiae pro remedio animae Domini Marchionis, & ejus Majorum. Et hoc facere debeat omni anno.

Actum est in Dolione de Este.

Ego Clomerus Henrici Imperatoris Notarius, interfui & scripsi.

Ingentem dixi copiam ejusmodi Vassallorum fuisse Marchionibus Estensibus. Proinde statis temporibus Principes iidem aut Ferrariae, aut Rhodigii, *Curiam Vassallorum* habere soliti sunt; atque ibi qui Feudis Estensis Familiae donati fuerant, Feudum rursus agnoscebant, & fidelitatis juramentum praestabant. Sunt adhuc in Estensi Archivo antiquissima Regesta Feudorum, & sacramenta emissa ab innumeris *in plena Curia Vassallorum* Marchionum Estensium. Ex iis Actis duo excerpere juvat exempli gratiâ, ut quae forma jurisjurandi foret, quive ritus intercederent, Lector intelligat.

Inve-

Investitura Feudi data Jacobino de Bruxatis ab Azone Estensi & Anconitano Marchione, Anno 1252.

IN *Christi nomine. Anno Millesimo Ducentesimo Quinquagesimo Secundo, Indictione X. tempore Innocentii Papae, die VII. intrante Aprili, in Episcopatu Ferrariae, praesentibus* Domino Stephano Duce *Dei gratiâ* Sclavaniae, Domino Marco Ziano Comite Arbense, Domino Isnardo Domini Opizonis Malaspinae filio, *Domino Meliorino Jurisperito de Padua, Domino Bonmatthaeo Legum Doctore & aliis. Ibique* Dominus Azo *Dei gratiâ* Estensis & Anconitanus Marchio *investivit Jacobinum de Bruxatis, Dionysium Notarium ejus Nepotem pro se, & Domino Guidone de Bruxatis. Et hoc* in plena Curia Vassallorum *de suo recto Feudo, & eorum ratione. Qui Jacobinus & Dionysius juraverunt fidelitatem eidem Domino Marchioni contra omnem hominem. Tenor cujus sacramentis talis est.* „ Ego juro ad sancta Dei Evangelia, & promitto, quod ab hac hora in antea fidelis ero Domino Marchioni. Nec ero in consilio nec tractatu vel facto, ut vitam perdat aut membrum, vel mala captione capiatur, vel injuriam aliquam patiatur, vel detrimentum sive damnum aliquod in persona vel rebus substineat, vel diminutionem status seu honoris incurrat. Imo bona fide operam dabo, ut ipsius status & honor augeatur; & ipsum ad manutenendum & conservandum statum suum & honorem, pro viribus adjuvabo. Secretum, quod mihi commiserit per se, vel per literas suas, aut Nuntium, nulli pandam. Quod erit ei facile vel possibile ad suum honorem & statum perficere, sive ad effectum perducere, non faciam ei difficile & impossibile. Imo ut id perficiat, sive ad effectum perducat, bonâ fide operam dabo. Et Feudum, quod à dicto Domino Marchione teneo, in totum vel in partem, vel ipsius Feudi conditionem, ab eo vel ipsius Nuntio requisitus non celabo: imo expresse id quod in Feudum teneo, & ipsius Feudi conditionem manifestabo. Et si contigerit (quod Deus avertat) quod rumor aliquis sonuerit in Civitate Ferrariae vel districtu, occasione alicujus rixae seu discordiae motae vel movende, vel quod aliqua rixa fuerit in Civitate Ferrariae vel districtu, ad dictum Dominum Marchionem, vel ejus Nuntium traham cum armis & sine armis, nulla exspectata requisitione. Et ad voluntatem Domini Marchionis vel sui Nuntii ibo & stabo cum armis & sine armis. Nec ad aliquam partem cum armis vel sine armis traham, sine licentia Domini Marchionis vel sui Nuntii. Et si quem scivero contra praedicta vel aliquod praedictorum facere, eidem Domino Marchioni vel suo Nuntio, quamcitius potero, manifestabo. Et si contra praedicta vel aliquod praedictorum fecero, ex nunc spontanea & libera voluntate me amissioni Feudi subjicio, & juri, quod in dicto Feudo habeo, ex nunc renuncio: ita quod Dominus Marchio auctoritate propria mihi illud auferre possit, &

„ ipsius

„ ipsius ingredi possessionem, non
„ exspectatâ Parium Curiae senten-
„ tiâ. Et liberam licentiam & pote-
„ statem do ex nunc iis, qui ele-
„ cti erunt ad cognoscendum inter
„ Dominum Marchionem & Vassal-
„ los, confirmandi quod per Domi-
„ num Marchionem factum fuerit in
A „ auferendo Feuda, & ingrediendo
„ possessionem eorum juxta formam
„ praedictam. *Et ita Dominus & Vassalli ad invicem osculati fuerunt.*

Et ego Flornovellus Dei gratiâ Imperialis Aulae Notarius, ad haec omnia praesens, ut audivi & intellexi, ita rogatus scribere subscripsi.

Investitura Feudi data Daynesio filio quondam Zeni ab Azone Marchione Estensi & Anconitano, Anno 1252.

B IN *Christi nomine. Anno Domini Millesimo Ducentesimo Quinquagesimo Secundo, Indictione X. tempore Innocentii Papae, die VII. intrante Aprili, in Episcopatu Ferrariae: praesentibus* Domino Stephano *Dei gratiâ* Duce Sclavaniae, Domino Marco Ziano Comite Arbense, Domino Isnardo Domini Opizonis Marchione Malaspinae filio,
C *Domino Meliorino Jurisperito de Padua, Domino Bonmatthaeo Legum Doctore, & aliis.* Dominus Azo, *Dei gratiâ* Estensis & Anconitanus Marchio in plena Curia Vassallorum, *investivit Daynesium filium quondam Zeni, ad usum Regni de suo recto Feudo, & ejus ratione. Qui juravit fidelitatem eidem Domino Marchioni contra omnem personam. Tenor cujus sacramenti talis*
D *est:* Ego juro ad sancta Dei Evangelia & promitto &c. (*uti in superius descripta jurisjurandi formulâ.*) *Et ita Dominus & Vassallus ad invicem osculati fuerunt, & suo sacramento firmaverunt, nihil aliud tenere nec possidere de juribus Domini Marchionis, nec alias rationes habere.*

E *Ego Flornovellus Dei gratiâ Imperialis Aulae Notarius, ad haec omnia praesens, ut audivi & intellexi, ita rogatus scribere subscripsi.*

Tanta bonorum Allodialium copia Estensibus fuit, ut vidimus, antea etiam quàm Ferrariae dominationem inirent, atque in eorum possessione per suos Vassallos esse perrexerunt, donec Anno MDXCVIII. Pontificiis armis, neutiquam verò juribus, cedentes, *possessionem Ferrariae* Romanae Ecclesiae dimiserunt, servatis sibi quibuscumque Allodiis. Per annos subinde plurimos in Romana Curia agitata est lis, contendentibus Estensibus, Feuda illa sibi deberi; Romanis verò, Feuda illa à Principatu Ferrariensi pendere. Compulsoriis, Allegationibus, examinibus, actisque aliis innumeris fatigatum diu est Camerae Apostolicae tribunal, & jura Estensium luculenter expressa. Quis exitus litis fuerit, non est hujus loci enarrare. Et satius quidem erit animadvertere, quibus olim conditionibus, & quo sacramenti genere Guido & fratres de Canossa in Feudum receperint à Friderico I. Imperatore Castrum Canusii, sive *Canossae*, inclytam videlicet illam atque olim inexpugnabilem Regiensis Comitatus Arcem, cui tantam famam peperere acta Comitissae Mathildis, ejusque Majorum. Adservatur authentica pergamena Privilegii hujus apud nobilem virum Marchionem de Canossa Patricium Regiensem, cujus celebrem Familiam Canossae

nossae olim dominatam fuisse, atque inde cognomen traxisse, hinc plane constat. Neque verò iis tantum fratribus Canossa in Feudum tradita est à Friderico I. sed etiam illorum *Pater & Avus* eodem titulo (ut heic diserte proditur) ipsam tenuerant. Veri enim videtur simile, vix sublatâ è vivis Comitissâ Mathilde Anno MCXV. Henricum V. inter Imperatores Quartum, ex Germania paucos post menses progressum, ejusque hereditate potitum, Avo Guidonis de Canossa eam Arcem in Feudum contulisse. En ergo ipsam Chartam.

Fridericus I. Imperator Investituram Canossae, Bibianelli, & Gipsi in Comitatu Regiensi concedit Guidoni, Rolandino & Albertino de Canossa, Anno 1185.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi, Anno ab Incarnatione ejusdem Millesimo Centesimo Octuagesimo Quinto, de Mense Februarii, Indictione III. praesentibus pluribus nobilibus hominibus infrascriptis; Investivit Dominus Federicus Imperator Guidonem filium quondam Rolandini de Canusio *suo nomine, Fratrumque ejus, videlicet* Rolandini *&* Albertini *de omni eorum honorabili Feudo. Et jam dictus Guido juravit ei fidelitatem & ejus Filio, videlicet* Regi Henrico, *veluti* Vassallus Domino, *& firmavit sacramento tenere* Bibianellum, Gipsum, & Canusium *ad honorem jam dicti Imperatoris & Regis Henrici, veluti ejus* Pater & Avus *tenuerunt. Et quod dabit, quandocumque fuerit necesse, jam dictis Dominis vel eorum Nuntiis ad offensionem & defensionem contra omnes homines praedictas Arces. Et quod non erit in consilio vel adiutorio, quod Dominus Imperator vel ejus filius Rex Henricus amiserit honorem vel possessionem. Et si amiserit, quod bona fide dabit operam ad recuperandum, & tenere adjuvabit. Et si sciverit, aliquem ad hoc dare operam, quamcitius poterit, eis vel eorum Nuntiis manifestabit. Et jam dictus Imperator eum investivit, ut dictum est, de omni suo honorabili Feudo, & de Canusio, Bibianello, & Gipso, & paterno, ita ut ipse ac ejus fratres habeant & teneant eodem modo, quo ejus Pater vel Avus habuerunt & tenuerunt, secundùm quod supra scriptum est, praedictas Arces ad honorem jam dictorum Dominorum, ut supra scriptum est.*

Actum Regii in Palatio Domini Federici Imperatoris, in colloquio ab eo ibi habito, praesente Corrado Magontino Archiepiscopo, & ...... Episcopo Mares ...... ac Regino, & Parmensi Episcopo, & aliis Clericis, & Alberto de Baysio, & Rodulfo de Bazzano, Jacobo de Saviola, Guido de Foliano, & etiam multis aliis Militibus.

Ego Gerardus Sacri Palatii Notarius interfui & scripsi.

Feudorum verò Leges suum praecipue incrementum, ne dicam exordium, debent Conrado I. Imperatori, cujus Edictum retuli pag. 177. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar.: quod argumento esse potest, inter veterum *Beneficia*, & recentiorum *Beneficia*, *Feudi* nomine donata, non parum discriminis intercessisse. Sed quoniam non satis expurgato exemplo ad illud evulgandum anteà sum usus, atque illic notae Chronologicae desiderantur, non ingratum Lectoribus

futurum puto, si rursus illud ipsum Decretum omnium oculis subjiciam, quale ego descripsi ex pervetusta mem- A brana existente in Archivo Capituli Canonicorum Cremonensium.

Leges Conradi I. Imperatoris de Feudis majoribus & minoribus Italici Regni, de caussis excidendi ex illis, de forma judiciorum, quum lis oritur de illis, & de modo successionis in ipsis, Anno 1037.

IN nomine Sanctę & individue Trinitatis. Chuonradus gloriosissimus Imperator Augustus. Omnibus Sanctę Dei Ecclesie fidelibus, nostrisque, presentibus scilicet & futuris notum esse volumus, quod nos ad reconciliandos animos Seniorum & Militum, *ut ad invicem inveniantur concordes, & ut fideliter & perseveranter nobis & suis Senioribus serviant devote: precipimus & firmiter statuimus, ut nullus* Miles *Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, aut Marchionum vel Comitum, vel omnium, qui* Beneficium *de nostris publicis bonis, aut de Ecclesiarum prediis tenet nunc, aut tenuerit, vel hactenus injuste perdidit, tam de nostris majoribus* Walvasoribus *quam & eorum* Militibus, *sine certa & convicta culpa suum* Beneficium *perdat, nisi secundùm constitutionem Antecessorum nostrorum & Judicum* Parium suorum. *Si contentio fuerit inter* Seniores & Milites, *quamvis* Pares *adjudicaverint illum suo* Beneficio *carere debere, si ille dixerit, id injuste vel odio factum esse, ipse suum* Beneficium *teneat, donec Senior & ille, quem culpat, cum Paribus suis ante presentiam nostram veniant, & ibi causa justè finiatur. Si autem Pares culpati in judicio Senioribus defecerint, ille, qui culpatur, suum Beneficium teneat, donec ipse cum suo Seniore & Paribus ante nostram presentiam veniant. Senior autem, aut Miles, qui culpatur, qui ad nos venire decreverit, sex hebdomadas, ante-* B *quam iter incipiat, ei cum quo litigaverit, innotescat. Hoc autem de majoribus Walvasoribus observetur. De minoribus verò, in Regno, aut ante Seniores, aut ante nostrum Missum, eorum causa finiatur. Precipimus etiam, ut cum aliquis Miles sive de majoribus sive de minoribus de hoc Seculo migraverit, filius ejus Beneficium habeat.* C *Si verò filium non habuerit, & Abiaticum ex masculo filio reliquerit, pari modo Beneficium habeat, servato usu majorum Walvasorum in dandis equis & armis suis Senioribus. Si fortè Abiaticum ex filio non reliquerit, & fratrem legitimum ex parte Patris habuerit, si Seniorem offensum habuit, & sibi vult satisfacere, & Miles ejus effici, Beneficium, quod Patris sui fuit, habeat.* D *Insuper etiam omnibus modis prohibemus, ut nullus Senior de Beneficio suorum Militum Cambium aut Precariam aut Libellum sine eorum consensu facere presumat. Illa verò bona, que tenet proprietario jure, aut per precepta, aut per rectum Libellum, sive per Precariam, nemo injuste eos disvestire audeat.* E *Fodrum de Castellis, quod nostri Antecessores habuerunt, habere volumus; illud verò, quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis hanc jussionem infregerit, auri Libras centum componat, medietatem Camere nostre, & medietatem illi, cui dampnum illatum est.*

Signum Domni Chuonradi serenissimi Romanorum Imperatoris Augusti.

Kado-

Kadolohus Cancellarius vice Heriman- ni Archicancellarii recognovi.

Datum V. Kalendas Junii, Indictione V. Anno Dominicae Incarnationis MXXXVIII. Anno autem Domni Chuonradi Regis XIII. Imperantis XI.

Actum in obsidione Mediolani feliciter. Amen.

Locum promulgati Edicti sane perquam illustrem praeferunt Chronologicae notae, nempe *in obsidione Mediolani*, quam Wippo in Vita ipsius Conradi, Landulphus, & Arnulphus Mediolanenses Historici Tomo IV. Rer. Italic. describunt. Verùm in Chartam hanc fluxisse videtur ex antiqui Amanuensis incuria error. Non enim ibi scribendum opinor *M. XXXVIII.* sed quidem *MXXXVII.* quo Anno revera decurrebat *Indictio V.* & Mediolanensis Civitas frustra obsidione ab ejus copiis tentata est: nisi alius à vulgari usu Annus ab Incarnatione adhibitus ibi fuerit. Quod ut evidentius constet, & quis ordo Annorum Regni ac Imperii foret; alterum Diploma subdo, eodem Anno MXXXVII. datum, quod ex Collectaneis MStis Peregrini Prisciani Ferrariensis in Estensi Bibliotheca adservatis delibavi.

Confirmatio omnium jurium ac Privilegiorum facta à Conrado Imperatore Ecclesiae Mantuanae, Anno 1037.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Conradus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Augustus. Si in sacratis omnipotenti Deo locis à quibuslibet desolatis augmentum recuperationis pio favore largimur, id nobis & ad Imperii nostri stabilimentum, atque ad aeternae remunerationis emolumentum credimus absque dubio profuturum. Quapropter agnoscat omnis Christianitas, quod Bruno *venerabilis* Praesul, *atque* Cadelous *dilectus noster* Episcopus, *& fidelis* Cancellarius, *nostrae magnitudini significarunt, quod pro peccatis Mantuanae Sedis Ecclesiae cum Praeceptis & Cartarum firmitatibus, quarum scriptionibus res & familias sibi collatas hactenus meruit obtinere, combusta videatur, flagitans, ut ad restaurationem hoc nostrae miserationis Praeceptum* Hitulfo Episcopo *ejusdem* Mantuanae Ecclesiae *concedere dignaremur. Cujus precibus libenter adquiescentes, & quoniam dignum est, ne res Ecclesiarum Dei à quibuslibet depraedentur, aut ab earum ditione contra legem auferantur decrevimus ita fieri. Concedentes igitur confirmamus Mantuano Episcopatui omnes res, quas sine lege potestative vel cum virtute perditas habere videtur, seu quas usque modo de donis Regum seu Imperatorum praedecessorum nostrorum habuit: videlicet Monasterium, quod factum est in honore Sanctorum Memoris Probi, & Ruffini, ubi* Reginzo *venerabilis* Abbas *praeesse dignoscitur, cum omnibus adjacentiis, cum aqua, quae dicitur Muleinellos, cum suis decursibus de loco illo, onde aqua originem sumit, ipsum fontem usque in Mincii amnem ex utraque lectuli parte duodecim pedes, sicut Monasterium semper tenuit, cum omnibus pertinentiis ejusdem Monasterii: cum Curtibus etiam in Veronensi, Vicentino, Mantuano, Brixiano, Placentino, Mutinensi, atque Cremonensi Comitatibus sitis, quae ita nominantur, Bagniolo, Colonia, & in circuitu fluminis, quod nominatur Caput Alponis, Puliana, Alonte, Lonigo, atque Sablone, seu in Gardinensi Judi-*

 ciaria,

tiaria, cum servis & ancillis, atque cum omnibus ibidem pertinentibus; & omnes alias res ejusdem Monasterioli, quae sunt in praedictis Comitatibus, vel infra nostrum Italicum Regnum, seu ceterorum hominum concessionibus &c. (ut in altero Diplomate Henrici III. Anno MXLV.) *Concedimus autem eidem Hitulfo Episcopo Advocatos quoscumque elegerit tam de suis quam de alienis liberis hominibus, qui ejusdem rerum utilitates Episcopii exerceant; ita ut ab omni Reipublicae functione sint absoluti: nil ab eis quisquam publicus Minister exigere praesumat, ut securius ac diligentius causas ipsius Ecclesiae perficere possint, sive per pugnam, sive per legale judicium. Stabilimus etiam, ut de omnibus rebus & praediis ipsius Ecclesiae, sicut de nostris domnicatis, per vicinos inquisitio fiat &c.* ut in supradicto Diplomate.

Signum Domni Cuonradi invictissimi Romanorum Imperatoris Augusti.

A *Chadelous Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovi.*

Dat. pridie Kalendas Aprilis, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVII. Indictione V. Anno autem Domni Cuonradi Secundi Regni XIII. Imperii X.

Actum in Canedulo juxta flumen Padi feliciter. Amen.

Hunc *Hitulphum Episcopum* Mantuanum Ughellius Tom. I. Ital. Sacrae in *Isolphum* corrupto nomine B convertit. Quibus ergo legibus Vassalli in posterum & Seniores obnoxii futuri essent, ex Edicto Conradi Augusti intelleximus. Accipe nunc quid in controversia de Feudo inter Nonantulanum Abbatem, & quosdam nobiles Cives Regienses, decretum C fuerit coram Richenza Imperatrice Lotharii II. Augusti uxore in Placito Regiensi. Descripsi ego ex antiqua membrana in Tabulario Capituli Regiensium Canonicorum adservata.

Placitum in Civitate Regii coram Regenza, sive Richenza Imperatrice habitum, in quo Hildebrandus Abbas Nonantulanus terram Cellae evincit contra quosdam contradicentes, Anno 1136.

C*Um resideret* Domna Regenza Imperatrix, uxor *serenissimi* Imperatoris Lotharii *in Civitate Regio ad justitiam faciendam, & cum ea* Domnus Anselmus Avelbergensis Episcopus, & Adelmus Regensis Episcopus, & Domnus Bruno Episcopus, Federicus *quoque* & Garnerius Marchiones, *Odolricus Crassus*, Comes Otto, Comes Robertus de Gravin, *Theodoricus de Dura, Theodoricus de Storite*, Artemsius Comes, *Tigrinus de Immola, Bernardus & Guido filii Manfredi, Gerardus de Plaza, Rainerius & Guizardus de Balugula, Cazaguerra, Oliverius de Taculis, Rainerius de* D *Gumula, Gandulfus & Ubaldus de Castellarano, & alii quamplures: Conquestus est* Ildevrandus Abbas Monasterii Sancti Silvestri de Nonantula, *una cum Adegerio Advocato Ecclesie de terra, que dicitur Cella, quam olim* Ubertus *filius* Ardicionis Comitis *in Feudo habuit, & post eum* Conradus Marchio; *quo mortuo sine heredibus* E *terram devenisse in Ecclesiam predictus Abbas firmiter asserebat. Sed fuerunt quidam, qui jam dictam terram Celle tenere visi sunt, dicentes, sese eam pro sua pecunia loco pignoris à Conrado accepisse; quidam verò pro Feudo eam se habere dicebant; & haec nomina eorum:*

Ardui-

Arduinus & Guidotto de Palude, Bernardus & frater ejus filii Maleadobati, Menaboves & frater ejus, Gerardus & Ingezo filii Rainerii de Corviago, Guibertus filius Domni Gerardi filii Rogerii de Regio, & quidam alii. De istis autem supranominatus conquestus est Abbas Nonantulanus, & cum eo Adegerius ejus Aavocatus, suppliciter exorans Domnam Imperatricem, ut justitiam consequeretur. Tunc Domna Imperatrix à supradictis & Teutonicis & Latinis, quibus intererant etiam Paganellus de Corlena, Cordalius, petiit, quod illi faciendum esset super hanc querimoniam. At illi omnes communiter consilio habito, unanimiter dixerunt: secundùm usum Regni Abbas Nonantulanus in jam dictam terram Ecclesie per Missum Domne Imperatricis, collaudatione totius Curie, ex integro debet restitui. *Quod valde placuit Imperatrici; & dedit Abbati Conradum Teutonicum, qui eum in Celle possessionem restituit. Laudaverunt insuper supradicti Teutonici & Latini, ut quicumque supradictorum hominum, qui jam dictam terram tenere videbantur, super quibus sententia data est, jam non amplius habendi quod pecuniam dedit, & terram pro pignore accepit, pecuniam & terram perderet: qui verò pro Feudo aliquid inde quereret, ad Curiam Abbatis veniret, & ipse congregatis Ecclesie fidelibus, eorum & Advocati consilio, justitiam petentibus faceret. His omnibus sollempniter ordinatis & judicatis, Domna Imperatrix suum bannum patenter coram omnibus edidit, ut quicumque contra hanc Laudem & Juditium tantorum Virorum, & ejus confirmationem agere presumpserit, & Abbatem vel Ecclesiam molestare vel inquietare temptaverit, ejus malam voluntatem incurrat, & penam quinquaginta Librarum auri sustineat, medietatem Curti Regie, & medietatem Nonantule Ecclesie. Et hec Cartula perpetuis temporibus in sua permaneat firmitate.*

Actum in Civitate Regio feliciter, Anno ab Incarnatione Domini MCXXXVI. Septima die intrante Mense Novembri, Indicione XIV.

Ego Martinus Sacri Palatii Notarius rogatus hanc Cartam scripsi, complevi & tradidi.

Porro Investiturae ac traditiones Feudorum non tantùm viva voce & elogio Tabellionis, sed etiam symbolo aliquo peragi consueverunt, hoc est aliquid tradendo manibus Vassalli in signum datae possessionis Feudi. Multa de hisce Symbolis habet eruditissimus Du-Cangius in Glossar. Latin. ad vocem *Investitura:* quae Lector consulere poterit, si libuerit. Ego ad ritum hunc satis exploratum duo tantùm exempla conferam Investiturae datae *per cuppam argenteam*, & altera duo Investiturae factae *per ferulam*, sive *per baculum*. Ex vetustissimo Regesto MSto Cencii Camerarii ego priores duas Chartas descripsi.

Instrumentum de homagio facto à Comite Ildebrandino Domino Papae Innocentio III. Anno 1207.

In nomine Domini. Anno Incarnationis ejusdem Millesimo Ducentesimo Septimo, Pontificatus verò Domini Innocentii III. Papae Anno X. Indictione X. Mense Julii die ultimo. Acta publica si literarum memoriae tradita fuerint,

rint, nube oblivionis remotâ, prosperâ inspectione clarescent. Quapropter ego Johannes de Sancto Laurentio Sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius, mandato & praecepto Domini Innocentii III. Papae, ligium homagium nunc factum eidem Domino Papae in Palatio Montis Flasconis à Comite Ildebrandino, sicut vidi, audivi, & interfui, & fidelitatem olim exhibitam eidem Domino Papae à praedicto Comite, sicut inferius continetur, publicis literis scribere curavi. Comes Ildebrandinus confessus fuit in Palatio Montis Flasconis coram praescripto Domino Papa, praesentibus Episcopis, Cardinalibus, Praefecto Urbis, & multis Clericis & Laicis, se jurasse fidelitatem eidem Domino Papae, successoribus suis, & Ecclesiae Romanae coram dicto Praefecto Petro Sarraceno, dicti Domini Papae Senescalco, & Donnico ejusdem Domini Subdiacono, & eo tempore Castellano Montis Flasconis. Et ipse Comes Mense & die supradicto fecit ligium homagium dicto Domino Papae Innocentio coram Episcopis, Cardinalibus, Praefecto Urbis, & multis aliis tam Clericis, quàm Laicis in eodem Palatio pro * Castro Montis Alti, Comitatu de Rosellis, & aliis Terris, quas tenet ab eo, sicut apparet per Privilegia Romanae Ecclesiae. Et idem Dominus Papa investivit dictum Comitem de dictis Castris, Comitatu, & Terris, coram omnibus per cuppam argenteam. Et inter omnes hi interfuerunt Dominus Theobaldus de Praefecto, Dominus Petrus de Columna, Dominus Stephanus de Romano Carzoli, Dominus Oddo Infans de Columna, Dominus Thomas de Supino, Dominus Guido de Colle de Mendi, Transmundus Rubeus Domini Papae Ostiarius, Borgognonus de Viterbo, Capitione filius Johannis de Tineos, Oddo de Graeco de Urbeveto, Guido de Prudezo, Berardus de Walmarzo, Bulgarellus de Conversano, Johannes de Conversano, Petrus de Olivero, Winezellus de Monteflascone, Bonaccursus, Bonafidanza, Bartholomaeus de Donadeis.

Ego Johannes de Sancto Laurentio Sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius, sicut vidi, audivi, & interfui, scripsi, complevi, & absolvi.

Juramentum fidelitatis Domini Bonifacii Comitis Palatini, & nobilium virorum Raynaldi & Gentilis filii ejus de Ancaya, Anno 1225.

IN nomine Domini, amen. Anno ejus Millesimo Ducentesimo Vigesimo Quinto, Indictione XIII. septimâ die intrante Mense Augusto, temporibus Domini Honorii Papae III. & Domini Friderici II. Romanorum Imperatoris. Clareat omnibus & singulis manifeste praesentem paginam inspecturis, quod Dominus Bonifacius, Dei gratiâ Comes Palatinus, filius olim Comitis Ildebrandini, in manibus Domini Hiacynthi Domni Papae Capellani, ad hoc specialiter missi, tactis sacrosanctis Evangeliis, juravit ab illa hora in antea fidelem esse Beato Petro, & Domino Honorio Summo Pontifici, ejusque successoribus canonice intrantibus, & Ecclesiae Romanae. Et quod non erit in facto neque in consilio, aut in consensu, ut vitam perdant aut membrum, vel capiantur mala captione. Consilium, quod per se vel per suum Nuntium, aut per suas literas sibi manifestaverint, ad eorum damnum se sciente nulli pandet. Si eorum certum damnum sciverit, si posset, remanere faciet, sin autem,

tem, per se, aut per suum Nuntium, vel per talem personam, quam pro certo credat eis dicturam, significabit. Papatum Romanum & Regalia beati Petri, quae Romana Ecclesia habet, & specialiter Civitatem & Comitatum Suganum cum Castellis & Villis, & omnibus suis pertinentiis, Civitatem & Comitatum Rosellensem, & Crossetanum cum Villis & Castellis & pertinentiis suis, districto, placito, & cum omni datione & reditu suo, & cum omnibus aliis terris, quas frater & pater suus Comes Ildebrandinus à Romana Curia tenuerunt, adjutor erit ad defendendum & retinendum: quas verò non habet, ad recuperandum, & recuperata ad retinendum & defendendum contra omnes homines. Praeterea Feudum praedictum non dividet, nec pro suo posse dividi permittet, salvis in omnibus justitiis & juribus Episcopatuum & aliarum Ecclesiarum infra fines dictarum Terrarum consistentium. Et haec omnia bona fide, & sine fraude, & malo ingenio juravit in manibus dicti Domini Hiacynthi, nomine Romanae Ecclesiae recipientis, attendere & observare. His peractis Dominus Hiacynthus auctoritate & nomine Domini Papae & Romanae Ecclesiae, quâ fungitur in hac parte, dictum Bonifacium Comitem Palatinum de praedicto Feudo & terris & rebus jam dictis per coppam argenteam *investivit, praecipiens eidem, ut se coram Domino Papa & suis Fratribus ad praestandum homagium repraesentet, excepto tamen Castro Montis Alti, de quo eum non investivit.*

Acta sunt haec in Civitate Suanensi, in Platea Episcopii, coram Domino Ugolino de Graeca Urbevetano Cive, & Domino Donadeo Macarii Narniensi Cive, Judicibus ordinariis, & eorum auxilio, auctoritate, atque consensu. Praesentibus his, Ansaldo Praeposito, Presbytero Petro, Presbytero Benencasa, Domino Savino, Canonicis Suanensibus, Plebano de Malglano Comitissae Capellano, Domino Ranaldo Moscetta Urbevetano Cive, Guidone de Porro de Aquapendente, Ranaldo Johannis Romani de Reato, Domino Cazaconte de Colle, Domino Umberto, Domino Comite de Montorio, Rainerio, Domino Bernardino de Panoclis, Domino Soguarzo de Roccbetta, & Domino Uguicione de Vicecomitissa de Grosseto, testibus ad hoc rogatis & vocatis, & aliis multis ibidem existentibus.

Et ego Ugolinus Guillielmi Larii, sacri Lateranensis Palatii Notarius constitutus interfui rogatus & subscripsi, & superius aliquantulum adjunxi & emendavi.

Alterius ritus exemplum excerpsi è pergamena existente in Archivo Estensi.

Investitura multorum bonorum data à Pelegrino Patriarcha Aquilejense Guecelloni, Gabrieli, & Biaquino fratribus de Camino, Anno 1195.

I*N nomine Christi. Anno Domini Millesimo Centesimo Nonagesimo Quinto, Indictione XIII. die VIII. intrante Februario, presentia* Domini Comitis Manardi de Goricia, *Domini Federici de Cauriago, Domini Wernerii de Pulcinico, Domini Conradi de Sacilo, Domini Ardemani ejusdem loci, Domini Gabrielis de Prata, Domini Alberti Buche de Coneclano, & aliorum. Cum* Domini Wezello, *&* Gabrielus, *&* Biaquinus fratres de Camino, nepotes Domini Wezelonis quondam de Camino *venissent coram Domino*

mino Pelegrino *Dei gratiâ* Aquilegiensis Ecclesie Patriarcha, *& peterent ab ipso Domino Patriarcha Investituram Feudi de tali Feudo, quale dictus* Dominus Wezelo Avus ipsorum *quondam habuit à predicta Ecclesia Aquilegiense, & à suis Predecessoribus: Unde dictus Dominus Patriarcha* cum baculo, *quem tenebat in manu, investivit predictos Fratres Dominos Wecelonem & Gabrielem & Biaquinum de Camino, ad rectum & liale Feudum, de Castris & Curiis Camini, & Mote, & Cessalti, & de universo illo Feudo, quod praedictus Dominus Wezelus quondam Avus predictorum Fratrum habuit ab ipso Domino Patriarcha & à suis Predecessoribus, & à predicta Ecclesia Aquilegiense in Episcopatu Cenete, & Episcopatu Belluni & Feltri, in Cadubrio, & in toto Patriarchatu Aquilegiensi ubique, secundum quod predictus Dominus Wecelus quondam de Camino Avus ipsorum habuit ad Feudum à dicta Ecclesia Aquilegiense & à suis Predecessoribus. Et Fratres juraverunt ipsi Domino Patriarche Fidelitatem pro predicto Feudo, & pro suis Vassallis contra omnes homines, salva Fidelitate suorum anteriorum Dominorum, si habent. Et isdem dictus Dominus Patriarcha ipsos Fratres Vassallos suos osculatus fuit.*

Actum Sacili in Ecclesia Sancti Nicolai.

Ego Johannes ..... Imperatoris Notarius interfui & scripsi.

Accedant & alia duo exempla, è quibus primum legitur in antiquo Chartario (*Pelavisinum* appellant) quod mihi suppeditavit Capitulum Canonicorum Sarzanensis sive Lunensis Ecclesiae. Alia est à celebri Mathildâ Bonifacii Marchionis filiâ altera Mathildis heic memorata..

Investitura quorumdam Castrorum facta Nicolao de Flisco Comiti Lavaniae à Gotifredo Episcopo Lunensi, sive Sarzanensi, confirmata ab Innocentio IV. summo Pontifice patruo ejusdem Comitis, Anno 1254.

» INnocentius Episcopus servus ser-
» vorum Dei, dilecto filio no-
» bili viro *Nicolao de Flisco Comiti*
» *Lavaniae, nepoti nostro*, salutem &
» Apostolicam benedictionem. Peti-
» cio tua nobis exhibita continebat,
» quod Presbyter Jacobus Canonicus
» Plebis Sancti Stephani Lunensis
» Dioecesis, Nuntius & Procurator
» venerabilis fratris nostri *Gotifredi*
» *Lunensis Episcopi*, & Episcopatus
» Lunensis, tibi tuisque heredibus,
» nomine recti & honorifici Feudi,
» tamquam paterni, aviti, & anti-
» qui, Tivegne, Castellioni, & Bra-
» celli Castra, & Burgum Padulanu-
» lini, ad ipsum Episcopatum Lu-
» nensem spectantia, cum omnibus
» juribus, honoribus & pertinenciis
» suis, dedit & propriâ auctoritate
» concessit. Dictus quoque Procura-
» tor procuratorio nomine dicti E-
» piscopi & Episcopatus Lunensis,
» totum, quod nobis mulier *Matil-*
» *da* in Feudum ab Ecclesia Lunen-
» si tenere consuevit vel debuit, vel
» quilibet alius pro ea vel ab ea
» tenebat, vel tenere debebat in Car-
» pena, Vesigna, Folo, & Valle-
» rano, sive in Vezano, vel ubi-
» cumque de ipso Feudo in Lunen-
» si, vel Januensi Dioecesi poterit
repe-

„ reperiri, tibi similiter dedit ac A
„ concessit. Et de his omnibus te
„ *per quendam baculum* investivit: i-
„ ta tamen quod tu & heredes tui,
„ deinde Episcopus & successores ejus
„ cum suis successoribus, qui non sint
„ inimici tui, vel heredum tuorum,
„ teneantur recipere in locis ad fa-
„ ciendam guerram inimicis Lunen-
„ sis Ecclesiae, ac ipsius Ecclesiae B
„ bona defendere ac tueri. Pro cu-
„ jus Feudi concessione ac Investitu-
„ ra idem Procurator pro parte ip-
„ sius Episcopi confessus fuit, se à
„ te quadraginta Libras bonorum De-
„ nariorum argent. recepisse, renun-
„ tiando exceptioni non numerate
„ pecunie habite ac recepte, & omni
„ juris auxilio: & constituens se no- C
„ mine ipsius Episcopi dictam pecu-
„ niam in utilitatem Lunensis Epi-
„ scopatus fideliter conver..... vos
„ dicto Procuratori recipienti nomi-
„ ne dicti Episcopi pro hiis omni-
„ bus tibi datis atque concessis fide-
„ litatem jurasti, sicut erat in ca-
„ pitulo in forma fidelitatis expres-
„ sum. Et si te vel tuos heredes D
„ promissa vel aliquid promissorum
„ non observare contingeret, pro-
„ pter hoc à jure Feudi *non* cada-
„ tis, sed nihilominus teneantur ad
„ observationem omnium predicto-
„ rum, pro ut in Instrumento pre-
„ dicto jam confecto plenius conti-
„ netur. Nos itaque tuis precibus
„ inclinati, donationem, concessio- E
„ nem, & Investituram bonorum,
„ quas nobis constitit provide fa-
„ ctas, ratas habentes & gratas, &
„ volentes, ne in posterum allega-
„ tione lesionis ipsius Ecclesie, vel
„ quavis aliâ possint ab aliquo im-
„ pugnari, ipsas auctoritate Aposto-
„ lica confirmamus, & presentis scri-
„ pti patrocinio communimus, de-

„ fectum, si quis exstitit in promis-
„ sis ex eo maxime, quod Lunense
„ Capitulum hiis non consensit, ad
„ presens, aut occasione Procurato-
„ ris ipsorum Canonicorum, vel que-
„ cumque alia supplentes de pleni-
„ tudine potestatis. Tenorem autem
„ Instrumenti predicti de verbo ad
„ verbum presentibus inseri fecimus
„ ad cautelam: qui talis est.

„ In nomine Domini. Amen. An-
„ no à Nativitate ipsius MCCLIV.
„ Indictione XIII. Nono Kalendas
„ Novembris, in Civitate Capua-
„ na, in Domo Presbyteri Georgii,
„ presentibus venerabile patre *Domi-*
„ *no Ottobono Sancti Adriani Diacono*
„ *Cardinali*, nobili viro *Domino Al-*
„ *berto de Flisco*, *Lavaniae Comite*,
„ Domino Simone de Camilla Cive
„ Januense, Domino Alberto Acza-
„ rii de Parma, Francisco Notario
„ de Clavaro, & Guidone dicto Se-
„ ptem, Clerico predicti Domini
„ Cardinalis, testibus ad omnia ista
„ vocatis. Presbyter Jacobus Cano-
„ nicus Plebis de Sancto Stephano
„ Lunensis Dioecesis, Nuntius &
„ Procurator venerabilis Patris *Do-*
„ *mini Gotifredi Lunensis Episcopi*, ha-
„ bens ad hoc speciale mandatum,
„ sicut constat in Instrumento facto
„ per Adjutum Notarium, & ipsius
„ Episcopi sigillo munito, cujus te-
„ nor inferius est insertus; procura-
„ torio nomine dicti Episcopi & E-
„ piscopatus Lunensis, nomine recti
„ & honorifici Feudi, tamquam pa-
„ terni, aviti, & antiqui, dedit,
„ tradidit & concessit nobili viro
„ *Domino Nicholao de Flisco Comiti*
„ *Lavanie* in se ac suos heredes ma-
„ sculos & feminas, Tivegne, Ca-
„ stellioni, & Bracelli Castra, &
„ Burgum Padulualini, ad ipsum E-
„ piscopum & Episcopatum Lunen-

A „ sem spectancia cum toto eo, quod
„ idem Episcopatus & Ecclesia Lu-
„ nensis habet & tenet, vel habe-
„ bat & tenebat, vel pro ipso Epi-
„ scopo seu ipsâ Ecclesiâ habebatur
„ & tenebatur, vel tenetur vel ha-
„ betur, vel debet teneri & haberi
„ in Castris & Burgo predictis, &
„ eorum pertinenciis & districtu, in
B „ Curtibus, domibus, jurisdictioni-
„ bus, Vassallis, Villanis, redditi-
„ bus, annuis prestationibus, pisca-
„ tionibus, venationibus, molendi-
„ nis, aquis, nemoribus, pascuis,
„ possessionibus, & quibuslibet aliis
„ rebus quocumque nomine nuncu-
„ pentur. Similiter dedit, tradidit,
„ & concessit dictus Procurator pro-
C „ curatorio nomine ipsius Episcopi
„ & Episcopatus Lunensis eidem Co-
„ miti totum id, quod nobilis mu-
„ lier *Donna Matilda* in Feudum ab
„ Episcopo & Ecclesia Lunensi te-
„ nebat, seu tenere consuevit vel
„ debuit in Carpena, Vesigna, Fo-
„ lo, & Vallerano, sive Vezano,
„ vel ubicumque de dicto Feudo
D „ Lunensi vel Januensi poterit repe-
„ riri. Et ipsum Comitem in se &
„ suos heredes masculos & feminas
„ procuratorio nomine dicti Episco-
„ pi & Episcopatus Lunensis de su-
„ prascriptis omnibus *per quendam ba-*
„ *culum* corporaliter & presentialiter
„ investivit: ita tamen quod dictus
„ Comes, & ejus heredes, sive suc-
E „ cedentes ipsi Comiti, vel ejus
„ heredibus in dicto Feudo ipsum
„ Dominum Episcopum & ejus suc-
„ cessores cum suis sequacibus, qui
„ non sint inimici ipsius Comitis,
„ vel heredum ejus seu succedentium
„ ejus, vel suis heredibus in dicto
„ Feudo, recipere ad faciendum guer-
„ ram cum hominibus in locis pre-
„ dictis ab eodem Procuratore con-

„ cessis, inimicis Lunensis Ecclesie,
„ ac juvare, recuperare jura & bo-
„ na Lunensis Episcopatus, & ea
„ que possidet vel recuperabit, de-
„ fendere & manutenere, & guer-
„ ram & devetum propriis expensis
„ ipsorum hominum per totum Epi-
„ scopatum Lunensem persecutoribus
„ Lunensis Ecclesie facere; nec non
„ eidem Domino Episcopo, qui nunc
„ est, & ei, qui pro tempore fue-
„ rit, & exercitum fecerit pro Ro-
„ mana Ecclesia, vel pro Imperato-
„ re, vel suos milites aut pedites
„ miserit, predictis exercitibus fa-
„ ciendis auxilium impendere tenean-
„ tur. Pro cujus Feudi datione,
„ concessione, & Investitura predi-
„ ctus Procurator procuratorio no-
„ mine dicti Episcopi & Episcopa-
„ tus Lunensis confessus fuit se ha-
„ buisse & recepisse à predicto Co-
„ mite Libras XL. bonorum argent.
„ Imperial. renunciando exceptioni
„ non numerate, habite, & recepte
„ pecunie, & omni alii, & legali
„ auxilio, & nomine ipsius Episco-
„ pi promittendo dictam pecuniam
„ in utilitatem Lunensis Episcopatus
„ fideliter exhibere. Qui Dominus
„ Nicholaus Comes Lavaniae supra
„ dicto Procuratori recipienti nomi-
„ ne dicti Episcopi & Episcopatus
„ Lunensis pro omnibus sibi conces-
„ sis & datis fidelitatem juravit ta-
„ ctis sacrosanctis Evangeliis, pro
„ ut in fidelitatis Capitulo contine-
„ tur. Hoc acto expresse, quod si
„ dictum Comitem vel ejus heredes
„ seu succedentes ei vel suis heredi-
„ bus in dicto Feudo predicta vel
„ aliquid predictorum aliquando non
„ observare contingeret, propter hoc
„ non cadant à jure Feudi istius,
„ sed nichilominus teneantur ad ob-
„ servationem omnium promissorum.

„ Tenor

„ Tenor Instrumenti procuratoris di- A
„ cti Presbyteri talis est:
„ In Dei nomine. Amen. Anno
„ à Nativitate ejusdem MCCLIV.
„ Indictione XII. Quarto Octubris.
„ Venerabilis Pater *Dominus Gotifre-*
„ *dus*, Dei gratiâ *Lunensis Episcopus*
„ fecit & constituit suum & Episco-
„ patus Lunensis Actorem, Procura-
„ torem, & certum Nuntium, Pre- B
„ sbyterum Jacobum Canonicum Ple-
„ bis Sancti Stephani, ad conceden-
„ dum pleno ac perpetuo Feudi ju-
„ re *Domino Nicholao de Flisco Comi-*
„ *ti Lavanie*, *Domini Pape Nepoti*,
„ ac suis heredibus, Tivegne, Ca-
„ stellioni, & Bracelli Castra, &
„ Burgum de Paduluarino, cum eo-
„ rum Curtis & pertinenciis, quae C
„ olim pro parte Nobiles Aldeberti,
„ & pro parte altera quidam alii ab
„ Ecclesia Lunensi tenebant in Feu-
„ dum, & redditus, Vassallos, Vil-
„ lanos, Jurisdictiones, & jura, &
„ cetera omnia, que in demanium
„ seu &c. salvo quod ipse Nobilis
„ & ejus heredes teneantur ipsum
„ Dominum Episcopum & ejus suc- D
„ cessores recipere cum suis sequa-
„ cibus, qui non sint inimici ipsius
„ Nobilis, & ejus heredes ad fa-
„ ciendam guerram cum hominibus
„ dictorum locorum inimicis Lunen-
„ sis Ecclesie & Curie. Et quod ip-
„ se Nobilis & sui heredes cum ho-
„ minibus dictorum locorum tenean-
„ tur juvare ipsum Dominum Epi-
„ scopum & ejus successores, recu-
„ perare jura & bona Lunensis Epi-
„ scopatus, & ea que possidet &c.
„ Et ad investiendum ipsos Nobiles
„ de toto eo Podere, quod olim
„ *Nobilis Donna Matilda* à Lunensi
„ Curia tenebat in Feudo sive in
„ Carpena, sive in Vezano, vel in
„ quocumque loco Episcopatus Lu-
„ nensis &c. Et ad recipiendum fi-
„ delitatis juramentum &c. Presen-
„ tibus &c.
„ Ego Gisfredinus de Vezano Im-
„ periali auctoritate Notarius predi-
„ ctis omnibus suprascriptis inter-
„ fui, & rogatus scripsi duo Instru-
„ menta uno tenore confecta.
„ Nulli ergo hominum liceat hanc
„ paginam nostrae Confirmationis &c.
„ Si quis autem hoc attemptare pre-
„ sumpserit, indignationem &c.
„ Datum Neapoli XV. Kalendas
„ Decembris, Pontificatus nostri An-
„ no XII.

Alterum exemplum depromsi è MSto Cencii Camerarii.

Excerptum ex Regesto Paschalis II. super receptione Castrorum Pontiae & Efides, & eorumdem concessione facta Johanni Sublacensi Abbati, Anno 1109.

„ SEptimo Kalendas Septembris, E
„ *Donnus Papa Paschalis*, factâ
„ obsidione recepit in Campania
„ Castellum Pontiae & Efides. Se-
„ ptimo autem Idus Septembris quum
„ esset in territorio Sabinensi juxta
„ Castellum Taranum, commisit ea-
„ dem Oppida Pontiae & Efides *Jo-*
„ *hanni Sublacensi Abbati*, sicut com-
„ miserat alias Terras Campaniae:
„ ita ut hereditas Monasterii Subla-
„ censis, quae ibidem est, Monaste-
„ rio salva permaneret; cetera cu-
„ stodirentur ad jus beati Petri.
„ Et *per ferulam* investivit eum,
„ quod non auferret ei in vita ip-

„ sius, nisi ipse aliquid tale delinqueret.

„ Actum est Indictione II. Anno Incarnationis Dominicae Millesimo Centesimo Nono: Pontificatus supradicti Papae Decimo. Testes affuerunt *Cintius Sabinensis Episcopus: Leo Villitrinus...... Tiburtinus: Anastasius Cardinalis titulo Pammachii: Johannes de Diaconia Cosmidin:* Berardus de Pisciola: Rainaldus Sinebaldi: Octavianus: Oddo filius Johannis de Oddone: Petrus de Rofrido: Rofridus de

A Ceperano, & alii plures: Romanus Albo: Romanus Scotta: Huguizon filius Petri de Leone: Cintius Johannis de Crescentio.

Quum verò agebatur de Feudis majoribus, tunc splendidiori solemnitate utebantur Imperatores & Reges, Investiturae actum praesertim

B peragentes *per Lanceam & Confanonum.* Accipe ejusdem ritus exemplum, quod hausi è Regesto existente in Tabulario Reipublicae Cremonensis.

Henricus VI. inter Reges, V. Inter Imperatores, Cremonensibus Investituram actualem confert cum Lancea & Confanono de his, quae in eorum Privilegio habentur, Anno 1195.

A*Nno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Nonagesimo Quinto, die Martis qui fuit sextus dies intrante mense Junii, Indictione XIII. In multorum hominum presentia, nomina quorundam inferius scribebuntur* Dominus Henricus, *Dei gratiâ* Romanorum Imperator invictissimus, & semper Augustus, & Rex Siciliae, cum Lancea & Confanono, *quam in sua manu tenebat, investivit honorifice Girardum de Zanibonis, & Tatamanzium de Gaidaldis, & Odonem de Medolate,* Consules Communis Civitatis Cremone *nomine ipsius Communis de hoc, quod in Privilegio ipsius Communis Cremone continetur. Et hanc Investituram fecit ipse Dominus Imperator in platea, que est ante Portam Cumane Civitatis, que vocatur Porta Turris.* Confanonus *vero cum quo eos investivit, erat* rubeus, *habens Crucem albam intus. Huic Investiture interfuerunt* Dominus Bonifacius Marchio Montisferrati; *& de Cumis Dominus Jordanus Vicedominus, & Dominus Arialdus frater ejus, Albertus de*

C *Carcano, Marchisius de Mandrisio, Jacobus de Turri, Aliprandus filius Domini Pecobelli quondam de Vico, Johannes de Papa, Arialdus de Dritio, Vallesicca, Girardus Belenzonus, Guido de Bulgari. De Laude Durus de Cavazo, & Presbiter de Saleriano. De Papia Gaiferius Isembardi, & Buca de Osa, Gualfredus de Turricella. De Cre-*

D *mona Albericus Comes, Bellotus Bonserius, Anzelerius de Burgo, Pettacius Manera, Presbyter Vegius, & Albertus Strussius; Leonardus de Babo, Comes Egidius, Johannes de Perengo. De Bergamo Bruniolus Advocatus de Bergamo, Guielmus de Mapello, & multi alii Longobardi & Teutonici, & Dominus Syrus Salimbenus de Papia simi-*

E *liter interfuit.*

Ego Ospinellus Judex, qui dicor de Lomacio, interfui & scripsi.

Ego Guido Judex Scriba Consulum Cumanorum interfui & scripsi.

Qui verò *Feudum* recipiebant, suamque fidem sacramento praestito danti obligabant (ut alios veterum ritus taceam),

taceam), ipsi quoque & verbis & manuum contactu jusjurandum emittere consueverunt. Quale hoc fuerit, A altera duo Instrumenta prodent, ex eodem Cencii Camerarii Codice desumta, quae apponenda heic censui.

Juramentum fidelitatis, quod fecit Johannes de Ceccano Romanae Ecclesiae, pro tuendis & conservandis Regalibus Sancti Petri, Anno 1201.

Anno Quarto Pontificatus Domni Innocentii Papae III. nobilis vir Johannes de Ceccano *juravit fidelitatem ipsi* Domno Papae Innocentio, *de Ceccano & tota terra, quam tenet in Palatio Anagnino, coram Episcopis, Presbyteris, Diaconibus, Cardinalibus, adstantibus multis Clericis & Nobilibus Anagninis, & extraneis etiam, & Militibus ipsius Johannis de Ceccano. Et recognovit Ceccanum, & totam aliam terram suam se ab Ecclesia Romana tenere. Forma verò fidelitatis haec fuit.* „ Ego Johannes de Ceccano ab hac „ hora in antea fidelis ero beato Pe„ tro & Ecclesiae Romanae, & Do„ mino meo Papae Innocentio, & „ successoribus ejus canonice intran„ tibus. Non ero in facto neque di„ cto, neque in consilio, aut in „ consensu, ut vitam perdant aut „ membrum, vel capiantur mala ca„ ptione. Consilium, quod per se „ vel per Nuntium, aut literas mi„ hi crediderint, ad eorum damnum „ me sciente nulli pandam. Si eorum B „ certum damnum scivero, si pos„ sum, remanere faciam: si non pos„ sum, significabo eis per me vel „ per meas literas aut Nuntium, „ vel dicam tali personae, quam eis „ credam pro certo dicturam. Cec„ canum & totam aliam terram meam, „ quam habeo, & alia Regalia bea„ ti Petri, que habet, adjutor eis C „ ero ad defendendum: que non ha„ bet, ad recuperandum, & recuperata „ ad retinendum & defendendum con„ tra omnes homines. Haec omnia „ observabo bonâ fide, sine fraude, „ & malo ingenio. Sic me Deus ad„ juvet, & haec sancta Dei Euange„ lia. *Post haec mittens* manus suas *inter manus ipsius Domni Papae, fecit* D *ei ligium hominium. Domnus autem Papa investivit eum de gratia sua cum* cuppa argentea deaurata. *Postmodum verò eadem Anno idem Domnus Papa fidelitatem & servitium ipsius Johannis de Ceccano & progenitorum ejus attendens, ei Castrum Sitense in Beneficium assignavit.*

De fidelitate & hominio Romanae Ecclesiae praestitis ab Andrea de Calviniaco, & custodiâ Burgi Dolensis commissâ eidem, Anno 1202.

Anno Quinto Domni Innocentii III. Papae, nobilis vir Andreas de Calviniaco *fecit fidelitatem* Domno Papae Innocentio, *de custodia Burgi Dolensis, hoc modo, in Lateranensi Pala-* E *tio coram Episcopis, Presbyteris, & Diaconibus Cardinalibus, adstantibus Militibus & Clericis ipsius Nobilis, Abbate Dolensi, & duobus Monachis suis, & multis aliis tam Clericis quam Laicis.* In

In nomine Domini. Amen. Ego Andreas de Calviniaco, Dominus Castri Radulfi, ab hac hora in antea fidelis ero beato Petro & Ecclesiae Romanae, & Domino meo Papae Innocentio, & successoribus &c. (*ut supra*) Burgum Dolense, cujus custodiam ab Ecclesia Romana teneo, & alia Regalia beati Petri, quae habet, adjutor eis ero ad defendendum; quae non habet ad recuperandum: recuperata ad retinendum & defendendum contra omnes homines. Legatos & Nuntios Ecclesiae Romanae honorifice suscipiam, & benigne tractabo; & per totam terram meam securum eis pro posse meo praestabo conductum. Haec omnia observabo sine fraude & malo ingenio, bonâ fide. Sic me Deus adjuvet, & haec sancta Dei Evangelia. *Post haec mittens* manus suas *inter manus Domini Papae, fecit ei ligium hominium. Dominus autem Papa investivit eundem gratiâ suâ de custodia Burgi Dolensis*.

A

Praeter Imperatores, Reges, Duces, Marchiones, Episcopos, Comites &c. qui collatione Feudorum sibi efficiebant Vassos sive Vassallos, ipsi quoque Vassi portionem eorumdem Feudorum in alios interdum transferentes, sibi Milites, sive adhaerentes procurabant, quos propterea *Vavassores minores* appellavit antiqua aetas. Vassi autem Regii sive Imperiales, ratione sui Feudi, nemini alii suberant, nisi Imperatori seu Regi, eorumque Beneficia sejuncta atque evulsa erant à jure sive potestate Civitatum, in quarum Comitatu sive Districtu antea sita fuerant. Ejusmodi Vassi Imperiales, nisi forte Ducis, Marchionis, aut Comitis titulo fruebantur, *Capitanei* consuevere appellari, sive *Cattanei*; quum idem nomen fuerit *Capitaneus*, *Captaneus*, & *Cattaneus*. *Castellani* quoque nuncupati sunt, quod *Castello* alicui dominarentur. In Vocabulario suo Academici *della Crusca*, & ante eos Pergaminus in Memor. Linguae Italic. scripsere, vocem *Castellano* adhibitam quoque fuisse ad significandum *habitatorem Castelli*, adductis Boccaccii verbis in Fabula VII. Diei II. *non essendo la sua sventura contenta d' averla di Moglie d' un Re fatta divenire Amica d' un Castellano*. Inficias non ierim, quin & incolae Castrorum *Castellani* ab aliquibus potuerint appellari. Verùm Boccaccius iis verbis Dominum potius Castelli quàm Incolam nobis exhibuit, quum ipsum antea dixisset *Gentile uomo con più suoi famigli a cavallo*. Ita *Castellani* in ForoJulii perquam multi nobiles numerabantur olim, & adhuc exsistunt. In Charta tamen Mutinensis Populi, ex ejus antiquo Regesto depromtâ, *Capitanei de Fregnano* subdentes sese Reipublicae Mutinensi, excipiunt ab onere *Boatiae illos Castellanos, qui semper quotidiano usu habitant per Castella*; atque eadem formula occurrit in aliis Chartis producendis in Dissertatione XLVII. *de amplificat. Civitat. Italicar. potentia*. An Castellorum habitatores ibi privatos homines significent, alii decernant.

B

C

D

Certe maternus Avus Manfredi Siciliae Regis, è Friderico II. nati, *Castellanus* appellatur in Historia MSta Mediolanensi, cujus utilem partem dedi Tom. XVI. Rer. Italicar. ac revera nobilis Toparcha is fuit. Ejus Chronici verba accipe, quae tanquam memoriâ digna, superfluis praetermissis, excerpsi, quum affinitates Manfredi Regis satis accurate descriptae illic videantur. „ Fridericus II. „ fuit Imperator Romanus per electionem, Dux Siciliae per mater-

E

„ nalem successionem, & acceptâ I-
„ sabellâ filiâ Johannis Regis Hieru-
„ salem in uxorem, successit in Re-
„ gno Hierusalem ratione dotis uxo-
„ ris. De ista Regina Isabella genuit
„ Conradum. Conradus genuit Con-
„ radinum. Item habuit aliam uxo-
„ rem, quae dicta fuit Beatrix, de
„ qua genuit Henricum: & ista fuit
„ prima uxor, & filia Regis Arago-
„ num. Item superinduxit quamdam
„ filiam Bonifacii Castellani. Ubi est
„ sciendum, quod juxta Civitatem
„ Astensem per tria milliaria est quod-
„ dam Castrum dictum Algan, cu-
„ jus Castellanus dictus Comes Bo-
„ nifacius satis nobilis genuit tres
„ filias pulcherrimas. Inter quas u-
„ na erat virgo pulcherrima nimis.
„ Hanc Imperator adamavit, & fin-
„ gens, quod Isabella ejus uxor es-
„ set defuncta, hanc in uxorem de-
„ sponsavit, & solemnes nuptias ce-
„ lebravit. De qua genuit Regem
„ Manfredum. Rex Manfredus genuit
„ duas filias. Una dicta est Constan-
„ tia, quae fuit uxor Petri Regis A-
„ ragonum. Alia tradita fuit Man-
„ fredo Marchioni Salutiarum. Su-
„ pradictus Castellanus socer Impe-
„ ratoris factus fuit per Imperatorem
„ Comes. Reliquas filias suas tradi-
„ dit in matrimonium, unam vide-
„ licet uni de Torniellis, de qua
„ nati sunt quatuor filii, scilicet Co-
„ mes Gualvagnus, Comes Lanza,
„ Comes Frerinus, & Torellus vir
„ fortissimus, qui genuit Gualvagnum
„ de Torniellis. Tertiam filiam tra-
„ didit Uberto de Andito, sive de
„ Lando Placentino, de quo natus
„ est Comes Gualvagnus, de quo na-
„ tus est Ubertinus, & Manfredus. „
Qui in Lombardia *Castellani* appellati sunt, *Barones* Romae & in Regno Neapolitano nuncupabantur olim, idemque adhuc nomen retinent, uti & in Germania, Anglia, Hispania &c. De cujus nominis origine multa Eruditi differuerunt, uti & de Baronum dignitate, speciebus, ac privilegiis. *Barones Romanos* memorat Falco Beneventanus in Historia; *Apulos* & *Siculos* complures alii. At ejusmodi appellatione nequaquam uti consuevit Gallia Cisalpina ad designandos Magnates suos. Ii semper fere nuncupati *Capitanei*, sive *Cattanei*, *Castellani*, *Vassi* nobiles, ac nostris temporibus *Comites*, *Marchiones*, quorum nominum adeo apud nos copia crevit, uti & in Regno Neapolitano, & Siculo, ac ditione Pontificia, *Principum* & *Ducum*, ut jam quid olim forent *Comites*, *Marchiones*, *Duces*, & *Principes*, justa idea exciderit. Plures autem ex iis Castellanis, Capitaneis, & Vassis nobilibus alebat olim Provincia Garfagnanae ultra Apenninum sita, ac finitima Lucensi Comitatui, quae nunc fere tota jacet sub dominatione Serenissimae Familiae Estensis. Sed omnes hosce Vassos bellorum perturbatio, ac praecipue Castruccii olim Lucensibus dominantis saevitia, absumsit. Quibus verbis olim eos Fridericus II. Augustus investierit, subsequens Diploma ostendet, cujus antiquissimum exemplum in pergamena scriptum vidi in Archivo Estensi.

Inve-

Investitura Feudorum variis Nobilibus Garfagnanae concessa à Friderico II. Imperatore, Anno 1242.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator semper Augustus, Hierusalem & Siciliae Rex. Tunc extollitur thronus Imperii, & ampliatur gloria sedis ejus, cum Imperialis gratia digne remuneratur, quos devotio fidei & servitiorum exhibitio suo conspectui gratos & benemeritos repraesentant. Eapropter per praesens Privilegium noscant tam praesens aetas, quàm successura posteritas, quod nos attendentes debitam fidem & devotionem sinceram, nec non grata & accepta servitia fidelium nostrorum Dominorum de Sirano, Dominorum de Griniano, Dominorum de Verucola Gherardenga, Dominorum filiorum Guidi de Villa, Dominorum de Bacciano & de Careggine, Hominum de Castilione & de Fosciana, Dominorum de Clebarica, Hominum de Ceserana, Hominum de Barga, Dominorum de Casa Roledenga, Dominorum de Casa Suffredinga, Dominorum de Casa Porcaria, & omnium Valvasforum de Garfagnana, *Dominorum de Monte Magno, Dominorum filiorum Ubaldi, Dominorum de Vallecchia, Dominorum de Corvaria, Dominorum de Castello Aghinolfi, & omnium Valvasforum de Versilia, & de Camajore, Hominum de Ghivizano; ipsos omnes, & omnia bona eorum mobilia & immobilia, quae nunc tenent & possident, & in antea legitime ad ipsos spectare poterunt, sub Majestatis nostrae, & Imperii protectione recipimus speciali. Et concedimus, ac Imperiali auctoritate confirmamus eisdem, quod nulli Civitati neque Communi, nec alicui Potestati ipsos, nec possessiones, nec homines eorum supponere, nisi nobis & heredibus nostris, qui nobis in Imperio succedent, sed ad manus nostras, & specialium Nuntiorum nostrorum, quos ibi pro tempore statuemus, quos etiam ibi tales statuere disponimus, quos Excellentiae nostrae fideles, & eis utiles agnoscemus: retinentes semper ipsos cum omnibus bonis suis exemptos, & liberos, & eximimus eos & liberamus ab omni onere & jurisdictione omnis Civitatis..... ut nec ipsi, nec res, nec homines eorum tam in Castellis quam in Villis habitantes, aliquem respectum subjectionis habeant, nisi tantùm ad dominationem Majestatis nostrae, & praedictorum heredum nostrorum. Inhibentes, & eis firmiter praecipientes, ut nec placitis nec jurisdictioni dictarum Civitatum se aliquatenus obligent, nec aliquo modo submittant. Ad haec Imperiali auctoritate cassamus, & irritas vocamus omnes tenutas à Consulibus cujuscumque Civitatis contra eos & homines eorum datas, propterea quod noluerunt se, nec homines suos, nec terram suam subjicere judicio Civitatum. Decernentes, ut ipsae tenutae ad legitimos priores Dominos absolute absque contradictione qualibet revertantur: videlicet Corvaria, Calavorna, Sarciabolchi, Montegragnum, Calauna, Cesano. Imperiali quoque auctoritate praecipimus, à Lucensibus reaedificari Castra, scilicet Bozanum, Anelanum, & Lacunam, quae in damnum fidelium nostrorum praedictorum destruxerunt, & nihilominus illa ab eis destrui praecipimus, quae in damnum eorundem fidelium nostrorum erexerunt, videlicet Urbizzanum, Sclaccanum, & Albianum.*

Quae-

Quaecumque verò Civitas vel Commune, quae praescriptas datas seu tenutas ad praescriptos fideles nostros redire non permiserit vel impediverit, aut si Lucana Civitas destructa Castra eis non reaedificaverit, & constructa non detraxerit, sicut superius est expressum, vel propter hoc eos, vel homines eorum, sive terram ipsorum offendere, sive laedere attentaverit, à Majestate nostra, vel à certo Nuntio nostro citabitur. Quod si non venerit, nec satisfacere voluerit, Imperiali banno cum omnibus bonis suis deinde subjacebit. Suprascripti propterea fideles nostri quoddam Privilegium Divi Augusti Imperatoris Friderici Avi nostri recolendae memoriae, aureâ bullâ datum, dudum praedecessoribus eorum liberaliter indultum, fereque omnia continens eadem, quae superius dicta sunt, per Rubertum Marchionem Pelavicinum Sacri Imperii in Lunigiana, Versilia, Garfagnana, & partibus convicinis Vicarium Generalem, fidelem nostrum, nostro culmini praesentarunt, supplicantes per eundem Marchionem fideliter & devote, ut Privilegium ipsum eis confirmare dictâ nostrâ gratiâ dignaremur. Nos autem supplicationibus eorumdem nostrorum fidelium inclinati idem Privilegium Divi Augusti Avi nostri praedicti dictae Imperialis praeeminentiae gratiâ confirmamus. Statuimus itaque, &

A *Imperiali sancimus edicto, firmiter injungentes, quatenus nullus Dux, nullus Marchio, nullus* Capitaneus, *nullus Archiepiscopus vel Episcopus, nullus Comes aut Vicecomes, nulla Potestas, nullus Consultor vel Rector, nulla Civitas, nullum Commune, nulla Universitas, nulla denique persona alta vel humilis; Ecclesiastica vel secularis, praedictos prae-*
B *nominatos fideles nostros contra praesens Privilegium nostrum ausu temerario inquietare, molestare, seu perturbare praesumat. Quod qui praesumpserit, indignationem culminis nostri se noverit incursurum, & quinquaginta Libras auri probi & optimi pro pena compositurum, quarum medietas Fisco nostro, & reliqua medietas passis injuriam applicetur.*
C *Ad hujus autem protestationis, concessionis, & confirmationis nostrae memoriam & robur perpetuò valiturum praesens Privilegium fieri, & bullâ aureâ typario nostrae Majestatis impressione jussimus communiri. Hujus rei verò testes sunt Bernardus Panormitanus Archiepiscopus, Generalis Bambergensis, Odericus Marsicanus Episcopus, Uguccio Treveriensis E-*
D *piscopus, Thomasius de Marcerio sacri Imperii in Romandiola Vicarius Generalis, Magister Petrus de Vinea, & Magister Tadeus de Iiuven magnae Curiae nostrae Judex, & alii quamplures. Et Coraliam eàdem protectione suscipimus.*

Signum Domni Romanorum Hierusalem

Friderici Secundi invictissimi Imperatoris semper Augusti, & Siciliae Regis.

Acta fuerunt haec omnia Anno Dominicae Incarnationis MCCXLII. die XII. mensis Januarii, I. Indictione, Imperante Domino nostro Friderico Secundo, Dei gratiâ invictissimo Romanorum Imperatore semper Augusto, Hierusalem & Siciliae Rege, Imperii ejusdem Anno XXIII. Regni Hierusalem XIX. Regni verò Siciliae XLV. feliciter. Amen.

Datum Petrae Sanctae, Anno, Die, Mense, & Indictione praedictis.

. Eorumdem Nobilium descendentibus & successoribus renovata fuit haec ipsa Investitura à Carolo IV. Augusto, dum esset in Petrasancta III. Idus Junii Anno MCCCLV. Tabulae adservantur in Archivo Estensi. Vide etiam in Tomo V. Rer. Italicar. memoratos *Equites Carfanienses* ad versum 215. & 1849. Poëmatis *de Bello & excidio Urbis Comensis*. Sub eo nomine Clariss. Vir Joseph Stampa, Clericus Regularis Somaschensis, censet designatos fuisse incolas ejusdem Provinciae Garfagnanae, qui Anno MCXIX. & MCXXVII. Mediolanensibus praesidio fuere contra Comenses. Nomen autem *Garfagnanae* in memoriam mihi revocat, quae Guilielmus Ventura Cap. 38. Chronici Astensis Tomo XI. Rer. Italicar. scripsit, scilicet, Astenses societatem iniisse *cum parte Facini de Tilio, & Garfagna totius Montisferrati*. Ita verò appellata factio potentissima in regione Montisferrati. Quo autem tempore inditum *Garfagnanae* nomen fuerit provinciae nuper memoratae, ignotum prorsus est. Ego illius mentionem offendi in Chartis Saeculi Noni. Hisce accedat altera Investitura, Raimbaldo Tarvisino Comiti, de quo supra mentio facta est, olim concessa ab Ottone III. Augusto, per quam non Comitatum ejus Civitatis ille recepit, sed Castra quaedam, quae titulo singulari ab Augustis acceperant illius majores. Diplomatis exemplum debeo doctissimo Viro Henrico de Collalto Abbati Sancti Salvatoris.

Otto III. Imperator Rambaldo Comiti Tarvisino omnia illius jura ac Privilegia confirmat, Anno 1000.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto divinâ favente clementiâ Imperator Augustus Romanorum. Noscat omnium fidelium nostrorum industria, praesentium scilicet & futurorum, qualiter Heribertus *sanctae* Coloniensis Sedis Archiepiscopus *nostram humiliter exorando adiit clementiam, quatenus* Raimbaldo nostro fideli, Tarvisiensi *videlicet* Comiti, *suarum instrumentum Cartarum & confirmationem concedere dignaremur. Cujus itaque petitioni justae animum praebentes praefato Raimbaldo instrumentum suarum Cartarum confirmationemque corroborantes firmiter facimus, & omnia sua Praecepta simili confirmamus stilo. Quod si accidente, quod absit, casu aliquod scriptum suum perditum habeat, vel perdiderit igne aut hostium incursione, furtove, tunc tribus bonis hominibus inventis jusjurandum faciat, quod scripta sua pro hiis tribus praelibatis causis perdita habeat, & sicuti eadem adscripta teneat, ac habeat, postea proprio utatur jure, Imperiali largimus auctoritate. Insuper vero sexaginta Jugera, quae in circuitu Tarvisiensis Civitatis sita esse videntur, vel propinquiora, sibi concedimus. Transitum vero sui Castelli, & toloneum de Ponte licentiam ut habeat Imperiali auctoritate accipiendi jubemus. Quin etiam ut forum, sive mercatum, ac aedificandi in Valle Sanctae Felicitatis consensum damus cum banno & destrictu, legali querelâ. Igitur homines sui residentes & usuales ad nullum Ducis placitum, vel Marchionis vel Comitis, seu Schuldasii veniant, vel ab ipsis constringantur; & nec fodrum nec collectam faciant, nostrâ prohibemus dictione. Haec autem omnia praelibata, prout juste*

juste & legaliter possumus, Imperiali praebemus Praecepto, & quicquid inde facere voluerit, potestatem habeat. Praecipientes vero jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, seu Schuldasio, aut aliqua summissa persona hanc nostrae auctoritatis paginam inquietare vel molestare audeat. Si quis itaque hu- A *jus Praecepti violator extiterit, sciat se compositurum auri optimi Libras mille, medietatem Camerae nostrae, & medietatem praefato Raimbaldo. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu nostra corroborantes, & sigillo nostro subtus insigniri jussimus.*

Signum Domni Ottonis *Regis invictissimi.*

Heribertus Cancellarius in vice Petri Cumani Episcopi & Archicancellarii.

Datum Anno Dominicae Incarnationis Millesimo, Indictione XIII. Anno Tertii Ottonis Regni XVII. Imperii V.

Actum ad Sanctum Donninum.

Quod Principes Seculares fecere, mos quoque fuit, ut & Ecclesiastici facerent. Nam quum tempora illa frequentibus bellis ferverent, unusquisque potens ex Clero per eorum Beneficiorum collationem è re sua putabat sibi comparare quotquot poterat Nobiles Viros, quorum armis ac fide, quum occasio ferebat, ditionem suam tueri ac servare posset. C Erant ergo Romanis Pontificibus, & quamplurimis Episcopis, & Abbatibus temporalia imperia, quibus quotidie insidiabantur potentes Saeculi; ac proinde & ipsi quaesivere sibi a- B liorum patrocinium, Feudis in eos collatis. Prostant passim exempla. Ad haec interdum Ecclesiasticae ditiones à Secularibus viris usurpabantur, atque ad eas recipiendas sacris Pastoribus vires deerant. Tunc ergo satius videbatur, easdem illis dimittere, dum tamen ipsas Beneficii titulo ab Ecclesia agnoscerent, quo fiebat, ut & illi juste ea in posterum possiderent, & Ecclesiae jura aliqua ex parte restaurarentur. Exero in hanc rem duo Instrumenta ex supra laudato Regesto MSto Cencii Camerarii descripta.

Instrumentum, quo Adinulfus & Landulfus filii Gregorii renuntiaverunt omni juri, quod habebant in Castro Falbateriae, illudque in Feudum recipiunt ab Alexandro III. Papa, Anno 1178.

In nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno Incarnationis ejus MCLXXVIII. Pontificatus Domini Alexandri III. Pa- D *pae Anno XIX. Indictione XI. Mensis Januarii die XI.* Adinulfus & Landulfus filii Gregorii Pagani, *non vi*

 coa-

coacti nec dolo inducti, sed libero arbitrio & voluntate propria renuntiaverunt juri, si quod habebant in Castro Falbateriae quocumque jure, sive hereditario, ex successione videlicet patris seu matris vel aliorum, seu jure acquisitionis, & omni omnino juri proprietatis & possessionis, pignoris seu hypothecae. Et remiserunt hoc Domino Papae Alexandro, *& Romanae Ecclesiae, in praesentia Dominorum Cardinalium* Johannis Presbyteri Cardinalis Sancti Marci, & Petri Presbyteri Cardinalis Sanctae Susannae, & Hiacynthi Diaconi Cardinalis Sanctae Mariae in Cosmidin, & Centii Diaconi Cardinalis Sancti Adriani: *praesente etiam Francone Domni Papae Camerario. Et Dominus Papa pro se & successoribus suis concessit praedictis fratribus jam dictum Castrum Falbateriae in Feodum usque ad vigintinovem annos. Quo tempore transacto Castrum illud omnimodo liberum ad Ecclesiam redeat. Et praedicti fratres, vel eorum successores de eodem Castro sint ad mandatum Summi Pontificis, qui eo tempore fuerit: ita quod in potestate Summi Pontificis sit vel eis concedere vel auferre. Et praedicti fratres se de cetero Castrum idem nomine Ecclesiae possidere promiserunt, & pro hac concessione trecentas Libras Provesinorum praescripto Domino Papae persolverunt: & insuper servitium, quod pro eodem Castro Romanae Ecclesiae exhibere consueverunt, reddere promiserunt. Promiserunt etiam, quod si quas possessiones de tenimento Ceperani tenerent, super quibus inquietarentur, si clarum esset eis quod injuste tenerent, sine controversia redderent: si verò non esset eis clarum, justitiam ad mandatum Domini Papae facient. Omnia autem supradicta ab eis promissa, juramento corporaliter praestito firmaverunt. Praeterea obligaverunt se iidem Fratres in poena quadringentarum Librarum Provesinorum Fratri Franconi legitime stipulanti, si omnia, quae promiserunt, non observarent. His interfuerunt Petrus & Fortunatus Domini Papae Ostiarii, Centius Gregorii, Jacobus Condomi, Guido Incisor, qui rogati sunt testes. Postea verò XXVII. die praedicti Mensis venit Stultus, frater praedictorum duorum, & in praesentia praedicti* Domni Centii Cardinalis, *&* Domni Hugutionis Diaconi Cardinalis Sancti Angeli, *& Fratris Franconis Camerarii, renuntiavit, promisit, juravit per omnia, sicut Adinulfus & Landulfus fratres fecerunt; cui sicut & prioribus, à Domno Papa concessum est Castrum. Juramento hujus hi interfuerunt, Leo de Signino, Petrus Gregorii, Oddo Benedicti de Bona, Rainaldus de Pophe, Petrus Ostiarius, qui omnes rogati sunt testes.*

Et ego Ilditius Judex & Scriniarius rogatus hoc Instrumentum manu propria scripsi.

Instrumentum de renuntiatione, quam fecit Willelmus Paganus de jure, si quod habet in Castro Falbateriae, Anno 1208.

I*N nomine Domini. Anno Incarnationis ejusdem MCCVIII. Pontificatus verò Domini Innocentii III. Papae Anno XI. Indictione XI. mense Martii die VI.* Willelmus Paganus, filius quondam Adenulfi Pagani, *non coactus nec dolo inductus, sed libero arbitrio & spontanea voluntate renuntiavit tam per se, quam procuratorio nomine pro nepotibus suis, filiis quondam Stulti Pagani, omni juri, si quod habebat, vel habere se credebat in Castro Falbateriae, quo-*

quocumque jure sive hereditario, ex successione videlicet patris vel matris seu alterius conjunctae sibi personae, sive jure cujuscumque acquisitionis, & omni omnino juri proprietatis, possessionis, pignoris seu ypothecae, usufructus, conductionis vel cujuslibet alterius obligationis seu conditionis. Et remisit & renuntiavit & resignavit hoc Domino Papae Innocentio III. *& sanctae Romanae Ecclesiae, in praesentia Domini Stephani ejusdem Domini Papae Camerarii, Magistri Philippi Notarii, & multorum aliorum Clericorum, Militum, & Laicorum. Et idem Dominus Papa pro se ac successoribus suis praedicto Willelmo Pagano & nepotibus suis, filiis quondam Stulti Pagani, jam dictum Castrum Falbateriae concessit in Feudum usque ad triginta novem annos. Quo tempore transacto Castrum illud omnimodo liberum ad Ecclesiam Romanam redeat. Idem quoque Willelmus, vel successores ipsius de eodem Castro sint ad mandatum summi Pontificis, qui eo tempore fuerit, ita quod in potestate summi Pontificis sit finito tempore praetaxato eis concedere vel auferre; & idem Willelmus se Castrum ipsum Ecclesiae nomine de cetero possidere promisit. Et pro hac concessione quadringentas Libras parvorum Senatus Domino Papae persolvens, servitium, quod pro eodem Castro Romanae Ecclesiae exhibere consuevit, reddere repromisit. Promisit insuper, quod si quas possessiones de tenimento Ceperani, vel aliarum possessionum ad Ecclesiam Romanam spectantium, retineret, super quibus inquietaretur, imo conveniretur, si clarum esset ei, quod injuste teneret, sine controversia redderet; si verò non esset ei clarum, justitiam ad mandatum Domini Papae faciet vel coram eo, vel coram alio, cui Dominus Papa vices suas committeret in hac parte. Omnia vero supradicta ab eodem Willelmo promissa, praestito juramento firmavit, & fidelitatem & ligium homagium Domino Papae, successoribus suis, & Ecclesiae Romanae juravit, & fecit, omni beneficio juris & omni exceptioni ratione rei vel personae sibi competenti renuntiando. Praeterea promisit & obligavit se in poenam quadringentarum Librarum parvorum Domino Stephano ejusdem Domini Papae Camerario legitime stipulanti, si omnia, quae promisit, & quae praemissa sunt, non observaret. Hi interfuerunt Dominus Riccardus Rebeus de Ceperano testis, Dominus Matthaeus de Morrejo testis, Dominus Willelmus de Sora testis, Dominus Petrus Mancinus testis, Dominus Petrus de Sancto Germano testis, Dominus Adenulfus Judex testis, Dominus Andreas de Caselverio testis,*

Ego Johannes de Sancto Laurentiò, sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius, scripsi, complevi, & absolvi.

Quandocumque verò de Ecclesiae Romanae locis sive juste, sive injuste possessis, quisquam investiendus erat, praecedere consuevit eorum dimissio saltem apparens, fatentibus possessoribus, loca eadem spectasse & spectare ad jus Romani Pontificis. Subinde investitura dabatur. Cujus rei exemplum adtexo, quod ex eodem Cencii Regesto excerpsi.

Char-

Chartula, quam Comites Aldebrandinus & Bernardinus de tota Terra sua Beato Petro & Domino Papae fecerunt, Anno 1157.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCLVII. &c. Nos Aldebrandinus & Bernardinus à praesenti die donamus & concedimus, & per hoc Instrumentum tradimus tibi Domino Adriano à Deo decreto Papae IV. vestrisque catbolicis successoribus, & Sanctae Romanae Ecclesiae in perpetuum: idest totam Terram nostram, videlicet Fractam filii Azonis: Curiam de Marisano: medietatem Orzoli: Collem Longum: Getonam: Sanctam Crucem: Sanctam Luciam: Roccam Sancti Stephani: Ripesenam: medietatem Perceni: quartam partem Biceni; & generaliter ubicumque lege & ratione nobis aliquo modo aliquid competit vel competere poterit. qualiter nobis pertinent jure hereditario, vel aliquo modo, taliter eas vobis concedimus pro multis & gravibus offensis, quas vobis Domno Papae, vestrisque praedecessoribus & Curiae Romanae saepe fecimus. Et quia easdem praenominatas Terras de jure & dominio beati Petri Apostoli fuisse comperimus, ideoque eas vobis libere restituimus, tradimus, concedimus, & largimur, atque sponte offerimus pro redemtione animarum nostrarum & parentum nostrorum: ut ab hodierna itaque die licentiam & potestatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, fruendi, vendendi, donandi, commutandi, & quidquid volueritis ad utilitatem & usum beati Petri & Sanctae Romanae Ecclesiae perpetuò placuerit, faciendi. Nos autem & nostri heredes defendere promittimus ab omni homine, si necesse fuerit &c. poenâ centum auri Librarum.

Johannes Bonus Domni Papae Marescallus testis, &c.

Altera Chartula Domini Papae de eadem Terra, quam eisdem Comitibus in beneficium concessit, Anno 1157.

IN nomine Domini &c. Ego Adrianus Sanctae Sedis Apostolicae Papa IV. consensu & voluntate fratrum meorum, videlicet Ubaldi Presbyteri Cardinalis titulo Sanctae Praxedis, Ubaldi titulo Sanctae Crucis, Julii titulo Sancti Marcelli, Henrici titulo Sanctorum Nerei & Achillei, Bosonis Diaconi Cardinalis Sanctorum Cosmae & Damiani, Camerarii nostri, & Alberti Diaconi Cardinalis Sancti Adriani; concedimus vobis Aldebrandino & Bernardino filiis quondam Ubolini Comitis de Calmajare, vestrisque legitimis filiis & filiabus vestris; si autem sine legitimis filiis & filiabus decesseritis, infra nominatae Terrae, quas vobis concedimus, in jure & dominio beati Petri libere remaneant: idest Fractam filii Adzonis &c. ut supra. Positae sunt autem praedictae Terrae in Episcopatibus Suanensi, Urbevetano, Tudertino, Clusino, juris beati Petri & Sanctae Romanae Ecclesiae. Ad tenendum, utendum, fruendum, meliorandum, & sicut dictum est, tenendum, possidendum, pro eo quod hominium nobis fecistis, & fidelitatem nobis nostrisque Catbolicis successoribus & Sanctae Romanae Ecclesiae jurastis, & stratam omni

A *omni tempore & omnibus personis servare, exceptis publicis latronibus, & inimicis Ecclesiae Romanae & vestris. Ita tamen si formam peregrinorum non portaverint. Et treguam jurare & observare promisistis, si alii compares vestri juraverint, & observaverint. Roccam Sancti Stephani custodiendam damus Scarlatano de Radicofano & Orlandino fratri suo, & filiis Belizi. Et si fidelitatem nobis fecerint, cum expensis vestris per quinque continuos annos. Tali conditione, quod si aliquâ causâ in strata offenderitis, & infra octo dies requisiti non emendaveritis, tunc praenominata Rocca Sancti Stephani in jure & dominio beati Petri absolute remaneat. Si vero in tregua vel contra Hospitales, Templares, Clericos, Monachos offenderitis, & infra quindecim dies requisiti non emendaveritis, tunc praenominata Rocca Sancti Stephani in jure & dominio beati Petri remaneat. Ecclesias, Clericos, Monachos de Terra vestra ita fovebitis & servabitis, sicut alii nostri Fideles suas Ecclesias, Clericosque suos & Monachos servant. Nulli alii pio Loco concessionem istam in partem vel in totum dabitis vel alienabitis, nec alicui personae vendetis seu alienabitis, priusquam Domno Papae, qui pro tempore fuerit, & Sanctae Romanae Ecclesiae, justo videlicet pretio minuendo in duodecim denariis pro unaquaque Libra. Quod si emere & alienationem ipsam recipere noluerit, dabitis ei suprascriptum commodum, & vendetis seu alienabitis tali personae, quae nobis placeat, sine malitia; salvo semper jure & dominio beati Petri & Sanctae Romanae Ecclesiae. Guerram & pacem per personas vestras & praedictas Terras ad mandatum Romani Pontificis & Romanae Ecclesiae facietis vos & filii vestri. Filii vero & generi vestri, qui Terras ipsas, partemve earum tenebunt, nobis, nostrisque catholicis Successoribus fidelitatem & hominium, guerram & pacem ad mandatum nostrum, nostrorumque Successorum facient; treguam, stratam, Ecclesias, Hospitales, Templares, Clericos, & Monachos se non offendere jurabunt. Alioquin si qui ita non fecerint, sive quid adversùs ea fecerint à jure nostrae concessionis expertes remanebunt. Nos autem & nostri Successores defendere promittimus ab omni homine, si necesse fuerit, secundùm officium nostrum.*

Britonorii Castrum, nunc Episcopali Cathedra ornatum, spectabat olim ad Ravennatem Ecclesiam. Verùm vel ipsis antiquis temporibus *Comites* habuit, quibus investituram Ravennates Archiepiscopi tradebant, ut constat ex postremis tabulis *Hugonis Comitis Castri Britonorii*, scriptis Anno 1019. quas evulgavit Rubeus in Historia Ravenn. Perrexerunt Comites illic dominari; quibus verò conditionibus collatum fuerit ejusmodi Feudum, non ingratum Lectori erit ediscere è Charta, cujus Rubeus ipse mentionem fecit, & quam ex Chartophylacio Ravennatis Archiepiscopii descriptam mihi obtulit amicissimus Gherardius meus. Atque ex his lucem accipient, quae Boncompagnus tradit in Libro *de Obsidione Anconae*, Tomo VI. Rer. Italicar. de *Comitissa de Bretenoria*, ejusque unico Filio, ac diffidia, quae ob hoc idem Castrum oborta sunt inter Alexandrum III. Papam & Fridericum I. Augustum post pacem Venetam. En verò Chartam ipsam.

Inve-

Investitura Castri Britonorii concessa Cavalcaconti Comiti à Gualterio Archiepiscopo Ravennate, Anno 1130.

A IN Dei nomine. Anno Dominice Incarnationis Millesimo Centesimo Tricesimo, VII. mensis Julii, Indictione VIII. Constat me Donnum Gualterium, quamvis indignus sancte Ravennatis Ecclesie Archiepiscopus, locasse & concessisse tibi Cavalcaconte Illustrissimo Comiti Castri Brittonorio, tuisque filiis legitimis tantùm, hoc est Castrum B Brittonori cum toto suo tenimento, cum montibus & collibus, cum plogetis & pascuis, viis & semitis, cum angariis & perangariis suis, cum villis & villanis, sicut videris nunc detinere in manibus, aut etiam aliquis vobis tenet. Quod si filios masculos non habueris, in nostro Archiepiscopatu redeat. Mortuis itaque predictis personis, si nepotes C masculos habueritis, iterum cum suprascripta & subscripta conditione eis locetur. Pro eo quod centum Libras bonorum Denariorum Lucensium nobis tribuis coram subscriptis personis. Et quando at Curiam Domini Papae ego aut successores mei ire voluerimus, nobiscum venies cum expendio, quantùm in victualibus. Et quando super inimicos no- D stros ostem facere voluerimus in partibus Romanie, cum centum militibus in nostro servitio venietis & cum trecentis peditibus. Si citra Padum exercitum fecero, cum viginti militibus ad nostrum servitium venietis. Et quando placuerit Deo, ut alium Archiepiscopum eligatur, infra triginta dies fidelitatem ei facietis & cum ipso ad ejus expendium, quan- E tùm in victualibus, ad consecrationem illius ibitis. Secretum, quod tibi patefaciemus nulli notificetis ad nostram dannietatem. Et si audieritis de nostro danno, aut de amissione vite, aut de persona nostra, quamcitius poteris per tuum Nuntium nobis notificare studebis. In morte vero tua equos tuos & omnia tua arma mihi, vel successoribus meis per tuum Nuntium mittatur. Et pro eo quod multum mihi & successoribus meis servire promittis, & precibus tuorum Militum, & nostrorum Fidelium, remittimus tibi tertiam partem de pensione, quam antecessores tui nostro Archiepiscopatui reddere solent, & in festivitate Sancti Apollinaris octo Marabotinos dare pro pensione nobis promittis. Et si per biennium vestrâ culpâ steterit quod pensionem non solvatis, cadatis a suprascripta locatione. Et obligamus nos ad invicem suprascripti, videlicet ego Archiepiscopus Gualterius, & ego Cavalcacontes, omnia suprascripta inter nos firma & rata tenere omni tempore ab omni persona legaliter, & contra non venire, & omnia adimplere. Quod si hoc distulerimus vel agere, vel causare, vel contendere, vel minuere presumserimus, tunc dare & componere promittit pars parti servanti fidem legitime centum boni auri Libras; & post penam solutam hec Carthula firma permaneat.

Actum in Sarsena feliciter.

Signo manuum suprascripti Archiepiscopi & Comitis, qui hanc Carthulam fieri rogaverunt.

Signo manuum Rodulfi de Pontemarino, Petro de Peratissi, Maibrani de Vessa, Petrus de Monte de Petra, & Rodulfinus de Ponte, & Landulfus Bulgarus, & Pastalca, qui rogati sunt testes.

Ego Berardus Judex & Notarius ex mea parte recognovi & complevi.

Dixi.

Dixi, Marchionibus quoque, Comitibus, ipsisque Vassis Regiis in more fuisse minoribus conferre Feuda, quibus augebant sibi Fidelium & commilitonum numerum, quum suscipiendum erat bellum. Id supra ostendi factum à *Marchionibus Estensibus*. Paria fecisse *Marchiones* quoque *Malaspinas* nunc ostendam, productâ divisione ditionum inter eos facta, in qua eorum Vassalli memorantur. Informe sane exemplum hujus Chartae accepi: attamen satis erit ad dignoscendum, quam late olim Nobilis ea gens dominaretur, de cujus vetusta gloria mihi sermo fuit in Par. I. Antiquitat. Estens. & plura aliquando dabit nobis nobilis vir Joseph Marchio Malaspina, Abbas Commendatarius Sancti Marciani Derthonensis, & Consiliarius Augustissimi Caesaris.

Divisio bonorum inter Conradum & Opicinum Marchiones Malaspinas, Anno 1221.

IN *nomine Domini, Amen. Anno à Nativitate ejusdem MCCXXI. die Martis VIII. exeuntis Augusti, Indictione V. in praesentia infrascriptorum testium.* Dominus Conradus filius quondam Domini Opizonis Marchionis Malaspinae *ex una parte, nec non* Dominus Opicinus filius quondam Domini Juliani Marchionis Malaspinae *ex alia parte, divisiones inter se volentes facere de eorum Podere de eo toto, quod habebant ac tenebant, ac pro eis habebant & tenebant in Archiepiscopatu Januensi, & seu in Episcopatu Lunensi, & in Episcopatu Brugnatensi, tales partes fecit dictus Dominus Conradus, ut hic inferius scriptum est, ex quibus dicto Opicino electam dedit, ut, quam vellet, acciperet, & aliam sibi dimitteret. In prima vero parte posuit totum illud, quod est, sicut flumen Macrae exit de Monte, usqueque intrat in Mare, & Mulatium cum illud toto, quod est ab alia parte Mulatii, & Villamfrancam cum eo toto pasco ac usibus & conditionibus & tenutis, quos tenuerunt, & possident a X. citra illi de Villafranca, & cum Juxtamontem & Guardavilla filii Gnozini, & cum omnibus Vassallis de Pontremulo, & cum Vassallis de Vezano, & cum eo toto, quod ipsi Vassalli tenent ab ipsis Marchionibus ab utraque parte Macrae, & omnes Vassallos, qui de Arcula sunt, & Vassallos de Ponzano & Lagnito cum eo toto, quod tenent extendendo confines praedictae partis ab illa parte, ubi situm est Mulatium usque ad insula Sestri, & ab Alpibus usque ad Mare: cum omnibus rationibus & honoribus ad ipsos Marchiones eisdem finibus pertinentibus, & Orlandum de Buzano cum eo toto, quod habet & tenet. In secunda vero parte posuit illud totum, quod est ab alia parte Macrae, scilicet illud in totum, sicut tenet & vadit usque ad Macram a loco, de quo exit Macra, ac confinat usque ad Lavenzam, extendendo confines usque ad Castrum Vetulum in Garfagnana, cum omnibus Vassallis, quos ipsi Marchiones habent in Garfagnana, & cum Dominis Garfagnanae, & cum illis de Dallo, & Valvesneria, & cum Blancis, & cum omnibus aliis Vassallis ac rationibus, qui & quae sunt infra dictos confines, & Verugulam cum omnibus suis rationibus, & Avulam, & Jacobum, & Gulierminum conjunctos. Salvo eo expresso acto, quod scilicet,*

licet, si haec pars devenerit ad Dominum Conradum, quod Dominus Opicinus teneatur expedire Domino Conrado Verugulam a Rubeo, & ab omni homine & persona, ac obligatione, nec habere possit Dominus Opicinus, ut supra, aliquid in Villafranca, donec Verugula foret ab eo expedita. Et ita quod pedagia omnes debeant communes esse, quae sunt in Episcopatu Lunensi a quacumque parte Macrae, seu colligerentur, & illi, qui hanc partem habebat, licentiam & potestatem dicta pedagia colligendo in Villafranca, vel alibi, uti voluerit, intra quam per jurisdictionem, quae sunt in parte unicuique sint in illius parte, cujus devenerit. Ita tamen quod terrae & possessiones remaneant in Vassallos, & Vassalli recognoscant & teneant Feudum ab eo, in cujus erunt vel venerint, quis jurisdictio esset alterius. Et si Dominus Opizinus, aut Pater, plus in Feudum dedit vel obligavit, aut alienavit, intrata debeat dictum plus Domino Conrado adeguare. Et si Dominus Conradus plus in Feudum dedit vel alienavit seu obligavit, debeat Dominus Opicinus de plus adeguare. Alii vero Vassallos de strata sive pedagio communes sint, & in communi remaneant tantum, quantum est pro facto pedagii de Sermii; & ita tum quod nullis, & ipsis Marchionibus debent, & jurare seu societatem facere cum aliquo loco vel Terra, seu Civitate aut hominibus vel personis. Et salvo quod Dominus Conradus possit Feudum a Lunensi Episcopo Patri recipere, & ejus Vassallus esse, sicut Dominus Opicinus habet, vel Pater habuerit & fuerit sub aliquo ingenio vel modo aut conditione aliqua, quae posset cogitari vel dici: aut quod deberet esse Civem aut Burgensem aut Habitatorem alicujus Terrae; etiam ac nullis ex ipsis Marchionibus debent aquisitum aut ajutum facere in parte aut Terra seu Podere alicujus, vel ex suis hominibus seu habitatoribus in sua Terra recipere, tenere vel manutenere contra aliquem per se vel per suos heredes, aut Terra aliquam aliam personam sub aliquo modo vel ingenio, nec ab eo vel illis. Qui autem fecerint, & id fecissent ex eo Podere vel rebus, vel facere audeat ab aliquo, qui confiniat cum parte alicujus, vel aliquibus, qui cum eo vel eis constaret. Et Massa in communi remaneat, & commune sit illud totum, quod ibi habent vel habuissent, quocumque modo haberent vel habere possent, & in ajuta, quae fecerint vel facere possent inter flumen Arculae & flumen Macrae, sicut Arcula venit & intrat in Macram, & usque ad Portam Bertatiam, in commune restituendo expensas unus alii, & unus debeat alium appellare, cum venerit ad ajuta faciendo. Et si in ajuto stare voluerit, debeant concordes esse. Et si unus recusaverit, alius possit agere, & unus alium teneatur adjuvare.

Illud denique in Feudorum argumento animadvertendum est, *Vassos*, ut antea monui, vetustis Saeculis fuisse non paucos, qui non tantum *Militiae* caussâ a Senioribus in *Vassaticum* recipiebantur, sed etiam aliud quodpiam Servitium, sive Honorificum, sive Oeconomicum, praestarent. Id quoque observatum perspexi vel post Feudorum institutionem. Nam in Aula Regum, aut in domibus Episcoporum, Marchionum, Comitum &c. unaquaeque Dignitas ac munus, etiam infimum, suum peculiare Feudum adnexum quandoque habebat, quo fruebatur quisquis ad illud munus delectus erat, & fortasse quousque eodem fungebatur. Itaque Regum & Principum bona non pauca sive in Feudum concedebantur,

tur, ut inde Militiae, aut Honoris, aut Ministerii alicujus servitium Vassi redderent. Sive in Emphyteusim dabantur, atque inde certi reditus aut pecuniae, aut frugum percipiebantur. Dignum est, quod ab omnibus legatur alterum fragmentum Chronici Mediolanensis ab Anonymo conscripti, quod paullo ante commemoravi. Inter ea, quae ex eodem Chronico tanquam superflua omisi, hoc etiam ad posteros transmittendum servavi. Idem igitur Auctor ad Annum MCCX. de Ottone IV. Romanorum Rege Mediolanum profecto agens, haec habet: *Concessit in Feudum illustri Militi Guliermo de Pusterla Civitatem Astensem, & suum Vexillum, in quo est Aquila nigra in campo glauco. Iste Guliermus fuit vir tantae prudentiae, ut cum esset ignarus literarum, omnes Legistas disputando superaret. Ubertum de la Cruce fecit Comitem de Benas. Similiter & Leonardum fratrem suum virum prudentissimum. Hic Otto, quum vellet Padum transire, Comites Sanctae Floris, quorum Oppidum principale erat Basilianum in ripa Ticini, Imperatorem conducere ex Feudo debito tenebantur ultra Padum. Comes autem Sanctae Floris videns Padum congelatum, terrâ & paleis vadum Padi cooperuit, & Imperatorem cum toto exercitu ultra Padum transduxit: quo comperto Imperator intelligens, quod malitiose fecisset, ut ipsum cum suo exercitu suffocaret, eum decapitavit, ejus prolem exbannivit, qui iverunt in Tusciam. Tunc Imperator dotavit Monasterium de Morimondo magnis possessionibus & Privilegiis, & instituit Abbatem Comitem de Basiliagiano in Ducatu Burgariae. Et tenetur ille Abbas Imperatori omni anno in uno Floreno auri ratione Feudi. Isto Anno Ubertus Archiepiscopus mandavit Algiso Camerario, Lanfranco & Arialdo de Badagio, quod inquirerent sub sacramento à Nigro Pusca, Anrico Facionis, & à Terragalo, de omnibus, quae spectant ad Archiepiscopum Mediolani. Et confectus est unus Liber, sive Chronica, vel Commentarium, in quo continetur, quot Albergarias habet Archiepiscopus in Comitatu Mediolani: & quantum debet recipere de blado, vel quantam pecuniam, aut quot capones, aut quot piscarias, vel ligna. Et ibi sunt scripta nomina locorum & personarum, quae tenentur hoc facere. Et sunt ibi scripta multa, quae sibi debentur ultra Padum, & Bergolio. Et qui sunt illi, qui debent eum associare usque Romam. Et de Officialibus ejus, & Portenariis domus Archiepiscopi, sive Ostiariis, qui sunt quatuor, qui dicuntur Valvasores: Pistores sex: Marescalchi septem. Item ibi fit mentio de Architectore Archiepiscopi, & Lavanderiis, Ambasciatoribus, Sartoribus, Insertoriis, Clavicularіis, Portenariis, Sutriis, Giugiariis, Boliariis. Et de Monacha, quae debet scopare Ecclesiam; Piscatoribus, Pecorariis, Releporiis, Pistore, Curvatore.*

Viden, quot famulis tum nobilibus, tum ignobilibus tunc abundarent Archiepiscopi Mediolanenses, quorum singuli decentia Feuda pro ministerii sui aut sublimi, aut inferiore gradu à Domino suo recipiebant. Neque aliter factum puto à celeberrima Comitissa Mathilda. Evulgavit Bacchinius in Appendice ad Histor. Monasterii Padolironensis pag. 104. ejus tabulas, sub finem vitae scriptas die 4. Maji Anno MCXV. in quibus eidem Coenobio se elargiri dicit *omnia, quaecumque habeo in Pigognaga, mobilia & immobilia, & omnes Vassallos meos, videlicet Fabros, Canevarios, Brentarios, & illos de Pado, & omnes alios, cujuscumque servitii*

B *tii sint, praeter Capitaneos & Vavassores de praedicto loco Pigognaghae*. Qui fuerint Vassalli *Fabri*, nemo non intelligit. *Canevarii* mihi sunt, qui Cellae Vinariae curam habebant: hanc enim *Canevam* & *Canavam* antiqui Auctores Du-Cangio teste appellarunt. Eam Tusci ignorare videntur, * at nos Lombardi retinemus. Du-Cangius idem in Glossar. Latin. *Feudum Canevae* idem fuisse censet, atque *Feudum Camerae*. Cur haec ille scripserit, nondum intelligere potui. *Brentariorum* nomine Bacchinius significari censuit *Brennarios*, quo nomine olim designati, quibus canum venaticorum pascendorum cura fuit. Ego *Brentarios* eosdem puto, ac qui Mutinae & alibi adhuc appellantur *Brentadori*, qui nempe deferunt *la Brenta*, sive amplum vas ligneum, in quo de uno in alterum locum suis humeris Vinum transferunt. Vicina vox *Canevarios* hanc ipsam explicare videtur. *Capitanei* & *Vavassores*, in Charta Mathildis memorati, nobiles Vassallos designant. Reliqui fuere quidem Vassalli, sed ignobiles. Eorum propterea Feuda non ejusdem speciei fuere, ac Feuda Nobilium: qua de re videndi Jurisconsulti in Feudorum argumento versati. Illud satis sit nobis animadvertisse, praeter Servitium Militare, Servitia alia fuisse, propter quae etiam Feuda tradebantur, & Vassalli constituebantur. C Sed qui forent olim hac in re Italicorum mores, nusquam luculentius appareat, quàm inspectis officiis domus Patriarcharum Apuilejensium. Ii sane, si Romanum Pontificem excipias, reliquos in Italia Principes Ecclesiasticos post se relinquebant amplitudine temporalis imperii, eamque illi usque ad Saeculum XV. con- D tinuarunt. Innumera paene dixi, erant, ac multiplicis generis Feuda ab ipsis Patriarchis profecta, quae nosse ** Eruditae gentis minime poenitebit. Habeo in hanc rem Commentariolum adhuc, ut reor, luce carentem, quem mihi Bibliotheca Estensis suppeditavit: ego verò cunctis communem heic volo.

TRA-

* Et Florentiae, & in omnibus ferme Etruriae Urbibus & Oppidis etiam nunc Cellae penariae, & loca praecipue, in quibus Vina venundanda asservantur, *Canove* appellari solent, uti & antiquitus. Vocabularium *della Crusca* ad hanc vocem: *Stanza, dove si ripongono i Vini, gli Olj, e le altre grasce;* lat. *Cella penaria*. Gio: Vil. l. 12. c. 72. *e poi si stribuiva la mattina a cenno della campana grossa de' Priori a più Chiese, e Canove per tutta la Città*. E l. 10. c. 122. *fornì di grossa quantità di moneta la canova ec.* Plut. *e teneva quel Castello come canova dell' oste*. Et alii quamplures Tuscae linguae Scriptores optimi. Unde ergo, *quam vocem Tusci ignorare videntur*, eam *Lombardi retinent?*

** Amanuensium forte oscitantiâ pro *Eruditam gentem*, aut quid simile.

TRACTATULUS DE FEUDIS

OLIM

PER PATRIARCHAM AQUILEJENSEM

CONCESSIS.

De triplici genere Feudorum Patriae.

A

„ Riplex in Foro
„ Julii Feudum
„ esse dignosci-
„ tur: Rectum &
„ Legale, Habi-
„ tantiae, & Mi-
„ nisteriale, non
„ à Patriarchis so- B
„ lùm, sed ab Oppidanis quoque con-
„ ferri solitum. Vassallos Patriarcha
„ scribens appellabat pro qualitate
„ Feudorum, ut qualia quisque pos-
„ sideret, ex inscriptione Literarum
„ animadverti posset, quemadmodum
„ Odorico Susanio referente Gabriel
„ Cremonensis scriptum reliquit. Scri-
„ bae ambo Patriarchales fuerunt: nam C
„ vix unus mihi citandus est, qui
„ Tabellionicam non gesserit, quum
„ in confesso sit, nullum hominum
„ genus Scribis fidelius inveniri. Pa-
„ triarcha iis *Liberorum* deferebat ti-
„ tulum, quibus Recti Legalisque
„ Feudi Oppida contigerant, ut Pur-
„ lilianis, & Pratensibus. Et si Feu-
„ da simul & Ministerii possiderent,
„ addebat *Fidelibus & Ministerialibus*
„ *Pulceniciis*, *Villaltheis*, *Castillerianis*,
„ *Strasoldiis*. Literarum autem, quas
„ ad *Habitatores* missitabat, haec e-
„ rat inscriptio: *Gastaldioni & Ha-*
„ *bitatoribus* Aviani, Sancti Viti,
„ Methunae, Tricesimi, Sancti Da-
„ nielis, Faganeae, Tulmetii. Ad-
„ scribebat & *Ministeriale* nomen,
„ quibus id genus Feudum contigis-
„ set, ut *Habitatoribus & Ministeria-*
„ *libus* Attimiis, Sophumbergensibus,
„ Mossanis, Carisacensibus. Qui ve-
„ rò uno *Ministerii* Feudo donati e-
„ rant, eos Literarum inscriptione
„ sic recensebat: *Ministeriales* è Mon-
„ te Regali, Maniacenses, Toppanos,
„ Pinzanenses, Ragoneates, Spellim-
„ bergenses, Valvasonenses, Sbroya-
„ vachas, Salvarolos, Fratinates, Per-
„ sos, Osopanos, Legianos, Soclevios,
„ Liventios, Artheneates, Pramper-

„ genses,

„ genses, Buyanos, Melsios, Collo-
„ retanos, Caporiacos, Vendoyanos,
„ Treppios, Carisacenses, Rodelia-
„ nos. Porro magnis multisque Feu-
„ dis honestati nunc meâ quidem sen-
„ tentiâ videntur illi, qui progeni-
„ tores nequaquam gregarios sortiti
„ sunt, quoniam fide, à qua dedu-
„ citur Feudum, virtuteque cum do-
„ mi tum foris plurimùm enituissent.
„ Verùm si ea majorum virtus non
„ derivavit in posteros, ratio non
„ constat ulla, qua *Habitatores*, qui
„ se magnis in rebus in consultando
„ praesertim ac deliberando longe pru-
„ dentiores praestent, inferiores ipsis
„ *Liberis* ob Feudi titulum, seden-
„ dive ordinem judicemus, aut *Mi-*
„ *nisteriales Habitatoribus* obscuriores.
„ Quoniam verò pusillis vilibusque
„ Feudis nonnulli ex Castellanis non
„ abstinebant, factum est, ut humi-
„ li loco orti ad capiendum Feudum,
„ Rectum praesertim & Legale, mi-
„ nus idonei haberentur, imo ab eis
„ repellerentur, veluti non haben-
„ tes, quemadmodum objiciebatur,
„ Feudi Manum, & indigni prorsus,
„ qui ullâ dignitatis umbrâ frui pos-
„ sent, ut testes sunt Gubertinus No-
„ varius XVI. Calendas Februarii
„ MCCCLIII. & Nicolaus Civita-
„ tensis III. Idus Augusti MCCC-
„ XXXV. Certum profecto est, quod
„ à Feudis Rectis & Legalibus ob-
„ tinendis humiliores Patriarcha dem-
„ serat: eos tamen neque Castellani,
„ qui praecipue de excellenti muni-
„ ficentia commendari cupiebant, ne-
„ que Viri Ecclesiastici aliquo con-
„ spicui Sacerdotio, ullo tempore re-
„ jecerunt. Quibus enim interdicta
„ non est alienatio rerum suarum ut
„ instar Principum vel Regulorum
„ usurpent sibi pro arbitrio jus con-
„ stituendi, conferendique Feudi per-
„ missum est. Quod mihi proban-
„ dum est auctoritate veterum Scri-
„ barum, qui fidem impleant. Sed
„ quod Patriarcha Feudi triplicis con-
„ ferendi potestatem haberet, confer-
„ reque consuevisset, sciens praeter-
„ mitto, ratus nihil ineptius esse,
„ quàm quod nemo nesciat, nec ex-
„ pectatione dignum est, scriptis tra-
„ dere velle.

Quod Castellum darent in Feudum Rectum & Legale.

„ MCCCLVI. Calendis Januarii,
„ Franciscum Savorgnanum Nicolai
„ filium concessisse Jacobo Civita-
„ tensi Leonardi filio Fundum ac
„ Decimam in Agro Galleriani ti-
„ tulo Recti Legalisque Feudi, au-
„ ctor est Nicolaus Francisci Civi-
„ tatensis.

„ MCCCLXXXVIII. sexto Calen-
„ das Augusti, Doymum Castellium
„ Odorici filium duos in Villaorba
„ Fundos Nicolao Rudpreti Fageta-
„ no perpetuò possidendos pari jure
„ tradidisse, testis est Candidus Van-
„ nius Tercentanus.

„ MCCCXCVIII. sexto Nonas
„ Maji, Meynardum Villaltheum Lu-
„ dovici filium jure nequaquam di-
„ verso auxisse Johannem Cergneum
„ Fundo in agro Pasiglani Sclaboni-
„ ci, Bernardus Erazachus docet.

„ Hinc colligas, priscos illos Op-
„ pidanos generosae indolis curasse
„ sibi Vassallos, praediis in Feudum
„ collatis, ut ipse Patriarcha con-
„ sueverat, solo pertractos nomine
„ liberalitatis & gloriae, quae ad ra-
„ tionem dominandi sic pertineret,
„ ut à fide tamen tentarent num-
„ quam abducere, si quos ipse Pa-
„ triarcha sibi Vassallos parasset. E-
„ rat innata ad dominandum alacri-
„ tas, & ad arma libido quotidie

„ magis

A „ magis infervefcebat, quamvis ali-
„ qui fane pauperes, multò tamen
„ gloriae quàm rei cupientes, pala-
„ tia non haberent magnifice exftru-
„ cta, fed manfiones non forfan an-
„ ferariis meliores. Ecclefiaftici opti-
„ mo intumefcentes proventu, quem
„ minime fperabant in heredes tran-
„ sferri poffe, liberius erigere Feu-
B „ da, & in amicos erogare poterant.

Quod Ecclefiaftici concederent in Feudum Rectum & Legale.

„ MCCCXXXVI. pridie Idus O-
„ ctobris, apud Gubertinum legi-
„ tur, ab Abbate Sextenfe Odoricum
„ Cucaneatem agris Bandi & Boo-
„ gnini, Feudi jure Recti Legali-
C „ fque donatum fuiffe.

„ MCCCLXXXI. fexto Idus De-
„ cembris, tradit Nicolaus Franci-
„ fci, ab Abbate Bellinienfi Henri-
„ cum Formentinum Leonarducii fi-
„ lium quodam Fundo in Mediuza
„ infignitum fuiffe.

„ MCCCXCIII. decimoctavo Ca-
„ lendas Aprilis, apud eumdem le-
D „ gitur, Janum & Nicolaum Philip-
„ pi filios ab ipfo Abbate quibufdam
„ ejufdem Pagi agellis Feudi nomi-
„ ne honeftatos fuiffe.

„ Ad Feuda autem exercitiis pro
„ eorum natura congrue definitis al-
„ legebantur, quoties occafio incide-
„ bat, non aetate minores, aut ul-
„ la debilitate infignes, fed qui in-
E „ fervire Dominis tam bello quàm
„ pace idonei forent, à quibus fe
„ numquam dilapfuros jurabant, ne vi-
„ derentur umquam fidem cum fortuna
„ mutare velle. Ad quos verò fimul
„ atque Feudetarii fato functi fuiffent,
„ recta legaliaque Feuda devolvi debe-
„ rent, difputandum relinquo noftris
„ Jureconfultis, quorum ut quifque
„ callet optime Leges, ita confulere
„ prudentiffime confuevit, & in fo-
„ ro patrocinium impertire, quum
„ plures de fucceffione contendunt.
„ Exempla proferam, unumquemque
„ fibi Feudi alienandi licentiam quon-
„ dam pro arbitrio defumfiffe, ta-
„ metfi Patrum decreto Legeque diu
„ fummotam conftat. Unde nulla
„ Feudorum ratio, quae Oppidani,
„ Civefque conferebant, colligi, vel
„ haberi amplius poteft, ufque adeo
„ in alienando Vaffalli diligentes, in
„ tuendo Domini negligentes fuerunt.
„ Quod autem & Cives conferrent
„ aliquando, in Caput ab hinc quar-
„ tum alienationis rejicit.

Quod Feuda Patriarchalia Recta & Legalia alienaventur.

„ MCCXCIV. tertio Calendas A-
„ prilis, Rudpretum vendidiffe Utuf-
„ fio de Portis fundum in Camino
„ jure Recti Legalifque Feudi Pa-
„ triarchatus, auctor eft Antonius
„ Civitatenfis.

„ MCCCXIII. octavo Idus Janua-
„ rii, Adalpretum Cucaneatem ven-
„ didiffe Geroldo Eberftayn fundos
„ octo in Crauglo cum agnorum de-
„ cimâ porcorumque, idem.

„ MCCCXXVII. tertiodecimo Ca-
„ lendas Octobris, Paulum Boyanum
„ Civitatenfem Henrico Strafoldio
„ vendidiffe fundum quemdam in
„ Crauglo, idem.

„ MCCCXXXI. octavò Idus Julii,
„ Henricum Ragoneatem Ulvini fi-
„ lium vendidiffe Nicolao Johannis
„ Blafiolae Civitatenfis fundum in
„ pago Sancti Danielis, quem Pu-
„ teum vocant, idem.

Quod Feuda Ecclefiafticorum Recta & Legalia alienarentur.

„ MCCCXIX. pridie Calendas O-
„ ctobris, Nicolaum Candidi Can-
nuffii

nussii filium ab Odorico Longo Civitatensi emisse fundum in Cornu, jure Recti & Legalis Feudi Abbatiae Rosacensis, idem Auctor est.

„ MCCCXXXV. quinto Calendas Februarii, à Candido Cavallerii filio de Gallano fundum fuisse venditum in Praedemano jure Feudi Recti & Legalis Praepositurae Sancti Stephani Aquilejensis, Nicolaus Civitatensis docet.

„ MCCCLVII. sexto Idus Januarii, à Johanne de Cornu Peregrini filio Tabellione vendita fuisse jugera quaedam in Cornu jure Recti & Legalis Feudi, idem.

Quod Feuda Castellanorum Recta & Legalia alienarentur.

„ MCCXCV. sexto Calendas Februarii, ab Henrico Butriano venditos fuisse Jacobo de Oleis fundos duos in Riuda jure Recti & Legalis Feudi de Mimillano, quod est Histriae Oppidum, Antonius Civitatensis monet.

„ MCCCXII. quarto Idus Augusti, à Covatto Civitatensi venditam fuisse Henrico Sbrullio Ribisi filio Decimam quamdam in Cormono jure Recti & Legalis Feudi Domus Castelli: & eo Anno Laurentium Henrici Warettae Civitatensis filium emisse à Laurentio Butriano Hermanuccii filio fundum in Manzinello jure Recti & Legalis Feudi Jacobi Johannis de Fontebono, idem.

„ MCCCXIV. tertio Idus Novembris, Orardum Wecellonis filium de Teyzano emisse à Bertholotto Notario Civitatense Decimam quamdam in pago Sancti Leonardi jure Recti & Legalis Feudi Villaltheorum, idem.

„ MCCCXV. tertio Calendas Aprilis, Varnerium Cucaneatem vendidisse Garritum Chiavoreti jure Recti Legalisque Feudi Comitum Goritiae, idem.

„ MCCCLXIV. quinto Idus Julii à Pertholdo Attimio Henrici filio venditum fuisse fundum in Bracteolo jure Recti & Legalis Feudi Domus suae Johanni Henrico, Franciscoque fratribus, prodit Benevenutus.

Quod Feuda Civium Recta & Legalia alienarentur.

„ MCCXCV. octavo Idus Julii, à Candussio Cannussio Andreae filio Civitatensi adscriptos fuisse Feudi titulo Pagos Oblizzae & Jaynichi, nec non complura praedia in Flumicello, Roda, & Lasisca, Antonius Civitatensis schedis suis nobis perspicuum reddidit.

„ MCCCXIX. pridie Idus Januarii, Wecellonem Meynardi Faganeatis filium Ulvino Cannussio vendidisse, Nicolussioque Pertistayno, fundum unum & semis in Pavia jure Recti & Legalis Feudi Federici Andreotti Civis Utinensis, prodit Benevenutus.

„ Civis iste Utinensis, quamquam mox cujusdam mulieris cognatione in Oppidanorum relatus ordinem, videtur quondam sic egisse Principem, & munificentiâ sibi parasse Vassallos, ut nec sane jura prohibent, modo sit, qui ad eam exercendam conferre se possit & velit. Quod autem aliquis alienandi Feudi, vel relinquendi, antiquitus veniam impetrasset, alicubi non memini me legisse. Neque sibi persuadeat quisquam, Praesules se non aliquando convertisse ad impediendam licentiam istam, con-

„ sue-

A „ vertisse ad impediendam licentiam „ istam, consuetudinemque solutissimam. Quum enim mos irroborasset, ut Feuda non raro etiam jure proprii venderentur, quod quodammodo non abhorrebat à furto, „ ita justam Praesulis indignationem „ trahebat, Nicolaus Patriarcha mandavit inquiri, & accurate cavit, B „ ne quotidianis venditionibus usurparentur, & ne in demutandae naturae discrimen adduci amplius possent, ut Gubertinus scripsit MCCCLVII. octavo Idus Martii. Apparet item apud Odoricum Susanium „ aliquod prohibitionis argumentum, „ dum quosdam Papiae fundos Recti Legalisque Feudi articulis suis C „ defendit, ad Mensam Patriarchalem devolutos fuisse, quoniam Henricus Sophumbergensis non modò „ non recognovisset; sed temere quoque tamquam proprios venditasset. „ Adnotatumque est à Bernardino „ Tarvisino à suburbio Divi Thomae, Natalem Panceram Portus „ Gruarii Civem, Procuratorem E- D „ pisopi, Vassallorumque Concordiae, quamdam produxisse sententiam frequenti eorum consensu latam MCCCLII. septimo Calendas „ Novembris, qua cuilibet Feuda „ ipsius Ecclesiae pro animâ judicanti, quum fatalis dies urgeret, „ poena privationis indicta erat; ne „ quis Feudis hujusmodi Rectis & E „ Legalibus pacto ullo abuti posset. „ Quamquam verò emtor pendere „ poenas privatione cogendus esset, „ satis tamen habebat Praesul privare, sumtis simul pluribus caussis, ne quid benignitatis & clementiae sibi deesset. Exstat Instrumentum manu Johannis Susanii „ septimo Idus Julii MCCCXCIV. „ quo adversùs Danielem Ungrispa-

„ cum omnes exsequitur caussas, quòd „ in tempore non recognovisset *Habitantiae Feudum:* quòd non incoluisset; quòd alienandi jure non „ impetrato licentiam sibi arripuisset. Quidquid autem sit de alienatione aut simpliciter vetitâ, aut „ nonnisi consulto Praesule, & auctore, supersunt affatim apud vetustiores Scribas exempla alienatorum Feudorum cujuscumque generis, & usque adeo crebra, ut „ ne quidem hodie à propriis secernantur, & à plerisque non parum „ multa antiquis patrimoniis referantur accepta, ut quantum inde „ detrimenti Patriarchis acciderit, „ Ecclesiasticis, Oppidanis, & Civibus, sit haud difficile aestimare. „ Quapropter Senatum Inclytum ad „ tantam reprimendam licentiam non „ immeritò saepius provocatum perspicimus.

Provisiones, ne Feuda alienentur.

„ MCCCCLVI. decimoctavo Calendas Maji, exstat Decemvirale „ Decretum, quo Feuda & Decimae „ inter cetera alienari prohibentur, „ nisi tres accesserint partes suffragiorum, & eorum quoque qui Senatum supplent. Contrafacientes „ multae quadringentorum Aureorum „ obnoxii redduntur; cujus remissionem, compensationem, dilationem „ omnes ademtam sibi certiores fiunt.

„ MCCCCLIX. duodecimo Calendas Juuii, Leonardus Contarenus „ Patriae Praeses Johanne Ciselino „ procurante, cui Sophumbergi Praefecturam (Capitaneatum appellant) „ paulo ante habendam locaverat, „ Edicto cavit, ne absque sui Magistratus auctoritate cuiquam liceret agros distrahere, pro quibus „ nihil Census Fisco non deberetur.

„ Affectus hominis non parum probatur, si curam magis duxit, ne quid Fisco periret, quàm ut uberior ex Praefectura sibi quaestus accederet.

„ MCCCCLXXV. decimo Calendas Octobris cautum fuisse planum est, & Rogatorum quidem suffragiis, Ludovico Lauredano, Christophoroque Venerio, qui Feudis praepositi fuerant, Legem ferentibus, ut quaevis alienationes ubique terrarum ac locorum arbitratu Magistratuum factae de bonis juribusque Fiscalibus rescinderentur.

„ MCCCCXCI. quinto Calendas Februarii, Paulus Barbus Praeses instituit, ut Scribae in ipsa Instrumentorum stipulatione contrahentes quoscumque percunctarentur, an bona, de quibus ageretur, Feudalia essent, seu ad Fiscum pacto aliquo pertinerent. Si deprehendissent, non solùm à scribendo abstinere, verùm etiam confestim Praesidi denuntiare omnia tenerentur, poenâ alioqui privationis ob tam grave commissum afficerentur. Videtur sane criminose nimis insectatus honesti ordinis homines, ut qui perpetuae privationis notam vitare vellet, delatoris ignominiâ nihilominus foedaretur.

„ MDXIX. Idibus Martii, Bernardus Donatus & Collegae Advocatores & Syndici, quod paulo ante diximus à Contareno sancitum olim fuisse de agris Fisci, vel juribus inconsulto Praeside non distrahendis, capti Reipublicae commodo exsequendum inviolabiliter ultro praeceperunt. Quo tempore Lazarus Mocenicus Patriam gubernabat. Nulli antea defuerat relinquendi & vendendi facultas, dummodo non personis Lege prohibitis, & quibus intra annum & diem à coepta possessione titulus novae recognitionis non accessisset; iis objecta dilatione & mora simul & aliis pluribus caussis auferri Feuda poterant.

Quod intra annum & diem recognoscerentur.

„ MCCCLII. Feuda quaedam Stephani Janisii Valvasonensis in Wyrco, Bracteolo, Gluittizzo, Sancto Vidoto, Sancto Vito, Cevuraya, ac Sancto Laurentio juxta Valvasonum devoluta fuisse, quia intra diem & annum recognita non fuissent, & addicta alteri, testatur Odoricus Susanius.

„ Sed approbemus, per alienationem absque Domini scientiâ statim devolvi Feudum. Fuisset quoque Legibus utique non reclamantibus devolutum, quum Feudetarius uxorem Principis adulterasset, aut filiam stuprâsset, vel moriens heredem legitimum non reliquisset.

Quod Feuda vacarent, sine prole mortuo Feudetario.

„ MCCCXXXIX. undecimo Calendas Martii, Meynardum Purlilianum & fratres auctos fuisse Recto Legalique Feudo Rivolti, propterea quod Johannes Goritiae Comes, qui ab Aquilejensi Ecclesia recognoscebat, prolem reliquisset nullam, quae in eo retinendo legitime perseverare potuisset, testis est Gubertinus. Quod exemplum ex multis adduxisse sufficiat.

„ Videtur autem mulier expers Feudi Recti & Legalis; quia sexui muliebri actiones bellicae non conveniunt, & Feudum hujusmodi virile deposcit munus, ut in militiam proficisci, Principem armis

„ mis adversùs hostes defendere. Praesul verò defuncti affines, aut suos malebat vacantibus Feudis augere, quàm cum acri ipsorum indignatione extraneos ad ea deposcere. Locus & devolutioni erat, quum quis fide praeter juramentum posthabitâ, quod est super omne scelus, rebellionis crimine notabatur; quòd statum minuisset, potentiamque Patriarchalem; quòd ei parasset insidias; quòd evocatus in hac saltem orâ arma sumere, vel Principem suppetias implorantem pro statu Ecclesiae conservando protegere, & de vita fortasse periclitantem eripere, destinatâ malitiâ contemsisset, quum Vassallorum praesidio, qui animo sint neque aegro, neque parum fideli, tota fere pendeat Principis incolumitas. Quibus casibus in demortui aut rebellis locum ad vacantia Feuda deligebat quemcumque Praesul ipse venerabilis digniorem sibique commodiorem existimasset. Nec Feudum modò cujusvis generis, statim ubi factus fuerat certior, rebellibus auferebat, sed proprium, quando nimirum fregerant jusjurandum, & rectum legaleque Domino officium exhibere neglexerant, quem non absque magnâ prudentiâ adductum crediderim, ut à praestando sibi recto legalique officio Rectum & Legale Feudum appellarit. Ego quidem scribo vera, & eo quidem consilio, ut neminem prorsus laedam, & si scripta publica, è quibus decerpo, veritate nituntur, fides mea improbari, aut accusari non possit. Et cur accusetur, si Scribae publici sint auctores, quibus, ut Jura postulant, acquiescendum erit?

A B C D E

Quod per rebellionem locus esset vacationi.

„ MCCLVI. octavo Idus Martii, Ulvinum Sbrojavacha, proponente vel accusante potius Asquino Varnio, à Bertholdo Feudo, proprioque dejectum, Johannes Lupicus refert.

„ MCCLXVIII. octavo Idus Septembris, Conrado Valvasone à Gregorio fuisse ablata bona, uti reo perduellionis facto, traditaque Walterpertholdo Spellimbergensi, idem.

„ MCCCXXX. quinto Idus Octobris, Nicolaum & Jacobum fratres Purcilianos à Patriarcha, qui perduellionis ipsos judicaverat, bonis Feudalibus propriisque privatos; nec non Gueccellonem Heberardi filium ad ea omnia desumtum fuisse, Gubertinus.

„ MCCCXXX. septimo Calendas Novembris, Nicolaum Moreti filium de Methuna, rebellionis nomine notatum, Feudo, proprioque privatum; & Aymericum Rugerii Petoyae filium ipsis honoratum, in Acta publica relatum legimus.

„ MCCCXXXVI. decimo Calendas Aprilis, Hermagoram Phoebusinum, Johannem Furlanum, Panceramque Turrianos pari caussa damnationem tulisse, nec non Castelluto, aliisque Feudis à Bertrando depulsos, & propriis simul, Gubertinus ostendit.

„ MCCCXL. Aliis Caporiacis, qui jussis Patriarchae pertinaciter repugnassent, inustam rebellionis notam, & ignominiae caussâ ademtum Imulini Colliculum, Gubertinus declarat.

„ MCCCXLVIII. quarto Idus Septembris, Rodulphum & fratres de

Portis, Henricum Formicam & fratrem, Johannem Physicum Aquilejensem, Franciscum Manzanum, & Nicolaum Longum Civitatensem, ceu praedones publicos & rebelles, qui in beati Bertrandi perniciem conspirarunt, publicato Feudo, proprioque, ne alicui residui rerum quicquam superesset, damnatos fuisse, Dominicus Zerbinus scriptis suis testatur.

„ MCCCLII. & MCCCLIII. quinto Nonas Martii, Johannem Franciscum Castellium perduellionis reum factum, ac Feudo privatum, totumque Nicolussio Bartholomaei Lucensis filio addictum, Gubertinus prodidit.

„ MCCCLVI. tertio Nonas Junii, Asquinum Varanum Artici filium, & Ricardum ipsius fratrem, filiumque Tristanum damnationem istiusmodi non evasisse, & Coradellae, ac Zannuto filiis Bartholomaei Militis de Sancto Daniele adscriptum quidquid Feudi Recti & Legalis ipsi possedissent, idem auctor est.

„ MCCCLXIII. Calendis Septembris, Franciscum Strasoldium, cognomento Plebanum, hominem profligatissimum fuisse, rebellemque Aquilejensis Ecclesiae, publica Scribarum monumenta declarant.

„ MCCCC. septimo Calendas Junii, Franciscum Casamattam Topponum ea similiter tentasse, ex quibus infamia rebellionis ei conflata fuerit, Patriarchamque ejus Arcis possessionem sibi propterea vindicasse. Nicolaus Dominici tradit.

„ MCCCCXIII. tertio Calendas Junii, Tristanum & Franciscum Savorgnanos, non, ut videtur, diversam notam sustinuisse, factamque eis Aureorum trium millium mulctam, Johannes Claudianus memoriae prodidit.

„ Unde difficile est invenire Patriarcham, modò resederit, ni fortè ei contigerit breve admodum vitae curriculum, qui diu in puppi quietus sederit, ut satis ostendimus, quum cujusque vitam gestaque promeremus. Haec autem ex multis devolutionis exempla retulimus, non ut Avos cujusquam objiceremus, sed quia res poscebat referri. Est enim verisimile, Patriarchas aut judicia retractasse, aut ab eorum exsequutione perpetuò abstinere * voluàsse; nam quos novimus ex ipsis prognatos, constat, non minus probos & opulentos esse, quàm quidquid habent Feudorum, id totum Proavis debere. Nihil est praeterea, quod dubitemus de Patriarchae Aquilejensis auctoritate atque amplitudine. Adibant hunc nobilissimi Principes, nec ab eo precibus exigere Feudorum suorum confirmationem aspernabantur.

Quod magni Principes Feuda recognoscerent.

„ MCCXCIV. pridie Nonas Junii, Marchionem Estensem sua impetrasse Feuda, Walterus scriptis prodidit suis.

„ MCCC. quarto Nonas Aprilis, Albertum Goritiae Comitem, ne videretur à fide majorum descivisse, cum Patriarcha cavisse de Feudis similiter sibi conferendis, moxque collatis Franciscus Nasutus & Gubertinus MCCCXXXIX. quinto Calendas Martii, & alii testes sunt. Etenim refert Odoricus Susanius in Inventario, ex vetustissimo quodam transactionis Instrumento

„ mento inter Goritiae Comitem & A
„ Peregrinum Patriarcham, Gori-
„ tiam & Mospurgum esse Feuda A-
„ quilejensis Ecclesiae.

„ MCCCLXIX. nono Calendas De-
„ cembris, Albertum Austriae Du-
„ cem minime substitisse, quin Feu-
„ dis, & ipse Pincernatus munere,
„ Praesuli se honestandum exhibue-
„ rit, apud Johannem Gubertini scri- B
„ ptum est.

„ MCCCLXXVII. tertio Nonas
„ Septembris, Federicum Ortymbur-
„ gi Comitem, ne tot alios Prin-
„ cipes nunc commemorem, Castel-
„ lis Ortengi, Polani, Graffenwar-
„ ti, Zobelli, Arispergi, ac aliis
„ bonis, Feudorum nomine insignien-
„ dum se procurasse, Odoricus Su- C
„ sanius posteris communicavit.

„ Mireris, tantos Principes, acce-
„ pto jurejurando, summo studio &
„ fide, se Patriarchis obstrinxisse:
„ eorum tamen aliquos cum ipsis
„ acie decertare, Patriarchalemque
„ Provinciam caedibus ac incendiis
„ vastare non dubitasse. Per *traditio-*
„ *nem* autem *Tunicae* seu *Chlamydis* D
„ Vassallos assumebat ad Feuda; ad
„ ea tamen dispari ratione, quibus
„ merum & mixtum imperium an-
„ nexum esset. Illos namque *Vexillo*
„ *coloris rubei*, sanguini maxime simi-
„ lis, interdum *Annulo Aureo*, quan-
„ doque stricto *Mucrone*, ob Feudo-
„ rum excellentiam adsciscebat.

Quo signo merum & mixtum impe-
rium concederetur. E

„ MCCC. quarto Nonas Aprilis,
„ Albertum Goritianum Comitem
„ Feudis à Patriarcha adornatum,
„ qui quarto post anno Lonzii mo-
„ riens Rosacii fuit sepultus, *Vexil-*
„ *lis duodecim* in actu assumtionis
„ intervenientibus, Franciscus Nasu-
„ tus commemorat.

„ MCCCXXXIX. quinto Calendas
„ Martii, Albertum alterum, fra-
„ tresque Goritiae Comites, *Annu-*
„ *lo*, *Vexilloque rubei albique coloris*,
„ quod peculiare gentis Insigne perhi-
„ bet, Gubertinus insignitos meminit.

„ MCCCLII. sexto Calendas Ju-
„ nii, Episcopum Concordiensem *Ve-*
„ *xillo purpureo*, idem.

„ MCCCXCVI. tertio Idus Mar-
„ tii, Abbatem Sancti Galli Mosa-
„ censis, *Ense nudo* ad Feuda Jo-
„ hannes Susanius exceptum memo-
„ rat.

„ MCCCXCVI. pridie Calendas
„ Maji, Guillelmum Comitem Pra-
„ tensem *Vexillo syndonis rubei*, qua-
„ dam attestatione meri mixtique im-
„ perii, idem receptum tradit.

„ Unde autem Vassalli sanguinis
„ judicium, quibusve primordiis ac-
„ ceperint, incertum adhuc. Illud
„ enim Imperator, praeterquam uni
„ Patriarchae, videtur negasse, ut
„ ex antiquo Diplomate in Patriar-
„ charum Vitis ostensum est, & ad
„ praescribendum adversùs Aquilejen-
„ sem Ecclesiam temporis vel lon-
„ gissimi possessionem haud quaquam
„ suppetere. Haec volui dixisse, ut
„ Castellani, quibus non *Vexillo ru-*
„ *beo*, non *Annulo*, non *Ense* inter-
„ veniente, Feuda ab ipsis Patriar-
„ chis indulta constat, sedulo con-
„ quirant, & in conventu tractent,
„ quum coëunt cum Praeside, de sa-
„ lute Reipublicae consulturi, ut si
„ forsan apud Senatum Inclytum me-
„ ri mixtique eorum imperii ratio-
„ nem reddere cogentur, in prom-
„ ptu habeant documenta, quibu-
„ scum illud sibi tueri queant. Ne-
„ mo enim vir bonus non optat,
„ illud incolume eis servari, quum
„ ex seniorum memoria, actisque
„ publicis didicerimus, meri mixti-

„ que

„ que imperii nomen palam, intra
„ tamen terminos exercendi, ab ip.
„ ſis intermiſſum numquam fuiſſe.

De Habitantiae Feudo.

„ Pauca nobis jam dicenda ſunt
„ de Feudo Habitantiae. Tenebatur
„ is Feudum, cui aſſignatum fue.
„ rat, inhabitare. Eſt enim ab *ha.*
„ *bitando* deductum. Quod ſi aedifi.
„ ciis nudum contigiſſet, aut inha.
„ bitabile ruina poſtea repraeſentaſ.
„ ſet, à fundamentis debebat inſtau.
„ rare, vel collapſa reparare, ut
„ Habitantiae Feudum ſuas figendo
„ ſedes cum conjuge & liberis pro
„ vocabuli proprietate retinere ho.
„ neſtiſſime poſſet. Hac de cauſſa
„ Praeſul expreſſe interdum jubebat,
„ indictâ poenâ reſideret in id ge.
„ nus Feudis, qui accepiſſet.

Quod, ut habitarent, daretur Habitantiae Feudum.

„ MCCXCIV. decimonono Calen.
„ das Septembris, Jacobum filium &
„ tamquam procuratorem Nicolai Tri.
„ caneſis, ac Ropulphum ipſius Ja.
„ cobi fratrem, ad Viridarium ſub
„ Oppido Faganeae, quod eſt Habi.
„ tantiae Feudum, eâ lege adſcitum
„ Walterus declarat, ut intra an.
„ num & diem fabricaſſe, poſtea ha.
„ bitare deberet; Patriarcham alio.
„ qui Feudi ablatione, ac Libris
„ quinquaginta, quas pro mulcta
„ conſtituerat, vindicaturum.
„ Curabat quoque, ut Feudum ſi.
„ bi dies noctesque pateret, ne non
„ innoteſceret, Vaſſallum perſeveran.
„ ter incolere, vel ut ſibi ſuiſque
„ praeſtaret hoſpitii vicem, quoties
„ per Patriam iter facerent, aut, ut
„ reor potius, ne quis clauſis por.
„ tis, clamque communito Oppido,
„ aliquam rebellionis machinationem
„ tentare poſſet.

Quod Patriarchis Habitantia ſemper eſſet aperta.

„ MCCXCV. quarto Idus Julii,
„ Pertholdum Tricanenſem, nomine
„ tutorio Nepotum ex fratre refert
„ idem Walterus confeſſum fuiſſe,
„ Feudum Morucii à ſe fuiſſe eâ
„ conditione ſuſceptum, ut Patriar.
„ chae & ſucceſſoribus ac Nuntiis
„ numquam non apertum, non prae.
„ paratum eſſet.
„ Quod autem Mulieribus in Ha.
„ bitantiae Feudis hucuſque incolu.
„ me manſerit ſuccedendi jus aeque
„ ac in Miniſterialibus, exemplis ſu.
„ perſedeo, ſolas ratus Henrici Val.
„ vaſonenſis Filias, quae in vivis
„ ſunt, teſtes locupletiſſimas eſſe.
„ Non enim minus in Valvaſoni
„ Feudo, quod MCCLXVIII. octa.
„ vo Idus Septembris, Johannes Lu.
„ picus docet Habitantiae eſſe, quàm
„ in reliquo paternae hereditatis con.
„ ſtantiſſime in ipſis affinium oculis
„ & abſque controverſia perſeverant.
„ Libet ſimiliter de prohibita ven.
„ ditione in medium aliquid non
„ afferre, niſi quod Antonius For.
„ zates MCCCCXXIX. quarto Ca.
„ lendas Julii ab Inclyto Senatu cu.
„ juſdam Habitantiae alienandae ve.
„ niam exoravit; quum tamen ipſis
„ Conſtitutionibus, quas Marco Dan.
„ dulo Praeſide vulgaverat, paulo
„ poſtquam Patriae imperare coepiſ.
„ ſet, nullum Feudi genus interdi.
„ ctum eſſet, vetitumve alienari. Ex
„ moribus autem Habitantia fit ſua.
„ vis, ut Leo de Monteniano E.
„ ques, cui Triceſimum ne abeat,
„ ablanditur, Caſſacum contra fron.
„ tem exporrigit, ut ſe reviſat.

De Feudo Miniſteriali.

„ Miniſteriale Feudum, quod à
„ *Miniſterio* nuncupatur, non aliâ
„ cauſ-

A „ causâ institutum videtur, nisi ut „ Sedes Patriarchalis, quae pulcherrimam amplissimamque ditionem „ habet, congruentibus & fere necessariis adjuta ministeriis, optime regi posset. Ministeriales enim „ operam & obsequium, cui Fundi „ addicti erant, multifariam ex praescripto subministrare solebant, quos „ Bertrandus, sicuti ex temporum B „ indicaturâ perspicere est, Pontificatu suo solicite recognovit, ut „ ipsis ministeria juxta praescriptum „ exercentibus, Aquilejensis Ecclesia „ stare solidius & honorificentius pergeret. Feudum autem diversa sumsit nomina pro qualitate ministerii, ut *Pistorii*, *Scutellarum*, *Saccigerulorum*, *Tabellariorum*, *Sarctorum*, C „ *Murariorum*, & alia, quae *Servientium* ministeriis convenirent.

Pistorum.

„ MCCLXXIX. Oculo Cinctano „ Jacobi filio jugera quaedam Ministerialia in agro Septimi, quae Bartholomaeus Pilosus tenuerat antea, D „ tradita fuisse, ut Patriarchae Pistoriam praestaret operam; Johannes Lupicus scriptum reliquit, quod „ & apud Gubertinum legitur MCCCXXXIX. decimoseptimo Calendas „ Aprilis.

Scutellarum.

„ MCCCXIX. tertio Nonas Novembris, Venerium Faganeae pro E „ Patriarcha Decanum Feudum, quod „ Ministerii Scutellarum nomine diu „ servaverat, ut eo onere exsolveretur, annuis conduxisse Frixigeriis „ sexaginta, Gabriel Cremonensis ostendit.

„ MCCCXXXVII. secundo Calendas Augusti, Andream Sarctorem Varianensem, qui Cividati „ commorabatur, auctum pari Scutellarum sive Paropsidum. Feudo, „ Gubertinus auctor est.

„ MCCCXXXVIII. decimonono „ Calendas Januarii, Thomam Gruppignanium Venuti filium Scutellarum Feudo, quod à Johanne Treppio sibi coëmerat, se adstrinxisse, „ testis est idem.

„ MCCCXLVIII. decimo Calendas Decembris, Vignidussium Frisiae Civitatensem, & Coculum ejus filium, Marchis septem vendidisse Puciglo Fagetano Fundum „ in Carandis ejusdem Ministerii Scutellarum, Petrus Civitatensis Johannis filius indicat.

Saccigerulorum.

„ MCCCXXXII. quintodecimo Calendas Martii, edictum fuisse publice, ut quisquis Feuda possidens „ Ministerii Saccorum, equos in Curiam Utinensem adduceret, equitesque inde promte celeriterque, „ ut tum res exigebat, Aquilejam „ versùs omnes iter arriperent, Gubertinus ad posteros schedis suis „ deduxit.

„ MCCCXXXVIII. decimoseptimo „ Calendas Decembris, Nicolaum de „ Viscono Oliveti filium procurasse, „ ut sibi Ministeriale equi à Sacco „ Feudum assignaretur, dum ex Bastae conjugis Henrici resignatione „ vacaret, scriptis Tabellionicis proditum est.

Tabellariorum.

„ MCCCXXXVII. tertio Nonas „ Junii. Bonaccium Guerrae filium „ è Sancto Vito Feudi sui perferendis Literis destinati confirmationem assequutum fuisse, Gubertinus „ affirmat.

MCCC-

„ MCCCXXXVIII. pridie Nonas „ Maji, Bertrandus edicto statuit, „ ut onere per Ministerialem capita „ pro ratâ Terrarum, quas quisque „ possideret, aequabiliter dispertito, „ solvi, obsequi, ac praestari debe- „ ret Venerio Gruppignano, quem „ hujusmodi Feudis praefecerat, ac- „ cersitâ alioqui Terrarum ipsarum „ intromissione, ad solutionem & „ praestationem se compulsurum, ut „ Nicolaus Civitatensis memoriae „ prodidit.

„ MCCCXLIX. Nonis Martii, fun- „ dum Utini situm in Pratocluso „ jure Ministerialis Feudi Literarum „ ocius perferendarum, quo Praesul „ jussisset, Gubertinus affirmat col- „ latum fuisse.

Sarctorum.

„ MCCCXXXVII. septimo Calen- „ das Junii, Johannem Lugdunum „ Sarctorem ad fundos tres Mini- „ sterii Sarctoris susceptum, ut ho- „ neste semper vestita Praesulis fami- „ lia in publicum procederet, si Gu- „ bertinum legeris, ignarus minime „ fueris.

Murariorum.

„ MCCCXXXVII. Nonis Martii, „ quo Dietricus Anser ad Curiam „ quamdam receptus fuerit jure Mi- „ nisterialis Feudi, quo Muris in „ Oppido Auspurgensi construendis „ peculiater obnoxium se reddebat, „ Gubertinus testatur.

„ MCCCXLV. Calendis Martii, „ Gallinganum Civitatensem ad fun- „ dum Utini jacentem in Pratoclu- „ so susceptum, quo causâ ministe- „ rii muro in Ecclesia, Palatioque „ Aquilejensi construendo fidem suam „ obligavit, idem tradit.

Sternendi Lecticas.

„ MCCCXL. Idibus Julii, Sophiam „ & Mariuzam Nicolai Capidaglii „ filias à Canippario Bertrandi sum- „ tas ad fundum fuisse in agro Ci- „ vitatensi prope Natissonis vadum, „ quibus Feudi ratione id negotii „ datum esset, ut Patriarchalem Le- „ cticam paleis sternerent, veteres „ asportarent, Petrum Civitatensem „ Johannis filium, qui notavit, mi- „ nime credas mentitum fuisse.

Equorum à sarcinis.

„ MCCCXLI. Idibus Aprilis, Pe- „ regrinum Martini Fenani filium „ tribus fundis in Agello sitis au- „ ctum fuisse, cujus Feudi nomine „ Praesuli, quoties proficisceretur ad „ Imperatoris Curiam, equum com- „ modare teneretur, qui tum pre- „ tio Marcharum sex, tum ferendis „ sarcinis ac referendis par esse pos- „ set, Gubertinus idem Scriba clas- „ sicus non omisit.

Carpentariorum.

„ MCCCXXX. decimosexto Calen- „ das Martii, Concium Civitaten- „ sem Fornacem obtinuisse in Rivi- „ gnaco jure Ministerialis Feudi Car- „ pentariorum Ecclesiae Patriarcha- „ lis, Antonius Civitatensis retulit.

„ MCCCXXX. quinto Calendas „ Januarii, Silvam Rubignaci in Col- „ le Gandino à quodam emtam fuis- „ se jure Ministerii, quo sarta tene- „ ret diligenter Patriarchalia tecta, „ patet ex Actis Nicolai Civita- „ tensis.

„ MCCCXXXI. quinto Calendas „ Julii, Danieli Squarcio Gruppigna- „ nio quemdam agellum in Tolla- „ no in Vico Molendini, Dominici „ Cepperi titulo Feudi Fabrorum

„ Li-

„ Lignariorum concessum fuisse, An„ tonius ipse declarat.

Mangani.

„ MCCCXLVIII. pridie Nonas „ Octobris, quemdam facturum ab„ sque praemio Manganicum officium „ se obligasse pro conducto Feudo „ Domus & Viridarii, scripsit Be„ nevenutus Presbyter, idemque Ta„ bularius.

„ MCCCCXXIII. undecimo Ca„ lendas Februarii, Feuda Buyae Mi„ nisterii Manganici esse, & minus „ alienabilia, sed heredibus deficien„ tibus ad Ecclesiam Aquilejensem „ deferri, Nicolaus de Colle Pram„ pergi Instrumento suo publico po„ steris custodivit.

„ Quod ex Scrinio in penetralibus „ Basilicae Utinensis, quod numerum „ XVIII. praeseferebat, Manganica „ Feuda promi solerent, me legisse „ memini. Erant enim complura ibi „ Scrinia ex lignis compacta, quae „ unumquodque genus Feudi per se „ repraesentabant, ut primore aspe„ ctu secerni, & citra laborem ha„ beri ad manum possent, quae vo„ luisses. Dicimus autem, Mangani„ cam exerceri, ut & hoc obiter de„ claremus, quando non sine admira„ tione cernimus immania pondera „ vi minimâ in sublime tolli, ut „ Angelus Politianus de mechanicis „ loquens pulchre interpretatus est. „ Alia volens praetermitto, quorum „ causâ exhibebatur etiam obsequium „ secundùm praecepta Ministerii. Sa„ tis est, quod ad utilitatem omnia, „ non ad voluptatem Patriarcharum „ spectabant. Reperitur quandoque, „ Feudum naturâ mutatâ pro Prae„ sulis arbitrio assignatum fuisse ti„ tulo Livellarii.

De mutatione naturae Feudi.

„ MCCXCI. pridie Nonas Julii, à „ Reymundo fundos duos in Buya, „ qui Feudi titulo tributi quondam „ fuerant, concessos fuisse jure Li„ velli pro annuis viginti Denariis „ Paulo Glemonensi Zutti filio, Fran„ ciscus Utinensis refert.

„ Quum autem venditor probe con„ jectare nequiret, propriumne es„ set, quod vendebat, an Feudum, „ promiscue vendebat, si proprium „ pro proprio, si Feudum pro Feudo.

De venditione proprii pro proprio, Feudi pro Feudo.

„ MCCCXXXV. pridie Idus Ja„ nuarii, Jacobum Johannem de Fon„ tebono Libris ducentis vendidisse „ Simoni Butriano Henrici filio de„ cimam in Pagnaco & Alnico, pro„ prium pro proprio, Feudum pro „ Feudo, testis est Nicolaus Civita„ tensis.

„ Si verò noscebat, proprium non „ esse, non autem cujus esset Do„ mini Feudum, vendebat pro Feu„ do, cujuscumque Domini reperi„ retur.

„ MCCCLIV. Idibus Februarii, „ Concium Vorlici Tricesimani fi„ lium à Jacobo Attimio Francisci „ filio Decimam quamdam in Ador„ gnano ad eam emisse formulam, „ auctor est Pantaleo Tricesimanus.

„ Non insisto pro re roboranda e„ xemplis, quae vulgo sunt pluri„ ma. Ego sane ob hujusmodi licen„ tiam crediderim Feuda multa cum „ propriis, Ecclesiastica cum profa„ nis usque adeo confusa fuisse, ut „ qui nunc summâ quoque rerum co„ gnitione excellunt, ac prudentiae „ laude, ex decem agellis Feudali„ bus unum vix integrum invenire „ pos-

„ possint: tantum negotii nobis vendi-
„ tatio facessivit. Dicendum erat heic
„ etiam oppidatim de Feudis: sed
„ operosa functio Jureconsultum exi-
„ git, aut professorem tersioris lite-
„ raturae, quum ob Legum studia,
„ & Latinae Linguae peritiam mini-
„ mum ex eis conflatum sit ad il-
„ lustrandam Patriam, quidquid in
„ cunctis Tabellionibus egregium es-
„ se possit. Ceterum ne videar ali-
„ cui suspectus, ut minus vera scri-
„ pserim, ad Scribas unumquemque
„ remitto, à quibus passim retuli
„ me decerpsisse, ut parte ne ex a-
„ liqua, quod scripsi, cum veritate
„ pugnet, certior fiat.

Haec ille Anonymus de Feudis Patriarchatus Aquilejensis, quorum similia, aut certe tot numero, an quisquam alius Princeps in usu olim habuerit, nescio. De tam peregrino argumento, quum literas olim dedissem ad Abbatem Josephum Binium Utinensem, cui nemo fortasse par est in Forojuliensium Antiquitatum studio atque peritiâ, rescripsit ille, sibi esse Chartas complures, vel Anno MCXLVI. conscriptas, in quibus ejusmodi Feuda deprehenduntur. *Horum variae* (inquit) *species erant. Si de Nobilibus agimus, quaedam appellabantur* Majora, *qualia fuere* Pincernatus, *quo munere insigniti interdum occurrunt Bohemiae Reges, & interdum Duces Austriae. Hereditaria fuit* Advocatia *in Comitibus Goritiae, & Feudum Comitum Ortbemburgi. Feuda alia fuere* Recta & Legalia: *atque ista in tres solennes classes dividebantur, videlicet* Libera, Ministerialia, & Habitantiae. *Priorum investituram dare consueverunt Patriarchae cum uno aut pluribus Vexillis: Ministerialium cum A-*

A *nulo: Habitantiae* cum fimbria suae guarnacchiae. *Inter Ministeriales, Camerarii erant, Nobiles de Cuccagna: Pincernae, Nobiles de Spilimbergo: Confanonerii, Nobiles de Tricano: Archi-triclini, Proceres de Prumpergo. Maxime spectanda erat praerogativa Nobilium de Ragonea. In Charta Anni MCCXCVII. Major natu illorum de*
B *Ragonea jus habet accipiendi quodcumque ex ferculis, quae ponuntur in convivio Domini Patriarchae. Id mihi in mentem revocat fabulas Equitum Tabulae Rotundae. Aeque verò insitatae erant* pensiones Feudales Vassallorum. *Bohemiae Regi injunctum onus erat redimendi Patriarcham, ubi captivitatem incurreret apud hostes. In Charta Anni*
C *MCCCXLI. Bojani Cividati tenentur unum ensem magnum cum vaginâ albâ ad morem Theutonicum praesentare Patriarchae intranti Cividatum, & eum anteferre usque ad scalas Palatii, in signum honoris & dominii. Quae praerogativa indicat* Marescallos *illius agri. Savorgnani offerebant Abbati Mosii* duos Calices, qui nominantur Bot-
D te: *quae vox in vulgari Lingua Fori Julii, è compluribus Linguis efformatâ, Francorum loquelam sonat. Posset praeterea de Feudis Minoribus integrum confici Lexicon. Erant enim* Gastaldiae, Armanniae, Advocatiae, Feuda Militaria, Feuda Sartoriae, Guidria, Branderia, Arsenatico, Walderia, *aliaque ejusmodi mille. Uno verbo, quod-*
E *libet, quantumvis minimum Ministerium, aut Beneficium Patriarchae Principis, inter Feuda connumerabatur.*

Hinc lucem, ut spero, accipient Feudorum veterum mores: nostra quippe tempora aliis reguntur legibus. Sed haec satis.

DE NOTARIIS
DISSERTATIO
DUODECIMA.

DISSERTATIO DUODECIMA.

Liquid etiam de *Notariis* dicendum est, quorum nomen, ut inter Eruditos constat, inde derivatum, quod Notis quibusdam compendiariis, à literarum communi forma diversis, Acta publica, aut Orationes, aut Disputationes vetustis Seculis exciperent. Sensim verò eorum munus ac industria redacta est ad consignandum literis publicos contractus, uti adhuc facere pergunt. *Tabularii*, *Tabelliones*, *Actuarii*, *Scribae*, *Logographi*, *Cancellarii*, *Chartularii*, *&c.* apud veteres hoc eodem officio sunt celebres. Quid verò discriminis inter eos foret, instituti mei non est inquirere, sed ea persequi tantummodo, quae ad Secula barbarica spectant. Itaque sub Gothis, Langobardis, aliisque Populis Italiae dominantibus, veluti necessarium munus, viguit semper *Notariorum* ordo. *Scribas* in Regum Langobardorum Legibus eos appellatos invenio. Agitur in Lege 4. Lib. 4. Liutprandi de mulieribus res suas venundare volentibus. Id autem facere ipsae vetantur, nisi contractui intersint duo aut tres *Parentes*, idest Consanguinei, sive Agnati, aut Judex, sive Praeses Urbis, aut Pagi. Ut hoc diligentius observetur, infra additur: *Scriba autem, qui Chartam ipsam scripserit, non aliter praesumat facere, nisi cum notitia Parentum, vel Judicis. Et si aliter fecerit, sit ipsa venditio vacua; & praefatus Scriba culpabilis, sicut qui Chartam falsam scripserit*. Et sane quia temporibus etiam iis, immo tunc saepius quàm nostris, Chartae, sive Instrumenta falsa procudebantur, Rotharis Rex Legem CCXLVII. his verbis promulgavit: *Si quis Chartam falsam scripserit, aut quodlibet membranum, manus ejus incidatur*. At quoniam aut ne ipsa quidem poenarum comminatio satis Notarios continere in officio poterat, aut ii absurdos nimium Contractus scribebant, aut legitimos male, hoc est sine formulis necessariis, Chartae commendabant: Lotharius I. Lege XII. Langobard. statuit: *Ut Cancellarii* (idest Notarii) *electi boni & veraces, Chartas publicas conscribant ante Comitem, & Scabinos, & Vicarios ejus*. En ut malae fidei, aut imperitiae Notariorum consultum est, exigendo ad eorum Acta praestantiam Comitis, & Scabinorum. In subsequenti etiam Lege XIII. decernitur, ut quoties Notarius postremas aegrotantium tabulas conscripserit, *statim Charta ostendatur vel ante Comitem, Judices, vel Vicarios, aut in Plebe, ut verax agnoscatur esse*. Atque haec remedia, qualis tunc morbus esset, satis indicare videntur: quod addendum est iis, quae infra dicam in Dissertatione XXXIV. *de Diplomat.*

Notarios autem creare, uti nunc, ita & olim ad Regem, aut ad Regalium jurium participes spectabat. Sed vel sub primis Religionis Christianae

nae Imperatoribus, & subsequutis postea temporibus, licuit Episcopis suum habere Tabellionem, & quibusdam etiam duos aut tres: quae praerogativa sensim quoque propagata est ad Monasteriorum Abbates. Carolus M. in Capitulari apud Baluzium, Tom. I. pag. 421. sanxit: *Ut unusquisque Episcopus & Abba, & singuli Comites suum Notarium habeant*. Idem quoque in Italia factum. Atque hinc habemus, fas Comitibus etiam fuisse proprium sibi constituere Notarium. Quin Ducibus id quoque licuerit, & Marchionibus, dubitandum minime est. In Par. I. Antiquit. Estens. tabulas ego protuli scriptas à Drassolpho, Ubaldo, aliisque Notariis *Welphonis Ducis*, seu *Marchionis Tusciae*. Ex hisce Notariis unum inveni in Tabulario Abbatiae insignis Sancti Zenonis Veronensis. Haec ex Chartâ ab ipso scriptâ excerpenda duxi: *Anno Domini nostri Jesu Christi Millesimo Centesimo Septuagesimo Octavo ..... Anno Imperii ejus Viges...... Indictione XI. Dominus Grimerius Vicecomes Placentinus, Veronae Potestas, &c. Ante ipsum Dominus Gerardus Abbas Sancti Zenonis ostendit Cartam quandam, in qua continebatur, Domnum Ratoldum quondam venerabilem Episcopum Veronensem, commutationis nomine accepisse ab excellentissimo Pipino Lombardorum Rege, ex jure Regio, Curtem unam in finibus Veronensis, que appellatur Manticus &c. à Calli Nove usque in Traversagna de Castello Motari &c. Ego Fantolinus Notarius Domini Welfonis Ducis, & ab Imperatore Frederico confirmatus postea; predicto Consilio Potestatis dato & firmato interfui*. Alias etiam alibi scriptas vidi Anno MCLXV. & MCLXIX. à *Guidone Palatini Comitis Notario*. Praeterea Anno Christi MCCIX. *Bonifacius Palatini Comitis Notarius* occurrit mihi. Et Anno MCCXVI. *Conradus Palatinus, & Domini Imperatoris Frederici Notarius*. Palatini isti Comites non alii mihi fuisse videntur quàm *Comites de Laumello*, sive *de Lomello*, quos *Comites sacri Palatii* fuisse ostendi supra in Dissertatione VIII. *de Comitib. Palat.* In Tabulario Capituli Canonicorum Regiensium Charta adservatur Anno MCCLVI. scripta à *Johanne Notario Domini Marchi Comitis de Lomello*. Ita Veronensis Comitis Notarium reperi in Charta ejus Urbis exaratâ Anno MCCVII. quum ibi Potestatis munere frueretur *Azo Marchio Estensis*. Eam quippe scripsit *Bellasius Comitis Bonifacii Notarius*, cui jus erat creandi Notarium pro suis Feudis, sive Allodiis; neque amplius Comites Urbi illi praeerant, quae jam diu libertate assumtâ à Consulibus, aut à Potestatibus regebatur. E Privilegio, ut dixi, Regum, aut Imperatorum descendebat facultas illa constituendi Notarios; nam & ipsi Episcopi, ut eos sibi crearent, à Rege facultatem impetrare consueverunt. Cujus moris inter multa exemplum unum proferam, Diploma nempe, cujus archetypum vidi in Archivo Canonicorum Regiensium.

Hugonis & Lotharii Regum Italiae Diploma, quo Ecclesiae Regiensi omnia ejus Privilegia, jura, & loca confirmant, Anno 942.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hugo & Lotharius divinâ providente clementiâ Reges. In statu Catholicae Fidei, & Ecclesiarum Dei restauratione Regni nostri statum subsistere, praesentis quoque & aeternae vitae

tae nobis profutura fore subsidia non dubitamus. Quo circa omnium fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium ac futurorum devotio noverit, qualiter interventu ac peticione Ambrosii venerabilis Laudensis Episcopi, nec non & Huberti incliti Marchionis, dilectique filii nostri, ac nostri Comitis Palacii, per hujus Praecepti paginam confirmamus, ac pleniter corroboramus Sanctae Regiensi Ecclesiae in honore Dei Genitricis semperque Virginis Mariae, Sanctique Prosperi Christi constructae, cui Aribaldus reverendus Praesul pastorali curà invigilat, omnes Cortes, Plebes quoque, Abbacias, Monasteria, Capellas, praedia, cunctas res, quas de donis Regum, seu Imperatorum praedecessorum nostrorum, caeterorumque bonorum hominum, verùm etiam res universas Canonicae ejusdem Ecclesiae concessionibus, traditionibus, Episcoporum privilegiis, offersionibus, comparitionibus quoque, commutationibus libellorum, quarumcumque legalium Cartarum conscriptionibus, sive ipotecariis, ipse sanctus locus legaliter optinuit, vel investitus fuit, una cum domibus, & edificiis, Ecclesiis Baptismalibus, Decimis, & Capellis, ac familiis utriusque sexus, aldionibus & aldinabus, mansis etiam vestitis & absentibus, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, arboribus pomiferis & infructuosis, insulis, piscariis, carectis, salinis, piscaticis, molendinis, aquis, aquarumque decursibus, montibus, vallibus, planiciebus, ripis, rupinis, alpibus, rivis defluentibus, omnia omnino integrum quaecumque dici, vel nominari possunt. Unde eadem Ecclesia, & sancta Regensis Sedes hactenus investita fuisse dinoscitur per confinia & terminos Lunensium, Parmensium, Regiensium, Mutinensium, Cremonensium, Mantuanensium, Ferrariensium, usque in fluvium Padum, & Zaram a terminis Buranae in Bundenio in undis, sicut a Karolo Magno per decretum Precepti collatum, sive eidem Ecclesiae sancitum ac determinatum fuit in integrum pro ampliori quoque stabilimento jam fatae Sanctae Regiensis Ecclesiae terram juris Regni nostri, quae conjacere videtur in Civitate Regia e tribus miliariis in circuitu, una cum muris & fossatis, atque theloneo & stradatico, seu etiam servis vel ancillis inibi pertinentibus, omnemque publicam functionem largimur, concedimus, atque transfundimus in jus & dominium jam praelibatae Ecclesiae, pro animae nostrae, nostrorumque successorum remedio: ut omni in tempore ab omni publicà exactione quieta & secura permaneat atque possideat.

Insuper etiam predictae Ecclesiae per hujus nostrae confirmationis auctoritatem confirmamus ac pleniter corroboramus Cortem, quae Luciaria vocatur, cum duabus Capellis, unam in honore Sancti Georgii antiquitus constructam, & alteram in honore Sancti Sixti in littore Paludano; nec non & Gajo inter Padum & Bundenum sito, cum omnibus pertinentiis & appendiciis suis, ac familiis utriusque sexus; de qua nuper intentio inter Monasterium Placentinum, ubi Berta Abbatissa praeesse videtur, in honore Sanctae Resurrectionis, & Sancti Xisti constructum, & eandem Sanctam Regensem Ecclesiam: & legalibus preceptis & scriptionibus ex parte Regensis Ecclesiae in juditio ostensis Judicum decreto praefata Cortis de Luciaria cum Castro & Capellis & Gajo, omnibusque rebus mobilibus & immobilibus, ac familiis utriusque sexus ad eam pertinentibus, Sanctae Regensis Ecclesiae, cui pertinuit, legaliter cessit, & prelibata Abbatissa cum Advocatore ipsius Monasterii exinde audita & contenta permansit, quia ex parte ejusdem Mona-

Monasterii Sanctae Resurrectionis & Sancti Sixti, nullas legales firmitates ostendere valuit. Sancimus praeterea, ut si quandoquidem de rebus ipsius Sanctae Sedis, familiis, seu omnium Clericorum suorum rebus vel mancipiis fuerit horta contentio, nullatenus ante presentiam alicujus finiatur, nisi in Pontificum praetaxatae Sedis. Concedimus *denique* eidem Advocatos sive Notarios, quantos aut quales Pontifices vel Ministri Ecclesiae elegerint tam de suis, quamque de alienis liberis hominibus, qui ejusdem Episcopii vel Canonicae, seu omnium Clericorum suorum rerum utilitates exercere noscuntur, *absque ulla hominis contradictione vel molestia; ita ut ab omni rei publicae functionis sint absoluti, nec ab eis publicus exactor exigere presumat, ut securius ac diligentius causas ipsius Episcopii perficere valeant. Stabilimus etiam de omnibus rebus seu familiis, quae hactenus qualibet occasione vel quocumque modo ex ditione ipsius Episcopii vel Canonicae vel Clericorum potestate subtractae noscuntur, & circummanentes homines, inquisitio fiat, ut omnes res ipsius Sedis & Clericorum ad eorum redeant potestatem, & exinde se investiant, nostra freti auctoritate, quatenus rei veritas patefacta perhenniter valeat suum obtinere vigorem. Recipientes quoque jubemus, ut nullus Judiciariae potestatis Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Scudassio, aut quilibet publicus Exactor, neque aliqua persona magna vel parva, in re ipsius Ecclesiae placitum tenere, neque in domibus ejus, aut Clericorum ipsius aliquod mansionaticum potestative tollere, neque homines ejus cujuscumque ordinis Clericorum, vel Laicos liberos vel .... cartulatos, vel sub terram ipsorum residentes, non servos vel ancillas, vel aldiones utriusque sexus, ad placitum ducere, nec pignerare aut molestare vel flagellare presumat; neque de rebus ipsius Ecclesiae vel Clericorum aliquid tollere, vel ripatica, aut quamlibet functionem publicam à Ministris ejusdem Ecclesiae exigere temptet. Sed liceat prenominata Ecclesia Regensis cum omnibus rebus & familiis suis, & omni Clero inibi Deo famulantibus ad eam pertinentibus omni tempore sub tuicionis nostrae munimine quiete & pacifice, remotà tocius potestatis inquietudine, permanere. Si quis autem temerarius contra hoc nostrae confirmationis, concessionis ac tuicionis Praeceptum quandoque insurgere temptaverit, & quae superius scripta sunt non observaverit, sciat se compositurum auri optimi Libras centum, medietatem Palatio nostro & medietatem jam fatae Ecclesiae, ejusque Pontificibus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manibus propriis Anulo nostro insigniri jussimus.*

Signum serenissimorum [monogram] *Hugonis & Lotharii Regum*

Gisepraudus Cancellarius ad vicem Bosonis Episcopi & Archicancellarii recognovi.

Locus Sigilli cerei deperditi.

Data IV Idus Augusti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXLII. Regni verò Domni Hugonis Regis XVI. Lotharii XII. Indictione XV.

Actum Papiae feliciter. Amen.

A Oculos intende in verba illa: *Concedimus denique eidem Advocatos, sive Notarios, quantos & quales Pontifices vel Ministri Ecclesiae elegerint, tam de suis, quamque de alienis Liberis hominibus, qui ejusdem Episcopii vel Canonicae, seu omnium Clericorum suorum, rerum utilitates exercere noscuntur*. Vidisti *Liberos* tantùm *homines* ad Notariatum B fuisse assumtos: honorificum quippe olim fuit, & laudabilius etiam quàm nostris temporibus habitum est illud munus. Romani Servos quoque & Libertos ad ejusmodi Artem olim adhibuere. Sed posterioribus Saeculis, Nobilibus tantùm, aut saltem Liberis & non ignobilibus, Tabellionem agere licuit. Invenimus C autem interdum *Judices sacri Palatii*, qui simul etiam *Notarios* sese inscribunt: cujus rei non unum exemplum edidi in Antiquitatib. Estens. ac satis prodit nobilitatem Tabellionatus. Ad haec in Charta Lucensi scripta Anno DCCXVI. occurrit *Ultianus Notarius*, & *Missus Domni Regis* Liutprandi, ad dirimendam D controversiam de quibusdam Parochialibus Ecclesiis. Neque ab eo munere abstinebant Clerici, Subdiaconi, Diaconi, atque Presbyteri. In authentica Charta Lucensi ad Annum DCCXL. spectante, legitur in calce: *Et Gaudentius quamvis indignus Presbyter scrivere rogavi*. Hisce verbis Notarium agnoscis. In altera Charta Anni DCCLXXXIII. Johannes Episcopus Lucensis *Rachiprandum Presbiterum nostrum scibere commonuit*. Item in alia Anni DCCCXCIII. legitur: *Ego Gumbertus Presbiter post traditam complevi & dedi*. Vide infra Dissertationem LXXIV. *de Parochiis*. Eâdem ratione plures Diaconos, Subdiaconos, & Clericos reperimus olim Notariatus munere functos. Verùm Carolo M. visum est minime decere Sacerdotes ejusmodi curam, ac proinde in Lege *96*. Langobard. statuit, *ut nullus Presbyter Chartam scribat, neque conductor existat suis Senioribus*. Parùm tamen observatam deinde fuisse hanc Legem vetera monumenta testantur; occurrunt enim non pauci Presbyteri ad illud munus, ut censeo, per Episcopos assumti ob Ecclesiarum suarum negotia: immo & ab ipsis Augustis. Pleraque Ludovici II. Imperatoris Diplomata scripta fuere à *Giselberto Presbytero & Notario*. Et fortasse nihil aliud voluit Carolus M. quàm eosdem arcere à conscribendis Secularium hominum Contractibus. Exemplo erit una Charta, quam ex Archivo Capituli Canonicorum Volaterris depromsi. Ejus Notarius non tantùm *Presbyter*, sed & *Canonicus* illius Ecclesiae fuit.

Donatio complurium agrorum facta Canonicis Ecclesiae Volaterranae à Petro ejusdem Civitatis Episcopo, Anno 974.

E *In nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Regnante Domno nostro Otto gratiâ Dei Imperator Augusto, Anno Imperii ejus in Italia VII. decimo Kalendas Nobembris, Indictione III. Ego* Petrus Voloterrensis Urbis Episcopus, *considerans necessitudinem hanc nimiam paupertatem Kanonicorum in Episcopio beate Dei Genitricis Marie deservientium, quos in prephato Dei loco invenimus, ab amore Christi & anime meae remedium adidimus super omnia, quae ante abuerunt ad stipendia prephatorum Kanonicorum, idest integro Casalino,*

lino, & fundamento illo, in qua jam fuit casa & Curte domnicata, seu Ecclesia, bubi vocitatur à Sancto Georgio, quod est prope fluvio Cecina, & prope Mojaregi, tam in ipso loco bubi ipsa casa & curte & rebus domnicata, seo & Ecclesia Sancti Georgii fuit constructa, quamque justa ipso fluvio Cecina, tam terris cultis & arabilis, quam & agrestibus, quae ad ipso rebus domnicato est pertinentes, & est totum insimul ad uno tenente. Simulque statuimus, adque concedimus etiam super hec omnia idest quattuor Cassinis & integris sortis & rebus illis massariciis, qui sunt in loco & fundas: una Cassina & res massaricias in Casanova prope Isoleto, qui jam recta fuit per quondam Adamari Massario, & modo recta est per Altiprando: alia Cassina & rebus massaricias ad Colle similiter prope jam dicto loco Isoleto, qui jam recta fuit per quondam Petrus, & modo regitur per Andrea & Lumiscio germanis: tertia verò Cassina & rebus massaricias esse videtur, bubi modo vocitatur Casa Branduli, similiter prope jam nominato loco Isoleto, qui jam recta fuit per Oriprando Massario, & modo recta est per Leo & Dominico germani fili sui: quarta igitur Cassina & rebus massaricias à Pratello prope Genistitulo, qui jam recta fuit per Sabatino, & modo regitur per Johanne filio suo; integris superscriptis quattuor Cassinis & rebus ipsis massariciis, sicut mihi per cartula commutationis obvenit de Ildebrando filio bone memorii Teuderichi. Super haec omnia, que antea abuerunt, concedimus ad ipsa Canonica idest integra Sorte & rebus illa massaricias, qui est in loco, bubi nuncupante Surripule, que jam recta sunt per quondam Gariperto Presbitero, & modo per Adam Presbitero regere videtur, qualiter nobis pertinere videtur per illa cartula offertionis, quas Aldo filio bone memo-

A rii Teuperti, que Tetberto vocabatur, homo Florentino, offeruit pro anime sue remedium, & anime bone memorii Berteri, qui fuit germano suo, ad domum Episcopio nostro Sancte Marie Voloterrensis. Hec omnia, sicut supra legitur, tam ipso rebus domnicato, quamque ipsis Cassinis, & rebus massariciis cum fundamentis & edificiis earum cum ortalibus, B terris, vineis, olivis, silvis, virgareis, pratis, pascuis, cultis rebus vel incultis, movile vel inmovile, seu que esse moventibus, omnia, ut supra dixit, in integrum donamus & confirmamus ad ipsa Canonica, in eo videlicet ordine, ut pro hoc omni tempore Dominum sacris orationibus hanc Missarum sollemnibus, tam pro statuto Domni Ottoni Im- C peratori, quam & pro omni generalitate, seu pro me variis sordibus inquinato, exorare non desinant. Si quis vero, quo fieri minime credimus, si nos aut aliquis Supcessorum nostrorum, qui contra hanc nostram institutionem aliquid perverse agere temtaverit, aut eam disrumpere voluerit, ira omnipotentis Dei, & beate Sancte Marie Dei genitrix Vir- D go, & Sancti Archangeli Michaëlis incurrat, & cum Juda Scarioth, qui Dominum tradidit, & cum Dathan & Abiron, quos terra vivos deglutivit, in Infernum damnetur, & quod reppetiit, vindicare non valeat. Sed insuper qui hoc facere conaverit, ad parte prephatorum Kanonicorum, argenti Libras viginti, quo bactus per hec persolvat. Et E hec nostra institutio omni tempore in sua maneat firmitate, ut prephati Kanonici, necnon & successores illorum omnes quieto ordine habeant, teneant, adque possideant absque ullius contradictione in perpetuum. Quam coram Sacerdotibus, Diaconibus, Kanonicis, & reliquis hordinis Clero, ac fidelium Laicorum Populo, Johannes Presbitero scribere jussimus.

Actum

A *Actum in Civitate Voloterrensis Sedis Episcopatui nostro.*

✠ Ego *Petrus Episcopus* in hac institutione à me facta subscripsi.

✠ Ego Gundo Archidiaconus ss.

✠ Ego Emeldricus Sacerdos & Canonicus ss.

✠ Ego Anselmus Levita & Primicerius ss.

B ✠ Ego Camerinus Vicedomui & Canonicus ss.

✠ Ego Martinus Presbiter & Canonicus ss.

✠ Ego Teupertus Presbiter & Canonicus ss.

✠ Ego Subaldo Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Andreas Presbiter & Canonicus ss.

C ✠ Ego Urso Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Grasolfus Presbiter & Canonicus ss.

✠ Ego Teuzo Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Alo Presbiter & Canonicus ss.

D ✠ Ego Albertus Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Albertus Presbiter & Canonicus ss.

✠ Ego Martinus Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Petrus Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Rainerius Clericus & Canonicus ss.

E ✠ Ego Adelmus Clericus & Canonicus ss.

✠ Ego Petrus Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Dominicus Presbiter & Canonicus ss.

✠ Ego Rodulfo Levita & Canonicus ss.

✠ Ego Tegrimo rogatus ss.

✠ Ego Adalbertus rogatus ss.

✠ Ego Petrus Judex Domni Imperatoris rogatus ss.

✠ Ego Petrus rogatus ss.

✠ Ego Adalberto Notarius rogatus ss.

✠ Ego Teudicius rogatus ss.

Data Anno Dominice Incarnationis DCCCCLXXII. & Anni Domni predicti Ottoni Imperatoris Anno Imperii ejus in Italia Septimo, X. Kalendas Novembris, Indictio Tertia.

Ego que super Johannes Presbitero & Kanonicus *scripsi & complevi feliciter.*

Non bene menimi, an autographa mihi visa fuerit Charta illa: quod in primis patuisset ex vario subscribentium Canonicorum charactere. Illud nunc exploratum habeo, in Chronologicis illius notis mendum cubare; neque enim ullam concordiam invenire possum inter *Annum DCCCCLXXII. Indictionem III.* & *Annum VII. Imperii* Ottonis II. Augusti. Illic ergo reponendum est *Anno DCCCCLXXIV.* quo revera Ottoni II. decurrebat *Annus Imperii VII.* & *Indictio III.* jam inchoata Septembri mense. Fortassis in membrana illud *V.* postremum videlicet numeri annualis aliqua ex parte obliteratum, describenti apparuit *I.* non *V.* At Innocentius III. Romanus Pontifex, uti ex Epistola 129. Lib. 14. constat, interdixit *Presbyteris*, *Diaconis*, & *Subdiaconis* Tabellionem agere, eâ de caussâ, quod conculcato honore Ordinis Ecclesiastici, Curiae Seculari famularentur, seque profanis negotiis nimiùm immiscerent. Ceterum Ludovici Thomassini viri doctissimi sententia est Part. I. Lib. 2. Cap. 106. de Ecclesiast. Disciplina, ne hodie quidem minoribus Clericis id muneris esse interdictum, quidquid contra

tra sentiant & scribant Canonum interpretes; immo ne majoribus quidem, quoties agatur de instrumentis dumtaxat Episcopi Curiam & negotia respicientibus. Certe hujus rei exempla apud Italos nostrâ quoque tempestate minime desiderantur. Porro in Charta Anni DCCCXX. quam protuli in Dissertatione IX. *de Missis &c.* occurrunt duo *Notarii Regulares*, quo nomine designatos opinor *Notarios Ordinarios*, quum alii fortasse fuerint extra ordinem aliquando ad id munus adlecti.

Sed quod praecipue in oculos omnium incurrit, dum acta veterum leguntur, imperitia Notariorum est, atque ignorantia, quae in omnibus ferme eorum Chartis elucet. Infelicem Latinam Linguam appelles, ubi tot Soloecismis ac Barbarismis foedatam sub illorum manibus intueare. Interdum tanta est illic verborum ac structurae confusio, ut quis scripturae sensus, quaeve sit contrahentium intentio, etiamsi seriò meditere, vix assequaris. Nunc aeneis typis impressos habemus complures Libros, Tabellionatus Artem pertractantes, ubi variorum Instrumentorum formulae pro negotiorum diversitate praescribuntur, & specimina Testamentorum, Codicillorum, ceterorumque publicorum contractuum exhibentur. Ad hos fontes bibunt, & in ejusmodi Schola erudiuntur, quicumque tyrones ad Notariatum exercendum hodie accedunt. Plerique verò Mutinensium in hanc rem utuntur *Archetypo Instrumentorum*, quem Librum edidit Dominicus Maria Solianus Brixellensis. Paria antiquis etiam fuere praesidia, nullaque regio aut Civitas numerabatur, cui non aliquod *Formularium* suppeteret, atque usurparetur à Notariae Artis alumnis. Omnium antiquissimum Formularum ejusmodi collectorem Gallia nobis servavit *Marculfum*, cujus Libros illustravit eruditissimus Bignonius, eique veteres alias Formulas addidit à Sirmondo, Lindenbrogio, atque à se ipso collectas, quas habemus à Clariss. Baluzio editas Tom. II. Capitular. Reg. Francorum. Nullus dubitationi locus est, quin & pro Italicis Tabellionibus suae forent ac peculiares Formularum collectiones, quamquam eas tempus absumsisse jamdiu videatur. Antiqua verò illa Formularia in desuetudinem abire, & sensim contemni coepere, ex quo Romanarum Legum usus & studium Seculo Christi XII. magna contentione animi in Scholis & in foro restitutum est. Sublata verò prorsus fuere Saeculo XIII. quum nempe *Rolandinus Summam Artis Notariae* evulgavit, cujus adhuc formulae & praecepta plurima usurpantur in publicis tabulis conscribendis. Opus hoc ille literis mandavit circiter Annum MCCLV. & non semel typis traditum fuit una cum Petri de Boateriis, & Johannis Nevizani, aliorumve Commentariis. Doctissimus Du-Cangius, ut alibi etiam adnotavi, censuit, *Rolandinum* istum non alium fuisse à *Rolandino Patavino*, cujus nobilem Historiam dedi Tomo VIII. Rerum Italicarum. In eam quoque sententiam concessit ante paucos annos Oudinus de Scriptorib. Ecclesiasticis. At aliter sese res habet. Rolandino Notariae Artis illustratori patria fuit Bononia, qua in Urbe is satis prodit in Formulis Instrumentorum, se scripsisse suum Opus. Neque Scardeonius, aliive Patavini Rolandinum suum unquam agnovere auctorem hujusmodi Libri. Denique disputationem omnem tollere potest editio

ditio *Summae* Rolandini, quam prae manibus habeo, procurata Taurini Anno MDXXIII. *in aedibus Antonii Renoti civis Taurinensis*, ubi ea appellatur *Summa Domini Rolandini Passagerii*, ac dicitur *per Dominum Petrum de Boateriis ipsius Rolandini Concivem Bononiensem facili brevique Commento declarata*. Auctor autem est idem Rolandinus, non defuisse Italis alia antiqua Formularia; sed quod ibi desiderarentur subtilitates terminorum & cautelarum; quas recentiores invexerant, propterea in animum ipse induxerat novam construere ad Artem Notariam manuductionem. *Antiquis temporibus*, ait ille in Prooemio, *super contractuum & instrumentorum formas & ordines fuerunt per quosdam prudentes viros, ignaros fortassis, ex conscientiae puritate, sagacitatum subtilium modernorum, quaedam Compilationes & Summae juxta tunc viventium mores & consuetudines adinventae &c.* Itaque antiquioribus iis Saeculis, quibus barbaries supremum locum tenuit, nihil nisi rusticum, & Latinis auribus molestum, occurrit in Notariorum Chartis. Nam & in ipsis For-

A mulariis Priscianus ubique vapulat; pejora etiam perpessus, quoties Notarii reliquam negotii seriem suis exponunt verbis, Formularii ope destituti. Judices autem, quanquam ne ipsi quidem prima Literaturae subsellia conscendissent, interdum reperiuntur dictasse Chartas Notariis; ejusque rei exempla in variis Placitis B habemus. Idem nonnunquam praestitere Cancellarii & Archicancellarii Principum. In Chronico Vulturnensi Part. II. Tomi I. Rerum Italicarum legitur Diploma Grimoaldi Ducis Beneventani, & in calce haec scribuntur: *Quam verò membranam concessionis dictavi ego Wiso Subdiaconus ex jussione supradictae Potestatis tibi Per*-C *goaldo Notario scribendum*. Fuerunt etiam Notarii, qui Amanuensibus contractum dictabant. Tum ne cui suspicionem faceret alienae scripturae usus, testabantur ipsi in subscribendo, se eadem verba alteri dictasse, uti constabit è Charta, cujus antiquum apographum se mihi obtulit in Tabulario eximii Parthenonis Brixia-D ni Sanctae Juliae.

Godolus Subdiaconus terram suam vendit Anselbergae Abbatissae Monasterii Brixiensis Domini Salvatoris, sive Sanctae Juliae, Anno 760.

Regnante Domno Desiderio & Adelgiso, Viros Excellentissimis Regibus, Anno Regni eorum Quinto, & Secundo, sub die octavo Kalendas Aprilis. In Christi nomine promitto atque spondeo ego Godolus Subdiaconus Sancte Ecclesie Brixiane vobis Anselperge Abbatisse Monasterii Domini Salvatoris intra predictam Civitatem Brixianam fundatum, de curriculo illo, per quam graditur aqua ad suprascriptum Monasterium vestrum, & estat in parte consti-E *tutus in terra, que proprietario juris mei pertinere videtur, usque ad pedes septuaginta sex per longum; & ipsa terra mihi advenit ex donatione per Launichild ab Olret & Pharaone de Osolago, ita ut de amodo in perpetuum sine mea, heredumque meorum interdictione permaneat semper. Et si quo tempore inter se qualebit conturbatione, vel ruptura, aut lesio ipsius curriculi accesserit,*

rit, liberam licentiam habeat pars Monasterii vestri omni in tempore fodere & aperire terram, que erga ipsum constat ad recooperandum in quo lesum, aut contorbatum fuerit. Et si ego suprascriptus Godolus Subdiaconus, vel mei heredes in aliquo disturbationem ex ipso curriculo fecerimus, aut quocumque tempore oportuerit ad recooperandum eum interdixerimus, in quo superius decernutum est, & contra hanc Cartulam promissionis ire quandoque temptaverimus per nos, aut subpositam aliam vel qualemcumque personam Principi aut Judici supplicandum per quemvis modo manifestum fuerit, componamus ad partem Monasterii tibi Anselpergae Abbatissae vel successoribus tuis auri solidos quinquanta, & pro pene solutionem presens promissio suum obtineat roborem omni tempore; sic ita ut si aqua ex ipso curriculo foras terram rumperit, non sit negligentia jam dicti Monasterii vestri ad recooperandum eum, ne vobis grave inferat dampnum, quod impossibile videatur esse aut intollerabile prolongaverat ad dilatione. Unde accepi ego Godolus Subdiaconus per hec promissionis a te Anselperga Abbatissa ex sacculo Monasterii vestri auri Solidos numero quatuor, ut firma & stabilis omni in tempore permaneat. Quam vero paginam promissionis Tanoaldi scribendum rogavi, qui & ego ex dictato Laurentio Notario scripsi.

Actum Brixia feliciter.

✠ Godolus Subdiaconus hanc paginam promissionis factam a me recognovi, scripsi, obtuli, roboravi.

Ego Walpertus rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promissionis testis subscripsi.

✠ Deusdedit rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promissionis testis subscripsi.

✠ Otto rogatus a Godolo Subdiacono in hac promissionis testis subscripsi.

✠ Auteram rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promissionis testis subscripsi.

✠ Epiphanius rogatus a Godolo Subdiacono in hac pagina promissionis & obligationis testis subscripsi.

✠ Ego suprascriptus Laurentius huic promissionis Cartule rogatus a Godolo Subdiacono scribere dictavi, subscripsi, & post traditam complevi.

An autem, ut fit nostris temporibus, antiquis etiam Tabelliones protocola Chartarum à se scriptarum penes se retinerent atque adservarent, collaturi poscentibus authentica earum exempla, quum opus esset, non satis liquet. Protuli ego Part. II. Tomi I. Rerum Italicarum, pag. *149*. Legem *97*. Langobard. à nemine antea evulgatam, in qua Lotharius I. Augustus haec statuit: *De Notariis, qui Chartas recipiunt ad scribendum, si eas non scripserint, aut si eas perdiderint, restaurent ipsas res ei, cujus Chartae eis traditae fuissent. Si verò negaverint fuisse traditas, jurent cum suis sacramentalibus.* Haec quisquam fortè interpretetur, quasi indicent poenam propositam deperdentibus protocola. Sed non alius Legis sensus mihi videtur, quàm de Chartis authenticis, quas prout negotia, lites, & contractus exigebant, homines tradebant Notariis aut describendas, aut penes eos servandas, ii verò aut ob incuriam, aut datâ etiam operâ deperire sinebant. Ceterum triplex membranarum species in Tabulariis vetustis spectari consuevit. Primo sunt Chartae, quae notis plane autographis signantur, scilicet ubi diversorum testium diversae subscriptiones visuntur, aut Cruces, aut alia signa testium scribendi imperitorum, quibus Notarius *roborandam tradebat* Char-

Chartam, hoc eſt ſubſcriptione firmandam; ipſe verò tandem *poſt traditam* ſuo nomine appoſito *complebat*; ac perſonis, quarum intereat, ipſam Chartam authenticam *dabat*, ideſt dimittebat. *Duae* autem *Chartulae uno tenore conſcriptae* tradebantur, ſi utriuſque contrahentis intererat eam habere ad ſui juris tutelam. Attamen & in hiſce Chartis locum eſſe potuiſſe fraudi nemo non intelligit. Secundo aliae pergamenae occurrunt, in quibus nulla ſunt ſubſcribentium teſtium veſtigia, ſed Notarius tantum è primitivo exemplari apographum deducens, illic non exprimit, ſed unicâ characterum formâ innuit *Signa m m*, ideſt *manuum* ſingulorum teſtium, tum ſe ſubſcribit. Ejuſmodi Chartas nihilominus authenticas eſſe, fateatur quicunque noſtrae etiam aetatis ritus ac Tabellionum fidem novit. Sed ad certo affirmandum, eam revera eſſe primi ipſius Notarii ſcripturam ac ſubſcriptionem, characterum etiam antiquitas & forma accedat oportet; ſingula enim Secula & ſingulae Provinciae peculiarem aliquam ſcripturae ſpeciem obſervavere. Ceterum heic fallax eſſe judicium poteſt; neque enim dubito, quin membranae adhuc ſuperſint, quae inter apographa ſerius & longe diu poſtea confecta, recenſenda ſint, quanquam nullum ibi de exemplo facto ſit verbum. Nonnullas etiam confictas omnino fuiſſe ſuſpicari, minime iniquum ſit. Tertium denique Chartarum genus exempla ipſa, hoc eſt apographa rite concinnata, conſtituunt; quum ſcilicet authenticum alicujus Notarii ſibi propoſiti alter Notarius in novam pergamenam referebat, & ſubſcribens teſtabatur, ſe ea ex autographo deſumſiſſe. Innumera autem apographa hujuſmodi authentica in Archivis ſpectanda ſe praebent, à poſterioribus Notariis confecta, jubente interdum, aut facultatem dante Epiſcopo, aut Reipublicae Praefectis. Sunt adhuc & facta ab ipſo primo Notario: qua ex re conjectura exſurgere poteſt, apud eoſdem primos Chartarum Scriptores protocola adſervata fuiſſe. Duobus exemplis rem illuſtrabo, petitis ex inſigni Tabulario Epiſcopii Lucenſis.

Sichimundus pater Sichelmi Epiſcopi Eccleſiam in honorem Sanctae Mariae in Vico Alais aedificat, eique dotem ſtatuit, Anno 801.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Carolus ſereniſſimus Auguſtus, & a Deo coronatus, Magnus & pacificus Imperator, Romanum gubernans Imperium, qui & per miſericordiam Dei Rex Francorum & Langobardorum, Anno Regni ejus, poſtquam Langobardiam coepit, Vigiſimo Octavo, & filio ejus Domno noſtro Pippino Rege, Anno Regni ejus Vigiſimo Primo, VI. Kalendas Octubris, Indictione X. Manifeſtum eſt mibi Sichimundo filio bone memorie Siculi, quia in proprio territurio meo, in loco Vico Alais, ubi avitare videor, edificari Eccleſiam in honore Dei, & Beate Sancte Marie ſemper Virginis Genitricis Dei & Domini noſtri Jeſu Chriſti; & per banc dotalis Cartulam pro remedio anime mee offero Deo, & tibi prefate Eccleſie Sancte Marie in primis fundamentum illut, ubi ipſa Dei Eccleſia ſita eſt, ſimul & ortum prope ipſa Eccleſia uſque in via publica, ſicut ex omni parte a ſepe circumdatum eſt, una

cum

cum arboribus suis in integrum. Similiter & casa mea massaricia, quam abeo in loco Lamari, ubi resedet Teudulus homo liver una cum omni re &c. Hec omnia suprascriptas Casas, ut supra legitur, Deo & tibi suprascripte Ecclesie Sancte Marie offero in presinito pro salute & redemptione anime mee; tali enim tenore, ut donec ego advixero, ipsa Dei Ecclesia cum omni suprascripta re, quam ibidem depotavi esse, in mea sit potestatem per Sacerdotem gubernandi, adque secundùm Deum disponendi, qualiter voluero. Post vero meum decessum volo, ut ipsam Dei Ecclesiam Sancte Marie sit in potestate Sichelmi gratiâ Dei Episcopi filii mei, similiter imperandi, regendi, adque secundùm Deum qualiter melius visum fuerit. Et post ejus obitum similiter volo, ut jam dicta Dei Ecclesia cum rebus suis sit in potestate Richimundi Clerici filii mei, abendi, possedendi, regendi, & de nepotibus meis ordinandi, qualem ipse secundùm qui opus Dei, & ipsius Ecclesie peragere possat ipsum ordinare, & ibidem preponere abeat licentiam. Et si ipse Richimundus post obitum etiam dicti Sichelmi Episcopi filii mei talem de nepotibus meis non invenerit, quem ibidem recto moderamine ordinare, etiam de aliis parentibus nostris, vel de aliis hominibus Sacerdotem ibidem reponendi & ordinandi, qui Officium divinum faciat pro nostris facinoribus Deum deprecare, & Missas cantare debeat. Et qualiter ab ipso Richimundó filio meo ordidinata fuerit, stabili ordine maneat semper. Et ille, qui a predicto Richimundo filio meo fuerit ibidem ordinatus in eadem Ecclesia ordinationem faciendi secundùm Deum recto ordine de heredibus & propinquis nostris, ita ut semper in potestate heredum meorum permaneat ipsa Dei Ecclesia Sancte Marie cum rebus suis ordinationem secundùm Deum de Sacerdote faciendi.... reddat, & pro nobis Domini Misericordiam deprecetur &c. Et Rachiprandum Presbiterum scrivere rogavi.

Actum in Vico Alais.

Ego Sichimundus in anc dotalis Cartula a me facta manu mea subscripsi.

Ego Ruspertus Presbiter rogatus a Sichimundu me teste subscripsi.

Ego Rachiprandus Presbiter post tradita complevi & dedi, & de ipso Autentico ego ipse fideliter exemplavi.

Cui Civitati praefuerit *Sichelmus Episcopus* vivens heic memoratus, nondum didici; eumque Ughellius in Italia Sacra ignoravit. Lucensis Episcopus minime videtur, quum eodem ipso Anno DCCCI. tabulas scriptas Lucae conspexerim, in queis commemoratur *Jacobus* tunc Urbis illius Episcopus. Interim adnotasse potueris ea Rachiprandi Presbyteri & Notarii verba: *& de ipso Autentico ego ipse fideliter exemplavi*. Alterum exemplum nunc accipe.

Wicheramus Comes Lucensis una cum Mona conjuge sua, Ecclesiam construit in honore Salvatoris, eique dotales agros tribuit, Anno 810.

EXemplar. In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Regnante Domno nostro Carolus serenissimus Augustus, à Deo coronatus, Magnus & pacificus Imperator, Romanum gubernans Imperium, qui & per misericordiam Dei Rex Francorum & Langubardorum, Anno Regni ejus, quo Langobardiam cepit,

pit, Trigesimo Septimo, III. Idus Octubris, Indictione IV. In nomine Sancte Trinitatis, Wicheramus Comes una cum Mona *dilecta* Conjuge mea, *pro amore Dei, & redemptione anime nostre, devota mente, pro eterne beatitudinis gaudia consequentes, à fundamentis in proprio territorio nostro construximus Ecclesiam in honore Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi, & beate Marie semper Virginis, ac Sanctorum Apostulorum, in loco, qui dicitur Vetroniana: & per hanc dotalis paginam pro salute & redentione anime nostre donamus atque tradimus in ipsa sancta Dei Ecclesia in primis fundamentum illut, ubi ipsa Ecclesia sita est, una cum Porticale ante se, & ipsa edificia, que ad eam ex utraque parte avembrata sunt, quomodo cum sepe ex omni parte circumdata est in integrum. Similiter & dare ibi videmur duas Casas Massaricias, quas avemus in loco Carbonaria, qui mihi ex comparatione obvenerunt à quondam Donato, una ex ipse regitur per Emmulo, & illa alia per Altipertulo Massarii cum omnia res ad ipsas casas pertinentes in integrum. Quidem & terra & vinea nostra illa, quem abere visi sumus in loco Lardiniano, quanti mibi ex comparatione obvenit à Petro filio quondam Pranduli in integrum &c. Et taliter volumus adque constituimus, ut dum Christo prestante ego qui supra Wicheramus Comes & predicta Mona Conjux mea advixerimus, vel si nobis Dominus pro sua misericordia filium aut filiam donare dignatus fuerit, ipsa prenominata Dei Ecclesia semper in nostra sit potestate imperandi, avendi, gubernandi &c. Qualiter à me vel ab ipso erede ordinata sive disposita fuerit &c. Et Ghiselpert Notarium scrivere rogavimus.*

Actum in suprascripto loco Vetruniana.

Signum manus Wicherami Comiti, qui hanc dotalis paginam fieri rogavit.

Signum manus Mone Conjugi ejus, qui similiter fieri rogavit.

Signum manus Wipalt homo Francisco testis.

Signum manus Liumperti homo Francisco testis.

Signum manus Agbinoni similiter homo Francisco testis.

Ego Giselpert Notarius post tradita complevi & dedi.

Ego Giselpert Notarius ex autentico à me ipso scriptum fideliter exemplavi.

Wicheramus Comes, Ecclesiae hujus fundator, *Ducis* titulum gerit in altera Charta Anno DCCC. scripta, quam indicat Florentinius in Monument. Mathildis Comitissae Lib. 3. & Cosmus de Arena in Serie Ducum Tusciae. Propterea apud ambos hosce Scriptores Etruriae universae praefuisse creditur. Id ego pro certo minime statuerem, quum iis ipsis temporibus *Dux Florentinae Civitatis*, aliique Duces uni tantùm Urbi jus dicentes inveniantur. Eum autem gente *Francum* fuisse, sat produnt testes, qui ex natione celebrantis contractum consuevere desumi. Heic enim unusquisque ex iis appellatur *homo Francisco*. Notarius Chartae hujus *Ghiselpertus* fuit, & sese ipse subscribit. Tum altera illius subscriptio succedit his verbis: *Ego Giselpert Notarius ex autentico à me ipso scriptum fideliter exemplavi*. Illud *autenticum*, unde novum Chartae jam ante à se scriptae exemplum Notarius deduxit, adservabatur-ne in ejus protocolis, an ei oblatum à quopiam illius possessore fuit? Postremum mihi veri videtur similius; neque enim observatum video tunc Romanorum morem, qui saltem in Acta publica quoscumque Contractus referre soliti fuerunt. Si secus alii judicent, per me

doc liceat. Adeant tamen velim Dissertationem IV. *de officiis Dom. Reg.* ubi Chartam Lucensem evulgavi, Anno DCCLIV. scriptam. Ibi quum periissent *tabulae permutationis factae inter Curtem Regis & Episcopum, alia tale Cartula relevare demandavit ipse Rex piissimo per ipso Notario, qui ea antea scripserad.* Hoc autem factum est non per authenticum apographum ex ejus, ut ajunt, schedis praecedentibus, sed per novum actum, cui vim dedit suâ praesentiâ & consensu *Aripertus Dux*. Eandem in rem vide Chartam alteram Lucensem Anni DCCLXXXVI. quam retuli in Dissertatione X. *de Minor. Justit. Ministr.* unde hanc ipsam veritatem depromas. Illud autem nunc addere fas sit, accidisse interdum, ut qui confingendam aliquam Chartam suscipiebant, tanquam ante aliquot Secula exaratam, quum se assequi atque imitari posse diffiderent characterum formam, quae remotis iis temporibus in usu fuit, apographum potiùs efformabant, quàm autographum, rati eâ ratione ludum utilem se tutius esse lusuros. Et profecto non defuere Seculis iis barbaris Impostores & Chartae falsae. Qua de re quanquam satis disseruerim infra in Dissertatione XXXIV. *de Diplomat.* aliquid tamen & heic mihi innuendum est. Contentio interdum erat de veritate aut falsitate tabularum. Proinde sive Lotharius I. Augustus (ut Goldastus & Baluzius putant) sive Guido Imperator (ut habet Estensis Codex, & ego edidi inter Leges Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar.) modum praescripsere, quo agitanda ac dirimenda foret ejusmodi controversia. Videlicet contendente aliquo, Chartam esse falsam, si Notarius ac testes adhuc erant superstites, advocandi erant *ad rei veritatem explorandam. Ubi Notarius cum duodecim legitimis sacramentalibus suis* (qui scilicet *sacramento* interposito testabantur *se credere*, nil nisi verum ab eo *dici*, ac jurejurando affirmari) Chartam illam veracem esse professus fuerat, consentiebantque in eam sententiam testes: sublata erat *intentata occasio. Si autem Notarius se subtraxerit, & Chartam, suo nomine* (adde & suo charactere) *scriptam, idoneam minime confirmare potuerit: nulla redemtio ei concedatur, sed manum propriam amittat; & ostensor ipsius Chartulae post rerum amissionem* (de quibus scilicet controversia erat) *guidrigild suum componat*, idest pecuniariam multam persolvat. Notario non dabatur redemtio, quum tamen in tot aliis criminibus liceret poenam corporalem pecuniâ redimere. Constitutum autem jamdiu fuerat à Rothari Rege in Lege 247. amputandam esse manum cuicumque *Chartam falsam, aut quodlibet membranum* scribenti. Rursus in laudata Lege Guidonis edicitur, ut si Notarius jam vivere desierit, tunc *ostensor Chartulae cum testibus*, adhuc superstitibus, praetereaque adhibitis *Sacramentalibus, & ostensis primùm aliis duabus Chartulis manu ejusdem Notarii scriptis, etiam suam tertiam Chartam per sacramentum veram & idoneam faciat*. Argumentum hoc illustratum videas in antiquis Formulis ad eam Legem à me editis. Ottonis postea II. Imperatoris Lege primâ inter Langobardicas sancitum est, ut ei, *qui falsam Chartam appellaverit, per pugnam* id ostendere liceat: quae Lex quantum à recta ratione absona sit, quantamque barbariem sapiat, nihil est quod ego moneam. Interdum etiam proferebantur Chartae *absque Mense & die Mensis*

fis scriptae. Hisce ut nullus vigor esset, sanxit praelaudatus Ludovicus I. Imperator Lege *79.* inter Langobardicas.

Neque praetereundum puto, ab ipso Lothario Augusto avaritiae ac aviditati Tabellionum modum fuisse impositum, constituto eis pretio, quod *pro uno Judicato aut Scripto* exigere ipsis liceret: videlicet *dimidiâ Librâ argenti de majoribus Scriptis, de minoribus infra dimidiam Libram, quantum res assimilari possit, & Judicibus rectum videatur*. Ita is in Lege *69.* Quare videas, non exspectasse veteres, ut à nobis edocerentur, quomodo consulendum sit Reipublicae in ejusmodi negotio. Immo tunc etiam prospectum solicite fuit necessitati pauperum. Idem enim Augustus haec addit: *De Orphanis autem, vel ceteris Pauperibus, qui exsolvere hoc non possunt, in providentia Comitis sit, ut nequaquam inde aliquid accipiant.* Sunt adhuc Leges municipales, à quibus idem sancitur; sed quo fructu, alii videant. An hac in re feliciora fuerint antiqua Secula, nequaquam decerno; sed certum est, vel tunc excogitata & constituta fuisse non pauca, quae laudem & imitationem nostris quoque temporibus mererentur. In Statutis MStis Populi Mutinensis Anno MCCCXXVII. conditis invenio, singulis annis eligendos Notarios aliquot, quorum esset gratis excipere Contractus & Instrumenta Pauperum; quemadmodum & deligebantur duo Judices ad dirimendas sine ullo emolumento eorum caussas. Ceterum inter Notarios antiqui aevi, hoc praecipue titulo mihi commemorandos, quod eorum artem ac peritiam aetas nostra ignoret, illi in primis excelluerunt, ut in exordio dixi, qui eâ celeritate loquentium

A verba excipiebant, & in codicillos, ac tabellas referebant, ut integra Judiciorum acta, integrasque Oratorum orationes, quo tempore pronuntiabantur, scripto commendarent. *Exceptores* propterea sunt appelati. Immo illos ipsos, qui nunc nobis *Notarii* dicuntur, propriâ suâ significatione olim vox ista designabat: quod

B nempe ad scribendum non usitatis literis ac verbis uterentur, sed, sicuti praemonui, quibusdam *Notis* compendiosis, jam usu stabilitis, ac memoriae traditis, quarum inventor praesertim fuit Tyro Ciceronis Libertus, ac deinde Seneca Senior, ut alios praeteream. Has habemus à Jano Grutero editas in Tomo II. Inscriptio-

C num. Mihi in Ambrosiana Mediolanensi Bibliotheca non unus Codex hisce Notis scriptus sese obtulit, quas quum contulissem cum evulgatis à Grutero, easdem ipsas esse deprehendi, atque inde recte deducebam verba per ejusmodi Notas signata. De Sancto Epiphanio Ticinensi Episcopo haec habet in ejus Vita Ennodius: *Nota-*

D *rum in scribendo compendia & figuras varias, verborum multitudinem comprehendentes, brevì assequutus, in Exceptorum numero dedicatus enituit.* Multa est apud veteres horum *Notariorum* laus & mentio; multa apud recentiores, ac praecipue in Epistola quadam Lipsii: quare nihil est quod ego Lectori jam ab aliis digesta im-

E portune exhibeam. Unum tantummodo innuam, nempe sacris Conciliis ejusmodi *Notarios* interfuisse, eosque omnia acta & verba Patrum excepisse: quae caussa est, cur tot disputationes in Synodis habitae iis ipsis verbis, quibus peractae sunt, ad nos usque pervenerint. In Synodo Aquilejensi habitâ Anno Christi CCCLXXXI. cui praefuit magnus Mediolanen-

lanensium Antistes Sanctus Ambrosius, haec scripta sunt: *Palladius Arianus ait: Non tibi respondeo, quia quaecumque ego dixi, non sunt scripta. Vestra tantummodo scribuntur verba: non vobis respondeo. Ambrosius Episcopus dixit: Omnia vides scribi &c.* & infra: *Palladius dixit: Exceptor vester & noster stent, & omnia scribant. Valerianus Episcopus dixit: jam quae dixisti, & quae negasti, scripta sunt omnia.*

Proinde, si quid video, dolendum est, hanc Artem penitus excidisse, cujus adhuc utilis esse posset scientia & usus. Quos verò nunc Notarios dicimus, Romani olim *Scriniarios* appellabant; atque id quamplurimis exemplis confirmare possem. Pauca seligam ex Codice MSto Cencii Camerarii, è quibus videas Acta publica à *Scriniariis Sanctae Romanae Ecclesiae* literis mandata fuisse.

De duabus Platratis lignorum, quae Populus Ostiensis debet singulis annis in Natale & Pascha dare Domino Papae, si in Urbe fuerit, Anno 1159.

IN nomine Domini: Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Quinquagesimo Nono: Pontificatus Domni Adriani IV. Papae Quinto, Indictione VII. mensis Madii, die XXVI. Quoniam rerum gestarum memoria plerumque perire dignoscitur lapsu temporis, vel necessitate oblivionis; idcirco ego Andreas Scriniarius Sanctae Romanae Ecclesiae & sacri Lateranensis Palatii, *promissionem ab Ostientibus Civibus factam Domno nostro Adriano, à Deo decreto summo Pontifici, & in sacratissima Sede beati Petri Apostoli universali Papae IV. omnibusque suis Catholicis successoribus Romae residentibus in perpetuum, sedente in Lateranensi Palatio in Consistorio, in Domo scilicet nova, quae dicitur Leonis Papae: coram Domno Ubaldo Presbytero Cardinali venerabili, titulo Sanctae Crucis, quae dicitur Hierusalem, & Pon........ in Susurio, & Domno Jacinto Diacono Cardinali Sanctae Mariae in Cosmidim, atque Domno Bosone venerabili Diacono Sanctorum Cosmae & Damiani, ipsius Domni Papae Magistro Camerario: & in praesentia Judicum, Philippi Sanctae Sedis Apostolicae Sacellarii, Gregorii Cavari, Benedicti, Leonis, Johannis de Parentio, Advocatorum, publicis literis, rogatu bonorum virorum Civium Ostiensium, videlicet Capasciae Procuratoris Ostiensium, & sociorum ejus concivium, ibidem secum adstantium, scilicet Romani Bucca pasa, Nicolai Azonis, Amati Sassonis, Johannis Bezonis, Adelmari Peregrini, perpetuae memoriae mandare curavi. Promissio talis est, quam suprascripti pro se & concivibus suis fecerunt perpetuò suprascripto Domno nostro & suis catholicis Successoribus, sicut supra scriptum est. Quod omni anno amodo in antea dabunt duas Platratas Lignorum Domno Papae, à Marmorata, sive à Ripa Romaea, unde Domnus Papa voluerit, hoc modo persolvent: unam Platratam in Nativitate Domini, & aliam in Pascha de Resurrectione. Ista Ligna persolvent omni anno, veruntamen quum Domnus Papa est in Urbe: quando autem denotatis temporibus aberit, Domnus Papa sibi solvere remisit. Praeterea ob hanc promissionem Domnus Papa & Curia ipsius omnem offensam, quam pro Lignis solvendis commiserant, remisit. Ipsi autem Ostienses pro se & omnibus concivibus*

suis,

suis, eorumque heredibus in perpetuum id solvere & observare promiserunt. Quod si contra haec, quae dicta sunt, quolibet modo venire tentaverint, & cuncta, quae dicta sunt, non observaverint, tunc promiserunt se pro poena componere Domno Papae suisque successoribus centum bonorum Denariorum P. P. Libras: & solutâ poenâ haec promissionis, sponsionis, pollicitationisque Chartula firma permaneat. Quam scribendam rogaverunt me Andream Scriniarium sanctae Romanae Ecclesiae, & sacri Lateranensis Palatii, *in mense & Indictione suprascripta VII.*

✠✠✠ *Signum manuum suprascriptorum Capasciae Procuratoris totius Populi Ostiensis, & Concivium suorum pro toto Populo Ostiensi.*

Hujus Chartulae rogati testes hi sunt: Oddo de Insula, Benedictus Zenonis, Johannes Ancillae Dei, Viscardus, Petrus Butiglerius, Gregorius de Baruncello passo, Donnellus, Bobo de Mulo Capotiano.

A Andreas Scriniarius sanctae Romanae Ecclesiae & sacri Lateranensis Palatii *complevi & absolvi.*

Contractus super eodem.

Ego Iderandus Scriniarius, *die XXXI.*

B *Madii cum Rogerio de Letulo ivimus Ostiam & ante Ecclesiam Sanctae Aureae, praesentibus Archipresbytero & Clericis Ostiensibus, convocato Populo, coram eis hunc contractum legimus. Et si consentirent, diligenter ab unoquoque inquisito, in scriptum redegimus. Quorum quidem nomina haec sunt: Johannes Nicolaus de Gezo: Petrus Pelle: Bobo Belcore: Gregorius Malaruina: Johannes Marsanione: Romanus Johannis de Ra-*

C *mo: Andreas Nicolai de Gesso: Petrus Johannis de Maria: Gerardus de Ocilenda: Petrus Caputadterram: Benedictus de Gerardo: Adam de Nomasci: Nicolaus de Romano: Angelus Johannis Coci &c.*

Chartula Oddonis de Poli de tota Terra sua, quam beato Petro & sanctae Romanae Ecclesiae in proprietatem donavit in perpetuum, Anno 1157.

D *IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCLVII. Anno verò III. Pontificatus Domni Adriani IV. Papae, Indictione V. mense Januario, die XVII. Quoniam exemplo veterum sapientum usque ad nos multis auctoritatibus significato protractum est, ut memoria gestarum rerum literis commendetur, quatenus earum inspectione, omni oblivionis nube amotâ, veritas apud ho-*

E *mines clarescere possit: idcirco ego quidem Oddo, qui vocor de Poli, hac die, propriâ spontaneâque voluntate meâ, & inter vivos non causâ mortis investiens ad propriam perpetuamque hereditatem trado, dono, & offero Deo & beato Petro Apostolo, & tibi praedicto Domno, patri, & totius Christianitatis capiti, Adriano IV. Papae, tuisque successoribus in perpetuo, & cui largiri & concedere volueris; idest totam & integram meam Terram, videlicet Poli, & Sustiniano, & Anticuli, & Rocha, quae vocatur de Nibli, & Monte, qui dicitur Manno, & Gadabiolo, & Saracenisco, & Rocha, quae vocatur de Muri, & Castellus Novus; & ubicumque mihi in aliis locis & vocabulis quolibet modo pertinet, una cum omnibus suis aedificiis, munitionibus, turribus,*

bus, domibus, hortis, canipatinis, vineis, terris, sementis, villis, silvis & pantanis, pratis & arnariis, fontibus, rivis, aquae, aquarumque discursibus, aquimolis, & lacora, montibus, collibus, plagis & planitiis, vacuum & plenum, & cum omnibus suis usibus & utilitatibus vel pertinentiis; sicut mihi praedicta omnia quocumque modo competunt, taliter ea tibi, tuisque successoribus concedo, & inter vivos, non causâ mortis, irrevocabiliter dono & offero, & investiens ad perpetuam hereditatem trado: ita ut amodo in antea licentiam & potestatem habeatis ibidem introëundi, videlicet fruendi, possidendi, & quidquid volueritis faciendi sine mea meorumque heredum contrarietate. Quod si contra haec, quae dicta sunt, quodam modo venire, & si opus aut necesse fuerit, si eam defendere noluero aut non potuero, tam ego, quàm mei

A heredes tibi tuisque successoribus componituri pro poena centum Libras obrizi auri: & solutâ poenâ haec perpetua donationis Chartula firma nihilominus & stabilis permaneat. Quam scribendam rogavi Astaldum sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarium, in Mense, & Indictione suprascripta V.

B ✠ Signum manus praedicti Oddonis hujus Chartulae ad confirmandum quod superius dicere rogavit,

Testes, Oddo scilicet Petri Benedicti de Bona de Insula, Petrus filius quondam Alexandri Cirici Domnae Bonae, Berardus de Rigofrigidu, Alexius Scriniarius de Albano, Petrus Ritius, Petrus Buticularius.

C Ego Astaldus Domini gratiâ sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius, sicut rogatus fui, & vidi & audivi, scripsi, complevi, & absolvi.

Instrumentum de Castro Nimpharum tradito Domino Papae Innocentio III. Anno 1204.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis MCCIV. & Anno VII. Pontificatus Domini Innocentii III. Papae, Indictione VII. mense Aprili die XX. Nos quidem Philippus & Bartholomaeus fratres, filii quondam Lombardi, praesente & consentiente in hoc nobis Dominâ Aldrudâ sorore nostrâ, uxore quondam Scotti cognati nostri, & omne suum jus & actionem vel exceptionem, quod, quasve in omnibus subscriptis rebus habere quoquo modo videtur, tam respectu ususfructus subscriptarum rerum, quem à Johanne Paparone filio olim ejus reliquit, quàm etiam aliter cujuslibet rei vel causae occasione, omnia refutante, concedente, atque donante ante praesentiam Domini Johannis, Obicionis, & Henrici, Transtibe-

D rim Judicum Dativorum, & Nicolai Tulli Causidici, & testium subscriptorum, ad hoc specialiter rogatorum, propria nostra voluntate renuntiamus, & in omnibus & per omnia generaliter refutamus, & possessionem, quam de subscriptis rebus Dominus Papa, vel alter pro eo habet, modis omnibus confirmamus, vobis verò Domino Octaviano, E Dei gratiâ, Domini Papae Innocentii III. consobrino & Camerario, mandato quoque & procuratore ipsius Domini Papae ad hoc specialiter constituto, ad opus & utilitatem ejus, ejusque successoribus, & totius Romanae Ecclesiae perpetuo. Idest illam eamdem integram tertiam partem pro indiviso, vel plus, si nobis modo quolibet pertinet, videlicet totius Castri Nimpharum cum tenimentis

tis & pertinentiis suis intus & de foris. Quam Dominus Oddo filius quondam Domini Petri Frajapani praedicto Scotto Paparoni, cognato nostro pro quingentis triginta Libris Parvensium Senatus vendidit, & in solutum concessit ac tradidit; sicut per Instrumentum manu Johannis Boni Scriniarii *conscriptum apparet, quod vobis ad majorem curam damus. Quae verò tertia pars dicti Castri cum omni jure, quod dictus olim Scottus in dicto Castro intus & de foris habuit, nobis pertinet ex testamento Johannis Paparoni nepotis nostri, filiique olim dicti Scotti, sicut pariter per Instrumentum manu dicti Johannis Boni Scriniarii conscriptum apparet, quod etiam vobis ad majorem cautelam damus. Quodcumque itaque jus, & quamcumque actionem personalem & in rem, sive hypothecam, tam etiam ad agendum quàm ad excipiendum, quod, quamve in toto dicto Castro cum tenimentis & pertinentiis suis intus & de foris, & specialiter in dicta tertia parte ipsius Castri, nobis, ut dictum est, competit, vel ejus respectu adversùs quamcumque personam habemus, vel habere quoquo modo possemus, videlicet tam jure vel occasione supradictae concessionis, venditionis, & in solutum dationis, ipsi olim praedicto Scotto à praedicto Domino Oddone factae, quàm etiam respectu vel jure donati legati, quod nobis praedictus olim nepos noster in suo testamento reliquit, vobis, ut dictum est, pro dicto Domino Papa & successoribus ejus procuratorio nomine refutamus, cedimus & mandamus; ita ut quidquid hactenus in dicto Castro vel respectu ejus adversùs quamcumque personam nostro jure & nomine agere vel excipere seu exercere possemus, ipse Dominus Papa & successores ejus suo jure & nomine exerceant, agant & excipiant, & eum tamquam Dominum, procuratorem in sua re constituimus, ut in loco, jure & privilegio nostro in omnibus succedant.*

Hanc autem refutationem, concessionem, & mandatum vobis, ut dictum est, facimus pro quingentis triginta Libris bonorum Parvensium Senatus, quas nobis de mandato dicti Domini Papae, & pro eo, atque de sua pecunia, ut dictum est, procuratorio nomine datis atque persolvitis pro omni nostro jure, quod nobis in dicto Castro & suis pertinentiis intus & de foris competit vel competere possit quoquo modo. De quibus omnibus, & de omni nostro jure nos bene quietos & pacatos vocamus, & non solutae pecuniae exceptioni omnino refutamus. Quarum autem quingentae minus octo Librae sunt ex illis quingentis Libris parvorum Senatus, quas Bobo Bonfilius praedicto Castro recolligendo in deposito habuit: ideoque amodo dictus Dominus Papa, vel alter pro eo potestatem & licentiam habeat, dictam portionem nostram denotati Castri cum tenimentis & pertinentiis suis intus & de foris tenere, & facere ex eo quicquid voluerit semper. Insuper sub poena dictae pecuniae duplae vobis pro dicto Domino Papa bonae & legalis plejariae promittimus, hoc nostrum jus ac ipsam praelibatam portionem nostram nulli alii personae obligasse, concessisse, nec aliter alienasse. Praeterea vobis pro dicto Domino Papa & successoribus ejus procuratorio nomine, ut dictum est, pignori ponimus & obligamus, & pro nobis & nostris heredibus & successoribus, quantum ad subscriptum damnum, si acciderit, pertinet, amodo precario & ejus nomine possederimus, videlicet omnes res & possessiones nostras mobiles & immobiles vel sese moventes, quas infra Urbem & de foris habemus vel habebimus; ita tamen si per obligationem, concessionem, vel quamlibet alienatio-

A *nationem tam à nobis quàm à dicto olim Scotto cognato nostro, & Johanne filio suo nepoteque nostro, vel etiam à dicta Domina Aldruda sorore nostra, quantum ad usumfructum pertinet, modo quolibet factam, aliquo, quod absit, in tempore dictus Dominus Papa vel successores ejus ex hac causa damnum aliquod de jure, tam impensarum nomine, quàm aliter patientur, quanti erit damnum, tantum auctoritate propria, nostroque mandato, quod eis facimus, in rebus & possessionibus nostris eis placentibus jure pignoris & plejariae nomine vendicent, capiendo & alienando & eis in omnibus satisfaciendo. Et si contradicere tentaverimus, à jure, quod in eisdem rebus habemus, omnino cadamus, & ipsum damnum duplum nomine bonae & legalis plejariae poenae nomine solvere & dare ipsi Domino Papae vel successoribus ejus per vos procuratorio nomine promittimus. Et in iis omnibus refutamus omnem juris vel legum seu boni usus auxilium, quod pro nobis in hac causa introductum est, ita ut nullum jus, nullamque actionem vel exceptionem adversùs dictum Dominum Papam & successores ejus, ad infringenda quae dicta sunt, valeamus opponere. Novissime autem pro nobis & nostris heredibus & successoribus, vobis pro dicto Domino Papa & ejus successoribus procuratorio nomine, ut dictum est, quae dicta sunt, omnia observare, adimplere, & contra nullà ratione venire promittimus nomine plejariae, & principalis obligationis, sub poena legitima ex stipulatu promissa totius suprascriptae pecuniae duplae. Et solutâ poenâ haec Chartula firma permaneat. Quam scribere rogavimus* Johannem Leonis Scriniarium *in Mense & Indictione suprascripta VII. Testes Girardus Scrofani, Johannes Oddonis Romani, Rainerius Johannis Pauli, Johannes Bobonis Boni filius, Siginulfus de Burrella, Adinulfus Oddonis.*

B Ego Johannes Leonis, Sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius, *habens potestatem dandi tutorem & curatorem, emancipandi, & decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi & absolvi.*

C Attamen an iidem plane fuerint *Scriniarii* atque *Notarii*, dubitare non semel coactus sum. Num ii *Scriniarii* appellati, qui publici Scrinii, sive Archivi curam haberent, quum nihilominus Chartas conficerent reliquorum Notariorum more; *Notarii* verò ceteri, qui instrumenta tantùm conscriberent? Non alia est sententia Du-Cangii in Glossario Latin. D Discrimen certe aliquod inter eos & *Notarios* intercessisse videtur, quum iis ipsis temporibus occurrant, qui non *Scriniarii*, sed *sanctae Romanae Ecclesiae Notarii* appellantur: cujus rei unum tantummodo è multis exemplum proferam ex praelaudati Cencii MSto Codice desumtum.

Chartula transactionis, quam fecit Gezo de Damiano Domno Papae Adriano IV. super quibusdam possessionibus & rebus positis in Castro de Orcla, Anno 1158.

E *Tibi patri & universali Domno Papae Adriano ego quidem Gezo de Damiano, nullo cogente imperio, sed propria & spontanea mea bona voluntate, per Chartulam conventionis atque transactionis facio refutationem pro me & pro uxore mea, meisque heredibus vel personis à nobis submissis, pro tribus millibus Marcis argenti: nominative de omni jure seu actione, quam habeo in*

in Domo, quae rejacet in Castro, quod vocatur Orcle, *juxta Turrim Domni Papae: & habet finem ab una parte praedictam Turrim, à secunda Casam Domnicam, à tertia ripam ejusdem Castri, à quarta verò Viam publicam. Et in Molendino & in Horto, quae rejacent in loco, qui vocatur Vado del Pixarello; & habent finem ab una parte ripam praedicti Castri, à secunda Hortum, qui dicitur esse filiorum Offredutii de Guitto, à tertia flumen, quod vocatur Bleidano, à quarta verò Viam publicam. Et in Vineis, quae rejacent in Valle Roveta, una quarum habet finem ab una parte Vineam, quae fuit Johannis Ildiconis, à secunda Vineam, quae fuit Kiere, à tertia Vineam, quae fuit de Rapelino, à quarta verò Vineam, quae fuit Sancti Salvatoris de Lontaneto. Altera Vinea verò rejacet in praedicto loco, & habet fines ab una parte Vineam, quae fuit Guidonis Barbaegelatae, à secunda Vineam, quae fuit Nepotum Presbyteri Alexii, à tertia terram Gumicelli de Dulce, à quarta verò terram, quae fuit Aidenulfi de Rispanpeno. Ita quod de cetero neque ego, neque uxor mea, aut heredes mei, aut alia per nos submissa persona aliquid in supranominatis rebus exigere audeat à te Domno Papa Adriano, seu aliis Romanis Pontificibus. Quod si aliquis nostrorum contra praedictam Chartulam refutationis atque transactionis aliquo tempore venire tentaverit, promisit dare Domno Papae Adriano vel suis Catholicis successoribus nomine poenae Libram unam optimi auri, & Chartula ista in suo robore permaneat.*

Hoc actum est in Castro Viterbii in Domo Gerardi & Bovatiani de Casamala, in manibus Domni Bosonis Diaconi Cardinalis Sanctorum Cosmae & Damiani, Domni Papae Camerarii, XV. Kalendas Augusti, Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi MCLVIII. temporibus Domni Adriani IV. Papae, Anno ejus IV. Mense Julio, Indictione VI.

✠ *Signa manuum Oddo de Insula.*

Guiscardus: Gunterius filius quondam Leonis de Cello: Nicolaus Mancinus: Leo Vicanus; hi omnes rogati sunt testes.

Ego Johannes sanctae Romanae Ecclesiae Notarius *hanc Chartulam scripsi & bene complevi.*

Ad haec in Codice Theodosiano Lib. VIII. Tit. I. l. XV. & sequenti, agitur *de Scriniariis*, qui nempe Scriniis seu Archivis Magistratuum praeerant, eorumque rationes literis consignabant. Est & in Codice Justinianeo ipsorum mentio: neque dubium est, quin tunc illorum munus à *Tabellionum* munere distingueretur. Et profectò nunquam excidit Romae illorum nomen ac ministerium, ibique duodecim fuisse traduntur, quorum primus *Protoscriniarius* est appellatus. Verùm Saeculis posterioribus, quum & ipsi tabulas publicorum contractuum scriberent, parum fortasse aut nihil differre ceperunt à *Notariis*; ita ut non invitus in opinionem Glossae concedam, quae in Cap. *ad audientiam* Lib. 2. Decretal. *de Praescript.* scribit: *Scriniarii appellantur Tabelliones, & est vulgare Romanorum.* Bosius Rom. Subterran. Lib. 3. cap. 5. Inscriptionem refert, in qua memoratur FL. CELERINUS V. D. SCRINIARIUS INL. PATRICIAE SEDIS, VALENTINIANO VII. ET AVIENO COSS. Anno scilicet Christi CCCCL. Quod verò est ad Saecula inferiora, occurrit mihi ex monumentis Reipublicae Genuensis excerpta jamdiu Charta, cui hic est titulus: *Laus Cencii Romanae Urbis Scriniarii*; hoc est, Privilegium immunitatis eidem *Cencio*, qui & *Vir Illu-*

Illustris appellatur, à Genuensi Populo concessum. Primo aspectu putare possis, agi heic de inclyto aliquo Romanae Urbis Procere. Sed res tantùm est de *Notario*, quem tamen Nobilem virum excogitare tibi A liceat: quippe, ut dixi, Nobiles olim ad Tabellionatus officium adhibebantur, ipsumque munus nobile habebatur. Chartam ipsam ne te legere pigeat.

Decretum Consulum Civitatis Genuae pro immunitate Cencii Romanae Urbis Scriniarii, Anno 1179.

JAnuae in Camera Capit. Consules de Communi Nicola Embriacus, Ogerius Ventus, Ottobonus, Gulielmus Auriae, & Amicus Grillus laudaverunt, quod Vir Illustris Cencius Romanae Urbis Scriniarius *de cetero singulis annis sine contradictione Consulum Communis, & omnium personarum pro Communi, possit mittere laboratum super mare de Janua, & ejus Districtu, per se vel Missum suum, quo maluerit, de sua vel aliena pecunia, sine omni exactione aut collecta seu homine aliquo, valens Librarum ducentarum Januensis monetae. Quod ideo factum est, quoniam etsi à multis retro temporibus Januensis Urbis fidelis & diligens amicus extitisset, & in promerendis, quae ad honorem ejusdem Civitatis pertinere visa fuerant, fideliter laborasset: quando tamen Romam ad Concilium profectus est Dominus Archiepiscopus cum prudentibus Viris, eos in domo sua honorifice hospitatus fuit, & omnimodam honorificentiam atque reverentiam eis exhibens,* B *in negotiis Communis Januae apud Dominum Papam promovendis sic efficax & studiosus extitit, ut inter ceteros Romanos in hac parte profecto singularis inveniretur, & quasi Januensis Civis posset non immeritò reputari. Quare jam dicti Consules in amoris sui plenitudine & tuitione ipsum & sua specialius suscipientes, & propensius amplexantes,* C *praedicto annuo beneficio & praerogativa, in remuneratione etiam praestiti obsequii & praestandi, auctoritate Consiliatorum eum donaverunt, ut supra laudantes, MCLXXIX. Indictione XI. duodecimo die Septembris.*

Ego Gulielmus Calige..... praecepto suscriptorum Consulum scripsi.

Antiquis etiam Seculis reperio *Imperialis* D *Aulae Scriniarios*, inter quos & *Notarios* nullum discrimen intercessisse puto. Testes accipe Chartas duas, praeter complures alias, ex eodem Regesto Cencii Camerarii descriptas.

Chartula acquisitionis & emtionis Palianì & Serronis ad opus Romanae Ecclesiae tempore Domini Gregorii Papae IX. Anno 1232.

IN nomine Domini. Amen. Anno Incarnationis Millesimo Ducentesimo Trigesimo Secundo, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno VI. mense Decembri, die XXI. Indictione VI. Ego E *Oddo de Columna Dominus Olibani, hac die praesenti propriâ & spontanea mea voluntate vendo & irrevocabiliter trado tibi Domino Benedicto Domini Papae Camerario, ad opus & nomen reverendi*

patris

patris Domini Gregorii IX. Papae, suorumque successorum, & Romanae Ecclesiae in perpetuum, videlicet totam & integram partem meam Roccae & Castri Paliani, & Roccae & Castri Seronis, cum omni jure & jurisdictione & actione dominio & honore, & tam in terris quàm in vineis, Vassallis, silvis, pratis, montibus, collibus, planitiis, pascuis, aquis, & Communitatibus universis, sicut mihi & haeredibus & successoribus meis competunt pro diviso vel indiviso jure hereditario, vel alio quolibet modo in praedictis Castris intus & extra, & per totum eorum territorium & districtum; excepto eo, quod habeo & teneo ultra Fossatum de Centum Guttis cum quodam accasamento, posito ultra Fossatum ex parte Castri mei de Olibano. Quae omnia mibi & heredibus & successoribus meis sine aliqua contradictione reservo. Et à praesenti do & concedo ipsi Domino Papae ac successoribus suis liberam potestatem intrandi & accipiendi per se vel per procuratorem suum auctoritate propria possessionem omnium praedictorum; & habendi, tenendi & possidendi libere & quiete ad opus & utilitatem Romanae Ecclesiae in perpetuum omnia supradicta; & quicquid ego vel alia persona pro me de praedictis omnibus possidemus, à praesenti me constituo nomine Romanae Ecclesie possidere. Pro qua venditione seu alienatione & traditione confiteor me recepisse & habuisse à te praedicto Domino Camerario nomine Domini Papae & Ecclesiae Romanae solvente quadringentas Libras bonorum denariorum Senatus: de quibus bene me voco quietum, exceptioni non numeratae vel non solutae pecuniae renuntiando. Et si praedicta bona plus valent, totum à praesenti die eidem Domino Papae ac successoribus suis ac Romanae Ecclesiae dono atque concedo libere in

A *perpetuum. Hanc autem venditionem, alienationem, & traditionem ipsi Domino Papae suisque successoribus nomine Romanae Ecclesiae, ut dictum est, facio, salvo per omnia mihi & heredibus meis perpetuò, quod omnes possessiones & bona immobilia extra munitiones praedictorum Castrorum posita, & redditus Vassallorum meorum, quos & quae hujus alienationis tempore in Castris*
B *habueram supradictis, à Domino Papa & Romana Ecclesia in Feudum de cetero teneamus, & exinde ipsius Domini Papae & Romanae Ecclesiae Vassalli simus perpetuo & fideles, & eis propter hoc specialiter praestemus homagium personale. Insuper de libero arbitrio & propria voluntate do, dono atque conce-*
C *do & trado eidem Domino Papae & Romanae Ecclesiae ad veram proprietatem in perpetuum, videlicet unam Domum meam positam infra Roccam Paliani, cum omnibus juribus, utilitatibus, & pertinentiis suis, sicut suis finibus terminatur, ad intrandum, tenendum, possidendum & faciendum libere in perpetuum suae beneplacitum vo-*
D *luntatis. Pro praedictis autem omnibus firmiter & fideliter observandis, me, meosque heredes & successores, & omnia mea bona mobilia & immobilia, habita & habenda, eidem Domino Papae suisque successoribus principaliter & specialiter obligo, & eadem propter hoc specialiter ab eis precario me constituo possidere. Renuntiando in iis omnibus omni*
E *juris auxilio Canonici & Civilis, consuetudini & Statuto, & omni actioni, exceptioni & rei, quae possent objici contra Instrumentum vel factum. Promittens pro me, meisque heredibus & successoribus perpetuo, hanc venditionem, donationem & traditionem, & omnia supradicta rata & firma semper habere, inviolabiliter observare, & non contra venire. Sed si opus & necesse fuerit,*

 legiti-

legitime defendere ab omni persona. Quod si praedicta omnia non servaverimus, vel quolibet modo venerimus contra praemissa, praedictas quadringentas Libras nomine poenae duplas eidem Domino Papae, suisque successoribus, & Romanae Ecclesiae promitto me integre soluturum. Et poenâ solutâ, hujus venditionis, donationis & traditionis contractus in suo nihilominus robore perseveret.

A *Actum Anagniae praesentibus testibus subscriptis, ad hoc specialiter rogatis, scilicet Domino Stephano Domini Papae Capellano Magistro Roffrido Huberti, Magistro Galtero de Camera, Magistro Palmerio de Camera, Johanne Dente Milite Ferentino, & Berardo Domini Parisii, testibus.*

Et ego Ricardus, Imperialis Aulae Scriniarius, *hanc Chartam de consensu partium scripsi & complevi rogatus.* B

Chartula venditionis factae à quibusdam Dominis de Paliano de bonis eorum Paliani & Serronis, Anno 1233.

IN nomine Domini. Amen. Anno Incarnationis Christi Millesimo Ducentesimo Trigesimo Tertio, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno VI. mense Februario, die prima, Indictione VI. Nos Transmundus de Tincto, Lucas de Paliano, Petrus Pinctus, Bartholomaeus Pinctus, Petrus de Paliano, Jacobus & Ungarus, Petrus Vetulus, & Thomas Nicolai de Miro, Theobaldus Gregogorii & Nicolaus Macarannus, Domini de Palliano, hac die praesenti pagina, libera & spontanea voluntate pendimus & irrevocabiliter tradimus tibi Magistro Boëtio Clerico & Familiari Domini Papae, procuratorio nomine recipienti ad opus & nomen Domini Papae Gregorii, suorumque successorum, & Romanae Ecclesiae in perpetuum: videlicet totam & integram partem nostram Roccae & Castri Paliani, & Roccae ac Castri Serronis cum domibus & casalinis, quas & quae in praedictis Roccis habemus, & nobis competunt pro diviso vel indiviso, cum omni jure, jurisdictione, & actione, dominio & honore; & tam in terris, quàm in vineis, vassallis, montibus, pratis, silvis, collibus, planiciis, pascuis, aquis, & communitatibus universis, sicut nobis competunt pro diviso vel indiviso in praedictis Castris intus & extra per totum eorum territorium & districtum. Dantes eidem Domino Papae plenam & liberam potestatem intrandi C *& accipiendi &c.* (ut in supra descripta Chartula) *Salvis nobis & heredibus nostris universis possessionibus & bonis nostris immobilibus extra munitiones praedictorum Castrorum positis, & omnibus redditibus Vassallorum nostrorum, sicut arbitrando laudabunt Dominus Stephanus de Anagnia Domini Papae Capellanus, & Dominus Johannes de Gaviniano,* D *ac Dominus Johannes de Raynaldò, qui arbitrandi & laudandi super hoc acceperunt à partibus potestatem, sicut in compromisso scripto per manum* Ricardi Scriniarii *continetur. Hanc autem venditionem seu alienationem & traditionem facimus, ut dictum est, ipsi Domino Papae, suisque successoribus, & Romanae Ecclesiae in perpetuum pro eo pretio, quod arbitri* E *seu arbitratores supradicti laudando taxabunt, & fuerint arbitrati: promittentes nos eorum aestimationem & taxationem perpetuo ratam & gratam habere, & in omnibus acceptare, & pretio quod ipsi laudabunt, perpetuò nos fore contentos. Et si praedicta plus valent, totum à praesenti ei Domino Papae & Romanae Ecclesiae libera voluntate donamus & concedimus inter vivos. Et juramento à*

to à singulis nostrûm corporaliter praestito per stipulationem promittimus pro nobis heredibus & successoribus nostris, hanc venditionem, promissionem, & traditionem, & omnia supradicta, rata & firma semper habere, & perpetuò inviolabiliter observare, & non contravenire: sed si opus & necesse fuerit, legitime defendere ab omni persona. Quod si praedicta omnia non servaverimus, vel quolibet modo venire tentaverimus contra praemissa, poenam in suprascripto Compromisso statutam Domino Papae & Romanae Ecclesiae integre nos promittimus soluturos, & poenâ solutâ hujus venditionis, alienationis & traditionis contractus in sua nihilominus permaneat firmitate. Et pro iis omnibus firmiter & fideliter observandis omnia bona nostra mobilia &c. (ut supra in alia venditionis Chartula).

A

Actum est hoc praesentibus testibus infrascriptis, ad hoc specialiter vocatis, scilicet Magistro Roffrido de Terracina Domini Papae Notario, Petro de Posis Clerico ejusdem Notario, Willelmo Sutore Curiae Domini Papae, Perusino de Marescalcia, Domino Stephano Capellano Domini Papae, Paulo de Capa, & Johannino Domini Papae Cursore.

B

Et ego Ricardus Imperialis Aulae Scriniarius, *qui omnibus praedictis interfui, hanc Chartam utriusque partis consensu scripsi, & complevi rogatus.*

Vidisti *Imperialis Aulae Scriniarios*. Erant & alii, qui *Imperialis Aulae Notarios*, atque in ipsa Urbe, se se inscribebant, ut constabit ex altera Charta, quam subjicio.

C

Fidejussio praestita Gregorio IX. Papae à Rainono de la Tolfa pro Castro Saxi, Anno 1230.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Amen. Anno Domini Millesimo Ducentesimo Tricesimo XI. Kalendas Maji, Indictione III. Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno IV. Quum venerabilis pater Dominus Rainerius Sanctae Mariae in Cosmidin Diaconus Cardinalis à Domino Gregorio Papa IX. receperit in mandatis, ut idoneos fidejussores pro Romana Ecclesia reciperet à nobili viro Rainono de la Tolfa, ad summam mille Librarum provenienfium, de parendo mandatis Ecclesiae Romanae super eo, quod Castrum Saxi ad Romanam Ecclesiam nullo medio pertinente injuste & hostiliter invaserat, detinuerat, & dolo postmodum, sicut dicitur, desierat possidere; propter quod fuerat à bonae memoriae Henorio Papa III. excommunicatus publico & frequenter: dictus Rainonus in ejusdem Domini Cardinalis praesentia constitutus cum instantiâ postulabat à praedictò Domino Cardinali, ut juxta Domini Papae mandatum fidejussores ab eo reciperet, quos praesentialiter offerebat. Tandem Dominus Rainonus memoratus promisit per stipulationem sub poena mille Librarum praedicto Domino Cardinali pro Domino Papa, suisque successoribus & Ecclesiâ Romanâ recipienti, stare mandatis eorumdem & Ecclesiae supradictae sub obligatione omnium bonorum suorum. Et Dominus Johannes, Urbis almae Praefectus in trecentis Libris, & Dominus Tebaldus Praefecti in ducentis Libris, & Dominus Capellanus de la Tolfa in ducentis Libris, & Dominus Alexander de Brazano in centum Libris, ad petitionem & mandatum dicti Rainonis, & in sua praesentia,

D

E

A *sentia, fidejussorio nomine pro ipso promiserunt & fidejusserunt apud praedictum Dominum Cardinalem stipulantem ab eo dictam summam pro dicto Domino Papa, suisque successoribus, & Ecclesia Romana, quod praedictus Rainonus stabit, attendet & observabit mandata Romanae Ecclesiae & suorum, nec contra faciet, neque veniet aliquo ingenio vel* B *subtilitate. Quod si non observabit, vel contra faciat, quilibet praedictorum fidejussorum solvere Romanae Ecclesiae dictam pecuniam, in qua fidejubet, obligans quilibet eorum ad haec omnia bona sua. Renuntiantes novae Constitutionis beneficio, & cuilibet alii auxilio, per quod possent contra facere vel venire, quod non opponent sub poena dupli,* C *quâ solutâ vel non, praedicta omnia firma permaneant.*

Actum Romae apud Sanctum Clementem in Palatio ejusdem Cardinalis, in praesentia Domini Ildibrandi, Magistri Petri de Sancto Germano, & Magistri Petri Viterbiensis, Capellanorum, & Johannis de Fera, Sensus de Per...... Roffridi, Angeli & Talenti Spoletani, servientium ejusdem Cardinalis, testium ad hoc rogatorum.

Eodem die in Transtiberi Dominus Amato Praefecti eodem modo fidejussit in ducentis Libris provenienśium, & promisit pro dicto Rainone Magistro Petro Camerario dicti Cardinalis pro dicto Domino Papa & Ecclesia Romana in praesentia praedicti Domini Johannis Praefecti, Domini Capellani, Domini Alexandri, Magistri Petri praedicti de Sancto Germano Advocati, testium.

Ego Ranucius Imperialis Aulae Notarius, *omnibus interfui supradictis, & hoc Instrumentum mandato dicti Cardinalis, & fidejussorum, & Rainonis scripsi & publicavi.*

Et profectò mihi etiam ad Annum MCCXXXIII. occurrit Romanus, *Sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius*, qui Archivo Sedis Apostolicae praefectus fuisse minime credendus est, quum *Scriba Senatus* esset. Superfluum non erit ipsam Chartam legere.

Instrumentum, per quod Gregorius IX. Papa, & Praefectus Urbi aliquot Nobilibus satisfaciunt pro damnis eis illatis à Viterbiensibus, Anno 1233.

D I*N nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Ducentesimo Tricesimo Tertio, Anno VIII. Domini Gregorii IX. Papae, Indictione VI. Mensis Junii die III. Nos Rainucius Johannis Cocbei, & Johannes Coccus, sed ego Johannes una cum dicto Rainucio patruo & Curatore meo, dato mihi in hac re tantùm à* Domino Johanne Poli Comite Albae & Dei gratiâ almae Urbis E illustri Senatori: *& nos Valentinus Valentini, Guitto & Bonaventura de Stramo fratres, Aegidius de Valle, & Bonushomo ejus frater, & Johannes Petri Cocbei, omnes insimul & singuli, non aliquo dolo inducti, sed libero arbitrio, & de mera & pura voluntate, vocamus quietos Dominum Gregorium Summum Pontificem & Ecclesiam Romanam, & Dominum Johannem Poli Comitem Albae & almae Urbis illustrem Senatorem, pro se principaliter, & omnes Romanos per eum communiter & singulariter, & Communitatem Urbis, & omnes Viterbienses communiter & singulariter, & generaliter omnem aliam personam in hoc facto adjacentem: scilicet de omnibus damnis nobis praedictis & inse-*

inferius dicendis à Viterbienſibus uſque nunc illatis, & à qualibet alia perſona per eos tam in Turribus, domibus, vineis, arboribus, & in fructibus terrarum, hortorum, & canepinarum, quàm etiam in rebus mobilibus & beſtiis & perſonis, ita quod ſint amodo inde quieti, pacifici, tranquilli, & ab omni lite remoti; & de cetero nullam litem ſeu quaeſtionem contra aliquem inde faciemus, nec fieri faciemus per aliquam perſonam à nobis ſubmiſſam vel ſubmittendam. Hoc ideo facimus, quia pro emendatione & reſtauratione dictorum damnorum, & omnium damnorum recipimus à dicto Domino Papa pro Viterbienſibus duo millia quingentas Libras bonorum provenienſium Senatus. De quibus omnibus nos bene quietos vocamus, & renuntiamus non numeratae pecuniae exceptioni, & de ipſis damnis credimus nobis fore ſatisfactum, & etiam ultra quàm fuerit vel ſint ipſa damna, unde ſacramenta Romanorum ſunt bene ſalvata. Inſuper ego dictus Rainucius nomine bonae & legalis plejariae obligo me & bona mea, quae nunc habeo & habebo, quod Spinellus, & frater, & Gratianus filius Bartholomaei Mict .... & Spinellus Johannis, & Robertus fratres, & Scangius de Milano, & heredes Leonardi Tebaldi, & ſi qui alii in hoc adjacent facto, omnes & ſinguli omnia praedicta rata habebunt & firma, & contra nullo modo venient per ſe vel per quamlibet aliam perſonam ab eis ſubmiſſam vel ſubmittendam, quia pari modo, ſicut & nobis, de dictis damnis eſt eis ad plenum ſatisfactum. Quod ſi contra facere tentaverint, vel nos ſupradicti tentaverimus, & aliquod damnum Eccleſia Romana, ſeu Senatus, vel Roma, vel Viterbienſes inde paſſi fuerint, omne illud damnum nomine plejariae reddere & reſtaurare promittimus, & inſuper ſolvere teneamur eis nomine poenae dictam pecuniam duplam. Et ſolutâ poenâ haec Charta firma permaneat. Quam Chartam publice ſcribendam rogavimus Romanum Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarium & Scribam Senatus, *& Forencium Juſtitiarium, in Menſe, & Indictione ſupraſcripta VI.*

Domnus Anibaldus teſtis.
Petrus Johannis Yperini teſtis.
Petrus Manetti teſtis.
Tranſmundus teſtis.
Matthaeus Scriniarius teſtis.
Jacobus Soguattarius teſtis.
Petrus Bulgamini teſtis.
Bobo Johannis Bobonis teſtis.
Johannes Rencii teſtis.

Ego Romanus *ſanctae* Romanae Eccleſiae Scriniarius, & Scriba Senatus, *& Forencium Juſtitiarius, rogatus ſcripſi, & complevi.*

Chartam quoque vidi ſcriptam à *Johanne Mele Scriniario Anagniae* Anno MCCXXI. ita ut vix dubitari poſſit, quin *Scriniarius* & *Notarius* idem olim fuerit. Qua ratione verò *Scriniarii* olim Romae inſtituerentur, ex hac ipſa formula addiſces, quam Codex MStus Cencii Camerarii mihi ſuppeditavit.

Qualiter Judex, & Scriniarius à Romano Pontifice inſtituantur.

Quum praeſentatur Domno Papae ille, qui Judex eſt examinandus, examinatur prius à Cardinalibus, qualiter ſe in Legum doctrina intelligat, & ſi legitime natus fuerit, & laudabiliter converſatus. Qui ſi idoneus repertus fuerit, hominium & fidelitatem ſecundùm conſuetudinem Romanorum Domno Pa-

Papae humiliter exhibet. Sed in ejus juramento hoc additur: Causas, quas judicandas suscepero, post plenam cognitionem malitiose non protraham, sed secundùm Leges & bonos mores, sicut melius cognovero, judicabo. Instrumentum quoque falsum, si in Placito ad manus meas fortè devenerit, nisi exinde periculum mihi immineat, cancellabo. *Tunc Pontifex Codicem Legis manibus ejus porrigens dicit:* Accipe potestatem judicandi secundùm Leges & bonos mores.

A

De Scriniario *eodem modo fit* (sicut de Judice). *Sed juramento ejus hoc additur:* Chartas publicas nisi ex utriusque partis consensu non faciam. Et si fortè ad manus meas Instrumentum falsum devenerit, nisi exinde mihi periculum immineat, cancellabo. *Tunc Pontifex dat ei Pennam cum Calamario, sic dicens:* Accipe potestatem condendi Chartas publicas secundùm Leges & bonos mores.

B

C

En ergo quale olim foret Scriniariorum munus, *Chartas publicas* scribere. Nihil heic de Archivo, cui praeessent; atque adeo puros *Notarios* illos agnoscimus. Quae autem hactenus congessi, ad aliam quoque cognitionem deducere nos potuerunt, videlicet antiquis etiam temporibus, praeter *Imperialis Aulae Notarios*, atque *Scriniarios*, in ipsa Urbe agentes, fuisse etiam *Notarios* à Summis Pontificibus sua auctoritate creatos, & in ejus Urbis ditione munere isto fungentes. Quod etsi expressis verbis Notarii minime tunc profiteri solerent, ex eorum tamen titulis satis aperte deducitur. Seculo XIII. aliquot invenio diserte testantes, se *auctoritate Apostolica* ad Notarii munus delectos. *Petrum sacrosanctae Romanae Ecclesiae auctoritate Notarium* Charta subsequens prodet in toties laudato Cencii Camerarii Regesto à me reperta, cui duas alteras aliorum Notariorum adtexam.

Instrumentum emtionis Castri Mirandae, factae a Gregorio IX. Papa, Anno 1234.

„ IN Christi nomine Amen. Anno ejusdem Millesimo Ducentesimo Trigesimo Quarto, Indictione VII. tempore Domini Gregorii Papae IX. existentis, die IV. intrante Mensis Aprilis. Nos quidem Ofreducius & Simon quondam Domini Bartholomaei de Miranda, & Simon, Ofredonus, & Raynaldus Clericus, filii quondam Domini Ruberti, praesentibus, consentientibus, & acceptantibus Domino Bonocomite, & Domino Bartholomaeo filiis praedicti Domini Ofreducii, & Simone filio dicti Domini Simonis, omnibus suis ju-

D

E

„ ribus & actionibus renuntiantibus, jure proprietario una cum ipsis filiis nostris vendimus, tradimus & concedimus, damus, cedimus & mandamus vobis *Domino Alatrino Domini Papae Subdiacono & Capellano, nunc Ducatus Spoletani Rectori*, recipienti nomine & vice Romanae Ecclesiae, *Domini Papae Gregorii*, & successorum ejus: *Castrum Mirandae* cum omnibus suis pertinentiis, videlicet aedificio Castri, Turre, Girone, domibus, hominibus, terris, vineis, silvis, arboribus, pascuis, aquimolis, piscationibus, pratis, cultis & in-

„ cul-

A „ cultis, passagiis, & aliis omnibus „ suis pertinentiis, juribus & utilitatibus, nobis occasione dicti Castri pertinentibus: ab uno latere „ est Rocca Carlei; ab alio Rocca „ de Phago cum pertinentiis suis. „ Et damus vobis licentiam & potestatem vestra auctoritate habendi, tenendi, possidendi, fruendi, B „ & quicquid vobis de cetero pro „ Romana Ecclesia placuerit faciendi, tamquam de re propria, sine „ alicujus vel aliquorum contradictione. Et damus, cedimus, & „ mandamus vobis Domino Alatrino recipienti nomine & vice Romanae Ecclesiae omnia jura, omnesque actiones utiles & directas, C „ reales & personales, tacitas & expressas, quae & quas habemus vel „ habere videmur in dicto Castro & „ hominibus & pertinentiis. Constituentes per vos ipsam Romanam „ Ecclesiam procuratricem tamquam „ in rem suam: Item quietamus, „ refutamus, remittimus, & pactum „ facimus de non petendo vobis Do-D „ mino Alatrino recipienti nomine „ dictae Ecclesiae Romanae, omnem „ injuriam, omnem violentiam, omnemque actionem injuriarum, nobis illatam per Nuntios Ecclesiae „ in dicto Castro, vel occasione dicti Castri Mirandae. Item promittimus vobis Domino Alatrino stipulanti nomine Ecclesiae Romanae, E „ nae, quod nulli dedimus, nec aliquo modo concessimus ipsum Castrum, vel aliquod jus ipsius, vel „ actionem de dicto Castro vel ejus „ pertinentiis per nos vel per submissam personam. Et si aliquo tempore concessio aliqua apparuerit à „ nobis, vel ab aliquo nostrûm de „ dicto Castro vel ejus pertinentiis „ facta aliquâ occasione, promitti-

„ mus per nos, nostrosque heredes „ & successores, Ecclesiam Romanam „ conservare semper indemnem in „ omnibus nostris expensis. Pro qua „ venditione, refutatione, remissione, datione & cessione confitemur „ nos nomine pretii recepisse à vobis Domino Alatrino, solvente pro „ ipsa Ecclesia Romana, sex millia „ Librarum Lucensium bonorum; & „ apud nos integre habere: computatis in ipso pretio duobus millibus Librarum Lucensium, quas „ nobis solvit, & solvi fecit Dominus Papa. Renuntiantes exceptioni non numerati & soluti pretii, „ omnique alii Legum & Decretorum auxilio, nobis in hoc facto „ cohaerenti, competenti, & competituro. Et si res venditae plus „ dicto pretio valerent, totum plus „ vobis Domino Alatrino recipienti „ pro Romana Ecclesia donamus & „ concedimus pure, libere, & simpliciter inter vivos. Et pacem vobis facimus de non petendo, & „ specialiter renuntiamus illi Legi, „ *Rem majoris pretii*, quae introducta est pro illis, qui decipiuntur „ ultra dimidiam justi pretii, certiorati res ipsas plus dicto pretio bene valere.

„ Quod Castrum Mirandae cum „ omnibus suis pertinentiis, hominibus, juribus & utilitatibus, sicut superius declaratum est, promittimus per nos, nostrosque heredes & successores sub obligatione nostrorum bonorum praesentium „ & futurorum, vobis Domino Alatrino stipulanti vice & nomine „ Romanae Ecclesiae, legitime defendere, auctorizare & disbrigare „ ab omni persona, nostris pignoribus & expensis, omniaque damna „ & expensas exinde in Curia vel

A „ extra Curiam modo aliquo vobis
„ competitura pro Ecclesia Romana
„ occasione dicti Castri integre refice-
„ re & resarcire promittimus, cre-
„ dendo & stando de expensis & dam-
„ nis Nuntio Ecclesiae Romanae,
„ cui praedicta essent ab Ecclesia Ro-
„ mana commissa, suo simplici ver-
„ bo tantùm, sine juramento vel o-
B „ nere alterius probationis. Quam
„ venditionem, dationem, concessio-
„ nem, cessionem, refutationem, re-
„ missionem, renuntiationem, pro-
„ missionem, & omnia supradicta,
„ ut in singulis Capitulis continen-
„ tur, promittimus per nos nostro-
„ sque heredes & successores vobis
„ Domno Alatrino stipulanti nomi-
C „ ne Romanae Ecclesiae, attendere
„ & observare, & non contravenire
„ per nos & nostros heredes & suc-
„ cessores, vel per submissam perso-
„ nam, aliqua occasione vel inge-
„ nio, quod excogitari possit, sub o-
„ bligatione nostrorum bonorum prae-
„ sentium & futurorum; quae con-
„ stituimus nos precario pro Roma-
D „ na Ecclesia possidere; & sub poe-
„ na duorum millium Marcarum ar-
„ genti, & poenâ commissâ, vel so-
„ lutâ, vel non solutâ, praedicta om-
„ nia & singula, ut in singulis Ca-
„ pitulis superius continetur, in sua
„ maneant firmitate. Item promitti-
„ mus vobis Domino Alatrino reci-
„ pienti nomine Romanae Ecclesiae
E „ sub praedicta poena, nos curatu-
„ ros & facturos, quod uxores, so-
„ rores, & filiae, & uxores filio-
„ rum nostrorum huic venditioni &
„ concessioni, sicut superius legitur,
„ consentient & concedent, & vobis
„ pro Ecclesia Romana cedent om-
„ nia jura sua & actiones sibi com-
„ petentia in dicto Castro Mirandae
„ & pertinentiis suis, occasione do-
„ tium, vel alia qualibet occasione.
„ Et ad majorem firmitatem hujus
„ contractus nos supradicti Ofredu-
„ cius & Simon Domini Bartholo-
„ maei, & Simon, Ofredonus, &
„ Raynaldus quondam Domini Ru-
„ berti, & Bonuscomes & Bartholo-
„ maeus filii praedicti Domini Ofre-
„ ducii, & Simon filius dicti Do-
„ mini Simonis, tactis sacrosanctis E-
„ vangeliis corporaliter juramus, om-
„ nia & singula supradicta, ut in Capi-
„ tulis singulis continentur, observa-
„ re, attendere, & non contravenire
„ occasione minoris aetatis, vel alia
„ qualibet occasione vel fraude. I-
„ tem juramus fidelitatem Romanae
„ Ecclesiae, Domini Gregorii Papae
„ IX. & successorum ejus canonice
„ intrantium, sicut in formà jura-
„ menti fidelitatis in singulis capitu-
„ lis continetur, perpetuo obser-
„ vare.

„ Insuper nos Galganus Saraceni,
„ Vivenius Henrici, Simon Domini
„ Johannis, Gentilis Saraceni, Bon-
„ conte Saraceni, Bartholomaeus For-
„ tis, Rainonus Guidonis, & Bonac-
„ cursus Matthaei de Aquasparta, U-
„ baldus Guirtisii, Benencasa Bene-
„ dicti, Clarius Hugolini Bonico-
„ mitis, Guido Lupus, & Capita-
„ neus Hugolini Bonicomitis de Tu-
„ derto, Petrus Leonis, Sforza E-
„ blii, & Leonardus Gimundi de
„ Narnia, Transericus de Campo Ri-
„ galis, Thomas Domini Actonis de
„ Interamna, Bonuscomes Hugolini
„ de Castiglione Comitatus Perusii,
„ & Amelius & Rubeus Frederici
„ de Lacuscello, de mandato & vo-
„ luntate praedictorum Dominorum
„ olim de Miranda, principaliter pro-
„ mittimus & obligamus per nos no-
„ strosque heredes & successores vo-
„ bis Domino Alatrino recipienti no-
„ mine

„ mine & vice Romanae Ecclesiae, A
„ nos facturos & curaturos, quod di-
„ cti Domini olim de Miranda &
„ filii eorumdem dictam venditio-
„ nem, concessionem, cessionem, re-
„ futationem, remissionem, renun-
„ tiationem, donationem, promissio-
„ nem, & pactum de non petendo,
„ & omnia, ut in singulis capitulis
„ superius continetur, attendent & B
„ observabunt perpetuo, & non con-
„ travenient in aliquo capitulo prae-
„ dictorum per se vel per alium aliqua
„ occasione, ingenio, vel fraude. Et
„ si in aliquo praedictorum contrave-
„ nerint omnes vel unus ipsorum,
„ promittimus per nos nostrosque he-
„ redes & successores, constituendo nos
„ principales debitores ipsius Ecclesiae, C
„ ipsam Romanam Ecclesiam conser-
„ vare indemnem nostris expensis,
„ & omnia damna & expensas, quae
„ & quas Ecclesia Romana vel ali-
„ quis pro Ecclesia occasione praedi-
„ cta sustineret, integre resarcire &
„ reficere promittimus, credendo &
„ stando de damnis & expensis sim-
„ plici verbo Nuntii Ecclesiae, cui D
„ praedicta commissa essent ab Ec-
„ clesia Romana, sine sacramento vel
„ onere alicujus probationis, sub o-
„ bligatione nostrorum bonorum prae-
„ sentium & futurorum, & poenâ
„ decem millium Librarum Lucen-
„ sium. Et poenâ solutâ vel com-
„ missâ vel non solutâ, contractus
„ iste & omnia supradicta, ut in sin- E
„ gulis capitulis continetur, firma
„ & rata permaneant. Renuntiantes
„ beneficio novae Constitutionis, &
„ beneficio fidejussorum, & speciali-
„ ter illi Authenticae *Sed hodie*, om-
„ nique alii Legum & Decretorum
„ auxilio, nobis in hoc facto modo
„ aliquo cohaerenti, competenti &
„ competituro.

„ Acta sunt haec in Ecclesia San-
„ ctae Mariae, Interamnensis, in prae-
„ sentia Domini Johannis Beraldi Ju-
„ dicis & Vicarii Interamnensis, Do-
„ mini Thomassi de Arrone, Domi-
„ ni Roberti de Bombagno, Domi-
„ ni Henrici Nicolai, Domini Gen-
„ tilis Falconis, Domini Gentilis
„ de Ancajano, Domini Johannis
„ Guidonis, Matthaei Anastasii, Bo-
„ navoltae Sinopii, Gualterii Gui-
„ donis, Conradi Pauli, Thomassi
„ Raynaldi, Leonardi Bonicomitis,
„ Magistri Petri Saragozae, & An-
„ dreae Muzadoris, & aliorum mul-
„ torum congregatorum per praeco-
„ nem Civitatis Interamnensis ad ge-
„ nerale Consilium in Ecclesia San-
„ ctae Mariae praedicta: qui ad hoc
„ vocati & rogati fuerunt testes.

„ Praeterea sequenti die, scilicet
„ V. die intrante Mense Aprilis e-
„ jusdem Anni & Indictionis, nos
„ Domina Maria uxor quondam Do-
„ mini Ruberti, Domina Prasina u-
„ xor quondam Domini Simonis ma-
„ joris, Domina Matthia uxor Do-
„ mini Simonis novelli, & Do-
„ mina Fabressa filia quondam Do-
„ mini Ruberti, damus, cedimus,
„ concedimus, & mandamus tibi Do-
„ mino Gerardo de Ferraria Judici
„ Spoletani Ducatus per Dominum
„ Alatrinum, vice & nomine ipsius
„ Domini Alatrini recipienti pro Ec-
„ clesia Romana omnia jura, omne-
„ sque actiones reales, personales,
„ utiles, directas, tacitas & expres-
„ sas, quae & quas habemus, vel
„ habere videmur, sive nobis com-
„ petunt in Castro Mirandae, homi-
„ nibus, & aliis suis pertinentiis,
„ occasione obligationis dotium no-
„ strarum, sive occasione successio-
„ nis, vel quacumque alia qualibet
„ occasione vel jure. Constituendo

 „ per

A „ per te & Dominum Alatrinum prae-
„ dictum ipsam Ecclesiam Romanam
„ procuratricem tamquam in rem suam.
„ Item confirmamus, & per omnia
„ acceptamus venditionem, cessio-
„ nem, refutationem & concessionem
„ factam ipsi Domino Alatrino nunc
„ Rectori Ducatus Spoletani, reci-
„ pienti pro Ecclesia Romana, per
B „ Dominos Ofreducium, Simonem,
„ & alios Dominos olim de Miran-
„ da, de ipso Castro Mirandae &
„ pertinentiis suis, ut in praedicto
„ contractu ipsius venditionis supe-
„ rius continetur. Et remittimus,
„ quietamus, refutamus, & pactum
„ facimus de non petendo, omne
„ jus, quod habemus vel habere vi-
C „ demur in dicto Castro & pertinen-
„ tiis suis occasione dotium nostra-
„ rum vel successionis, vel alia qua-
„ libet occasione. Renuntiando spe-
„ cialiter juri hipothecarum, omni-
„ que alii Legum & Decretorum au-
„ xilio, nobis in hoc facto cohae-
„ renti, competenti, & competitu-
„ ro. Item promittimus tibi Domi-
D „ no Gerardo vice & nomine dicti
„ Domini Alatrini recipienti pro Ec-
„ clesia Romana, quod nulli dedi-
„ mus nec concessimus jus nostrum
„ de dicto Castro & pertinentiis suis:
„ & si aliqua concessio à nobis fa-
„ cta aliquo tempore reperiretur, pro-
„ mittimus per nos nostrosque heredes
„ & successores sub obligatione nostro-
E „ rum bonorum tibi Domino Gerardo
„ stipulanti vice Domini Alatrini prae-
„ dicti pro Ecclesia Romana, ipsam
„ Romanam Ecclesiam nostris expen-
„ sis conservare indemnem. Quam
„ dationem, cessionem, confirmatio-
„ nem, concessionem, renuntiatio-
„ nem, remissionem, refutationem, &
„ promissionem, & omnia, ut in sin-
„ gulis capitulis superius continetur,

„ promittimus per nos nostrosque he-
„ redes & successores tibi praenomina-
„ to Domino Gerardo vice & nomi-
„ ne dicti Domini Alatrini recipienti
„ pro Ecclesia Romana, attendere,
„ observare, & non contravenire per
„ nos vel submissam personam ali-
„ qua occasione vel fraude, sub o-
„ bligatione omnium bonorum no-
„ strorum, & poena in Instrumento
„ ipsius venditionis inserta: quâ so-
„ lutâ vel commissâ vel non solutâ,
„ praedicta omnia, ut in singulis
„ capitulis superius continetur, in
„ sua maneant firmitate. Et ad ma-
„ jorem firmitatem omnia & singu-
„ la supradicta, ut in singulis ca-
„ pitulis continentur, observare &
„ attendere & non contravenire oc-
„ casione minoris aetatis, vel alia
„ qualibet occasione, vel fraude,
„ tactis sacrosanctis Evangeliis cor-
„ poraliter juramus.

„ Actum in domo Raynaldi Gi-
„ mundi de Narnia, praesentibus Do-
„ mino Leonardo Scalchi, Domino
„ Gimundo Leonardi, Bartholomaeo
„ Oderisii, Talento serviente Domi-
„ ni Raynerii Cardinalis, Philippo
„ Leonardi, Sforza Eblii, Domino
„ Petro Leonis, Domino Leonardo
„ Gimundi, & aliis pluribus ad hoc
„ vocatis & rogatis testibus.

„ Insuper tertio die sequenti, sci-
„ licet VIII. die intrante Mense A-
„ prilis ejusdem Anni & Indictio-
„ nis, nos Domina Susia soror Do-
„ mini Ofreducii, & Domini Simo-
„ nis, & Domina Maria filia Do-
„ mini Simonis, uxor Domini Bar-
„ tholomaei, & Domina Diamante
„ filia Domini Ofreducii, & Domina
„ Aldruda filia olim Domini Ruber-
„ ti, damus, cedimus, concedimus
„ & mandamus tibi Domino Gerar-
„ do de Ferraria Judici Spoletani Du-

„ catus

„ catus, per Dominum Alatrinum, „ vice & nomine ipsius Domini A- „ latrini recipienti pro Ecclesia Ro- „ mana, omnia jura, omnesque actio- „ nes reales, personales, utiles, dire- „ ctas, tacitas, & expressas, quas & „ quae habemus, vel habere videmur, „ sive nobis competunt in Castro Mi- „ randae, hominibus & aliis suis per- „ tinentiis, occasione &c. (*ut supra.*)

A

B

„ Actum in Civitate Interamnae, „ in domo Domini Simonis supradi- „ cti, praesentibus Domino Jordano „ Rectore Terrae Arnulforum, Do- „ mino Vita Domini Simonis, Do- „ mino Bartholomaeo de Aquaspar- „ ta, Transerico Johannis Gregorii, „ Domino Jacobo Matthaei, Jacobo „ Domini Andreae, & aliis pluribus „ ad hoc vocatis & rogatis testibus.

„ Ego *Petrus sacrosanctae Romanae* „ *Ecclesiae auctoritate Notarius*, hoc „ Instrumentum de mandato Domini „ Benedicti Camerarii Domini Pa- „ pae, ad exemplum authentici In- „ strumenti per manum meam facti, „ in hoc Libro fideliter exemplavi, „ & meum signum posui.

Apprehensio Villae de Stravignano, facta ab Episcopo Alatrino pro Ecclesia Romana, Anno 1235.

C

D

IN *nomine Domini. Amen. Nos Alatrinus Domini Papae Subdiaconus & Capellanus, Ducatus Spoletani Rector, apprehendimus Villam de Straviniano cum omnibus pertinentiis suis ad opus Ecclesiae Romanae pro pertinentiis Vallis Tupinae. Et quicumque venerit contra ipsam apprehensionem, vel eam infringere tentaverit, vel modo aliquo violare, excommunicationis sententiam, quam nunc ferimus, se noverit incurrisse. Et praeter ipsam poenam, si fuerit Civitas, mille, si Castrum, quingentarum, si Villa, tercentarum, si Comes vel Baro centum, si Miles, quinquaginta, si Pedes, triginta Librarum banno se noverit subjacere: si verò Clericus fuerit, officio & beneficio privatus, spolietur omnibus bonis suis: si Mulier, poenae subjaceat viginti Librarum.*

Actum est hoc in Villa praedicta, in nomine Domini, Millesimo Ducentesimo Trigesimo Quinto, Indictione VIII. tempore Domini Gregorii Papae IX. existentis, die III. exeunte Januario: in praesentia Domini Bertelotti de Orbesalia, Domini Johannnis Abbatis Sancti Stephani de Gallano, Domini Landonis, Domini Johannis Froseae, Domini Tancredi de Cassia.

Ego Jacobus sacrosanctae Romanae Ecclesiae auctoritate Notarius, *iis omnibus supradictis Interfui, & ut supra legitur, de mandato praedicti Domini Alatrini scripsi.*

Ratificatio cessionis Castri Mirandae facta Camerae Pontificiae, Anno 1289.

E

IN *nomine Domini. Amen. Anno Nativitatis Dominicae Millesimo Ducentesimo Octuagesimo Nono, Indictione II. Pontificatus Domini Nicolai Papae V. Anno II. mense Julii die V. intrante. In praesentia mei Notarii & testium subscriptorum, Andreas Domini Bonicomitis quondam de Miranda Narniensis dioecesis*

eesis pro se ac nomine suo, ac procuratorio nomine Martini fratris sui, & tutorio nomine Johannucii & Petruzoli, Diamantucia, Claruciae, ac Theodorettae, filiorum quondam Ofredini quondam filii dicti Domini Bonicomitis; nec non & Manfredus Brancae, suo & procuratorio nomine Simonis Domini Bartholomaei & Henrici Brancae de Miranda: ut haec apparent per publica Instrumenta à me Notario infrascripto visa diligenter & lecta. Constituti coram venerabili viro Magistro Nicolao de Trebis, Domini Papae Camerario, sua spontanea, propria, & libera voluntate, non coacti vel dolo inducti, quilibet eorum insolidum, recognoscentes, libere & expresse, quod progenitores eorum quondam Domini Castri Mirandae dictae Dioecesis, ipsum Castrum cum juribus & pertinentiis suis, hactenus vendiderunt pro pretio sex millium Librarum Lucensium, tempore felicis recordationis Domini Gregorii Papae IX. ipsamque venditionem ratificantes & approbantes expresse, nihilominus pro se ipsi ac tutorio & procuratorio nomine praedictorum, ac haeredibus & successoribus eorumdem in perpetuum, vendiderunt, concesserunt, tradiderunt atque cesserunt praefato Magistro Nicolao Camerario, nomine ac vice Domini Papae & Romanae Ecclesiae recipienti, ementi, & stipulanti omne jus & actionem utilem, directam, realem & personalem, quod & quam habent, vel forsitan habere deberent & possent, vel eis competit, aut competere dignoscitur quoquo modo, jure, vel causa in eodem Castro Mirandae, sive tertia parte ipsius, cum omni jure, actione & proprietate, accessibus & egressibus ac pertinentiis suis, eis & cuilibet ipsorum ex praedictis vel eorum occasione quomodolibet spectantibus. Insuper dederunt & concesserunt eidem Domino Camerario recipienti nomine quo supra, omnia jura

A *& actiones & rationes utiles & directas, reales & personales atque mixtas in dictis rebus, ipsis competentia, & competitura, ut Dominus Papa & Ecclesia Romana, & illi, quibus ea dederint, vel habere mandaverint, possint & valeant inde agere, experiri & excipere contra omnes personas & loca, nullâ in se factâ reservatione. Pro pretio* B *& nomine certi pretii sexcentorum sexaginta sex Florenorum, & duarum partium unius Floreni auri.*

Quod pretium confessi fuerunt, & recognoverunt in veritate, non spe numerationis vel receptionis futurae, se habuisse ac recepisse, & sibi integre datum, traditum & solutum fuisse nomine Romanae Ecclesiae praelibatae: exce- C *ptioni non habiti, non numerati seu ponderati & recepti dicti pretii sive pecuniae quantitatis omnino & expresse renuntiantes: de quo se bene & integre pagatos & contentos vocaverunt, & tenuerunt, & ipsum Dominum Papam, ejusque successores & Romanam Ecclesiam inde penitus liberarunt. Et si plus valeret, certiorati de jure ipsorum, pro* D *remedio animarum suarum, parentumque suorum, & pro beneficiis eis à Romana Ecclesia praestitis, simpliciter & irrevocabiliter concesserunt & donaverunt eidem Ecclesiae Romanae. Promittentes per stipulationem solemnem eidem Domino Camerario recipienti & stipulanti nomine quo supra ad poenam dupli dictae rei venditae, obligando se principa-* E *liter & insolidum, suosque heredes, & bona eorum omnia & singula praesentia & futura, quod ipsi venditores vel eorum successores, vel alia persona pro eis sive ab eis submissa, vel ab eis submittenda persona, de cetero non imbrigabunt, vel molestabunt modo aliquo sive jure Dominum Papam & Ecclesiam Romanam, vel illos, cui vel quibus decreverint, vel mandaverint haberi de*

supra-

supraſcripta re ac juribus venditis & traditis, vel aliqua eorum parte, seu ipsorum occasione. Nec ipsam rem venditam vel aliquam ejus partem alicui personae singulari vel Universitati vendiderunt, sive cesserunt aut donaverunt aliqua occasione seu causa: sed ab omni imbriganti persona seu loco, eidem Domino Papae ejusque successoribus & Ecclesiae Romanae perpetuo defendent & disbrigabunt. Et actores & defensores inde praedictae Ecclesiae erunt & existent, ac semper ipsos Dominum Papam ejusque successores ac Romanam Ecclesiam facient potiorem in proprietate, & circa proprietatem dictae rei venditae & traditae, ac possessione eorum, vel quasi, licitum sit eis habere & tenere. Et si qua lis vel lites seu molestia ab aliquo vel aliquibus eidem Domino Papae & Romanae Ecclesiae moveretur aut moverentur, ipsas in se suscipient & disbrigabunt propriis eorum expensis. Renuntiando ex pacto inter eos apposito necessitate denuntiandi vel notificandi, si aliquo tempore inde lis aliqua moveretur. Et omnia damna, expensas, ac interesse, quae propter haec se dixerint incurrisse, se integre refecturos promiserunt, stando de iis omnibus simplici verbo Procuratoris sive Oeconomi Romanae Ecclesiae sine aliqua probatione. Pro quibus omnibus servandis & firmiter adimplendis & tenendis in perpetuum, obligaverunt iidem venditores nomine quo supra praefato Domino Camerario stipulanti & recipienti nomine Domini Papae & Romanae Ecclesiae, omnia & singula bona sua, heredum & successorum suorum mobilia & immobilia, praesentia & futura, jura & actiones, ubicumque sint vel fuerint constituta, ad poenam dupli rei venditae supradictae. Renuntiantes in iis omnibus exceptioni doli mali, & in factum actioni, conditioni indebiti sine causa, beneficio restitutionis in integrum, omnique alterius actionis & juris Canonici & Civilis auxilio, per quod iidem venditores contra Romanam Ecclesiam possent in posterum se tueri: & omni alii auxilio juris, quod contra hoc Instrumentum vel factum posset aliquatenus objici vel opponi, & specialiter juri dicenti, generalem renuntiationem non valere.

Actum Reate in domibus, in quibus praefatus Dominus Camerarius morabatur, praesentibus Domino Raynuccino de Murro, Domino Henrico de Labro Capellanis, Magistro Paulo de Reate Clerico Camerae Domini Papae, & Domino Thoma Milite, & Manfredo Domini Pandulfi de Labro, Petro Cimini de Reate, Magistro Benedicto de Sulmona, & Christophoro Benedicti de Senis, testibus.

Item Anno, Indictione, Pontificatu, & locis praedictis, ejusdem mensis Julii die VI. intrante, in praesentia mei Notarii & testium subscriptorum, Raynaldus Callararius, Ferrantius, & Ravaronus fratres, filii quondam Domini Ofreducii de Miranda Narniensis Dioecesis, & Pellinus filius quondam Johannis, nepos dicti Domini Ofreduccii de Miranda, constituti coram venerabili viro Magistro Nicolao de Trebis Domini Papae Camerario, sua spontanea ac libera voluntate, non coacti, vel dolo inducti, quilibet eorum insolidum recognoscentes libere & expresse, quod progenitores eorum quondam Domini Castri Mirandae dictae Dioecesis ipsum Castrum, cum juribus & pertinentiis suis &c. ut supra, usque *Pro pretio & nomine pretii sexcentorum sexaginta sex Florenorum, & duarum partium unius Floreni auri. Quod pretium confessi fuerunt &c.* ut supra usque in finem. *Et nihilominus dictus Pellinus, qui erat minor XXV. annis juravit corporaliter, tacto Libro, dictam venditionem, & omnia su-*

singula suprascripta rata & grata habere, & contra ea non venire quacumque occasione, vel causa.

Actum Reate in domibus &c. ut supra: *praesentibus Magistro Jacobo de Parma Clerico Camerae, Fratre Johanne Macario Marescalco familiae, Bartholomaeo Jacobi Romani, Johanne Basilis de Urbe, servientibus Domini Papae, Johanne dicto de Spata, Domino Henrico Domini Raynerii, Domino Paulo Jacobi Makaragni, Domino Henrico Domini Pauli, Civibus Interamnensibus, & Christophoro Benedicti de Senis, testibus ad haec rogatis.*

Item Anno, Indictione, Pontificatu, & loco praedictis, supradicti mensis Julii die XIII. intrante, in praesentia mei Notarii & testium subscriptorum, Petrus Martucii Domini Simonis quondam de Miranda, curatorio nomine ipsius Martucii patris sui, qui non est compos sui, nec non & suo proprio, ac procuratorio nomine Simonetti fratris sui, ut haec apparent per publica Instrumenta a me Notario subscripto visa diligenter & lecta, & Jacobus frater dicti Petri, filius praefati Martucii; constituti coram venerabili viro Magistro Nicolao de Trebis Domini Papae Camerario, sua spontanea voluntate, non coacti nec dolo inducti, quilibet eorum insolidum recognoscentes libere & expresse, quod progenitores eorum &c. ut supra usque in finem.

Actum Reate &c. ut supra, *praesentibus venerabile Patre Andrea Episcopo, Dominis Ventura Raynerii, Bartholomaeo Bontempi Canonicis Reatinis,* A *Domino Raynuccino de Murro Capellano, Johanne Macario Marescalco familiae Domini Papae, & Domino Lambertino Canonico Bononiensi, testibus ad haec rogatis.*

Et ego Jacobus Pisani de Viterbio, Apostolica auctoritate, *& nunc Camerae Domini Papae* Notarius, *praemissis interfui, & ea rogatus scribe-* B *re, fideliter scripsi, & in publicam formam redegi, meoque signo signavi.*

Neque tantùm Romae, atque in ditione Ponficia ejusmodi Tabelliones *auctoritate Apostolica* creati, suo munere functi sunt, sed ubique etiam in Christianorum Occidentalium Regnis, *etiam in Francia, vel Anglia, seu Hispania*, Instrumenta con- C ficiebant, ut fidem facit Guilielmus Durantis, Speculator appellatus, Tit. *de fide Instrumentorum*: cujus veritatis exempla multa supersunt. Contra Notarii à Regibus, atque Imperatoribus constituti, si Venetias excipias, & per aliquot tempora Regnum Apuliae, atque Siciliae, in reliquis Italiae locis, atque in ipsa D Urbe, ac ditione Pontificia, tabulas contractuum conscribebant. Ii appellati *Sacri Palatii*, sive *Sacri Imperii Notarii*, aut *Notarii Domini Imperatoris*, *Notarii Palatini*, *Regalis Curiae Notarii*, *Imperialis Aulae Scriniarii*, *&c.* Chartas ab ipsis conscriptas, decurrente Seculo XIII. in Pontificiis Urbibus en tibi exhibeo è toties memorato Regesto Cencii Camerarii desumtas.

Instru-

Instrumentum venditionis Castri Puzae empti à Domino Fratre Thomasio Domini Papae Camerario, tempore Domini Gregorii Papae IX. Anno 1236.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Amen. Anno Nativitatis ejusdem Millesimo Ducentesimo Trigesimo Sexto, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno IX. Indictione IX. mense Februario, die XXVII. In praesentia Venerabilium Dominorum Dei gratiâ I. Sabinensis Episcopi, & Johannis titulo Sanctae Praxedis Presbyteri Cardinalis, & subscriptorum testium ad hoc specialiter rogatorum, nec non & nostrorum Raynaldi & Landi Scriniariorum, *Dominus Guido Johannis Guidonis de Papa, Civis Romanus, sua bona voluntate vendidit, & per Dominum Crescentium Domini Papae Subdiaconum & Capellanum, Sabiniaeque Rectorem, quem ad investiendum Procuratorem irrevocabiliter constituit, investiens tradidit, cessit, dedit, & concessit Domino Fratri Thomasio Domini Papae Camerario, vice & nomine Domini Papae & Ecclesiae Romanae recipienti in perpetuum, nullo sibi jure & jurisdictione in subscriptis penitus reservato: videlicet Castrum Puzae positum territorio Sabiniensi ad veram proprietatem, perpetuamque hereditatem cum omni jure, jurisdictione, districtu, dominio, & honore, cum hominibus, & eorum servitiis, cum domibus, & casalinis, montibus, collibus, vallibus, planiciis, terris, hortis, vineis, & cannapinis, emtionibus, & quocumque modo acquisitis, silvis, pascuis, aquis, rivis, pratis, limitibus, & possessionibus omnibus cultis vel incultis, cum omnibus introitibus & exitibus suis, & cum omnibus pertinentiis, utilitatibus, usibus & adjacentiis, & cum omnibus, quae habet in tota Sabinia, & ejus territorio: exceptis* A *iis, quae habet in Castro Muczani, & jure, quod dicebat se habere in Molendino, quod fuit in alveo cujusdam aquae, quae vocatur Laja. Hec tamen expresse adjecto, quod si illud fuerit de Castro Puzae vel ejus territorio vel districtu vel adjacentiis vel pertinentiis, emtionibus, seu acquisitis factis a praedicto Domino Guidone, totum cedat Romanae Ecclesiae* B *cum hac emtione, nullo sibi jure in praedictis casibus reservato. Sin autem, ipsi Domino Guidoni, sicut dictum est, reservetur. Hanc autem venditionem, cessionem, & concessionem fecit idem Dominus Guido Domno Camerario praedicto, ut dictum est superius, pro eo quod recepit ab eo pro pretio sibi bene placabili, Mille & ducentas Libras bonorum* C *& legalium provenientium Senatus. De quibus se bene quietum & pagatum vocavit, exceptioni non numeratae & non solutae sibi pecuniae omnimodo renuntiando. Et si plus valet, aut majoris pretii sit, nomine Romanae Ecclesiae sibi inter vivos donavit. Dedit etiam, cessit & concessit praefatus Civis Domino Camerario antedicto Domini Papae & Ecclesiae Romanae, ut dictum est, reci-* D *pienti, omnia jura & actiones utiles & directas, tacitas & expressas, generales & speciales, reales & personales, quae & quas habet, & sibi competunt, vel competere possunt contra quamcumque personam in Castro Puzae praedicto & ejus territorio, pertinentiis, emtionibus & acquisitis, ut sicut ipse Civis agere, excipere & petere potuit, sic ipsa Roma-* E *na Ecclesia agat, excipiat, petat, & faciat quidquid voluerit libere in perpetuum. Et ab hodierna die in antea potestatem*

testatem habeat Dominus Camerarius antedictus, Ecclesiae Romanae nomine, praefatum Castrum cum suis pertinentiis, ut dictum est, tenere, intrare, uti, perfrui, possidere, vendere, donare, permutare, locare, infeudare, & facere quidquid sibi placuerit libere in perpetuum. Promittens Civis praenominatus Domno Camerario supradicto, Ecclesiae Romanae nomine, ut dictum est, recipienti, praefatum Castrum cum omnibus supradictis, & jus & actiones, quae in ipsis habuit, se nulli alii dedisse, vendidisse, donasse, cessisse, obligasse & concessisse, vel aliquem ex ipsis alicui contractum fecisse. Quod si apparuerit, se contra fecisse, & ipsa Romana Ecclesia vel illi, quibus Romana Ecclesia vendiderit, aut concesserit, in damna aliqua & expensas devenerint, nomine principalis obligationis, & bonae fidejussionis ipsa damna omnia & expensas praefatus Civis reddere & restituere promisit eisdem. Pro quibus damnis & expensis se & omnia bona sua mobilia & immobilia, praesentia & futura eidem Domno Camerario, dictus Civis ad praesens propter hoc specialiter obligavit, constituens se praedicta omnia bona sua & Ecclesiae Romanae nomine, quantum ad hoc, precario possidere. Et in iis omnibus & singulis supradictis renuntiavit praedictus Dominus Guido exceptioni, quam aliquo tempore dicere posset, se possessione ipsius Castri esse spoliatum, antequam ipsum cum suis pertinentiis vendidisset, & omni alii juris auxilio tam Canonici, quam Civilis, & beneficio sibi nunc competenti, vel in posterum competituro.

Dedit etiam & assignavit praenominatus Dominus Guido eidem Domino Camerario Instrumentum venditionis factae sibi a Johanne Albinini de Carbio, & a Radulfucio Petri de Gualterio, de octava parte Castri praedicti, cum suis pertinentiis. In quo continentur duo alia Instrumenta concessionis, confirmationis, & refutationis factarum eidem Domino Guidoni a Somarono Gualterii de Carbio, & Garsilia uxore praefati Albinini: & quoddam aliud Instrumentum venditionis factae ipsi Domino Guidoni a Raynaldo & Januario filiis Bonifacii de Carbio, de octo partibus una Castri praenominati cum suo territorio & praedictis. Et Instrumentum aliud venditionis factae praedicto Domino Guidoni ab Angelo Petri Gottifredi de Carbio cum Raynaldo Bonifacii curatore suo, & cum Flormanna matre sua, de octava parte totius Castri Puzae praedicti, cum suo territorio & omnibus supradictis. Et Instrumentum aliud concessionis & confirmationis factae ipsi Domino Guidoni a Tubo filio Bonifacii de Carbio de donatione & venditione sibi facta de parte sua Castri Puzae & ejus territorio a Raynaldo & Januario fratribus suis. Quae Instrumenta praedicta omnia confecta sunt per Christianum Scriniarium de Sabinia. *Assignavit itaque dictus Dominus Guido Domino Camerario memorato Instrumentum renuntiationis jure divisionis & cambii, concessionis & confirmationis factae sibi de Castro praedicto & ejus territorio a Jacobo Petri Octaviani pro se & Tedaldo fratre suo, & Oddolina uxore quondam Petri Octaviani tutrice filiorum suorum, & filiorum ipsius Petri Octaviani Aegidii & Laurentii, & a Jacoba filia Petri Octaviani. Et quoddam aliud Instrumentum renuntiationis jure divisionis & cambii, concessionis & confirmationis factae ipsi Domino Guidoni de Castro eodem, & ejusdem territorio a Tedaldo, filio Petri Octaviani. Quae duo Instrumenta confecta sunt per* Donadeum Aegidii Scriniarium de Malliano. *Et Instrumentum locationis & concessionis factae Domino Guidoni praedicto de duodecim partibus*

tibus

tibus una Castri Puzae praedicti, & ejus territorio a Tosto Archipresbytero Eprii & Vicedomini, cum consensu & voluntate ipsius Ecclesiae Canonicorum. Et Instrumentum aliud venditionis & concessionis factae ipsi Domino Guidoni de medietate unius petiae terrae, & quartae partis unius Canapinae, & quartae partis unius Calalini positi in eodem Castro & ejus territorio, a Johanne Aliotti. Quae duo Instrumenta confecta sunt per Petrum de Sancto Polo Scriniarium. *Et Instrumentum confirmationis & corroborationis factae a Jacoba filia Petri Octaviani, de compromisso facto in manibus Domini Jaquinti de Tosto à Domina Odolina matre sua, & tutrice filiorum suorum, & filiorum quondam ipsius Petri Octaviani Aegidii, Petri Octaviani, & Laurentii, per* Raynerium Scriniarium *factum. Et aliud Instrumentum super depositionibus testium per* Johannem Gropaldum Judicem & Scriniarium *confectum. Et Instrumentum investimenti dati ipsi Domino Guidoni per Johannem Matthaei Brancatii de Stimilgiano, de parte Raynucii Francisci, & portione Petri nepotis sui, quam habebant in Castro Puzae praedicto & Vinea eorumdem. Quod Instrumentum confectum est per manus cujusdam* Scriniarii de Sabinia. *Et quoddam aliud Instrumentum nomine transactionis & refutationis factae ipsi Domino Guidoni sicut principali, & quibusdam aliis super tercentum octo Libris provensium, confectum per Christianum antedictum. Et Instrumentum aliud venditionis factae Domino Guidoni praedicto a Raynucio Francisco & Petro nepote suo, de toto, quod habebant in Castro Puzae praedicto & ejus territorio, & de Podio ante ipsum Castrum, & Vinea eorundem, confectum per* Petrum Sabiniae Judicem ac Scriniarium. *Et quoddam aliud Instrumentum dationis, cambii, & cessionis factae Jacobo Petri Octaviani praefato & fratribus suis de tota Terra sua posita in tenimento Castri Puzae praedicti, per* Johannem Romanum Judicem & Scriniarium *confectum. Promittens Dominus Guido praenominatus, omnia alia Instrumenta, Privilegia, Chartas, & Literas ad Castrum Puzae praedictum, cum suis adjacentiis, emtionibus, acquisitis, & omnibus supradictis pertinentes, si inveniri potuerint, quamcitius ea habuerit, Domini Papae Camerae assignare.*

Praeterea idem Dominus Guido fecit finem, quietationem, generalem renunciationem, & pactum de non petendo Domno Camerario Domini Papae & Ecclesiae Romanae nomine, & venerabili Domno I. Dei gratiâ Sabinensi Episcopo antedicto, pro universis & singulis Sabinensibus recipienti in perpetuum; videlicet de omnibus juribus, actionibus utilibus, & directis, tacitis, vel expressis, generalibus & specialibus, realibus & personalibus, petitionibus, quaestionibus, & exceptionibus sibi competentibus contra Romanam Ecclesiam, & universos & singulos Sabinenses pro possessionibus, emtionibus, acquisitis, & omnibus aliis supradictis, privilegio vel privilegiis Senatoris vel Senatorum tam de damnis praedictis, & diffidationibus Sabinorum, quam de omnibus aliis impetratis quoquo modo, seu omnibus antedictis, vel etiam impetrandis. Quae si de cetero apparuerint, nullius valoris atque momenti consistant, immo pro vacuis semper, cassis & irritis habeantur. Et deinceps in antea tam Romana Ecclesia & illi, quibus Romana Ecclesia vendiderit vel concesserit, quàm & universi & singuli Sabinenses, securi, quieti, pacifici sint & tranquilli, & ab omni lite, petitione & quaestione perpetuò remoti. Quod nec ab ipso Domino Guidone, vel ab ejus heredibus & successori-

bus, aut ab aliqua ab ipsis submissa, vel submittenda persona movebitur eis molestia vel calumnia, seu aliqua controversia de praemissis. Promisit etiam Civis praenominatus Domnis Camerario nomine Domini Papae & Ecclesiae Romanae, & Episcopo Sabinensi memoratis, pro universis & singulis Sabinensibus recipientibus, jus & actiones quae contra Romanam Ecclesiam, & universos & singulos Sabinenses, occasione damnorum & expensarum hactenus habuit se nulli dedisse, donasse, vendidisse, cessisse, & concessisse, vel aliquem inde alicui contractum fecisse. Quod si apparuerit, se contra fecisse, & tam ipsa Romana Ecclesia, quàm & universi & singuli Sabinenses in damna aliqua devenerint, & expensas fecerint, ipsa damna omnia & expensas tam Romanae Ecclesiae, quàm & universis & singulis Sabinensibus nominatus Dominus Guido praefatis Domnis Episcopo & Camerario, ut dictum est, recipientibus reddere & restituere promisit. Pro quibus damnis & expensis omnibus se & omnia sua bona mobilia & immobilia praesentia & futura, antedictus Civis eisdem Domnis Camerario Ecclesiae Romanae & Episcopo nomine Universitatis & singularitatis Sabinensium recipientibus, propter hoc specialiter obligavit; constituens se ipsa bona sua omnia nomine Romanae Ecclesiae & Universitatis & singularitatis Sabinensium, quantum ad hoc, precario possidere. Et sicut eidem Domno Camerario nomine Romanae Ecclesiae recipienti pro dictis omnibus observandis memoratus Civis se principaliter obligavit, sic & jam dicto Domno Episcopo Sabinensi nomine illorum, quibus Romana Ecclesia Castrum Puzae concesserit & vendiderit cum praedictis, ad praedicta omnia & singula firmiter observanda se cum praedictis omnibus bonis suis specialiter obligavit. Ad majorem autem
A *omnium & singulorum praemissorum cautelam, tactis sacrosanctis Dei Evangeliis idem Dominus Guido juravit, & nomine principalis obligationis & bonae fidejussionis pro se, suisque heredibus & successoribus per stipulationem legitimam promisit praefato Domino Camerario vice & nomine Domini Papae & Ecclesiae Romanae & memorato Domino Epi-*
B *scopo nomine Universitatis & singularitatis omnium Sabinorum, & illorum, quibus ipsa Romana Ecclesia jam dictum Castrum Puzae vendiderit aut concesserit cum praedictis, recipientibus in perpetuum, hanc venditionem, concessionem, quietationem, & omnia & singula quaelibet supradicta, rata & firma habere, & contra non venire, sed observare, &*
C *legitime suis expensis de jure defendere ab omni persona, si fuerit necesse, sub poena dupli, omni cavillatione, fraude, & malo ingenio remotis. Soluta verò poena, praesens Instrumentum & omnia supradicta perpetuò nihilominus firma permaneant.*

Actum Viterbii in Palatio Domini Raynerii Cardinalis, in quo Dominus Papa
D *moratur, praesentibus his testibus ad hoc specialiter rogatis, scilicet Magistro* Bartholomaeo Domini Papae Notario, *Magistro Roffrido de Benevento juris civilis Professore, Domno Benedicto Presbytero Domini Papae Capellano, Magistro Petro de Pontecurvo Domini Papae Capellano, Magistro Palmerio Domini Papae Scriptore & ejus Camerae*
E *Clerico, Domno Guidone Johannis Cyriaci de Urbe, Henrico Clerico Sanctae Mariae Transtiberim,* Petro Raynaldi Scriniario *Quintavallis, Berardo Angelerii, Raynerio Munaldi, Petro Mingardae, & Salvatico de Sabinia, testibus.*

Ego Raynaldus Dei *gratia* sacri Romani Imperii Scriniarius, *habens potestatem dandi tutorem, curatorem, emancipandi, decretum interponendi, alimen-*

ta de-

ta decernendi, & publicationes testium faciendi, quia iis interfui supradictis, de consensu partium hoc Instrumentum scripsi & complevi rogatus.

Et ego Landus Imperiali auctoritate Scriniarius, *quia praedictis interfui ideo me subscripsi.*

Venditio facta per Guidonem Johannis Rolandi de Roccis & Castris Palliani & Serronis, Anno 1236.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Amen. Anno ejusdem Incarnationis Millesimo Ducentesimo Trigesimo Sexto, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno IX. Indictione IX. Mense Februario die VII. Hac quidem die Guido Johannis Rolandi Civis Anagniae, hac die praesenti, sua propria & spontanea voluntate vendidit & irrevocabiliter tradidit Domino Fratri Thomae Domini Papae Camerario, procuratorio nomine pro Domino Gregorio Papa & suis successoribus, ad opus & utilitatem Romanae Ecclesiae recipienti in perpetuum: videlicet omnia & singula, quae habet in Roccis & Castris Paliani & Serronis, cum domibus & casalinis infra Roccas & Castra eadem ad ipsum & suos heredes & successores pertinentibus, & cum omni jure, jurisdictione, districtu, dominio, & honore, & tam in Vassallis, quàm in terris, vineis, pratis, montibus, collibus, planiciis, pascuis, silvis, aquis, & communitatibus universis, sicut ipsi Guidoni & heredibus & successoribus suis competunt vel pertinent pro diviso vel indiviso, tacite vel expresse in praedictis Castris intus & extra, & per totum eorumdem Castrorum territorium vel districtum. Et quicquid ipse vel alia persona pro ipso de praedictis omnibus possidet, à praesenti, nomine Domini Papae & Ecclesiae Romanae se possidere constituit. Et dedit atque concessit ipsi Domino Camerario pro Domino Papa & Ecclesia Romana liberam potestatem intrandi & accipiendi per se vel suum Procuratorem auctoritate propria possessionem omnium praedictorum, & habendi, tenendi, fruendi, permutandi, & possidendi ad opus & utilitatem Romanae Ecclesiae in perpetuum omnia supradicta. Necnon cessit & mandavit eidem Domino Camerario pro Domino Papa & Ecclesia Romana omnes actiones reales & personales, utiles & directas, tacitas & expressas, generales & speciales eidem Guidoni vel suis heredibus & successoribus aliquo tempore competentes vel competituras: salvo per omnia praenominato Guidoni & suis heredibus & successoribus perpetuò, quod universas possessiones & omnia immobilia extra munitiones praedictorum Castrorum posita, possessiones & redditus Vassallorum suorum, quas & quae hujus alienationis tempore in Castris habuerat memoratis, à Domino Papa & Ecclesia Romana in feudum de cetero teneat, & exinde ipsius Domini Papae & Romanae Ecclesiae Vassalli sint perpetuo & fideles, & eis propter hoc specialiter praestent homagium personale. Pro qua venditione & traditione recepit & habuit Guido praedictus à Domino Camerario superius memorato, nomine Domini Papae & Ecclesiae Romanae solvente, centum & quadraginta Libras bonorum & legalium provenientium Senatus. De quibus bene se quietum & pacatum vocavit, exceptioni non solutae & non numeratae sibi pecuniae renuntiando. Et si praedicta plus valent pretio supradicto, totum à praesenti eidem Domino Papae ad opus & utilitatem

tatem Romanae Ecclesiae dedit & concessit libere in perpetuum. Pro quibus omnibus observandis firmiter & plenarie adimplendis, omnia bona sua mobilia & immobilia, praesentia & futura eidem Domino Papae & Romanae Ecclesiae obligavit, & eadem propter hoc specialiter ipsorum nomine se constituit possidere precario. Renuntiando in iis omnibus pro se & suis heredibus & successoribus omni juris auxilio Canonici & Civilis, consuetudini & statuto, & omni exceptioni, actioni, defensioni, & rei, quae contra hoc possent objici Instrumentum vel factum. Hanc autem venditionem, traditionem, & omnia supradicta, tactis sacrosanctis Evangeliis juravit & promisit Guido praedictus, rata & firma semper habere, & contra non venire in perpetuum per se suosque heredes vel successores, vel per aliquam ab eis submissam vel submittendam personam, modo aliquo, fraude vel ingenio seu praetextu alicujus exceptionis competenti sibi nunc vel in posterum competiturae. Et quod praedicta omnia alicui non vendidit nec donavit vel impignoravit, nec cessit vel concessit, nec aliquem inde alicui contractum fecit, vel in alium transtulit titulo alicujus alienationis. Sed si opus & necesse fuerit, legitime promisit per juramentum omnia supradicta defendere ab omni persona molestiam vel calumniam faciente. Si verò praedicta omnia ab ipso Guidone, suisque heredibus vel successoribus non fuerint perpetuò observata, vel modo quolibet venient contra praemissa, praedictam pecuniam nomine poenae duplam eidem Domino Papae & suis successoribus & Ecclesiae Romanae se soluturum solemni stipulatione promisit; & poenâ solutâ hujus venditionis & traditionis contractus, & omnia supradicta in sua nihilominus firmitate persistant. Praeterea Guido praedictus dedit fidejussorem ducentarum Librarum provenientium Senatus Dominum Guidonem de Collemedio, quod Rolandus frater ipsius Guidonis in supradictis omnibus consentiet, cavebit, & refutabit. Qui Dominus Guido dictam fidejussionem super se recepit, & promisit sub ipsa poena, quod Rolandus praedictus omnibus praemissis consentiet, cavebit perpetuò, & refutabit, & renuntiabit omni juri, si quod haberet, quocumque modo, vel sibi competeret in omnibus superius memoratis. Insuper Guido praedictus juravit Domino Papae & Romanae Ecclesiae perpetuò fidelitatem, & homagium personale.

Actum Anagniae in Palatio Sancti Angeli. Cujus rei testes rogati interfuerunt Domnus Stephanus Capellanus Domini Papae, Domnus Petrus Archipresbyter Sancti Angeli, Dominus Philippus de Genna, Dominus Thomasius Rogerius, Frater Raynaldus Castellanus Palliani, Albertus Domini Papae Cursor, Gualterius ejusdem Domini Cursor.

Et Ego Landus Imperiali auctoritate Scriniarius *praedictis omnibus interfui, & de consensu utriusque partis rogatus scripsi.*

Comitatus Ferreti, sive *Sungovia*, provincia Germaniae est, Rheno & Alsatiae contermina. Nescio an quisquam antea monuerit, heredem illius Terrae scriptam fuisse Romanam Ecclesiam à *Ludovico Comite*, postremo illius domino sine filiis vitâ functo. Tabulas ego proferam in eodem Cencii Regesto nobis servatas, & ab *Aimone Sacri Romani Imperii Scriniario* exaratas.

Abse-

Absolutio Ludovici Comitis de Ferreto infirmi, Anno 1236.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Nativitatis Millesimo Ducentesimo Trigesimo Sexto, Indictione IX. mense Augusti, die XVIII. Pontificatus Domini Gregorii IX. Papae Anno X. Ego Lodoicus Comes de Ferreto, sanus mente & infirmus corpore, coram Scriniario & subscriptis testibus ad hoc a me rogatis, in manibus Fratris Gotifredi & Fratris Raynaldi Poenitentiariorum Domini Papae, juro stare mandatis Domini Papae de omnibus excommunicationibus, quibus teneor adstrictus, promittens satisfacere de omnibus ad mandatum Domini Papae.

Actum Reate, juxta interpretationem A *Fratris Gotifredi praedicti de Lingua Theutonica in Latinam.*

Et uterque Poenitentiarius praefatus post dictum juramentum absolvit ipsum Lodoicum Comitem, dicens; Absolvo te, auctoritate qua fungor, de mandato Domini Papae speciali. *Testes sunt Frater Bonensegnia Domini Papae Marescalcus, Arnoldus de Luca Theutonicus,* B *Balduinus Clericus Coloniensis, Gotifredus Canonicus Sancti Severini Coloniensis, & Johannes Clericus Bremensis.*

Ego Aimo, *dictus Ypocras,* sacri Romani Imperii Scriniarius, *& Judex ordinarius interfui, & rogatus scripsi.*

Testamentum Ludovici Comitis de Ferreto, Anno 1236.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Nativitatis Millesimo Ducentesimo Trigesimo Sexto, Indictione IX. mense Augusti, die XX. Pontificatus Domini Gregorii IX. Papae, Anno X. Ego Lodoicus Comes de Ferreto, absolutus per Fratrem Gotefridum & Fratrem Raynaldum Domini Papae Poenitentiarios ab omnibus excommunicationibus, quibus tenebar adstrictus, sanus quidem mente, infirmus autem corpore, nolens decedere intestatus, coram Scriniario & subscriptis testibus ad hoc a me rogatis, nuncupativum facio Testamentum, quod sine scriptis dicitur jure civili. In quo constituo mihi heredem Ecclesiam Romanam in omnibus bonis meis mobilibus & immobilibus, mihi de jure spectantibus, a quibuscumque detineantur, tam in Castris, Villis, Hominibus, & Vassallis, quàm in rebus aliis, salvis duabus Villis, scilicet Aghentale & Durlenstorph, cum omnibus pertinentiis suis in Basiliensi Dioecesi: quas duas Villas legavi C *uxori meae. Insuper volo & statuo, quod omnia damna illata per me, vel meam auctoritatem, restituantur de bonis meis, juxta mandatum Domini Papae, & juste conquerentibus satisfiat: & de residuis mittantur bellatores in subsidium Terrae Sanctae juxta mandatum Domini Papae. Et hoc est ultimum Testamentum meum, quod volo firmum & illibatum perpetuò permanere.* D

Actum Reate, secundùm interpretationem Fratris Gotefridi praedicti de Lingua Theutonica in Latinam. Testes sunt Frater Gerardus Poenitentiarius & Capellanus, Frater Gutefridus, & Frater Raynaldus Poenitentiarii, Frater Albertus de Militia Templi Supercocus, Garofolus Cocus Domini Papae, Henricus Medicus, & Gotifridus Clericus praedicti Fratris Gotefridi. E

Ego Aymo, *dictus Ypocras,* sacri Romani Imperii Scriniarius, *& Judex ordinarius interfui, & rogatus scripsi.*

Lite-

Literae Gregorii Papae IX. praecipientis, ut Testamentum Ludovici Comitis de Ferreto, quoad satisfactionem damnorum, exsequutioni mandetur, Anno 1237.

GRegorius Episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Constantiensi & Lausanensi Episcopis salutem & Apostolicam benedictionem. Quum bonae memoriae Lodoicus Comes de Ferreto ad Sedem Apostolicam accessisset, invadente ipsum aegritudine, qua decessit, ei ab omnibus excommunicationibus, quibus tenebatur adstrictus, per dilectos filios Gotifredum & Rainaldum Poenitentiarios nostros fecerimus absolutionis beneficium impertiri; idemque licèt infirmus corpore, mente tamen sanus, Romanam Ecclesiam (*) *in omnibus bonis suis mobilibus & immobilibus, a quibuscumque detineantur, exceptis duabus Villis, videlicet Aghentale & Durlentorph, cum pertinentiis suis, sitis in Basiliensi Dioecesi, quas legavit uxori suae, mandans, ut de bonis suis juxta mandatum nostrum jure conquerentibus satisfiat, & de residuo mittantur bellatores in subsidium Terrae Sanctae, pro ut in publico Instrumento inde confecto plenius continetur: Quum igitur nihil magis hominibus debeatur, quàm ut eorum satisfiat ultimae voluntati, maxime quam pietas comitatur, Fraternitati vestrae per Apostolica scripta mandamus, quatinus Testamentum ipsum, quoad satisfactionem damnorum, exsequutioni mandantes, contradictores per censuram Ecclesiasticam appellatione postposita compellatis, & quae residua fuerint, pro subsidio Terrae praedictae nobis per literas vestras fideliter intimetis.*

Datum Viterbii, XVI. Kalendas Julii, Pontificatus nostri Anno XI.

In Chartis hactenus editis habes *Sacri Romani Imperii Scriniarios* earumdem Scriptores. Duos alteros *Sacri Palatii*, & *Imperiali auctoritate* Notarios subsequens Charta tibi ostendet.

Instrumentum, qualiter in Castro Pennae Sancti Johannis Firmanae Dioecesis in Marchia Anconitana debet esse Rocca seu munitio pro Ecclesia Romana de voluntate spontanea Nobilium & peditum ipsius Castri, Anno 1252.

„ IN Dei nomine. Amen. Anno Domini Millesimo Ducentesimo Quinquagesimo Secundo, X. Indictione, die Jovis VIII. intrante Augusto, apud Montem Pennae Sancti Johannis, tempore Domini Innocentii Papae IV. praesentibus Donno Johanne de Sancto Gregorio, Donno Johanne de Sancto Laurentio, Breto qui dicitur Plebanus, Donno Companono de Sancto Bartholomaeo, Ranaldo Alberti, Magistro Georgio de Esio, Magistro Adalanimo de Cingulo, Nicola Marescalco de Serzana, Baldoino Salatinello, Servodeo de Vezano, & aliis pluribus testibus ad haec vocatis & rogatis. Ibidem congregatis universis Hominibus Pennae Sancti Johannis, Nobilibus & „ aliis

(*) *supple*: heredem reliquerit &c.

„ aliis in publico Parlamento, more A
„ solito congregato, & universaliter
„ ibidem existentibus, Donnus Wal-
„ terus Lunensis Archidiaconus, Do-
„ mini Papae Capellanus, Anconita-
„ nae Marchiae Rector, vice & no-
„ mine ejusdem Domini Papae & Ro-
„ manae Ecclesiae dixit, proposuit, &
„ petiit, quod Arx, Girone, & Mu-
„ nitio cum iis, quae ad ipsam mu- B
„ nitionem spectant, concederent si-
„ bi, & in ejus corporalem posses-
„ sionem inducerent vice & nomine
„ Romanae Ecclesiae & Domini Pa-
„ pae: quia Dominus Papa volebat
„ Arcem & munitionem ipsam ad
„ manus suas pro Ecclesia Romana
„ retinere, & maxime quum id te-
„ nerentur facere homines supradi- C
„ cti ex debito juramenti, ab eo-
„ rum Syndico vice omnium prae-
„ stiti eo tempore, quo idem Domi-
„ nus Rector eis munus absolutionis
„ impenderat à sententia excommu-
„ nicationis in eos prolata, pro eo
„ quod rebelles exstiterant ipsi Ec-
„ clesiae Romanae, & eidem Domi-
„ no Rectori, & ejus mandatis pa- D
„ rere contemserant, & à bannis &
„ poenis, quibus tenebantur praedi-
„ cta occasione vel alia, eos absol-
„ verat. Et utrum velint praemissa
„ facere sibi responderent, & quili-
„ bet eorum potestatem haberet su-
„ per iis respondere, & dicere velle
„ suum. In qua concione seu Parla-
„ mento Nobilis vir Monalducius Do-
„ mini Paganelli, olim unus ex Do- E
„ minis dicti Castri seu Pennae, pro
„ se & aliis Nobilibus ejus consor-
„ tibus, quondam Dominis dictae
„ munitionis & Castri, ibidem ad-
„ stantibus, surrexit, & inter alia
„ concionando dixit: quod placebat
„ ei & universis Nobilibus suis con-
„ sortibus, quod praemissa munitio
„ & Castrum cum suis pertinentiis
„ de cetero in perpetuum teneretur,
„ haberetur, & custodiretur à Nun-
„ tiis Romanae Ecclesiae, & per i-
„ psam magis quàm per aliquem a-
„ lium Dominum, personam, vel U-
„ niversitatem: supplicando eidem Re-
„ ctori, quod Dominus Papa & ipse
„ erga se & suos consortes miseri-
„ corditer se haberent, & provide-
„ rent eisdem de praemissis. Et in
„ iis suae gratiae se supponunt.
„ In eodem etiam Parlamento sur-
„ rexit Magister Jacobus Munaldi No-
„ tarius, & nomine suo, & omnium
„ Massariorum, seu Popularium Ca-
„ stri & loci praedicti, concionando
„ dixit: quod placebat sibi & uni-
„ versis Massariis & Popularibus &
„ Hominibus ejusdem Castri & lo-
„ ci, quod dicta munitio, Castrum,
„ & locus esset perpetuo Romanae
„ Ecclesiae, & pro ipsa custodire-
„ tur, possideretur, & haberetur.
„ Et quod praedictae munitionis, &
„ loci corporalis possessio ab eodem
„ Domino Rectore pro Ecclesia Ro-
„ mana apprehenderetur & teneretur.
„ Concedendo & transferendo in eum-
„ dem Dominum Rectorem pro Ec-
„ clesia Romana omne jus & actio-
„ nem, quam & quod ipse, & Mas-
„ sarii, & Homines praedicti loci
„ haberent, vel habere possint in Ca-
„ stro & munitione praedicta. Post-
„ modum proposito ab eodem Recto-
„ re utrum placerent omnibus de con-
„ cione & Parlamento ea, quae pro-
„ posita erant, responsa & concessa per
„ praedictos Monalducium & Magi-
„ strum Jacobum, an vellet aliquis eo-
„ rum contradicere, omnibus de Par-
„ lamento, nemine contradicente, pla-
„ cuerunt praedicta, & ea approba-
„ verunt, & promiserunt, se in ser-
„ vitio, devotione & fidelitate Ro-

A „ manae Ecclesiae pro se & suis heredibus perpetuò permansuros, & daturos in posterum operam & studium bona fide pro posse, quod dicta munitio & locus ad honorem & utilitatem Romanae Ecclesiae perpetuò teneretur, & custodiatur; & volentibus contrafacere se pro viribus opponent, & contrarii erunt. In qua munitione, Podio, B & Castro tam per dictos concionatores, quàm per approbationem & confirmationem omnium de concione praedicta, data est communi consensu omnium libera licentia & potestas praedicto Domino Rectori, recipienti vice & nomine Romanae Ecclesiae & Domini Papae, C aedificandi & construendi munitiones seu fortilitias, custodes in eodem loco apponendi, & omnia facere de ipso loco, quae placuerint Romanae Ecclesiae & Domino Papae, & suis successoribus in perpetuum. Contra quae vel aliquod praedictorum promiserunt & convenerunt solemni stipulatione eidem D Domino Rectori contra non facere vel venire. E converso praedictus Dominus Rector vice & nomine Romanae Ecclesiae convenit & promisit, praedictam munitionem, fortilitium, & Castrum ad manus, demanium, & Cameram Romanae Ecclesiae semper retinere & custodire pro ipsa Ecclesia, & facere custodiri ad utilitatem & honorem Romanae Ecclesiae, & pro conservatione & securitate & defensione & utilitate personarum & rerum olim Dominorum & Hominum omnium dicti Loci & eorum heredum. Et ipsam munitionem & Castrum non submittere, dare, alienare, vel concedere alicui alteri personae vel Universitati aut Loco, sed semper ad manus Romanae Ecclesiae retinere, conservare, & custodire, ut dictum est: concedendo eisdem Hominibus, quod de cetero possint Communantiam constituere, & constitutam inter eos retinere, & quod de cetero in Communantia sint & perseverent, & habeant jus & approbatas consuetudines, quas habent communiter aliae Communantiae, quae sunt in Anconitana Marchia.

„ Actum in Ecclesia Sancti Johannis dicti loci Firmanae Dioecesis.

„ Ego *Johannes de Brixia*, *sacri Palatii Notarius*, iis omnibus interfui, & rogatus scripsi & publicavi.

„ Et ego *Berlinus Vicentinus*, *Imperiali auctoritate Notarius*, omnibus supradictis interfui, & in testimonium hujus rei rogatus me subscripsi, & hanc scripturam publicavi.

Argumento huic finem faciant Regulae Seculo Christi XIII. praescriptae à Romano Pontifice Notariis Cancellariae suae, Bullarum Pontificiarum Scriptoribus. Eas etiam mihi suppeditavit toties laudatus Codex MStus Cencii Camerarii.

Insti-

Institutio Cancellariae Romanae super petitionibus dandis & recipiendis, circiter Annum 1220.

IN nomine Dei aeterni & Salvatoris Jesu Christi. Amen. Nullus omnino Notarius petitiones recipiat, nisi quae fuerint in communi datâ receptae, vel quas Dominus Papa tradiderit, aut aliquis Cardinalium: Capellanus quoque vel Camerarius (sed neuter sine mandato Domini Papae) ita ut quum Notarius regerit illas, dicat, quis eas sibi recipiendas mandavit.

Item nullus Notarius, Bullator, Breviator, aut Scriptor petitiones aliquas promovendas assumat, nisi proprias, aut consanguineorum suorum, vel specialium amicorum; quas tamen non alii quàm Domino Papae offerat admittendas: sed officio suo sit unusquisque contentus. Quicumque verò praedictorum deprehensus fuerit contra fecisse, officii sui amissionem incurrat.

Nullus petitiones sublimium personarum, ut Regum, Ducum, Marchionum, Comitum, vel Baronum, Achiepiscoporum, Episcoporum, Abbatum, Decanorum, Archidiaconorum, aut hujusmodi personarum, quae proprium consueverunt habere sigillum, exibeat in datâ communi, nisi Literas eorum propter hoc sigillatas ostendat. Caveat tamen sibi, ne proferat falsas Literas: quia deprehensus poenam falsarii non evadet. Petitiones autem humilium & maxime miserabilium personarum, libere porrigat & licenter, dummodo multitudinem effraenatam evitet. Omnes tamen petitiones, quas promovendas suscepit, simul & semel exhibeat scriptas in una charta, vel etiam in diversis consutis, ut unus Notarius semper habeat omnes petitiones ejusdem.

A Repudiatas autem non praesumat ulterius promovere, nisi apud Dominum Papam, primo & secundo & tertio supplicando, possit gratiam invenire.

Item nemo per alium petitiones offerat vel procuret, nec quisquam petitiones alterius offerendas vel promovendas assumat. Sed quilibet hoc faciat per se ipsum, nisi fortè sit sublimis persona, B quae per certum & idoneum Nuntium id decenter & honeste procuret. Liberum tamen sit cuilibet, proprium, si necesse fuerit, intercessorem habere, maxime Cardinalem. Quum autem notas correctas acceperit, sine dilatione faciat eas scribi, & scriptas bullari: & postquam bullatas acceperit, non faciat longam moram, sed expeditus ad propria revertatur. Quicumque C verò praesumserit contra venire, careat non solùm impetratis, verùm etiam impetrandis, & aliàs secundùm arbitrium Summi Pontificis puniatur.

Ne quis autem ex ignorantia occasionem accipiat in peccatis, semper in communi receptâ legatur hoc Scriptum, & sint praesentes Notarii, Scriptores, & Bullatores, ut ad deprehendendam fraudem D diligenter notent personas, & deprehensas in fraude detegant & ostendant, si prorium volunt periculum evitare.

Ad haec si pro justitia, vel spirituali negotio promovendis fiat pactio vel certa promissio, dans & recipiens ab officio & beneficio suspendatur, si Clericus fuerit, & offerens insuper careat impetratis: Laicus verò excommunicetur, & E de Curia Literis impetratis privatus nihilominus repellatur.

DE HOMINIBUS LIBERIS, ET ARIMANNIS.

DISSERTATIO TERTIADECIMA.

DISSERTATIO
TERTIADECIMA.

Uplex olim, & praecipue apud Hebraeos, Romanos, & Graecos, fuit hominum conditio, nempe *Liberorum*, atque *Servorum*; eaque celebratissima fuit, & nunc etiam cuicumque in antiquorum Libris aliquantisper versato notissima. Tritum hoc argumentum insalutatum profectò dimisissem, nisi mecum ipse recogitassem, ideo enixius à multis aliqua heic à me peti, quod ipsorum *Servorum* usus per Italiam, immo per omnem fere Europam, paene exoleverit atque defecerit, ita ut non pauci nomen quidem illorum familiare apud veteres norint, rem autem minime teneant. Praeterea ad barbaricorum temporum mores, quos illustrandos aliqua ex parte suscepi, pertinere nemo non intelligat duplicis hujus conditionis levem saltem notitiam, quum non minus apud Gothos, Langobardos, Francos, & Germanos, quàm antea apud Romanos, frequentissimi fuerint *Servi*, & quid foret, quidve ferreis quoque Seculis ageret id hominum genus, perspectum habere, istius etiam eruditionis amatoribus conducat. Itaque *Liberi homines* ii olim erant, qui nulli Domino, praeterquam Regi, ex institutione gentium, obnoxii subjective erant: nam quod filii sub patria potestate forent, feminae verò *in mundio*, sive sub potestate viri alicujus, aut sacri Palatii, nihil propterea Libertatis nativae iis deperibat. Quale discrimen Langobardi ac Franci veteres agnoverint inter *Nobiles*, & *Plebem*, nondum animadverti; nam appellatio ista longè serius enata est. Quod tamen à vero minime abhorrere mihi videtur, olim quicumque Liber nascebatur, Nobilitatis etiam particeps quodammodò censebatur. Potentia & opes erant illae revera, quae unum supra alterum efferebant; publica quoque Munera Nobilitatem, uti & nostris temporibus, augebant. Liberorum autem hominum coetus in duo genera dividebatur, videlicet *Ingenuorum*, qui à nativitate Liberi fuere, & *Libertorum*, quibus post Servitutem Libertas à Domino concedebatur. Primi ordinis homines quamdam Nobilitatis praerogativam praeferebant; secus verò secundi, nisi quod procedente tempore eorum nepotes, sublatâ tandem Servitutis memoriâ, inter Nobiles locum sibi conquirere potuerunt, quamquam Theganus de Gestis Ludovici Pii Cap. 44. scripserit: *Fecit te Liberum non Nobilem: quod impossibile est post Libertatem*. Sed haec dicta sunt de Ebone Remensi Episcopo, qui Liber factus, non natus, generis Nobilitatem sibi tribuere nequibat. Hoc tamen decus Li-

bertorum

bertorum posteris minime negatum puto. In Concilio Aquisgranensi Anni DCCCXVI. Cap. 119. improbatur consuetudo deligendi tantùm *Servos* ad sacrum ministerium, atque edicitur, ut *nullus Prælatorum, seclusis Nobilibus, viles tantùm in sua Congregatione admittat personas*. En ut *Nobiles* opponantur *Servis*; ac propterea qui Liberi & Ingenui erant, Nobiles quodammodo reputati videntur. Fuere tamen Populi, apud quos triplex hominum ordo fuit. Haec de Saxonibus habet Nithardus Lib. 4. *Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus divisa consistit. Sunt enim inter illos Edelengi, sunt qui Frilingi, sunt qui Lassi illorum Linguâ dicuntur. Latinâ verò Linguâ hoc sunt Nobiles, Ingenui, & Serviles*. Sententia fuit Camilli Peregrinii viri doctissimi in Praefat. ad Hist. Anonymi Salernitani pag. 284. Tomi II. Rer. Italicar. *Langobardum* in Italia neminem fuisse, qui *Nobilis* non esset. *Vir Langobardus*, inquit ille, *ideoque Nobilis*. Quam opinionem his verbis confirmare pergit: *Langobardi omnes sordidis ab artibus semper abstinuere, dum rebus potiti sunt prosperis, ac primaevâ in dignitate permansere; nullusque in tota gente habebatur, qui Sublimis & Illustris, hoc est Patritius, non censeretur*. In eamdem sententiam concessit & Cosmus de Arena in Serie Ducum Tusciae pag. 24. Verùm haec intentius perpendens, vereor ut solidis fundamentis hujusmodi sententia nitatur. Quis enim certum fecit Peregrinium; nullam sordidam Artem à Langobardis electam fuisse? Erant *Ancillae* Langobardae, uti ex Lege 194. Rotharis deduxisse me puto in Notis ad eamdem Legem. Cur non & *Servi* fuerint ex eadem gente? Hos certe è Nobilium coetu exclu-

A sos, immo vilis & abjectae conditionis fuisse novimus. Quare tutius fuerit opinari, inter ipsos Langobardos triplici illi hominum ordini locum fuisse, scilicet *Nobilibus Liberis*, sive *Ingenuis*, & *Servis*. Et ex ipsis Ingenuis, uti infra ac alibi ostendam, multi paupertate torquebantur, ac terris excolendis operam dabant. Prae-
B terea audi Paullum Diaconum de Gest. Langobardor. Lib. 5. Cap. 36. *Brexiana Civitas magnam semper Nobilium Langobardorum multitudinem habuit*. Si Langobardus quisque Nobilium albo inscriptus fuit, nihil erat, cur Paullus addidisset *Nobilium*. Addidit hoc, ut Proceres unos indicaret, quos *Milites* sequens aetas appellavit. Infra
C in Differtat. XVIII. *de Republica* animadvertam, literas olim datas fuisse *Clero, Nobilibus & Plebi Civitatum*. Viden, ut *Plebs* ab Ordine *Nobilium* secernatur, quanquam hanc Plebem, seu Populum Liberi tantùm homines, Servis exclusis, constituerent?

Dixi, *Liberos* homines sui juris fuisse. Si tamen fides eruditissimo
D Du-Cangio ad vocem *Liberi* in Glossario Latino, *Liberi homines sub patrocinio alicujus esse debebant, nec omnino sui juris erant*. Hanc in rem adfert ille verba divisionis Imperii Caroli M. Cap. 8. videlicet: *Praecipimus, ut quemlibet Liberum hominem, qui dominum suum contra voluntatem ejus dimiserit, & de uno Regno in a-
E liud profectus fuerit, neque ipse Rex suscipiat, neque hominibus suis consentiat, ut talem hominem recipiant &c. Hoc non solùm de Liberis, sed etiam de Servis fugitivis statuimus observandum, ut nulla discordiis relinquatur occasio*. Me sibi in hujusmodi sententia minime consentientem vir doctissimus habebit. Nihil aliud mihi significare videtur Carolus Magnus, nisi men-

tis

tis suae esse, ut quando Imperium suum in tria Regna partitus fuerat, diviseratque tribus suis Filiis, nulli hominum Liberorum liceat *contra voluntatem Domini sui*, extra Regnum proficisci, atque alibi sedem suam figere: hinc enim discordiae inter Reges suboriri poterant. Ita in Lege 177. Rotharis, *Libero homini* liceat *migrare quò voluerit*, attamen *intra dominium Regni nostri*. Neque cum isto Cap. 8. miscendum Caput decimum, ubi legitur: *Unusquisque Liber homo post mortem Domini sui licentiam habeat se commendandi inter* (*sive* intra) *haec tria Regna ad quemcumque voluerit. Similiter & ille, qui nondum alicui commendatus est*. Idem etiam habetur Cap. 9. divisionis Imperii factae à Ludovico Pio apud Baluzium Tom. I. pag. 576. Capitularium. At minime ex his inferendum, omnes olim Liberos homines Vassallos fuisse, & non sui juris; sed id tantùm de iis dicendum, qui famulitio alicujus se se sponte tradentes, fidem suam Seniori alicui obligabant. Et sane qui *Commendati* in antiquis Chartis appellantur, ii plerumque intelligendi Liberi homines, qui aliquem sibi in *Patronum* sive *Seniorem* acceperant, atque illius se se patrocinio commendarant, eorum nempe Vassalli & fideles effecti: qui & ipsi propterea non desinebant esse Nobiles homines, ac Libertatis praerogativâ frui. Saepe etiam *Arimanni* sive *Herimanni* in veterum Chartis occurrunt. Quodnam hominum genus hi fuerint, si quisquam percontetur, Bignonium audiat in Notis ad Marculfi Formulas Lib. 2. Cap. 18., ubi cum Francisco Pithoeo pro *Arma* legendum censet *Arimania*, haec scribentem: *Arimania ergo heic pro Familia usurpatur. Sane eo nomine Servorum, seu Colonorum speciem significari manifestum est multis ex Instrumentis*. Quod *Arimannia* pro *Familia* interdum usurpata fuerit, consentio & ego. Verùm *Arimannos* fuisse *Servos*, seu *Colonos*, hoc pernego; manifestumque brevi erit, virum doctissimum heic à scopo aberrasse, neque Instrumenta ab eo producta quidquam conferre ad ejusmodi opinionem statuendam. Itaque ajo, Liberis hominibus accensendos esse *Arimannos*: eoque nomine donatos fuisse Ingenuos, quos Gallia vocabulo alio *Francos*, appellare consuevit. Num verò Liberi quique *Arimanni* fuerint nuncupati, an ii tantùm, qui rusticum praedium excolebant, aut Beneficia à Principe receperant: id quidem investigandum nunc sumo, sed in re adhuc mihi obscura nihil decernere audebo.

Sunt qui a Graeco Ἄρης nomen hoc deducunt, quasi significet *Martialem* sive *militarem* virum. Sed hanc Etymologiam inter nugas referendam, mecum quisque fatebitur, quum constet, veteres Germanos, apud quos haec vox nata, nullam Graecis literis operam dedisse. Eccardo in Notis ad Leg. Salic. *Herimanni* dicuntur *Herbmenner, qui bona hereditaria possident, domini minores*. Johannes Gerardus Vossius Lib. 2. Cap. 2. de Vitiis Sermonis deducit hanc vocem à Saxonico *Heer & Mann*, quasi significet Virum *clientem Domini*, hoc est obnoxium domino, ob praedium ab eo acceptum titulo beneficii. Aventinus verò & Goldastus originem ejus derivant ab *Here* & *Mann* Germanicis vocibus, ut sit *Vir exercituum*, *Homo militaris*. Nulla istarum interpretationum à vero abhorret, idque ex Arimannorum conditione infra palam fiet. Sed quando hariolari heic aliis licuit, liceat & mihi. Itaque

taque peto, cur non & ab *Ebre* & *Mann* deduci vox ista possit? Est autem *Ebre* Teutonicis *Honor*, ita ut eo nomine donentur Homines Liberi, Honorati, illustres, sive non vilis conditionis. Certum quippe est, eos Liberorum hominum albo fuisse inscriptos, neque censendos abjectae fortunae, ut quidam suspicati sunt, qui eos paene in infimam Servorum sortem conjecere. Liberi, inquam, fuere, immo quodam Nobilitatis gradu ornati, Militiae quoque addicti, & denique ex iis non pauci aut Regis, aut alterius Senioris Vassalli; quoties ab eo in beneficium fundum quempiam accipiebant. In Lege II. Rachisii Langobardorum Regis, part. II. Tomi I. pag. 86. Rer. Italicar. cautum est, ne *cujuscumque servus Arimannam ducat uxorem*. Antea Rotharis in Lege 222. idem statuerat, postremo supplicio talia audentibus proposito. *Si Servus* (inquit) *Liberam mulierem, aut puellam ausus fuerit sibi conjugio sociare, animae suae incurrat periculum*. Rigorem hujus Legis temperavit Liutprandus Lege 6. Lib. 4. Attamen aspere habebatur, quicumque Servus tale facinus audebat. Ex his ergo habemus, *Arimannas* Liberas fuisse feminas; quam in rem etiam legenda sunt Ludovici Pii Augusti verba in Diplomate concesso Monasterio Veronensi Sancti Zenonis apud Ughellium in Catalog. Episcopor. Veronensium. *Etiam*, inquit ille, *placuit nostrae serenitati de Famulis ejusdem Monasterii definitiones facere, videlicet feminis Liberis, quas Itali Herimannas vocant, quae se famulis ipsius Ecclesiae & Monasterii copulaverint &c. secundùm praedecessorum statuta Imperatorum, & per hujus nostri praecepti auctoritatem, supradictum sanctum locum inviolabiliter possideat*. Nempe constituerat Liutprandus, feminam Liberam nubentem Servo, dum ejus consanguinei intra annum de crimine hoc vindictam nullam sumerent, fieri *Ancillam Palatii*. Heic autem decernitur, mulieres Liberas nubentes Servis Monasterii Veronensis futuras esse ejusdem Monasterii Ancillas. Vide Legem 75. Lotharii I. Apud Campium Tom. I. Histor. Eccles. Placentin. pag. 457. Ludovicus II. Augustus Sofredo Episcopo largitur *Gisebergam nativitate Liberam, sed pro conjunctione, qua se Isembaldo Servo nostro conjunxit, ad partem nostram legaliter & per judicium publicum post acquisitam*: idest Palatio, seu Regi sub servili conditione adjudicatam. Sunt & alia ejusmodi Privilegii exempla apud Ughellium in Archiepiscop. Beneventan. Tom. 8. Italiae sacrae. Ludovicus etiam Pius Augustus (uti constat ex Chronico Farfensi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 365.) Anno DCCCXV. Farfensibus Monachis indulsit, *ut quidquid ex copulatione Servorum ipsius Monasterii cum Liberis feminis secundùm Legem Langobardorum ad publicum* (hoc est, ad Regem) *contingere poterat*, ad ipsos Monachos spectaret. Infra pag. 379. Augustus idem in altero Praecepto constituit, *de Arimannis feminis, quas sibi pertinentes* (idest Servi) *huic Monasterio in conjugio sociaverint, ut post transactum annuale spatium, secundùm Edicti tenorem* (idest secundùm Leges Langobardicas) *sic eos easque Monachi possideant, sibique proprio nomine vindicent, atque defendant*. En ergo quae *Liberae feminae* in uno loco appellantur, in altero *Arimannae*, sive *Herimannae* dicuntur. In Caroli quoque Crassi Diplomate, ab Ughellio in Episcop. Veronensib. edito, & castigatius

gatius ex Arretinae Ecclesiae exemplari in Dissertat. XV. *de Manumission.* infra mihi edendo, *Liberi Herimanni* memorantur. Attamen ut luculentius Arimannorum Libertas & fortuna appareat, juvat ad hoc argumentum adferre Chartam nondum editam duplicis Placiti Mediolanensis, quam ego olim exscribebam ex vetustissimâ, sed perquam attritâ ac lacerâ pergamenâ, adservatâ in insigni Coenobio Monachorum Cisterciensium S. Ambrosii Mediolani.

In Placito Mediolanensi coram Sigefredo Comite Palatii quidam habitatores Curtis Palatioli contendunt, se liberos & non servos homines esse, & sententiam obtinent contra Advocatum Comitis Mediolanensis Anno 901.

D*Um in Dei nomine, Civitate Mediolani, Curte Ducati, in Laubia...... in judicio residerent Sigefredus Comes Palatii & Comes Comitatus Mediolanensis, singulas deliberandas intentiones, residentibus cum eo Rogerius Vicecomitis ipsius Civitatis, Ragifredus, Walpertus...... deramus, & Grimoaldus, Judices Domni Imperatoris...... Lupus & Giselbertus Judices Mediolani, Risfredus filius Petri...... Ebertardus, Andreas, Agembertus, & Radaldus Notarius, & reliqui plures. Ibique eorum praesentia veniens Hildesfredus, Liutifredus, & Bonifredus germanis, Ursus quondam filius quondam Angelberti, Bonipertus filius quondam Angesfriti, & Lupus filius quondam Petri, habitantes Vico Rainerii..... Vassallo eidem Comiti Palatii, que Curtis illa in Palatiolo habere videtur; seu Ambrosius habitator infra eadem Civitate Mediolani, filius quondam Norteverti, qui & Norcelio vocabatur, Advocato publico Comitati ipsius nominative, & Aderardus de Curte Palatiolo, que Curtis pertinere videtur ejusdem Comitati, intentionem habentes......* „ Hildefredus, Bonifredus, Ursus, Bonipertus.... in judicio mallaverunt nos isti Waningus & Ambrosius Advocatus, quod de nostris personis...... & debemus Comitati istius Mediolani, eo quod nos & genitores, seu parentibus nostris tam per caput personae nostrae, quàm & pro rebus, quas ad nostram tenemus proprietatem...... ad ipsa Curte Palatiolo operas fecissemus per omni ebdomada......... Et nos eis dedimus responsum, quod non Aldii de nostris personis esse deberemus, nisi....... homines Arimanni, & nostram proprietatem in nostram partem habere deberemus; & de Liberis parentibus essemus nati, & jam ante hos dies in judicio de nostris personis..... fecissemus da parte istius Comitati Mediolani a Curtis Palatiolo, & finem exinde cum Advocato ipsius Comitati & Curtis fecissemus, & talem haberemus nos idem Liberi homines. Et dum isti Waningus & Ambrosius perseverarent, nullo modo esse concredimus; inde finem habemus: sed veraciter Aldii Comitati istius & Curtis Palatiolo esse deberent: Tunc per judicium judicum dedimus wadia isti.... Advocatori notitia ipsa ad Placitum adducendum. Et ipse nobis dedit wadia. Unde hodie hic vestri presentia inter nos placitum consti-

„ tutum, ipsa ostendendo notitia, &
„ legitimam faciendo finem. Et ecce
„ pre manibus...... de quibus supe-
„ rius ad placitum adducendum wa-
„ dia dedimus. *Ad hec responderunt ipsis Waningus & Ambrosius Advocatus:* „ Vere, sicut vos Hildefredus,
„ Luvesredus, Bonifredus, Ursus,
„ Bonipertus, & Lupus dixistis, ita
„ vos mallavimus, & inter nos a-
„ ctum est, & taliter mihi Ambro-
„ sii Advocatori ad notitia Liberi
„ homines ad placitum adducendum
„ wadia dedistis, ut asseruistis......
„ quando wadiam dedi de placito.
„ Et hodie exinde inter nos hic ju-
„ dicio placitum missum est, ipsam
„ ostendentem notitiam & legitimam
„ recipiendum finem. Querimus, ut
„ notitiam, de qua ut supra pre ma-
„ nibus...... dixisti mihi Ambrosii
„ Advocatori ad placitum adducen-
„ dum wadiam dedistis, ostend......
Tunc ostenderunt ipsis Liutefredus, Bonifredus, Ursus, Bonipertus, & Lupus notitiam, que ut supra pre manibus habere dixerunt, que relecta continebatur in ea ita.

Dum in Dei nomine, Curte Mediolanensi...... in Laubia ejusdem Curtis in judicio residerent Sigefredus Comes singulorum hominum justitias faciendas ac deliberandas, residentibus cum eo Rotgerius Vicecomitis ipsius Curtis, Ragifredus, Protasius, qui & Ato, Arimundus, Rofredus, Hilderandus, Teusprandus, & Apollinaris Judices Domni Regis....... Benedictus, Upaldus, Lupus, & Grimoaldus Judices Mediolani, Wa...... Ariprandus, & Benedictus de Blassonno, & Petrus de Gratis, & Risfredus filius ejus, Ambrosius filius quondam Adoni, Petrus, & Traso germanis filii quondam Apollinaris Notariis &c. Ibique eorum venerunt presentia Ursus filius quondam Angilberti, Bonipertus filius quondam Angefredi, Hildefredus, Luvefredus &c. habitantes Vico Cusiaco &c. de Curte Palatiolo, que pertinere videtur ipsi Comitati, intentionem habentes. Dicebant ipsi Ursus, Bonipertus, Hildefredus, necnon Adelgisus Notarius Civitatis ipsius Mediolani, & Advocatus publico Comitatu ipsius nominative. „ Dudum in ju-
„ dicio mallavit Adelgisus Advoca-
„ tus, quod nos de nostris personis
„ Aldii esse deberemus Curte Pala-
„ tiolo, que pertinere videtur de Co-
„ mitatu isto Mediolani, eo quod
„ nos & parentibus nostris condicio-
„ naliter tam pro persona nostra &
„ rebus, quas habemus & detinemus,
„ annue ad ipsa Curte operas fecis-
„ semus per omnes ebdomatas. Et
„ nos ei dedimus responsum, quod
„ de nostris personis non Aldii, sed
„ Liberi homines esse deberemus;
„ & parentibus nostris Liberi homi-
„ nes fuissent; & nos in eadem Li-
„ bertate de Libero patre & Libera
„ matre nati essemus, & condicio-
„ naliter ad ipsam Curtem Palatio-
„ lo, nec parti Comiti Mediolanensi
„ nunquam fecissemus; nisi tantum
„ habemus in loco & fundo Blesta-
„ tio aliquantam terram de parenti-
„ bus nostris. Et nos ad ipsam Cur-
„ tem Palatiolo operas fecissemus pro
„ ebdomada una ad manus: & sunt
„ rebus ipsis de sediminibus perticas
„ jug. II. de vineis aras, in qua ex-
„ tant jug. legitim. III. de pratis,
„ similique jug. III. & de campis
„ jug. XI. seu de silvis jug. XIII. &c.
„ Nos nec parentibus nostris condi-
„ cionaliter numquam ad ipsam Cur-
„ tem operas fecissent, neque pro re-
„ liquis rebus proprietatis nostris. Et
„ cum iste Adelgisus Advocatus per-
„ severaret, nos pro Aldiones ad ip-
„ sam Curtem operas per personis
„ & pro-

„ & proprietatis nostris, & parentibus nostris fecissemus, & nos interrogati ad ipsi....... si nostram approbare potuissemus Libertate. „ Et nos manifesti fuimus pro nostra paupertate Libertatem nostram minime aprobare poteremus. Tunc per Judicum judicium dedit nobis wadiam iste Adelgisus Advocatus per testes, aut inquisitionem probandam, qualiter nos Aldii esse deberemus Curtis ejusdem Palatiolo, & pro personis nostris & rebus, quas aberemus, operas condicionaliter nos & parentibus nostris ad ipsam Curtem fecissemus. „ Et nos ei dedimus wadiam de placitum. Et hodie exinde inter nos hic in judicio placitum constitutum est probationem faciendum, & legitimam faciendum finem, querimus per inquisitionem aut testes nobis aprobati, sicut ut superius wadiam dedit. *Ad hec respondit ipse Adelgisus Advocatus:* „ Verè, sicut vos Ursus, Bonipertus &c. dixistis, ita nos mallavimus, & inter nos actum est, & taliter vobis per testes aut inquisitionem probandum, wadiam dedisti, sicut asseruisti. Et vos mihi wadiam dedistis de placitum. Et hodie exinde inter nos Placitum missum est hic in judicio testes vel inquisitionem ipsa dandum, & legitima percipiendam finem. Ecce hic sunt Nobiles & Credentes homines circa manentes loci ipsius, per quos credo, si eos inquiritis istorum hominibus ad probandum, sicut wadiam dedi, & denominatis fuissent homines ipsi ad ipso Adelgisi Advocato.

Id sunt, Podo de Sateriano, Sigifredus, Gausari, & Petrus Scavino de Pollianno &c. Tunc Advocantes eos Auditores ipsi, & adjurati in fide & veri- A *tate, quando debeant sacramentum Domni Regis promissum & factum habeant, ut quid inde scirent, certa dicerent veritatem. In primis suprascripto Podo inquisitus dixit:* Scio, isti Ursus, Bonipertus, Hildefredus &c. de bonis parentibus nati. Tantum habent aliquantis Casis & rebus in Blestatio: unde faciebant operas ad Curtem Palatiolo. B Nam de eorum personis numquam operas condicionaliter fecerunt & alia suorum proprietate in suorum jure & Libertate abente. *Predictus Sigifredus, Gausari &c. inquisiti homines similiter dixerunt. Suprascriptus Petrus Scavino dixit, quod de eorum pertinentia nihil sciret &c. Interrogatus est ipse Adelgisus Advocatus, si aberet amplius* C *homines per inquisitionem aut testem aut ullam firmitatem, per quam ipsorum Ursoni, Boniperti, Hildefredi &c. de suorum Libertate inobviare, aut eos in Servicium & Aldiaricia Curtis Palatiolo replicare possit. Qui ipse Adelgisus Advocatus manifeste dixit & professus est, quod multum ex hac causa inquisisset, nullo homine inquisitionem nec* D *testem, nullamque firmitate invenire potuisset. nec haberet &c. Similique & ipse Sigifredus Comes manifestavit, sicut ipse Adelgiso Advocatus. Cum ipsi Adelgisus, & jam dictus Comes taliter manifesti & professi fuissent &c. paruit supradictis Auditoribus, & recte & judicaverunt, ut juxta eorum intentionem & professionem, seu manifestationem eorum* E *Adelgisi Advocato & Sigifredi Comitis, & ut supradicti denominati homines, ut supra per inquisitionem testificaverant ipsius Bonipertus, Hildefredus, Luvefredus, Bonifredus, Hisembertus Presbiter &c. de suorum personis liberi esse permanere deberent tantum illis casis & rebus de Blestatio, quod ipsi, ut supra manifestati fuerunt, operas fecissent, quod sunt pernominative*

per

per mensura juges XX. & pertic. jug. II. pars ipsius Curtis habere deberent, & ipsi a parte Curtis Palatiolo reddeerent, investire deberent, sicut ibi presenti per fuste, quod suorum tenebant manibus, ei de manu Adelgisi Advocatori predictis Casis & rebus in Blestatio a parte ejusdem Curtis; & investiverunt. Et finita est causa. Unde qualiter acta & deliberata est causa, presentem notitiam pro securitate eorum Ursoni, Boniperti &c.

Ego Adelgisus Notarius scripsi & interfui, Anno Domni Regni Berengarii Regis Tertiodedecimo, Mense Madio, Indictione III. (idest Anno Ch. 900.)

Signum manibus suprascripti Sigifredi Comitis, qui ut supra interfuit.

Rotgerius Vicecomes interfui.

Teusprandus Judex Domni Regis interfui; &c.

Notitia ipsa ab ordine relecta interrogaverunt predicti Auditores eosdem Waningum & Ambrosium Advocatus, qui contra ipsam notitiam dicere volerent, si se concrederent bona & verax esse, aut si aliquid contra eosdem denominatos homines, qualiter in eadem legitur notitia de eorum personis seu Casis & rebus, quibus ipsi ad suorum videtur tenere proprietatem, aliquid dicere volerent, aut de eorum Libertate inobviare, an non. Qui ipsi Waningus & Ambrosius Advocatus manifeste dixerunt & professi sunt, quod contra notitiam ipsam nihil dicere volerent, eo quod bona & verax esse, & nihil de eorum nominati homines, qualiter in eadem legitur notitia, personis de eorum Libertate, & de casis & rebus, quibus ad suorum tenere videtur proprietate, contradicere volerent, quia nec legibus possunt, eo quod inventum haberent, & juxta eadem notitia, quam ut supra ostensum est, legibus de suarum personis Liberi esse deberent, & suorum proprietatem in eorum potestatem A *& libertatem haberent, & parti Comitati ipsius Mediolanensis, neque jam dicte Curtis Palatiolo nihil pertinere, nisi tantum illis Casis & rebus in Blestatio &c. His peractis & manifestatione, ut supra legitur &c. & judicaverunt &c. Hildefredus, Bonifredus, Ursus &c. de suorum personis Liberi esse & permanere deberent &c. Et finita est causa.*

B *Ego Adelgisus Notarius ex jussione predicti Comiti Palatii, & amonitione suprascriptorum Judicum scripsi & interfui, Anno Imperii Domni Ludobici Imperatoris..... Mense Septembris, Indictione V.*

Signum manibus suprascripti Sigifredi Comitis Palatii, qui ut supra interfuit.

Rotgerio Vicecomes interfuit, &c.

C Ut legenti constare potest, contendebat Advocatus Comitis Mediolanensis, eos viros *Aldiones* esse, sibique obnoxios. Erit autem mihi infra in Dissertat. XV. *de Manumission.* peculiaris sermo de *Aldionibus*. Ii contra, se *Arimannos* & *Liberos* non solùm voce profitebantur, sed & rationibus ac testibus adhibitis ostendebant. D Ajunt ergo illi, *parentes suos Liberos homines fuisse, seque in eadem Libertate de Libero patre & de Libera matre natos*, sibique esse aliquantum terrae a parentibus suis hereditario jure acceptam. Testes enim adducti fidem faciebant, ejusmodi homines *possidere Casas & res ad proprietatem suam*, & praeterea aliquantas Casas E & res in *Blestatio*, *pertinentes ad Curtem Palatiolo*, *unde faciebant operas ad eam Curtem*. Ceterum de eorum *personis Liberos* semper, & nulli umquam obnoxios fuisse: uti neque ob fundos ad se paterno jure spectantes alicui *fecisse operas conditionaliter*, hoc est tanquam Servos aut Aldios, sed *eos tantùm debere operas ad Curtem Palatiolo* ob fundos ad eamdem Curtem

spectan-

spectantes, quae Curtis in jure Comitis Mediolanensis erat. Itaque pro eorum Libertate sententia lata à Judicibus fuit. Aperte igitur constare hinc potest, quale hominum genus *Arimanni* olim forent, nempe homines à nativitate Liberi sive ingenui, quibus erat aliquid Allodii, aut saltem dabatur excolendus aliquis ager Regis aut Comitis, cum onere faciendi operas quasdam. Quonam verò titulo agri isti tribuerentur, sub nube est. *Arimannos* complures nobiles atque opulentos infra spectabimus. Sed & ex iis fuere non pauci ruri habitantes, & humilis fortunae, alienique agri cultores, ita ut qui heic occurrunt fateantur: *pro nostra paupertate Libertatem nostram minime probare possemus*. Idem ex Lege VI. Rachisii colligitur, ubi *Arimannis* quibusdam erat, *unde componere possent*, aliis verò minime. Ac proinde ex

A

his constare poterit, quid significent verba Conventus Ticinensis Anno DCCCLV. sive DCCCLVI. Tom. 8. Concilior. Labbean. pag. 79. ubi *de Liberis hominibus, qui super alterius res resident, constitutum est, ut secundùm Legem Patroni eorum eos ad Placitum adducant*. Ergo erant Liberi, seu Arimanni pauperes, qui alienas terras excolebant, quales agricolae nostri nunc sunt. Propterea in antiquis

B

Chartis occurrunt *Mansi Serviles*, & *Mansi Ingenuiles*, illi à Servis, isti à Liberis hominibus exculti. Sed hujus veritatis luculentum testem non unum habeo, membranas videlicet autographas, quas vidi in Tabulario insigni Canonicorum Mutinensium. Unam dabo, ex qua patebit, colo-

C

num quemdam Mutinensis Ecclesiae *Liberum* hominem disertis verbis appellari.

Walperti Episcopi Mutinensis Charta, quâ praedium colendum tribuit Johanni libero homini, Anno 869.

IN *nomine Domini nostri Jesu Christi: imperante Domno nostro Ludowicus magnus Imperator Augustus, a Deo coronatus, Anni pietatis Imperii ejus, Deo propicio, hic in Italia Vigesimo sexto, die XXX. de mense Septembrio, Indictione II. Placuit atque convenit inter Donum* Walperto Episcopo *sancte* Ecclesie Motinensis, *ex alia parte inter* Johannem *filio quondam.... bili* Libero homine, *ut in Dei nomine ego qui supra Johannes....... resedere & laborare debeam in terra, vel applute palliaticie, seo res sancte Ecclesie Motine, locis, ubi dicitur Collegaria, quas vobis ad jura Sancti Geminiani de quondam Johannes Presbiter per chartulam abvinet. Et ego qui supra...... ad*

D

laborandum per pagina scripsionis, & censum persolvendum ad meas detenui manus, quod est inter terrola arateria seo & vidata, quàmque & pratina per singulas petiolas cum tegia...... ad rationem facta ad modiorum quinque cum omne juri super se abente, cum finibus & lateribus atque coherencia & adiacentia....... nostr..... resedere &

E

laborare debeas ego qui supra Johannes, vel meis heredibus livellario & massaricio nomine ad laborandum, colendum....... tenendum, canales edificandum, vitis ponendum, pastenandum, propaginandum, & excolendum, fines ad defensandum, & super res &.... edificias faciendum, & in omnibus suprascriptis rebus & Tegia palliaticia melio-

meliorentur & non pejorentur usque advenientibus continuo annis.... isti proxime advenientibus. Et exinde de ipsa suprascripta re, qualiter supra legitur, annue temporibus redditum atque tributum persolvere debeamus...... annos, idest ex omnigena re, grano grosso modio quarto, minuto autem modio quinto, lino manna quinta, vino medietatem.... dare debeam in Domini Natale pullos duos, ovas decem, operas vero per annos facere debeam dies quatuor manualis cum domnica annona...... rebus inter curte & orto faciendum sestaria quatuor, unde non reddamus, & ipso nostro grano vel vino redditum quamque exenia & operas.....studere & triturare, atque evegere facere, dare & consignare debeamus in Motina vobis, qui supra Walperti Episcopo, tuisque successoribus, quàm vel.... cum nostro dispendio sine omnem neclectum vel fraudem. Et pro tempore messis simulque vindemie Misso Domini abere debeamus, & a susceptam........ patroni stare debeamus ad rectam justitiam faciendam. Et si noluerimus, per Potestatem nobis pignerare debeatis sine publica auctoritate.... posuimus, ut si exire, aut minare, aut aliqua superpositam facere, fraudem, aut necleсtum fecerimus, & non permanserimus ambas....... tam nos suprascriptus, quamque successoribus aut heredibus nostris, & probatum fuerit: tunc promittimus cumponere unus alteri, cui culpa inventa fuerit, pena nomine in argento Solidos viginti. Et post pena composita hos libelli convenencie, sicut superius legitur, in sua permaneat firmitate...... constitudo; unde duo libelli conveniencie, pari tinore conscripti sunt.

Acto Motina, die, Regni, & Indictione suprascripta feliciter.

Signum ✠ manus Johannis, qui hoc libello scribere rogavi.

A *Signa ✠ ✠ ✠ manuum Boniverti, & Ramperti, & Erimperti de Sicla.... rogatis exercitales testes.*

...... qualiter superius legitur, per manum Hodelberti Presbiter & Notarius Sanctе Motinensis Ecclesiae complevi & dedi.

Epocha heic adhibita est Regni Italici, non verò Imperii. Propterea post *Imperii ejus* additur *hic in Italia*. B Quibus autem ritibus, quibusve conditionibus olim praedia rusticis excolenda locarentur, animadvertet heic eruditionis antiquae amator. Sed quod potissimum hanc mihi Chartam commendat, illud est quod *Walpertum Episcopum Mutinensem* heic offendimus, ignotum Sillingardo in Catalogo Episcopor. Mutinens. & Ughellio Tom. C 2. Italiae sacrae. Is ergo statuendus post *Hernidum*, uti etiam infra animadvertam in Differtat. *de Legibus*. Neque insalutata dimittenda est *tegia* illa, quo nomine adhuc Mutinenses, aliique Langobardiae populi *foenile* designant. *Tegetem* Tabelliones nostri appellant, sed perperam, quum *Teges* appellaretur olim, quod nos *Stuora* D dicimus. Nostrum *Tegia*, sive *Teggia*, ut hoc obiter adnotem, ex Latina Lingua desumtum apud nos perdurat. *Attegia tegulitia* occurrit in veteri Inscriptione à Grutero producta. Juvenalis autem Satyrâ 14. *Maurorum attegias* commemorat, idest tuguria & mapalia. Nunc *Teggia* nobis est, ubi foenum tantummodo ac E paleae reconduntur, ac per translationem eo nomine donantur casae incultae, ac aranearum concilio dimissae. Ceterum Du-Cangius ad vocem *Tegia* haec habet: *Fides coopertura. Papias MS. & editus*. Aut Glossarii Cangiani editio, qua utor, aut Papiae Grammatici Codices heic vitiati sunt. Scribendum videtur: *Foenì*

cooper-

coopertura. Habet etiam Charta nuper producta *Lino manna quinta*. Nunc *Manella* est in sermone nostro, atque idem est atque *Manipulus* Latinorum. Vetus Interpres Juvenalis *manipulos*, *Mannas foeni interpretatur*. Occurrit in aliis bene multis Locationum Mutinensium vetustissimis Chartis ejusdem *Lini* mentio, quippe illius cultura familiaris tunc erat in istis quoque regionibus. At nunc (quod mirere) nulla est apud nos ejus cura, neque apud finitimos, quum tamen vel in ipsis Mutinensis Populi Statutis, Anno MCCCXXVII. conditis, Lib. 4. Rubricâ 194. decretum fuerit *de seminando quolibet anno unam minam Lini per quemlibet babentem unum par boum seu vacbarum, à Serra de Legorzano inferius*. Nunc in hisce regionibus uni tantùm *Cannabi* seminandae opera datur, fortasse, quod uberior inde fructus percipiatur, aut minus laboris in ea excolenda impendatur. Velim quoque animadvertas in nuper edita Charta, tunc fuisse in usu duplex *Tritici* genus, alterum *grosso*, alterum *minuto*. Retinent adhuc Mutinenses utrumque, eorumque nomen. Parum inter se differunt: sed pluris fit minutum; alterum verò turbam Populi pascit. Ceterum, ut in viam regrediar, multas alias pergamenas Archivum Mutinensis Cathedralis adservat, in quibus si *Liberi* homines conducunt agros, haec ipsorum praerogativa minime reticetur. Ejusmodi est Charta Anni DCCCLXXXVI. quam infra dabo in Differtat. XLI. *de Nominib. & Agnominib.* per quam Leudoinus Episcopus quibusdam *Liveris hominibus massaricio nomine* excolendas tradit nonullas Mutinensis Ecclesiae terras. Ita in aliis Chartis apud Ughellium occurrunt *Massarii & coloni Liberi*. Atque in Charta Coenobii Vulturnensis, scriptâ Anno DCCLXXXII. pag. 364. Part. 2. Tomi I. Rer. Italicar. Tribunus de Carapelle cum filiis suis, *concedimus*, ait, *personas nostras in servitio & defensione de Monasterio Sancti Vincentii &c. salvâ libertate nostrâ*. Ludovicus quoque Pius in Lege Langobard. 62. *de Liberis*, inquit, *hominibus*, *qui proprium non habent*, *sed in terra dominica resident*, *ut propter res alterius in testimonium non recipiantur*. *Illi verò*, *qui proprium habent*, *& tamen in terra dominica resident*, *ut propter hoc in testimonium recipiantur*, *quia proprium habent*. Ita in Lege 66. ejusdem Ludovici statuitur, *de oppressione pauperum Liberorum*, *ut non fiant à potentioribus per aliquod malum ingenium contra justitiam oppressi*. Praeterea qui *Residentes* in quibusdam vetustis Chartis appellantur, quamquam alienos agros colerent, Liberi tamen homines fuere. Spectat ad hoc idem argumentum Charta, quam ex pergamenis Senensibus hausit olim Clariss. Vir Hubertus Benvoglientus, ubi *reditus* & *angariae* statuuntur pro praedio locato. Jam alibi monui, Ughellium Tom. I. Italiae sacrae deceptum fuisse, quum scripsit, *Peredeum* renuntiatum fuisse Anno DCCC. Episcopum Senensem. En ipsum habemus jam Episcopali munere donatum Anno Christi DCCLXXVII. Ita verò se habet Charta illa.

Locatio praedii facta à Peredeo Episcopo Senensi, Anno 777.

IN Dei nomine. Regnante Domno nostro Carulo Rege Francorum & Langubardorum, quo çepit Langubardiam, Anno Regni ejus Tertio, Pridie Idus mensis Magii, Indictione Quintadecima. Manifestum est nobis Tuniperto & Teuperto germanis filiis olim Tunualdi, quia ad resedendum *posuisti nos tu venerabilis* Peredeus *in Dei nomine* Episcope *in Casa Ecclesie vestre Sancti Martini, in loco ubi vocitatur ad Tusum, tali tenore, ut ipsa Casa, ubi quondam Ursulus Massarius habitabit, & omnia res ad eu pertinente, bene laborare & gubernare atque meliorare debeamus; & per singulos tibi & successoribus tuis* reddito & angaria persolvere *debeamus: idest tres urnas Vino, & uno Porco tremessale, & uno Berbice, similiter valente uno tremisse; & omni tempore pro angaria facere debeamus ad Curte vestra in Pastorale de singulas menses duas hebdomadas. Et si......... qualiter superius legitur, a nos vobis non fuerit adimpletum & conservatum, & deb........ alio loco ad habitandum, promittimus nos, qui ita fu......... nos non conservaverit, una cum nostris heredibus componere tibi & successoribus tuis auri Soledos viginti; & presentem Cartulam in sua manere firmitate. Et duas Cartulas prope uno tenore de parte nostra Filippum Subdiaconum scribere rogavimus.*

Actum in loco Pastorale feliciter.

Signum ✠ manus Tuniperti, qui hec Cartulam fieri rogavit.

Signum ✠ manus Teuperti, qui similiter hec Cartula fieri rogavit.

✠ Ego Deusdeu Presbitero in hanc Cartula convenientie me teste subscripsi.

✠ Ego Deusdedit Diaconus in hanc Cartulam convenientie me teste subscripsi.

Signum ✠ manus Petronaci Clerici, filii quondam Audaci, testis.

Signum ✠ manus Causeradi Clerici, filii quondam Fleudiperti, testis.

Signum ✠ manus Rachiprandi Clerici, filii Serbuli, testis.

Ego Filippus Subdiaconus postradita complevi & dedi.

Arimannos quoque militiam facere coactos quum publica res poscebat, certum mihi est. Et id quidem oneri eis fuisse, facile concedam, at simul fuit honorificum: neque enim Servis militare licuit apud Romanos, uti neque apud Langobardos & Francos. In Lege 4. Guidonis Augusti habemus: *Si ex praecepto Imperiali Comes loci ad defensionem patriae suae Herimannos hostiliter properare monuerat*. Sub *Herimannorum* nomine heic designatum opinari quisquam possit quemlibet hominem Liberum: cur enim ad defensionem patriae non quisque idoneus accurrat? Certe nemo sinebatur domi manere, quum necesse erat in exercitum proficisci, nisi pauci, quos ad suum servitium excipere poterant Judex, sive Comes, Sculdasius, & Saltarius, uti habet Liutprandus in Lege 29. Lib. *6*. Qua etiam ex Lege discimus, fuisse praeter Liberos homines, quibus equi & opes erant, etiam *minores homines*, Liberos tamen, ac militare coactos, *qui nec casas, nec terras habent*. Cum his confer Legem 71. Lotharii I. inter Langobardicas, ubi constituitur: *Quicumque Liber homo à Comite suo, aut à Ministris ejus admonitus, ad patriam defensandam ire neglexerit &c. capitali subjaceat sententiae*.

Qui

Qui in Lege Guidonis modò dicebantur *Herimanni*, in hac Lotharii Lege appellantur *Liberi:* omnes autem ad exercitum properare jubentur, ut tandem elucere videatur, unum atque idem fuisse nomen *Liber* homo, & *Herimannus* sive *Arimannus;* neque necesse fuisse, ut quisquam inter Arimannos computaretur, possidere fundos Beneficii titulo ab aliis acceptos: quod nonnulli sunt opinati. Hisce adde Legem XV. Lib. 5. Liutprandi Regis inter Langobardicas de Servis fugacibus. Hos capere, & in vincula conjicere locorum Judices jubentur, simulque eorum fugam & capturam significare ipsorum *Dominis*. *Et si ille Judex neglectum fecerit ad Servum fugientem recolligendum, aut Arimanno suo faciendum mandatum, quod in tali loco homo tuus comprehensus est, componat in Palatio Regis Solidos duodecim*. Nihil aliud est heic *mandatum facere Arimanno*, nisi significare, nuntiare, *far sapere*, Domino Servi fugitivi capturam illius. Si *Arimanni* appellati sunt quicumque Servos habere poterant, ergo nihil aliud Arimanni fuere, nisi Liberi, quia Liberis quibuscumque licebat sibi comparare ac alere Servos. Verùm ad hanc sententiam stabiliendam obstare videtur Charta, quam mihi suppeditavit in vetustissima membrana Archivum Estense, unde nobis aditus etiam praebebitur ad intelligendum, quid olim foret *Arimannia*, in antiquis monumentis interdum memorata.

Examen Testium pro Episcopo Ferrariae in controversia de dominio & districtu Curtis & Plebis Trecentae, & aliis de caussis, inter ipsum Episcopum & Romanum Pontificem vertente coram Sigefredo Nuntio Apostolicae Sedis, Anno 1182.

In nomine eterni Dei. Stephanus de Trisenta juratus dicit: quod recordatur à triginta annis, vidit. Episcopum Ferrarie habere districtum suorum hominum babitantium in Terra de Trisenta, videlicet de adulterio, homicidio, & de aliis omnibus, si commiserunt. Nec vidit aliquem Nuntium vel Comitem Domini Pape accipere bannum de Trisenta, vel debere habere. De Glazano interrogatus dicit, quia partim est Arrimannia, *& partim* Empheteusis. *Pro* Arrimannia debent facere servitium Domini Papae, *sive sit babitator Episcopi, sive alterius;* videlicet quod pro Arrimannia debent recipere Comitem bis in anno, & unaquaque vice dare duos pastos. Et ibi debet tenere Placitum generale tribus diebus. Et si aliquis Arrimannus distulerit venire ad Placitum usque ad horam Tertiam, debet solvere pro banno centum & octo Blancos. *Si habitat super* Arrimanniam, *omnem districtum habet Comes. Si habitat super terram Episcopi, & querimonia fiat de eo, debet facere rationem coram Nuntio Episcopi: & si Nuntius nollet facere rationem, Comes debet distringere eum. Vallis Surrica simili modo est* Arrimannia *&* Empheteusis. *Interrogatus de Porto dicit, quod non vidit aliquem Comitem unquam tenere; nec vidit Ecclesiam de Tricenta, nec aliquam Ecclesiam de Plebatu Trecente facere aliquod receptum alicui Comiti vel Nuntiis Pape in expensis.*

Raimundinus juratus dicit, quod Stephanus. Et addidit, quod fuit Nuntius Comitis per octo annos, nec babuit nisi supradicta.

Johannes Cabalarius juratus dicit idem, quod Stephanus. Et addidit, quod bene per triginta annos & plus. Et addit, quod Comes debet amplare & disbrigare vias. Item omnes isti in concordia dixerunt: De venatione facta in nemore Glazani, Dominus Episcopus debet habere anteriora Cenglarii causâ honoris. Et haec dicimus à tempore nostre recordationis. MCLXXXII. sexto die intrante Mense Januario, Indictione XV.

Albertus juratus dicit; quod vidit Episcopum Ferrarie, omnem districtum & omnem honorem habere in hominibus de Tricenta. Nec vidit, quod praedicti homines distringerentur per Nuntios Domini Pape. Et dicit, quod Comes solitus est tenere Placita generalia bis in anno in loco Tricente expensis Plebatus Tricente. Et si recusat Episcopus facere rationem de suis hominibus, Nuntius Domini Pape compellit eos rationem facere. Et si aliquis Arrimannus *distulerit venire usque ad oram Tertiam, vel recedit sine licentia, componit pro banno centum & octo Blancos Comiti Domini Pape. De aliis questionibus interrogatus respondit, se nihil scire.*

Venatesa juratus dicit idem in omnibus, ut Albertus. Et isti dicunt, se esse juratores Domini Sigifredi.

Joannes de Sabluno juratus dicit, quod vidit à tempore Comitisse Matildis Episcopum Ferrarie habere & tenere & distringere homines suos de Tricenta, de furtis, de adulteriis, & de aliis omnibus, videntibus Nuntiis Domini Pape & non contradicentibus. Nec vidit predictos homines distringi per Nuntios Domini Pape: & semper habitavit in Tricenta. De Portu Tricente dicit, quod Episcopi est. De nemore Glazani dicit, quod nullus audet incidere contra voluntatem Episcopi. Et dicit, quod non vidit Comitem Domini Pape recipi ab Ecclesia Sancti Georgii de Tricenta in expensis ipsius Ecclesie. De facto Masse & Melearie respondit, se nihil scire.

Presbiter Antus Canonicus in Plebe Tricenta juratus dicit idem, quod superior. Et addit à quinquaginta annis. Dicit, quod vidit de Portu Tricenta Episcopum habere & tenere semper ab eodem tempore. Sub eodem Millesimo, octavo die intrante Mense Jenuario, Indictone XV.

Pinzo juratus dicit; quod à tempore quo recordatur, quod dicit esse à quadraginta annis & plus, vidit homines Episcopi Ferrarie in Massa distringi & bandizari per Episcopum Ferrarie in civilibus & in criminalibus per suos Nuntios, videntibus Nuntiis Domini Papae & non contradicentibus. Nec vidit eos bandizari per Nuntios Domini Pape: & quinquaginta anni sunt, quod habitator est in Massa, nec alibi habuit mansionem.

Petrus de Paulo juratus dicit idem, quod Pinzo per vigintiquinque annos. Et addit, quod ipsemet solvit bannum Nuntiis Domini Episcopi. Interrogatus de facto Tricente & Melarie, dicit se nihil scire; de venationibus factis in nemoribus Episcopi dicit, eum habere caput & pedes anteriores.

Ubertus de Caradona juratus dicit, quod vidit Dominum Episcopum bandizare & distringere homines suos de Massa in omnibus malefitiis à tempore, quo recordatur; & recordatur per quadraginta annos: nec vidit eos distringi per Nuntios Domini Pape unquam, videntibus Nuntiis Domini Pape, & non contradicentibus. De Casamentis Sancti Martini dicit, quod fuere intromissa per Cardinalem, cujus nomen ignorat, quem credit fuisse Dominum Ildebrandum, per Crucem, ut audivit. Sed Episcopus semper tenuit, ut credit. Et dicit, illa Casamenta esse Sancti Martini, sicut credit.

dit. Et dicit, quod Dominus Sigifredus habuit octo Solidos Mediolanenses à quodam homine, nomine Petrus Paulus, pro offensa cujusdam vinee, de qua non dederat ei plenam rationem suam, ut audivit, qui habitat in predictis Casamentis. Et dicit, quod Dominus Sigefredus fecit eum jurare dicere ei malas & bonas rationes, quas consuevere habere Nuntii Domini Pape in Massa. Et Otto cepit dicere jura Domini Pape justa & injusta. Et ipse guarentavit, quod dixerat Otto, quedam pro justa ratione, quedam pro injusta.

Turelus de Catalda juratus dicit idem, quod Ubertus, excepto de Casamentis, & de intromissione Cardinalis, & octo Solidis, de quibus nihil scit. Nec guarentavit ea, que dixerat Otto, quia Otto non juraverat, nec videbatur ei, quod bene diceret Otto. Et ambo dixerunt, quod Dominus Papa nihil debebat de jure habere, nisi quod continebatur in Privilegio Gregorii.

Sacco de Cinisélli juratus dicit, quod Dominus Sigifredus fecit eum jurare cum quibusdam aliis dicere bonas & malas rationes, que pertinebant Domino Pape. Et cum dixissent, nihil pertinere ad Dominum Papam, nisi quod continebatur in Privilegio Gregorii, Otto contradixit, & nihil fuit amplius scriptum in mea concordia.

Zeno de Cinisélli juratus dicit, se nescire Dominum Episcopum habere possessionem aliquam in Cinisélli, que pertineat Domino Pape. De facto juramenti idem, quod Saccus.

Azo de Flacanedi juratus dicit idem, ut Ubertus de Caradona, excepto quod non fuit jurator. Et de facto Ottonis nihil scit.

Johannes de Massa juratus dicit, quod vidit per quadraginta annos & ultra, Episcopum Ferrarie distringere homines suos, & banire de Massa ad voluntatem suam. Nec vidit hos homines distringi per Nuntios Domini Pape. De Casamentis Sancti Martini dicit, quod Casamenta sunt Sancti Martini; nec vidit ea teneri nisi per Ecclesiam vel per Episcopum. Sed ea intromisit precepto Cardinalis Ildeprandi. Et secunda vel tertia die Nuntius Episcopi, quando scivit, dissasivit. De facto Cinisélli & Tricenta nihil scit. De facto Melarie dicit, quod vidit Abbatem Sancti Salvatoris habere & tenere Melariam cum omni honore & districtu, & post Abbatem Episcopum similiter.

Dominus Otto juratus dicit idem, ut Johannes de Massa, excepto de Guisa quod non posuit.

Bulgarus juratus dicit, quod vidit Ecclesiam Sancti Salvatoris de Papia habere, & tenere cum omni honore & districtu Terram de Melaria, bannire, placitare. Si aliquando aliquis crimen committebat, aut aliquo modo compellendus erat ad judicium, per Ecclesiam Sancti Salvatoris distringebatur. Et ipse fuit Villicus & Minister ipsius Ecclesie per viginti annos. Et fecit ista supradicta nomine Ecclesie. Et postquam Episcopus Ferrarie acquisivit Terram Melarie ab Ecclesia Sancti Salvatoris, quod est viginti anni & plus, vidit eum tenere & habere & facere omnia supradicta. Nec vidit Dominum Papam vel ejus Nuntium habere aliquod jus in Terra Melarie, sive in districtu, sive in bannis, sive alio modo. Et natus est in Melaria, & ibi semper habitavit & habitat.

Omnes isti predicti viri juraverunt in presencia Domini G. (a) Mantuani Episco-

(a) Hoc est *Garsendonii*, non *Garsiodori*, ut habet Ughellius in Episcop. Mantuanis Tom. I. Italiae Sacrae, primae editionis.

piscopi, *& Domini Al.* (a) *Regini Episcopi dicere veritatem de omnibus racionibus, que pertinent ad beatum Petrum, & ad Ecclesiam Ferrarie, quando requisiti fuerint per predictum Mantuanum Episcopum, & Reginum Episcopum, vel per suos certos Nuncios, videlicet per Petrum Prepositum Reginum, vel per Dominum Agnelum Mantuanum Judicem, in quorum presencia hec acta sunt & lecta in presencia Sigisfredi Subdiaconi Domini Pape, MCLXXXII. septimo intrante Mense Jenuario, Inditione XV.*

Ego Zilibertus sacri Palacii Notarius interfui, audivi, & scripsi ex mandato G. Mantuani Episcopi, & Al. Regini Episcopi, & Petri Prepositi Regini, & Agneli Judicis, Assessorum eorum. Ad cujus rei majorem firmitatem & certitudinem predicti Episcopi has attestationes suis propriis sigillis sigillare fecerunt.

Et ego Dominicus, Christi misericordià Ferrariensis Notarius, videns has autenticas attestationes ex mandato Domini Ga. Mantuani Episcopi, & Al. Regini Episcopi, & Petri Prepositi Regini, & Angnellis Judicis, Assessorum eorum, per manus Ziliberti sacri Palacii Notarii scriptas, nihil addens vel minuens, seriem exarans in exemplum redegi Anno Domini MCLXXXII. Indictione XV. tempore Lucii Pape, & Frederici Imperatoris, Mense Jenuario.

Itaque erant Villae & Castella, quorum agri partim *Arimanniae*, partim *Emphyteusis* titulo ab habitatoribus possidebantur. Uterque titulus possidenti onus aliquod importabat, diversum tamen. *Emphyteutae* censum Domino plerumque quotannis persolvebant, sive in pecunia constitutum, sive in mensura frugum. Nobiliori onere obstringebantur *Arimanni*: nam praeter obligationem militiae, quam supra indicavimus, alia eis injungebantur. Nimirum, ut habet modo evulgata Charta, *pro Arimannia debent facere servitium Domini Papae, videlicet recipere Comitem* (sive Ministrum & Actionarium Pontificis) *bis in anno, & dare unaquaque vice duos pastos* (puta prandium ac coenam). *Et ibi debet* Minister *tenere Placitum generale tribus diebus. Et si aliquis Arimannus distulerit venire ad Placitum usque ad horam tertiam, debet solvere pro banno centum & octo Blancos.* Sunt adhuc in Ferrariensi Ducatu fundi innumeri partim *Feudi* titulo à Principe atque ab Ecclesiis concessi privatis hominibus, partim *Emphyteusis* jure. Primi ordinis possessores *Vassalli* appellantur, & fidelitatem jurejurando pollicentur: idque non solùm nihil Nobilitati derogat, sed immo quamdam Nobilitatis speciem importare videtur. Alterius ordinis viri *Emphyteutae*, seu *Libellarii* appellantur, inter quos multi quidem Nobiles numerantur, sed & multi longe inferioris conditionis. *Arimannorum* voce in Charta Ferrariensi designari quisquam putet hujusmodi *Vassallos*. An ii *Vassalli* fuerint, ego quidem ignoro. Liberos homines fuisse id mihi certum. Sunt autem, quae suadeant, non omnes Liberos fuisse *Arimannos*, sed eos duntaxat, qui in fundo Principis, aut in fundo obnoxio militaribus functionibus, aut aliis publicis oneribus, habitabant, & Principi tributa, aliaque servitia praestare cogebantur. Immo *Arimannia* nihil aliud fuisse videtur, nisi jus exigendi more Regali servitia aliquot à Liberis hominibus: inter quae praecipua fuerit

(a) Idest *Albriconi*, non *Alberici*, ut legitur apud eumdem Ughellium in Episcop. Regiensib. Tom. II. Ital. Sacr.

A rit obligatio procedendi in exercitum, quoties Dominus exigebat. Guido quidem Augustus in Lege 3. sancivit, ne Reipublicae Minister *ab Arimannis suis aliquid per vim exigat, praeter quod constitutum legibus est. Sed neque per fortiam in mansionem Herimanni applicet, aut Placitum teneat.* Huic Legi minime concordes videantur consuetudines Arimannorum Ferrariensium. B Verùm omnia consonant. Neque enim fas fuit Comitibus & Actionariis, & ne in Ferrariensi quidem agro, aliquid per vim exigere ab Arimannis. Quae verò heic eisdem Ministris debita dicuntur, jam *constituta legibus* fuerant, aut consuetudo firmarat. Proinde quum Imperatores Regalia alicui concedebant, *Arimanniae* quoque mentionem facere consueverunt. Uti Par. I. Cap. 8. Antiquit. Estens. ostendi, Henricus inter Reges Germaniae IV. Hugoni & Fulconi Principibus Estensibus, Anno MLXXVII. *Rhodigium in Comitatu Gavelli &c. Comitatum & Arimanniam*, aliaque multa Oppida, Castella, & Curtes, *& omnes Arimannias, quae ad istas Curtes pertinent*, confirmavit. Accipe nunc, quae Lotharius II. Imperator (Tertium quoque appellatum videas in aliis Diplomatis) Civibus Mantuanis indulserit. Ejus Diploma, nunc mihi evulgandum, describebam ego è Tabulario olim Ducali, nunc Archiducali Mantuae. Ita verò se habet.

Privilegium Mantuanis Civibus à Lothario II. Augusto concessum, Anno 1133.

C *In nomine Sancte & individue Trinitatis. Lotharius divina favente clementia Tercius Romanorum Imperator semper Augustus. Cum Imperialis conditio omnibus se impertiri debeat, precipue tamen exauditionis aurem illis debet accommodare, quorum servicium & devotionem evidenti cognovit experimento. Proinde tam futuris quàm presentibus notum esse volumus, qualiter nos in* D *petitione fidelium nostrorum Mantuanorum, traditioni antecessoris nostri felicis memorie Imperatoris Henrici annuentes, omnia illis Imperiali largitione collata, nos quoque Privilegii nostri confirmatione auctorizamus, & auctorizata iteratà largitate renovamus & confirmamus. Sub hujus autem confirmationis sententia inter cetera comprehendimus* E Arimanniam cum rebus communibus ad Mantuanam Civitatem pertinentibus ex utraque parte fluminis Mincii & Tartari; *deinde sursum usque ad Flumen Olei, ex alia parte Fossa-alta, de tercia parte Ecclesia Sancti Faustini in capite Variano: & dein deorsum usque in Agriciam majorem, adbibitis omnibus illis, que vel in presenti, vel in futuro juste possident, vel possessuri sunt. Prefatis etiam fidelibus nostris ob dignam impensi servicii memoriam concedimus, ut habeant potestatem transferendi Palacium nostrum de Burgo Sancti Johannis ad Monasterium Sancti Rufini, situm ultra prefatum flumen Mincii. Albergariam quoque nove & veteris Civitatis & suburbiorum ejus, remittimus & donamus. Quin eciam Insulam, in qua Castrum Ripealte fuit situm, eis concedimus, ita ut nullum Castrum seu edificium à nobis, vel à nostris successoribus extruatur. Hec omnia modò dicta prefatis Mantuanis, qui vel nunc sunt &c. Si quis ergo Archiepiscopus, Episcopus, Dux, Marchio &c.*

Si-

Signum Domni Lotharii Tercii *Romanorum Imperatoris invictissimi.*

Ego Norbertus Archicancellarius recognovi

Datum Anno Incarnationis Millesimo Centesimo Trigesimo Tertio, Indictione XI. tertio Kalendas Augusti, Anno verò Regni Regis Lotharii Octavo, Imperii verò Primo.

Actum in Episcopatu Mantuano in Campo Sancti Leonardi, feliciter. Amen.

En ut iste Augustus Mantuanis confirmat *Arimanniam cum rebus communibus ad Mantuanam Civitatem pertinentibus*. Quid haec verba significent, non prius investigabo, quàm addam & alterum simile Diploma, Friderici A nempe Primi, eisdem Mantuanis concessum, & ipsum nunquam antea editum, atque in supra laudato Archiducali Archivo Mantuae olim mihi exhibitum.

Fridericus I. Imperator Mantuanis Civibus vetera Privilegia ac immunitates confirmat, Anno 1159

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Fredericus divina favente clementia Romanorum Imperator & semper Augustus. Imperiali honori congruit, & ipsa ratio suadet, ut fidelibus nostris ampliorem gratie & dilectionis favorem impendamus, illis precipue, in quibus plurima argumenta fidei claruerunt, & usque ad hec nostra tempora venire feliciter meruerunt. Eapropter tam futurorum, quàm presentium fidelium noverit etas, quod interventu & petitione fidelissimi Principis nostri Graxentonii Mantuani Episcopi, *qui fidelitatem preclaram nobis & Imperio magnificis exhibuit obsequiis, preces fidelium nostrorum Mantuanorum Augustalibus nostris auribus admisimus, & secundùm Privilegia nostrorum antecessorum, que diligenter perspeximus,* cunctos Arimannos in Civitate Man- B tuae, sive in Castro, quod dicitur Portus, sive in Villis, que nominantur Sanctus Georgius, Cepada, Formigosa, seu in Comitatu Mantuano habitantes, cum omni eorum hereditate, & proprietate, paterno vel materno jure, & cum omnibus rebus communibus, que ab eorum parentibus possesse fuerunt, & eorum C adquisita vel adquirenda, nominatim Silva Armanora, Carpeneta, Sacca, Septingenti, sive per cetera loca in Comitatu Mantuano adjacentia. *Piscationes quoque in fluminibus & paludibus sine scriptionis titulo aliquo, quod juste & legaliter eis pertinet, cum familiis utriusque sexus, Servis & Ancillis, Libellariis, Precariis, & cum* D *omnibus rebus eorum mobilibus, & immobilibus, per hujus nostri Precepti paginam, prout juste & legaliter possu-*

mus

*mus, eis concessimus & corroboravimus; scilicet utrasque ripas fluminis Tartari, deinde sursum ad flumen Olei. De alia parte Fossa-alta, de tercia parte Ecclesia Sancti Faustini in capite Variana, & deinde sursum usque in Agriciam majorem. Ea videlicet ratione concedimus eis omne tholoneum & ripaticum, quod pro negocio exercetur in Garda, in Lagesa, & in Summo Lacu, vel in Brisiana, & in Ferraria, vel in Comaclu, & in Ravenna. Ipsi, suique filii, ac homines, qui illorum causa laborantes negociantur, licentiam habeant potestative negociandi per jam dicta loca absque omnium hominum contradictione, vel publica functione, vel alicujus tholonei vel ripatici reddit*u*. Insuper Palacii nostri apud Monasterium Sancti Rufini construendi potestatem eis concedimus. Albergariam quoque nove & veteris Civitatis, ut circumdata est, muro & munimine eis remittimus & donamus. Quineciam Insulam, in qua Castrum Ripae altae fuit situm, eis concedimus, ita ut nullum Castrum seu aedificium à nobis vel à nostris successoribus extruatur. Precipimus quoque, ut liceat praedictis fidelibus nostris Mantuanis secure ire & redire ad omnia mercata sive per terram, sive per aquam in Imperio nostro ubicumque voluerint absque alicujus molestatione, & tholonei exactione. Hec omnia supradicta Mantuanis omnibus, qui nunc sunt & adhuc futuri sunt, juste & legaliter concedimus, salvâ per omnia Imperiali justitiâ. Si quis ergo Dux, vel Marchio &c.*

Signum Domni Frederici Romanorum Imperatoris invictissimi.

Ego Raynaldus sacri Palacii Imperialis Cancellarius recognovi.

Acta sunt hec Anno Dominice Incarnationis MCLIX. Indictione VII. regnante Domno Frederico Romanorum Imperatore serenissimo, Anno Regni ejus VIII. Imperii verò IV.

Datum in territorio Regino apud Luchariam, XII. Kalendas Aprilis.

Heic ergo intuemur, Fridericum favore suo prosequi *cunctos Arimannos in Civitate Mantuae, sive in Castro, quod dicitur Portus, sive in Villis &c. seu in Comitatu Mantuano habitantes cum omni eorum hereditate & proprietate, paterno vel materno jure, & cum omnibus rebus communibus, quae ab eorum parentibus possessae fuerunt &c.* Totum Diploma attente perpende: confer cum uno Henrici I. Augusti, Anni MXIV. & cum altero Henrici II. Augusti, Anni MLV. quae dabo infra in Dissertat. XLV. *de assumta à Civitatibus Italicis Reipublicae forma*, ac demum intelliges, sub *Arimannorum* nomine heic designari Liberos homines, non ruri tantummodo habitantes, sed & in Civitate. Eisdem autem *Arimannis*, sive Civibus, Imperator omnia bona hereditaria, hoc est Allodii titulo possessa, tum etiam *bona communia* confirmat. Quo postremo verbo indicari mihi videntur fundi Reipublicae Mantuanae. Animadvertendum quippe est, tunc *Arimannos* Civitatis illius regimen tenuisse. Scilicet Mantuani sublatâ è vivis Anno MCXV. celebri Comitissâ Mathildâ, in libertatem & ipsi assurrexere, atque Ordo *Arimannorum*, quibus *Consules* praeerant, clavum Reipublicae arripuit. Cujus veritatis testes habeo tabulas, quas adservat Archivum insignis Monasterii Padolironensis in agro Mantuano siti. Contra istud Monasterium Communitas Mantuae controversiam moverat de quibusdam nemoribus. Sed Monachis jura sua prodentibus abjudicata est caussa à Mantuanis per Chartam, Anno MCXXVI. quincto No-

A nas Julias exaratam. Interfuere *Consules Albertus & Azo filii Azonis Inrici, Wido filius Hugonis de Bona, Opizo de Calantono, Albertus filius Bonacusae Scugerii*. Tunc recensentur *Arimanni*. Ii sunt *Ingellaldus de Muriano, Otto & Wibertus & Anselmus filii Ingellandi, Albertus Azonis*, & reliqui. Itaque heic *Arimannorum* nomine B veri prorsus simile est designari *Nobiles*, ad quos duntaxat eo tempore spectabat Mantuanae Reipublicae cura. Quae verò heic habes, lucem conferunt Diplomati dato Civibus Mantuanis Anno Christi MCXVI. ab Henrico Imperatore IV. quod in nuper memorata Dissertat. XLV. proferam. Redeo nunc ad *Arimanniam*. C Baldus, Alvarottus, Cujacius, Gothofredus, aliique Legum Feudalium Interpretes, inepta nobis obtrusere in ejus vocis significatione explicanda. Fridericus I. in Lib. II. Feudorum Tit. 56. inter Regalia connumerat *armandiam, vias publicas &c.* qua voce ii opinati sunt innui *publica armamentaria*, aut *jus armorum fabricandorum*, aut *vectigal ex licentia arma faciendi*, aut quod ineptius est, *vectigal ex armentis &c.* Sed eos illusit ipsius vocis à Librariis corruptae sonus; neque enim *Armandia*, sed *Arimannia*, seu *Herimannia* scribendum est, & scriptum olim fuit. *Arimannia* verò inter cetera Regalia jura connumerabatur, uti etiam liquebit ex ejusdem Friderici I. Diplomate, cujus antiquissimum exemplum legi olim Venetiis apud Nobilem virum Franciscum Carminatum Patricium Venetum, ad quem pleraque bona olim spectantia ad Monasterium Carcerum, ab Estensibus Marchionibus ante complura Saecula fundatum, translata nostris diebus fuerunt una cum Chartis ejusdem Coenobii.

Fridericus I. Imperator ad petitionem Marchionum Estensium Monasterium Sanctae Mariae ad Carceres, in territorio Estensi positum, sub sua protectione recipit, eique Privilegia & bona confirmat, Anno 1177.

D IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Si Christi Ecclesiis Imperatorie defensionis subsidium clementer impendimus, ad eterne vite meritum & temporalis gratie augmentum nobis proficere credimus. Noverint ergo omnes Imperii nostri fideles presentes & futuri,* E *quod nos per interventum fidelium nostrorum* Marchionum de Esth Alberti, Obizonis, & Bonifacii, *& venerabilis fratris nostri Pistoris Prioris Sancte Marie ad Carceres, ipsam scilicet Ecclesiam Sancte Marie ad Carceres in nostre tuicionis speciale patrocinium suscipimus, & omnia bona & possessiones, quas eadem Ecclesia nunc habet, vel de cetero legitime acquiret, nostrâ Imperiali auctoritate ei confirmamus. Nominatim verò & expresse bona illa, que habet in Cavallile, in Credaroloni Porto, in Minervi, in Urbana, in Melladino, in Palso, in Vigizolo, & in ejus Curti, in Este, & Baone, Carpi, Montesilice, in Tribano, Cona, Paltenna, vel ubicumque supradicta Ecclesia Sancta Marie nunc habet, vel acquirere poterit, ei corroboramus, ita ut supradicta Ecclesia ea deinceps habeat*

beat ac teneat in omni quiete, & sine aliqua vexatione, in bannis, fodris, Placitis, districtis, Arimanniis, *& cum omni honore. Statuimus quoque, ut bona ejusdem Ecclesie, & eorumdem bonorum habitatores, & quilibet homines ad eam pertinentes, nec per Civitatem aliquam, nec per Consulatum, nec per ullum Commune, nec per Ducem, nec per Marchionem, Comitem, Vicecomitem, Gastaldionem, Decanum, nec per ullam personam magnam, aut parvam distringantur, nec angariam aut parangariam, seu aliquam functionem exsolvere cogantur, nec nomine fodri vel albergarie, aut alio quolibet exactionis modo a quoquam graventur aut molestentur, salvâ in omnibus Imperiali justitia. In qua tamen eis id nostrâ munificentiâ indulgemus, ut nulli hominum inde respondeant, nisi nobis, aut certo nostro Misso ad hoc specialiter destinato, aut per eum illa nobis representententur. Si quis ergo Dux, aut Marchio, Comes, aut Vicecomes, aut aliqua Civitas, aut ejus Consulatus, aut aliqua persona magna vel parva, no-*

A *stre Imperiali pagine obviare, aut eam aliquo modo infringere presumpserit, sciat se pro pena compositurum auri optimi Libras quinquaginta, medietatem Fisco Imperiali, & medietatem predicte Ecclesie Sancte Marie. Quod ut verius credatur, & ab omnibus diligencius observetur, hanc paginam corroborantes, Sigilli nostri impressione jussimus insigniri,*
B *sub testimonio Principum, eorum nomina subter scripta sunt. Ulricus Patriarcha Aquilegiensis, Christianus Moguntinus Archiepiscopus, Philippus Coloniensis Archiepiscopus, Cunradus Wormatiensis Electus, Worthuinus Protonotarius, Drudo Feltriensis Episcopus, Florentinus Comes Hollandie, Rupertus de Durna, Cunradus Marchio Monti-*
C *sferrati* Obizo Marchio de Esteh, *Comes Schinella de Tervisio, Heinricus Comes de Piano, Ulricus Nepos ejus, Comes Hugitio Vicentinus, Garzapan de Verona, Gabriel filius Wezeli de Camino, Gerardinius de Campo Sancti Petri, Wilelminus Tempesta, Henricus Theutonicus, Cavalcasella, & alii quamplures de Castello.*

Signum Domni Friderici 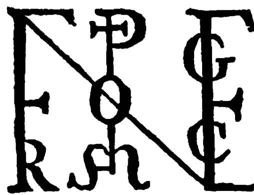 *Romanorum Imperatoris invictissimi.*

Ego Gotefridus Cancellarius vice Philippi Coloniensis Archiepiscopi, & Ytalici Regni Archicancellarii recognovi.

Acta sunt hec Anno Dominice Incarnationis Millesimo Centesimo Septuagesimo, Septimo, Indictione X. Regnante Domno Friderico Romanorum Imperatore invictissimo, Anno Regni ejus XXVI. Imperii verò XXIV. feliciter, Amen.

Data apud Venecias in Palacio Ducis, sexto Kalendas Septembris.

Jus Placiti, banni, fodri, diſtrictus, atque *Arimanniae* vetantur exercere in bona iſtius Monaſterii Conſules Civitatum, Duces, Marchiones, &c. Id enim reſervatur Imperatori ipſi, ejuſque Miſſis. Olim ex ipſis *Herimannis* Comites exigebant quaedam ſervitia à Legibus probata. Sed quum coepiſſent eoſdem Arimannos in Beneficium tradere *hominibus ſuis*, hoc eſt familiaribus ac Miniſtris ſuis, licentia haec auctoritate Regum compreſſa fuit. Apud Labbeum Tom. 9. pag. 506. Concilior. Canone 3. cujuſdam Concilii legitur: *Ut nullus Comitum Arimannos in Beneficio ſuis hominibus tribuat*. Si Arimanni antea *Vaſſalli* fuiſſent, quei tradi aliis *in Beneficium* potuiſſent? Ughellius in Catalogo Epiſcoporum Veronenſium Tom. 5. pag. 785. primae editionis, Acta quaedam refert in controverſia vertente inter Norandinum Epiſcopum, & commune Porti, *ſuper juriſdicione, honore, diſtrictu, & adulturo, quod vulgo Plebanià nuncupatur, & Erimaria & fodro Porti*. Cauſsâ in arbitros commiſsâ, & pecuniâ Epiſcopo datâ, tradidit & conceſſit Praeſul Communi Veronae *omne imperium merum & miſtum, omnem juriſdicionem, omnem diſtrictum, omnem honorem, omnem Plebaniam, ſive adultrium, omnem fodrum, omnes albergarias, omnia amixeta, omnia recepta, omnem Eremaniam Villae Porti &c.* Saepe nimis deformata veterum monumenta nobis exhibuit bonus Ughellius, cujus alioquin ſtudium, laborem, ac bonam voluntatem laudare non deſino. Et lepidum illud in primis, quod ipſe in Diplomate Ottonis Magni ſpectante ad Annum DCCCCLXVII. Tom. 5. pag. 655. primae editionis, exhibet his verbis: *Caſtellum, quod vocatur Romanianum,*

A *cum liberis hominibus, qui vulgo Heremitani dicuntur, qui prius ad noſtrum reſtrictum reſpiciebant, cum omnibus rebus illorum à ſe pertinentibus, ſeu cum omni debito, deſtrictione & notione atque Placitu noſtro, & Comitis Sancti Zenonis ad ſanctorum prebendam Monachorum donamus*. Omnia haec corrupta. Scribe *qui vulgo Herimanni dicuntur*.
B Repone *ad noſtrum diſtrictum*. Lege *ad ſe pertinentibus*. Corrige *diſtrictione, functione atque Placito noſtro & Comitis, Sancto Zenoni &c.* Regrediamur nunc ad Acta praememorata. Illic omnino legendum *Adulterium*, nempe jus puniendi adulteros. Illud enim conſtat, *Adulterii* cognitionem multis olim in locis ſpectaſſe ad fo-
C rum Epiſcoporum. Verùm ubi decreſcere iſtorum auctoritas & potentia coepit, Seculi Poteſtates aut per concordiam, aut alia ratione hanc eis praerogativam eripuere. Neque id tantùm in Italia, ſed & in Gallia factum. Adfert Du-Cangius Chartam concordiae inter Fulconem Comitem Andegavenſem, & Goffridum
D Epiſcopum, Anno MLXXXII. initae, in qua agitur de *querela, quam diu contra Comites habuerant Epiſcopi, videlicet de Adulteris & Uſurariis, quas antiquitus ad ſolius Epiſcopi juſtitiam pertinuiſſe conſtabat: ſed poſtea Miniſtrorum Eccleſiae negligentiâ & incuriâ Seculares Judices uſurpaverant, non abſque Epiſcoporum contradictione & ju-*
E *ſta querimonia. Super hac igitur querela talis concordia facta eſt utriuſque conſenſu, ut Praepoſitus Comitis, & Archidiaconus Epiſcopi communiter Adulteros & Uſurarios Laicos diſtringant, & totam multam emendationis inter Comitem & Epiſcopum per medium partiantur*. Reſumo Ughellii textum, ubi legendum eſt *Herimannia*, uti & ſupra pag. 777. *imperio, honore, di-*

ſtrictu

strictu, *Herimannia fodro*, non autem *& districtu erimaniae*. Fortassis etiam vitiatum dicas illud *amixeta*. Contendit ergo Du-Cangius, nihil aliud vocabulo *Arimanniae* significari, nisi obligationem Vassallis impositam *eundi in exercitum*. Mihi videtur, non hoc solùm, sed & alia per illud importari, nimirum jus exigendi à Liberis hominibus, praeter militare, alia quoque servitia, ac praecipue hospitium pro Principe, ejusque Ministris. Ughellius praelaudatus Tom. 2. in Catalogo Episcopor. Parmens. producit Chartam Mathildis Comitissae Anno MCXIV. scriptam, ubi refertur concordia inita inter ipsam, & Bernardum Episcopum Parmensem. Inter cetera pollicitus est Episcopus, *quod nostris Arimannis de Monticulo nullos alios usus, vel factiones deinceps requisierit, nisi quos ejus Antecessores &c. solummodo in pace, & non in guerra, ex illis habuerant*. Ergo Arimanni tempore etiam pacis ad quaedam obsequia, servitia, & factiones obligabantur. Accipe alteram Chartam ejusdem Comitissae Mathildis, quam mihi suppeditavit insigne Archivum Canonicorum Mutinensium.

Judicatum Mathildae Comitissae pro immunitate hominum Rochae Sanctae Mariae de Castello ab albergariis, aliisque oneribus Ministrorum Comitis, Anno 1108.

ANno ab Incarnatione Domini Millesimo Centesimo Octavo de Mense Junii, Indictione prima. Dum adesset in Dei nomine Domna Mathilda *Dei Gratià* Ducatrix & Comitissa, Marchionis Bonifacii filia, *in loco, qui dicitur Monte Baranzoni, ibique cum ea Rainerius filius Bulgarelli, Ugo de Maginfredo, Raimundus de Baise, Bernardus Beneventanus, Girardus de Boso, Iginulfus de Gandaceto, Arditione de Macreta, Ato de Macreta, Ardicione de Bebio, Filii Rozonis de Pellano, scilicet Bellentius & Rozo, & plures alii: in eorum presentia lamentavit* Domnus Dodo *gratià Dei* Motinensi Episcopo *de hominibus Curtis Rocbe Sancte Marie de Castello*, quod Ministeriales Comitis ospitabantur eos injuste. *Suprascripta autem Domna Matilda, cum taliter audivit, fecit venire juratores ipsius Comitatus, scilicet Martinus de Libo, & Carbonzellus, & Fantiluttus: & interrogavit eos. Et ipsi unanimiter responderunt, quod homines prenominate Curtis Sancte Marie, neque de Albergaria, vel de alia factione alicui respondere soliti erant, nisi ad ipsam Rocham. Et si quis illorum aliquid* de Arimanniis *habent, aut* de Arimanniis respondere deberet, *secundùm quod esset*, aut ipsam Arimanniam dimitteret, *ut domus suprascripte Rocbe non impedirentur. His auditis una cum consilio Sapientium, qui ibi aderant, laudavit suprascripta Domna Matilda, ut ita mansisset, & aliter non impedirentur. Et insuper addidit penam, quod si aliqua persona magna parvaque presumpserit aliter facere sive Comes, sive Gastaldius, seu ulla alia persona, sciat se composituram nomine pene Libras decem denariorum Lucensium, medietatem parti publice, & medietatem predicte partis.*

Dominicus sacri Palatii Notarius scripsit ex jussione suprascripte Domne Comitisse Mathilde, & subscribendo complevit.

Viden

Viden ut *Ministeriales Comitis* hospitium, sive *albergariam* extorquebant ab hominibus Episcopi. Qui tamen *Arimannias* possidebant, aut eas dimittere, aut hospitium praebere jubentur. Suspicari haec faciunt, ne dicam satis produnt, *Arimannias* fuisse praedia quaedam Liberis hominibus tradita à Fisco directo domino. At quonam titulo traderentur, hoc est num Feudi, an Usus, id obscurum mihi est. Si enim haec Feuda fuere, cur ipsi nunquam *Vassalli* appellantur, & singulari hoc nomine *Arimanni* dicuntur? Quod etiam animadvertendum, antiquissimum est *Arimannorum* nomen; at vocabuli *Arimanniae* exempla non nisi post Annum à A Christo nato Millesimum hactenus mihi occurrerunt. Et fortasse inter Comitum jura & istud recensebatur: videntur enim Comites ab Arimannis exegisse quasdam, ut appellant, angarias, quibus obnoxii minime fuerunt homines non Arimanni. Proinde quum Henricus inter Reges Quartus Vercellensi Episcopo largitus fuit B Castella quaedam, seu Vicos, ea concessit *cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum*. Accipiat Lector Diploma ipsum, & agnoscat, quot & quanta uno tempore à Regio Fisco Vercellensis Episcopus suae Ecclesiae conquisierit, simulque ex Comitum potestate abstraxerit.

Henrici Regis inter Germaniae Reges Quarti Diploma, per quod Gregorio Vercellensi Episcopo multa largitur Anno 1070.

C *IN nomine Sanctae & individuae summaeque Trinitatis. Henricus Quartus, Dei gratiâ, Rex. Omnibus Dei, nostrique fidelibus tam futuris, quam presentibus notum esse volumus, quod nos pro patris nostri Domni Henrici Imperatoris animae, nec non & nostrae remedio, interventuque Domni Hermanni Babenbergensis Episcopi nostri dilectissimi*, Gregorio Vercellensi Episcopo, nostroque Cancellario *carissimo, & Eusebianae Ecclesiae, & omnibus ejus successoribus dedimus* Casale cum Arimannia, & cum servitio, quod pertinet ad Comitatum: Odalingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Albalingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Ocelingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Momolerio cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Sclurinum cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum: Rodingo cum omnibus Arimannis, & quod pertinet ad Comitatum; *& cum eorum finibus & pertinentiis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, piscationibus, terris arabilibus, & inarabilibus. Et sub Praecepti nostri traditione in perpetuum contulimus, ea scilicet ratione, ut nullus* D *Archiepiscopus, nullus Episcopus, nullus Dux, nullus Marchio, nullus Comes, nullus Vicecomes, nullus Miles, nullus Gastaldio, nulla magna parvaque persona praedictum Episcopum, neque ejus successores, neque Sancti Eusebii Ecclesiam, molestare, injuriam inferre, disvestire de omnibus praedictis locis audeat, sicut dictum est, in integrum.* E *Quod si aliquis (quod minime credimus) hujus nostri Praecepti paginam temere violaverit, sciat se compositurum centum Libras auri, medietatem nostrae Camerae, & meditatem Episcopo praedicto*

nostro

A *nostro fideli, aut ejus successoribus. Quod ut verius credatur, cautiusque ab omnibus custodiatur, manu propria corroborantes, Sigillo nostro sigillare infra jussimus.*

Signum Domni Henrici IV. invictissimi Regis.

Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Setuagesimo, Indictione VIII. terziodecimo Calendas Augusti, Anno ordinationis quidem Domni Henrici Quarti Regis XVI. Regni verò ejus XIV.

B *Actum & datum Vecemburgensi Urbe feliciter. Amen.*

Quum verò alicui à Regibus aut Imperatoribus jus quoque in Liberos homines, seu Arimannos concedebatur, hi novo Domino praestare servitia & factiones cogebantur, quae antea Imperatori aut ejus Ministris saltem ex consuetudine praestabant. Henricus idem IV. cum opprobrio ex Romana expeditione Veronam reversus, insigni ac vetustissimo Monasterio Veronensi S. Zenonis Anno MLXXXIV. donabat *Liberos homines, quos vulgo Arimannos vocant, habitantes in Castello Sancti Viti, & in ejus territorio, nec non & Herimannos habitantes in Vico Sancti Zenonis, cum omni debito, districtu, actione, atque Placitu.* Non incongruum puto adiicere Diploma ipsum, quod ex autographo existente in Archivo ejusdem Monasterii olim describebam.

Confirmatio omnium bonorum & jurium facta Monasterio S. Zenonis Veronensis ab Henrico Quarto Rege, Imperatore Tertio, Anno 1084.

C IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus. Imperialem sublimitatem condecet, ut quanto ceteris dignitatibus excelsior colitur, tanto justis petitionibus Deo servientium benignior nec non clementior inveniatur. Quapropter notum esse volumus omnibus Sancte Dei Ecclesie, nostrisque fidelibus tam futuris quamque presentibus, qualiter* Domnus Sigebodus *sancte* Veronensis Ecclesie Episcopus *una cum* Werinherio Abbate Monasterii Sancti Zenonis Confessoris, *nostram clementiam suppliciter exorando adiit, ut ob amorem Dei omnipotentis, beatique Zenonis reverentiam, multum nos deprecans, ut omnes proprietates & possessiones Monasterii predicti &c. eidem Coenobio corroboraremus. Nos verò justis eorum petitionibus consentientes pro remedio anime nostre, & ob interventum dilectissime* Conjugis nostre Berte, *atque ob interventum karissimi* filii nostri Chuonradi, *predicto Monasterio concedendo confirmamus &c. Idest in Judiciaria Gardense Castellum, quod nominatur Pasturingo, quod Monasterio Sancti Zenonis bone memorie* Arduinus Comes *& filius ejus* Eriprandus *pro remedio animarum suarum per Carta offersionis contulerunt &c.* D *Nec non & Castellum, quod vocatur Insula Nonense, quod ad ipsum Monasterium per offersionem, donationem, atque comparationem devenit, cum omni redditu & districtu, vel fodrum, quod nunc habere videtur. Donamus insuper atque concedimus eidem Monasterio Sancti Zenonis* Liberos homines, quos vulgo Arimannos vocant, habitantes in Castello Sancti Viti, & in ejus territorio: nec non & Herimannos habitantes in Vico Sancti Zenonis ab Ecclesia Sancti E Marti-

Jus Placiti, banni, fodri, districtus, atque *Arimanniae* vetantur exercere in bona istius Monasterii Consules Civitatum, Duces, Marchiones, &c. Id enim reservatur Imperatori ipsi, ejusque Missis. Olim ex ipsis *Herimannis* Comites exigebant quaedam servitia à Legibus probata. Sed quum coepissent eosdem Arimannos in Beneficium tradere *hominibus suis*, hoc est familiaribus ac Ministris suis, licentia haec auctoritate Regum compressa fuit. Apud Labbeum Tom. 9. pag. 506. Concilior. Canone 3. cujusdam Concilii legitur: *Ut nullus [illegible] Arimannos in Beneficio suis [illegible] tribuat*. Si Arimanni antea [illegible] fuissent, quei tradi aliis *in* [illegible] potuissent? Ughellius in [illegible] Episcoporum Veronensium [illegible] primae editionis, [illegible] refert in controversia [illegible] Norandinum Episco[illegible] Porti, *super juri*[illegible], *& adultu*[illegible] *nuncupatur*, [illegible] Caussâ [illegible] pecuniâ E[illegible] concessit [illegible]

IN n[illegible] *nitatis* [illegible] *clementia* [illegible] *stus. Si* [illegible] *defensionis subsi*[illegible] *mus, ad eterne* [illegible] *poralis gratie aug*[illegible] *re credimus. Nover*[illegible] *rii nostri fideles* [illegible] *quod nos per interv*[illegible] *strorum* Marchionum [illegible] ti, Obizonis, & B[illegible] *nerabilis fratris nostri* [illegible] *Sancte Marie ad* Carce[illegible] *ant Ecclesiam Sancte Ma*[illegible]

A *cum liberis hominibus, qui vulgo Heremitani dicuntur, qui prius ad nostrum restrictum respiciebant, cum omnibus rebus illorum à se pertinentibus, seu cum omni debito, destrictione & notione atque Placitu nostro, & Comitis Sancti Zenonis ad sanctorum prebendam Monachorum donamus*. Omnia haec corrupta. Scribe *qui vulgo Herimanni dicuntur*. Repone *ad nostrum districtum*. Lege

B *ad se pertinentibus*. Corrige *districtione, functione atque Placito nostro & Comitis, Sancto Zenoni &c.* Regrediamur nunc ad Acta praememorata. Illic omnino legendum *Adulterium*, nempe jus puniendi adulteros. Illud enim constat, *Adulterii* cognitionem multis olim in locis spectasse ad forum Episcoporum. Verùm ubi de-

C crescere istorum auctoritas & potentia coepit, Seculi Potestates aut per concordiam, aut alia ratione hanc eis praerogativam eripuere. Neque id tantùm in Italia, sed & in Gallia factum. Adfert Du-Cangius Chartam concordiae inter Fulconem Comitem Andegavensem, & Goffridum

D Episcopum, Anno MLXXXII. initae, in qua agitur de *querela*, *quam diu contra Comites habuerant Episcopi, videlicet de Adulteris & Usurariis, quos antiquitus ad solius Episcopi justitiam* [illegible] *constabat: sed postea Mini*[illegible] *negligentiâ & incur*[illegible] *usurpaverant, non* [illegible] *contradictione &* [illegible] *hac igitur* [illegible] *est utriusque* [illegible] *itis, &* [illegible]

Berengarius I. Rex Monasterio Sancti Zenonis Veronensis quaedam bona confirmat, Anno 901.

In nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Berengarius divina favente clementia Rex. Quia antecessorum Imperatorum scilicet atque Regum morem fuisse comperimus, Ecclesiarum res sua protectione tueri atque augere; idcirco notum sit omnibus fidelibus Sanctae Dei Ecclesiae, nostrisque praesentibus scilicet ac futuris, qualiter Vitalis *venerabilis* Episcopus *sanctae* Vicentinae Ecclesiae, *dilectus* Consiliarius noster, *nostram adiens clementiam petiit, quatenus pro amore Dei, Sanctique Confessoris atque Pontificis Zenonis res quasdam & censum jam ante ab antecessore nostro divae memoriae* Karolo Imperatore & consobrino nostro, *sancto & venerabili Coenobio ejusdem Sancti Zenonis concessas, nostro iterum confirmaremus Praecepto. Nos itaque justam & ratam ipsius postulationem perspicientes, & jam fati Sancti Martiris & Confessoris atque Pontificis Zenonis nos precibus & intercessione juvari atque tueri confidentes, hoc nostrae auctoritatis Praecepto res easdem, idest* Corticellam in Lacese, cum omnibus pertinentiis suis, & reditu Liberorum hominum; *seu & res eidem jam dicto Monasterio Sancti Zenonis ab* Anselmo Comite *quondam delatas, idest Orreum in Civitate Verona cum areis suis in circuitu, & alias res tam in Civitate Verona, quàm extra singulis locis: seu & res in Runco à Boniperto quodam Presbitero, saepe nominato Coenobio delegatas: & Hortellum unum infra Civitate Verona à quodam Ingelfredo donatum eidem Sancti Zenonis Monasterio, ad Monachorum inibi Deo famulantium sustentationem, secundùm antecessoris nostri Karoli Praeceptum, concedimus ac confirmamus, & in perpetuum stabilitum censemus; ut nullo umquam in tempore Marchio, Comes, aut Gastaldius, vel quilibet rei publicae Minister seu Exactor, de his omnibus supratextatis in aliquo se intromittere habeat facultatem. Ob hoc videlicet, ut non solùm isti, qui modo ibi sunt & praesentialiter degunt, verùm etiam qui postea ad ipsum confluentes locum venturi sunt, libere ac voluntarie pro longevitate atque stabilitate Regni nostri, sempiternoque nostrae animae remedio, seu Conjugis nostrae, omnipotenti Deo preces continue persolvant. Contra quod nostrae donationis seu confirmationis Praeceptum si quis insurgere, aut infringere ex parte vel ex toto voluerit, sciat se compositurum triginta Libras auri obrizi, medietatem Camerae Palatii nostri, & medietatem jam dicto Sancto Coenobio, &c.*

Signum Domni BS NE *Berengarii gloriosissimi Regis.*

Locus ✠ Sigilli cerei exstantis cum busto & capite Berengarii admodum juvenis, & cum sua Epigraphe.

Teudebertus Notarius ad vicem Vitalis Episcopi Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data X. Kalendas Septembris, Anno Incarnationis Domini nostri Jesu Christi DCCCCI. Anno verò Domni Berengarii gloriosissimi Regis XIV. Indictione IV.

Actum Veronae in Dei nomine feliciter. Amen.

In Charta etiam Anni MCLXXXVIII. quam proferam in Differtat. XIX. *de Tributis*, Fridericus I. Imperator inter alia Regalia à Cremensibus petebat *de terris Militum quartum, de ceteris verò tertium*. Neque haec sane postremis temporibus instituta. Carolus M. in Diplomate apud Campium Tom. I. Histor. Eccles. Placent. Juliano ejusdem Urbis Praesuli Anno DCCCVIII. concessit *omnem judiciariam, vel omne teloneum de Curte Gusiano, tam de Arimannis, quam & de aliis Liberis hominibus per memoratas fines, omnia, quae à Publico* (idest à Regio Fisco antea) *exigebantur*. Denique ad intelligendum, quid *Arimannia* significarit, usui esse posse videtur Charta itidem Veronensis ab eodem Ughellio producta Tom. V. pag. 742. in Theobaldi Episcopi Veronensis vita, de quo haec scripta sunt circiter Annum MCLIV. *Duos item rusticos Arimannos de Monte Auro pro accepta pecunia alienavit: triginta item & septem rusticos de Roveclara: unum etiam de porto. Alii omnes pro accepta pecunia, nec vadimonium de bando, nec fodrum, nec albergarias, nec collectam Episcopatui debent amplius facere*. Quibus ex verbis elucere videtur, fuisse *Arimannos*, qui ruri, hoc est in Pagis atque Castellis habitarent, dum Liberi essent homines; eosque fuisse obstrictos ad fodrum, albergariam, aliaque servitia praestanda Comiti, vel Domino. Fuerunt autem & Liberi homines pauperes, quos nulla foedaverat servitutis nota. Patres Concilii Moguntini Anno DCCCXLVII. habiti Tomo 8. Concilior. Labbeanor. *Monemus, ajunt, Regiam pietatem de oppressione Liberorum pauperum, ut à potentioribus per aliquod malum ingenium non opprimantur, vel cogantur, ut res suas vendant sive tradant &c. & ut saepius non fiant manniti* (idest viritim vocati) *ad Placita, nisi sicut in dominico Capitulari*. Supra ex Charta Archivi Estensis didicimus, *Arimannos* coactos fuisse *venire ad Placitum*. Ergo & hinc intelligimus, *Arimannos* & *Liberos* idem fuisse. Interea Du-Cangius sententiam Goldasti probat, scribentis, eos *Herimannos* appellatos, qui forent *homines militares, & beneficia ac praedia ab Imperatore concessa possiderent*, videlicet *Vassalli minores*. *Vel certe*, subdit ipse Du-Cangius, *Arimanni, seu Herimanni fuere ipsarum Villarum incolae prorsus diversi à Servis*. Sunt heic aliqua veri similia, sed minime certa. Quod ad *Villarum incolas* duntaxat *Herimannorum* ordo refertur, incertissimum, ne dicam falsum arbitror ego. Post multa vero, quae hactenus disserui, nemo subscribat Hugoni Grotio, dum originem vocis *Arimannus* vestigat. Nam postquam ex *Her-man* eam deduxit, subdit: *Arimannus miles gregalis, qui publicum munus non habet. Postea pro paupere sumta vox. Hinc jus Armandiae in Feudis.*

Feudis. Erant inter Arimannos tum pauperes, tum divites: erant & publici & gregarii milites. Ceterum non tam morosus sum, ut praefracte repugnare velim opinantibus, *Liberum* quemque hominem appellatum fuisse *Arimannum* sive *Herimannum*, hoc est *militarem virum*: eâ nimirum de caussa, quod cuicumque Libero homini non solùm licebat, sed necesse erat arma induere, prout occasio ferebat, ac militare pro tutela patriae; nam Servis & Aldionibus id minime fas fuit. In Lege 35. Caroli M. inter Langobardicas: *Quicumque Liber homo in hostem bannitus fuerit &c.* hoc est ad expeditionem bellicam accitus. Item in Lege 80. ejusdem Augusti: *Si quis Liber homo, ceteris in exercitu pergentibus, domi residere praesumserit &c.* Quum verò Lotharius I. Imperator in Lege 56. ait: *Postquam Comes & Pagenses de qualibet expeditione hostili reversus fuerit*, hinc fortasse quisquam opinetur, *tantummodo Villarum incolas*, uti nuper Du-Cangius suspicabatur, rei militari operam navasse. sed *Pagenses* olim appellati, qui de uno comitatu & regione erant; ac proinde ex *Pago* efformatum est *Pays* seu *Païs* Gallicum, & Italicum *Paese*. Occurrunt etiam apud antiquos *Pagenses Civitatis*, uti jampridem à Josepho Scaligero, Bignonio, ac aliis adornatum est. Quibus adde Legem 14. Ludovici Pii, ubi *adhibeat*

A *sibi de suis Pagensibus testes idoneos*: Quare nihil haec nos remorari debent, quin statuamus, unicuique Libero homini munus militiae proprium, immo debitum olim fuisse. Et ne ipsi quidem ab hujusmodi onere immunes erant, quibus fortuna exiguum censum dederat. Nam quivis, dum tantum mobilium rerum possideret,

B ut infringendo leges multae solvendae satis esset, procedere ad exercitum cogebatur. Id constat ex *Constitutione promotionis exercitus*, sive ex decreto Ludovici II. Augusti Tomo II. pag. 264. Rer. Italicar. *Pauperes* tantùm *personae* ad custodiam patriae interdum dimittebantur. En ergo fortasse caussam, quare Liberi homines

C appellari olim potuerint *Arimanni*, hoc est homines militares; ob quam etiam praerogativam (aliâ tamen ex parte gravem atque molestam) ab ignobili Servorum conditione distinguebantur. Finem his faciam, si prius produxero Chartas duas, quas autographas vidi in insigni Archivo Archiepiscopii Lucensis, atque in u-

D sum omnium describendas duxi. Ibi mentio est *Arimannorum* seu *Herimannorum*: simulque ibi Priscianum Grammaticum innumeris plagis foedissime habitum videas. Prima complectitur Placitum in Lucensi Civitate habitum coram *Allone Duce*, qui eidem Urbi praeerat.

Placitum Lucense, in quo Johannes ejusdem Urbis Episcopus eripit e manibus Agiprandi Clerici improbi Ecclesiam Sancti Petri, Anno 785.

IN *Dei nomine. Regnante Domno Carulo Rex Francorum & Langubardorum, quo coepit Langubardiam, & filio ejusdem Pippino Rege, Anno Regni*

E *eorum Duodecimo, & Quinto, Mense Augusto, Indictione Octava. Dum in Jesu Christi nomine resedentem* Allonem Ducem *una cum venerabilis* Joannes *Sancte*

ctae Lucane Ecclesie Episcopus & Sacerdotes, *vel* Haremannos, *idest Tusso Presbiter*, *Alio Presbiter*, *Gumpert Presbiter*, *Rachiprandus Presbiter*, *Alpert Presbiter*, *Deusdedi Arcidiaconus*, *Jacobus Diaconus*, *Austrifonsus Diaconus*, *Gausprandus*, *Cunimund*, *Ansiprand*, *Teusprand*, *Domnuccio*, & *Alp* ...... *plus*, *venit ante nos Alprandus*, *contra quam ipsi Johannes Episcopus cum Fratello Advocato suo causa Ecclesia Sancti Martini domo Episcopati sui peragebant*. *Dicebat ipsi Johannes cum Fratellu Advocato suo*. „ Domne, audire nos digneris, quia iste Agiprandi filio istius Alprandi ab antecessore meus Peredeus Episcopus fuit ordinatus in Ecclesiâ nostra Sancti Petri, & in omnia res eidem Ecclesie pertinentes. Et modo iste Agiprandus Clericus, inimicus suadentes, rempertus est in adulterium, & in aliam malitiam. Unde secundum Deus, & sancte Canoni Ecclesie res ipsa abere non debet. *Respondebat ipsi Alprand pro se & ipso jam dicto filio suo*: Nulla nobis interpedit, quod dicis, quod ipsi filio meo pro sua culpa Ecclesie, & res ipsa perdere deberet, quia non abemus Ecclesie, & res ipsa per ordinationem Peredei Episcopi antecessori tuo, sicut vos dicitis; sed Perhetu ...... Dammiani Presbiteri socero meo, avone istius Agiprandi Clerico filio meo; & numquam ipse Ecclesie Sancti Petri, vel res ibidem pertinentes pertenuit Ecclesia Sancti Martini domo Episcopali tuo, sed ipsius Dammiani Presbiteri, & de ejus parenti pertenuit. In cujus hereditatem nus existere devemus, pro eo quod filia ipsius Dammiani mihi in conjugio sociata abeo, unde iste Agiprand filio meo natus est. *Respondebat Johannes Episcopus cum Fratellu Advocato suo*: Veritas non est, quod ipse Bassilica Sancti Petri, vel res ibidem pertinentes, vel quanta ipsi Dammianus Presbitero ad manus sua abuet, aut possiddet, ipsius Dammiani, vel de ejus parenti fuissem aut pertinuissem; quia ipsi Dammianus Presbitero in ipsa Bassilica nostra Sancti Petri resside, & ad Episcopi illi, qui fuerunt anticessori mei, ipse Dammianus Presbiter omnes voluntatem faciebat, quam ei exinde imperaverat. Et per sigulos annus Gustare eorum dava in ipsa Casa Bassilica Sancti Petri, ubi ipse Dammianus resedebat; sicut & alias res suas Bassilicas nostras, qui Ecclesia Sancti Martini domo Episcopali pro pertenentia sua facere consuete sunt. *Respondebat ipse Alprandus*: Veritas non est, quod ipse Bassilica Sancti Petri, vel res ad eum pertinentes, vel quantum ipse Dammianus Presbiter socero meo ad manus suas abuet vel possiddet, aliquando Ecclesia Sancti Martini domo Episcopali tuo pertinuissem, sed ipsius Dammiani Presbiteri socero meo, & de ejus parenti fuit ipse Bassilica Sancti Petri cum omnia res, quantum ipsi Dammianus ad manus sua abuet, & ipso Gustaren per singulos annos, unde vos dicitis, sua voluntate dava: nam pro nulla pertinentia, & taliter consignare poteo.

Et dum ipse Alprandus talis faceret proclamationem, *judicavimus*, & *waidam dare fecimus ipso Alprand jam dicti Fratelli Advocato Johanni Episcopi*, *ut sicut dicebat*, *per idoneos & credendos homines*, *si poteret*, *eorum consignare*, *qualiter ipse Bassilica Sancti Petri*, *vel*

vel res que ipse Dammianus Presbiter possidet, ipsius Dammiani Presbiteri, vel de ejus parenti fuissem, que Ecclesia Sancti Martini domo Episcopali non pertinuissem: & fidjussurem ei posuet Ansiprand. Et dum utraque partes in constituto reversi fuerunt, ubi nobiscum aderant Sacerdotes & Loci Servatores, *seu* Haremannos, *idest Jacobus Diaconus, Rachiprandus Presbitero, Rachisfrid Presbiter, & Gausprandus Loc... Cunimundu, Bellerisunsu, Teuprand, Ghispert, Domnuccio, Filuartus, Vadilo, Lopo, Ferduald. Tunc dixet ipsi Johannes Episcopus cum Fratello Advocato suo:* Fac nobis ipsa consignationem, sicut nobis wadiam dedisti. *Sed ipse Alprand presenti ante nos eorum renuntiavit;* „ veritas quia ipse Bassilica Sancti Petri Ecclesie Sancti Martini domo Episcopali tuo pertenet, & Agiprand Clerico filio meo inibi per livellum ab Peredeo Episcopo antecessore tuo ordinatum fuet, & vobis ipsa Bassilica Sancti Petri non contramus: nam Casa ipsa, ubi Dammianus Presbiter socero meo havitavit, & omnes res illa, quas ad sua manus abuet, Bassilica Sancti Petri nulla pertenuit, sed de jura parentum ipsius Dammiani socero meo fuit; ubi nos .... heredibus exire redevemus. *Respondebant ipsi Johanne Episcopus cum Fratello Advocato suo:* „ Veritas non est, quod Casa, ubi Dammianus Presbitero havitavit, vel res, que ad manu sua abuet, de ejus parenti fuissem, sed omnia de Bassilica Sancti Petri, ubi ipse Dammianus Presbitero custodem ordinatus fuet, pertenuet. *Et dum inter eos talis vertiretur intentio, justum nobis paruit esse una cum suprascriptos* Sacerdotes & Haremannos *ita judicavimus, ut ipse*

A *Bassilica Sancti Petri cum omnia res ad eam pertinentes esse in potestate predicti Johanni Episcopi ad partem Ecclesie Sancti Martini domo Episcopali ejus, & de casa, & res ipsa, unde Alprand dicebat, quod de parenti Dammiani Presbiteri fuissem, nam non de Bassilica Sancti Petri judicavimus. Et ipse Asprandus waida dare fecimus jam di-*
B *cti Fratelli Advocato ipsius Episcopi ad parte Ecclesie Sancti Martini, & unde poteret per Cartulam, aut per testimonia consignaret, quod ipsius Dammiani Presbiteri, vel de ejus parenti fuissem, que Bassilica Sancti Petri non pertinuissem, haberet in suo dominio; & unde taliter consignare non poteret, relaxare eas ad pars Bassilice Sancti*
C *Petri. Et dum inter eos taliter judicassemus, dicebant Johanne Episcopus cum Fratello Advocato suo:* Domne, facias nobis iste Alprand justitia de auro & argento, que in Bassilica Sancti Petri offertum fuet, & de moniminas, que ibidem pertenuerunt, que Agiprand Clericus filio eius exinde tullet: *Tunc fecimus dare waida*
D *ipso Alprand predicti Fratelli Advocato sepesati Johanni Episcopi, ut quecumque exinde Agiprand Clericus filio ejus tullet auro vel argento, aut moniminas, qui in ipsa Bassilica Sancti Petri pertenuerunt, omnia ei redderet, & super diceret jura, quod ei per Evangelia quodquod plus exinde non tulisset nec haberet, quem ei reddere deberet, &*
E *toto posuet fidjussures, & de suprascripte alie wadie jam dicto Ansprand posuet fidjussurem. Et fenita est inter eas causacio. Unde hanc notitia judicationis tibi, qui supra Johannes Episcopus ad parte Ecclesie Sancti Martini domo Episcopali tuo Ratfonsum scrivere commonuit, ut moderni & futuri temporibus in eadem permaneat deliverationem.*

Actum Luca.

Signum

Signum manus Alloni *gloriosi* Duci, *qui hanc notitiam judicati fieri elegit*.

Ego supraſcripto Gauſprandu interſui.
Ego Jacobus Diaconus interſui.
Ego Oſtriſuſus Diaconus interſui.
Ego Rachiprandus Presbiter interſui.
Ego Rachiſridus Presbiter interſui.
Ego Alpertus Presbiter interſui.

In Charta iſta occurrit *Guſtare*, ſeu *Guſtaren dava*. Sentis heic Italicam Linguam, nempe *Dava* pro *Dabat*. At quid illud *Guſtare?* DuCangius in Gloſſario vocem iſtam ignoravit. Opinor ego, Ientaculum (nunc *Colezione* ſive *Colazione*) per eam deſignari. Vide infra Diſſertationem XXXVI. *de Emphyteuſ.* ubi de voce egi. Vidimus in Charta nuper edita, quomodo *Arimanni* ad publica judicia advocarentur, & veluti Judices ibi conſiderent. *Boni homines* in Placitis publicis ſaepe reſediſſe comperiuntur. Num ab iis diverſi *Arimanni?* In Lege 49. Caroli M. ſancitum eſt, *ut nullus alius de Liberis hominibus ad Placitum, vel Mallum venire cogatur, exceptis Scabinis & Vaſſis Comitum*. Quae poſtrema verba ſuſpicionem mihi ingerunt, *Herimannos* in Charta producta appellari eos tantùm, qui Vaſſalli forent. Verùm me à conquieſcendo in hujuſmodi ſententia abſterret, quod ſupra multis exemplis evici, nempe latius excurriſſe ſignificationem hujus vocis. Idem Carolus M. in Lege 69. *Ingenuos homines* tribus ſaltem Placitis, *quae inſtituta ſunt*, intereſſe voluit. Hinc tamen certo deprehendimus, quadam Nobilitatis ſpecie diſtinctos fuiſſe *Ingenuos*, ſive *Liberos*, & *Arimannos* homines, ita ut nulla publica haberentur judicia, quibus non aſſideret id hominum genus, quaſi eorum praeſentia non tantùm ad ſplendorem loci, quantùm ad continendos in officio Judices, & arcendas malas artes, exigeretur. Accedat & altera Charta ex autographo Lucenſi itidem deſcripta.

Literae, ſive Bulla Petri Lucenſis Epiſcopi, per quam Andripertum Presbyterum conſtituit Rectorem Eccleſiae Sancti Donati, accedente conſenſu Sacerdotum, & Arimannorum, Anno 819.

IN nomine Sancte Trinitatis Patris & Filii & Spiritus Sancti. Breve ordinationis facio ego Petrus *gratiâ Dei* Epiſcopus, *qualiter* una cum conſenſu Sacerdotum, & Aremannos hujus Lucane Civitatis, *quorum nomina ſubter leguntur, ordinare videor te Andripertum Presbiterum filio Pauli in noſtra Eccleſia Sedalem Sancti Donati, ſita prope murum hujus Lucane Civitatis; in eo verò tenore, ut in tua ſit poteſtate ipſa Dei Eccleſia, una cum caſis, & omnibus rebus ad eam pertinentibus abendum, reſedendum, gubernandum, uſufructuandum, & officium Dei die nocteque recto moderamine faciendo, & nobis obediendum, ſicut noſtra ſancta Lex continet: & unum prandeum nobis & Sacerdotibus noſtris ſingulis annis die Martis de alba ſemper preparare & dare debeas in Feſtivitate ipſius Eccleſie, portionem exinde de oblatis, & candelis tollendum ipſe, ſicut jam olim conſuetas fuit; & ſemper nobis & ſancte Eccleſie noſtre obedire, & ſervitium adimplere debeas, ſicut conſue-*

consuetudo fuit; & qualiter ut supra te in eadem Ecclesia firmavimus stavili ordine permaneas firmiter. Hec ordinatio facta est in Anno Domini nostri Hludowici clementissimi Imperatoris Sexto, sub die IV. Kalendas Julias, Indictione XII. Et Gundeprandum Notarium scribere commonuimus.

Actum Luca.

Ego Petrus Episcopus *in ac ordinatione à me facta manu mea subscripsi.*

Ego Gunfridi Clericus ibi fui.

Ego Cristianus Presbiter ibi fui.

Ego Gumperto consensi & subscripsi.

Ego Teuderadus Presbiter consensi & subscripsi.

Ego Uppertus ibi fui.

Ego Ghiselpertus Diaconus ibi fui.

Viden, quanta *Arimannorum* dignitas foret, quando eorum consensus, non minus quàm *Sacerdotum*, exposcebatur ad electionem Pastorum, quibus regendae committebantur *Ecclesiae Sedales*, hoc est *Parochiales*, sive *Baptismales?* Sed quid sunt heic *Arimanni?* Num Nobiles populares? Num Vassalli ejusdem Episcopi? In aliis ejusmodi Bullis Lucensium Episcoporum animadverti accedere ad electionem Pastorum consensu suo *Sacerdotes & filios ipsius Ecclesiae:* quo nomine dubius sum, num Clerici minores, an Arimanni iidem designentur. Johannes Georgius Eccardus Formulas quasdam antiquissimas subjunxit Legibus Salicis & Ripuariis à se recusis. Inter eas Sexta ad Ludovicum Germaniae Regem Ludovici Pii filium pertinet. Ibi facultatem eligendi Episcopi Clero & Populo largitur, statuens, ut electus *per consensum sacrorum ordinum, & natu majorum Nobilium Laicorum, ad nostrae Serenitatis deducatur aspectum &c.* Qui *Nobiles Laici* majores natu heic memorantur, si singula recte conferas, iidem ipsi fuisse videntur, qui *Arimanni* in Chartis Lucensibus dicuntur. Quod ubi statuas, elucescet, in *Nobilium* ordine locum etiam fuisse *Arimannis*. Hos aetas subsequuta *Milites* appellavit: quae vox *virum Nobilem* saepe significat in veterum monumentis. Quae quidem quum recogito, nequeo quin reminiscar acta veterum Episcoporum Mutinensium, qui Monasterio Benedictinorum Sancti Petri in hac Civitate constructo multa elargiti sunt, uti suo loco videbimus; ac prae ceteris Johannes Episcopus Anno DCCCCXCVI. Se autem donare ii profitebantur *cum consensu & noticia omnium sanctae Mutinensis Ecclesiae Canonicorum, ejusdemque Civitatis Militum ac Populorum.* Quod Lucensis Episcopus *cum consensu Sacerdotum & Arimannorum* perfecit, Mutinensis *cum consensu Canonicorum, Militum, & Populi peregit.* Confluunt ista ad suadendum; non alios olim *Arimanni* appellatione donatos, quam qui *Milites* sequentibus Seculis frequentius appellati, Nobilium genus constituerunt à Plebe distinctum. Verùm heic me tenebris adhuc circumseptum fateri non pudet. Concilium Ticinense Anno DCCCCLV. celebratum, ut est in Labbeanae Collectionis Tomo 8. pag. 147. ita de Parochorum institutione sancivit: *Primum ipsius loci Presbyteri vel ceteri Clerici, idoneum sibi Rectorem eligant: deinde Populi, qui ad eamdem Plebem* (hoc est Ecclesiam Baptismalem, unde Italicum *Pieve*) *sequatur assensus.* Quibus peractis eum Episcopus Pastorem instituebat. Ergo non Optimatum tantummodo, sed Populi totius ad Ecclesiam illam spectantis, idest omnium Liberorum hominum, exigebatur consensus, quoties ordinandus erat Parochus. Atque adeo

en

en caussa, quare *consensum Arimannorum* in Charta Lucensi memoratum, minime accipere audeam de *Nobilibus* dumtaxat. Quamobrem lubet continere judicium, & congessisse quae potui de Liberis hominibus atque Arimannis. An isti Vassallorum, sive Optimatum, sive Nobilium hominum coetum olim constituerint, nec ne, aliis fidentius de- A cernendum relinquo. Fidentissime quidem pronuntio, non fuisse *Arimannos Servorum genus, sed pluris quàm ceterae Servorum species aestimatum, immo supra vulgarem conditionem servilem*: quae sententia fuit Illustrissimi & Clarissimi Fontaninii in Opusculo de Masnadis pag. 46. explodenda sane ex iis, quae hactenus attuli.

DE

DE SERVIS
AC
HOMINIBUS
DE MASNADA
DISSERTATIO
QUARTADECIMA.

DISSERTATIO QUARTADECIMA.

EA etiam de cauſsâ quod noſtris temporibus *Servorum* uſus, adeo Romanis, Langobardis, Francis, & Germanis in Italia imperantibus, familiaris, paene ex univerſa Europa ſublatus ſit, ejuſque vix aliquod veſtigium in maritimis Urbibus ſuperſit, amatori antiquae eruditionis rem gratam praeſtiturum me ſpero, ſi aliquantulum heic inſiſtam, & quid & quale hoc hominum genus foret, quantâ potero brevitate, ediſſeram, quod eſt ad tempora barbaricae dominationis: nam pro Romanorum temporibus Pignorius ac alii praeſto erunt diſcere cupienti. Jam dixi, univerſitatem Populi diviſam olim fuiſſe in *Liberos* & *Servos*. Et horum quoque immanis fuit numerus non ſolùm apud Romanos, Graecos, alioſque Orientales Populos, ſed & apud Langobardos & Francos. Alii ex iis exteri atque in bello capti, Servitutem

A ſervire à victore Populo cogebantur; aliis indigenis ob crimina patrata, aut etiam ob aes alienum, Servitutis jugum imponebatur; alii denique non inviti Libertatem ſuam alicui domino divendebant. Verùm mos ille Libertatem amittendi ob aes alienum (hujuſmodi autem Servi *addicti* appellabantur) a Diocletiano & Maximiano

B Auguſtis abrogatus eſt, ut patet ex l. *ob aes alienum* Codic. Juſtinian. *Ut actiones*. Attamen rurſus obtinuit ſub Langobardis & Francis; nam inter formulas veteres à me editas ad Legem I. Lotharii I. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. haec habentur: *cum Martino meo ſervo, qui mibi fuit traditus per crimen, vel per*

C *debitum*. Ita quoque in Lege 87. ejuſdem Lotharii, *liberi homines propter aliquod crimen aut debitum, in ſervitio alterius ſe ſubdere* dicuntur. Et quod eſt ad crimina, teſtem habeo Chartam autographam ex Tabulario Monaſterii Cavenſis mihi ſuppeditatam, ex qua conſtabit, in Servorum ſortem dejectos, qui crimen aliquod grave perpetraſſent.

Guaimarius I. Princeps Salernitanus Ecclesiae Sancti Maximi à Guaiferio Principe parente suo aedificatae dono dat multa. Anno 889.

IN *nomine Domini Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. Declaro ego* Guaimarius Princeps & Imperialis Patritius, *quia concessum est mihi a santissimis & piissimis* Imperatoribus Leone & Alexandro, *per verbum & firmissimum Preceptum bullâ aureâ sigillatum, integram sortem Beneventane Provincie, sicut divisum est inter* Sichenolphum & Adelchisum Principem, *ut liceret me exinde facere omnia, que voluero, sicut antecessores mei omnes Principes fecerunt. Proinde concessimus in Ecclesia beatissimi Maximi, pro nostre salute anime, quam* Domnus Guaiferius Princeps *pater meus a novo fundamine construxit intus hanc nostram Civitatem Salernitanam, hunc* Servum sacri nostri Palatii, Lupus filius Ragimperti cum uxore sua, & filiis, filiabus, nugris, ac nepotibus suis *cum omnibus rebus substantiae illorum, mobile atque immobile, & cum omnibus illorum pertinentiis;* pro quo ipse Lupus cum Saracenis ambulavit & pactuetes fuit, quando ipse storus super hanc predictam Civitatem resedit. *Et proinde supradictum Lupum concessimus in predicta sancta Ecclesia cum uxore sua & filiis & filiabus, nugris & nepotibus suis, sicut supra dictum est,* pro eo quod postquam nobis culpatus fuit, postea autem ipsa ejusdem mulier super anni spatium ipsum Lupum habuit virum, & ipsos filios & filias & nepotes suos postea genuerunt, & justa Legem ad sacrum nostrum Palatium pervenerunt potestatem cum omnibus rebus substantiis suis mobile atque immobile, cum omnibus suis pertinentiis *in supradicta Ecclesia concessimus securiter habendum. Et constituimus, ut nullus Basilico, nec Stratigo, nec Protospatarius, aut Candidatus, aut Spatarius, aut Gastaldus, aut Scultais, aut qualisque alius Reipublice Actionarius, vel* qualiscumque alius Servus sanctorum Imperatorum, *habeat potestatem in illos, vel in eorum rebus qualemcumque ancbariam, vel dationem exigendi; sed ipsa jam dicta sancta Ecclesia omni tempore securiter illos possideat, sicut illorum sanctum verbum continet, quod nobis concesserunt;* ut omnes homines nostri liceret suos dominare Servos cum omnibus rebus substantiis suis, vel actionibus, ut omnes residerent subtus ficum suam absque omni contradictione sancti Imperii nostri. *Iterum volumus, ut si Rector suprascripte Ecclesie illos, vel illorum res subtrahere voluerit de potestate jam dicte Ecclesie, revertantur in potestatem de heredibus nostris, sicut per illorum suprascriptas potestates nobis concessum est, & ab illo tempore, quo Lupus ipse pactuetes fuit, & ad potestatem nostri Palatii pervenit, cum omnibus rebus substantia illorum, & usque modo, cum omni illorum pertinentia, sic in integrum in prefata Ecclesia concessimus, sicut supra dictum est, ad securiter habendum. Quod vero Preceptum concessimus ex jussione suprascripte potestatis. Scripsi ego Ursus Notarius.*

Actum Salerni de Anno XXIII. & de anno VII. Principatus Domini Guaimarii Principis filii mei, de mense Augusti, secundâ Indictione.

Locus ✠ Sigilli.

Apo-

A Apographum Chartae, quale ego accepi, *Annum XXIII.* praeferebat Guaimarii Principis. Verùm si recte Camillus Peregrinius rationes subduxit, scribendum erit *Anno XIII.* Nuper vero memorati Imperatores Diocletianus & Maximianus parentibus venumdare liberos suos interdixere l. *Liberos* Codic. Justinian. *de patribus, qui filios &c.* B Constantinus tamen altera Lege eundem usum restauravit; atque illum postea diu in Italia viguisse ostendit Lex V. Ludovici Pii inter Langobardicas; in qua Princeps humanissimus eam consuetudinem improbat ac tollit, statuens, *ut chartulae obligationis de singulis hominibus factae, qui se, aut uxores eorum* C *aut filios vel filias in servitio tradiderint, ubi inventae fuerint frangantur, & sint liberi, sicut primitus fuerint.* Piissimum Ludovici consilium in altera saltem parte sequutus est, & confirmavit Lotharius I. ejus successor in Lege prima. Ibi *Liber homo se ipsum ad servitium implicare pro aliquibus caussis finitur*, uxor verò illius D ac liberi *in libertate permanere* jubentur. Eadem repetit idem Imperator Lotharius pro uxoris libertate in Lege 87. Nihilo tamen secius caussae interdum justae occurrebant, ob quas liberi a patribus venundabantur, ac praecipue famis tempore. Describit Gaufridus Malaterra Lib. I. Cap. 27. Histor. Normann. teterrimam famem, E quae Anno MLVIII. Calabriam afflixit. Tunc parentes *suos liberos ex ingenuitate procreatos vili pretio in servitutem venumdabant.* Fuit autem Romanis, aliisque Populis, dum Ethnica superstitione tenerentur, tanta in Servos suos potestas, ut in eos non flagris solùm, compedibus, aliisque tormentorum generibus saevire Domino fas esset, sed etiam illis pro arbitrio mortem inferre. Nimirum pecudum more habebatur *Servorum* Populus; & quamquam illos pluris quàm pecudes aestimarent, quod ex iis plura emolumenta colligerent, aeque tamen atque in bovem & equum, erat Dominis jus vitae & necis in mancipia sua utriusque sexus. Coërcita demum fuit decreto Antonini Pii enormis haec dominorum potestas; nam ut ait Lex prima *ff. de his, qui sui vel alieni juris sunt*, sive Cajus Lib. I. Institut. *hoc tempore nullis hominibus, qui sub Imperio Romano sunt, licet supra modum, & sine caussà legibus cognitâ in Servos suos saevire. Nam ex Constitutione Divi Antonini qui sine caussâ Servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quàm qui alienum Servum occiderit.* Atque heic multo aequius nobis laudanda Constantini Magni pietas, qui ubi ad mansuetam Christi Religionem animum addixit, è vestigio tantam immanitatem summovit Lege latâ, quae Lib. IX. Codic. Theodosian. Tit. XII. *de emendatione Servorum* prima est. Is castigationem quidem delinquentium permisit, sed reum homicidii statuit quemlibet Dominum Servo suo mortem *voluntate occidendi hominis* inferentem. Inter Leges Atheniensium, uti Plutarchus memorat, monuitque Samuel Petitus Lib. 3. Tit. 6. in Comment. ad Leges Atticas, recensetur & ista: *Servis jus esto Dominos iniquos adigere, ut se vendant humanioribus.* Et quamquam ex Legibus quoque Rómanis, puta ex l. *Si dominus ff. de his qui sui, vel alieni &c.* & ex aliis Legibus in Codice Justinianeo relatis, inhumanus Herus Servum vendere cogeretur: attamen constat, longe humaniores in Servos fuisse priscos Graecos, quàm Romanos, uti aliis exemplis ac Legibus

gibus ostendere promtum foret: quod profectò minuit decus Romanae gentis, dum obliti se homines esse, tantâ saevitie in homines sui similes debaccharentur. Quare ludicra potius videatur, fortassis etiam figmentum reputetur Inscriptio, quam Auxure A in agro detectam refert Johannes Pierius Valerianus in Antiquitatibus Bellunensibus, quamquam Fabretus Cap. 10. num. 238. ex eodem Valeriano ipsam rursum exhibeat, neque de ejus legitima origine se dubitare ostendat.

CAELIUS ASPRENAS COMMODI
CAES. NEGOT.
QVO NEMO MORTEM ALACRIVS ADMISIT
QVOD A SERVORVM SVORVM SERVITVTE
LIBER EVADERET
HOC AVTEM TESTAM. CAVIT
POSTERIS INSCRIBI
BIX. ANN. LVII. M. IX. D. XI.

Romanis in Regni Italici dominatione successere gentes, ab extremo Germaniae Septemtrione profectae. Barbaras easdem nos appellare consuevimus: sed hercle, quod est ad Servos, mitioribus erga eos moribus barbari isti Domini utebantur. *Verberare Servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere solent, non disciplina & severitate, sed impetu & irâ ut inimicum, nisi, quod impunè*. Ita jam suo tempore scribebat de *Moribus Germanorum* Tacitus Cap. 25. Quid postea factum putes, ubi Christianâ disciplinâ imbuti, mansuetudinem didicere atque humanitatem, à Christo ejusque Apostolis tantopere depraedicatam? Et in pluribus quidem Conciliis statutum est, *excommunicationi, vel poenitentiae biennii esse subiiciendum, qui Servum proprium sine conscientiâ Judicis occiderit*. Neque licebat Servum ad Ecclesiam confugientem statim inde per vim extrahere, uti Liutprandus Lib. *6*. Lege 90. edixit: quo casu aut Sacerdotes, aut B Reipublicae Ministri se interponebant, ut misero veniam ac pacem apud ejus Dominum impetrarent. Si verò *mancipium* à se fugiens *Dominus sequutus invitasset in pace, ut redderetur in gratia, & postea Dominus pro ipsa culpa in eum vindictam dedisset*, viginti Solidis multabatur. Haec Rotharis in Lege 274.

C Ceterum uti Romanorum temporibus, ita & Barbarorum, Servi ac Ancillae non secus ac pecudes venum exponebantur, & in aliorum Dominorum jus transferebantur. Et sicuti qui boves aut equos vendunt, eos non vitiatos emtori praestant, ita de Mancipiis factum. In formulis ejusmodi contractuum, qui chartae commendabantur, non secus atque D contractus aedium aut agrorum, afferebat venditor tradi à se illum Vernam sive Servum, *non furem, non fugitivum, non cadivum* (idest *non epilepticum*) nec *ullum vitium in se habentem, sive mente & corpore sanum*. Lege tamen *16*. & *72*. Caroli M. inter

inter Langobardicas cautum est, ne *mancipia venderentur, nisi in praesentia Episcopi, vel Comitis, aut Archidiaconi, & Centenarii, aut Vicecomitis &c. aut ante bene nota testimonia*. Cur id factum, si quis sciscitetur, responsum habeat: ne Servi occulte ab exteris emerentur, & extra Regnum ducerentur: quod nefas erat. Praeterea ne quisquam Servum jam alicujus criminis reum vendens, à solvenda pro eo multâ se se eximeret, & novum Dominum merce adeo vitiatâ falleret. Denique, ut dilucide constaret, utrum suum, an alienum Mancipium venditor à se dimitteret, & reliqua omnis collusio averteretur. Hujusmodi venditionis exemplum, sed longe ante Caroli M. tempora factae exerere nunc placet. Autographam Chartam in insigni Archivo Monasterii Ambrosiani Mediolanensis servatam prae oculis ego habui, atque descripsi. Eam non oscitanter lege, ut probe teneas, quo in loco ea tempestate foret Latinarum Literarum fortuna, & quanti Mancipia venirent.

A B

Johannaces mundium sive dominium Scholasticae Servae, pecuniâ acceptâ, transfert in Sigheradam & Arichisum germanos, Anno 736.

IN Christi nomine. Regnante Domno nostro Liutprand Viro excellentissimo Rege, Anno Regni ejus pietatis Vigisimus Quarto, Kalendas Febroaria, Indictione Quarta, feliciter. Scripsi ego Lazarus Clericus Basilice Sancti Johannis Piasce hanc cartola de accepto Mundio, rogatus & peditus ad Johannace a. d. filios quondam Laurentio, commanente in Vico Cadelo. Certa sit accepisse se hodie in presentia corum ..... & accepet ad te Sigherade, & ad Arechisso germanis accepit auri Solidos numero duos & uno semisse, senidum pretio Mundius pro Mancipio nomine Scolastica *filia S.......* & ipso Mancipio Ursio sibi Conjoge. *Et repromitto me tibi, qui supra Johannaci, ipsa suprascripta Scolastica ..... ab omni homine defensare, & de puplico, & de omni homine. Et si minime defensare poduerimus aut ego, aut meis heredibus qui supra, ipsa suprascripta Scolastica: tunc viso, compono ego Johannaci, aut meis heredibus pro Mundium vel Mancipio, aut estimationem ejus; & cartola de accepto Mundio in sua maneat firmitate .....*

Facta Cartola in fundo Campiliano, die & mense & Indictione suprascripta feliciter.

Signum manus Johannaci, qui hanc Cartola de accepto Mundio fieri rogavit & ei relecta est.

Signum manus Petronis de Brixani a. d.....

Signum manus Dominici de Cadelo a. d. testis.

Ego Lazarus Clericus rogadus ad Johannace scripsi & subscripsi, postradida complevi & dedi.

Notas Chronologicas insalutatas ne dimitte, ut Hildeprandi annos certo discas, illius nempe, quem in consortium Regni Liutprandus suscepit. Hoc factum Pagius in Critica Baroniana auctor est Anno Chr. DCCXXXVI. praeeunte sibi Chartâ, quam Florentinius in Vita Comitissae Mathildis indicavit. Et recte quidem. Heic habes alteram Chartam Anno DCCXXXVI. *Kalendis Februariis* scriptam,

C D E

ptam, in qua Liutprandi tantummodo regnantis mentio est. Ergo nondum Hildeprandus Regni consors fuerat renuntiatus. Attamen non desunt, quae mihi dubitationem injecerint, an potiùs Anno DCCXXXV. quàm DCCXXXVI. Hildeprandum Populus ad solium evexerit, dum Liutprandum gravis aegritudo paene ad extrema perduxisset. Accipe, quae in hanc rem è ditissimo Archivo Archiepiscopii Lucensis depromsi. Ibi Charta authentica est, cujus lacinias quasdam exhibeo: *In nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Regnante Domno nostro Liutprand viro excellentissimo Rege, & à Deo conservato, Anno pietati Regni ejus, Deo propitio, XXV. mense Martio, idem & Domno nostro Helprand, juvante Deo, Rege Anno Secundo, per Indictione Quinta, feliciter. Manifestus sum ego Domnus Walprand Episcopus. Consideravi Dei timure, & remedium anime mee, seo & Seculi istius seditionem &c. Et ideo ego qui supra Walprand in Dei nomine Episcopus, una cum omnibus Sacerdotibus meis, vel filii Ecclesie bonorum omniorum animo consentiente, do, duno, & trado, cedo, mancipo, & ad perpetuam firmitatem cunfermo in te Filiperto Cl. filio epsejus Barucioni: idest omnem cônquifitionem, quod genitur tuo, quas de rebus sancte Ecclesie per anticissoris mei conquiset per qualivet ingenio, & possidet usque in diebus vite sue, qui in hanc Domo sancte Ecclesie, seu ante nos &c.* Inter cetera eidem *tradit duo modio de terra, quod dedit bone memorie Ursupanci, uno modiolo ipsius Barucii pro Missa sua, & alio pro sepulcro suo &c.* Exarata est Charta haec Anno Christi DCCXXXVII. *mense Martio*: quare hinc saltem discimus, aut Martio decurrente, aut ante Martium Anni DCCXXXVI. statuendum esse exordium Regni Hildeprandi. Ad haec altera Charta mihi ante oculos obversata est, conscripta *Regnante piissimi Domno Nostro Liutprand & Hilprand vir excellentissimis Regibus, Anno Regni eorum Vigesimo Sexto, & Tertio, per Indictione Sexta, mense Februario.* Habes heic Annum DCCXXXVIII. Quum supra viderimus nullam mentionem fuisse factam Hildeprandi in Chartâ Ambrosianâ, *Februario mense* Anni DCCXXXVI. scriptâ, inde ego deduxi, nondum eo mense ac anno collatum fuisse Regium titulum Hildeprando. At ecce alteram membranam, quae nos certos facit, eodem saltem *Februario* mense Anni DCCXXXVI. inchoatam fuisse Hilprandi ipsius Epocham. Accedat tertia Lucensis Archivi pergamena, ex qua haec decerpebam: *In Dei nomine: Regnante Domno nostro Liutprand Rege, Anno ejus Vigensimo Septimo, & Domno nostro Hilprand Rege, Anno Quarto, XII. dies intrantes Kalendas Magias, per Indictione septima feliciter. Manifestum est mihi Justu Aurifice da Porta Sancti Gervasii vindedisse, & vindedit, tradedisse & tradedi ab Urse Abbatisse Ecclesie Sancte Marie vinea mea, quam havire viso sum in loco, uvi vocitatur Casisi &c. Et accipi ego Justu Aurifice da te Ursa Ancilla Dei Abbatissa auri Soleaos numero sex boni Lucani &c. Signum manibus Justoni Aurifici vinditoris & repromissuris &c. Ego Petrus scripsi, & in presentia testium sex Soledos dante vidimus, & complevi & dedi.* Annum Christi DCCXXXIX. indicant hujusmodi Notae, nobis tantummodo testes, Majo mense Anni DCCXXXVI. in cursu fuisse Annum Primum Hilprandi. At iste Annus Primus antecedenti Anno DCCXXXV. exordium cepisse potuit.

Quam

Quam in rem alias profero Chartas. Unam in eodem Tabulario Lucensi vidi, quae tamen aut non satis accurate à me descripta fuit, aut vitio aliquo laborat, quippe scripta *Regnante Domno nostro Liutprand viro excellentissimo Rege, Anno filicissimi Regni ejus Vicensimo Quinto, & Domno nostro Elprand excellentissimo Rege Anno Secundo, Mense Septembri, Indictione Quarta*. Ita in adversariis meis me adnotasse video. Si Lucae nova Indictio à Septembri Mense decurrere incipiebat, ut in aliis Chartis Langobardis bene multis factum animadvertere possumus, haberemus Chartam scriptam *Septembri Mense* Anni DCCXXXV. Atqui hoc pugnat cum reliquis monumentis; neque tunc fuisse in cursu potuit *Annus Secundus Hilprandi*. Quare aut alius Lucensi in Urbe fuit Indictionis cursus, aut, quod veri similius puto, pro Indictione *Quartâ* scribendum est *Quintâ*, ut heic indicetur Annus Christi DCCXXXVI. Fortassis etiam initium Regni Liutprandi non ad Annum DCCXII. statuendum est, sed potiùs ad Annum DCCXI. Utcumque sit, si Charta haec revera spectaret ad Septembrem Anni DCCXXXVI. jam haberemus, Hilprandum ad Regios honores evectum Anno DCCXXXV. aut ante Septembrem, aut decurrente Septembri ipso. Neque oculos meos fugit altera pergamena in insigni Tabulario Ambrosiani Mediolanensis Coenobii adservata, cujus notas Chronologicas nunc accipe: *Regnante Domno nostro excellentissimo Liutprando Rege Anno Tricesimo, & Domno Ilprando Anno Septimo, sub die VIII. Idus Majas Indictione XIII.* Complectitur haec donationem factam *Sancto & Angelorum meritis coaequando Basilicae Sancti Ambrosii Confessoris Domini nostri Jesu Christi, in qua venerabilis Aunemundus Diaconus Custos videtur, &c.* Ejusdem quoque meminit Puricellius in Monument. Basilic. Ambrosian. num. 8. qui etiam deprehensâ Indictione vitiatâ, subdidit: *Indictiones Longobardi tunc videntur proprio & peculiari instituto computasse*. Sed non erat haec vulneris curandi ratio: nam revera Langobardi à reliquis Italicis in usu Indictionum minime recesserunt; haec autem Indictio nimium discordat ab annis Liutprandi atque Hilprandi; Potiùs ergo dicendum, à Notario posteriore parùm attento male descriptum ex autographo fuisse numerum Indictionis. Anno Christi DCCXLI. decurrebat *Indictio VIIII.* Qui exscripsit primas duas literas VI. pro X. accepisse videtur, ac propterea posuisse *Ind. XIII.* Certe *Annus XXIX.* Liutprandi in alia Charta, quam mox adferam, respondet *Anno VI.* Hilprandi, atque Anno Christi DCCXL. Ergo *Annus XXX.* Liutprandi junctus cum *Anno VII.* Hilprandi dicendus est pertinere ad Annum Christi DCCXLI. quo fluebat *Indictio VIIII.* Quod si haec vera sunt, alligandum quoque est cum Anno Christi DCCXXXV. exordium Epochae Hilprandi Regis. At haec majorem accipient lucem ex binis aliis Chartis, quae in praelaudati Lucensis Archiepiscopii Tabulario mihi occurrerunt. Altera scripta est *Anno XXVII. Liutprandi Regis, & IV. Elprandi Regis, Mense Octubrio, per Indictione Septima*. Habes heic Annum Christi DCCXXXVIII. siquidem Septembri Mense initium Indictioni novae factum fuerit in Urbe Lucensi. Rursus altera pergamena illic habetur exarata *Regnante Domnos nostros Liutprand & Helprand viri Rex excellentissimis Regibus*, Re-

Regni eorum Vigensimo Nono & Sexto, Mense Decembrio per Indictione Nona. Spectat haec ad Annum Christi DCCXL. dum Lucae usurpata fuerit Indictio Constantinopolitana à Kalendis Septembris incipiens, aut Constantiniana ab VIII. Kalendas Octobris deducta. Denique tertia pergamena accedat, scripta *Regnante Domno nostro Liutprand, & Helprand Regibus, Anno Regni eorum Trigesimo primo, & Hoctavo, in Mense Octubrio, Indictione XI. Constat me Mauru Transpadanu habitator in Civitate Pistoriense, generu Felicissimi &c.* Est hic Annus DCCXLII. si Indictionem novam ineas à Septembri. Initium verò factum fuisse eodem Septembri Mense Indictioni in ipsa Urbe Lucensi, elicies ex Charta ibi scripta Anno Christi DCCXLVI. quam protuli in Differtat. XXXII. *de Origine Linguae Italicae*, & ex aliis in hoc ipso Opere memoratis; quibus adjunctam volo pergamenam illic mihi visam, ac signatam *Regnante Domino nostro Desiderio Rege, & filio ejus Domino nostro Adelchis, Anno Regni eorum Quartodecimo & Duodecimo, IV. Kalendas Octubris, Indictione Nonâ.* Est hic Annus DCCLXX. Exploratum enim habere me puto, Desiderii Epocham & Regnum initium sumsisse Anno Christi DCCLVII. ante diem XXI. Martii Mensis, non autem Anno DCCLVI. ut Pagius censuit. Quid plura? Ex ipsis Chartis hactenus laudatis spectantibus ad

A Annum DCCXXXVIII. & DCCXXXIX. elucet, Indictioni novae locum fuisse factum Septembri Mense. Quare ubi haec statuas, jam fateare necesse est, arcessendam esse ejusdem Hilprandi Epocham ab Anno potius DCCXXXV. quàm à DCCXXXVI. Hisce luminibus saltem utetur, quisquis accuratius quaestionem hanc pertractare velit; neque enim ultra ejusmodi tricis immorari mihi in praesentia vacat.

B Redeo ad Chartam Mediolanensem, in qua quum audis pro accipiendo *Mundio* Scholasticae ancillae Solidos duos aureos & semissem fuisse persolutos, venumdatam hac ratione feminam recogita. Nam accipere *Mundium*, idem hoc in loco sonat, atque accipere jus & potestatem in illam. Quod si commutatio Servorum ineunda erat, eaedem ab Ecclesiasticis viris cautiones adhibebantur, quales in commutatione fundorum exigebantur à sacris Canonibus, praevium videlicet bonorum hominum examen & aestimatio, ut constaret, ex eo contractu emolumentum majus obventurum Ecclesiae. Suppeditavit mihi ditissimum Tabularium praelaudati Archiepiscopii Lucensis Chartam autographam, ubi legitur commutatio Servorum facta ab *Adalongo Episcopo Lucense* (hunc Ughellius perperam *Adolengum* appellat) imperante Ottone Magno, quam propterea heic in omnium conspectum expositam volui.

Adalon-

Adalongus Episcopus Lucensis, & Ansualdus Presbyter commutationem quorumdam Servorum vicissim inter se faciunt, Anno 975.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto gratia Dei Imperator Augusto, filio bone memorie item Ottoni Imperatoris, Anno Imperii ejus in Italia Octavo, V. Idus Octubris, Indictione IV. Manifestus sum ego Ansualdo Presbitero, filio bone memorie item Ansualdi, quia convenit mihi una tecum Adalongus gratia Dei hujus sancte Luchane Ecclesie humilis Episcopus, ut inter nos de aliquantis familiis chomutationem facere deberemus, sicut & factum est. Proinde ego qui supra Ansualdo Presbitero per hanc Cartulam, chomutationem dare & tradere videor tibi, qui supra Adalongus Episcopus a pars Ecclesie domui Epischopatui vestro Sancti Martini, idest uno Servo, & una Ancilla juris mei, nomine earum Leo, que Ghasaldulo vocatur; & Cristina, que Dominicha vocatur; jam dicto Servo & predicta Ancilla tibi eas & eos in chomutationem dare & tradere videor a pars suprascripte Ecclesie domui Epischopatui vestro Sancti Martini. Et pro suprascripto Servo & Ancilla, quas tibi in chomutationem dedi, recepi ad te in chomutationem de pars suprascripte Ecclesie vestre Sancti Martini, idest uno Servo juris pertinentes suprascripte Ecclesie domui Epischopatui vestro Sancti Martini, nomine Marcho, que Marchitto vocatur: jam dicto Servo ad te eum in chomutationem recepi de pars suprascripte Ecclesie domui Epischopatui vestro Sancti Martini, ubi & super hanc chomutationem secundum Legem tu, qui supra Adalongus Episcopus direxisti Missos tuos, hic sunt nomina eorum, A Gottefredus Subdiaconus & Primicerio, seu Andreas Presbitero & Vicedomino, adque Teuperto filio Cristine. Qui ambulaverunt & previderunt, seu estimaverunt, adque renuntiaverunt, qualiter meliorata chomutationem dedi ad pars suprascripte Ecclesie domui Epischopatui vestro Sancti Martini, quam recepisset. Ut magis omni tempore post hanc B chomutatio firmam & stabilem permaneat semper: unde repromitto ego, qui supra Ansualdo Presbitero, una cum meis heredibus tibi, qui supra Adalongus Episcopus vel ad posterisque successoribus tuis, aut eidem homini, cui vos suprascripto Servo & Ancilla dederitis, vel abere decreveritis, ut si nos vobis eas & eos aliquando tempore intentionave- C rimus, aut retolli vel subtragi quesierimus, ille homo, cui nos eos dedissemus, aut dederimus, per quolibet ingenio; & si nos exinde auctores dare volueritis, & eum vobis ab omni homines defendere non potuerimus, spondimus nos vobis componere suprascripto Servo & predicta Ancilla, quas tibi in chomutationem dedi, dupple persone meliorate D sub estimationem, quales tunc fuerint. Sic tamen si vos exinde auctores dare nolueritis, licentiam abeatis absque nostra persona, si vestra fuerit voluntas, exinde causas agendi, responsum redendi, sive ponendi, modis omnibus vobis eas & eos defensandi cum ista chomutationis Cartula, qualiter justa Legem melius potueritis, quia taliter inter nos E convenit; & duas inter nos chomutationis Chartula Ghisalprandum Notarium & Judex Domni Imperatoris scribere rogavimus.

Actum Luca.

Ego Ansualdo Presbitero in hanc commutationis Cartula a me facta subscripsi.

Ego Gottefredus Subdiaconus & Primicerius, sicut de me supra legitur, missus fui.

Ego Andreas Presbitero & Vicedomino, sicut de me supra legitur, missus fui.

Ego Teuperto, sicut de me supra legitur, missus fui.

Ego Benedicto rogatus ad Ansualdo Presbitero me teste subscripsi.

Ingefredus Judex Domni Imperatoris subscripsi.

Signum manus Teupaldi Judex Domni Imperatoris.

Ego Leo rogatus ad Ansualdo Presbitero me teste subscripsi.

Ghisalprandus Notarius & Judex Domni Imperatoris post tradita complevi & dedi.

Notissimum quoque est, hominibus Servitutis jugo pressis minime interdictum fuisse conjugia inire cum paris quidem conditionis feminis. Licuit etiam homini libero *ancillam suam* ducere uxorem, ut constat ex Lege 223. Rotharis: *tamen debeat*, inquit ille, *eam Liberam thingare* (hoc est libertate prius donare) *& legitimam facere per garinthix. Tunc intelligatur esse libera & legitima uxor; & filii, qui ex ea nati fuerint, legitimi heredes patri efficiantur.* Si quis verò alienam sibi jungere matrimonio ancillam cupiebat, ab ejus Domino emere illam cogebatur, ac deinde Liberam facere, ut ita legitimi filii inde procreati evaderent. Ejusmodi quoque morem Romanis fuisse, complures Leges testantur, quas heic referre superfluum puto. Contra cuicumque Servo periculum capitis constitutum fuit, si Liberam mulierem auderet sibi per matrimonium conjungere. Ad haec feminam tale facinus adortam, concedebat Langobardorum Lex consanguineis *potestatem occidendi, aut foras Provinciam transvendendi;* aut ipsis id negligentibus, jus erat Palatio eam sibi vendicare, & habere Ancillam. Ita idem Rotharis in Lege 222. Rigida, ut opinor, alicui, Lex ista videatur. Sed animadvertendum est, Servos, quorum perquam vilis & abjectissima conditio fuit, versatos passim fuisse in aedibus Dominarum, aliarumque mulierum Liberarum, quarum omnium conditio aliqua ex parte nobilis censebatur. Nisi gravis poena, & vehemens Legum terror utrumque sexum coërcuisset, fieri facile poterat; ut Servi dementarent Feminas easdem ingenuas infirmioris consilii, atque iis sibi conjugio sociatis, notam dedecoris pergravem atque foedam inurerent nobilibus egregiisque familiis. Nobilitatem quippe Langobardi pluris fortasse, quàm nostri temporis homines, faciebant & custodiebant. Itaque obviam, quantum fieri potuit, itum est hujusmodi incommodis atque periculis. Neque tantùm Langobardi, sed & aliae gentes, ac praecipue, ut dixi, Romanorum Caesarum Leges severissimis poenis ejusmodi flagitio prospexere. Vide Lib. 4. Tit. 9. Codic. Theodosian. *ad Senatusconsultum Claudianum*, & Lib. 9. Tit. 9. *de Mulieribus &c.* Et ad poenam quod attinet, à Langobardis feminae ita nubenti inrogatam, Paullus Jurisconsultus in Lib. 2. Sent. 21. *Si mulier ingenua*, inquit, *civisque Romana vel Latina, alieno sese Servo conjunxerit, siquidem invito & denuntiante Domino in eodem contubernio perseveraverit, efficitur Ancilla.* Sed & ante illum Tacitus Lib. 12. Annal. paria scripsit. Licere dixi Libero viro Ancillam in

in uxorem ducere, dum tamen illam prius Liberam manumittendo efficeret. Addo nunc, ejusmodi nuptias nihilominus meliorum odio laborasse tam apud Romanos, quàm apud Barbaros, solicitos, *ne insignium Familiarum clara Nobilitas indigni consortii foeditate vilesceret*, ut ait Anthemius Augustus in Novella prima. Hoc tamen olim parvi factum videas, quum crebrae existant veterum Romanorum Inscriptiones, in quibus Mulieres *Libertae* simul & *Conjuges* Patroni sui dicuntur. Ceterum non semel videas sacris locis donatas à Principibus mulieres Liberas, quae conjugium cum Servis inierant, eâ de caussâ in servitutem prolapsae, atque ad jus Principis spectantes. Grimoaldus Princeps Beneventanus, uti scribit Leo Marsicanus Lib. prim. Cap. 18. *praecepto suo firmavit omnes feminas Liberas, quae Servis hujus Monasterii fuerant copulatae &c.* In Diplomate Landulfi & Atenulfi Principum Beneventanorum, Tom. 8. Ital. Sacr. in Episcop. Beneventan. concessas videas Monasterio Beneventano Sancti Salvatoris duas feminas, quae antea Liberae Servos praedicti Monasterii sibi sociaverant viros; ideo *pro merito culparum suarum una cum Servis & cum filiis & filiabus suis legaliter ad nostrum sacrum Palatium devenerunt: & nos ita easdem feminas, & jam nominatos Servos simul cum filiis filiabusque eorum in praefato Monasterio concessimus*. Interdum verò Domini, Caritate Christianâ monente, compulsi, indulgebant, ut filii è Servo & Ingenua conjugatis procreandi, libertate & ingenuitate fruerentur: quam in rem Charta efformabatur, cujus Formulam habes apud Marculfum Lib. 2. Cap. 29. Auctor etiam est Andreas Dandulus in Chronico pag. 146. Tomi XII. Rer. Italicar. Carolum Magnum à Patriarcha Hierosolymitano solicitatum fuisse ad eripiendam Saracenis Civitatem sanctam Hierusalem. *Tunc Rex per edictum proponit, ut omnes, qui possent arma ferre, secum contra Paganos irent: & qui eum non sequeretur, cum quatuor Libris nummorum Servus fieret*. Addit, ingentem conflatum fuisse exercitum, Carolum transfretasse, ac Hierosolymam à servitute fuisse ereptam. Verùm Dandulus, Scriptor alioquin accuratus, magnique faciendus, heic sibi à Romanensibus fabulis, suo quoque tempore circumvolantibus, non satis cavit. Fabulae ac gerrae sunt expeditio in Orientem Caroli Magni, uti & Servitutis poena transgressoribus indicta.

Praeterea constat, filios omnes ex conjugiis *Servorum* procreatos, ipsos pariter Libertate caruisse, & non secus ac parentes sui, in jure & ditione Dominorum fuisse. Pecudibus simile hac etiam ex parte fuit infelix illud hominum genus. Vide, quot Servis abundaret olim Farfense Monasterium in Chronico ejusdem Coenobii edito Part. II. Tomi II. Rerum Italicarum, ubi eorum quoque *substantiae* enumerantur. Habes etiam *Catalogum Servorum Monasterii Vulturnensis* Part. II. Tomi I. pag. 397. earumdem Italicar. Rerum. Pariterque pag. 396. Placitum Anno DCCCLXXII. celebratum, in quo homines quidam contendentes, se minime Servitutis titulo addictos eidem Monasterio, victi haec fatentur: *Verè de nostra libertate minime probare possumus, quia patres nostri & matres nostrae Servi & Ancillae fuerunt de praefato Monasterio*. Simile Judicatum de aliis Servis, spectans ad Annum DCCC.

DCCCLIV. exibet idem Chronicon Vulternense pag. 398. Saepe verò contingebat, ut Servi jugum detrectantes, traherent Dominos ad Judicum conspectum, & Libertatem sibi asserentes, pro ea certarent tanquam pro aris & focis. Unum rei exemplum producere nunc juvat; alia eju- A smodi infra adtexentur. Accipe ergo Chartam, quam descripsi ex archetypo existente in Archivo nobilis Monasterii Arretini Sanctarum Lucillae & Florae, quod a plurimis Saeculis incolunt Monachi Benedictini.

Placitum in Comitatu Arretino habitum coram Constantino Episcopo illius Civitatis, in quo Johannes filius Rusticelli se Liberum hominem frustra ostendere conatus, Servum tamdem se fatetur Monasterii Sanctarum Lucillae & Florae, Anno 1080.

B IN *Dei nomine, Amen. Dum infra Castrum Monasterii Sanctarum Virginum Florae & Lucillae*, Domnus Constantinus Aritinae Sedis Episcopus *adesset*, & Guido Abbas ejusdem Monasterii *cum Monachis suis, simulque cum eis* Ugo Comes & *filius quondam Supponis, & Jocundus Praepositus atque Archidiaconus, & Paganus filius* C *quondam Gerardi Primicerii, & Guido & Gerardus filii bonae memoriae Guidonis, & Ubertus filius quondam Johannis Judicis, & alii quamplurimi; Veniens* Johannes filius quondam Rusticelli, proferens se Liberum hominem esse, nulloque jugo servitutis innexum; *tunc praedictus Guido Abbas attulit testes e contra, videlicet Bo-* D *nizonem filius quondam Venerandi, & Martinum filium bonae memoriae Fulchonis, & Petrum & Martinum filios quondam Petri; dicentes*, se certissime vidisse Patrem & Avum jam dicti Johannis ad famulatum *jam dicti* Monasterii semper vixisse. *Cumque diutius causa agitaretur, & hinc & inde altercatio multa fieret, tamdem praefatus* E *Domnus Constantinus Episcopus cum consilio jam dicti Ugonis Comitis & aliorum circum adstantium, dedit ei inducias ac protelationes usque in quintum diem, ut se se consiliaret*, ac Libertatem suam, si quolibet modo posset, legitime definiret. *Adveniente autem statuto die, affuit idem Domnus Constantinus Episcopus, ut causam, quam statuerat, diligentissime examinaret. Tunc in praesentia jam dicti Domni Constantini & praenominati Abbatis, Monachorumque qui aderant, & Jocundi Praepositi, & Gerardi Primicerii, & Pagani fratris ejus, & jam dicti Uberti, & Pagani filii quondam Agazoli, & Raginerii filii quondam Guidonis, & Laritii filii quondam Venerandi, & aliorum hominum, quorum nomina longum est ad scribendum: in istorum omnium praesentia advenit praefatus Johannes, & professus est*, se famulum esse jam dicti Monasterii, *ac insuper* junctis manibus se ipsum in manus jam dicti Guidonis Abbatis ad famulatum tradidit: ac idem Guido Abbas omnia, quae ante habuerat ex parte praedicti Monasterii, ei ad famulatum tradidit. *Ac deinde praenominatus Episcopus interrogavit omnes parentes ejus, qui aderant*, si aliqui ex eis Libertatem, quam ille causaverat, causarent. Tunc nullus ex illis professus est, se Liberum esse, aut Libertatem causare.

Actum

Actum est hoc Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Octuagesimo, regnante Heinrico Rege, mense Madio, sub Indictione Tertia, feliciter.

Ego Constantinus Episcopus & Comes *subscripsi*.

Ego Gerardus Primicerius interfui & subscripsi.

Ego Rusticus Presbiter Aritinae Ecclesiae collaudans interfui & subscripsi.

Ego Paganus interfui & subscripsi.

Ego Raginerius Clericus interfui & manu subscripsi.

Ego Martinus Notarius interfui, & jussu praefati Domni Constantini Episcopi, atque rogatu praedicti Johannis, qualiter se in manibus jam dicti Guidonis Abbatis ad famulatum tradidit, denotavi feliciter.

Johannes Rusticelli filius se Liberum hominem contendebat. Testes verò ex adversa parte producti affirmant, *se certissime vidisse Patrem & Avum jam dicti Johannis ad famulatum jam dicti Monasterii semper vixisse*. Hoc posito consequebatur, ipsum quoque Johannem Servituti obnoxium fuisse, nisi Chartam impetratae antea Manumissionis attulisset, aut aliâ quapiam viâ Libertatem sibi partam ostendisset. Quamobrem is caussâ cecidit. Apud eosdem Arretinos Monachos non unam conspexi membranam, ubi lepidus quidam antiquorum temporum labor occurrebat: hoc est Genealogia perquam curiose contexta quorundam Servorum. Recensebantur ibi Parentes, Avi, Proavi, Abavi, eorumque filii collaterales & descendentes omnes, translationes, fugae, fortunae, eodem quasi studio, quo nobiles viri majores suos ad Nobilitatis fidem, aut ostentationem gnaviter expiscantur. Jamque tantae inquisitionis caussam accepisti. Nimirum insurgebant interdum controversiae de Servitute ac Libertate, & ad ostendendam conditionem Servi negantis talem se esse, necesse erat, in ejus majores inquirere, ipsumque à nativitate Servituti obnoxium evincere. In longa illa Charta Arretini Monasterii haec inter alia adnotavi: *Suppo comes, qui Niger vocabatur, qui fuit compater Arnonis Praepositi, temporibus Ugonis & Lotharii Regum, tradidit eidem Praeposito & Monasterio Sanctae Florae quandam terram &c. Supradictus quoque Suppo tradidit nobis & aliam terram in Villa de Vico, nec non & unum Servulum, qui de domo ei aufugerat, quem praedictus Arnous suscepit; postmodum Ecclesiae nostrae contulit. Ex quo orti sunt omnes Servuli de Triuilli*. Consule etiam Chronicon Casinense Leonis Marsicani Lib. I. Cap. 10. ut & Vulturnense, Farfense, &c. è quibus intelligas, quoties Curtes & praedia donabantur sacris viris, fere semper donatos fuisse & Servos earum terrarum cultores, quorum quoque nomina sigillatim exprimuntur. Idem verò Marsicanus eod. Lib. Cap. 19. auctor est, circiter Annum Christi DCCCXVII, à Daniele quodam Tarentino donatos fuisse Casinensi Coenobio quosdam Servos, quorum posteri Servi suo quoque tempore, idest circiter Annum MC. supererant. *Unde*, ait, *nonnulli nostrûm nunc usquequaque putant, de praedictis ejusdem Daniel Servis eos, quos hodieque habemus, Famulos propagatos.*

Quibus autem operibus exercerentur olim Servi, & quaenam ii servitia Dominis praestarent, nunc breviter aperiendum est. Veteres Romani

mani Servorum agmina nutriebant, & quo plura mancipia alebant, eo potentiores habebantur, ut constat ex Plinio seniore Lib. 33. Cap. 10. ex Apulejo Apol. Pag. 548. & aliis. Multos proinde ad domestica servitia destinabant. Alii ad Artes varias adhibebantur, immo & ad Liberales: alii enim Medici, Chirurgi, Tonsores: alii Cythаredi, Choraulae, Argentarii, Scriptores, Paedagogi, Librarii, Pictores: alii Sutores, Comoedi, Lecticarii &c. fuere. Tantas sane delicias, luxumque tam effusum ignorarunt antiqui Langobardi, Franci, Germani, & mediae aetatis Italici viri. Paucis Servis domi ad usum familiae contenti, quos *Servos Ministeriales* appellabant, ceteros ad arva sua excolenda dimittebant, lucrumque ex eorum labore & agrorum cultura querebant. Nullus dubitationi locus est, quin Liberi quoque homines (sive Ingenui ii forent, sive Liberti) complures olim numerarentur, qui rei rusticae operam darent, agrorumque aut suorum, aut alienorum coloni essent. Illud jam supra ostendi in praecedenti Differtat. XIII. *de Liberis hominibus*. Sed longe superabat Servorum numerus ruri sese exercentium. Eos nempe Domini, quibus vellent, legibus sub sua potestate positos premebant; & omnes etiam, si libuisset, agrorum reditus, detractis illorum alimentis, in rem suam convertere poterant. Neque minus, Romanorum Republica vigente, in usu fuere tum Liberi, tum Servi ad praedia excolenda, uti ex Columella locupletissimo teste satis liquet. Verùm tam rigide habere Servos suos vix ullus olim consuevit, quin eis aliquam portionem emolumenti ex artibus, laboribus, aut mercimonio per eos

A percepti, dimitteret: quae particula *Peculium* & *Peculiare* barbarico vocabulo, appellabatur, eratque Servis patrimonii loco. Id autem factum ad eorum industriam exercendam atque augendam. Campellos quoque & vineolas interdum Servi emere ac possidere sinebantur. Ita tamen ejusmodi Peculium, ac si proprium patrimonium foret, possidebant, ut ejus tantummodo usum aut usumfructum haberent, non autem dominium. Neque enim *Servis*, immo neque *Colonis, si qua propria habent* (idest Peculium) *inconsultis atque ignorantibus patronis, in alios transferre licet*, ut habetur in Lege unica Tit. XI. *ne Colonus &c.* Lib. V. Codic. Theodosiani. Praeter *Colonos Servos* fuerunt & *Coloni Liberi* & adhuc *quasi Servi*, quales in Differtatione XV. sequenti *Aldios* agnoscemus, & quales Salvianus Lib. 5. de Gubernat. Dei, & Gregorius M. Lib. 3. Epist. 21. describunt: quibus *Patroni* potius quam *Domini* agros ad culturam tradebant, & quibus *propria* erant. His etiam interdictum puto in alteros transferre, *si qua propria habebant, inconsultis atque ignorantibus Patronis*: id enim facile in detrimentum atque incommodum vergere poterat ipsis eorum Patronis. Ceterùm decretum saepe Legibus fuit, *ne quid de peculio suo cuiquam Colonorum, ignorante domino praedii, aut vendere, aut alio modo alienare liceret*, uti habet Lex *Coloni* 2. Lib. XI. Tit. 49. Codic. Justinian. *in quibus causis &c.* Propterea Dominus in Peculio & reliquis bonis heres erat Servorum, quibus, uti est notum, testamenti condendi facultas à Legibus erat ademta. Mitiores tamen Domini *Servis quoque quasi testamenta facere permittebant*, *eaque ut legitima custodiebant*, uti à se factum testa-

testatur in Epist. 16. Lib. 8. Plinius junior. Quod etiam posterioribus Seculis permissum, atque interdum usurpatum est; Leges enim Langobardicae, quod est ad Servos, sese Romanorum moribus quasi semper accommodarunt. Sed ne videar sine testibus, A sine tabulis ex opinione potius quàm ex certa rei cognitione loqui, agesis, Chartam accipe, cujus autographum in suo Archivo servant, mihique exhibuerunt Monachi Benedictini Regienses.

Donatio facta ab Alberto Servo Uberti Comitis Monasterio Sancti Prosperi, nunc Sancti Petri, Regiensis cum consensu Domini sui, Anno 1095.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnacione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Nonagesimo Quinto, IX. die intrante Mense Septembris, Indictione Tercia. Monasterio Sancti Prosperi Christi Confessoris, sito in suburbio Civitatis Regio, hubi nunc Domnus Pacificus Abbas *preesse videtur: ego quidem in Dei nomine* Albertus Servus Uberti Comitis, & filius quondam Alchisi de loco Cella, *qui professus sum Lege vivere Langobardorum:* ipso namque Domino meo mihi consenciente, *& hic subtus confirmante*, ofertor & donator ipsius Monasterii *presens presentibus dixi: Quisquis in Sanctis &c. Ideoque ego, qui supra Albertus* dono & aufero in eodem Monasterio ad ejus jure ac proprietatem, hoc est petia una de terra laboratoria juris mei, *que est posita in loco, hubi dicitur Curte Ingeltrutha, que est per mensura justa modi....... coheret ei Finis à mane & de subto supradicti Monasterii, à meridie & à sera Via, sibique alie sunt adfines in integrum. Que autem suprascripta petia de terra &c. ab hac die in eodem Monesterio dono & do &c. Quod si subtrahere quesierimus, tunc in duplum &c. restituamus, sicut pro tempore fuerit meliaurata, aut valuerit sub estimatione in consimili loco, pro merce-* B *de & remedium anime mee, unde mihi Dominus inde bona tribuat &c.*

Actum suprascripto Monasterio feliciter.

✠ *VBERTVS COMES SSI.*

Signum manus suprascripti Alberti, qui hanc Cartulam aufersionem ad omnia, ut supra, fieri rogavit.

Signum manibus Lamberti Ferrarii, & Alberti Ingeniatoris, seu Martini C *de Monacha rogati testes.*

Ego qui supra Petrus Notarius sacri Palatii Scriptor hujus Cartule aufersionis post traditam complevi & dedi.

Quum ergo quisquam *Mancipiis* suis (quo nomine Servi quilibet donabantur) Cortes & praedia sua excolenda tradebat, reditus omnes ipse colligebat, praeter victum & vestitum atque peculium, nihil iis dimittens. D Indulgentiores alii Domini à Servis exigebant, ut tantam frugum mensuram Domino redderent, quanta decenti aestimatione exspectanda videbatur pro portione Domini ex agri natura & communi cultorum labore. Quidquid residui erat, in alimenta atque utilitatem E vertebatur ipsorum agricolarum, ita ut qui reliquis industriâ praestarent, bene peculiati ac divites evaderent. Alia quoque onera iis imponebantur, ultra quae eos fatigare nemo probus consuevit, immo nulli hero

 licuit,

licuit, ubi pacta aut consuetudo Servis favebant. Ii appellantur *Servi Beneficiarii* in Lege X. Ludovici Pii inter Langobardicas. *Casati* etiam commemorantur ab antiquis, atque horum pars similiter in Servorum grege numerabatur: ita appellati, si Du-Cangium audimus, quod *intra casam*, hoc est in *ruralibus possessionibus serviebant*. Fuerunt tamen & *Casati liberi*, alicui Casae seu praedio sub aliquibus pactis addicti. Ad haec occurrent tibi *Servi Massarii*, qui alicui *Massae* seu praedio excolendo destinati erant. Hi memorantur in Rotharis Regis Lege 238. Vereor tamen, ne praeter *Massarios* Servos, *Massarii* etiam fuerint non pauci à servili conditione alieni. Vide Dissertationem XV. subsequentem. In eisdem Legibus Langobardicis habemus *Servum rusticanum, qui sub Massario est*. Videndum est, num sub nomine *Massarii* heic veniat Custos & Procurator *Massae*, qui liber homo esse consuevit. *Massa* verò non unum praedium, sed multa sub uno procuratore posita significabat. Servi quoque *Fiscales* seu *Fiscalini* fuerunt, qui Fisco, hoc est Regi & Palatio famulabantur. In Historia Translationis Sancti Germani Episcopi Parisiensis, scriptâ à Monacho Pratensi circiter Annum DCCXC. haec leguntur: *In hoc pago Parisiaco ipsi Fiscalini vestri ob fortitudinem Celsitudinis vestrae valde sunt insolentes & temerarii, & multa mala contra hunc locum perpetrant*. Mabillonius hac voce significari censuit *Procuratores Fiscorum*. Ego lubentius putem designari ejusmodi nomine *Servos*, vel Fisci seu Regis Aldios, in Villa Palatiolo infestos Monachis Sancti Vincentii. Vide Dissertationem XV. sequentem *de Manumissionib.* ubi de *Fiscalinis* sermo rursus mihi erit. Praetermitto *Servos Ecclesiasticos*, qui ad Ecclesiam pertinebant: & *Ministeriales*, ita appellatos, quod in familia domini ministerio suo fungerentur. Alios quoque omitto *Bubulcos*, *Molinarios*, *Fabros ferrarios*, *Carpentarios*, *Caprarios*, aliisque humilibus muneribus addictos. Atque ad alia progredior. Secundùm Rotharis Leges nulli Servorum licebat *sine permissu domini sui neque terram, neque quamcumque rem vendere*. Attamen *Servus Massarius licentiam habebat de peculio suo, idest bovem, vaccam, caballum &c. in socio dare*. Nos adhuc appellamus *dare a socida*, hoc est greges & armenta alicui tradere ad societatem, ita ut fructus inde percipiendi dividantur inter socios. In ludicra Cantilena Petrarchae, quam Bembus laudat, legitur hic versus:

Ma dar le Capre a soccio è pur' il meglio.

Sillingardus in Catalog. Episcopor. Mutinens. & ex eo Ughellius Tom. 2. Ital. Sacr. Diploma Ludovici Pii Augusti exhibent, datum Deusdedit Episcopo Mutinensi, in quo confirmatur donatio, *quam Cunibertus Rex fecit ad Ecclesiam Sancti Geminiani de Villa Purcili* (legendum Puziolo) *sive tributum, subsidiales, atque angarias, quas Servi ejusdem Sancti Geminiani ad ipsum Casalem laborandum & excolendum habuerunt*. Hinc desumtam vocem *Subsidialis* in suum Glossarium invexit vir summus Du-Cangius. Verùm in autographo, quod non semel sub oculis habui, non *subsidiales* legitur, sed *Succidiales*. Immo quia Privilegium illud parum accurate etiam in reliquis hactenus editum prostat, juvat integrum rursus exhibere Lectori, expressum ex ipso archetypo existente in Archivo insigni Canonicorum Mutinensium.

Ludo-

Ludovici Pii Augusti Praeceptum, per quod Mutinensi Episcopo Deusdedit omnia bona ac jura confirmat, Anno 822.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. Hludovicus divinâ ordinante providentiâ Imperator Augustus. Si petitionibus Sacerdotum ac servorum Dei, divini cultus amore, aurem accomodamus, id non solùm ad stabilitatem Regni nostri, verùm etiam ad aeterna praemia facilius adsequenda plurimum pertinere confidimus. Idcirco notum fieri volumus omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae ac nostris, praesentibus scilicet & futuris, qualiter vir venerabilis Deusdedit Ecclesiae Mutinensis Episcopus, *quia pro senectute & infirmitate corporis ad nos pervenire non poterat, misit quendam Presbyterum suum, nomine Willibianum, per quem nobis suggessit petendo de rebus ad Ecclesiam suam pertinentibus, quas Reges Langobardorum propter amorem & timorem Dei & Domini nostri Jesu Christi, & Sancti Geminiani Confessoris ejus, eidem Ecclesiae vel donaverunt, vel ab aliis datas confirmaverunt, ut inspectis eorumdem Regum Praeceptis & confirmationibus, easdem res sive possessiones ad eamdem Ecclesiam nostrae auctoritatis Praecepto confirmaremus. Cujus petitioni, quia juxta & ratione subnixa videbatur, aurem libenter accomodare & adsensum praebere nobis placuit. Inspectis igitur & relectis praedictorum Regum Langobardorum Praeceptis vel confirmationibus, complacuit nobis, donationes & concessiones sive confirmationes eorum hoc nostrae auctoritatis Praecepto juxta petitionem memorati Episcopi ad eandem Ecclesiam confirmare. Idest in primis confirmationem, quam* Cunipertus Rex fecit ad Ecclesiam Sancti Geminiani de Villa Poziolo, sive tributum, vel succidiales, atque angarias, quas Servi ejusdem Sancti Geminiani ad ipsum Casalem laborandum & excolendum habuerunt. *Similiter & Praeceptum, quod fecit* Liutprandus Rex *ad suprascriptam Ecclesiam* de Servis & Aldionibus ad jus Ecclesiae Sancti Geminiani pertinentibus, & in fine Salestina residentibus in Villis, quarum vocabula sunt Galaniticum, Gabellum Castellum, cum suis piscariis, quod fuit ab antiquo tempore Massa Sancti Geminiani: *super quibus est Praeceptum* Ratgisi Regis *nobis ostensum. Est similiter &* Desiderii: *nec non & Praeceptum* Hildeprandi Regis, *quod fecit ad Ecclesiam Sancti Geminiani propter petitionem* Joannis Episcopi *de Ecclesia Sancti Petri intra muros Civitatis Geminianae, quae nunc Nova vocatur, cum omnibus rebus atque appendiciis, quae ad ipsam Ecclesiam pertinent, vel quod ibi juste adquesitum fuerit. Similiter & donationem, quam fecit piae recordationis Domnus & Genitor noster* Karolus Imperator *de Plebe Sancti Thomae, quae est posita in Gandaceto juxta fluvium Lama, cum omnibus sibi pertinentibus, sive Canonica atque Decima. Similiter donationem, quam fecit Domnus Genitor noster Karolus Imperator, petente* Geminiano Mutinense Episcopo, *de Molendino prope Stratam cum acceptione sua sive acquario, qui pertinebat ad Curtem Regis Civitatis Novae: nec non & res, quas duo Romani homines Gondolus videlicet & Constantinus, & eorum uxores Maria & Agnita ad Ecclesiam Sancti Geminiani donaverunt. Item Oratorium Sancti Apollena-*

lenaris in Stagnano situm intra Judiciaria Montebeliensi, sive Oratorium Sancti Domnini constructum prope Cluxiam super flumen Nizianam, necnon & Oliveta juxta muros Castri Montebeliensis posita, & ad eandem Ecclesiam pertinentia. Has res sive possessiones memoratae Mutinensis Ecclesiae, vel Sancti Geminiani juxta petitionem praedicti viri venerabilis & oratoris nostri Deusdedit Episcopi, quas Reges vel donaverunt vel confirmaverunt, sive alii devoti ac Deum timentes homines ad eandem Ecclesiam solemni donatione contulerunt, & modo in ejusdem Ecclesiae jure tenentur, vel inde injuste ac violenter abstracta erunt, isto nostrae auctoritatis Praecepto ad eandem Ecclesiam confirmare placuit. Quapropter praecipimus atque jubemus, ut nullus Judex publicus, vel Comes, vel Gastaldus, sive qualibet potestate praedicta persona memoratum Episcopum vel successores ejus atque Ecclesiae Sancti Geminiani de suprascriptis rebus ac possessionibus, quas A *supranominati Reges ad eandem Ecclesiam confirmaverunt, & nos hac nostra auctoritate confirmamus, inquietare aut injuste pulsare, aut aliquid ex iis contra rationis ordinem abstrahere, aut alienare, aut eis calumniam ingerere praesumat; sed liceat eas memoratae Ecclesiae & Rectoribus sub nostra, successorumque nostrorum defensione, quieto ordine tenere ac possidere absque cujuslibet,* B *sicut jam diximus, injuxta contradictione. Concessimus etiam hoc Privilegium memoratae Ecclesiae, ut si post decessionem Episcoporum ipsius Sedis talis in Clero inventus fuerit, qui secundum Canones Episcopatus honorem &* C *officium habere possit, licentiam habeant eligendi inter se. Et ut haec auctoritas firmior habeatur, & nostris ac futuris temporibus Domino protegente valeat inconvulsa manere, manu propria subscripsimus, & eam de annulo nostro subter sigillari jussimus, violatorem duabus Libris auri obrizi condemnantes.*

Signum *Hludovici serenissimi Imperatoris.*

Durandus Diaconus ad vicem Fridugerii recognovi.

Et data sub VI. Idus Februarias, Anno, Christo propitio, IX. Imperii Domni Hluduvici piissimi Augusti, ac Indictione XV.

Actum Aquisgrani, Palatio Regis, in Dei nomine feliciter. Amen.

Quid verò *Succidiales* fuerint, decernere nequaquam ausim. Num pro *Socidiales* scriptum, ut designentur reditus percepti ex armentis & gregibus *in socio datis?* Num à *succidendo*, sive, ut ajebant, *Runcando* silvas, ac à subigendis agris antea in- D cultis? Haereo sane. Interim vide, si lubet, Chronicon Farfense Part. II. Tomi I. Collectionis Rer. Italicar. ubi memorantur Servi cum eorum substantia *b. v. c.* hoc est *bove, vacca, caballo &c.* Nostris autem temporibus adhuc apud Mediolanenses

mos

mos viget tradendi praedia sua agricolis, nunc omnino Liberis, iisdem fere conditionibus, quas nuper innuebam, hoc est reddendi Domino tantam frugum & pecuniae mensuram quotannis. Sed ut à luculentis testibus, qualis olim foret *Servorum rusticorum* fortuna, Lector accipiat, ante omnium oculos sisto Chartam Placiti Mediolanensis, olim ex archetypo descriptam. Illam autem debeo Archivo nobilissimi Monasterii Sancti Ambrosii Mediolanensis, quo humanissime aditum mihi praebuere Cistercienses Monachi, ibi Deo servientes.

Andreas Archiepiscopus Mediolanensis & Ragifredus Judex Missi Imperiales in Placito habito in Villa Belani sententiam ferunt contra quosdam se negantes antea Servos Monasterii Mediolanensis S. Ambrosii in Curte Lemonta, Anno 905.

D*um in Dei nomine, Villa que dicitur Belano, in Laubia Solarii Sancti Ambrosii, Curtis ipsius; in judicio resideret* Domnus Andreas *sancte* Mediolanensis Ecclesie Episcopus, *&* Ragifredus Judex sacri Palatii, *Missi Domni Imperatoris, singulas deliberandas intenciones, residentibus cum eis Aicbo, Debibertus & Paulus....* Petrus Diaconus de Cardine *sancte ejusdem* Ecclesie Mediolanensis, Audoaldus & Andreas Subdiaconibus, *Rotfredus, Gaidoaldus & Adelgisus, Judices idem Domni....... Hildervertus, Aupaldus, & Lupus Judices Mediolanensis, Adelardus de..... David filius Boni, Arnolfi de Blassonno, item David filius Johannis...... Bonus de Zarana, Anselmus, Ambrosius, & Gauselmus Notariis, Adelbertus qui & Atto de loco Sauriate, Arnulfus filius quondam Agemberti Domin........ Civitate Mediolanensi, Ansprandus qui & Atto de Berente......... Ragifredus filio Petri de Lariano, & Andreas de loco...... & reliquis. Ibique eorum venerunt presentia Gaidulfus vir venerabilis Abas Monasterii Sancti Christi Confessoris Ambrosii, ubi ejus sanctum quiescit Corpus, scitum in suburbium Civitatis Mediolanensi, se una cum Adelrico Notario Advocatus ipsius Monasterio Sancti Ambrosii: nec non Lupus, Steffanus, Johannes, item Johannes, Lupus, Ambrosius, & item Lupus, Bevgnius, Theodesius, Ambrosius, Ursus, & Rimmolo germanis, Johannes, item Johannes de Civenna, Dognolino, Petrus, Lupus, Laurentius, Madrevertus, Ursus & Ursicio de loco Madronino, Johannes, Ursevertus, Petrus, Dominicus, Luvaldus, Raginaldus, Ursus de Selvaniate, & Munaldus, Mauritio, Magioriano, Dominicus, Johannes, Steffanace & Laurentius de Caltonico pago, co dicitur Lemontas, prope Laco Comacino, intencionem habentes. Dicebant ipsi Gaidulfus Abas, & Adelricus Avocatus:* „ Isti Lupus, Steffanus, Johannes &c. abitantes non longe a „ Curte Sancti Ambrosii, que dicitur Lemontas; Dognolino, Petro, „ Lupus &c. abitantes loco, „ qui dicitur Selvaniate; Munaldus, „ Mauritio &c. abitantes loco, que „ dicitur Caltonico, cum eorum reliquis parentibus legibus Servi Monasterii Sancti Ambrosii, nominative de Curte Lemontas esse debent, eo quod genitores & genitrices, seu parentibus eorum a „ longo tempore, & isti Servi fuerunt

„ runt de eadem Curte Lemontas. „ Qui Cortem & Servi, seu Serve „ ubi resedeunt, a parte ejusdem san„ cti loci, Domni & gloriosi Impe„ ratoris dive memorie Lotharius & „ Carolus proprietario jure concesse„ runt, & pro anime suorum reme„ dium per donatione & Precepta „ ab ipsis gloriosis Imperatores pro„ pria suorum manu firmatos pre„ sens habemus. Sed sicut audimus, „ querent se isti Lupus, Steffanus &c. „ subtraëre de Servitute Monasterii „ Sancti Ambrosii Curte Lemontas. „ Querimus, ut dicant, si & se de „ Servitium ipsius Cortis, & eju„ sdem Monasterii Sancti Ambrosii „ se subtrahere vellent, an non. *Ad haec responderunt ipsi Lupus, Steffanus &c.* „ Verè nos de Servitio Mo„ nasterii Sancti Ambrosii, nec de „ ipsa Corte Lemontas nunquam sub„ traximus: quia nos veraciter de „ nostris personis Servi simus eju„ sdem Curtis Lemontas, & Mona„ sterii Sancti Ambrosii, eo quod „ genitores & genitrices nostri, seu „ reliquis parentibus nostris de ea„ dem Curte Lemontas semper per„ tenuimus, & nunc pertinemus; & „ Servi fuerunt, & nos sumus, & „ ut diximus, de Servitio ejusdem „ Curtis, nec de Sancti Ambrosii „ Monasterii numquam subtraximus, „ nec subtraere volumus, quia Le„ gibus Servi simus Monasterii San„ cti Ambrosii & Curtis Lemontas, „ & condictionaliter colliere debe„ mus olivas de olivetas Curtis ip„ sius, & premere, & exinde o„ leum, & traëre illuc Monasterium „ Sancti Ambrosii; adque ei redde„ re debemus annue a parte ejusdem „ Monasterii argentum denarios bo„ nos Solidos septuaginta. Et per „ Lacum Comensem Abatem eju„ sdem Monasterii, vel sui Missi „ navigare debemus: adque ei pro „ omni anno reddere debemus fer„ rum Libras centum, & Pullos tri„ ginta, atque Ovas trescentum. Et „ qui a vobis numciavit, nos de „ Servitium ejusdem Monasterii sub„ traëre voleremus, verum non est, „ quia nos semper & parentibus no„ stris Servi fuimus ipsius Curtis Le„ montas, & cum Lege esse debe„ mus Monasterii ipsius S. Ambro„ sii: *Cum ipsi homines unus ad unus taliter professi fuissent, tunc ipsi Missi & Judices* adjurati Nobiles homines circa manentes locis ipsius *in fide, quam Deo & Domni Imperatoris debebant, quid inde scirent de Servitium predictorum hominibus, certam agnoscerent veritatem. Qui in primis Andreas de Visiniola dixit:* Scio, isti homines Lemontini, & parentibus eorum semper essent Servi de Curte Lemontas. *Deinde Leo de loco Birlacio, & Abundantius de loco Dervi similiter dixerunt. Cum predicti Lupus, Steffanus &c. omnes taliter manifesti fuissent, ut supra........ Andreas, Leo, & Abundantius ita testificantes, paruit supradictis Auditoribus, & recte judicaverunt, ut ipsis Lupus, Steffanus &c. amodo & in antea Servi esse deberent Curtis ipsius Lemontas, & Monasterii Sancti Ambrosii. Et qualiter hac Causa acta & definita est, presentem notitia pro securitatem ejusdem Monasterii Sancti Ambrosii ego Johannes Notarius Domni Imperatoris scripsi & interfui, Anno Imperii Domni Hludowici Imperatoris V., mense Julio, Indictione VIII.*

Ragifredus Judex & Missus Domni Imperatoris interfui.

Ego Paulus Presbiter interfuit.

Petrus humilis Diaconus interfui.

Ego Audaldus indignus Subdiaconus interfui.

Andreas

Andreas Sobdiaconus interfui.

Aupaldus Judex interfui.

Anselmus Notarius interfui.

Gaidoaldus Judex Domni Imperatoris interfui.

Adelgisus Judex sacri Palatii interfui.

Lupus Judex interfui.

De notis Chronologicis Chartae hujus infra sermo erit. Nunc animadvertere juvat, homines ad Placitum accitos fateri, se à nativitate Servos esse Ambrosiani Coenobii, eorumque parentes & avos Servili conditione alligatos fuisse, & *pertinuisse* ad Curtem Lemontae, cui Monachi tunc Ordinis Sancti Benedicti dominabantur. Quo etiam loco discimus, quare vocabulum *Pertinentes* in antiquis Chartis, & in Legibus Langobardicis usitatum, plerumque *Servos* significet. *Cortisiani* quoque appellati aliquando reperiuntur, ejusmodi Servi Coloni, quod Cortem aliquam domini sui excolerent. Itidem quoties nobis occurrunt in eisdem Chartis *Familiae utriusque sexus*, exploratum est, tunc significari *Servos* & *Ancillas*. Onera sibi ipsis imposita iidem Servi hisce verbis describunt: *Conditionaliter colligere debemus olivas de Olivetis Curtis ipsius, & premere, & exinde oleum* educere, ac *trahere ad Monasterium Sancti Ambrosii: Atque* eidem Coenobio *reddere debemus* singulis annis in numerata pecunia *Solidos* argenteos *septuaginta*; & per Lacum Larium *Abbatem Sancti Ambrosii, vel ejus Missos*, navi deducere debemus. Praeterea ipsi quotannis reddere debemus *centum ferri Libras, Pullos triginta, & Ova tercentum*. Hisce conditionibus Servi illi incolebant agros sibi commissos. Tandem advocantur *Nobiles Homines circa manentes* in locis Lemontinis, ut & ipsi fidem faciant de Servili statu eorumdem hominum. *Nobiles* autem appellantur viri ingenui ac liberi, uti in Dissertatione XIII. praecedenti significabam. An ad istos eosdem Servos referenda sit altera Charta, ex ejusdem Ambrosiani Tabularii exemplo antiquo depromta, certum exploratumque minime habeo. Sunt quae discordant; sunt etiam quae id persuadeant. Conqueruntur in Placito Servi Lemontini, pertinentes ad Ambrosianam Basilicam, eique annexum Monasterium, se pati *superimpositam ex parte Gaidulfi Abbatis Ambrosiani*. Videlicet: *supra id, quod ei debemus, censum à nobis, & navigium exquirit; animalia etiam nostra interdum aufert: olivas colligere ac premere, calcariam quoque facere nos cogit. Et quod pejus est, multoties nos grana flagellare* (*), *& capillos nostros auferre* (**); *sicut in presentia cernitis precipit*. Tum enumerant Servi, quot onera sive ex pacto, sive ex consuetudine eorum majores subirent sub Imperatoribus Dominis, deinde sub Petro Abbate praedecessore Gaidulfi, & in haec verba desinunt: *Ac per hoc, nullam nobis pars Monasterii vestri Superimpositam facere debet*, idest nova antiquis onera addere. Caussâ actitatâ coram Archiepiscopo, Servis victoria cessit. Integrum Placitum nunc habeto.

Senten-

(* Scilicet frumentum excutere.
(**) Videlicet tondere capillos in signum servitutis.

Sententia Andreae Archiepiscopi Mediolanensis in Placito habito Belani pro quibusdam Servis Monasterii Mediolanensis S. Ambrosii, conquerentibus de nonnullis oneribus sibi contra consuetudinem impositis ab Abbate ejusdem Monasterii, Anno 905.

A DUm *in nomine Summe & individue Trinitatis*, Domnus Andreas *semper memorandus* Archiepiscopus *in aula Solarii, Curtis Sancti Ambrosii, que Belano dicitur, sita juxta Laco Comense, cum quibusdam sue Ecclesie venerabilibus Sacerdotibus, quorum nomina subter leguntur, resideret, & de causis necessariis pertractaret, contigit,* B *ut maxima multitudo* Famulorum utriusque sexus Curtis Lemunte, pertinentes ad Monasterium *beatissimi Confessoris Christi* Ambrosii, *ubi sacratissimum ejus Corpus requiescit, prefatum Domnum Archiepiscopum acclamando, lacrimosis* .... *adirent clementiam, dicentes, quod ex parte Gaidulfi Abbatis, qui jam dicto Monaste-* C *rio preerat, maximam paterentur Superimpositam. Interrogati autem ejusdem multitudinis famuli, quam Superimpositam paterentur, responderunt dicentes:* „ Supra id, quod debet, censum a nobis, atque navigium exquirit, animalia nostra Prepositus ejus Pedelbertus injuste aufert, & olivas contra consuetudinem colligere & D premere, sive calcariam facere precipit adclepiatis quoque volentes, nolentesque ire, & vites illic amputare contra consuetudinem jubet. Et quod pejus est, multotiens nos grana flagellare, & capillos nostros aufert, sicut in presenti cernitis, precipit: *Quibus jam dictus Gaidulfus Abbas, cum pre-* E *sens esset, respondit:* „ Dive memorie Domni Hlotharius & Karolus, gloriosissimi quondam Imperatores vos, sicut ad eos pertinuistis, beati Ambrosii Confessoris Christi Monasterio suis piissimis Preceptis contulerunt. Servi ergo predictorum Imperatorum fuistis, & Servi partis Monasterii nunc estis. Quicquid itaque jubemus atque precipimus, facere debetis. *Qui respondentes dixerunt:* „ Verè Servi jam dictorum Excellentissimorum Imperatorum fuimus: & quia nos suis testamentis parti Monasterii Sancti Ambrosii contulerunt, Servi ejusdem Monasterii esse debere non denegamus. Sed quia a parte prescriptorum Imperatorum numquam aliud parentes nostri, aut nos annue soliti fuimus solvere, nisi tantùm Denariorum Libras III., cum Solidos X., frumentum Sextaria XII., Caseum libras XXX., Pullos pares XXX., Ovas CCC., insuper olivas ejusdem Curtis Lemonte cum Regali dispendio colligere & premere, ideo a parte Monasterii vestri, cui nos prelibati Imperatores suis Preceptis contulerunt, aliud annue solvere non debemus, nisi tantummodo ea, que diximus. Ac per hoc, si placet omnipotenti Deo, Dominoque Archiepiscopo, & vobis Domno Abbati, nullam nobis pars Monasterii vestri Superimpositam facere debet, quia neque temporibus predecessoris vestri sancte memorie Domni Petri Abbatis aliquam Superimpositam nobis pars Monasterii vestri faciebat.

Quibus

A *Quibus auditis, & diligentissime per Sacerdotes & Pagenses Liberos homines circa Comensem Lacum habitantes inquisitis, tandem inventis supratazatus Pontifex cum sue Ecclesie Sacerdotibus, qui presentes aderant, vera esse, que ipsi Servi fatebantur: idest ut numquam soliti fuissent parentes eorum aut ipsi aliud ad partem Imperatorum vel Regum,* B *aut a parte Monasterii Sancti Ambrosii temporibus jam dicti Petri Abbatis, solvere aut reddere, nisi tantumodo sicut superius scriptum continetur annue denariorum Libras III. cum Solidos X. frumentum Sextaria XII. Caseum Libras XXX. Pullos pares XXX. Ovas CCC. Insuper invenit eos annue olivas colligere & premere, atque Oleum vehere debere cum dispendio Abbatis,* C *sicut soliti fuerunt cum dispendio Regum vel Imperatorum. Quibus inventis prelibatus Pontifex cum sue Ecclesie reverentissimis Sacerdotibus, qui presentes aderant, statuit atque decrevit, ut memoratus Gaidulfus Abbas aut pars Monasterii sui nullo umquam tempore aliud ad jam dictis Servis Curtis Monasterii* D *sui, que Lemonta dicitur, exigere presumeret, nisi tantumdo que prediximus, idest Denariorum Libras III. cum Solidos X. Frumentum Sextaria XII. Caseum Libras XXX. Pullos paria XXX. Ovas CCC. deberetque eos annue olivas Curtis ejusdem facere colligere & premere, atque oleum ipsum vehere cum Abbatis ipsius, vel successorum ejus di-* E *spendio, sicut cum Regali dispendio soliti fuerant facere, antequam per Precepta Monasterio Sancti Ambrosii condonarentur. Aliam nullam Superimpositam eis facere contra consuetudinem presumeret, essetque contentus supradictis, sicut precessor suus reverende memorie Petrus venerabilis Abbas fuerat. Pro oblationibus etiam, ut centum ferri Libras semel in anno eidem Abbati vel successoribus ejus deferrent predicti Servi, vel heredes eorum, si ad eadem Curtem Lemonta ipse Abbas vel successores ejus venerint, statuit prenominatus Domnus Archiepiscopus cum Sacerdotibus, qui presentes aderant, atque decrevit, quoniam similiter Imperiali vel Regio Ministeriali per consuetudinem erant soliti facere. Et quia de navigio quoque contentio erat, statuit ipse reverentissimus Archiepiscopus atque decrevit cum sue Ecclesie Sacerdotibus, qui presentes aderant, ut quotiescumque jam dictus Abbas Gaidulfus vel successores ejus versus Comensem Lacum veniret, & ei nece foret, si juberet, totiens eum cum suis navigarent per jam nominatum Lacum, quocumque necesse ipsi vel successoribus suis esset, cum suo, idest Abbatis ipsius vel successorum ejus dispendio. Alia eis Superimposita ut nullo unquam tempore fiat a prelibato Abbate vel successoribus ejus, statuit cum Sacerdotibus sue Ecclesie, qui presentes aderant, atque decrevit.*

Actum est autem hoc Anno Incarnationis Dominice Nongentesimo Nonagesimo Sexto, *Pontificatus verò supratazati Andree Archiepiscopi Sexto, mense Julio, Indictione VIII.*

Desiderantur in apographo vetusto Placiti hujus subscriptiones. Immo notae ipsae Chronologicae, incuriâ, ut puto, Amanuensis foedissime vitiatae deprehenduntur, quum ibi scriptum legatur *hoc Anno Incarnationis Dominicae Nongentesimo Nonagesimo Sexto*. Verùm illud *nonagesimo*, repugnantibus calculis, intrusum, auferendum est, similiterque deleto *Sexto*, scribendum *Quincto*, quum antecedens etiam Charta ita restituendum nos moneat. Hinc autem habes, praeeuntibus ambabus hisce Chartis, adjungendum esse catalogo Abbatum insignis Ambrosiani Monaste-

A rii *Gaidulfum Abbatem*, quem accuratissimus Puricellius in Monumentis Basilic. Ambrosian. aut ignoravit, aut dissimulavit. Fortassis eum terruit ab hoc Abbate admittendo immanis ille error Anni in membranâ nunc producta nimium corrupti. Neque enim videtur oscitanter Chartas Ambrosiani Coenobii Puricellius
B esse perscrutatus ad ea tempora, quum in iis ipse repererit Anno DCCCCI. *Aripaldum:* tum Anno DCCCCX. *Regibertum:* atque Anno DCCCCXV. *Widonem*, singulos tam brevi annorum circulo Ambrosianos Abbates. Ad haec Notae Chronologicae praecedentis Placiti scripti *Anno Imperii Domni Ludowici Imperatoris Quinto*,
C *mense Julio*, *Indictione Octava;* scilicet Anno DCCCCV. negotium non leve facessere potuerunt eidem Puricellio. Et mihi eas consideranti, fateor, aqua haesit. Sigonius enim Lib. 6. de Regno Italiae, Pagius in Critica Baronian. ad Annum DCCCCII. Leibnitius in Not. ad Panegyric. Berengar., & alii contendunt, Ludovicum III. Augustum, jurisjurandi antea praestiti oblitum, eodem Anno DCCCCII. à Berengario Rege per insidias oppressum Veronae, & excaecatum, uti auctor est Liutprandus in Histor. Lib. 2. Cap. 11. pro ingenti munere accepisse vitam, atque ex Italia festinum recessisse, quam postea nunquam repetierit. Vidi & ego Diplomata Ludovici III. in primis mensibus ejusdem Anni DCCCCII. data Ticini, tum alia subsequentibus ipsius Anni mensibus à Berengario I. Rege in eâdem Civitate emissa. Atque heic unum proferre statui, quod in Tabulario Capituli Canonicorum Regiensium sub oculis habui, incertus tamen, num autographum foret, cujus faciem prae se ferebat.

Berengarii I. Regis Diploma, quo Curtem Ripaltae Episcopo Regiensi confirmat, Anno 902.

D IN *nomine omnipotentis Dei aeterni*. *Berengarius divina ordinante clementia Rex. Si Sacerdotum Dei justis petitionibus aures nostrae serenitatis accommodamus, libenter credimus profectò ad aeternam nobis proficere beatitudinem. Quapropter omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrisque praesentibus scilicet & futuris, noverit solertia*, Petrum
E *egregium* Praesulem *sanctae* Regiensis Ecclesiae, *nostrumque fidelissimum, humiliter nostram adiisse clementiam, petens quandam suam Cortem, quae Ripalta vocitatur, jam olim pertinentem de Regiense Comitatu, quam* Lambertus noster antecessor *cuidam Ingelberto per Praecepti paginam contulit, quam etiam postea praedictus Episcopus ab heredibus ipsius per comparationis & confirmationis Cartulam acquisivit, ut per hoc nostrum confirmaremus praeceptum. Cujus dignam rectamque arbitrantes petitionem, jussimus ei hoc nostrum fieri Pragmaticon, per quod suprataxatam Cortem cum omnibus adjacentiis & pertinentiis suis, servis, & ancillis, mobilibus, & immobilibus, quae dici aut nominari possunt, praelibato Petro Episcopo concedimus, & omnimodis jure proprietario confirmamus. ad habendum, tenendum, possiaendum, vel quidquid sibi placuerit in omnibus faciendum, remotâ totius potestatis inquietudine vel minoratione: potestatemque habeat ordinandi, vendendi, commutandi, pro anima judicandi, seu quicquid*

quid voluerit faciendi absque contradictione cujusque. Contra quod nostrae donationis & confirmationis praeceptum si quis aliquando insurgere tentaverit, aut infringere quaesierit, ut conatus ejus irritus fiat, sciat se compositurum viginti Libras auri obrizi, medietatem A *Palatio nostro, & medietatem saepe nominato Episcopo, aut cui ipse dederit. Ut hoc autem verius credatur, inviolabiliterque ab omnibus per futura tempora observetur, manu propria subter roborantes, de anulo nostro jussimus insigniri.*

Signum Domni 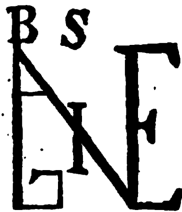 *Berengarii Serenissimi Regis*

Petrus Notarius jussione Regia recognovi & . . . .

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Data XVI. Kalendas Augusti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCII. Regni verò Domni Berengarii piissimi Regis XV. Indictione V.

Actum Palatio Ticinensi, quod est caput Regni nostri, in Dei nomine feliciter AMHN.

Hisce adde Diploma à me evulgatum in Differtat. VII. *de Comitibus Palatii*. Quei ergo in praecedentibus Chartis exhibeatur nobis Ludovicus III. Augustus, adhuc Anno Christi DCCCCV. in Italia regnans, & Andreas Archiepiscopus Mediolanensis se illius *Missum* appellet? Pagius autem multis arguit Baronium, Valesium, & Papebrochium, quod Ludovici III. Imperatoris funestum casum protrahant ad Annum DCCCCIV. immo & ad DCCCCV. Liceat heic mihi, quamquam alio properanti, continere gressum, & aliquid lucis, si fieri potest, tenebrosae eorum temporum Historiae adferre. Mea igitur sententia est, sat firmam stare sententiam Pagii, atque eorum, qui tradunt, Ludovicum Arelatensem An- B no DCCCCII. ex Italiae possessione excidisse. Non negligendum tamen examen aliquot Chartarum, quae serius illam rerum mutationem accidisse indicant, & expendendum, an illae falsi sint insimulandae. Multa in nocte jacet Italica Historia illius temporis, fierique potest, ut belli tunc peracti vices ignoremus. Nam C quod Anno DCCCCII. uterque Princeps unus post alterum Ticini Diplomata dederit, occurrantque etiam Diplomata, quibus ego in hisce Differtationibus suum locum statuam, data à Berengario Rege Anno DCCCCIV. Veronae. Immo *& in Urbe Ticinensi* eodem *Anno DCCCCIV.* uti constat ex Diplomate à Mutinensibus Canonicis adservato. Par Anno ipso da- D tum Canonici Regienses possident.

Sunt & alia ab eodem Berengario emissa Annis DCCCCI. DCCCCII. & DCCCCIII. Sed quid si haec ostendant, aleam belli per aliquot annos inter aemulos Reges ancipiti Marte stetisse; & nunc istum, nunc illum praevaluisse, divisumque & fluctuans Regnum in ea concertatione fuisse? In praecedenti quoque Differt. XIII. Berengarii Diploma vidimus *datum* Veronae X. Kal. Septembris Anno Ch. DCCCCI. Verùm Anno DCCCCV. in partes Ludovici fortuna concessisse, atque is per totum saltem Julium mensem in Italia sibi subjecta pacifice moratus, depresso penitus Berengario, imperium exercuisse videtur. Jam Rubeus Lib. 5. Histor. Ravenn. ad Annum DCCCCV. tabulas publicas sibi Ravennae visas laudarat, in quibus *Sergii Pontificis Annus Secundus*, *Hludovici Caesaris Quartus scribitur*, *Indictione Octava*, *Idibus Julii*. Legendum ibi Ludovici Augusti *Annus Quinctus*. Viden, ut ex Ravennate Charta affatim confirmetur Mediolanensium Chartarum sententia? At inquit Pagius ad Annum DCCCCIII. cui non ignotae fuerunt Rubei tabulae, Ludovici exauctorati nomen & annos, vel post ejus calamitatem, & restitutum Berengario integrum Italicum Regnum, Romae & in Exarchatu Ravennate fuisse numerata, quod *Berengarius Rex tantùm Italiae fuerit*, & Roma, atquè Exarchatus tunc nullâ ratione penderent ab Italico Regno. Verùm ne sic quidem vim teli Pagius evadet; eo siquidem temoore Exarchatus revera Italicis Regibus suberat, atque ego ipse alibi adferam Diplomata ab ipso Berengario Ravennae cònscripta. Sed ut rem paucis conficiam, Campius in Historia Eccles. Placentin. Tom. 1. pag. 480. tabulas refert, electionem Guidonis Episcopi Placentini complectentes, & scriptas *Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi DCCCCIIII. Indictione Octava*, *imperante Domno Hludovico serenissimo Imperatore*, *Anno Quinto*. Mensis nulla heic mentio, fierique potest, ut ad postremos Anni DCCCCIV. Menses Charta sit referenda, inchoatâ videlicet *Indictione VIII.* Attamen veri mihi videtur similius, excidisse Campio legenti unitatem in Annis Epochae vulgaris, & scribendum *Anno DCCCCIIIII.* Quo ipso & Indictione VIII. & Anno V. Ludovici Imperatoris jam vidimus scriptas Chartas Ambrosiani Coenobii. Quod plus est, dum Ticini olim essem, curante P. D. Gaspare Beretto Monacho Benedictino, celebri ob eruditionem suam Professore in Gymnasio Ticinensi, & singulari amico meo, inter plura pervetusta Diplomata authentica, quae mihi describenda obtulerunt sacrae Virgines antiquissimi Monasterii Sanctae Mariae Theodotae, nunc *della Posterla*, duo praecipue ejusdem paene tenoris exscripsi, quae apposite in praesentem controversiam cadunt. Eorum alterum accipe.

Donatio

Donatio Insulae, quae appellatur Horto, facta Monasterio Ticinensi Sanctae Mariae Theodotae à Ludovico III. Imperatore, Anno 905.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hludovicus divinâ favente clementiâ Imperator Augustus. Si circa servos & ancillas Dei in venerabilibus locis famulantes aliquid nostrae munificentiae donum conferimus, & apud Deum veniam promereri, & Regni nostri statum divinâ ope fulciri non ambigimus. Omnium igitur fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet & futurorum noverit industria, qualiter Isahac *Sanctae* Gratianopolitanensis Ecclesiae *venerabilis* Episcopus, *ac Leo Grecus, ac etiam Acirradus, strenuissimi viri, nostrique dilectissimi, nostram adeuntes majestatem enixius postulaverunt, quatenus pro mercede & remedio animae nostrae, parentumque nostrorum, quandam Insulam, quae dicitur Horto, pertinentem de Curte nostra Marinco, coherens ei ex una parte fluvio, qui nuncupatur Burmia, & ex alia parte Rivofrigido, & de uno capite Pratum Regis, Monasterio Sanctae Dei genitricis Mariae, quod nuncupatur Theodotae, situm in Urbe Ticinensi, ubi nunc preesse videtur Rixinda Abbatissa, per Praeceptum munificentiae nostrae jure proprie-* A *tario perpetualiter concederemus. Quorum precibus assensum praebentes hoc serenitatis nostrae Praeceptum fieri decrevimus, per quod praefatum Monasterium Sanctae Dei genitricis Mariae, quod dicitur Theodotae in Urbe Ticinensi, ubi nunc preesse videtur Ricsinda Abbatissa, eandem Insulam in integrum futuris temporibus absque ullius contradictione aut diminoratione possideat, atque perebenniter teneat; potestatemque habeat praelibatum* B *Monasterium Sanctae Dei genitricis Mariae tenendi, fruendi, &, si oportuerit, commutandi, ac etiam, sicut de aliis rebus propriis ejusdem Monasterii, faciendi, remotâ totius publicae potestatis inquietudine. Si quis verò, quod non credimus, contra hoc nostrae concessionis ac donationis Praeceptum in aliquo vio-* C *lare aut inrumpere, ac etiam diminuere temptaverit, noverit se compositurum auri optimi Libras triginta, medietatem Palatio nostro, & medietatem praefato Monasterio Sanctae Dei genitricis Mariae. Et ut verius credatur ac diligentius ab omnibus observetur, manu propria subter roborantes, anuli nostri impressione insigniri jussimus.*

Signum Domni POS ZIZ *Hludovici serenissimi Imperatoris Augusti.*

Arnulfus Archicancellarius jubente Domno Hludovico Imperatore relegi & subscripsi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Datum Pridie Nonas Junias, Anno Incarnationis Dominicae DCCCCV. Indictione VIII. Anno V. Imperante Domno Hludovico gloriosissimo Imperatore in Italia.

Actum Ticinensis in Dei nomine feliciter. Amen.

Vise-

Visebatur adhuc in membrana locus Sigilli cerei deperditi. Illud tantummodo peregrinum mihi visum est, quod *Arnulfus* (si quidem recte legerim) *Archicancellarius* ibi appellabatur, quum certum sit, ipsum alibi occurrere solo *Cancellarii*, aut *Notarii* titulo insignitum, & eo tempore *Archicancellarii* munus commissum foret *Liutuardo Episcopo Novocomensi*, quem Ughellius nimis supine rebus humanis defunctum nobis obtrudit ad

A

Annum DCCCCI. eumque postea (excogitato *Luitardo II.*) nobis redivivum exhibet, & ad plures raptum Anno Christi DCCCCXVIII. Quomodo explicanda haec sint & componenda in Ticinensi Privilegio, alii viderint. Alterum interea prodeat illic adhuc adservatum, & cuncta, quantum quidem judicare potui, legitimae antiquitatis signa prae se ferens, nisi quod minime adnotavi, qualia ibi forent signa Sigilli deperditi.

B

Alterum Diploma, sed non sine diversitate, ejusdem Donationis factae à Ludovico III. Augusto, Monasterio Sanctae Mariae Theodotae, Anno 905.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hludovicus divinâ favente clementiâ Imperator Augustus. Si circa servos & ancillas Dei in venerabilibus locis famulantes aliquid nostrae munificentiae donum conferimus, & apud Deum veniam promereri, & Regni nostri statum divinâ ope fulciri non ambigimus. Omnium igitur Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet ac futurorum noverit industria, qualiter Isahac *Sanctae* Gratianopolitanensis Ecclesiae *venerabilis* Episcopus, *&* Adelelmus *inclytus* Comes, *nostri dilectissimi Consiliarii, nostram adeuntes clementiam enixius postulaverunt, quatenus pro mercede & remedio animae nostrae, parentumque nostrorum, quandam Insulam, quae dicitur Horto, pertinentem de Curte nostra Marinco, coherens ei ex una parte Rivofrigido, & de uno capite Pratum Regis, & terram arabilem, quae nominatur Anglare, pertinentem de ipsa Curte nostra Marinco, coherens ei de una parte Terra Sancti Martini, de alia parte Burmia, de tertia parte fossato de Reveroto, de quarta parte Prato*

C

D

E

de Alvi coherens etiam ei ex una parte fluvius, qui nuncupatur Burmia, & ipsa jam dicta aqua Burmia à capite Insula, quae dicitur Horto, usque in fine Insulae, quae dicitur Anglare, Monasterio Sanctae Dei genitricis Mariae, quae nuncupatur Theodotae sita in Urbe Ticinensi, ubi nunc preesse videtur Risinda Abbatissa, per Preceptum munificentiae nostrae jure proprietario perpetualiter concederemus. Quorum precibus assensum prebentes, hoc Serenitatis nostrae Preceptum fieri decrevimus, per quod prefatum Monasterium Sanctae Dei genitricis Mariae, quod dicitur Theodotae, in Urbe Ticinensi, ubi nunc preesse videtur Risinda Abbatissa, eandem Insulam, quae dicitur Horto, & terram arabilem, quae nuncupatur Anglare, pertinentes de Curte nostra Marinco, atque jam dictam aquam Burmiam à capite Insulae, quae dicitur Horto, usque in finem Insulae, quae dicitur Anglare, in integrum futuris temporibus absque ullius contradictione aut diminoratione possideat &c. ut in altero Diplomate.

Signum

Signum Domni *Hludovici serenissimi Imperatoris Augusti.*

Arnulfus Notarius ad vicem Liutuardi Episcopi & Archicancellarii recognovi relegi.

Datum Pridie Nonas Junias, Anno Incarnationis Dominicae DCCCCV. Indictione VIII. Anno V. Imperante Domno Hludovico glorioso Imperatore in Italia.

Actum Papiae in Dei nomine feliciter. Amen.

B Haec omnia cohaerent, & nihil mihi occurrit, quod bene non sedeat. Suspicari ambo haec Diplomata conficta, nefas. At positâ eorumdem, vel saltem unius sinceritate, ad quam confirmandam concordi oratione confluunt Chartae Mediolani, Ravennae, ac Placentiae conscriptae; agnoscere jam possumus, Ludovicum C Bosonis filium, Augustum, nequaquam Anno DCCCCII. oculorum beneficio privatum, & inrevocabili ruina deturbatum ab imperio & possessione Italici Regni: quam sententiam viri doctissimi nuper mordicus tuebantur. Itaque illius calamitas ad Annum DCCCCV. referenda videtur. Opinari verò cogimur, D eo ipso Anno (fortassis Aprili aut Majo decurrente) Berengarium Regem sive fractum in aliquo proelio, sive quod viribus imparem se sentiret, cessisse Ludovico Augusto, Ticinoque & Veronâ dimissis solum vertisse. Quare intelligas, recte consignatam fuisse catastrophen hanc apud Annalistam Saxonem à Clariss. E Eccardo editum Tom. I. pag. 236. Corpor. Historic. Haec enim sunt ejus verba ad Annum ipsum DCCCCV. *Ludovicus Imperator dictus, filius Bosonis, Italiae Regnum, expulso Berengario, obtinens, & nullum resistere posse vel audere videns, de securitate praesumsit; quae pacis & quietis sunt, cogitare coepit; absoluto exercitu cum perpaucis Veronam, adhortante Adalbardo ipsius Episcopo, intravit. Quod Cives Berengario in Bavvaria exulanti summâ festinatione notum fecerunt. Ille nil moratus, contractis copiis, Veronam venit: & qui parti ejus favebant, portas aperuerunt. Nocturno tempore intra muros receptus improvidum virum dolo cepit, luminibusque privavit, & Regnum Italiae obtinuit.* Sed ut hoc tandem moneam, tota isthaec oratio Annalistae Saxonis desumta est totidem paene verbis ex Chronico Reginonis, qui in Libris editis rem peractam Anno DCCCCIV. narrat. Veri videtur similius, luxatum, corruptumque haberi in editis Reginonis textum, atque illius narrationem de excoecato Ludovico spectare ad Annum DCCCCV. ut purgatiores Codices ab Annalista Saxone visi fidem faciunt. Adde etiam Chronicon Reichersspergense à Gewoldo editum, & à Ludewigio recusum, ubi ad Annum DCCCCV. haec eadem Ludovici III. tragoedia consignatur, Reginone ipso huic Scriptori facem praeferente. Et iisdem quidem diebus florebat, suamque Historiam scribere pergebat Regino, te-

lis

ctis propterea ceteris praeferendus. Julio autem Mense, aut Augusto ejusdem Anni DCCCCV. rursus Regno potitus fuisse videtur Berengarius. Cujus rei indices adferam geminas ejus tabulas, quas autogra-

A phas sub oculis habui Veronae, adservatas in vetustissimo Monasterio Sanctae Mariae ad Organum, nunc ad Monachos Olivetanos spectante. Ambas in commune commodum prodere juvat.

Berengarius I. Italiae Rex quosdam Manentes Fontegio, qui & Amizo, fideli suo donat, Anno 905.

IN nomine omnipotentis Dei aeterni. Berengarius Rex. Noverit omnium fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet ac futurorum industria, quoniam per interventum & petitionem Berctilae *dilectissimae* Conjugis & consortis Regni nostri *à Deo nobis collati, concedimus cuidam fideli nostro* Fontegio, *qui alio nomine* Amezo *vocatur, quosdam* Manentes Regni nostri, duos *in Villa, quae dicitur Ruveriones, &* unum *in Aspe: pertinentes de Comitatu Veronense non longe à Monasterio Sanctae Mariae in Gajo; cum omnibus adjacentiis & pertinentiis eorum, jure proprietario, casis videlicet, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, salectis, aquis, aquarumque decursibus, arboribus pomiferis & impomiferis, seu cum omnibus, quae dici vel nominari possunt ad jam*

B *dictos Manentes pertinentibus, vel pertinere debentibus in integrum, de nostro jure & dominio in ejus jus & dominium modis omnibus transfundimus & perdonamus jure proprietario. Potestatemque habeat tenendi, possidendi, pro anima judicandi, alienandi, vendendi, commutandi, seu quicquid voluerit ex omnibus faciendi, remotà totius potestatis in*C*quietudine vel minoratione. Si quis igitur contra hoc nostrae donationis & concessionis Praeceptum insurgere aliquando temptaverit, sciat se compositurum decem Libras auri optimi, medietatem Camerae Palatii, & medietatem jam dicto Fontegio, suisque heredibus, aut cui ipse dederit. Ut hoc autem verius credatur, ab omnibusque diligentius observetur,* D *manu propria firmantes, anuli nostri impressione subter jussimus insigniri.*

Signum Domni (monogram) *Berengarii Serenissimi Regis.*

Ambrosius Cancellarius ad vicem Ardingi Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Data II. Kalendas Augusti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCV. Regni Domni Berengarii piissimi Regis XVII. Indictione VIII.

Actum Tulles in Dei nomine feliciter. Amen.

Qui

Qui heic *Manentes* appellantur, Du-Cangio, veteres Scriptores sequuto, sunt homines, *qui in solo alieno manent, unde invito domino eis recedere non licet. Isti Manentes praestant aliquando certos reditus, & praestant certa servitia*. De *Manentibus* infra erit sermo. Interim en alterum Berengarii Diploma.

Praeceptum Berengarii I. Italiae Regis, per quod quosdam Massariolos, censum, & campum donat Odelberto Presbytero, Anno 905.

IN *nomine Domini Dei omnipotentis aeterni. Berengarius divinâ misericordiâ Rex. Qui Sacerdotibus &c.* Ardingum *reverentissimum* Episcopum, *summumque* Cancellarium *& dilectissimum fidelem nostrum suppliciter nostram exorasse clementiam, quatenus quosdam* Massariolos juris Regni nostri, *sitos in Comitatu Veronensi, in Valle scilicet Veriaco, in locis, ubi dicitur Sortiago & Vico Mortuorum, ubi nominatur subtus Callem, de Curte nostra pertinentes, quae Lazeses vocitatur, cum universis ad eosdem Massariolos respicientibus ex integro, nec non & censum, qui de molendinis Spiculo nostrae Regiae parti annue solvebatur, quod est solidos duos: seu & campum quendam pertinentem de jam dicto Comitatu situm infra ipsum Vicum Mundonis, pro Dei amore & remedio animae nostrae cuidam Presbytero Sanctae Veronensis Ecclesiae Odelberto jure proprietario modis omnibus concedere dignaremur. Cujus precibus &c.* ut in altero Diplomate hujus ipsius anni, supra mox descripto.

Signum Domni [monogram] *Berengarii Serenissimi Regis.*

Ambrosius Cancellarius ad vicem Ardingi Episcopi & Archicancellarii recogovi & subscripsi.

Data Kalendis Augusti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCV. Domni verò Berengarii Serenissimi Regis XVIII. Indictione VIII.

Actum Tulles in Christi nomine feliciter. Amen.

Maſſarioli appellantur praediola, eorumque mentio eſt in aliis Berengarii ipſius Chartis. Viderit Lector utrumque Diploma *Actum Tulles*. Quo in loco foret haec Villa ſive Curtis, ſi quis fortaſſe reſcire cupit, ne Tullum Galliae Belgicae Civitatem ad Moſellam fluvium ſitam heic excogitet, ſed noverit, in altero ejuſdem Regis Diplomate memorari *terrulam adjacentem infra Civitatem Gardenſem* (animadverte Gardam olim Civitatem, unde poſtea nomen Lacui Benaco *il Lago di Garda*) *ſubtus Caſtro pertinentem de Corte, quae dicitur Tulles, necnon de Veronenſi Comitatu*. Ipſum Diploma deſcripſi ego ex archetypo, exiſtente in nobiliſſimo Veronenſi Monaſterio Sancti Zenonis, atque heic apponere mihi viſum eſt.

Berengarii I. Regis Diploma, quo nonnullas terras donat Monaſterio Sancti Zenonis Veronenſis, Anno 904.

IN nomine omnipotentis Dei aeterni, Berengarius divinâ favente clementiâ Rex. Si Eccleſiis Dei, venerabilibuſque locis augmentum noſtrae munificentiae impertiri ſatagimus, profecto nos aeternae beatitudinis gaudia nobis proficere non ambigimus. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque preſentium ſcilicet ac futurorum noverit univerſitas, Anſelmum *inſignem & glorioſum* Comitem, *dilectiſſimumque* noſtrum Cancellarium, *humiliter noſtram exoraſſe clementiam, quatenus pro Dei omnipotentis amore, animaeque noſtrae remedio Monaſterii beatiſſimi egregiique Pontificis atque Confeſſoris Chriſti Zenonis terrolam quandam adjacentem infra* Civitatem Gardenſem *ſubtus Caſtro in tribus locis poſitum, pertinentem* de Corte, quae dicitur Tulles, *nec non de Veronenſi Comitatu, concedere per noſtri Precepti paginam dignaremur. Cujus ratam eſtimantes peticionem juſſimus hoc noſtrum fieri Preceptum, per quod jam dictam terram, in primo videlicet loco prope ripam Laci Benaci per longum perticas ...... ditis pedibus ſex, quae pretenditur latum pedes XII. ex uno quidem latere via publica, ex alio ripam jam dicti Laci, ex tranſverſus jura Aecleſiae Sanctae Mariae ac Guidonis Presbiteri. In ſecundo igitur loco ibidem terrola quae habet per longum perticas V. additis pedibus VI. Eſt quidem in latitudine perticas III. adherentes ex uno latere via publica, ex alio terra item publica, ex tranſverſus jura S. Zenonis ac Sigoaldi. Item in tertio loco ibidem terrola habentem per longum perticas ſex, in latitudine perticam unam additis pedibus X. ex uno latere via, ex alio terra publica aſſiſtente, ex tranſverſus Autkerii Subdiaconi, atque jura Regis; ſuper totum numero tabule XXX. Addimus etiam eidem Aecleſiae totum ſuperiorem Montem Gardae, qui preminet praedictae Civitati Gardenſi, cum aliis montibus ſibi adjacentibus noſtro juri pertinentibus: & terras ad radicem Montis ab Oriente, que poſitae ſunt juxta viam pertinentes de jam dicta Corte in integrum cum omnibus ad ſe pertinentibus concedimus, & de noſtro jure dominioque in ejus jus dominiumque transfundimus, & jure proprietario largimur ad habendum, tenendum, poſſidendum, ordinandum, vel quicquid voluerit faciendum, noſtra Regia auctoritate, abſque alicujus hominis contradictione vel minoratione. Si quis igitur, quod non credimus &c.*

Signum Domni 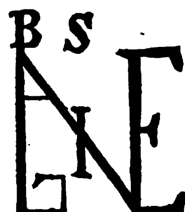 *Berengarii Sereniſſimi Regis.*

Ambroſius Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Locus Sigilli ✠ cerei cum effigie Regis & epigraphe, ut ſupra in praecedenti Diplomate.

Data pridie Nonas Aprilis, Anno Dominice Incarnationis DCCCCIIII. Regni verò Domni Berengarii piiſſimi Regis XVII. Indictione VII.

Actum Veronae, in Dei nomine feliciter. Amen.

Veronae, uti animadvertere potuiſti, Berengarius pacifice regnabat *Anno DCCCCIV. Pridie Nonas Aprilis.* At poſtea ipſum inde fuiſſe exturbatum à Ludovico III. Auguſto, perſuadere poſſunt monumenta, quae protuli, ita ut Junio Menſe Anni DCCCCV. idem Ludovicus Veronae ipſi dominaretur. Atqui cadente Julio Menſe, & Auguſto ineunte Anni DCCCCV. Berengarius Rex, uti ex duobus praecedentibus Diplomatis accepimus, verſabatur prope ripam Lacus Benaci in Curte Tulles, & erga familiares ſuos Regiam munificentiam exercebat. Aut ergo jam tum Ludovicum Auguſtum aemulum dejecerat, aut ad eum opprimendum ex Norico, ſive Bajoaria clam per Benacum deſcendebat. Atque haec adnotata hucuſque ipſe volui, ne quis Berengarii tabulas cum praecedentibus Ludovici III. Imperatoris pugnare opinetur. Poſtremo tandem loco monitum Lectorem volo, me haec diſceptandi tantum cauſsâ propoſuiſſe, atque ut materiem majori otio fruentibus praeberem ad haec diligentius perpendenda. Nam & infra in Diſſert. XXXIV. *de Diplomat.* Praeceptum adferam ejuſdem Berengarii, datum Curte Olonna, ſcilicet in agro Ticinenſi *Anno Ch. DCCCCV. XV. Kal. Julii Indict. Nona*, quod cum jam dictis pugnat. Sed ibi ſcribendum puto Anno DCCCCVI. Erunt tamen & alia ab hiſce calculis diſcordantia. Quaenam vero falſi arguenda ſint, aliorum judicio reſervatum volo. Vide etiam Diploma ejuſdem Berengarii in Diſſert. XVIII. *de Republica*. Nunc è diverticulo in ſemitam regrediamur.

Atque heic petentem mihi fingo, quid olim *Condumae* aut *Condomae* fuerint, quarum quum in antiquis Chartis mentio ſaepe occurrat, propterea non eſt negligenda inquiſitio. Nomen certe ac rem fateamur oportet, aliquibus adhuc tenebris obſitam; atta-

men unum sane constabit, nempe ab accurata rei inspectione defecisse hactenus doctissimos viros, qui hanc vocem interpretandam susceperunt. Du-Cangius in Glossar. Latino ad vocem *Condamina* auctor est, *Condumae* appellatione significari agrorum σύγκτησιν, idest unionem, sive Massam. Et sane Papias Grammaticus ita sensit scribens: *Conduma, domus cum curia, & ceteris necessariis*. Alia exempla profert Du-Cangius. Verùm Papias à sono vocis fortasse deceptus (quum *Condoma* saepius occurrat) nihil aliud quàm *domum* eâ voce signari est opinatus, ac in eamdem sententiam Du-Cangium traxit. Sed & La-Cerda in Adversar. Sacr. Cap. 42. num. 10. *Conduma*, inquit, *locus est laxationi corporis assignatus, dictus à dumetis*. Mirum in modum eruditus Scriptor hariolatur; quod & Macri fratres in Hierolexico fecere, *Condumam* appellantes *Praedium dumis repletum*. Non enim loca, non praedia *Condumae* fuerunt, sed Viri & Feminae Servilis conditionis, in domo ac praedio sibi traditis habitantes. *Familiam* quoque *Servorum* nomen hoc olim indicavit, sive *Casatam*, ut alii appellare consueverunt. Nam quod Gregorii M. Epistolam XX. Lib. XI. (olim Lib. IX. Epistol. XIV.) laudant, ea ipsa illorum sententiam jugulat. *Experientiae tuae* (ita ille scribit ad Gregorium Scholasticum) *nos praecepisse recolimus, ut quia reverendissimus frater & Coëpiscopus noster Calumniosus necessitatem se de solatiis asseruit sustinere, unam illi de jure Ecclesiae deputare Condumam debuisses*. Monachi Benedictini in Notis ad hanc Epistolam inquiunt: *Conduma est Massa seu praedium Ecclesiae. In dote Oratorii seu Ecclesiae Monasterii ponitur Conduma supra Lib. X. Epistol. XVIII. infra Lib. XII. Epistol. XI. Condumam Ecclesiae Remensis, cui nomen erat Tudiniacus, memorat Hincmarus in vita beati Remigii*. A scopo declinarunt & ipsi. Progreditur Gregorius M. his verbis: *Sed quia Conduma ipsa vineolam parvam juris ejusdem Ecclesiae nostrae tenere dicitur, & ipsam sibi pariter vineolam petit debere locari &c.* Docti illi Viri *tenere* pro *complecti* sunt interpretati: sed revera nihil aliud significat, nisi *Condumam* illum, idest Servum, excolendam suscepisse vineam ad jus Romanae Ecclesiae spectantem. Si Conduma praedium aut Massa fuisset vineolam complectens, cur traditâ Condumâ non & tradita simul vineola pars illius fuisset? Rursus idem Gregorius Lib. XII. Epistol. XI. novae editionis, memorat pro dote Oratorii *fundos campulos cum Conduma una, boves domitos parium unum &c.* Et Lib. XIII. Epistola XVI. percepta primitus donatione legitima, idest *Conduma una, boum par unum &c. in fundo Gressiano uncias octo; in fundo Staciani uncias octo &c. fundum Paterni in integro &c.* Viden, ut fundos, idest agros, à *Conduma* & *bobus* distinguat Gregorius? Sed quod certiores nos facit, *Condumas* utriusque sexus homines fuisse, eosque Servilis (nescio an & Aldiarii) generis Vulturnensis Coenobii Chronicon est, quod Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. evulgavi. Ibi pag. 363. Anno DCCLXXVIII. Arichis Beneventanus Dux Vulturnensibus Monachis donat aliquot *Condomas*, idest *Barciolus cum germanos suos, simul & nepotes, cum uxores, noras, filios & filias. Nec non & Condomas, nomine Ronciolus, tam simul cum suos germanos &c. simul & Merolo, quam & Justo consobrinos Roncioli, cum suas uxores, filios & filias*. Alterum Diploma

ploma Liutprandi Beneventani Ducis Anno DCCXLVII. datum legitur in eodem Chronico Vulturnensi pag. 374., ubi occurrit *Condoma nomine Dodone cum uxore, filios & filias suas, vel cum integra eorum pertinentia; & Condoma nomine Candolus &c. & Condoma nomine Mauro &c.* Alios praetereo ibi recensitos sub *Condomae* titulo. Ita in Sichenolfi Salernitani Principis Praecepto pag. 392. ejusdem Chronici haec habemus: *Narraverunt nobis, ut rem illam, quam ego dare volebam, fuisset appretiata auri Solidos mille quincentos absque Condomas duas cum filiae suae, qui inde sunt pertinentes, idest Rodepertus cum uxore sua, & tres filiae suae, & Domoaldus cum uxore, & una filia sua.* Quare tandem tenemus, quid *Condomae* fuerint, homines videlicet tam mares, quàm feminas, alicui praedio addictos, & Domino praedii obnoxios; immo ex his, quae hactenus attulimus, *Condoma* appellata etiam videtur *Familia* ejusmodi Colonorum alicui inservientium.

Obstare tantummodo non negem Chartam Anno DCCLXVI. exaratam, atque in supra laudato Chronico pag. 394. evulgatam, ubi se offerunt *Condomae duae, una quae regitur per Crispulo, Murriculo, & Maurisso germanis, cum uxore, filiis &c. cum omnia quantum ad manus suas habere visi sunt in ipsum locum Patenaria.* Sed & ista interpretari de Familia possumus, quam illi tres germani regerent, quum infra legatur: *Condoma in Missano, idest Lagaro, & Alari, seu Manulfus cum uxore, filiis & filiabus, & omnia eorum pertinentia. Condoma in Casale Crissano Maroaldus cum uxore &c. Condoma in Casale Vecticano Subiolu, Trasoaldus, Guettolus cum uxoribus, filiis, filiabus &c.* Verba haec iterum *Familias* fundis illis mancipatas indicare videntur. Fortassis autem *Condomae* (potius quàm *Condumae*, ut est in Literis Gregorii Magni) nuncupati sunt homines ii, quod sub una domo conviverent: qua ratione apud veteres etiam *contectalis* occurrit. Porro fuerintne *Condomae* Servorum, an Aldiorum, aut alterius generis Libertorum familiae, tandem petatur. Non satis perspicua sunt, quae habet Charta Anni DCCC. in eodem Chronico Vulturnensi pag. 377. *Praeter Servos & Ancillas Meas cum suis cespitibus, quos volo, ut Liberi permaneant, & Condoma nomine Calbolum, cum cespite suo, qui resident in Punianellu.* Non enim *Servi* tantùm, sed & *Aldii, Manentes*, aliique Coloni, una cum uxoribus ac liberis obnoxii erant Dominis praediorum, quos excolebant, & pro quibus censum reddebant. Praeterea ex Aistulfi Langobardorum Regis Lege 3. novimus, Libertos *cespitibus* fuisse addictos, & hoc idem de Servis legimus. Majorem tamen lucem mutuabimur ex postremis tabulis Sancti Bertichramni Cenomanensis Episcopi, Anno Christi DCXV. scriptis, & à Mabillonio inter vetera Analecta, à Papebrochio in Actis Sanctorum ad diem 6. Junii editis. Ibi Sanctus Praesul. ait: *Mihi convenit, ut de quantiscumque Villis Sanctae Basilicae Domni Petri & Pauli heredis meae delegavi possidendas, ut singulos Condomas* (Animadverte masculini generis *Condomas*. Et alibi fortasse idem occurrisset, si veterum Codicum fidem diligentius sequeremur, neque facile, quae non intelligimus, immutaremus) *de unaquaque Villa, qui nitidiores esse noscuntur, & nos vel Basilicae sanctae fideliter deserviunt, volumus nomina eorum in una Epistola* con-

conscribere, ut integro relaxentur à Servitio &c., & ingenuitas status illorum sub defensione ipsius Abbatis debeat perpetualiter perdurare. Servos manumittendos heic plane videre mihi videor. In quam etiam opinionem congruunt quae supra attulimus ex Chronico Vulturnensi, & ex Gregorii Magni Epistolis, ubi agitur de *Conduma una* cum jugo boum, & praedio pro dote Oratorii statuenda. Mos enim olim fuit, eumque postea Ludovicus pius Augustus in suis Capitularibus firmavit, ut singulis Ecclesiis dotis caussâ unus saltem Mansus terrae tribueretur cum uno aut duobus *Mancipiis*. Sed quod controversiam omnem tollere potest, adi Chronicon Beneventani Monasterii Sanctae Sophiae, ab Ughellio editum Tom. 8. Ital. Sacrae. *Condomae* in antiquis illius Coenobii Chartis saepissime memorantur, ac praecipue in Judicato Arichisii Beneventani Ducis pag. 617. primae editionis, ubi Dux sibi nuntiatum ait, quod *Condoma, quam bonae recordationis Domna Theoderada cum Domno Gisolso filio suo obtulerunt in praedicto Monasterio, quae habitare videtur in Prata, Zacharias, qui fuit Abbas, contra Canonicam regulam liberavit (fortè libertavit) sicque modò se à suo Servitio subtrahere quaerunt. Nos dum talia audissemus, jussimus ante nostra vestigia ipsos homines, idest Coelestinum, Lupum, & Ursum &c. & inquisivimus eos, pro qua ratione se à servitio ipsius Monasterii subtraherent*. Respondent ii inter cetera: *Servi exinde fuimus. Zacharias Liberos nos constituit &c.* Quum deprehenderentur sacri Canones, & Liutprandi Leges adversari actis Zachariae Abbatis, rursus illi homines in Servitutem rediguntur. Item in Diplomate Arichis Ducis memorantur *Condomae Improbellae; hi sunt filii Aroaldi Servi nostri, quas Stephanus Stratos* (lego strator, hoc est Marpahis) *per Praeceptum falsum liberavit*. Fortasse tamen aliquid discriminis inter vulgares *Servos* & *Condomas* intercessit, nam Gisolfus Dux eidem Monasterio largitur *substantiam Auroaldi, casas, domos coltas, Condomas, Servos, & Ancillas*. Condomae voce Servi tantùm Massarii designati fortasse fuerint. Saepissime etiam legitur in ejusdem Coenobii Beneventani Chartis *Condoma Casa, quae regitur per Fuscum, per Maurinum &c.* Immo in Diplomate primo Arichis Dux donat *Correm* (lego Cortem) *in Lucania loco, qui dicitur Quatra, ad Condomas* (fortassis ac Condomas) *duodecim, quae haec sunt. Casa, quae regitur per Formosum &c. Casa, quae regitur per Marcum &c.* Confer quae supra attuli è Chronico Vulturnensi. Ergo *Condomae* appellatae etiam fuerant mancipiorum Colonorum Familiae, quibus sua erat Casa cum agro, ipsorum operâ excolendo. *Servi casati*, quorum meminit Carolus Magnus in suis Capitularibus, meminerunt & alii, parum aut nihil à *Condomis* distare videntur. Sed tempus progrediendi est.

Non exiguum commodum, simulque emolumentum olim fuit Dominis Servos homines habere. Nostrorum temporum famuli in Italia, scilicet homines liberi, quidquid lucri ex Dominis, aut ex propria industria corradunt, totum sibi suisque filiis habent: & quoties eos cupido incessit, Hero priori relicto, alterum, immo novos quarto quoque die sibi eligunt; metu autem soluti Dominos interdum non satis reverentur, raroque ad eorum servitium solicite animum intendunt, quod objurgati aut castiga-

castigati, apud patientiorem lenioremque Dominum, majorem sibi agendi libertatem conquirere possunt. Contra olim quaecumque Servus parsimoniâ, negotio, aliisque artibus acquirebat, Domino acquirebat. Si quos procreabat filios, & istos Domino procreabat. Domum, praedia, ac officia, quibus destinabatur, invito Hero deserere nefas ei fuit. Peccantes in ministerio, inobedientes, fugaces distringere, hoc est castigare, proprio Domino licuit. Ii verò quanto poterant studio, plerumque colebant Dominum, desiderio & spe ducti impetrandae demum Libertatis. Attamen ex hujusmodi Servorum usu non levia Dominis incommoda consequebantur. Pretio comparandi erant, quod ob eorum mortem, aut aegritudinem pertinacem, aut fugam peribat. Si qua crimina capitalia Servus perpetrabat, multam crimini impositam pro Mancipio Dominus exsolvere cogebatur. Fugientes perquirere, ac domum revehere, litium, curarum, & expensarum non leve seminarium fuit. Hac de re sunt multae Romanorum, Langobardorum, aliarumque gentium Leges. Et de iis restituendis fere semper cavebatur in pactis inter Principes initis. Negantes autem se Servos ac refractarios, coram Judice evincere, & ad *servitium*, ut ajebant, *replicare*, molestum simul & dispendiosum fuit. Ad haec diversorum Dominorum Servi et Ancillae conjugia inibant, quae dirimere non licebat, ut habetur in Lege 129. Caroli Magni, & Dominis suis servire nihilominus ii cogebantur. Reliqua incommoda praetereo, illud potius additurus, haec praeter alia in caussâ fuisse, cur sensim Servorum usus olim decrescere coeperit, atque in desuetudinem tandem abierit. Potissimum tamen ad hunc morem è medio tollendum confluxisse puto intestina bella, quae Saeculo Christianae Aerae XI. & subsequentibus universam Italiam concussere, & assumtam à plerisque Urbibus Reipublicae formam. Donec in sinu suo pacem Italia fovit, & sub unis Regibus aut Augustis, eorumque Ministris unita stetit, si ex una Urbe in alteram, ex uno Comitatu in alterum Servus quispiam fugiebat, perquirere & recuperare non tam arduum fuit, conspirantibus tam Romanorum, quam Langobardorum, & Francorum legibus, ut nemo fugitivum Servum reciperet, occultaret, ultra flumina nave transveheret. Verùm in tot, ut ita dicam, Principatus quum secta demum Italia fuerit, & perpetuum fere inter finitimos Populos bellum aleretur, jam Servos in officio continere, aut in fugam versos recipere operosum nimis fuit molestumque negotium. Intercessit etiam belli necessitas. Sub Romanis ab honore Militiae exclusi fuere Servi, tum quod vilissimi hominum forent, tum etiam ne ad arma instructi, seditiones postea concitarent, atque in Dominos & in ipsam Rempublicam tela converterent. Semel coacti Romani, dum eorum jugulis Annibal instaret, adsciscere in praesidium Servos, eos antea Libertate donarunt. Ne sub Langobardis quidem & Francis secus res stetit. Verùm Seculo XII. sub tot Liberis Urbibus, & inter se digladiantibus, frequentes erant, immo quotidianae, cogendae Militiae caussae: nimium verò roboris Populo detractum fuisset, si Servos armare, atque in subsidium adhibere minime licuisset. Fracta sunt ergo repagula antiqui rigoris, & Servis concessa Libertas, ut ad arma & ipsi consurgerent

gerent pro patria ac finibus tuendis. Justinianus in Authentic. *quicquid* Novella 81. Cod. de emancipatione statuit, *ut si quis Servus, sciente Domino, mereatur militiam, repente in ipsam rapiatur ingenuitatem*. Ad istas caussas accessit etiam politica Civitatum Liberarum consideratio; neque enim Rectoribus Urbium facile tunc erat alienis Servis ad Reipublicae praesidium pro suo arbitrio uti, ac eis tributa imponere. Quare consilium tandem complures cepere de redimendo, & in libertatem vindicando hoc hominum genere. Egregia sunt in hanc rem verba Historiae Miscellae Bononiensis, Tomo XVIII. Rer. Italicarum. Ibi ad Annum MCCLVI. memoriae proditum est: *Furono liberati i Rustici del Contado di Bologna, ch' erano Fedeli* (homines, ut puto de Masnada, de quibus mox sermo erit) *di cento uomini della Città di Bologna, e furono comperati per danari dal Popolo di Bologna. E fu statuito e bandito alla pena del capo, che niuno ardisca di riputarsi per fedele. Così il Comune di Bologna comperò ogni Serva e ogni Servo del Contado, e diedero della persona da quattordici anni in su Lire dieci, e da quattordici anni in giù Lire otto. E i loro Signori ebbero i loro beni*. Uno verbo, Seculo Christi XI. & XII. rarescere coepit Servorum numerus: rariores quoque fuere Saeculo XIII. ac tandem Saeculo XIV paene apud universos Christianos obsolevit eorum usus. Vide Vergerium in Vita Ubertini Carrariensis Principis Patavini, Tomo XVI. Rer. Italicarum, pag. 171. ista scribentem, quae circiter Annum Christi MCCCXL. contigere: *Longettus erat hereditarius Servus, & semper unà nutritus; nam usque ad ea tempora propagandorum Servorum mos in Italia manserat, qui nunc prorsus abolevit*. Florebat autem Vergerius ineunte Seculo Christi XV.

Serius autem quam ceteri ad integram Libertatem assurrexere Servi illi, quos praecipue post Seculum vulgaris Epochae Decimum appellare Majores nostri consueverunt *homines de Masnada*. Hos propterea insalutatos abire non finam. Atque heic è vestigio exerenda mihi est Charta, quam ex antiquo exemplo membranaceo existente in Archivo Primatialis Pisanae Ecclesiae olim descripsi.

Investitura quartae partis Castelli de Scannello, antea spectantis ad Comitissam Mathildam, data à Canonicis Ecclesiae Pisanae cuidam Malavoltae, Anno 1135.

IN aeterni Dei nomine, amen. Ubertus *Dei gratia sanctae* Pisanae Episcopus, *& Ugo Archipresbyter Canonicae ...... per consilium & parabolam suorum fratrum Canonicorum investierunt Malavoltam filium....... intano, pro se & germanis suis, de quarta portione integra de Castello, quod dicitur Scannello, & Curte ejus, & omni pertinentia, sicut antea abuit, ipse & fratres ejus habeant eam & detineant usufructuario nomine ad pensionem reddendam per singulum annum in Mense Augusto vel usque ad festivitatem omnium Sanctorum per se vel per eorum Missum praedicto Archiepiscopo & Canonicis vel eorum Misso infra praedictam Canonicam sine fraude bonorum denariorum Lucensium expendibilium Solidos decem. Et ipse Ubaldus juravit ad sancta*

cta Dei Evangelia, quod ipse vel fratres ejus vel eorum heredes, aut eorum Missus, dare & persolvere habent supradictam pensionem sine fraude per singulum annum, sicut supra legitur. Et similiter juravit, quod homines & mulieres de Masnada de praedicto Scanello non habent vendere nec donare neque alienare neque aliquo modo dirigere ad damnitate praedictae Ecclesiae sive Canonicae; *& nullum superpositum neque malum usum ponere habent istis hominibus de praedicta Curte, nisi quemadmodum* Comitissa Matilda *habebat, quando ad suas manus tenebat. Et si de ipso usu discordia fuerit, si se legaliter defendere potuerint, defensionem eorum recipere habent quotam Archipresbytero & Canonicis vel eorum Misso. Et similiter juravit, quod infra tres menses, quod de isto itinere de Sancto Jacobo, ubi vadit, reversus fuerit, faciet jurare fratrem suum, qui etatem habet, si Pisis fuerit vel a Scanellum, ante Missum Archipresbyteri & Canonicorum. Et .... faciet jurare alium fratrem suum infra annum, qui inde inquisiti fuerint, post ejus completam etatem. Et similiter juravit, quod quales personas de ipsa* Masnada *Archipresbyter sive Canonici secum retinere voluerint, non eos inde eis molestabunt neque imbrigabunt.*

Hoc factum est presentia testium Sismundi Consulis, Petri Albitbonis, & Ugonis filii ejus, Geremie de Bolonia filii Geremie, Guidonis quondam Uberti..... predicte Canonice. Anno Dominice Incarnationis Millesimo Centesimo Trigesimo Sexto, pridie Idus Augusti, Indictione Tertiadecima.

Adnotavi, scriptam fuisse Chartam hanc Anno MCXXXV. quamquam in ejus calce apponatur Annus MCXXXVI. quod nimirum Pisani ab Incarnatione Annum exordientes, novem mensibus anteverterent vulgare Anni exordium, uti in Dissertat. edita Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum adnotatum fuit. Certe heic Indictio XIII. vulgarem Annum MCXXXV. prodit. Haec obiter. Qui heic memorantur *homines & mulieres de Masnada*, vix ulla dubitatio insurgere posse alicui videatur, quin servilis conditionis forent, quippe Malavoltae cui traduntur, interdicitur, eos *vendere, donare, alienare*: quod proprium Servorum fuit. Adde postremas tabulas Tancredi Marchionis, Anno MCXLV. scriptas, atque à me editas in Antiquitatib. Estensib. Par. I. Cap. 33. ubi haec statuuntur: *Universa Masnata mea libera sit, jure patronatus penitus remisso, peculiis uniuscujusque sibi concessis*. Verùm non tam cito in ejusmodi opinionem concedendum puto. Quippe recolendum est, apud ipsos Romanos olim fuisse agrorum Colonos complures Servitutis jugo adstrictos: fuisse verò & alios aut Liberos ac ingenuos, aut Libertos, sed certis quibusdam conditionibus ita Dominis, sive Patronis obnoxios, ut ab iis praediis discedere nefas esset; quam in rem legendum doctissimi viri Jacobi Gothofredi Paratitlon plenissimum *de Colonis* ad Lib. V. Tit. 9. Codic. Theodosian. *de fugitivis Colonis*. Servatus est idem mos & à Langobardis, uti in Dissertatione sequenti edisseram. Nunc ad Eruditorum examen deducere juvat Lucensis Archiepiscopii Chartam ex authentica membrana descriptam; neque enim satis liquet, num de Servis, an de Liberis, aut Libertis Colonis ibi agatur.

Autpertus & Liutpertus majori Ecclesiae Lucensi omnes res suas tradunt atque confirmant, polliciti servitium, sive functiones, quas antea Walperto Duci atque ejus filiis praestabant, Anno 768.

IN *Dei nomine. Regnante Domno nostro Desiderio Rege, & filio ejus idem Domno nostro Adelchis Rege, Anno Regni eorum Duodecimo, & Decimo, VII. Kalendas Septembris per Indictionem Sextam. Manifestum est nobis Autperto & Liutperto germanis filiis quondam Barbalae, abitatoribus in Oliveto, quia nos & parentes nostri bone memorie* Walperto Duci, *& filiis ejus*, seu vias facere solemus, & servitium per conditionem, traendo cum nave tam granum quàm & salem; *nunc vero presenti pro securitate per banc Cartulam* tradimus & confirmamus omnes res nostras in Domo Sancte Lucensis Ecclesie, *& ab hac die omni in tempore* tam mobilia quam & immobilia, seu semoventibus, omnes res nostras tam de jure parentorum nostrorum, quamque & de adquisiti nostro in integrum confirmamus in potestate Ecclesie Sancti Martini, & nullum tempore ex re à nobis possessa abeamus licentiam subtraendi de dominio ipsius Ecclesie aut de Rectoribus ejus, *& supprascriptas seu vias, idest granum & salem traere promittimus à finibus maritimae usque in Portum illum, ubi est consuetudo venire laborem & salem de predicta Ecclesia*; sic tamen salva justitia nostra, quia sic fuit antea consuetudo. *Et si contra haec omnia capitula à nobis promissa nos aut heredes nostri in aliquo agere presumserimus per quolibet ingenium, & in omnibus sic non adimpleverimus, promittimus nos & heredes nostri esse componituri tibi Domno nostro* Peredeo *in Dei nomine* Episcopo, *& successoribus tuis, auri Solidos numero quinquagenta. Et pro confirmatione Austripertum Clericum scribere rogavimus.*

Actum Luca.

Signa manus Autriperti, qui hanc Cartulam fieri rogavit.

Signo manus Liutperti, qui similiter fieri rogavit hanc Cartulam.

Signo manus Rotchis &c.

Ego Austripert Clericus post tradita complevi & dedi.

Lucenses isti homines, uti ex Charta constat, antea *Walperto Duci Lucensi*, ejusque filiis inserviebant, atque ab eorum jure transierant sive per piam donationem, sive titulo venditionis aut commutationis *in domum Sanctae Lucensis Ecclesiae*. Atque hinc etiam habes, quàm antiquae originis sit vulgaris vox *Duomo*. Nunc ergo agnoscunt, se debere praestare novis Dominis sive Patronis, ac sese re ipsa pollicentur praestituros, quae antea *Walperto Duci* praestitere, nimirum *vias facere, & servitium per conditionem, trahendo cum nave tam granum quàm & salem*. Tradunt etiam & confirmant omnes res suas *in potestate Ecclesiae Sancti Martini*, ita ut facultate careant, eas *subtrahendi de dominio ipsius Ecclesiae*. Haec Servos indicare videntur, melioris tamen conditionis quàm reliqui forent, quum res quidem suas, non autem personas tradant; simulque res ipsas traditas fateantur fuisse *de jure parentorum nostrorum, & de adquisiti nostro*: quae parum convenire videntur cum natu-

natura & conditione Servorum. Quod interim animadvertas ad rem nostram velim, eos quidem spondere certa illa servitia atque onera, sed ita spondere ut *salva sit justitia nostra*, *quia sic antea fuit consuetudo*. Cum istâ compone praecedentem Chartam Pisanam, ubi Ubertus (qui *Episcopus Sanctae Pisanae Ecclesiae* tantùm, non verò *Archiepiscopus* inscribitur, quamquam Ughellius Pisanam Ecclesiam Metropolitico honore jam tum donatam contendat) & Hugo Archipresbyter, Malavoltae ea conditione tradunt *homines & mulieres de Masnada*, *ut nullum superpositum* (*superimpositam* in aliis membranis non semel legi) *neque malum usum ponere habeat istis hominibus*, *nisi quemadmodum Comitissa Matilda habebat*, *quando ad suas manus habebat*. Pares ergo hac in re eos dicas hominibus, Ecclesiae Lucensi, ut nuper vidimus, traditis. Verùm in Charta Pisana liberum est Archipresbytero & Canonicis Pisanis, *quales personas de ipsa Masnada voluerint*, *secum retinere*: quae innuere videntur heic agi de Servis, aut saltem de Colonis pacto aliquo sub jure Patronorum positis. Vox ista *Masnada* unde originem traxerit, inquirebat Clarissimus Fontaninius, Ancyranus Archiepiscopus, in Opusculo *delle Masnade*. Eam ergo is deducebat à *Mas*, quod *Mansum* seu praedium significat, & *Nata*: hoc est *gens* in *Mansis nata*. Mihi nihil aliud fuisse videtur, quam familia Servorum *Masnata* (*), idest Manso addicta, sive ad Mansum excolendum constituta, quae vox facili conversione immutata est in *Masnata*, *Masnada*. Et sane eruditissimus Du-Cangius in Glossario Latino exempla adfert hominum

A

B

C

D

E

de *Mansata*, quae rem conficere videntur, ita ut amico cuidam meo alioquin doctissimo assentiri nequeam, putanti ex *Massa*, non ex *Manso* ejusmodi appellationem fluxisse, hoc est à *Massata*, non à *Mansata*. Quale verò id hominum genus fuerit, idem Du-Cangius explicare nititur auctoritate Speculatoris, sive Guilielmi Durandi, cujus verba sunt Lib. 4. particul. 3. de Feudis: *Mansata est*, *quando Dominus dat alicui Mansum cum diversis possessionibus*, *& propter hoc ille facit se Hominem Domini*, *& ad certum servitium tenetur*. *Et talis Homo dicitur de Mansata*, *qui est Homo ratione possessionum*. *Persona tamen ejus Libera est secundùm consuetudinem Regni Franciae*, *si dimissâ Mansatâ alio se transferat*. *At Itali secundùm quosdam vocant homines de Mansata*, *quasi de Familia*, *& illi quasi pro Servis habentur*. Censet supra laudatus Fontaninius, nihil similitudinis intercedere inter homines *de Mansata* à Speculatore descriptos, & homines *de Masnada* praecipue in Forojuliensi regione olim usitatos: ii enim homines Liberi, isti verò Servi fuere. Et hos quidem non immerito servilis conditionis homines Fontaninius appellat; testem enim producit ipse Chartam Anno MCCCLXIX. sive MCCCLXVIII. scriptam, in qua *nobilis vir Antonius Gallus de Civitate Austria* manumisit *Dominam Sophiam filiam Tisanti de Premariaco*, *ejus Ancillam propriam*, *sive Mulierem de Masnata*, *cum omnibus filiis*, *peculio*, *bonis &c.* Verùm ista nihil obstant, quominus Speculatoris sententia & vera & laudanda nobis sit. Is verò quare ejusmodi homines in Italia rotundo sermone *Servos* minime appellarit,

 eosque

(*) Contextus legendum suadet *Mansata*, non *Masnata*; id facilè dictionis affinitate, typographis exciderit.

eosque *quasi pro Servis habitos* dixerit, illa mihi fuisse caussa videtur, quod id genus Servi, excussâ prorsus veterum Mancipiorum ignominiâ, vilique conditione ac paupertate, ita jam viverent, ut iis inter honestos Cives, ac nonnullis etiam inter Nobiles locus concederetur. Ipsam Sophiam ab Antonio Gallo libertate donatam, nuper vidimus appellatione *Dominae* decoratam: qui titulus tempestate illa rudi, & à nostrorum temporum adulatione & excessibus longe alienâ, nulli Ignobili profectò tribuebatur. Id tam certum, quàm certissimum. Fontaninius ipse addit, sibi ante oculos stetisse Chartam, qua Ricciardus Comes de Prata *Libertate* donavit *Sapientem virum Dominum Marinum Jurisconsultum*. Proinde ejusmodi homines nomine potius quàm re Servi fuere, atque ab iis ita abrasum fuerat quidquid olim servili conditioni adhaesit, ut Durando visi potius fuerint *quasi Servi* quàm absolutè *Servi*.

Versanti mihi membranas Archivi Estensis, datum est in hoc idem argumentum oculos posse intente conjicere, atque ediscere, non in Foro tantùm Julii, sive Marchia Tarvisina, familiares fuisse *Masnadas*, sed etiam in Ferrariensi ditione. Quare selegi, unde meam hanc opinionem possem bonis tabulis confirmare. Illic enim adservantur antiqua Regesta Feudorum, quae Atestini Principes, & potissimum Azo VII. Marchio, & Obizo II. ejus nepos Seculo XIII. Vassallis suis contribuerunt. Ex iis monumentis, ac bene multis, palam fit, homines etiam *de Masnada*, sive ut ibi scribitur, *de Maxinata*, vel *de Mazinata*, Vassallos fuisse Marchionum Estensium, & ab illis accepisse Feuda, eaque *ad usum Regni*, & sacramentum fidelitatis, non secus ac alii nobiles Vassalli, praestitisse. Praeterea multis abundasse fundis, quos Beneficiario titulo acceptos fatebantur, &, ut justa fert veri similitudo, multorum etiam Allodialium copiam possedisse: & praesertim, quod ibi nonnulli tum masculi tum feminae praeclarâ *Domini* & *Dominae* appellatione ornentur. Exempli caussà occurrunt illic signati inter *homines Maxinatae Dominus Manfredinus*, *& Dominus Petrobonus ejus nepos de Castello: Dominus Sicherius*, *Dominus Nicolaus &c. filii quondam Domini Galvani de Fracta: Dominus Guaruntus uxorem habet feminam de Maxinata: Verardinus de Salecta habet in uxorem Dominam Hermelinam feminam Domini Marchionis: Magister Johanninus Barberius de Salecta habet Dominam Richadonam feminam de Maxinata Domini Marchionis in uxorem &c.* Sed ut rem propius intueare, accipe, quo ritu homines isti sua Feuda faterentur. Anno MCCLXXXVI. *Ferrarinus Notarius de Grillo procurator & procuratorio nomine Petri Dominae Veneciae &c. ad postulationem Rigoni Notarii procuratoris & procuratorio nomine Domini Obizonis Marchionis Estensis*, *fuit confessus*, *dictum Petrum esse Vassallum & hominem de Maxinata dicti Domini Marchionis*, *& habere ab eo in Feudum ad usum Regni res infrascriptas*, *quae continentur in quadam cedula &c.* In eadem scheda *dicit*, *confitetur*, *& protestatus est*, *quod dictus Petrus est Vassallus & Homo de Maxinata dicti Domini Marchionis*, *& ab ipso Domino Marchione*, *& à Domo Estensi habet & tenet in Feudum & ratione Feudi; & etiam pater suus quondam Bonifacius Petri de Padavino habuit & tenuit in Feudum à Domo Estensi infrascriptas pecias terrae & casamenta &c.* Tum sigillatim enu-

enumerat Mansos, praedia, & domus non paucas à se jure Feudi possessas, ex quibus constat, ei multiplicem bonorum copiam fuisse, quamquam is Allodia sua minime computet. Anno eodem MCCLXXXVI. supra memorati viri *Dominus Sicherius de Frata*, *Dominus Nicolaus*, & *Dominus Zenoësius*, *fratres*, *filii quondam Domini Galvani de Frata &c. fuerunt confessi se esse Vassallos & Homines de Maxinata dicti Domini Marchionis*, *& habere ab eo in feudum res infrascriptas &c.* Subinde verò ingentem bonorum vim recensent, scilicet Mansorum, Decimarum, domorum, fundorum, quae in Feudum se habere à Principibus Atestinis fatentur. Inter cetera haec addunt: *Item dicunt dicti Domini Sicherius*, *Nicolaus*, *& Zenoësius fratres*, *quod hae sunt Jurisdictiones*, *Segnoriae*, *& Vescontariae*, *quas Dominus Galvanus eorum pater tenuit*, *& dicti fratres tenent jure Feudi à Domino Marchione: scilicet in Terra Fratae*, *Gognani*, *Villae Marzanae*, *Costae*, *Rameaelli*, *Litigae*, *Racani*, *Garofali*, *& Brazoroto*, *in Pelosella*, *in Gandiario*, *in Canario*, *in Campodaymo*, *in Villanova*, *in Flexo*, *& eorum pertinentiis*, *& in Domo Salvatica*, *in quibus Terris habent jurisdictionem cognoscendi & determinandi quaestiones civiles & criminales*. *Item quod solitus erat Dominus Galvanus eorum pater*, *& ipsi Domini ejus filii soliti erant habere jus colligendi dacium ad catenam Fratae*. *Item habebant jus portus Litigae & Domus Salvaticae*. *Item quod pater ipsorum*, *& ipsi Domini soliti erant habere jurisdictionem super homines Arquoadae*, *Corneti*, *& Gregnani*, *quia faciebant homines dictarum Villarum ire cum eis ad pluvigum* (idest ad publicum, sive ad operas & functiones publicas) *& in exercitum quociens opus erat*, *maxime de mandato Domini Marchionis &c.* Itaque quàm Nobiles Vassalli, quàm potentes, spectabilesque viri forent isti, jam manu tenes; & nihilominus iidem fuere *homines de Maxinata* Marchionum Estensium. In primis verò animadverte verba illa: *& in exercitum*, *quociens opus erat*, ibant. Haec enim praecipua ejusmodi Servorum obligatio fuit. Quum verò istorum hominum catalogo inscriptum supra viderimus *Petrum filium Dominae Veneciae*, *& Bonifacii*, *qui filius fuit Petri de Padavino:* nunc agnoscere juvat, qua ratione Bonifacius idem investituram suorum Feudorum ab Azone VII. Marchione Estensi acceperit. Id palam fiet ex subsequenti Charta, in qua inter testes quum occurrat *Dominus Stephanus Dei gratiâ Sclavoniae Dux*, memineris, hunc esse filium Andreae II. Regis Hungariae, ei genitum à Beatrice Atestina uxore, ejusdem Azonis nepte, & in Patrui aula enutritum, cujus filius Andreas III. Rex Hungariae postea evasit, uti jam ostendi in Antiquitatib. Estensib. Par. I. Cap. 41.

Investitura Feudorum concessa ab Azone VII. Marchione Estensi Bonifacio & Arminaduxi fratribus, Anno 1252.

IN Christi nomine. Anno ejusdem Nativitatis Millesimo Ducentesimo Quinquagesimo Secundo, *Indictione X. die VII. Mense Aprili*, *in Episcopatu Ferrariae: praesentibus testibus rogatis* Domino Steffano *Dei gratiâ* Sclavaniae Du-

Duce, *Domino Marco Ziano Comite Arbense*, *Domino Isnardo Domini Opizonis Marchionis Malaspinae filio*, *Domino Meliorino Jurisperito de Padua*, *Domino Bonmatthaeo Legum Doctore de Ferraria*, *& aliis*. Dominus Azo Estensis Marchio in plena Curia Vassallorum *ibidem coadunata investivit Bonifacium & Arminaduxem fratres filios quondam Petri Padavini de suo recto Feudo & sua ratione*. *Qui fratres juraverunt fidelitatem dicto Domino Marchioni contra omnem hominem*, *exceptis anterioribus Dominis*, *si quos habent*. *Tenor cujus juramenti talis est*: „ Juramus nos ad Sancta Dei Evangelia & promittimus, quod ab hac hora in antea fideles erimus Domino Azoni Marchioni Estensi: nec erimus in consilio vel tractatu vel facto, ut vitam perdat aut membrum, vel mala captione capiatur, vel injuriam aliquam patiatur, vel detrimentum sive damnum aliquod in persona vel rebus sustineat, vel diminutionem status & honoris sui incurrat. Immo bona fide operam dabimus, ut ipsius status & honor augeatur, & ipsum ad manutenendum & conservandum statum suum & honorem pro viribus adjuvabimus. Secretum, quod nobis per se aut per literas suas vel Nuntium commiserit, nulli pandemus; & quod erit ei facile vel possibile ad suum honorem & statum perficere, sive ad effectum perducere, non faciemus ei difficile vel impossibile: immo ut id perficiat, sive ad effectum perducat, bona fide operam dabimus. Et Feudum, quod à Domino Marchione tenemus, in totum vel in partem, vel ipsius Feudi conditionem ab eo vel ipsius Nuntio requisiti non celabimus, immo expresse id, quod in Feudum tenemus, ipsius Feudi conditionem manifestabimus. Et si contigerit (quod Deus avertat) quod rumor aliquis sonuerit in Civitate Ferrariae vel districtu, occasione alicujus rixae seu discordiae motae vel etiam movendae, vel quod aliqua rixa fuerit in Civitate Ferrariae, vel districtu, ad dictum Dominum Marchionem vel ejus Nuntium trahemus cum armis & sine armis, nulla exspectata requisitione: & ad voluntatem Domini Marchionis vel sui Nuntii ibimus & stabimus cum armis & sine armis; nec ad aliquam partem cum armis vel sine armis trahemus sine licentia Domini Marchionis vel sui Nuntii. Et si quem sciverimus contra praedicta vel aliquod praedictorum facere, eidem Domino Marchioni vel suo Nuntio quamcitius poterimus, manifestabimus. Et si contra praedicta vel aliquod praedictorum fecerimus, ex nunc spontanea & libera voluntate nos amissioni Feudi subjicimus, & juri, quod in dicto Feudo habemus, ex nunc renuntiamus: ita quod Dominus Marchio auctoritate propria nobis illud auferre possit, & ipsius ingredi possessionem, non exspectatâ Parium Curiae sententiâ. Et liberam potestatem damus ex nunc iis, qui electi erunt ad cognoscendum inter Dominum Marchionem & Vassallos, confirmandi quod per Dominum Marchionem factum fuerit in auferendo Feuda, & ingrediendo possessionem eorum juxta formam praedictorum. *Et ita osculati fuerunt ad invicem Dominus & Vassalli*.

Et ego Odo Dei gratiâ Sacri Palatii Notarius praesens omnibus iis rogatus subscri-

subscripsi, & scripsi de mandato dicti Domini Marchionis.

Nullum in Charta ista vestigium servilis conditionis, ob quam Estensi Marchioni essent obnoxii ambo fratres. Immo quum ipsi fidelitatem jurantes *contra omnem hominem*, excipiant *anteriores Dominos*, *si quos habent*; consequens est, eos nullâ foedera servitutis obligatione fuisse devinctos. Contra vide, quibus verbis post annos decem concepta fuerit Investitura ab eodem Azone Marchione concessa Petro ejusdem Bonifacii filio, quae itidem Charta in Estensi Archivo legitur.

Instrumentum Investiturae Feudorum ab Azone VII. Marchione Estensi & Anconitano factae Petro filio Dominae Venexiae, homini de Masnada, Anno 1262.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Amen. Anno ejusdem Nativitatis Millesimo Ducentesimo Sexagesimo Secundo, Indictione V. Ferrariae, die VII. exeunte Novembri, in domo Domini Marchionis Estensis, in Contrata Sancti Pauli, praesentibus testibus vocatis & rogatis, Dominis Aldrevandino de Turchis, Albertino de Fontana, Antonio Contrario, Petro de Mixotis, & aliis. Nobilis vir Dominus Azo, *Dei & Apostolicâ gratiâ* Estensis & Anconitanus Marchio, *secundùm modum & formam obtentam & observatam in Episcopatu Ferrariae, ubi Dominus Marchio fecerat congregari* omnes Vassallos & Maxinatas Civitatis Ferrariae & districtus; *per se suosque filios & heredes investivit Petrum Dominae Venexiae filium quondam Bonifacii de Padavino,* suum Hominem de Maxinata, *recipientem pro se & Guidoto ejus fratre,* & Homine de Maxinata dicti Domini Marchionis, de suo justo & recto Feudo, & de sua ratione Feudi, *quod ipsi habent & tenent, vel sui antecessores habuerunt & tenuerunt in Feudum, & ratione Feudi ab ipso Domino Marchione, & a Domo Estensi. Eo salvo, quod dicta Investitura in aliqua jure non inferat vel faciat aliquod praejudicium Domino nec Vassallo, sive Domini, si quod jus habet, vel intendit habere unus contra alium in dicto Feudo, ita quod jura alterutrius non minuantur, vel accrescant propter dictam Investituram. Et incontinenti dictus* Petrus Homo de Maxinata, sicut Servus Domino, *juravit fidelitatem dicto Domino Marchioni, & de voluntate & consensu ipsius Domini Marchionis,* cujus Homo de Maxinata est, *juravit fidelitatem corporaliter sibi praestito sacramento,* ut Servus Domino, *Domino Obizoni nepoti legitimo & naturali dicti Domini Marchionis, & ei obedire tanquam Domino post mortem ipsius Domini Marchionis, si decesserit sine filiis legitimis masculis, in omnibus & singulis capitulis fidelitatis & servitutis in praedictum casum. Hoc enim intellecto expresse, quod vivente ipso Domino,* dictus Dominus Marchio habeat & habere debeat merum & plenum dominium dicti sui hominis, ita quod ipse possit facere & disponere de dicto suo homine ad suae beneplacitum voluntatis.

Ego Petrusbonus de Vitale Notarius dicti Domini Marchionis iis omnibus praesens scripsi & publicavi.

Et ego Stephanellus Notarius dicti Domini Marchionis praedictam confessionem scripsi, & dicta Instrumenta bonâ fide exem-

exemplavi, omissis signis Notarii, quae facere non curavi.

Viden ut hic Petrus *homo de Maxinata* fidelitatem jurat Marchioni, *sicut Servus Domino?* Praeterea idem Marchio, quoad vixerit, sibi reservatum vult *merum & plenum dominium dicti sui Hominis, ita quod ipse possit facere & disponere de dicto suo Homine ad suae beneplacitum voluntatis.* Ille denique universa obedientiae munera pollicetur, quae continentur *in omnibus & singulis capitulis fidelitatis & servitutis*. Cuncta haec hominem A Servilis plane conditionis prodere possent, si sola spectarentur fine praecedentibus notitiis. Hisce adde Chartam alteram, quam olim mihi suppeditavit Comes Franciscus Torrellius, vir antiquâ nobilitate spectatissimus. Ibi post decessum suum Testator *Tolbertum, Foliam, Weciam &c. liberos & liberas* statuit. In tergo autem B ejusdem membranae antiquis characteribus scriptum est: *Charta VIII. Mansorum de Cadubrio, suppositis Abbati de Busco, & exemptio Hominum de Masnada*. En ipsam Chartam.

Testamentum Roberti, cujus frater erat Otto Bellunensis Episcopus, Anno 1176.

IN *nomine Domini. Anno MCLXXVI. Indictione IX. die XI. intrante Devembri. In presentia Domini Pagani Abbati de Busco, Domini Obie Magistri de Mansione Templi, Presbyteri Roberti olim Rapoti, Presbyteri Ansuini, Sinfronii, Ramaldini, Urtincbuci eteam presenti. In istorum & aliorum plurimorum presentia Dominus Ropertus, statum anime sue precogitans, ne forte intestatus decederet, dicens se velle hanc esse suam ultimam voluntatem, testamentum pro remedio anime sue fecit. In primis itaque* domum Paganelli Rasse de Codubrio, cum Viris ac Mulieribus in integrum, cum toto eo, quod habet & tenet, *fratribus suis* Domino Ottoni Bellunensi Episcopo, *Widoni & Conrado ad perpetuum pro ducentis Libris Veronensibus vendidit, & tradidit & legavit; & insuper nomine testamenti prefatam proprietatem eisdem fratribus suis reliquit, ac eam nomine proprietario possidere confirmavit. Pro quibus ducentis Libris supradictis praefati Wido & Coradus obligaverunt octo Mansos pro presenti, nomine pignoris,* C *Domino Roperto & Domino Pagano Abbati Ecclesie Sancti Andree de Busco, recipienti nomine ejusdem Ecclesie, eo modo quo suprafati Wido & Coradus a proximo festo Nativitatis Domini usque ad aliud festum Nativitatis Domini per illud proxime venturum; vel si ad terminum seu ad terminos, quos ipsi eis dederint: & si Dominus Ropertus* D *decesserit ad terminum vel ad terminos, quos Dominus Abbas vel ejus successor eis dederit, & ipsi eidem Abbati vel ejus successori praefatam pecuniam in integrum non persolverint ii Dominus Abbas vel ejus successor, & Dominus Robertus; & si Dominus Ropertus decederit, quod Dominus Abbas habeat potestatem obligandi predictos octo Mansos,* E *pignori pro illis ducentis Libris supradictis, donec ipsi in integrum expedierint. Et nominaverunt praefatos Mansos. Quattuor ex istis sunt Domini Widonis, qui jacent in Maglaria, unus quorum regitur per Blasium, alter per Johannem. Mansum tertium per Ticianum, & quartum ille, qui fuit Johannis Maronis. Reliqui verò quattuor sunt*

Domi-

Domini Conradi; duo quorum jacent in delegato teritorio in Collepetroso, quorum alter est Mansum Arpolini de Maglavia. Hoc & inter eos statutum fuit, videlicet, quod Dominus Roperti, donec vixerit in gaudimento suo in dicto Domini Ottonis Bellunensis Episcopi, & Domini Abbatis de Busco, debet habere de bonis prefate Domus Paganelli Rasse de Cadubrio: & ex istis ducentis Libris superius dictis medietatem Dominus Ropertus, centum Libras Veronenses Ecclesie Sancti Andree de Busco: & quinquaginta Libras Veronensium reliquit ipse Domino Pagano Abbati de Busco vel ejus successori, ut idem Abbas expendat ad sepulturam suam pro Missis celebrandis; & in obsequiis, & tercesimis, ac aliis expensis hoc medio anime sue faciendis. Decem Libras in operibus Ecclesie Sancti Ticiani de Ceneta reliquit. Decem Libras venerabili Hospitali de Plavi reliquit. Decem Libras Mansioni de Templo reliquit: Decem Libras Hospitali Sancti Johannis de Hierusalem reliquit. Tres Libras Ecclesie Sancti Johannis de Opitergio reliquit. Septem Libras Ecclesie Sancti Jacobi de la Frata reliquit. Tolbertum quoque & Foliam, Weciam de Mirabellam, Morandam, atque Roffaram, liberos & liberas; & ab omni Servitutis vinculo *post decessum suum pro remedio anime sue esse* statuit. *Preterea jam dicta pecunia, si Dominus Ropertus decesserit, federa, quod supra dictum est, Domino Abbati de Busco vel ejus successori debet esse soluta, & idem Dominus Abbas eandem pecuniam tribuere illis religiosis locis, quibus Dominus Ropertus eam dimisit.*

Actum apud Maglariam in domo ejusdem Domini Roperti.

Ego Arpolinus sacri Palacii Notarius interfui, & rogatus scripsi.

A *In nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno Domini MCXCI. Indictione IX. Ego Madernianus sacri Palacii Notarius hoc ex autenticis Instrumentum, nihil addens vel minuens, quod scripturam nec sensum mutet preter litteras vel pretii, bene ac fideliter exemplavi &c.*

Fateri cogimur, in hosce aliosque id genus Servos plane disparata, & B paene inter se pugnantia coaluisse. Servilis nota abjectum, ac ignobilem, & à militia exclusum hominem olim constituebat; ejusque personam, aeque ac bona, Dominorum juri ac voluntati subdebat. At homines *de Masnada* Seculo XIII. inter *Vassallos* recensebantur: *Feudis* ad usum Regni fruebantur: in praestando *Fidelitatis* juramento iisdem ferme C utebantur formulis, quibus nobiliores Vassi: liber eis erat armorum usus, & pro Dominis etiam necessarius. Quantis vero opibus, fundis, juribus, ac illustribus titulis ornati forent, supra intelleximus, ita ut eorum nonnulli inter Nobiles ac potentes sine ulla dubitatione recenD serentur. Proinde ab antiquis moribus mirum quantùm recentiora Secula abfuerint. Non alia de caussa tantam rerum diversitatem invectam fuisse reor, nisi quod immutata nimis in Italia publici regiminis forma fuerit post Annum à Nativitate Christi Millesimum. Antea Urbes uni Comiti paruere; Comites E Ducibus; Duces Regibus, ac universa Respublica sub variis Magistratibus ab uno Rege pendebat. Quum verò sensim innumeri, ut ita dicam, Reguli in sinu ejusdem Italiae insurrexerint, nempe Episcopi, Abbates, Clericorum Collegia, ipsarumque sacrarum Virginum coetus; tum nobiles Laici, hoc est Marchiones, Comites, Castellani, Capitanei, Vassi,

Valvassores, quorum singuli ditionem temporalem, sive dominationem à Regibus & Augustis aut impetrarunt, aut extorserunt: simul etiam cupido, & quaedam necessitas cunctis hisce potentibus oborta est conquirendi sibi Familiam armatam, eamque adhibendi tam ad tutelam propriam, atque ad propulsandas injurias, tum etiam ad inferendum finitimis bellum, quotiescumque politicae rationes occurrerent. Jam sub Langobardis pro more Germanicae gentis privatas inimicitias sustinere indecorum non modò non fuit, sed poenè necessarium. *Faidae* appellabantur, de quibus non infrequens mentio occurrit in Legibus Langobardicis. Et quamquam Ludovicus Pius, & ejus filius Lotharius privata ejusmodi bella non semel jussserint compescenda & pacificanda, uti ex eorum Legibus Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. constat: attamen plus roboris Consuetudo, quàm Leges, rudibus iis Saeculis obtinuit. Sed longe latior aditus apertus est privatis hisce concertationibus post scissum, ut diximus, in tot potentes, atque in singulas Urbes, Italicae Reipublicae regimen. Praeter haec ob succrescentes ubique praedones, & usurpatores alieni juris crevit Primoribus tum Ecclesiasticis, tum Laicis, praesidii sibi comparandi necessitas. Jam non ipsi tantùm Principes, scilicet Duces, Marchiones, & Comites, sed quilibet Vassallus, aut Nobilis vir, Castello cuipiam, nedum multis praepositus, bellum cum finitimis, cum invasoribus, cum violentis facile gerebat, aut sustinere cogebatur. De hujusmodi privatis bellis etiam apud Nobiles Francos, praecipue Seculo XIII. familiaribus, prodiit erudita Dissertatio Clarissimi A Du-Cangii in Appendice ad Histor. Ludovici Sancti Regis Franc. Dissertat. 29. Ipsi denique Abbates & Episcopi pro suis rebus & Castellis tuendis arma saepe arripiebant, ut in Chronico Casinensi, Vulturnensi, Farfensi, & apud Ughellium, ac in aliis eorum temporum monumentis passim visitur: quem etiam morem B improbat Sanctus Petrus Damiani Seculi XI. Scriptor Lib. 4. Epistolâ 9. Ut ergo sibi vires ac praesidium Magnates eâ tempestate augerent, quoties aut indicendum, aut sustinendam foret bellum, consuevit quisque tam Laicus, quàm Ecclesiasticus, Vassallos sibi adsciscere, praediis nempe, aut Castellis cuilibet eorum col- C latis: quorum munus erat armis tueri suum, ut ajebant, *Seniorem*, eumque ad Curiam supremi Principis comitari, illique in Placitis, aliisque publicis functionibus adstare honoris causâ. Verùm ne hoc quidem subsidio satis consultum credidere rebus suis. Erant enim Vassalli non pauci, qui fidelitatem quidem spon- D debant, sed non *contra omnes homines*, excipiendo videlicet *anteriores Dominos*, ut supra etiam vidimus: praetereaque dimisso Feudo, aut in aliam personam translato, eorum è vestigio Vassallagium, simulque servitium promissum evanescebant.

Itaque tutius adhuc consilium ex- E cogitarunt, *Servorum* nempe genus quoddam adhibere in suum praesidium, eisque armorum usum deferre: & relaxato antiquo rigore, Servorum conditionem sensim evexere ad aliquam Militiae speciem ac dignitatem. Atque ut fideliores, magisque ad vota obsequentes haberent, eisque insuper fugae olim usitatae medicamenta eriperent, non solùm Manso alicui; si-

ve praedio per eos aut eorum nomi-
ne per alios excolendo, praefecere,
sed etiam, ut mea quidem fert opi-
nio, aliis privilegiis atque indulgen-
tiis donavere. Praesertim verò (id
quod magnum hercle fuit) ad Feu-
da recipienda admissi ejusmodi Servi,
quae aut auro effuso, aut ob merita
à suo Domino consequebantur, inter
Vassallos ac Nobiles locum paulatim
sibi conquisierunt. Quare factum est,
ut ejusmodi homines arctius in suum
servitium sibi devincirent Domini,
quum subjectos deditosque sibi illos
efficerent non tam ratione Feudorum,
aliorumque bonorum, quàm etiam
personae; non enim eorum cuiquam
ex Dominorum servitio sese eximere
invitis ipsis Dominis licebat. Immo
neque Servis istis fas erat ab aliis
Feuda accipere, absque venia prioris
Domini. In Decreto Populi Ferra-
riensis, eligentis Anno MCCLXIV.
in suum Dominum, Obizonem Mar-
chionem Estensem, unusquisque Ci-
vis ita pollicetur: *Et nullum hominem
de Macinata Domini Marchionis reci-
piam in Vassallum; nec Filium vel Ne-
potem Vassalli ipsius Domini Marchio-
nis recipiam in Vassallum, nisi de vo-
luntate & licentiâ expressâ ipsius Do-
mini Marchionis: de qua licentia debeat
fieri publicum Instrumentum manu boni
& legalis Notarii. Nec recipiam ali-
quem in Vassallum, nec filium vel ne-
potem alterius, qui sit subditus & fi-
delis Domini Marchionis, sine licentiâ
& voluntate ipsius Domini Marchionis,
& ejus, cujus Vassallus erit, scriptâ
publico Instrumento.* Quae verba nul-
lum nobis offerunt discrimen inter *Ho-
mines de Masnata*, & *Vassallos*, quam-
quam revera inter eos discrimen fue-
rit. In eisdem quoque Statutis Lib.
2. Rubric. 107. *De Liberis hominibus
accipientibus feminas de Masenata in u-*

A *xores*, haec animadversione digna sunt.
*Quod nulli Libero homini prosit habere,
vel in futurum accipere feminam de Ma-
senata, quin teneatur ad praestationem
collectae, & portet alia onera Villae
suae. Et de eo, quod habet femina de
Macenata pro dote, vel alio modo non
solvat collectam.* Ergo Liberi homi-
nes conditionis diversae ab homini-
B bus de Masnata dicendi sunt. Ut ha-
betur in vetustissimo Regesto MSto
Communitatis Mutinae, Anno MC-
XCVII. Nobiles aliquot Frinianenses
fidem suam obligant Mutinensi Rei-
publicae, ac inter cetera ajunt: *Et
hoc de Boatia* (idest tributo persol-
vendo) *observabo, nisi fuero Castella-
nus, vel Rocbexanus, vel Miles, aut
C Home de Macinata.* Ii quippe ab eju-
smodi onere immunes erant, quod
in numero *Servorum* computarentur.
Anno quoque MCLXXIII. *in prae-
sentia Domni Henrici Mutinae Episco-
pi, Indictione VI. Regnante invictissimo
Imperatore Frederico, XI. Kalendas Au-
gusti, die Dominico, hoc sacramentum
fecerunt Gerardus de Montecuculo, Al-
D bertus frater Domini Episcopi &c.* Prae-
ter alia & isti ajunt: *Et dare Boa-
tiam Mutinae VII. Denarios Lucenses
omni Anno pro unoquoque pari boum:
exceptis Castellanis, qui cotidie habitant
in Castris sine fraude, & Servis &
Castaldionibus &c.* Quum verò hoc
hominum genus quodam Servitutis
vinculo teneretur, propterea ad Li-
E bertatem consequendam Manumissio-
ne seu Emancipatione indigebat. In
Additamentis ad Chronicon Cortusio-
rum Lib. 9. Cap. 5. Tomo XII.
Rer. Italicar. haec de Civitate Tar-
visina dicuntur: *Quae post excidium
illorum de Romano omnes illorum Ma-
snatas & Servos liberè emancipavit, &
libertati, & ingenuitati condonavit.*
Idem beneficium Anno MCCCXLVI.

 conla-

conlatum fuit à Jacobo Carrarienfi *Servis illorum de Lucio confiscatis*, postquam eorum domini fententiâ fecuri fuere percuffi. Fuerunt autem ejufmodi *homines de Masnada* olim non paucis Italiae Principibus atque Magnatibus, facris aeque ac profanis. Memorat Cardinalis Baronius ad Annum MCLXXXVIII. in Diplomate Senatus Romani *res eis ablatas per Masnadam Romani Pontificis & Forisfactores* (nunc *Malandrini*). Supra vidimus, celeberrimam Comitiffam Mathildam habuiffe *homines de Masnada* in Caftro Scannello, fpectantes ad Collegium Canonicorum Primatialis Pifanae. Apud Rolandinum in Chronico Lib. primo Cap. 2. Caecilia Eccelini Monachi uxor per *Paduanum districtum magnas Masnadas, Vassallos multos, & amplas possessiones habebat*. Ita Marchiones Eftenfes, Epifcopi Ferrarienfes, Monafterium Pompofianum, aliique mero & mixto imperio in fuis Caftellis fruentes, ejufmodi hominibus uti confuevere: quorum etiam Clariffimus Fontaninius frequentem effe mentionem teftatur in Chartis Forojulienfibus. Quoties ergo tumultus, ac rumores infonabant, & in hoftes, praedones, ficarios invadendum erat, extemplo potentes viri excitabant hafce familias *Masnatas*, hoc eft catervas *Servorum*, ut ita dicam, exercitalium, five militarium, feque & fua per eos tueri, alienaque vaftare confueverunt. Et quia tumultuarii ifti milites faepe ac faepius fine ullo ordine, neque ftructis aciebus, fed per incurfiones, ac more potius latrunculorum in arma, praedam, ac incendia ruebant: hinc nata fubinde Italica vox *Masnadieri*. Tandem verò cohortes ejufmodi hominum *Masnadae* appellari coeptae funt, quae vox aequiore fenfu accepta, & à Johanne Villanio, aliifque Scriptoribus ufurpata, militarem turmam fignificaffe deprehenditur. Equitatum *la Cavalleria* appellarunt; Peditatum *la Masnada*. Supra etiam in Charta Anni MCXXXV. à me productâ, Malavolta recipiens à Canonicis Pifanis *homines de Masnada* in *Castello Scannello*, ita eos accipit, *ut non habeat eos vendere &c., neque dirigere ad damnitatem praedictae Ecclesiae sive Canonicae*. In Bulla quoque Gregorii IX. Papae Anno MCCXXXI. apud Ughellium in Epifcopis Anagninis Tom. I. legitur: *Si contigerit eos exercitum vel Masnadam facere ultra Urbem:* ubi vides diftingui *facere exercitum*, & *facere Masnadam*. Neque reticendum, diutius, quàm creditur, perduraffe ufum Servorum de Mafnada. Nam Ferrariae habetur Charta fcripta Anno MCCCLXVIII. Indictione VI. in qua Benedictus Abbas Sancti Severi Ravennatis inveftituram concedit quarumdam terrarum, pacto adjecto, *ne emphyteutae ducere in matrimonium debeant aliquem, aut aliquam de Macinata*. Immo eft eorum memoria ipfo Seculo XV. Nam Benevenutus Aliprandus in Chronico Mantuano, rudi minervâ compofito, à me infra edendo, haec habet:

Ancor di fuori tutti i Contadini
Stavano lieti co' i lor Masinati,
Copiosi e pieni più che li vicini.

Poftremo tandem loco adjicere juvat Chartam, quam mihi pro fua erga me benevolentia defcripfit ex Archivo Capituli Canonicorum Ferrarienfium Jofeph Antenor Scalabrinius, in eadem Urbe Rector Ecclefiae Sanctae Mariae in Bucca, antiquitatum fuae patriae ftudiofiffimus inveftigator. Nempe examen teftium

Ferra-

Ferrariae factum circiter Annum MCC-LII. in quo multa habentur de hominibus *de Macinata*, & quidem consona iis, quae hactenus disserui. E-rit curiosi Lectoris, singula per se colligere; neque sane legisse pigebit, si illorum temporum mores perspectos habere cupit.

Examen Testium Ferrariae habitum pro Capitulo Canonicorum Ferrariensium, contendentium quosdam homines fuisse de *Macinata* sua, circiter Annum 1252.

INtendit probare Dominus Presbyter Amideus Sindicus Canonicae Ferrariensis, quod Bonusmercatus........ frater quondam Gontarini, fuit homo de Macinata dictae Canonicae Ferrariensis.... consuetudo Civitatis Ferrariae, & Districtus approbata & obtenta servat, & servatum est, quod nati ex patribus de Macinata sint de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Item quod Theophania mater Bonimercati praedicti fuit de Macinata dictae Canonicae. Item quod dicti Bonmercatus & Theophania habebant se, sicut de Macinata dictae Canonicae, & quod Theophania & filii ejus Guntarinus & Bonmercatus sicut servi faciebant servicia Canonicis Ferrariae, & faciebant servicia dictae Canonicae, & homines de Macinata serviebant Canonicis Ferrariensis Ecclesiae. Item quod de his omnibus est publica fama......

Michelетus Notarius, testis juratus, dicit suo sacramento, quod Domina Theophania, mater Bonmercati fratris Guntarini de Quartesana, fuit de Macinata Canonicorum Ferrariae. Sed quomodo fuisset de Macinata, dicit quod nescit. Dicit tamen, quod dicta Theophania, & dicti ejus filii gerebant se tamquam de Macinata Canonicae, & per hoc erant liberati ab oneribus & angariis illius Villae. Et publica fama est, & erat quod Teophania praedicta erat de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, si vidit dictam Theophaniam, dicit, quod sic. Interrogatus, cujusmodi staturae erat; respondit, quod magnae staturae, & tumida visu. Interrogatus quomodo scit, quod praedicta Theophania, & ejus filii gerebant se sicut de Macinata, scilicet Guntarinus, Bonmercatus, & Balduinus, dicit, quod audivit ab eis dici, & a Johanne Dalgiso, & Ridolfino, & aliis antiquis de Terra Quartexanae, quod ipsi erant de Macinata dictae Canonicae; & sic erat publica fama. Interrogatus, quomodo praedicti gerebant se de Macinata Canonicae, dicit, quod Guntarinus pater dictorum gerebat negotia jam dictae Canonicae in Casaldione, & aliis negotiis. Interrogatus, quid est gerere de Macinata; Respondit, quod faciebant negotia Canonicae, tamquam sua propria. Item interrogatus, unde fuit dicta Theophania, dicit, quod audivit dici, quod ipsa fuit de Quartexana. Interrogatus item, quomodo scit, quod liberi erant ab angariis dictae Villae, dicit, quod homines, qui colligebant collectas, dicebant, quod praedicti erant de Macinata dictae Canonicae, & ideo non accipiebant eis angariae, neque collectae. Interrogatus, quid est publica fama, dicit, illud, quod homines dicunt. Liber est, & non doctus, non sperat habere lucrum, nec damnum; & super suam animam juravit.

Die eodem: Rodulfinus de Quartesana testis juratus dicit suo sacramento, quod Guntarinus & Bonmercatus semper se

se liberaverunt ab angariis & oneribus Villae Quartesanae, pro eo quia appellabantur Famuli Canonicae Ferrariensis. Interrogatus, quomodo scit, quod erant Famuli Canonicae, respondit, quod audiverat dici ab antiquioribus se teste, quod erant Famuli Canonicae Ferrariensis. Interrogatus, quomodo scit, quod praedicti fratres liberabantur ab oneribus & angariis dictae Villae, respondit, quod audivit dici à Collectoribus dictae Villae, quod non exigebant aliquid ab eis, pro eo quod erant Homines Canonicae. Item dicit, quod filii nati ex Hominibus de Macinata ex consuetudine sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Interrogatus, quomódo scit; respondit, quod vidit in Terra Quartexanae, Interrogatus, à quanto tempore vidit dictam consuetudinem servari in dicta Terra, respondit, à sexaginta annis citra. Interrogatus, à quibus vidit servari dictam consuetudinem, dicit, à Dominis dictae Canonicae. Interrogatus, quid est dicere consuetudo, respondit, illud est consuetudo, quod homines fecerunt, & faciunt. Item dicit, quod Theophania fuit de Macinata Canonicae Ferrariensis, & appellabatur. Interrogatus, quomodo scit, quod erat de Macinata, respondit, quod Canonici appellabant ipsam de Macinata. Interrogatus, si cognovit Theophaniam, respondit, sic. Interrogatus, cujusmodi staturae erat, respondit, magnae. Interrogatus, quantum tempus est, quod mortua est, respondit, plusquam quatuordecim annis. Interrogatus, quanti temporis erat Theophania, respondit, quod nescit nativitatem ejus. Item dicit, quod gerebant se sicut de Macinata Canonicae Ferrariensis dicti Bonmercatus & Theophania...... respondit, quod vidit facere servitia & negotia Canonicae secundum voluntatem Canonicorum, sicut Homines de Macinata. Item dicit, quod dicta Theophania habuit originem, sive orta fuit in Quartexana. Item dicit, quod publica fama est, quod dicta Theophania erat de Macinata Canonicae, & quod gerebat se tamquam de Macinata Canonicae, & quod consuetudo praedicta observata est, sicut audivit dici.... non sperat habere lucrum nec damnum, & super suam animam juravit.

Die XIII. intrante Decembri: Cascalora testis juratus dicit suo sacramento, quod audivit dici, & erat fama per Quartexanam, quod Bonmercatus & Guntarinus erant Homines de Macinata Canonicae Ferrariensis, & aliter nescit, quod fuerint Homines de Macinata Canonicae. De consuetudine dicit se nihil scire. Item dicit quod scit, quod Theophania mater praedictorum fratrum erat de Macinata Canonicae. Sed audivit dici, & fama erat per Terram Quartexanae, quod ipsa erat de Macinata Canonicae. Interrogatus, quid est dicere fama, respondit, quod credit, quod sit fama illud, quod homines dicunt & credunt. Liber est & non doctus &c.

Die eodem: Paulellus testis juratus dicit suo sacramento, quod Bonmercatus & Guntarinus filii Theophaniae reclamabant se pro Hominibus de Macinata Canonicae pro defensione sui à negotiis Terrae Quartexanae, & se defendebant tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et audivit dici, quod ipsi erant de Macinata Canonicae. Interrogatus, quomodo scit, respondit, quod stabat cum eis in familia aliquando eo tempore, quando defendebant se à negotiis Terrae, & ante & post defendebant se pro hominibus de Macinata Canonicae. Interrogatus, quomodo scit, quod defendebant se tamquam homines de Macinata, respondit, quod stabat cum eis in familia, & erat consors possessionum, exceptis possessionibus matris ipsorum Bonmercati & Guntarini, & au-

audiebat ab eis: alii homines de Masinatis se defendunt ab oneribus: & nos volumus nos defendere ab oneribus Quartexanae, quia sumus de Macinata Canonicae Ferrariae. *Et ipse testis, & tutor ejus pro eo solvebant collectas in dicta Villa, & dicti fratres non solvebant, sed se defendebant. Interrogatus, quantum tempus est, quod vidit, & audivit praedicta, respondit, quod sunt XXX. anni & plus. Interrogatus, cujus staturae erat dictus Bonmercatus, respondit, quod erat grossus & fortis. Item interrogatus, quot annos habet ipse testis, respondet, quod triginta quatuor annos & plus. De consuetudine dicit, quod nescit: sed audivit dici, quod nati ex patribus de Macinata, sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres. Item dicit, quod audivit dici, quod Theophania mater Bonmercati erat de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus, à quibus audivit, quod erat de Macinata Canonicae dicta Theophania, respondit, quod generaliter ab omnibus hominibus Quartexanae, & publica fama erat. Interrogatus, si cognovit dictam Theophaniam, respondit, quod sic. Interrogatus cujus staturae erat, respondit, quod erat bono modo magna. Interrogatus, quantum tempus est, quod mortua est dicta Theophania, respondit, quod nescit. Item dicit, quod filii Theophaniae, scilicet Bonmercatus, Guntarinus, & Balduinus, gerebant se sicut homines de Macinata Canonicae. Interrogatus, quomodo scit, quod gerebant se tamquam de Macinata dictae Canonicae, respondit, quod videbat, & audiebat. Interrogatus, quid est gerere de Macinata, respondit, quod deportabant se & defendebant, sicut homines de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, à quo, vel à quibus negotiis defendebant se: respondit, ab angariis, & collectis, & factionibus dictae Terrae, sicut se defendebant alii Homines de Macinatis. Interrogatus, unde fuit dicta Theophania, respondit, quod nescit nisi de Quartexana. Item dicit, quod de his omnibus, quae dixit est publica fama. Interrogatus, quid est dicere publica fama, respondit, illud, quod homines dicunt. Interrogatus, si vidit dictos fratres, dicit, quod sic. Interrogatus, quantum tempus est, quod mortui sunt, respondit, quod non recordatur; & omnia praedicta vidit, & audivit jam sunt XXX. anni & plus. Liber est, & non doctus: non sperat habere lucrum nec damnum &c.*

Die eodem: Oscelletus de Quartexana testis juratus dicit suo sacramento, quod vidit Theophaniam matrem Bonmercati, & publica fama erat, quod ipsa & dicti ejus filii erant de Macinata Canonicae Ferrariae. Et Canonici scansabant eos ab angariis & collectis dictae Villae Quartexanae, sicut suos homines. Interrogatus, quomodo scit, quod erant de Macinata Canonicae, respondit, quia publica fama erat, quod erant de Macinata. Interrogatus, si vidit, & cognovit dictam Theophaniam, respondit quod sic cognovit illam Theophaniam matrem Bonmercati: Interrogatus, cujus staturae erat dicta Theophania, respondit bella & grossa, sed nescit cujus temporis erat dicta Theophania. Interrogatus, quantum tempus est, quod mortua est, respondit, quod nescit, sed dicit, quod sunt plus quam XII. anni. Item dicit, quod ipsa deportabat se, sicut homines de Macinata dictae Canonicae, & de hoc erat fama. Interrogatus, si vidit dictum Bonmercatum, & eum cognovit, respondit, sic, quod centum vicibus comedit cum eo. Interrogatus, quomodo scit, quod praedicta Theophania & ejus filius deportabant, & gerebant se, sicut homines de Macinata, respondit, quod audivit dici

A dici à Bonmercato & Guntarino fratribus, quod ipsi veniebant ad Canonicos Ferrariae, ut eos defenderent ab oneribus dictae Terrae, & ipsi eos defendebant, & de hoc est publica fama. Interrogatus unde fuit dicta Theophania, respondit, quod nescit, sed dicit, quod ipsa fuit ante in dicta Terra quàm ipse. Interrogatus, quomodo scit, quod de omnibus praedictis sit publica fama, respondit, quod nescit aliter, quid sit dicere publica fama, nisi quod homines dictae Terrae publice dicebant, quod ipsi erant de Macinata dictae Canonicae. De consuetudine dicit se nihil scire. Interrogatus, cujus staturae erat Bonmercatus, dicit, quod erat major se teste. Liber est, & non doctus: non sperat habere lucrum nec damnum, & super suam animam juravit.

Die XIV. intrante Decembri: Bonfinus de eadem Terra, testis juratus dicit suo sacramento, quod scit ex auditu, quod pater Thomasinae frater Guntarini fuit homo de Macinata Canonicae Ferrariae, quia homines de Quartenana dicebant. Interrogatus à quo tempore audivit haec dici, respondit, jam sunt XX. anni. Interrogatus, quot annos habet ipse testis, respondit, quod nescit. Interrogatus, si cognovit Bonmercatum, respondit, quod sic, & dicit, quod erat bellus & magnus & grossus. De consuetudine dicit se nihil scire. Item dicit, quod audivit dici, Theophaniam matrem Bonmercati fuisse de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus, a quibus, dicit, ab omnibus dictae Terrae. Interrogatus, si vidit & cognovit dictam Theophaniam, dicit, quod sic, & dicit, quod erat bonae & magnae personae. Item dicit, quod vidit Bonmercatum & Guntarinum fratres Castaldos Canonicae Ferrariae, & sicut homines de Macinata servire Canonicis, ut audivit dici. De fama dicit, se nihil scire, quia nescit quid sit dicere fama. Liber est, & non doctus: non sperat habere lucrum, & super suam animam juravit, & non super alienam.

Die eodem: Tedaldus de eadem Terra, testis juratus dicit suo sacramento, quod bene recordatur à XXV. annis citra, & dicit, quod vidit Bonmercatum & Guntarinum fratres servire Canonicae Ferrariae & Canonicis, & facere

B servitia Canonicae & Canonicorum, sicut homines in Macinata Canonicae & Canonicorum Ferrariae. Interrogatus, quomodo scit, respondit, quod vidit ipsos fratres stare super possessiones dictae Canonicae, & servire Canonicis, sicut Servi dictae Canonicae. Interrogatus, quae

C servilia servitia faciebant Canonicis & Canonicae Ferrariae, respondit, quod Canonici veniebant & hospitabantur in domo dictorum fratrum, & ipsi fratres sicut Servi erant ipsis sicut suis Dominis, & faciebant negotia eorum, & Canonicae praedictae. Interrogatus, quid sunt servilia servitia, respondit, facere servitia secundùm voluntatem & mandatum

D Dominorum. Item dicit, quod filii illorum, de quorum Macinata erant patres eorum, de consuetudine obtenta servatur & servatum est in Ferraria, quod ipsi sunt de Macinata eorumdem Dominorum, de quorum erant patres. Interrogatus, quomodo scit, respondit, quod vidit à suo recordatu, quod, quando moriuntur homines, qui sunt de Macinata alicujus,

E filii, qui remanent, sunt de Macinata ejusdem Domini, de cujus erant patres. Interrogatus, à quibus approbatum fuit hoc, respondit, quod nescit. Item dicit, quod Theophania mater Bonmercati fuit de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus, quomodo scit, respondit, quod publica fama erat per Terram Quartexanae, quod ipsa erat de Macinata Canonicae, & stabat super possessionem Canoni-

noni-

nonicae; & dicit, quod vidit Bonmercatum, Guntarinum, & Theophaniam: & dicit, quod sunt XX. anni & plus, quod mortua est dicta Theophania & dicit, quod ipse testis habet XL. annos. Item dicit, quod dictus Bonmercatus & Guntarinus gerebant se sicut homines de Macinata Canonicae. Interrogatus, quid est gerere, dicit, quod est ad dicendum gerere. Et de his omnibus dicit, quod est publica fama. Interrogatus, quid est dicere publica fama, respondit, quod est illud, quando est publica fama de aliqua re per gentes. Interrogatus, si liber est, dicit, non; quia est de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod erat ipse testis consanguineus dictorum Bonmercati & Guntarini. Non sperat habere lucrum nec damnum; & aliud nescit.

Die XV. intrante Decembri: Johannes de Guntarino, testis juratus dicit suo sacramento, quod audivit dici, quod Theophania mater Bonmercati & Guntarini erat, & se ipsam appellabat de Macinata Canonicae Ferrariae, ab hominibus Terrae Quartexanae. Interrogatus, quantum tempus est, quod audivit praedicta à dictis hominibus, dicit, quod sunt XXX. anni. De consuetudine dicit se nihil scire. Item dicit, quod audivit dici ab hominibus dictae Terrae, quod Bonmercatus appellabat se de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod vidit & cognovit Bonmercatum & Guntarinum. Interrogatus cujusmodi staturae erat, respondit, bellae & magnae staturae. Item dicit, quod Bonmercatus & Guntarinus gerebant se tamquam de Macinata dictae Canonicae, & se appellabant de Macinata, & hoc audivit ab hominibus dictae Terrae. Interrogatus, quid est gerere, respondit, quod nescit, nisi sicut praedixit. Item dicit, quod serviebat eisdem Canonicis, sed nescit, si tamquam homines de Macinata. Item dicit, quod audivit dici, quod ipsi defendebant se, sicut homines de Macinata, à collectis & oneribus dictae Villae. Interrogatus quantum tempus est, respondit, quod haec audivit, jam sunt XXV. anni & plus. Item dicit, quod publica fama est, quod Bonmercatus & Guntarinus praedicti erant homines dictae Canonicae, & serviebant Canonicis, sicut homines dictae Canonicae. Interrogatus quomodo scit; quid sit publica fama respondit, quod nescit aliter, quid sit fama. Interrogatus, si est liber, respondit, quod est homo dictae Canonicae. Non sperat habere lucrum nec damnum, & aliud nescit.

Die XV. exeunte Decembri: Johannes Dalgiso testis juratus dicit suo sacramento, quod recordatur per LX. annos & plus, & dicit, quod pater Guntarini de Quartexana accepit in uxorem Theophaniam matrem Bonmercati patris Thomasinae, sicut foeminam de Macinata Canonicae Ferrariae, & duxit eam in domo patris ipsius testis, & Nungrati mariti dictae Theophaniae, & publica fama erat, quod ipsa Theophania erat de Macinata Canonicae praedictae. Et hoc dicebant antiquiores de Terra. Interrogatus, quomodo scit, quod ipse accepit eam tamquam foeminam de Macinata, respondit, ex confessione dicti Nungrati, & dictae Theophaniae. Et dicit, quod pater dicti Nungrati, & Pater sui testis fuerunt fratres. Interrogatus si cognovit dictam Theophaniam, respondit, quod sic, & dicit, quod erat magnae staturae. Interrogatus, quid est publica fama, respondit, cosa ch' è de veritate. *Et dicit se nihil aliud scire. De consuetudine dicit se nihil scire. Item dicit, quod Bonmercatus & Theophania portabant se tamquam de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo scit, quod se deportabant,*

bant, sicut homines de Macinata Canonicae, respondit, quod reclamabant se pro dicta Canonica. Interrogatus, quid est deportare se sicut de Macinata, respondit, quod nescit aliud, quod sit deportare, nisi deportare se sicut homines de Macinata Canonicae. Item dicit, quod Theophania & Bonmercatus, & Guntarinus faciebant aliquando sua propria servitia, & aliquando servitia Canonicorum, sicut ipsemet testis viderat. Liber est, & non doctus, & super suam animam juravit.

Die eodem: Vinturola de Zoabonis de Quartenana testis juratus dicit suo sacramento, quod à suo recordatu in zà, Bonmercatus & Guntarinus fratres, & Theophania eorum mater fuerunt de Macinata Canonicae Ferrariae. Interrogatus si interfuit ubi ipsi se fecissent de Macinata, dicit, quod non interfuit, quia dicta Theophania & Gorbinus ejus frater fuerunt de Macinata dictae Canonicae, antequam ipse nasceretur, sicut erat publica fama. Item dicit, quod si ipse testis esset de Macinata, sicut credit, filii ejus erant de Macinata illius, cujus ipse testis esset de Macinata, sicut credit. Item dicit, quod dicta Theophania & Bonmercatus gerebant se sicut de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo scit; respondit, quod publicum erat per totam Terram, & omnes Homines de Terra, & faeminae de dicta Terra sciebant & dicebant. Interrogatus, quid est gerere se sicut de Macinata, respondit, cavere se à factionibus, sicuti faciebant homines Salinguerrae, & specialiter Mercatellus Corvator. Et dicit, quod Theophania & filii ejus Guntarinus & Bonmercatus serviebant sicut homines de Macinata, & famuli dictae Canonicae & Canonicis. Interrogatus, quomodo scit, respondit, quod audiebat dici ab hominibus Terrae praedictae. Item dixit, quod de omnibus, quae praedixit, est publica fama. Liber est & non doctus.

Die XIV. exeunte Decembri: Dominus Nicolaus de Piscatoribus testis juratus dicit suo sacramento, quod Theophania appellabat se de Macinata Canonicae Ferrariensis, & dicit, quod filius ejus Bonmercatus, secundum quod credit, erat de Macinata dictae Canonicae, sed dicit, quod pater dicti Bonmercati erat liber, & dicit, quod Theophania defendebat se à collectis tamquam de Macinata pro dicta Canonica. Sed filii se defendebant pro Macinata Canonicae, dicit, quod nescit. Interrogatus, quomodo scit, quod dicta Theophania appellabat se de Macinata Canonicae, respondit, quod audivit ab ea Theophania, & gens dicebat. Sed non interfuit, ubi se fecisset de Macinata. Interrogatus, quomodo scit, quod dicta Theophania defendebat se tamquam de Macinata pro dicta Canonica, respondit, secundum quod audiebat dici ab hominibus dictae Terrae. Et dicit, quod cognoscebat Theophaniam & Bonmercatum. Interrogatus, cujus staturae erat dicta Theophania, respondit, quod erat magnae personae, & tumida visu pro majore parte anni, & Bonmercatus erat bonae staturae & grossae. De consuetudine dicit se nihil scire. Interrogatus, quantum tempus est, quod Theophania appellabat se de Macinata, respondit, quod sunt XL. anni & plus, sed quantum tempus est, quod obiit, nescit. Item dicit, quod Guntarinus & Bonmercatus serviebant Canonicae & Canonicis Ferrariae. Et publica fama erat, quod erant de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quae servitia faciebant Canonicae, respondit, quod erant Castaldi eorum, & faciebant servitia Canonicae per Villam, colligendo blavas eorum, & alia servitia faciendo, sicut ipse testis vidit; quod gerebant se sicut de Maci-

Macinata, dicit, quod nescit; & dicit, quod Theophania fuit de natione Terrae Quartexanae: & dicit, quod fama publica est illud, quod homines dicunt. Interrogatus ubi erat fama de praedictis, dicit, quod in Quartexana. Liber est, & non doctus, & super suam animam juravit.

Die eodem: Bereta de Quartexana testis juratus dicit suo sacramento, quod Bonmercatus pater Thomasinae fuit homo de Macinata Canonicae Ferrariae, sicut publica fama erat, & est per homines Quartexanae. Et dicit, quod homines dicunt, quod consuetudo est servata & servatur, quod nati ex patribus de Macinata sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres. Et dicit, quod hoc audivit ab hominibus de Quartexana, & ab hominibus de Sablancello. Item dicit, quod publice dicitur per homines de Quartexana, quod Theophania mater Bonmercati erat de Macinata dictae Canonicae. Et hoc credit, quod fuerit de Macinata Canonicae. Item dicit, quod Bonmercatus & Guntarinus fratres serviebant Canonicis Ferrariae, sed nescit, si serviebant, & gerebant se tamquam homines de Macinata, & de his omnibus dicit, quod est publica fama. Et dicit, quod praedicta recordatur, & audivit dici jam sunt XXX. anni & plus, & ab illo tempore ante; & dicit, quod vidit & cognovit dictum Bonmercatum, qui erat magnae staturae. Et dicit, quod numquam novit dictam Theophaniam, & nescit de morte ipsius. Et dicit, quod ipse testis habet XL. annos & plus. Interrogatus quid est publica fama, respondit, illud quod homines dicunt. Liber est, & non doctus, & super suam animam juravit.

Die eodem: Preyte de Mansis testis juratus dicit suo sacramento, quod non interfuit ubi Theophania fecisset se de

A Macinata Canonicae Ferrariae, sed audivit à Bonmercato & Guntarino dicentibus & confitentibus, utendo pleniter dicto teste cum eis, quod erant homines de Macinata Canonicae Ferrariensis, serviebant eis pro hominibus de Macinata. Interrogatus quantum tempus est, quod utebatur cum eis, & audiebat praedicta, respondit, quod sunt citra XXK. anni. Item interrogatus, in quo
B loco dicebant se esse de Macinata, respondit, super Canonica, & in domo eorum comedendo & bibendo cum eis. Et dicit quod cognovit Bonmercatum, & erat magnae staturae & grossae. De consuetudine dicit, se nihil scire. Et dicit, quod cognovit Theophaniam, & erat longa & magna. Et dicit,
C quod sunp XVIII. anni & plus, quod mortua est dicta Theophania. Interrogatus, qui erant praesentes, quando confitebantur se esse de Macinata, credit, Domino Archipresbytero Rustico, Petro Quintano, Magistro Johanne de Regio, & Domino Jacobo Canonicis Ferrariae, secundùm quod credit. Interrogatus quae servitia faciebant sicut homines de Ma-
D cinata dictae Canonicae, respondit, quod ibant cum Canonicis, & serviebant eis ad voluntatem eorum, & aliquando ipse testis ibat cum praedictis fratribus ad colligendum quartas, & reditus dictae Canonicae: Interrogatus quantum tempus habet ipse testis, respondit, quod bene LX. annos. De tempore sive de annis dictae Theophaniae dicit, quod
E nescit. Et dicit, quod de his omnibus est publica fama, de quibus quidem dixit. Interrogatus, quo modo fuit quod erat publica fama, respondit, illud quod homines dicunt. Liber est, & non doctus, & super suam animam juravit.

Die eodem: Saladinus de Sancto Laurentio testis juratus dicit suo sacramento, quod credit Bonmercatum patrem

trem Thomasinae fuisse de Macinata Canonicae Ferrariensis, pro eo quod audivit dici ab hominibus Quartexanae parvis & magnis, eo tempore, quando stabat in Quartexana. Et dicit, quod potest esse bene XXV. anni, quod ipse testis stabat in Quartexana. De consuetudine Ferrariae & districtus credit, quod servetur, & servatum est, quod filii illorum, qui fuerunt de Macinata, sunt de Macinata eorumdem Dominorum, de quorum erant patres. Sed pro firmo nescit: & dicit, quod cognovit Bonmercatum, & erat curtus & grossus. Item credit, quod Theophania mater Bonmercati erat de Macinata dictae Canonicae, quia erat publica fama per homines dictae Terrae, ut dixit supra. Item dicit, quod cognovit Theophaniam, & erat magna in persona, & dicit, quod nescit, quantum tempus est, quod mortua sit dicta Theophania. Et dicit, quod ipse testis habet XL. annos & plus. Et dicit, quod ipsi gerebant se, sicut dicebant homines, tamquam de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quando Mater eorum vivebat, ipsi erant parvi, & tunc non serviebant Canonicis, ut postea fecerunt, quando magni fuerunt, quia fuerunt Castaldi, & faciebant eorum servitia colligendo reditus Canonicorum, & faciendo alia servitia, sicut ipse testis videbat. Et credit, quod Theophania fuit natione de Quartexana. Item dicit, quod de iis omnibus est publica fama, & dicit, quod fama est illud, quod homines dicunt. Liber est, & non doctus, & super suam animam juravit.

Die XIII. exeunte Decembri: Bruzunius de Quartexana testis juratus dicit suo sacramento, quod audivit a patre & matre & avia sui testis, quod Thophania mater Bonmercati erat & se appellabat de Macinata Canonicae Ferrariae, & quod Bonmercatus & Guntarinus fratres filii dictae Theophaniae se defendebant a collectis & oneribus Quartexanae tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et dicti Canonici ipsos tamquam suos homines defendebant, & de his est publica fama. De consuetudine dicit se nihil scire nisi ex auditu. Dicit tamen, quod si homo liber accepit feminam de Macinata, filii eorum sunt de Macinata. Et si homo servus accipit feminam liberam, filii eorum sunt de Macinata, sicut dicitur, in Ferraria & districtu. Sed aliter nescit, licet sic dicat. Item dicit quod Theophania & Bonmercatus & Guntarinus fratres gerebant se tamquam de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo scit. Respondit, quod die noctuque eundo, veniendo, stando, faciendo, utebatur cum praedictis Bonmercato & Guntarino eo tempore, quando ipse testis stabat in Quartesana. Interrogatus, quantum tempus est, quod ipse testis utebatur in Quartesana, & quid utebatur cum eis: Respondit a tempore nativitatis sui testis, sicut homo qui utitur in dicta Villa, & habet ibi familiam, licèt sit Civis. Interrogatus quid est gerere de Macinata, respondit, quod dicti fratres vendiderunt Vineam unam positam in Quartexana patri sui testis, & Canonici traxerunt se testem ad causam, & vicerunt ei dictam vineam, pro eo quod dicti fratres non poterant vendere, nec permutare sine verbo & consensu Canonicorum Ferrariae. Et dicit, quod aliud nescit, nisi ut supra dixit. Et de his omnibus, quae dixit, est publica fama. Et dicit, quod dictus Bonmercatus erat magnus & grossus. Et dicit, quod Theophania erat magna, & grossa, & pallida. Et non recordatur de tempore mortis ejus. Et dicit ipse testis, quod credit se habere XL. annos. Item interrogatus, quid est gerere se, sicut de Maci-

Macinata, respondit, quod nescit aliter, quid sit se gerere de Macinata, nisi quod Canonicis serviebant, & ipsi fecerunt eos Castaldos, & dederunt eis possessiones & bona omnia quondam Bernardi Conversi dictae Canonicae, & ipsi fratres serviebant Canonicis & Canonicae. Item dicit, quod dicti Canonici dederunt dictam Terram & Massaritiam dicti Bernardi dictis fratribus tamquam hominibus Macinatae dictae Canonicae, & fecerunt eos Castaldos Canonicae, dicentes: melius est benefaciamus nostris hominibus, qui ponunt animam & corpus pro nobis, quàm aliis hominibus. *Et ipse testis apportavit Massaricia ad domum dicti Bernardi. Sed aliter nescit, quod essent de Macinata. Et nescit unde nata est dicta Theophania, & publica fama est illud, quod per homines dicitur. Liber est & non doctus, & super suam animam juravit.*

Die eodem. Pasqualis testis juratus dicit suo sacramento, quod credit, quod Thophania & Bonmercatus ejus filius, & Guntarinus erant de Macinata Canonicae Ferrariae, secundùm quod audiebat dici. Sed aliter nescit. De consuetudine dicit, se nihil scire. Quod se gererent sicut homines de Macinata dicit, quod nescit. Et aliud nescit, & quod de his, quae dixit superius erat publica fama. Interrogatus, quid est publica fama, respondit, illud, quod homines dicunt. Et hoc, ut supra dixit, dicit quod audivit dici, quando erat juvenis, & stabat in Quartexana. Sed jam sunt XXX. anni quod ipse exivit de Quartexana. Liber est & non doctus. Non sperat habere lucrum, & super suam animam juravit.

Die secundo intrante Januario: Dominus Jacobus Canonicus Canonicae Episcopatus Ferrariae testis juratus dicit suo sacramento, quod Bonmercatus pater

A *Thomasinae, Guntarinus & Balduinus fratres stabant & faciebant servicia Canonicae Ferrariae tamquam homines de Macinata dictae Canonicae, & confitebantur se esse de Macinata, & gerebant se pro hominibus de Macinata dictae Canonicae. Et ipse testis tempore quodam, quo Dominus Ugucio erat Camerarius dictae Canonicae, ipse testis fungebatur & faciebat officium Camerlengariae pro eo. Et erant ibi in Quartexana tempore messium & triturationum,*

B *& praecipiebant eis quandoque omnibus praedictis fratribus, quandoque singulis eorum, sicut servis dictae Canonicae, ut irent ad campos, sive ad agros pro segetibus conducendis ad aream, & ut facerent alia servitia tam in messionibus, quam in triturationibus. Et ipsi faciebant & obediebant ei. Interrogatus quae*

C *servitia faciebant praedicti dictae Canonicae tamquam homines de Macinata, respondit, quod ipsi cum personis suis & bobus & curribus ibant pro negotiis dictae Canonicae, sicut ipse testis saepe videbat, & alia servitia plura. Interrogatus cujusmodi staturae erat Bonmercatus, respondit quod magnae & grossae. Item dicit, quod ipse testis ibat*

D *cum Archipresbytero Rustico, cum Petro Quintano, cum Praeposito Garsendino, cum Praeposito Ugucione ad Quartexanam, & ad Mansos pro servitiis Canonicae faciendis, & hospitabantur in Quartexana in domo, in qua stabant dicti fratres, & ipsi serviebant eis, sicut homines de sua Macinata, in comestione praeparanda & danda, & lectis*

E *faciendis, & discalciandis Dominis, & equis sternendis. Non tantum semel cum praedictis simul, sed quandoque cum uno, & quandoque cum pluribus, diversis temporibus. Et dicit, quod haec fuerunt a XXII. annis citra, & propter praedicta, & occasione praedictorum habebant Canonici hanc possessionem servitutis,*

tutis, & in ea erant de praedictis fratribus. Super facto consuetudinis dicit, quod vidit Dominum Johannem de Albaro quondam habere quemdam servum, qui natus erat ex libera femina, & stabat sicut ejus servus, & ipse possidebat eum sicut servum. Et dicit, quod audivit a pluribus, quod consuetudo obtenta servatur, diu est, quod nati ex libera muliere, & ex patribus de Macinata sunt servi illorum, de quorum Macinata erant patres eorum, sicut audivit de filio Zaneti quondam Beccarii, & de filiabus Treguanae uxoris quondam Brugnoli, sive Pizeti. Item dicit, quod in Quartexana & in Mansis & in Ferraria erat publica fama, quod Bonmercatus, Guntarinus, & Balduinus fratres erant homines de Macinata dictae Canonicae, & in Codreta, & in Contrapado. De Theophania matre praedictorum fratrum dicit se publice audivisse dici, quod fuit mater praedictorum, & fuit de Macinata dictae Canonicae. Item dicit idem testis, quod fuit praesens, ubi Guntarinus & Bonmercatus juraverunt fidelitatem Domino Garsendino tunc Praeposito Canonicae, recipienti pro hominibus Canonicae, & sicut homines de Macinata dictae Canonicae. Et hoc fuit in Canonica Ferrariae, praesentibus dictis Presbytero Rolando, & Domino Ugucione, & aliis. Interrogatus, quid est possidere, respondit, quod illud, quod habetur & possidetur ab aliquo. Et dicit, quod publica fama est illud, quod publice dicitur.

Die V. intrante Januario: Dompnus Girardus Archipresbyter Canonicae Ferrariae, testis juratus dicit suo sacramento, quod sunt circa XXXIX. anni, quod ipse fuit receptus in Canonicum Ecclesiae Ferrariensis. Et in eodem anno fuit factus Camerarius dictae Canonicae; & postea cognovit Bonmercatum patrem Thomasinae, & Guntarinum ejus fratrem,

A *non multis temporibus elapsis. Sed credit tamen, quod sunt XXX. anni & plus quod eos cognovit. Et ab illo tempore ipse testis & alii Canonici tenuerunt, habuerunt, & possederunt eos pro hominibus de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus a quibus aliis Canonicis habebantur & possidebantur pro hominibus de Macinata, respondit a Dominis*

B *Garsendino tunc Praeposito, & Garsendino minori, & Bonmartino Presbytero Ferarisio, & Ugucione nunc Praeposito, & aliis Canonicis Ferrariensis Ecclesiae. Interrogatus, quomodo scit, quod praedicti fratres tenebantur & possidebantur a praedictis Canonicis pro hominibus de Macinata, respondit, dum fuerat Canonicus, quod dicti fratres*

C *dicebant tunc temporis, quod non erant de Macinata dictae Canonicae Ferrariae. Quare Praepositus tunc temporis Canonicae Ferrariae vocavit dictos fratres coram se, & interrogavit dictos fratres, si verum erat, quod dictum fuerat sibi, videlicet, quod dicerent, se non esse de Macinata dictae Canonicae: quod fratres negaverunt se dixisse, non esse*

D *de Macinata, & confessi fuerunt, se esse de Macinata dictae Canonicae. Et tunc juraverunt fidelitatem Praeposito & Canonicis pro Canonica Ferrariae, sicut homines de Macinata, & servire Canonicae Ferrariae, sicut homines de Macinata, se teste praesente & vidente. Interrogatus, quando dicti fratres juraverunt fidelitatem dicto Praeposito & Canonicis, respondit, quando alii Ca-*

E *nonici, qui tunc erant in dicta Canonica. Item dicit, quod sunt circa XXX. anni, secundum quod credit, quod ipse testis & alii Canonici Ferrariae juraverunt, quod non venderent quasdam possessiones, quas habebant in Doxentola, & in Quartexana. Et tunc temporis dicti fratres venerunt ad dictos Canonicos, & petierunt ab eis, ut concederent*

cederent eis possessiones, quas emerant a Monasterio Sancti Johannis Evangelistae de Ravenna, & venderent. Qui Canonici habito & deliberato Consilio intra se pro eo quod fecerant juramentum praedictum, & cognoscentes, quod non esset alienatio dare seu concedere de dictis possessionibus dictis fratribus, quum essent de Macinata dictae Canonicae, concesserunt eas praedictis pro suis denariis, sed pro minori pretio, quàm dedissent aliis. Item dicit, quod dicti fratres, pro eo quod nati erant de Tophania, sicut credit, quod nati essent ex ea, erant de Macinata dictae Canonicae. Quum ipsa esset de Macinata, & gerebat se sicut de Macinata dictae Canonicae, servando & obediendo mandatis Praepositi & Capituli ad voluntatem eorum. Interrogatus, quomodo scit, quod sic serviebant Praeposito & Capitulo, respondit, quod vidit, & ipse testis pluries praecepit eis, & obediebant ei. Interrogatus, quid est gerere se sicut de Macinata, respondit, quod gerere se sicut de Macinata, est servire & obedire mandatis Dominorum, & habere, & jurare se esse de Macinata. Interrogatus, quomodo scit Theophaniam esse de Macinata, respondit, quod Canonici Ferrariae multociens defenderunt dictam Theophaniam a collectis, & aliis oneribus, sicut audivit dici. Interrogatus, si vidit Theophaniam, respondit, quod sic. Interrogatus, cujus staturae erat, respondit aequalis staturae, & vidit, & cognovit dictos fratres, & erant magnae staturae & grossae. De consuetudine dicit se nihil scire. Item dicit, quod publica fama erat & est, quod dicta Theophania & dicti fratres fuerunt de Macinata dictae Canonicae. Item interrogatus, quomodo scit quod est publica fama, respondit, quod publice dicitur ab omnibus, vel a majori parte in Quartexana. Et quid est dicere publica fama, respondit, illud quod publice dicitur ab omnibus. Liber est & non doctus: non sperat lucrum neque damnum proprium, & super suam animam juravit.

Die eodem: Dominus Ugucio Praepositus Canonicae Episcopatus Ferrariae testis iuratus dicit suo sacramento; quod sunt XXXVIII. anni & plus, quod ipse testis est Canonicus Canonicae Ferrariae, vel circa XXXVIII. annos. Et vidit Canonicos Ferrariae habere & tenere, & ipse cum eis, Theophaniam matrem Bonmercati & Guntarini pro sua femina de Macinata. Et ipsi ad dictum testem, & alios Ecclesiae Ferrariae Canonicos veniebant & reducebant se pro suis negotiis tamquam feminam de Macinata dictae Canonicae, & ipsi faciebant ipsi Theophaniae negotia, & filiorum suorum praedictorum tamquam feminae & homines de Macinata Canonicae, liberando eos a collectis & aliis oneribus. Et ipse testis pro Canonica Ferrariae fecit eis restitui frumentum & res alias, quas Dominus Salinguerra quondam fecerat sibi auferri, tamquam hominibus de Macinata dictae Canonicae. Et dictam restitutionem fecit fieri Dominus Salinguerra ad petitionem sui testis, & aliorum Canonicorum de dicta Canonica pro eo quod ipsi erant de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod ipse testis & alii Canonici Ferrariae erant in possessione eorum & possidebant eos, tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et tempore, quo diviserunt possessiones Canonicae inter se ipsi Canonici, possessiones dicti Bonmercati patris Thomasinae, & Guntarini fratrum, posuerunt in divisione, quam inter se fecerunt contra voluntatem eorum; sed tamen consenserunt dictis Canonicis tamquam homines, qui erant de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod dicti fratres dederunt in feudum quamdam Vineam Pe-

Petrocino Ubaldini patri Bunzini pro certo pretio. Et dicti Canonici nolentes consentire dictae venditioni, fecerunt revocari, & revocata fuit concessio sive datio dicti feudi, pro eo quod ipsi erant de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod ipse testis pro Canonica Ferrariae praecepit dictis fratribus, ut exirent de Casali in quo habitabant, pro eo quod pervenerat in partem uni Capitum de Canonicis dictae Canonicae. Et exierunt ipsi praecepto, & fecerunt domum aliam de mandato ejusdem testis in alio loco super possessionem dictae Canonicae. In qua eorum mandato habitaverunt. Item dicit ipse testis pro Canonica alium Casalem, qui quondam fuerat habitatus per Theophaniam praedictam matrem praedictorum, & ipsorum fratrum, divisit, & dedit aliis hominibus & mulieribus de Macinata dictae Canonicae sine eorum voluntate, & requisitione. Et adhuc illi quibus dati fuerunt, vel eorum heredes, habent & tenent pro dicta Canonica. Interrogatus, quomodo scit, quod dicta Theophania esset de Macinata dictae Canonicae, respondit, quod dicta Theophania & ejus filii gerebant se sicut de Macinata dictae Canonicae, recurrentes de omnibus suis negotiis, tamquam personae de Macinata dictae Canonicae ipsi testi, & aliis Canonicis dictae Canonicae. Et ipse testis, & alii Canonici faciebant & tractabant eorum negotia tamquam personarum, quae erant de sua Macinata. Et fuerunt in possessione eorum tamquam de Macinata dictae Canonicae quo usque vixerunt. Et tempore mortis eorum ipse testis ivit ad Quartexanam, & fecit scribi omnes res, quae fuerunt dictorum fratrum pro filiis, qui remanserant de eis, & res ipsas designaverunt matri dictae Thomasinae, & matri Raymicini, ut servaret eas pro ipsis filiis, tamquam pro personis de Macinata Canonicae. Item dicit, quod fuit praesens; quando dictus Bonmercatus & Guntarinus fratres, antequam decederent, juraverunt fidelitatem tamquam homines de Macinata dictae Canonicae Praeposito Garsendino & Capitulo Ferrariae pro Canonica Ferrariae, & exinde fuit factum publicum Instrumentum. Item dicit, quod quum Raymicinus fuit in aetate convenienti ad hoc, juravit sibi testi & Capitulo Ferrariae pro dicta Canonica Ferrariae fidelitatem, & servire promisit tamquam homo de Macinata dictae Canonicae Ferrariae. Item dicit, quod ipse testis, quando ibat ad Quartexanam, ipse habitabat cum aliis, qui ibant secum in domo, in qua habitabant dicti fratres, quae erat domus dictae Canonicae. Et ipsi fratres tamquam homines de Macinata & familia dictae Canonicae serviebant eis. Item dicit, quod consuetudo in Ferraria & districtu approbata & obtenta servata fuit & servatur, quod nati ex partibus de Macinata, quamvis sint de libero utero nati, sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Et servatur & servata est per Dominum Marchionem Estensem, per quondam Dominum Salinguerram, per Turclos, & per Dominum Episcopum, & per Episcopatum Ferrariae, sicut est de Gualterino nato ex libero utero, & tamen est de Macinata Episcopatus Ferrariae, pro eo quod pater ejus fuit de Macinata Episcopatus Ferrariae. Item dicit, quod publica fama erat, & est, quod Theophania & Bonmercatus & Guntarinus ejus filii fuerunt de Macinata dictae Canonicae, & quod gerebant se & serviebant Canonicis Ferrariae tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Et quia dicta consuetudo servatur, & servata est ultra memoriam alicujus hominis viventis, sive hic retro. Interrogatus quid est publica fama, respondit, illud

illud quod publice per homines dicitur. Liber est, non doctus; non sperat habere lucrum proprium.

Die XI. exeunte Decembri. Magister Johannes testis juratus dicit suo sacramento; quod audivit a Domino Garsendino Praeposito Majori, & ab alio Garsendino Praepositis Canonicae Ferrariae, & ab aliis Canonicis, quod Bonmercatus pater Thomasinae, & Guntarinus ejus frater fuerunt de Macinata dictae Canonicae, & dictos fratres cognovit; & erant bonae & magnae staturae. Item dicit de consuetudine approbata se nihil scire. Item quod Theophania mater praedictorum fratrum fuerit de Macinata Canonicae Ferrariae, & dicit, quod audivit dici a Praepositis & Canonicis Ferrariae, quod ipsa Theophania appellabat se de Macinata Canonicae Ferrariae sive Canonicorum, & dicebat sibi testi, quod ipsa erat de Macinata Canonicae Ferrariae; & Vos estis meus Dominus. *Et dicit, quod ipsa erat Massara de bona grossiceia. De tempore vitae dictae Theophaniae non recordatur. Item dicit, quod dictus Bonmercatus, Guntarinus, & eorum mater Theophania gerebant se sicut de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus, quomodo scit; respondit, quod vidit, quod praedicti omnes & singuli faciebant obsequiales operas in serviendo Canonicis, & universi & singuli sibi in faciendo obsequium & servitium, quod poterant facere Canonicis universi & singuli in assurgendo, & alios honores faciendo pro dictis, vocando Canonicos Dominos suos, & se de Macinata ipsorum Canonicorum universaliter, & serviles operas sibi praestabant in domo ipsorum Guntarini & Bonmercati serviendo Canonicis, quandocumque ibant ad domum praedictorum in serviendo realiter & personaliter. Et si ipse testis in alia dome hospitabatur in Quartexana, ipsi veniebant ad ipsum testem, & serviebant de rebus & personis suis; & cum bono vino. Et multotiens ipse testis ivit cum praedictis fratribus ad Domum Communis Ferrariae de mandato Praepositi Canonicae Ferrariae, quando imponebant sibi onus personale, sive collectam, & allegabat pro eis ex parte Canonicae, quia non debebat eis imponi aliquod onus sive collecta, quia dicebant se esse de Macinata Canonicae, & in continenti Judices absolvebant eos a collecta imposita sive onere. Et dicebant praedicti fratres, quod dominium Canonicae valde bonum erat, unde ipsi debebant facere voluntatem suam. Item dicit, quod Canonici sive Praepositi abstulerunt sibi possessiones in quibus habitabant, vel habitare debebant, & diviserunt inter se illa Casalia, & dederunt sibi alibi possessiones alias ad habitandum, secundum quod placuit Capitulo. Item dicit, quod publica fama est in Quartexana & in Ferraria, & in aliis locis, quod ipsi & mater eorum erant de Macinata dictae Canonicae. Et gerebant se sicut de Macinata dictae Canonicae. Item dicit, quod praedicta fama erat tunc in Quartexana, & in Ferraria. Interrogatus, quid est dicere publica fama, respondit, illud quod per homines dicitur. Liber est & non doctus: non sperat habere lucrum neque damnum, & super suam animam juravit.*

Die IX. intrante Januario: Ottolinus Bagata testis juratus dicit super consuetudine, quod consuetudo est in Ferraria, & in contrata sua specialiter vidit, quod illi, qui nascuntur ex liberis feminabus & hominibus de Macinata, sunt de Macinata, sicut ipsimet dicunt, qui sunt de Macinata. Sicut est filia Foleti, quae libera est, & habet in virum Primumbonum, qui est de Macinata Domini Marchionis, & filii ex

ex dicto Primobono & dicta filia Foleti sunt de Macinata Domini Marchionis, & ipsimet dicunt, quod sunt de Macinata dicti Domini Marchionis. Et illud idem dicitur de filia Johannis della Gayba, & de viro ejus Bisule. Et dicit, quod haec consuetudo servatur in Ferraria. Interrogatus quibus personis dicunt praedicti se esse de Macinata, respondit, quos saepe utitur cum eis, & videt quod serviunt dicti Domino Marchioni sicut homines de Macinata. Interrogatus, quae servitia faciunt Domino Marchioni sicut homines de Macinata, respondit, quod vadunt & veniunt & faciunt servitia sua. Super aliis capitulis interrogatus, dicit se nihil scire. Liber est & non doctus: non sperat habere lucrum &c.

Die eodem: Dominus Bernardinus de Funtana testis juratus dicit suo sacramento, quod haec consuetudo servata est & servatur in Ferraria & districtu, quod nati ex omnibus de Macinata, sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata sunt vel fuerunt patres eorum, quamvis eorum matres sint liberae. Et dicit quod habet bene LIII. annos. Et ab illo tempore quod potuit recordari, vidit dictam consuetudinem servari. Et dicit, quod Lanfranchinus de Trisigale fuit de Macinata Domini Jacobi & Domini Ubaldini de Fontana patris sui testis. Et habuit liberam feminam pro uxore, & filiae natae ex eis, quae fuerunt duae, fuerunt & extiterunt de Macinata dictorum Dominorum Jacobi & Ubaldini & sui testis & consortum suorum. Una quarum habuit in maritum Vivianum, & alia habuit Bonaccursum de Trisigale. Et filii nati ex eis sunt de Macinata sui testis, & consortum suorum. Item dicit, quod Scaridellus, qui fuit de Macinata praedictorum Dominorum & sui testis & consortum suorum, accepit uxorem liberam; & filii nati ex dicto Scaridello & ex dicta libera sunt de Macinata sui testis & consortum suorum, & eos habent, & possident, & alios praedictos sicut homines de Macinata. De omnibus aliis Capitulis intentionis, dicit se nihil scire. Dicit tantum, quod audivit dici, quod Bonmercatus & Guntarinus fuerunt homines de Macinata Canonicae Ferrariae. De hac consuetudine dicit, quod est publica fama, & publica fama est illud, quod dicitur per homines in plateis & alibi. Liber est, & non doctus &c.

Die eodem: Dominus Albertinus de Turclis, testis juratus dicit suo sacramento, quod consuetudo Ferrariae & districtus approbata & obtenta servatur, & servatum est, quod filii nati ex servis, quamvis sint nati ex liberis feminabus, sunt de Macinata illorum, de quorum sunt patres eorum. Interrogatus, quomodo scit, respondit, quod scit pro firmo, quod sic servatur. Interrogatus, a quibus servatur haec consuetudo, respondit, a se teste, & ab aliis magnis hominibus de Ferraria; sicut est de Bonavintura & Salueto, qui nati sunt ex servo suo, & ex libero utero, & aliis. Item dicit, quod de hac consuetudine est publica fama, & publica fama est illud, quod homines dicunt. Et est manifestum, & homines dicunt. Liber est, & non doctus &c.

Die eodem: Dominus Johannes de Trota testis juratus dicit suo sacramento, quod multis vicibus audivit dici, quod Bonmercatus & Guntarinus fratres fuerunt de Macinata Canonicae Ferrariae. Item dicit, quod consuetudo in Ferraria & districtu servatur obtenta, & servatum est, quod filii nati ex hominibus de Macinata, quamvis sint nati ex liberis feminabus, sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Item dicit, quod

Dominus

Dominus Fridericus quondam Imperator, quum iret Romam ad accipiendum Coronam Imperii, ipse tulit sententiam, quod homines nati ex servis Domini Tisolini, qui erant nati ex liberis mulieribus, essent de Macinata dicti Domini Tisolini. Item dicit, quod quamvis haec consuetudo fuerit, & servata & obtenta sit, est contra jus, quia in Legibus scriptum est, quod omnes qui nascuntur ex libero, sunt liberi. Liber est, & non doctus &c.

Dominus Maynardinus de Maynardis, testis juratus, die III. intrante Januario, deposuit dictum suum die IX. intrante Januario, dixit suo sacramento, quod Praepositus Ferrariae misit pro se teste, & rogavit eum, ut iret ad Domum Communis Ferrariae, & fidejuberet pro Guntarino & Bonmercato, qui tenebantur super Domum Communis detenuti; dicens dictus Praepositus sibi testi, & alii Canonici, quod ipsi Guntarinus & Bonmercatus erant de Macinata dictae Canonicae. Et ipse testis una cum Domino Marchesino de Maynardis receperunt, & fidejusserunt, & extorserunt eos tamquam homines de Macinata dictae Canonicae. Interrogatus de tempore, dixit, quod non recordatur. Item dicit, quod tempore mortis dictorum fratrum Guntarini & Bonmercati, ipse testis ivit ad Quartexanam post dictum Dominum Praepositum ad preces ipsius Domini Praepositi, & vidit ipsum Praepositum accipere filios eorum & res suas, & disponere de eis secundum voluntatem suam pro dicta Canonica. De tempore non recordatur. Item dicit, quod jam sunt L. anni ante & plus a quibus citra recordatur ista consuetudo sibi, quia nati ex servo, quamvis sit mater eorum libera, servi sunt, & pro servis habentur. Et hoc vidit in Ferraria, in Salecta, & Arcboada. Interrogatus, a quibus fuit hoc servatum, respondit, quod hoc vidit servari in Macinatis Domini Salinguerrae, & specialiter in Johannino Cavaturta de Salecta, qui accepit Bonamfantem filiam Baraterii pro uxore, & erat libera. Et filii nati ex eis, scilicet Pelegrinus, Paulinus, & Petrusbonus, sunt de Macinata heredum Domini Salinguerrae, & fuerunt dicti Domini Salinguerrae. Item dicit, quod Aldigerii habent de hujusmodi servis, sicut ipsi Aldigerii dicunt. Item dicit, quod publica fama est, quod dicti fratres Guntarinus & Bonmercatus erant de Macinata dictae Canonicae, & quod praedicta consuetudo servatur & servata est. Interrogatus, quid est publica fama, respondit, quod vulgo dicitur ab omnibus. Interrogatus, quomodo approbata est dicta consuetudo, respondit, quia Domini tenent & tenuerunt a suo recordatu citra pro suis servis homines sic natos. Et recordatur bene a L. annis citra. Liber est, & non doctus; non sperat habere lucrum nec damnum &c.

Die VII. intrante Januario: Dominus Bolgarinus testis juratus deposuit dictum suum: die X. intrante Januario dicit suo sacramento, quod audivit dici, & fama erat per Terram Quartexanae & in Ferraria, quod Bonmercatus, Guntarinus, & Balduinus, fuerunt de Macinata Canonicae Ferrariae à tempore suo recordatu, scilicet à XXX. annis citra. De consuetudine dicit, quod nati ex patribus de Macinata, sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum. Et servatur consuetudo ista secundùm quod audivit dici. Item dicit, quod audivit, quod illi, qui nascuntur ex libero utero, non sunt de Macinata, sed liberi. Item dicit, quod Bonmercatus & Guntarinus maxime faciebant facta dictae Canonicae, & erant aliquandó Massarii, aliquando Castaldi dictae Canonicae, secundùm quod vidit. Et fama

ma erat, quod erant homines de Macinata. Et ipsemet testis audivit, quod praedicti erant homines de Macinata dictae Canonicae, & credebat, & credit. Item dicit de consuetudine, quod alii dicunt, quod servatur, & alii, non. Et dicit, quod fama publica est illud, quod homines dicunt. Liber est & non doctus. Non sperat habere lucrum &c.

Die X. intrante Januario: Rigacius de Castro Tedalto, testis juratus dicit suo sacramento, de omnibus capitulis intentionis, se nihil scire.

Die III. intrante Januario: Dominus Turclus, testis juratus deposuit dictum suum. Die X. intrante Januario dicit suo sacramento super consuetudine, quod haec consuetudo servatur in se proprie, quod filii nati ex suis hominibus de Macinata, sunt de sua Macinata, sicut fuerunt patres, sicut proprie filii nati ex quodam Brugoli, qui fuit suus homo de Macinata, & fuerunt nati ex Treguana, quae erat libera; & Bonavintura & Saluetus fratres, qui fuerunt nati ex quondam Zaneto suo servo, & credit, quod mater eorum fuit libera. Et habet & tenet eos, & possidet pro sua Macinata. Et credit, quod hoc sit publica fama. Et dicit, quod publica fama est illud, quod per homines publice dicitur. Liber est & non doctus; non sperat habere lucrum &c.

Die III. intrante Januario juravit, & deposuit dictum suum. Die IV. intrante Februario Dominus Papazonus de Aldigeriis, testis juratus dicit suo sacramento, quod vidit Dominum Petrum & Dominum Aldigerium de Aldigeriis habere & tenere Drugolinum pro suo homine de Macinata, & erat. Et ipse Drugolinus accepit Dominam Dodam in uxorem, quae erat libera. Et filii nati ex dicto Drugolino, & ex dicta Doda fuerunt habiti & detenti à dictis Dominis pro hominibus de sua Macinata. Et ipse testis dicit, quod in divisione facta inter Aldigerios, dicti filii Dodae & Drugolini venerunt in partem Domini Petri praedicti, & ipse habuit eos pro suis hominibus de Macinata, & ipsi hodie serviunt Domino Aldigerio filio dicti Domini Petri, & haec consuetudo dicit, quod servata est, & proprie in praedictis, & sic servata est consuetudo. Interrogatus, quae servitia faciebant dicti filii dictis Dominis, respondit, quod faciebant servitia omnia, quae praecipiebantur eis, sicut sui servi suis Dominis. Liber est &c.

Die eodem juravit & deposuit dictum suum. Die IV. intrante Februario, Dominus Vescovellus de Aldigeriis, testis juratus dicit suo sacramento, quod vidit Gaybanellum, qui fuit de Macinata matris suae testis, qui Gaybanellus accepit Solesnieram in uxorem, quae erat libera, & habuit ex ea sex filios, qui in divisione, quam fecerunt Aldigerii inter se de Macinatis suis, venerunt in partem Domino Papazono, qui habet eos & tenet pro personis de sua Macinata, & ipsi serviunt ei, sicut servi sui ut suis Dominis. Item dicit, quod recordatur bene a XX. annis citra & plus, quod haec consuetudo servata est, quod illi, qui sunt nati ex hominibus de Macinata, sunt de Macinata illorum, de quorum Macinata erant patres eorum, sicut est de Castellano, qui habet bene, secundùm quod credit, XXX. annos, qui fuit filius Droguli hominis de Macinata quondam Dominorum Petri & Aldigerii, & Dodae uxoris dicti Droguli, quae erat libera; qui Castellanus in divisione, quam Aldigerii fecerunt inter se, venit in partem Domini Petri praedicti, & filius ejus Dominus Aldigerius habet & tenet eum pro homine de Macinata; & ipse servit ei, sicut servi serviunt suis Dominis. Liber est &c.

Et

Et ego Salutanus, Dei gratiâ Sacri Palatii, & tunc Communis Ferrariae Notarius, hos testes de praecepto Domini Viviani de Arlotto tunc Judicis Communis Ferrariae scripsi, & in quaterno meo recepi.

Membrana haec scripta creditur circiter Annum 1252. quia Bonmercatus & fratres ejus juraverant fidelitatem Capitulo in manibus Domini Garsindini Praepositi, & Bonjohannis Archipresbyteri Anno 1222. V. Martii, rogitu Martini Notarii.

Illud denique praetermissum nolo, in antiquis Regestis Serenissimae Estensis Familiae reperiri multos tum Ferrariensis, tum Rhodigiensis agri qui fatentur, *se tenere & possidere* Anno MCCLXXIII. *à Domino Obizone Marchione Estensi & Anconitano possessiones & terras jure Maynentiae*. Pro istis solvebat annuatim aut *quartum* aut *quintum*, aut *septimum omnium frugum*, aut quamdam *solidorum* summam, aut *staria* quaedam *frumenti*. Nullum ibi juramentum fidelitatis. Hujusmodi hominum genus, de quibus supra mentio facta est, qui *Manentes* ac *Tributarii*, & *Mansionarii* quoque, ut puto, in aliis Chartis appellantur, aliquo Servitutis vinculo tenebatur, puta quia *invito domino* ab agris excolendis recedere eis non licebat, ut habet Ranfridus apud Du-Cangium in Glossario Latino, atque ad operas varias domino praedii praestandas sese obstringebant. Haec eorum obligatio in caussa erat, cur ne omnino quidem liberi censerentur & discrimen esset inter eos & *Alloderios*. Id constabit ex Charta Senensi, quam olim Hubertus Benvoglientus è Collectaneis nobilis viri Francisci Piccolominei Senensis descriptam ad me misit.

Friderici Judicis Senensis sententia in controversia inter Canonicos Senenses & quosdam contendentes se esse Alloderios, non autem Villanos eorumdem Canonicorum, Anno 1183.

„ IN Dei nomine. Amen. Orta „ controversia inter Presbiterum „ Benzium pro Universitate Canonice Sancte Marie Senensis Episcopatus Sindicum in hac causa specialiter ordinatum ex una parte agentem, & Ferrectum Johannis „ Verrani ex altera contradicentem; „ quem cum Canonici eorum hominem & Villanum per capitudinem „ fore, & ab eis per triginta annos „ & ultra una cum patre suo & avo „ sic detentum fuisse, & minime inter *Allloderios* connumeratum esse „ dicerent, ipse e contrario se *Liberum* & *Allloderium*, & nequaquam „ eorum Villanum esse, nec Patrem „ suum vel Avum fuisse profitebatur „ & affirmabat, & inter *Allloderios* „ numerari conabatur. Accidit quod „ cum Senenses Consules & Consiliarii, videlicet Jacobus Paltonerius, Thomas, Marianus, Provenzanus, & Ildibrandus, Yoseph, „ Alloderios & eorum jura & rationes esse contra omnes personas, „ eorum sacramento pro Communi „ Senensi defendere tenerentur, mihi „ Frederigo Judici, utrum supradictus Ferrectus *Alloderius*, vel Canonicorum *Villanus* esset, nec ne, „ litem praedictam cognoscendam & „ terminandam..... volentes utriusque partis jura conservare inlesa.

„ Ideo-

„ Ideoque ego Frederigus Dei gratiâ „ Judex ordinarius Domini Imperatoris Frederigi, ex mandato predictorum Consulum & Consiliariorum, auditis confessionibus & allegationibus utriusque partis, auditâ etiam confessione predicti Ferrecti, dicentis se Canonicorum Hominem de eorum podere, quod ab eis tenebat, fore: testibus insuper ab utraque parte introductis diligenter examinatis; & utrum predictus Ferrectus Alloderius esset, vel non: fide veri cognita, predictum Ferrectum, more hujus regionis, quamvis Allodium ipsum habere comperissem, tamen propter tenimentum Canonicorum, quod longissimo tempore pro eorum Homine tenuit, & longinquam Canonicorum detentionem, & servitiorum, que Villani Dominis soliti sunt facere, antiquam perceptionem: Villanum dictorum Canonicorum & non Alloderium esse pronumptio, & sic ipsum in predicti Presbiteri Benzi Sindici petitionibus condempno; & cum voluntarie..... & citatus ad sententiam audiendam venire detrectasset, in eum tamquam in contumacem sententiam fero.

„ Data Senis apud Sanctum Peregrinum in Curia Senensium Consulum, presente Jacobo Consule, Beringario Paganucci, Fortarrigo Adalardi, Amerigo Guidi Maizi, Cacciamonaco Accattapani, Raineрio Bonsignori, Ranuccio Tacke, & Rainerio Rinaldi, & aliis quampluribus, Anno Domini MCLXXXIII. Idibus Novembris, Indictione II.

Manentes autem Liberos quidem homines, sed non prorsus à Servorum forte exclusos fuisse, quamquam ea Servitus perquam levis foret prae veris Servis, ediscere possumus ex Constitutionibus MStis Guidonis Episcopi Ferrariensis, Anno MCCCXXXII. promulgatis, ubi sancitum est, ut *Ordines Sacros nullus Simoniacus, nullus Servus, nullus Ascriptitius, qui vulgo dicitur Maynente, sine licentia Domini sui adipisci valeat*. Viden' ut *Manentes* & *Ascriptitii* idem forent, ac proinde aliquâ servilis conditionis notâ signarentur? Attamen quum à *Servis* ipsis aperte distinguantur, nil mirum, si apud quosdam ex veteribus invenias tum eos, tum Adscriptitios *Liberorum* catalogo additos. Medii ergo fuere inter Servos & Liberos, utriusque nimirum conditionis participes: utpote qui Manumissione non indigebant, ut Libertatem consequerentur, sed tantummodo veniâ Domini, qui obligationem ab eis contractam dissolveret. Quicquid verò fortunarum sibi comparare juste poterant, in eorum jure fuit. Differebant ab *Aldiis*; nam Aldii Libertorum genus fuere: *Manentes* autem nunquam veram Servitutem servierunt. Similes potius dicas *Litis*, seu *Lidis*, ac *Fiscalinis*, apud Francos olim familiaribus: quorum est mentio in Legibus Langobardorum, & in Capitularibus Regum Francorum, de quibus mihi sermo erit in subsequenti Dissertatione. *Alloderii* in Charta Senensi nuper memorati, nisi nos nomen fallit, ii fuisse videntur, qui *Allodii* & proprietatis titulo, non autem Emphyteusis, Feudi, Manentiae &c. praedium ab aliquo sibi conquisierant: hoc tamen adhuc Domino, qui illud dedit aliqua conditione obnoxium erat. Vide quae Du-Cangius habet ad vocem *Alodiarius*. Proinde *Manentes* & *Servos* confirmandos sibi olim ab Imperatoribus curabant eorum Domini seu Patroni, ut

ut constabit è subsequenti Privilegio, quod autographum vidi in nobili A-
A sceterio sacrarum Virginum Lucensium Sanctae Justinae.

Ottonis Magni Diploma, per quod Sanctimonialibus Lucensibus olim Salvatoris, nunc Sanctae Justinae, earum bona ac Jura confirmat, Anno 964.

„ IN nomine Sanctae & individuae
„ Trinitatis. Otto divina faven-
„ te clementia Imperator Augustus.
„ Omnium fidelium Sanctae Dei Ec-
„ clesiae, nostrorumque praesentium
„ scilicet ac futurorum noverit sol-
„ lertia, *Adelheidam nostram* dilectis-
„ simam *Conjugem*, amore animarum-
„ que nostrarum remedio *Grimma Ab-*
„ *batissa cum Monachabus in Monaste-*
C „ *rio Domini & Salvatoris, qui dici-*
„ *tur Prisciano*, Deum militantibus
„ in usu ac sumptu in Flexo *Ma-*
„ *nentes quinque*, in Tempuniano *u-*
„ *num*, in Turre *quinque*, & Sun-
„ drium unum, in Castagnulo *Ma-*
„ *nentes octo* cum domnicato, salinas
„ omnes, quae ad ipsum pertinent
„ Monasterium, Casagio domnicato
D „ in Flexo, terras & vineas in Fle-
„ xo cum omnibus, quae ad ipsum
„ pertinent Monasterium, & alias pe-
„ cias de terra, quae sunt prope Fle-
„ xo, & olivetum, quod ibi perti-
„ net de Petrulio, *Manentem unum*
„ in Vaccule, pecias de vineis duas
„ à Caprugnano, *Manentes tres* in
„ Saltuclo, *Manentes quinque* & u-
E „ nam peciam de vinea, & unum
„ Sundrium domnicatum in Fraja,
„ *Manentes quatuor* in Priscia, *Ma-*
„ *nentes decem* cum terris & vineis
„ domnicatis in Trotta, Ecclesiam
„ unam cum massariciis tribus, &
„ cum terris & vineis domnicatis in
„ Pacanico; *Manentem unum*, pecias
„ de prato, tres in loco qui dicitur
„ Petronacco, & alias pecias de pra-
B „ to quatuor; in Assignano Massa-
„ rium unum, sortem unam in Mas-
„ sa, in Quiesa * Nassarium unum, à
„ Caprile Massarium unum, per no-
„ stri Praecepti paginam donare, con-
„ cedere, confirmare, & corroborare
„ dignaremur. Cujus petitionibus au-
„ res accomodantes pro Dei amore,
„ animarumque nostrarum remedio,
„ prenominatis Monachabus in pre-
„ fato Monasterio Domini Salvato-
„ ris, qui Prixiano dicitur, pro tem-
„ pore Deum militantibus in usum
„ & sumptum, in Flexo *Manentes*
„ *quinque*, in Tempuniano &c. (*ut*
„ *supra*) pro ut juste & legaliter
„ possumus, per hoc nostrum Prece-
„ ptum donamus, concedimus, con-
„ firmamus, & corroboramus, una
„ cum casis, sediminibus, terris &c.
„ eâ scilicet ratione, quatinus Mo-
„ nache in prenominato Monasterio
„ pro tempore Deo militantes, in
„ usum & sumptum predictas res ha-
„ beant, teneant, possideant, fruan-
„ turque jure perpetuo, omnium ho-
„ minum contradictione remota. Si
„ quis autem hujus nostri precepti
„ violator extiterit, sciat se compo-
„ siturum auri optimi Libras cen-
„ tum, medietatem Camerae nostrae,
„ & medietatem prefatis Monacha-
„ bus in supradicto Monasterio pro
„ tempore Deum militantibus. Quod
„ ut verius credatur, & diligentius
„ ab omnibus observetur, manibus
„ propriis roborantes, de anulo no-
„ stro subter annotari jussimus.

„ Signum

„ Signum Domni Ottonis piissimi ac invictissimi Imperatoris Augusti.

Adest Sigillum cereum cum effigie Ottonis & literis
OTTO IMPERATOR AVGVSTVS.

„ Luitgerus Cancellarius ad vicem Widonis Episcopi & Archicancellarii „ recognovi & subscripsi.

„ Data IV. Kalendas Augusti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCLXIV. „ Indictione VII. Anno verò Domni Ottonis Augusti Imperatoris Tertio.

„ Actum Luce feliciter. Amen.

Ceterum postremo loco fateri oportet, in varia hominum Liberorum ac Servorum apud veteres conditione plene dignoscenda, eorumque nominum accurata significatione indicanda, multa nos fugere, ac facile unum cum altero confundi posse à nobis, alia nunc morum ratione viventibus. Nam exempli caussâ in antiquis monumentis occurrunt nuper memorati *Adscriptitii*, & *Servi glebae*, quos nonnulli veris Servis accensent, quum certe duris conditionibus addicti forent Dominis, quorum rura colebant. Attamen statuendum est, servilem notam minime *Adscriptitiis* inurendam; Liberi quippe erant cum origine tum statu, & in l. *ne diutius* C. *de Agricolis & censitis*, fortuna *adscriptitia* opponitur *servili*; quod & aliae Leges eodem in loco evincunt. Qui in Codice Theodosiano Lib. XI. Tit. 24. *de Patrociniis* l. 6. appellantur *Vicis adscripti*, & *qui Homologi more gentilitio nuncupantur*, ejusdem generis fuere, ut pluribus ostendit Gothofredus. *Rustici* etiam alicubi appellantur, & saepius *Coloni* sive *Villani*. Excolendos autem Dominorum agros accipiebant (quod & agricolae nostri faciunt) A ac censum, aut redituum certam partem iis reddebant; sed ita infixi glebae, idest agris sibi creditis, ut inde invito Domino migrare nefas esset. Et si quisquam fugam tentabat, ad *exemplum Servi fugitivi*, ut est in l. *cum satis* C. eodem, poenam incurrebat, eique fortunae erat ille *suppositus una cum omni sobole sua*, *nulla liberatione ei penitus competente*, B hoc est, dum Dominus repugnaret. Non alia *Manentium* fortuna fuisse videtur: hoc est non ratione personae, sed ruris, cui erant adscripti, Servi quodammodo reputabantur, quum tamen Liberi revera forent, neque eis ad pristinam Libertatem recuperandam Manumissione opus esset. C Homines *de Masnada* sese obstringebant ad arma pro Domino sumenda, & in exercitum prodibant, quoties opus erat. *Adscriptitii* vero sive Coloni, ejusmodi obligatione fortasse caruerint. Secula posteriora aliis nominibus significarunt, quae antiquioribus in usu erant. Haec autem Agricolarum conditio in Italia desiit eâ D ipsâ de caussâ, quae servos sustulit. Nimirum proscisso Regno paene dixi in innumeros dominatores, si qui ex hisce Colonis in finitimorum plerumque

rumque inimicorum ditionem fugiebant, nulla erat ratio eos iterum ad servitium cogendi. Quare satius visum est, iis duritie omni depositâ uti, hoc est intactâ illorum Libertate: qui mos adhuc apud Italicos observatur. Pacta quidem interdum statuebantur inter Proceres, aut Urbes vicinas, ut neutri parti liceret, *hominem alterius retinere* (ita enim loquebantur); verùm ut amicitia, ita & foedera levi negotio tunc evanescebant, ac nullum proinde efficacius frenum ad cohibendam Agricolarum fugam superfuit, quam leniter eos habere, & sinere, ut Libertate à Deo data fruerentur. Supra vidimus fas minime fuisse *Adscriptitios* promovere ad sacros Ordines. Sunt in hanc rem complures Conciliorum Canones, quos recensere superfluum foret, Servis accessum interdicentes ad sacros Cleri gradus, nisi prius Libertatem à Dominis impetrassent. Haec autem potissimum exigebatur in promovendis ad Presbyteratum. Verum barbaricis Saeculis non satis accurate aequissima haec decreta observabantur, sive Episcoporum nimia indulgentiâ, sive Dominorum praepotentiâ. De hujusmodi abusu conquestus est Carolus M. in Capitulari Aquisgran. Anno DCCLXXXIX. Cap. 22. inquiens: *Admittuntur passim ad Ordinem sacrum, quibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur. Et qui à Dominis suis Libertatem consequi minime potuerunt, ad fastigium Sacerdotii, tamquam servilis vilitas hunc honorem capiat, provehuntur*. Haec lucem dabunt Donationi factae à Guaiferio Principe Salernitano Ecclesiae Sancti Maximi, in qua is eidem offert *ad deserviendum, & laudem Domino reddendum pueros* aliquot, è quibus nonnulli erant *Diaconi*, aut *Subdiaconi*, reliqui *Clerici*. Si offert Ecclesiae, ergo sub ejus potestate, ac jure Dominicali adhuc erant. Pergamena authentica adservatur in Tabulario Monasterii Cavensis.

Charta Guaiferii Principis Salernitani, qua Ecclesiae Sancti Maximi à se aedificatae multa donat, Anno 874; restaurata & confirmata Anno 1118.

„ IN nomine Domini Dei eterni & „ Salvatoris nostri Jesu Christi. „ Anno ab Incarnatione ejus Millesimo Centesimo Octavodecimo, temporibus Domini nostri Guilielmi „ gloriosi Principis & Ducis, mense „ Octobris, XII. Indictione. Dum in „ Monasterio sancte & individue Trinitatis, quod constructum est foris hanc Salernitanam Civitatem „ in loco Metiliano, cui Domnus „ Petrus gratia Dei venerabilis Abbas preest, essem ego Petrus Judex, in eadem praesentia jussu ipsius Domni Abbatis ostensa est una Cartula, que continebat. *In nomine Domini Dei Salvatoris Jesu Christi. Regnante Domno Lodoico Imperatore Augusto, Anno Deo propitio ejus Imperii Vigesimo, mense Novembris, VII. Indictione* (scilicet Anno Christi 874.) *Ego Guaiferius divina gratia Princeps, filius bone memorie Dauferii, divino auxilio me adiuvante, intus hanc Salernitanam Civitatem a super ista Fistula propinquo casa mea a fundamine usque ad culmen Ecclesiam Dei edificavi in honore & vocabulo beati Sancti*

Maximi Confessoris Domini nostri Jesu Christi. Nunc autem quoque Dominus largitus est mihi ipsi Ecclesie per hanc offersionem devote mentis offerre desidero, unde credimus ad Dei omnipotentis misericordiam pervenire. Primum quidem offero ipsi Ecclesie ad deserviendum & laudem Domino reddendum Pueros hos, qui subter leguntur. Hec sunt nomina eorum: Johannes Diaconus, filius Ursiperti de Valentino, & alius Johannes Subdiaconus, filius Leonis, Liutprandus Subdiaconus de Liburia, filius Liupert, Emepertus Clericus, filius... Sidepertus, filius Mauri de Saltu, Lupus Clericus, quem datum habui de filiis Aunefrit, & Amipertus Clericus de Liburia, filius Carungi. Insimul & de rebus meis ibi obtuli, que subter leguntur; idest terram per circuitum ipsius Ecclesie, & casas, qualiter edificate sunt cum Curte sua, & terra vacua a super ipsam Ecclesiam, uno teniente, que habet fines a subtus erga parietem de ipso viridario nostro duos pedes ab eodem pariete cessante, & per exiente in plateam, que deducit ad Portam de Rispizzu, abinde saliente a capite de ipsa casa, quam Gualpertus Servus noster ibi edificavit per latera erga ipsam viam, que deducit ad casam de Rotensibus & ceteris, qui illic habitant, quomodo ipse...... discernit, & saliente sub casa de filiis Auderami, & revolvit per ipsam viam, & saliente usque sub casa Filiperti filii Eelesuni, qualiter modo case nostre ibi edificate sunt, & sepes erga ipsam viam, & ferolatum factum est; & de superna parte de ipso monte finis, idem anditus a casa ipsius Filiperti & Madelmi filii Donadei, & Gaudejosi, & Lanfridi filii Laduli, sicut & inde sepis discernit, & ferolatum factum fuit. De alio verò latere descendente sub ipso andito a casa ipsius Lanfridi, quomodo ibi sepis est, & derittum in ipso pariete, quem nos misimus retro ipsam absidam de ipsa Ecclesia Sancti Maximi. Et inde qualiter ipse paries edificatus est per derittum, descendente usque in ipsam priorem finem de ipso pariete, qui venit ab ipso viridario nostro a super ipsam Fistulam cessante inde duos pedes. Infra has autem fines in integrum terram illam cum casis suis & cum ipso pariete retro ipsam absidam in ipsa Ecclesia offerui. Illam vero terram & vacuum cum edificio suo, quod est de ista parte de ipso pariete, qui retro ipsam absidam est, in nostra, vel de nostris heredibus reservavimus potestate: introitu quidem habeat ipsa Ecclesia & Sacerdotes ipsius a parte ipsa de ipsa Platea, ubi ipsi Cancelli positi sunt. Et nobis & nostris heredibus liceat introire in ipsam Ecclesiam de ista parte de ipsa casa nostra, ubi ipse anditus modo est, usque ad ipsam Regiam, que in ipsa Ecclesia edificata est, in ipsa subdita subtana de ipsa Ecclesia, ubi Altare Sancti Bartholomei Apostoli edificatum est. Simulque & per...... offerimus ibi terram, que appellatur de Pandula ad ipsas quercias, capientem seminationem modiorum quatuor, & est ibi arbustum vitatum. Aliam petiam ad Aira Moderasu. Aliam terram de la Pesona de modiis duobus, que est Casattina. Aliam terram, que nominatur de Rosala modiorum duodecim, & arbustum & castanetum & quercietum sive avellanetum. Aliam terram, que nominatur Casa Maurose. Et aliam terram, que fuit de Domininu, que est arbustum vitatum modii unius. Sunt insimul seminationes de fasulis modiorum viginti. Et est circa Casam Amabilem, quam cum integro ipso Casale de Casa Amabile, uno teniente, quantum modo ibidem habeo, ut in antea

ibi

ibi aquisiero, cum ipso Servo nostro, *nomine* Palumbo, cum uxore & filiis & filiabus & pertinentia sua, *quod mihi dedit Leo de Alexandria. Hec omnia sunt in finibus Sarnensibus. Insimul & integrum rem illam, que est in loco, qui vocatur Malianus Salernitanae finis, que discernit inter has res & rem, que fuit Alerissi, infra ipsas fines in integrum cum ipsa casa, que intus hanc posita est, cum omnibus intra se habentibus, ibique obtuli, & quantum ibi adhuc paravero.*

Et insuper ista offersio offerta permaneat, quam etsi Dei vocatio mihi evenerit ubique, & aliter modo de rebus meis non pareat judicatum, per ipsam offersionem volumus atque statuimus, ut pro salute anime eveniat integra portio mea de rebus substantie mee per diversa loca in prefata Ecclesia Sancti Maximi, quam ad filios nostros reliquimus, ut talem portionem inde percipiant Rectores ipsius Ecclesie in possessione ipsius Ecclesie, qualem unum de meis filiis, absque Servis & Ancillis, *qui continentur in ipsa mea portione,* quos volumus, ut Liberi vadant *pro salute anime nostre:* qui habuerint cispitem, cum suo cispite, & qui cispitem non habuerint, sufficiat ipsis Libertas sua. *Tali ordine supradicte Ecclesie nostre Sancti Maximi ea, que preleguntur, omnia offerui, ut ex ea semper ibi hospitium & eleemosina esse debeat pro pauperibus & viduis ac debilibus per Sacerdotem illum, quem ego ibi ordinavero. Et post defunctionem nostram, licentiam habeant heredes nostri ibi ordinationem facere post obitum illorum Sacerdotum, quos nos ibi reliquerimus ordinatos. Nam non quod filius aut heres meus inde aliquid tollere, aut subtrahere possit, aut cuilibet per quamcumque rationem dare, aut alienare, nisi tantùm ut ordinationem ibi faciat de Sacerdote, qui bonum habeat testimonium, ut semper ibi eleemosina & hospitium esse debeat de debilibus & pauperibus & viduis pro mee salute anime. Et si Pontifex hujus Salernitanae Sedis Ecclesie istam nostram legibus adjungere poterit, volo ut tantum ipsam Ecclesiam cum suis parietibus habeat, nam nullum aliud, quod supra legitur, quod ibi modo dedimus, aut in antea dederimus. Sed neque aditum ibi ad ingrediendum habeat, sed tantùm hospitium eleemosinarum fiat inde semper adimpletum de omnibus, que ibi modo dedimus, aut in antea dederimus. Et si heredes nostri hoc non adimpleverint, aut si inde aliquod subtraxerint, vel si a parte Palatii illorum fuerit contractum, aut toltum, volo, ut veniat in potestatem Abbatis Sancti Benedicti, qui in illis diebus fuerit, Ecclesia ipsa cum omni eo quod supra legitur, tantùm ad ordinationem ibi faciendam de Sacerdote bonam famam habente, qualiter semper eleemosina & hospitium, ut supra legitur, adimpletum fiat. Nam si pro alio modo heredes mei ea, que superius leguntur, removere quesierint, aut contrahere, vel si exinde alicui dare presumpserint per quemlibet modum, illud quod datum paruerit, sit diruptum, & permaneat sicut superius legitur. Et si contigerit, ut veniat ista Ecclesia in ordinatione de predictis venerabilibus locis per negligentiam de meis heredibus, si observare contempserint, sicut supra nos precipimus & ordinavimus, de ipsa Ecclesia & de ejus rebus heredes mei non possint inde aliquid subtrahere aut minuere, nisi plicentur secum Abbates cum illo, qui fuerit ad ordinandum ibi Sacerdotem, qui adimpleat supradicta nostra precepta. Et si amplius inde contrahere presumpserit aut tollere quesierit, jam nullam ibi habeat potestatem* ordi-

Maximi Confessoris Domini nostri Jesu Christi. Nunc autem quoque Dominus largitus est mihi ipsi Ecclesie per hanc offersionem devote mentis offerre desidero, unde credimus ad Dei omnipotentis misericordiam pervenire. Primum quidem offero ipsi Ecclesie ad deserviendum & laudem Domino reddendum Pueros hos, qui subter leguntur. Hec *sunt nomina eorum:* Johannes Diaconus, *filius Ursiperti de Valentino, & alius* Johannes Subdiaconus, *filius Leonis,* Liutprandus Subdiaconus *de Liburia, filius Liupert,* Emepertus Clericus, *filius...* Sidepertus, *filius Mauri de Saltu,* Lupus Clericus, *quem datum habui de filiis Aunefrit, &* Amipertus Clericus *de Liburia, filius Carungi. Insimul & de rebus meis ibi obtuli, que subter leguntur; idest terram per circuitum ipsius Ecclesie, & casas, qualiter edificate sunt cum Curte sua, & terra vacua a super ipsam Ecclesiam, uno teniente, que habet fines a subtus erga parietem de ipso viridario nostro duos pedes ab eodem pariete cessante, & per exiente in plateam, que deducit ad Portam de Rispizzu, abinde saliente a capite de ipsa casa, quam* Gualpertus Servus noster *ibi edificavit per latera erga ipsam viam, que deducit ad casam de Rotensibus & ceteris, qui illic habitant, quomodo ipse...... discernit, & saliente sub casa de filiis Auderami, & revolvit per ipsam viam, & saliente usque sub casa Filiperti filii Eelesuni, qualiter modo case nostre ibi edificate sunt, & sepes erga ipsam viam, & ferolatum factum est; & de superna parte de ipso monte finis, idem anditus a casa ipsius Filiperti & Madelmi filii Donadei, & Gaudejosi, & Lanfridi filii Laduli, sicut & inde sepis discernit, & ferolatum factum fuit. De alio verò latere descendente sub ipso andito a casa ipsius Lanfridi, quomodo ibi sepis est, & derittum in ipso pariete, quem nos misimus retro ipsam absidam de ipsa Ecclesia Sancti Maximi. Et inde qualiter ipse paries edificatus est per derittum, descendente usque in ipsam priorem finem de ipso pariete, qui venit ab ipso viridario nostro a super ipsam Fistulam cessante inde duos pedes. Infra has autem fines in integrum terram illam cum casis suis & cum ipso pariete retro ipsam absidam in ipsa Ecclesia offerui. Illam vero terram & vacuum cum edificio suo, quod est de ista parte de ipso pariete, qui retro ipsam absidam est, in nostra, vel de nostris heredibus reservavimus potestate: introitu quidem habeat ipsa Ecclesia & Sacerdotes ipsius a parte ipsa de ipsa Platea, ubi ipsi Cancelli positi sunt. Et nobis & nostris heredibus liceat introire in ipsam Ecclesiam de ista parte de ipsa casa nostra, ubi ipse anditus modo est, usque ad ipsam Regiam, que in ipsa Ecclesia edificata est, in ipsa subdita subtana de ipsa Ecclesia, ubi Altare Sancti Bartholomei Apostoli edificatum est. Simulque & per...... offerimus ibi terram, que appellatur de Pandula ad ipsas quercias, capientem seminationem modiorum quatuor, & est ibi arbustum vitatum. Aliam petiam ad Aira Moderasu. Aliam terram de la Pesona de modiis duobus, que est Casattina. Aliam terram, que nominatur de Rosala modiorum duodecim, & arbustum & castanetum & quercietum sive avellanetum. Aliam terram, qu nominatur Casa Maurose. Et aliam te ram, que fuit de Domininu, que arbustum vitatum modii unius. St insimul seminationes de fasulis mod rum viginti. Et est circa Casam Ar bilem, quam cum integro ipso Ca de Casa Amabile, uno teniente, qu tum modo ibidem habeo, ut in an: ibi*

„ est ipse Dominus Paschalis, & „ quamplures Episcopi & Cardinales: me deprecatus est, quatenus „ ipsam Chartulam, que per jussum ipsius Domini Abbatis, ut „ prelegitur, estensa est, in hac Chartula declarari juberem. Quibus denique precibus annui, & ipsam „ Chartulam te Johannem Notarium „ & Advocatum in hac Chartula literis declarare jussi, memorans quia „ quod superius disturbatum est in „ uno loco legitur *intus* & in alio „ *jus*, & in alio *ejusdem Domini*.

✠ *Ego qui supra Petrus Judex*,

In Charta ista Libertate etiam donantur, decedente è vivis Testatore, *Servi & Ancillae ejusdem*, *quos volumus*, ait, *ut Liberi vadant pro salute animae nostrae: qui habuerint cispitem, cum suo cispite; & qui cispitem non habuerint, sufficiat ipsis Libertas sua*. Paria vidimus supra in Charta Vulturnensi Anni DCCC. Nomine *Cespitis* sive *Cispitis*, significare consueverunt majores nostri praedia rustica, e quibus portio Servis singulis excolenda tradebatur. Hinc *Cespitaticum exigere* occurrit in veterum monumentis. Heic ergo Princeps non *Libertatem* tantum, sed & *Cespites* Servis iis donasse videtur: quod tamen quum dicatur ibi *Liberi vadant cum suo Cispite*, non satis verisimile appareat. Sed animadvertendum est, fuisse Servos industrios, qui tantum Peculii congerebant, ut agros inde sibi coemerent, quos uti rem propriam agnoscebant, quamquam jus suum in illos Dominus retinuerit, neque sine ejus venia vendere aut donare eis liceret, uti jam supra ostendi in Donationis documento factae ab Alberto Uberti Comitis Servo Monasterio Regiensi Sancti Prosperi, Anno Christi MXCV. Ad haec Servi

A tanta interdum sibi commoda parabant, ut sibi alios conquirerent Servos, quorum operâ & obsequio uterentur. Inter Lindenbrogii Formulas, Cap. 103. legitur *Ingenuitas* (idest *Libertas*) *quam potest Servus ad alium Servum facere*. Libertatem autem elargiri hisce Subservis non licuit, nisi *cum permissione Domini*, cui suberant

B locupletes illi Servi. Quum verò indicatum supra fuerit, Ecclesiam minime diremisse Conjugium initum inter Servum unius Domini, & Ancillam alterius: qua ex re manabant incommoda complura in eorum Dominos: dissimulare heic nolo, alicubi interdicta, nulliusque vigoris fuisse ejusmodi Conjugia. In capitu-

C lari Ahytonis Episcopi Basileensis, qui sub Carolo Magno Augusto floruit, apud Dacherium in Spicilegio Tom. I. editionis novissimae, haec habentur, Cap. 21. *Ubi verò Mancipia non unius, sed diversae potestatis juncta fuerint, nisi consentientibus utrisque Dominis, hujusmodi copulatio rata non erit*. Immo ipsa Lex 129. Caroli

D Magni, quam supra laudavi, idem statuere videtur. Ita enim Servorum Matrimonia non dirimenda ait, ut subdat: *Sic tamen ut ipsum conjugium legale sit, & per voluntatem Dominorum suorum*. Pro hujusmodi Conjugiis adfertur etiam Canon. 31. Concilii Cabilonensis habiti Anno DCCCXIII. Verùm eadem exceptio & illic

E occurrit. Inquiunt enim Patres: *Et hoc in illis observandum est, ubi legalis conjunctio fuit, & per voluntatem Dominorum*. Ergo deficiente Dominorum consensu corruisse Matrimonium videtur. In Lege Salica Tit. 27. §. 6. secundùm editionem Baluzii, *Servus Ancillam alienam*, & contra voluntatem Domini sui in uxorem ducens, CXX. denariis multatur. At

in

in Lege Wisigothorum Lib. 3. Tit. 2. *si quis Ancillam suam Servo alieno sine conscientia Domini sui uxorem dedisset*, Dominus Servi Ancillam ipsam cum filiis sibi vindicabat. Quare varia locorum consuetudo fuit, & diu in Gallia perseveravit poena indicta Servis matrimonia ineuntibus cum Ancillis alterius Domini: Matrimonia tamen non idcirco dissolvebantur. Finem praesenti argumento faciam, producendo Chartam, dignam sane, quae in lucem exeratur: quum ex ea constet, quibus pactis homines se olim Servos alicujus constituerent. Cujus rei perquam rara exempla in antiquis membranis supersunt. Hanc debeo supralaudato Amico meo Scalabrinio Ferrariensi, qui ex authentica pergamena ipsam descripsit. In notis Chronologicis aliquid tenebrarum occurret; sed facile agnoscas, illic designari Annum Christi MXVIII.

Leo de Villa Gurcaurae se tradit in Servum Georgio Subdiacono Ferrariensi, Anno 1018.

In nomine Sancte, & individue Trinitatis, Pontificatus verò Domni nostri Benedicti summi pontificis & universalis Pape in Apostolica sacratissima beati Petri Apostoli Domini Sede, Anno Sextodecimo, Regni verò ejus, quod ante regnavit Domni Enrici Regis, antequam Romanorum Imperator efficeretur, Anno...... decimo, sed modò imperat Anno Quintodecimo. In Dei nomine die tercio mensis Juni, Indictione prima, Ferrariae, profitens profiteor me ego quidem in Dei nomine Leo *quondam bone memorie de Villa Gurcaure, ab hoc die per hujus pagine mee vocis, professionis, sponsionis, promissionis, & alligacionis* Servicii, *appresenti die & hora, nullo me penitus cogente neque conpellente nec suadente, vel vim inferente, sed meo proprio delibetativo arbitrio, & spontanea bona voluntate me ipsum..... presencia testium, qui in....... leguntur*, presencialiter atque corporaliter meam personam trado tibi presenti Georgio Subdiacono *Canonice Ecclesie Sancti Georgii Martiris Christi*, ad serviendum tibi omnibus diebus vite mee, tantùm pro precio Denariorum Solidos treginta, *quos tu dederas pro me* Eriberto Comiti *in presencia testium Ingr.....: & Baniza amborum filiorum quondam bone memorie Rotecarii, & Rainfredo & Leonis de Barundo. Propterea placet mihi a presenti die & hora, bona & sincera mea voluntate* deservire & obsequiare sive supplicare tibi jam dicto * Gregorio Subdiacono omnibus diebus vite mee, cum vera fide & humilitate; sine fraude, vel absque malo ingenio, intus & foris, ad qualemcumque laborem vel obsequium nocturnum rei licite, vel diurnum mihi imperaveritis facere, illud sine contradictione libenter atque diligenter adimplere, & facere & custodire promitto *tantùm pro suprascripto beneficia, sicut supra legitur: & pro altero beneficio* mihi facere debeas omnibus diebus vite mee vestire & calciare, nutrire & pascere & gubernare; & per singulos annos finitos duodecim Denarios debeas mihi, & *debeas tantùm in mea humilitate recondites. Et insuper* nec fugam me arripere presumo per ullam occasionem vel ingenium: quod si fortasse latenter & furtive cum vestris rebus furatis de vestro Servicio exire nisus fuero,

fuero, aut fugam in quamlibet Terra..... partes arripere presumpsero, liceat tibi Georgio Subdiacono, Domino, *benefactori meo, vel per tuum Missum* me inquirere & persecuitare, & me ubicumque inveneritis fugitivu latronem apprehendere & disciplinare, & me in vestrum Servicium revocare ad serviendum tibi omnibus diebus vite mee, *sicut supra legitur, pro suprascripto beneficio, sicut supra legitur. Et quod..... at & advertat divina potentia, & si fortasse ego quidem suprascriptus Leo promissore atque sponsor omnia, sicut supra legitur, conservare & adimplere noluero, & de vestro Servicio exire voluero, vel aliquam controversiam sive contrarietatis calumniam contra hanc sponsionis atque promissionis & alligacionis servicii paginam dicere voluero, promitto componere & dare tibi Georgio Subdiacono ante omne litis initium vel inter.... pene nomine, Denariorum Libras sexaginta. Et post penam solutam permaneat ista promissionis, sponsionis, & alligacionis Servicii mei pagina, sicut supra legitur, in suo robore firmitatis. Quam scribere rogavi Demetrium Tabellionem & Judicem hujus Civitatis Ferrariae, in qua manu propria adfirmavi, & testes adfirmare rogavi, qui inferius leguntur. Et sub eorum presencia* meam personam tradidi corporaliter tibi Georgio Subdiacono *pariter cum ista sponsionis vel promissionis, & alligacionis Servitutis, & corporalis tradicionis pagina, sicut supra legitur, ad serviendum tibi Georgio Subdiacono omnibus diebus vite mee pro suprascriptis beneficiis, sicut supra legitur, sub die tercio mensis Junii, Indictione I. Ferrarie.*

Signum ✠ manus suprascripto Leo Sponsor atque promissor ad omnia, sicut supra legitur conservanda relectus est auctor.

Signa ✠✠✠✠✠✠✠ manuum Johannis de Fermosus, Ugo de Lovado, & Bonando de Rotardo, & Teuzo frater Johannis de Fermoso, & Genuarius, & Angilbertus, & Urso Rex, ad omnia, sicut supra legitur, electi, & rogati sunt testes.

Ego Demetrius Tabellio & Judex hujus Civitatis Ferrariae, scriptor hujus pagine sponsionis, promissionis, & alligacionis servicii, sicut supra legitur, post roboracionem testium traditam complevi & absolvi.

DE

DE
MANUMISSIONIBUS
SERVORUM,
ET DE LIBERTIS, ALDIIS, AC ALDIANIS.
DISSERTATIO
QUINCTADECIMA.

DISSERTATIO QUINCTADECIMA.

DE *Servis* dixi. De *Libertis* quoque aliquid dicendum restat. Non erat olim infelix adeo servilis conditio, ut sublata foret spes aliquando recipiendae aut acquirendae Libertatis. Immo hujusce praemii imago ante oculos Servorum consultò semper statuebatur, Heris nimirum recte perpendentibus, auctum iri ad amoenum hunc aspectum eorum fidem, patientiam, ac solicitudinem erga Dominum, ejusque negotia. Et reapse sive quod inter Dominorum virtutes postrema non esset humanitas, sive quod illorum gratiam quantis possent artibus Servi sibi conciliarent, non rarò miseri ad Libertatem assurgebant. Id per *Manumissionem* peragebatur, iique *Liberti* deinde appellari consueverunt. Quid Graeci, quid Romani, aliique Populi praestiterint olim in manumittendis Servis, nihil est, quod ego in praesentia commemorem. A doctissimis Jurisconsultis, aliisque eruditis viris, qui ejusmodi argumentum persequuti sunt, haec petat, qui velit. Meum est in posteriora Secula inquirere; quamvis enim & ista retinuerint, ac diutissime servarint, ut supra indicavimus, veterum Romanorum consuetudinem tum in alendis, tum in Libertate donandis

A Servis, diversos tamen ab iis ritus ac leges invexere, quas habere perspectas neminem, uti spero, pigebit. Erant ergo olim Servi, eorumque familiae non solùm Saecularibus Dominis, sed & Ecclesiis, Clericorum Collegiis, ac Monasteriis utriusque sexus. Laicis Dominis suos manumittere, sive ut ajebant, *libertare*, B familiare fuit; perquam rarò id ab Ecclesiis ac Monasteriis factum, non aliâ, ut videtur, de caussâ, nisi quod Manumissio sit quaedam alienationis species; bona verò Ecclesiarum alienare non à recentibus tantùm, sed ab antiquis Conciliorum decretis interdictum erat. Vide c. *Abbati* Dist. 54. & c. *Episcopi, de reb. Eccles. non* C *alienandis*. In Chronico Monasterii Beneventani Tom. 8. Ital. Sacrae, quosdam videas revocatos à Principe in Servitutem, quod eos Abbas sine ipsius Principis sententia & consensu Libertate donasset. Quod solum frequenti in usu fuit, si quando Servorum filii, quamquam & ipsi Servitutis vinculo, aliquam Literis opeD ram dabant, ita ut digni viderentur, aut saltem non indigni, quibus Ordines sacri conferrentur; tunc & Episcopi & Abbates minime difficiles se praebebant ad consentiendum eorum votis, sinebantque eos sacris initiari. Et quoniam ut legitur in Concilio Chalcedonensi Can. 4. *cum fastigio Sacerdotii non bene componitur*

servilis vilitas, ii prius per Manumissionem à Dominis in libertatem vindicandi erant. Immo & juri Patronatus renuntiare Domini cogebantur: quod si secus factum fuisset, atque insciis aut invitis Heris quisquam è Servis Clero adscriberetur, is reclamante Domino de gradu dejiciendus erat, & pristinam Servitutem servire cogebatur. Propterea Servitus à recentioribus inter species Irregularitatis meritò recensetur. Quum de hisce multus sit sermo in Decreto, Dist. 54. & in Decretalibus Tit. *de Servis non ordinandis*, superfluum duco in hanc rem antiquos Canones commemorare, uti & veterum testimonia ac recentiorum. Aliquando etiam statutum fuit, legitimè Clericali militiae nomen dedisse, qui id praestitisset sciente duntaxat, & non contradicente Domino, uti habetur Dist. 54. c. *si Servus sciente*. Graecis quoque Ecclesiis hunc esse morem ostendit Clariss. Papadopolus in Praenotion. Mystagog. Resp. 2. Sect. 5. Itaque prima *Manumissionis*, ut ita dicam, species fuit ipsa sacrorum Ordinum collatio, quamquam illam praecedere semper soleret actus ipse Manumissionis à legibus praescriptus. Cujus quidem ritus exemplum, hoc est vetustissimam Manumissionis Formulam ego produxi Tomo 2. pag. 187. Anecdotorum Latinorum *. Atqui ostium hoc tam sibi commodum ad Libertatem patere conspicati Servi, nil mirum, si certatim eo ruerent; ac propterea antiquis Saeculis tanta Sacerdotum turba è Servorum castris ad sacri Altaris ministeria conscenderet. In id persaepe nullo negotio ipsi quoque consentiebant Domini, sive Episcopi, sive Monachi, sive Laici, quod plerisque Ecclesiae forent, aut Capellae juris proprii, sive juris patronatus; & quum de Sacerdote aut Parocho sacris iis locis praeficiendo agebatur, satius arbitrabantur, unum ex Servis suis ad id muneris deligere, morigerum sibi facile futurum, quàm extraneum nihil sibi antea obnoxium. Hinc ergo manabat tantus ille Servorum confluxus ad Sacerdotium; atque is mos non barbaricis tantùm Seculis invaluit, sed ipso quoque Seculo Christianae Aerae V. quum eum, ut supra innui, improbarit Synodus Chalcedonensis, & postea Carolus Magnus Augustus, uti in praecedenti Dissert. vidimus.

In Additamentis ad Leges Langobardicas à me editis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 113. Carolus Magnus haec statuit: *De propriis Servis vel Ancillis ut non amplius tondantur, vel velentur, nisi secundùm mensuram, ut & ibi satisfiat, & Villae non sint desolatae*. Heic *tondantur* pro *tondeantur*, idest Clericali tonsurâ Deo sacreatur. *Velentur* de Ancillis dictum est, quae sacro velamine sumto Monasticam vitam amplectebantur. Vides, quousque excreverit Servorum impetus erga sacra ministeria, plerumque, ut puto, Pietatis ac Religionis intuitu, sed non raro cupiditate asserendi sese in Libertatem. Verùm quum agri iis potissimum excolendi traderentur, eorumque agmina inde avolarent, ut Templo inservirent, unde in agri culturam, ipsamque rem publicam incommoda non pauca consequebantur: sapientissimus ille Augustus intemperantiam hanc coërcendam ratus, statuit, ut modus aliquis foret in posterum provehendis ad sacra servilis conditionis hominibus. Ad haec Lege 138. inter Langobardicas edixit: *Ut Servum alterius nemo solicitet ad Clericalem vel Mona-*

* Tom. XI. P. III. pag. 153. hujus Edition.

Monachalem ascendere Ordinem sine licentia & voluntate Domini sui. Antea verò Liutprandus Rex Lib. V. Cap. 24. Legum Langobard. sacros Canones idem vetantes prae oculis habens, Legem hanc promulgavit: *Si quis servum alienum sine voluntate Domini sui clericaverit, componat Domino ejus pro illicita praesumtione Solidos XX. & ipse Servus revertatur ad proprium Dominum: & ipse Dominus ejus eum habeat, sicut voluerit.* Instauravit hanc eandem Legem Ludovicus II. Augustus Lege 30. inter additas à me Legibus Langobardicis, ubi statuit: *Ut nemo praesumat alterius Servum Ministrum Ecclesiae constituere vel benedicere, antequam à Domino suo tradatur in manu Pontificis in Libertate integra persistendum omnibus diebus. Nec possit Dominus post illum diem dominationis jus in eum exercere: & tunc sicut Domini voluntas est, ad sacrum Ordinem accedat.* Mitto Capitularia Ludovici Pii in hanc rem legenda Tom. 3. Concil. Gallic. & apud Baluzium: quorum rigore consultum est Servis, *qui passim ad gradus Ecclesiasticos indiscrete promovebantur.* Denique Praesules & Abbates proniores reddebat ad sinendos Servos militiae Ecclesiasticae adscribi, quod nihil sibi deperiret ex illorum peculio & quaestibus. Nam (uti habetur in Decretalibus c. *de famulis Tit. de Servis non ordinandis) quidquid talibus extiterit debitum, aut quomodolibet collatum, eis in personas extraneas transmittere non licebit; sed omnia ad jus Ecclesiae, à qua manumissi sunt, post eorum obitum debeant pertinere.* Ad haec, teste Concilio Aquisgranensi Anni DCCCXVI. ideo Servos ad sacra munera deligebant sacri Pastores, *ut si quando eis aliquid incommodum fecerint, aut stipendia opportuna subtraxerint, nihil querimoniae contra se objicere praesumant; timentes scilicet, ne aut severissimis verberibus afficiantur, aut humanae servituti denuo crudeliter addicantur.* Haec ibi Cap. 119.

Aliis autem modis ex jure ac ditione Ecclesiarum evadebant Servi. Primò improborum Praesulum vitio, qui nihil sibi religioni ducebant Episcopia aut Monasteria depauperare, nihil morati minas Canonum ac ultionem divinam. Fundos etiam dilapidabant; ornamenta Templorum, ac Servorum familias in affinium aliorumve jus transferebant. Cujus rei abominandum exemplum, atque illud multiplex, nobis exhibet Chronici Farfensis Auctor Gregorius Monachus Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. In Campone perditissimo Abbate celeberrimi illius Coenobii. Erant & boni, qui Servos suos in emphyteusim Laicis concedebant: cujus etiam moris exemplum non unum prostat in Chronico Monasterii Vulturnensis Par. II. Tomi I. Rer. Italicar. Praeterea per aliam rimam elabebantur Mancipia Ecclesiarum, ac earum servitio sese aut filios suos subtrahebant, Matrimoniis nempe initis cum Liberis personis. Alicubi certe filii, sive nascerentur e Servo & Libera Foemina, sive ex Libero homine atque Ancilla, deteriorem partem semper sequi cogebantur, hoc est, Servituti erant addicti. At alibi, dum alteruter ex conjugibus Libertate frueretur, idem quoque privilegium ad eorum Liberos extendebatur. Praeter quam quod per ejusmodi nuptias saepe fiebat, ut Servi ita conjugati non tantùm debitas operas detrectarent, sed & ad conditionem suam negandam sensim procederent. Est mihi in hanc rem nobile Diploma, quod ex archetypo descripsi, existente in Archivo

Archivo Monachorum Casinensium Sancti Petri Mutinae. Monasterium Leonense, ad quod Charta haec pertinet, in agro Brixiano à Desiderio Langobardorum Rege fundatum, ac magnifice dotatum, illustre olim fuit, atque illius mentionem fecit Clarifs. Mabillonius in Annalib. Benedictin. ad Annum DCCLIX. haec postea subjiciens: *Verùm, ut habent rerum humanarum vices, hoc Monasterium à Conrado II. Imperatore solo aequatum* A B *fuisse tradunt*. Attamen ediscere ex hoc Diplomate possumus, longe post Conradi II. tempora sacrum illum locum, ejusque Abbates viguisse. Eo autem lubentius monumentum istud exero, quod insignis olim loci paene obliterata fuerit memoria, & paucae aliae Chartae ejusdem ad tempora nostra pervenerint. Vide etiam, quae de ipso attuli in Differt. XXXVII. *de Hospitalibus*.

Henrici VI. Imperatoris Diploma, quo omnia privilegia & jura confirmat Monasterio Sancti Salvatoris ad Leones in Dioecesi Brixiana, Anno 1194.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Henricus Sextus divina favente clementia Romanorum Imperator & semper Augustus. Si Ecclesiarum Dei usibus prospicimus, ad eterne vite meritum & prosperiorem temporalis glorie decursum nobis proficere credimus. Quocirca omnium Sancte Dei Ecclesie, Imperiique nostri fidelium, presentium scilicet ac futurorum noverit universitas, qualiter dilectus noster* Gunterius *venerabilis* Abbas Monasterii Domini Salvatoris & Sancti Benedicti, *quod per* Desiderium Regem Lombardorum in territorio Brixiano constat esse fundatum *in loco, qui dicitur Leones, assumptis sibi pluribus intercessoribus presentavit nostris obtutibus Precepta Predecessorum nostrorum Regum & Imperatorum, videlicet* Karoli, Lodowici, Berengarii, Hugonis, *&* trium Ottonum, *atque* Henrici, *&* Friderici: *que eidem sancto & venerabili loco ab eisdem concessa & confirmata sunt, petens & suppliciter poscens, ut ob amorem Dei ea omnia inviolata statuere, atque Precepti nostri auctoritate confirmare & corroborare dignaremur. Cujus* C D E *precibus ob divine remunerationis premia clementer acquiescentes, hanc nostre auctoritatis paginam perenniter & immutabiliter observandam fieri jussimus, per quam omnia, que jam dicto Leonensi Monasterio quocumque auctoritatis modo collata fuerint, & ea omnia, que hic subter annotantur, absque cujusquam inquietudine vel diminutione prefato Gunterio Abbati, ejusque successoribus, cunctisque Fratribus in jam dicto loco Deo famulantibus confirmamus & corroboramus, atque integerrime largimur. Idest Monasterium cum suis adjacentiis, cum Baptismali Ecclesia Sancti Johannis, cum omnibus eidem Monasterio pertinentibus in summo Lacu, in Vignole, Campilione, Sullo, Materno, Parmole, Gavardo, Cubiato, Gussiaco, Grilliano, Pulliaco, Cavunno, Scavilliano, Casanova, Bisennana, Camposuri, Marmoretulo, Calvisiano, Riclo, Gaëde. Solarium in Brixia cum broilo usque in viam Orientis, & cum Ecclesia Sancti Benedicti. Casa in Verona. Rebus in Tervisio, Dale, Nuciano, Paone, Castronovo, cum Ecclesia Sancti Andree, Milciano, Getaringo cum Ecclesia Sancti Petri; Sancta*

*cta Maria in Mauriatica, Caprina, Cisiniano, Marcelliano, in Quincianello, Vertuma, Lupellina, Sala, Vila, Ustiliano, Turicella cum Ecclesia Sancti Andree, Puscasiano, Curterupta, Flexo, Fenti, Funtanelle, Bucellano, Curte de Siliano, Campaniola, Tizano cum piscationibus suis, Ariola, Limite, Tostedo, Rivaria cum Portu & piscariis suis, Viacava, Turicella in ripa Largionis, Dosino, Corigiam Viridem. Casa cum orto in Papia inter duos pontes, & molendinum in Catrona in finibus Pergamensibus in Columbario. In Taurinense Auriade. Sancto Martino in Ardena cum spineta. Res Adelrade. Carpenetulo, Ecclesia Sancti Genesii cum possessionibus suis. Gambara cum Ecclesia Sancte Marie, & Ecclesia Sancti Petri. Et omnes Decimas desuper totam Abbatiam in usum pauperum & hospitum. Sancta Maria in Gauseringo, in Idros, & res Baldulfi Abbatis, & Landulfi Diaconi in Granciano, & quasdam res Ramperti in Vernesisco. Et omnem medietatem de piscaria in Celonisco; Gazulo cum Ecclesia Sancte Marie. Et res Bertaldi Comitis, quas in precaria habuit; Panziano cum Ecclesia Sanctorum Apostolorum Philippi & Jacobi; & cum Plebe Sancte Marie, & Sancti Sebastiani, que dicitur Basilica nova non longe ab eadem Cella; specialiter etiam cum omni Decima ad eamdem Curtem Panzianum pertinente, quam semper pacifico & quieto ordine tenuit, ex quo predictus Rex Desiderius eandem Decimam juste & legaliter Monasterio tradidit. Et piscaria in Cenoso, Bajowaria, Ducentula, Valeriana, Fontanalata. Et Senodochio Sancti Benedicti in Montelongo & Campo Mercati. Et alio Senodochio, quod dicitur Cassio, cum suis pertinentiis in Miliarina, in Corrigio, Vespariolo, Scandaliano, in Macreto, & Mercatum in eodem loco, in No*A*ceto, in Medesiano, in Aureliano; & duas partes de Strata in Pontremulo, & Ecclesia Sancti Georgii cum possessionibus suis. Et in Serto Manentes sex: in Griniacula cum una Ecclesia; & in Melazano cum duabus partibus de Arcule.*

Omnia igitur hec superius inserta, & per Precepta predecessorum nostrorum tra- B *dita & confirmata, juste & legaliter acquisita vel acquirenda, perpetua stabilitate concedimus praefato Monasterio possidere, habere. Preterea si aliquid est, vel inveniri potest tam in circuitu ejusdem Cenobii, quamque aliorum supra nominatorum locorum ad ipsum pertinentium, quod ad Regale jus defitientibus olim hereditariis successoribus devenerit,* C *eidem Cenobio ob anime nostre remedium nostra preceptali donatione & largimur & confirmantes roboramus.* De Servis verò & Ancillis ipsi loco a suo conditore in servitium Monachorum Deo servientium inibi traditis, qui suos filios vel filias occasione alienandi eos vel eorum filios a servitio, liberis conjugio tradunt, aut e contra D suscipiunt, *constituimus & firmamus, ut juxta quod in predecessorum nostrorum Regum & Imperatorum constitutum habent*, sive de paterna, seu de materna generatione descendunt, nullatenus a famulatu discedant, sed in perpetua servitute permaneant, & in suorum parentum, Servorum scilicet conditione perdurent. *Statuentes itaque* E *jubemus, ut nulla Imperii nostri magna parvaque persona prescripti Monasterii Abbatem de omnibus prenominatis molestare vel disvestire sine Imperiali judicio audeat, aut liberos, vel famulos in terra Abbatie locatos aliqua publica functione distringere, vel inquietare, & infra Abbatiam placitare presumat; sed liceat ipsius Monasterii Abbati habere & ordinare Advocatum, quemcumque sibi,*

A *bi, vel prefato Cenobio fidelem esse perspexerit, & ipsi Advocato data licentia ab Abbate liceat suos mittere, qui duellum & sacramentum valeant facere: hominesque ejusdem Monasterii nullas redditiones, aut publicas excubias sive angarias, seu exstructiones murorum persolvere, aut pontium novorum vel veterum structuras facere, vel renovare compellantur.* B *Ad hec concedimus, ut liceat Abbati omnes res ejusdem Monasterii per furtum, vel pignore, aut alio aliquo infortunio perditas, per tres sacramentales recuperare, & sine illius contradictione tenere. Annullamus etiam omnes scriptiones, videlicet libellarias, precarias, commutationes, quas contra justitiam & utilitatem ipsius loci Abbas ejusdem Monasterii viderit esse factas.* C *Insuper statuimus, ut in repetendis illius Ecclesie possessionibus nulla temporis nisi centum annorum prescriptio Abbati & Fratribus ejusdem Cenobii queat obsistere tam in preteritis, quàm in futuris; & ut ipsi se quadraginta annorum prescriptione contra quemlibet impetentem possint tueri. Ex clementi etiam benignitate nostra indulgemus & remittimus sacramenti calupniam Abbati predicti Monasterii, & Fratribus eorumque successoribus in omnibus Ecclesie sue negotiis, sive agant, sive conveniantur. Si quis igitur, quod absit, hujus nostri Precepti violator extiterit, componat auri purissimi Libras mille, medietatem Camere nostre, & medietatem prefato Monasterio. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, presentis Privilegii paginam fecimus inde conscribi & majestatis nostre sigillo roborari. Hujus rei testes sunt* Lanfrancus Pergamensis Episcopus, Odo Novariensis Episcopus, Arditio Placentinus Episcopus, Ubertus Bobiensis Episcopus, *Bonefatius Marchio Montisferrati, Philippus frater Domini Imperatoris, Henricus filius Henrici Ducis Saxonie, Robertus de Durne, Hartmannus de Butingen; Blickerus de Steina, Walterus de Eichelberch, Marcquardus Dapifer, Cunradus de Smidevelt, Hildebrandus Marscalcus, & alii quamplures.*

Signum Domini Henrici Sexti *Romanorum Imperatoris invictissimi.*

Ego Siglous Imperialis Aule Cancellarius vice Domini Adolfi Coloniensis Archiepiscopi, & totius Italie Archicancellarii recognovi.

Acta sunt hec Anno Incarnationis Dominice MCXCIV. Indictione XII. Regnante Domino Henrico Sexto Romanorum Imperatore gloriosissimo, Anno Regni ejus XXIV. Imperii verò III.

Datum apud Placentiam per manus Alberti Imperialis Aule Prothonotarii, III. Nonas Junii.

Signum Bullae ✠ pendentis deperditae.

Ite-

Iterum animadverte verba illa: *De Servis & Ancillis ipsi loco a suo conditore in servitium Monachorum Deo servientium inibi traditis, qui suos filios vel filias, occasione alienandi eos, vel eorum filios a servitio, Liberis conjugio tradunt, aut è contra suscipiunt, &c.* Prospicit heic juribus Monasterii Henricus Augustus, repetens, ut puto, quae in antecedentibus Privilegiis concesserant antiqui Imperatores ac Reges. Accedamus nunc ad *Manumissionum* ritus, qui barbaricis Saeculis non iidem plane fuerunt, atque à Romanis olim observati. Ego praecipuas Manumissionum species olim in Italia usurpatas indicabo. Prima, quam exhibet Lex 225. Rotharis Regis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. vocabatur *Manumissio per quartam manum:* quia nempe Servus Libertate donandus ab Hero suo tradebatur per manum alteri homini libero; hic rursus secundo; tum hic tertio; tertius quarto tradebat; qui denique eum ducens in quadrivium, conceptis verbis coram testibus ajebat, ei deinceps potestatem futuram pergendi quocumque voluerit. En verba Legis. *Qui fulfreal* (lege *fulfreal*) *& a se extraneum, idest Amund* (id significat *extra potestatem*, sive *Liberum*, ex *A* & *Mond*) *facere voluerit, sic debet facere. Tradat eum prius in manum alterius hominis liberi, & per garantix* (sive per donationem) *ipsum confirmet: & ille secundus tradat eum in manu tertii hominis eodem modo: & tertius tradat eum in quarti: & ipse quartus ducat eum in quadrubio, & thingat in guadia* (idest donationem Libertatis faciat, fidejussorem se praestans) *& gisiles* (hoc est testes) *ibi sint; & sic dicat: De quatuor viis, ubi volueris ambulare, liberam habeas potestatem. Si sic factum fuerit, tunc erit Amund, & ei manebit certa Libertas.* Ita Servus Libertatem consequebatur, *missus* nempe, hoc est dimissus, è *manu*, idest potestate Heri. Altera *Manumissionis* species fuit, quum quis coram Rege, uti olim coram Praetorè, stans, per manum, sive per decretum ipsius Regis, Servum suum Liberum in posterum pronuntiandum curabat. Sive eum Regi sub fiducia oppignerabat tradebatque, ut ipsum Libertate donaret. Appellabatur haec Manumissio *per impans*, idest *in voto Regis*. Adduntur haec in eadem Lege: *Similiter & qui per impans, idest votum Regis, dimittitur, ipsa Lege vivat, sicut qui Amond factus est.* Haec autem Manumissio Langobardorum more fiebat per verba Regis, pronuntiantis coram testibus Servum illum *Amund*, sive Liberum. Verùm Lex Salica, sive Francorum, & Ripuaria peculiarem ritum huic Manumissioni addebant. Hoc est, Rex ipse è manu Servi denarium excutiebat, sive aureum, sive argenteum, sive aereum: quasi Servus pretium Libertatis dedisset; nam ut infra videbimus, quamquam Servis nil proprii esset, attamen ex suo Peculio tunc aliquid consueverunt persolvere Hero; eâ, ut puto, ratione, quod *donationes sine Launigild, aut sine commutationibus*, hoc est sine aliqua retributione factae, legitimae non erant, ut habetur in Lege 19. Lib. 6. Liutprandi Regis: Plura de hujusmodi Manumissione habent Bignonius in Notis ad Marculfum, Baluzius, Du-Cangius, & alii. Exemplum ego adferam moris hujus, quod mihi oblatum est in Archivo Capituli Canonicorum Arretii; hoc est Diploma Lotharii I. Augusti. Visa est mihi membrana primo aspectu authentica, nisi quod Monogramma Imperatoris ibi

A ibi non legebatur. Veri tamen videtur simile, levia hujusmodi Privilegia à Cancellario tantùm fuisse signata. Sed neque locum Sigilli deperditi illic animadverti.

Manumissio Adalbiddi Servi facta per Privilegium Lotharii I. Imperatoris, Anno 844.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi Dei eterni. Hlotharius divina ordinante providentia Imperator Augustus. Omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesie & nostris, presentibus videlicet & futuris, notum sit, quia nos pro mercedis nostre augmento, in Procerum nostrorum presentia, Servum nostrum Adalbiddum nomine, manu propria excutientes à manu ejus denarium secundùm Legem Salicam, Liberum fecimus, & ab omni jugo Servitutis absolvimus. *Ejus quoque absolutionem per presentem auctoritatem nostram confirmamus, atque nostris & futuris temporibus firmiter atque inviolabiliter mansuram esse volumus. Precipientes ergo jubemus, ut sicut reliqui* Manumissi, *qui per hujusmodi titulum absolutionis a Regibus, vel Imperatoribus a jugo Servitutis noscuntur esse religati, ita deinceps memoratus Adalbiddus per hoc nostrum Preceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, Deo auxiliante, perpetuis, temporibus... permanere...... que securus...... ipse ante Libertatem....... adquisivit, ita ut deinceps per hanc nostram auctoritatem....... atque possideat, atque exinde quicquid elegerit, vel voluerit, absque alicujus contradictione, vel repetitione, seu qualibet restitutione. Et ut haec nostre........ atque confirmationis auctoritas firma & stabilis permaneat, de anulo nostro subter jussimus sigillari.*

Hrodmondus Notarius......... tertio Idus Junii, Anno Christo propitio, Imperii Domni Hlotharii Imperatoris in Italia XXIV. & in Francia IV. Indictione VII.

Actum Aq......... Palatio Regio, in Dei nomine.

En ut Imperator *excutiens è manu ejus Servi denarium, secundùm Legem Salicam,* Liberum eum fecit, illique cum Libertate omnia dimisit, quae antea per suam industriam sibi conquisierat. Ejusmodi autem Liberti appellabantur *Homines Denariales*, ut constat ex Lege XIII. Pippini Italiae Regis inter Langobardicas. Exemplum alterum Manumissionis hujus habes Tom. I. pag. 126. Veter. Scriptor. Martene, ubi Lotharius I. Augustus *Ancillam nostram, nomine Dodanem, manu propria excutiens è manu ejus denarium, secundùm Legem Salicam, liberatam facit, & ab omni jugo Servitutis absolvit.* Accedat & alterum Diploma, quod archetypum Veronae reperi apud Monachos Montis Oliveti Deo servientes in Monasterio antiquissimo Sanctae Mariae ad Organum.

Ma-

Manumissio Aregisi Servi, ejusque Uxoris, & Filiorum facta à Berengario I Rege Italiae, Anno 912.

IN nomine Domini Dei eterni. Berengarius gratia Dei Rex. Noverit igitur omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet ac futurorum industria, nos pro Dei amore & remedio animae nostrae quendam „ Servum nostrum, nomine A- „ regisum, cum uxore sua Adelin- „ da, & filio suo Adelardo, & fi- „ lia ejus nomine Ingeza, ab omni „ servitutis ligamine liberasse, & „ Ingenuos dimisisse, & a manibus „ eorum secundùm Regiam consue- „ tudinem publicae monetae dena- „ rium excussisse, eisque per qua- „ tuor angulos Orbis liberam facul- „ tatem eundi, ac redeundi praesen- „ tis auctoritatis pagina concessisse, A „ quatenus potestative & libere in- „ cedant quocumque voluerint, tam- „ quam Miles publicus, Civisque „ Romanus. Ad confirmandam vero „ eorum Libertatem perdonamus, at- „ que largimur eis per hoc nostrae „ Denariationis Praeceptum omnem „ substantiam & suppellectilem suam „ mobilem & immobilem, adquisi- B „ tam & adquirendam, quatenus de „ omnibus eorum substantiis ita li- „ bere & potestative in omnibus & „ per omnia faciant, tamquam ab „ idoneis & ingenuis hominibus na- „ ti vel procreati extiterint, *absque nostra, nostrorumque eredum ac proëredum contradictione. Si quis igitur &c.*

Signum Domni B S E N *Berengarii serenissimi Regis.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Johannes Notarius jussu Regio recognovi & subscripsi.

Acta IV. Kalendas Octobris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXII. Domini vero Berengarii serenissimi Regis XXV. Indictione I.

Actum Papiae in Christi nomine feliciter. Amen.

Animadvertas velim *Indictionem Primam* heic signatam cursum suum coepisse Septembri mense *Anni DCCCCXII.* ipsumque Diploma datum fuisse *Papiae*. Ista confer cum aliis Chartis à me producendis in Dissertat. XXXIV. *de Diplomatis*. Praeter excussionem denarii *secundum Regiam consuetudinem* C legitur heic facultas manumissis iis data libere *eundi ac redeundi per quatuor angulos Orbis*: quod Langobardicum ritum prae se ferre videtur. Sed & aliis Nationibus non absimilis fuit ritus. Immo & Latinis antiquis, scribente Plauto in Menoechmis:

Liber esto, atque abito, quo voles.

Praeterea secundùm Legem Romanam post imperii declinationem idem pronuntiabatur, ut constat ex formulis Sirmondianis. Heic autem appellatur non Salica, sed *Regia consuetudo*, denarii excussio: Reges enim ejusmodi ritum saepe usurparunt, ut constat etiam ex Diplomate Ottonis III. Italiae Regis apud Martene Tom. I. pag. 104. Thesaur. Anecdot. Ii verò manumissi dicuntur Liberi, *tamquam Miles publicus*: nam ut in Dissert. XXVI. *de Militia* monebo, Liberi tantùm homines cingulo militiae donabantur. *Civisque Romanus*, non vero *Latinus*: quae dicendi forma ab ipsis antiquis Romanis, sed potissimùm ex Lege Constantini Magni profecta est; nullus enim, nisi Liber, Civis Romanus fuit. Uti etiam tradunt vetustissimi Scriptores, quicumque Servitutis vinculo solvebatur, efficiebatur Civis Romanus, ac *jure Quiritium* frui incipiebat, hoc est pari cum Civibus Romanis libertate. Ita manumissus *Widerbora* dicebatur, idest quodammodo *renatus*. In Formula Sirmondiana de Servo, jugo Servitutis soluto; dicitur: *& sicut alii Cives Romani vitam ducat ingenuam*. Eadem dicendi forma occurrit in aliis eorum temporum Chartis, atque etiam roboratur auctoritate Legis, *qui religiosa* Cod. *de his, qui in Ecclesiis manumittuntur*. Vide & Ennodium in Opuscul. VIII. Sed omnium vulgatissimus ritus manumissionis praecipue Seculis posterioribus fuit, servos in libertatem asserere in sacris Templis coram Episcopo, aut coram Sacerdotibus & Populo, tum ad majorem rei stabilitatem, tum etiam ad uberiorem gloriam Christianae Caritatis. Fere enim

A semper dimittebantur *Servi pro remedio*, sive *mercede animae suae*. Ducebatur autem Servus juxta, sive ut dicere consueverunt, *circa Altare*, aut *ante sacri Altaris cornu* (Cereum accensum in manibus tenuisse ejusmodi homines, Chartae infra edendae prodent) ibique Dominus disertis verbis eum à Servitutis jugo solutum B pronuntiabat. Id quoque secundùm Jus Romanum factum, atque ab ipsius Constantini Magni temporibus, uti luculentissimè nos docent binae leges Codicis Justinianei Tit. *de his, qui in Eccles. manumitt.*, quas etiam legimus in Theodosiano Tit. *de Manumissionibus in Ecclesia*. Adnotavit autem doctissimus vir Jacobus Go- C thofredus, ritum hunc ex Ethnicis ad Christianos traductum fuisse: quum & illi in Templis, aut in comitiis Populi, Servis suis, Libertatem largiri solerent. Praeterea in Africa eumdem Manumissionis morem observatum testatur Sanctus Augustinus Serm. XXI. edition. Benedictinae Sancti Mauri iis verbis: *Servum tuum* D *manumittendum manu ducis in Ecclesiam. Fit silentium. Libellus tuus recitatur; aut fit desiderii tui prosecutio*. Infra ex eodem discimus, tunc frangi solitas *tabulas* scriptas, quo tempore Servus emtus fuerat, aut ad serviendum sese obtulerat. Proinde novae tabulae scribebantur, Libertatem concessam prodentes, quibus manum suam testes E addebant. Qui *Chartularii, Chartellati, & Chartulati* in Capitularibus Regum Francorum, Legibus Langobardicis, aliisque veterum monumentis occurrunt, nihil aliud fuisse creduntur Du-Cangio, quam Servi per Chartam manumissi. Quod certum mihi est, ii in Privilegiis, quae Reges aut Imperatores concedebant, una cum Servis, Colonis, & Libellariis enumeran-

merantur, ut infra patebit. Solicitus verò fuit quicumque libertate donatus, ut Charta sibi conscriberetur, cujus ope, quoties res posceret, beneficium sibi collatum ostenderet ac tueretur. Occurrunt & *Commendati* in veterum Chartis; at isti Manumissione minime indigebant, ut plenam Libertatem reciperent. Quippe fuerunt aut *Liberi*, aut *Liberti*, sed plerumque Ingenui, qui alicujus patrocinio ac tutelae sub certis obligationibus, servilis interdum conditionis faciem referentibus, sese commendabant. Formulam Sirmondianam habemus num. 44. in qua vir Ingenuus, sive Liber, *minime habens, unde se pascere vel vestire debeat, ideo* (inquit) *petii pietati vestrae, ut me in vestrum Mundeburdum tradere vel commendare deberem. Eo videlicet modo, ut me tam de victu, quàm & de vestimento, juxta quod vobis servire & promereri potuero, adjuvare, vel consolare debeas; & dum ego in caput advixero, Ingenuili ordine tibi servitium vel obsequium impendere debeam: & me de vestra potestate vel Mundoburdo tempore vitae meae potestatem non habeam subtrahendi, nisi sub vestra potestate vel defensione diebus vitae meae debeam permanere*. Habes heic, quid *Commendati* fuerint, qui & *Commenditi*, & *Commendatitii*, interdum appellati sunt. Servi minime erant: attamen servitium suum atque obsequium Domino, sive Seniori, dum viverent, *ingenuili ordine* obligabant. Atque hac luce praeviâ etiam intelligas, quid significet Carolus Magnus in Lege centesima inter Langobardicas Part. II. Tom. I. Rer. Italicar. ubi ait: *Ceteri verò homines Liberi, qui vel Commendationem, vel Beneficium Ecclesiasticum habent, sicut reliqui homines justitiam faciant*. Alibi quoque legitur *Commendare se alicui, & terram ab eo in Beneficium accipere*; ita ut etiam Vassi, ac propterea Ingenui, quandoque appellarentur *Commendati*. Satis erit Diploma producere, ex quo intelliges, non *Servos* tantum, sed & *Colonos, Libellarios, Chartulatos, &* *Commendatos* aliqua conditione obnoxios sive subjectos fuisse Privilegia quaerentibus à Principe supremo. En ipsum depromtum è Chartophylacio Monasterii Veronensis Sancti Zenonis.

Hugo Italiae Rex Monasterio Veronensi Sancti Zenonis omnia illius Privilegia & jura confirmat, Anno 926.

In nomine Domini Dei aeterni. Hugo divina favente clementia Rex. Quia regalis potestas supra omnia & prae omnibus divino debet cultui esse semper intenta, & Ecclesiarum Dei sarcinam libenter portare ac sublevare, quatenus id agendo aeternae remunerationis praemia percipere mereatur: idcirco noverit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque praesentium scilicet & futurorum industria, Adelbertum & Notkerium *reverentissimos* Episcopos *dilectos, fideles, & Consiliarios nostros, humiliter nostrae serenitatis exorasse clementiam, quatenus ob amorem Dei omnipotentis, beatique Zenonis Confessoris Christi reverentiam omnes proprietates ac possessiones Monasterii praedicti beatissimi Zenonis, ubi Corpus ejus sacrum quiescit humatum, quae ab antecessoribus nostris Imperatoribus scilicet & Regibus, Episcopis, Comitibus, bonisque hominibus delegatae sunt & concessae, per nostrae munificentiae praeceptum corroboraremus,*

A *remus, modisque omnibus nostra Regia auctoritate confirmaremus, & idem Monasterium sub nostrae tuitionis mundburdum recipere dignaremur. Quorum ratas petitiones estimantes, misericordiam omnipotentis Dei, & ejusdem beatissimi Confessoris Christi Zenonis merita, & intercessiones nos adjuvari considerantes, omnia Privilegia & Praecepta ipsius* B *Monasterii, quae concessa sunt, confirmata & funditus delegata priscis temporibus ab antecessoribus nostris Imperatoribus scilicet & Regibus, seu omnes scriptiones, universasque res cum familiis & Servis utriusque sexus, unde ipsum Monasterium juste & legaliter hactenus investitum permansit, & quicquid inibi legibus pertinere dinoscitur* C *tam per commutationes & precarias, quàm per offersiones aut oblationes bonorum hominum, sive aliquas traditiones, & quascumque donationes, quae dici aut nominari possunt, per hanc praesentem nostrae munificentiae auctoritatem perpetuo confirmamus, modisque omnibus corroboramus, quatenus sicut superius scriptum est, in integrum aeter-* D *naliter possideat, teneat, jureque proprietario vindicet sine contradictione, molestatione, vel minoratione aliquorum hominum. Insuper etiam ad nostrae mercedis augmentum idem sacrum Monasterium cum omnibus rebus & facultatibus suis mobilibus & immobilibus*, Familiis, & Servis utriusque sexus, Mancipiis, Colonis, Libellariis, Cartolatis, Comendatis, omnibusque hominibus in Castellis & praediis ejusdem Monasterii habitantibus, *sub nostrae tuitionis & perpetuae defensionis mundburdum recipimus. Praecipientes quoque, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdassio, &c. Ceterum nostro bando bandimus, ut si quis fortasse aliquid de supradictis rebus hactenus injuste detinuit, & in suos usus, suaque potestate & temerario ausu possedit, nisi amodo se a tali violentia subtrabat, se, suosque homines removeat, vel si........ hoc nostrae munificentiae & defensionis Praeceptum infringere, aut contradicere, aut violare aliquando temptaverit, centum Libras auri obrizi componat atque persolvat, medietatem Camerae nostrae, & medietatem &c.*

Signum Domni 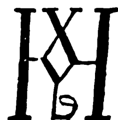 *Hugonis piissimi Regis,*

Sigefredus Cancellarius ad vicem Beati Episcopi & Archicancellarii relegi & subscripsi.

Data

Data VII. Idus Augusti, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXVI. Domni verò Hugonis piissimi Regis Primo, Indictione XIV.

Actum Veronae in Christi nomine feliciter. Amen.

Certe *Commendatos* à Servili conditione absfuisse, docet nos Placitum Anno Christi DCCCLIV. habitum, atque à me editum in Chronico Vulturnensi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 398. Ibi homines quidam contra Monachos Vulturnenses disputando ajunt: *Nos & parentes nostri semper Liberi fuimus; nam nos per defensionis causam fuimus Liberi homines Commendati in ipso Monasterio, non pro Servi*. Sed coeptum iter repetamus. Apud Francos, Wisigothos, Ripuarios, Alamannos, aliasque gentes idem Manumissionis ante Altare ritus propagatus est, uti praeter alios jampridem ostendit Du-Cangius in Glossar. Latino. Ego exemplum producam è membrana authentica Archivi Estensis petitum, ex quo disces praecipuos ritus antiquarum Manumissionum.

Willa Comitissa, olim uxor Hugonis Ducis atque Marchionis, libertate donat in Civitate Bononiensi Clerizam Ancillam suam, Anno 1056.

IN *nomine Sancte individuae Trinitatis; Anni Incarnacioni Domini nostri Jesu Christi Millesimo Quinquageximo Sexto, imperante Domnus Enricus filius quondam Domni Chonradi Imperatori, Anno X. die XIV. mense Genuarius, Indictione IX. Dei omnipotentis inspiracioni Domini nostri, qui misit Filium suum in terris Jesum Christum Dominum nostrum, salutem Mundi, qui nos liberavit de tenebris & umbra mortis suo proprio sanguine, & in cruce suspensus fuit, & multa sustinuit ingnuria pro nobis peccatoribus exemplum bonum reliquit..... misertus fuit, ita & nos, qui de terra formati sumus, similiter misereri debemus..... circa quidquid ligata fuerit in nostris potestatibus quantum possumus ad libertatem ve.... que & absolucionemque dare & sperare debeamus. Et ideo nos quidem in Dei nomine* Domne Wille *inclite* Cometisse, relecta quondam Domni Hugo *gloriosissimo, qui fuit* Dux *&* Marchio, *&* Ugo *&* Alberto, *eciam* Bonefacio, *sicque* Ubaldo *germanis una pro Domini voluntate inspiracioni magna claritatem* libera & absolvo te Cleriza filia Uberto de Castro Petrosa, *quod vocatur* Planoro, *pro timore omnipotentis Dei, & remedio luminarie anime bone memorie quondam suprascripto* Domni Ugo *gloriosissimo, ut quando illum Dominus de hac vita migrare juserit, pars iniqua non abeat potestatem ullam, sed Angnelus Domini nostri Jesu Christi colocare dignetur, & illum inter Sanctos dilectos suos.... ps misertus sit illum, & magnum prestet refrigerium; & beatus Petrus princeps Apostolorum, qui habed potestatem omnium animarum ligandi & absolvendi, ut ipsi absolvat anime ejus de peccatis sui, & aperiad illum janua Paradisi: pro eadem vero rationi, pro timore Domini nostri Jesu Christi,* in mano mito te Benzo Presbiter da Plebem Sancti A.....ani, ut vadat

tecum

A tecum in Ecclesia Sancti Bartholomei Apostoli, traad te tribus vicibus circa Altare ipsius Ecclesie cum cereo apprehensum in manibus tuis & in manibus suis: deinde exite & ambulate in via quadrubio, ubi quatuor vie se dividuntur, & date eam licenciam. *Statinque pro remedio luminarie anime bone memorie de quondam suprascripto Domni Ugo, & ipse Presbiter Benzo fecit omnia, sicut ipsis suprascriptis precedit, & dixit:* ecce quatuor vie: ite & ambulate in quacunque partem tibi placuerit tan tu suprascripta Cleriza, qua nosque tui heredes, qui ab ac hora in antea nati, vel procreati fuerit utriusque sexus. *Et ego filius Domne Wille & Hugo, & Alberto, & Bonefacio, & Ubaldo per hanc Cartam* libertacioni, absolucioni, ingenuitatis libera & absoluta permanead, tu suprascripta Cleriza, tuisque heredes, *sicut superius dixit,* abeatis vias apertas *portas Paradisi,* portas Civitatis, portas Castellis in placitis & in conventis locis ambulare, & stare, & wadia pro te dare, & omnes fines facere, comodo melius potueritis vel volueritis. Sit tibi concessum & perdonatum omne conquisitum vel agregatum, cod abeatis, vel cod in antea aquidere potueritis tan tu suprascripta Cleriza, quanque tui heredes. *Ut neque da nos, neque da nostris heredes, aut per somisa vel rogativa persona nostra .... occasiones de ipsum* jugo servitutis *tan tu antedicta Cleriza, quanque tui heredes .... sitis exinde securi & quieti, adque pacifici permaneatis sine ullo detrimento .... ut si forsitans nos suprascriptis vel heredes, hanc proheredes, vel parentes nostris aliquam molestiam contra te Cleriza, vel contra tuos heredes agere, aut causare, vel querere aut molestare presumpserimus, aut agentibus consenserimus, & non permanserimus in ea omnia, qualiter supra legitur, tum daturi promittimus nos suprascriptis Domne Wille inclite Cometisse & Ugo & Alberto & Bonefacio & Ubaldo, vel heredes nostris componere & dare tibi suprascripta Cleriza, vel ad tuis heredibus pene nomine auri obtimo Libras duo, & post pena soluta presens* B *Carta libertacioni, sicut supra legitur, omni tempore in sua firmitatem permanead. Et insuper anathematis danacioni perculsum sempiternum jacula serientur, & cum Juda traditore Domini nostri Jesu Christi abeant partem, & cum Beelzebut princeps Demoniorum abitet, ubi vermes non moriuntur, nec flamma estinuvitur.*

C *Hactum in Monasterio Sancti Bartholomei Apostoli, Indictione suprascripta Nona.*

Signum manibus suprascripta Domne Ville *inclite* Comitisse *relecta, qui hanc Cartam libertacioni, absolucioni, ingenuitatis, sicut supra legitur, fieri rogavi, & eis relecta est.*

D *Signum manibus suprascriptis* Domni Ugo, *eciam* Domni Alberto, *sicque* Domni Bonefacio, *&* Domni Ubaldo *germanis, qui hanc Cartam libertacioni, sicut supra legitur, fieri rogavi, & eis relecta est.*

E *Signum manibus Walfredo Comesarius filius quondam Aldebrando, & Petrus Vicecomes filius quondam Ugo, & Petrus filius quondam Tarrus, & Ugo filio quondam Ardoino, & Jeorrio filio Rainerio, & Lamberto filius quondam Rolando, & Baldoino filius quondam Alaebrando, & Astolso filius quondam Rofredo, & Lamberto, qui vocatur Foscolo, filius Leo da Sesto, & Petrus Presbiter sancte Bononiensis Ecclesie, & Lamberto filius quondam Lamberto, & Petrus Presbiter de Pantaleo, rogatis testibus.*

Ego

Ego presens in Christi nomine Sichi-go Tabellio scriptor sum, & post tradita complevi & absolvit.

Quisnam fuerit *Hugo* iste *Dux* & *Marchio*, cui sacro vinculo sociata fuerat *Willa Comitissa* heic memorata, fortasse perconteris. Nulla heic mentio est Nationis aut Legis, quam Comitissa eadem, aut ejus filii profitebantur: inde enim aliqua lux affulgere potuisset. Referre haec facile nemo ausit ad *Hugonem* celeberrimum *Marchionem* ac *Ducem Tusciae*, cujus Vitam scripsit ac edidit Puccinellius; is enim vivere desiit Anno Christi MI. & *Judittam* conjugem habuisse, duasque tantum feminas, nullum marem post se reliquisse traditur ab eodem Puccinellio. Neque reponas, Willam istam, alteram ejus uxorem esse potuisse, quae aetate florente vidua ab ipso relicta fuerit, & ex eo filios in Charta hac memoratos procrearit, quos uti pueros à Ducatu Tusciae removerit Otto III. Augustus, aut nimium tenera aetas. Nullum enim vestigium praebet Historia, Hugonem Tuscum liberos masculos post se reliquisse. Floruit etiam ab Anno MXIV. usque ad Annum circiter MXXXVIII. *Hugo Marchio Natione Langobardus*, inter Majores Serenissimae Atestinae Familiae à me recensitus in Antiquitatib. Estensib. Par. I. Cap. XI. & XII. Verùm *Ducis* quoque titulo eumdem fuisse auctum, nusquam reperi. Attamen quis iste *Hugo Dux & Marchio* fuerit, aperiam ego. Is nempe, qui Anno Christi MXXVIII. occurrit in Placito à me edito Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 989. hoc est in additamentis ad Chronicon Casauriense. A Conrado I. Augusto missus fuerat iste *Hugo Dux & Marchio ad juste inquirendum de rebus Monasterii beatae Sanctae Trinitatis*. Ejus acta vide. In eodem Chronico Casauriensi pag. 845. idem appellatur *Dux & Comes*. Tunc ad Annum MXXXV. pag. 850. indicatur Chartula; in qua ipsemet *Ugo Dux & Marchio pro majori firmitate se subscripsit. Peractis autem omnibus, & in pace redactis, pro quibus missus fuerat praefatus Dux Ugo, reversus est ad propria*. In additamentis eisdem pag. 992. publici juris feci alterum Placitum ab ipso habitum Anno MXXVIII. *in territorio Marsicano*, ubi appellatur *Ugo Dux & Marchio*. Cui Ducatui, cuive Marchae is praefuerit, jam dixi in Dissertat. VI. *de Marchionibus Italiae*. Certe idem censendus, qui in Charta à me nuper evulgata maritus olim fuit Willae Comitissae. Atque fortasse filius fuit *Bonifacii Marchionis* natione Ripuarii, de quo egi in eadem Dissertat. *de Marchionibus*. Praeterea Chartam sub oculis habui, complectentem compendium jurium Monasterii Arretini Sanctarum Florae & Lucillae, Benedictini Ordinis, & Seculo XI. exaratam; ibi haec legebantur: *Filii quoque Hugonis Marchionis contendunt nobis omnem terram Willelmi Diaconi in Ciciliano, & in aliis locis, necnon & terram in Montione, & unum Mansum in Montelignano*. Priora duo loca in Mutinensi agro sita fuisse puto, nunc *Ciano* & *Monzone* *. An ad suprascriptum

* In agro suburbano Arretino extant etiamnunc loca, & vera praedictis nominibus indicata, *Ciciliano*, nempe, *Montione*, & *Lignano*, mons ad urbis plagam meridionalem assurgens, nemoribus, & praediis undequaque superindutus. Quei ergo in agro Mutinensi loca praedicta quaerantur non videmus, praecipue tanta vocabulorum diversitate intercedente *Ciano* inter & *Ciciliano*, *Monzone* atque *Montione*. Probabilius Monasterium SS. Florae & Lucillae Arretinum in isto agro, quam in Mutinensi bona possederit.

Hugonem, ejusque filios spectet memoria haec, decernat qui velit. Floruit iste *Hugo Dux & Marchio* Anno Christi MXXVIII. Diversam verò fuisse puto uxorem hujus *Willam* ab altera *Willa* Hugonis Tusciae Ducis filia, cujus mentionem fecit Puccinellius in ejusdem Hugonis Tusci Vita, indicans Chartam, quam authenticam vidi ac descripsi ex Tabulario Primatialis Pisanae, atque heic tenebris ereptam volo.

Willa filia quondam Hugonis Marchionis & uxor Arduini, qui & Ardicio appellatur, praedium donat Canonicis Pisanis, Anno 1019.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Henrigo gratia Dei Imperator Augusto, Anno Imperii ejus in Italia quinto, IX. Kalendas Februarii, Indictione II. Manifesta sum ego Willa mulier Arduini, qui Ardicio *nominatur*, filia quondam Hugoni, qui fui Marchio, *quia consentiente mibi suprascripto Viro..... interesse videtur notitia Johanni Judex Domni Imperator, adque secundum Legem interrogata, & congnita sum, eo quod nulla me passa sin violentia, set pura & integra mea bona voluntas..... pro animabus nostris remedium, & pro remedium bone memorie Widi, qui fui Socero meo, & bone memorie Glandolfo, qui fui Congnato meo, offerimus Deo, & tibi Chanonicha de Ecclesie Piscopatus Sancte Marie Pisensis, idest illa quantam portionem ex integra de terra, & res nostra illas massaritiis, quas abemus in loco & finibus Arena, quas.... Cacatossicho filio bone memorie Petri Massario ad laborandum &c.*

✠ *Signum Manus Wille, que hanc cartula offersionis fieri mandavit.*

✠ *Signum manus Arduini, qui Ardicione vocatur, Viro ipse Wille confirmantes.*

Johannes Judex Domni Imperatoris interfuit.

Adalbertus Notarius Domni Imperatoris interfui.

*Antonio * Notarius Domni Imperatoris post traditam complevi & dedi.*

Si legitima filia fuit Willa ista Hugonis potentissimi Marchionis Tusciae, hinc intelligere possumus, exspirasse cum illo magnificentiam familiae, quando ejus filia inferioris, ut videtur, conditionis Viro nupsit. Sed fortassis extra conjugium nata fuit potentissimo illi Principi. Chartam quoque produxi in Dissertation. LXVII. *de modis acquirend.* ubi occurrit *Ugo Comes filius quondam Ugonis Marchionis*. Atqui in Charta nuper à me producta pariter commemoratur *Uga* filius *Willae Comitissae, relictae quondam Domni U o gloriosissimi, qui fuit Dux & Marchio*. In utraque ergo de uno eodemque homine agi vides; cui pater fuerit Hugo ille *Dux & Marchio*, cujus mentio est in Chronico Casauriensi; & qui ab Hugone Tusciae Duce omnino diversus fuit. Adtexo nunc alia duo Manumissionis exempla, quae ex antiquis membranis descripsit, & ad me misit vir antiquae eruditionis amantissimus Joseph Antenor Scalabrinius Ferrariensis, Parochialis Ecclesiae Sanctae Mariae in Bucca Rector, & sacrarum Literarum in Ferrariensi Academia Interpres.

Manu-

Manumissio Alberti Servi facta per Guidonem de Mognano, Anno 1118.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis, Anni Domini nostri Jesu Christi Millesimo Centesimo Decimo Octavo .... Julii ..... providentia Dei .... primum hominem de .... humi loc .... est, cui Christus suam mortem libertatem redidit ..... Servos nostros liberando ab omni jugo Servitutis. *Ego quidem scilicet Dominus Guido filius quondam Domini Verardi de Mognano, pro amore Dei omnipotentis & suorum Sanctorum, & pro anima mea, meorumque parentum, & pro abluendis peccatis meis, hoc* „ Manumissionis *Instrumento .....*
„ Albertum filius Sismondini de San-
„ cto Archangelo .... cum omni
„ podere & peculio, quod habet &
„ tenet & possidet seu se .... acqui-
„ rere potuit, abuit & tenuit, &
„ possidere potuit ...... *predictus, in*
„ *presentiarum* a mei potestate libe-
„ ro, eâ ratione ut ab hac hora in
„ antea liber sit & absolutus int....
„ liberos & liberas manere valeat
„ hac ingenua nativitate, & quacun-
„ que viam elligere voluerit pote-
„ statem eligendi habeat, & ut Ci-
„ vis Romanus fiat & po...... mas
„ apertas habere, nullique meorum
„ heredum aliquod Servitutis obse-
„ quium impendere. In poeculio ve-
„ ro si quod habet, aut deinceps ha-
„ biturus sit in Christo nomine suo
„ jure haberemus patronatus penitus
„ remitto ei liberum atque solutum.
„ Et securus omni tempore vitae
„ suae & suorum heredum imperpe-
„ tuum valeat permanere; & omnia
„ civilia negotia suo comodo & in-
„ comodo facere, emere, donare,
„ vendere, permutare, locare, testa-
„ mentum facere, in judicio stare,
„ sine meo Servitutis obstaculo, tam-
„ quam monigenio patre & matre
„ esset natus. *Si quis vero meorum seu de heredibus meis, seu qualibet a me submissam vel sumittendam personam per quolibet in tempore contra hanc Cartulam Libertatis agere aut pulsare voluerit, in primis .... meorum Dei omnipotentis, qui Trinus & Unus est, incurrat ..... Sanctis, & universalis Ecclesie sit & anathema, & in illa sententia incurrat, qua Judas Iscariothes habuit, qui Deum tradidit, & Dathan & Habiron, quos terra vivos deglutiverat. Et insuper decem Marcas argenti fini nomine pent per stipulationem promissa per me meosque heredes illi vel eis, heredibus dare promitto. Et pena soluta hec Libertas omni tempore firma & inviolata permaneat ...... aut ullo tempore nolle quod semel volui .....*

Actum in Saragoza .... Domini Prioris de Saragoza, Indictione predicta septima.

Predict....... dictus Aspe..... Alberto omnes possessiones & tenutas Scismundini patris dicti Alberti .... Prenominatus Dominus Albertus quondam Domini Verardi de Mognano hoc Manumissionis Instrumentum, ut supra legitur, rogavit scribere, & hec omnia supradicta sub tali conditione facta fuerunt, quod si aliquo in tempore dictus Albertus .... decesserit sine liberis, quod eorum bona perveniant Aspetato vel ejus. Dominus Girardinus de .... & Dominus Scismondinus de Denozola, & Dominus Mattheus de Baidizo & Tomaxius Ocacollato de Saragoza, ut Ugolinus da loco de Vizano, & Bonaventura de Boa...... de Vizano rogati sunt testes.

Ego Bertolotus quondam I..... Notarius hoc Manumissionis Instrumentum, ut supra legitur, interfui & rogatus subscripsi, & addidi quod dimisi.

Manumissio duarum Ancillarum facta ab Armanno & Wigberto fratribus, Anno 1134.

IN *nomine Domini Dei eterni, Millesimo Centesimo Tricesimo Quarto, V. die mensis Julii, Indictione Tertiadecima. Et ideo in Dei nomine nos quidem Armannus & Wigbertus filii Wberti, qui sensimus Lege vivere Salica, statuimus vobis* Berta filia Gerardi & Willelme Wadelace *filie tue tam pro vobis, quamque eredibus...... nati vel procreati, vel in antea nasciturі erunt;* ut sis...... vinculo Servitutis, consensumque sit vobis esse liberas & absolutas..... manu Sacerdotum circa sacrum Altare cum cereo aprenso...., illo quod quadrubium in qua parte volueris, anbula, & discedatur. *Ita sit vobis.......* absolute ab omni vinculo Servitutis *vobis vel vestris eredibus, qui sunt nati vel procreati, vel in antea nascituri erunt,* cum omni conquistulo, vel quis peculium vestrum, quod nunc abetis, vel in antea Deo acquirere potueritis. *Et nos jam dictum Armannum & Wigbertum pro Dei amore, dilectione & remedium anime nostre, & anima patris nostri, statuimus vobis esse* liberam ab omni vinculo Servitutis. Et pro Solidis treinta quatuor Lucensis. *Et nos promittimus desensare & auctorizare contra omni contradicente omine desensare. Et si defensare noluerimus aut si agere, aut causare presumferimus damni pena nomine promittimus dare Libra una aurea, & nec nobis licere de oc facto aliter facere nolle volumus, sed quod a nobis semel factum vel scriptum est, omnia inviolabiliter conservare promittimus sub stipulatione. Vico Policino in domo cultum Sancti Marci Evangeliste.*

.... tum Armannum & Gibertum, & ita fieri rogaverunt.

.... & Aldricus, & Johannes da Vizano, & Engius filius, & Sigeliro de Gambalunga, & Albertus a Bagno, & Johannes Insurciato.

Ego Gerardus Christi misericordia Tabelius scripsi & complevi.

Anno MCXXXIV. Julio mense decurrebat *Indictio XII.* Quare scriptum potius fuerit *Anno MCXXXV.* quum in *Indictione Tertiadecima* ita scripta vix latere possit error. Heic autem vides, quod supra innui, consuevisse Servos aliquid de peculio conferre Domino manumittenti. En ut Ancillae istae *Solidos triginta quatuor Lucensis* monetae Heris suis persolvunt, quamquam in Ecclesia Dei Manumissio peracta fuerit. In Appendice ad Marculfum Tom. 2. Capitular. Baluzii, Cap. 48. legitur formula, in qua Dominus Servo ingenuitatem se donare profitetur, subdens: *Et dedisti mihi pro hoc, quod mihi bene complacuit tam in argento, quàm in amicto valentes Solidos tantos.* Idem quoque discas ex altera Charta, quam suppeditavit mihi Archivum Estense, ubi Servus manumissus Hero suo numerat *quatuor Libras Mediolanensis* monetae. Haec autem Manumissio minime celebrata est in aede sacra, sed dumtaxat coram Notario sacri Palatii ac testibus. Edicitur tamen, cum *Amunth*, sive Liberum esse futurum, *sicut illi, qui in quadri-*

quartam manum traditi illi, qui per manum ...ctum Altare ad liberos dimittendos deducti sunt. Accipe Chartam ipsam.

...fratres de Valvisneria Gualterum agnomento ...m libertate donant, Anno 1107.

...ue Triione Do...simo Cen...alendas Fe...oi Gualtero, filio quondam ...ia, Servo juris ... *Dei nomine Ro...ijuge Matelde, & filiis quondam Rai...ia, qui professi sumus ... Lege vivere Longobar... & domina, benefactores tui, presentes presentibus ..... ad meritum anime nostrorum pertinere potest pa... necesse est nobis ..... age... de in hoc seculo & in futuro ple... & maximam apud omnipotentem ...minum possimus consequi mercedem. ...deoque nos suprascripti domini & domina tua statuimus te Gualterum, qui vocatur Orinalem,* „ Servum juris no„ stri, ut amodo a presenti die in „ antea sis Liber, & absolutus ab „ omni vinculo servitutis: Fulfreal „ & Amunth factus es: vitam sem„ per bene, & integram deducas in„ genuitatem. Et tibi a presenti die „ de quatuor viis ambulare, aut cum „ quo habitare volueris, liberam, „ atque firmissimam in omnibus ha„ beas potestatem, & congruam Li„ bertatem, ut diximus, juxta Le„ gem, pro anime nostre & paren„ tum nostrorum mercede, & par„ tam pro quatuor Librarum Medio„ lanensis. Et neque a nobis, neque „ ab heredibus nostris ullam non ha„ beas reprehensionem, nec condi„ tionem Servitutis; sed tu in per„ petuum, & omnem agnationem „ & ingenuitatem & procreationem „ tuam, si habueris, in plena & in„ tegra maneat Libertate, sicut illi, „ qui in quadrivio in quartam ma„ num traditi & Amunth facti sunt, „ vel sicut illi, qui per manum Sa„ cerdotis circa sanctum Altare ad „ Liberos dimittendos deducti sunt. „ Concessumque sit tibi ad gratiam „ tuae Libertatis omne tuum conqui„ stum, peculiare verò tam, quod „ nunc habes, quàm in antea acqui„ rere poteris, ut facias exinde a „ presenti die tu & heredes tui, aut „ cui vos dederitis jure proprietario „ quidquid facere volueritis, *sine omni nostra & heredum nostrorum contradictione.*

Actum in domo Maletalento de Ranzano, feliciter.

Signum suprascripti germani, qui hanc cartulam Libertatis fieri rogavit.

Signum testium Gualteri de Valvisneria, Ribaldini de Sancto Paulo ..... de Spezzano, Arnaldini Albinelli, & Attolini, & Ginelli de Ranzano.

Ego Frogerius Notarius Sacri Palatii post traditam scripsi, & dedi.

Spectat Charta haec ad egregiam Familiam de Vallisneria, quae quidem à multis Saeculis in Regiensi Civitate tum antiquis Feudis, tum reliquis spectatae nobilitatis insignibus floret, & cui splendorem nunc addit

P. D.

P. D. Maurus Vallisnerius Benedictinus Abbas Sancti Petri Mutinensis, Vir tum doctrina, tum suavissimis moribus spectatissimus; magnam vero famam nuper conciliavit intra & extra Italiam Cl. Vir Antonius Vallisnerius Eques & Patritius Regiensis, Medicus intimus Augustissimi Caesaris CAROLI VI. & in Academia Patavina primarius Medicinae Professor, sed nobis praematura morte ereptus. Atque ex hactenus adductis intelligimus, non eo rigore, postremis saltem Seculis, actum fuisse cum Servis & Ancillis, ut quidquid ipsi acquirerent aut lucrarentur, Domino suo acquirerent. Licebat & ipsis industriam collocare in amplificanda re sua, dum Heri sui negotia non negligerent, eique utiles alioquin ac morigeri forent. Sive ergo ex Peculii proprii bono usu, sive ex aliis artibus, connivente Domino, lucrum sibi quaererent, certum est, complures ex ipsis evasisse bene nummatos, atque ope tandem ejusdem aeris Libertatem suam à Dominis redemisse. Rolandinus Passagerius Bononiensis, qui circiter Annum Christi MCCLV. *Summam Artis Notariae* scripsit, non semel editam, Cap. 7. Rubric. 4. formam *Instrumenti Manumissionis* dedit, in qua Dominus manu mittit, & Servitutis vinculo eximit Antonium Servum, ejusque filios, tradens eis *totum eorum peculium, à rationibus Domini separatum*. Idque facit *pro pretio centum Librarum Bononiensium*: *quod pretium dictus Dominus confessus fuit & contentus, se ab ipso Antonio dante & solvente pro se & vice & nomine dictorum filiorum ejus, habuisse & recepisse &c.* Familiare tamen fuit aliis Dominis, Servos Libertate donantibus, eis etiam largiri quidquid mobilium ac immobilium sub nomine *Peculii* antea congesserant, ut Liberis esset, unde viverent. Denique ut alias Manumissionis species omittam, è Servitutis vinculis eximebantur Servi per postremas Dominorum tabulas: idque saepe ac saepius accidebat; tunc enim ad Christianam Caritatem se procliviores sentiebant homines, & *praemium meritae*, sive *emeritae Servitutis* (ut habet Valentinianus Augustus in Lege 8. Tit. *de infirmandis his &c.* Codic. Theodosian.) facilius famulis sibi fidis tribuebant. Hac etiam ratione manumittere Servos suos, sive *postremo judicio libertates eis dare*, indulsit Constantinus Magnus singulari privilegio Clericis; & primus propterea invexit Manumissionem antea ignotam: quod privilegium postea piae liberalitatis caussâ ad Laicos quoque propagatum est. In Lege 34. Pippini Italiae Regis inter Langobardicas haec habentur: *De filia, cujus pater per manum erogatoris omnes Servos suos jussit fieri liberos. Et quia contra legem esse videtur, instituimus, ut ipsa filia in tertiam portionem de praefatis rebus iterum introire possit*. Uti Du-Cangius jampridem, collatis aliis auctoritatibus monuit, *Erogatoris* vocabulo designantur Exsequutor testamentarius: ac proinde hinc discimus, consuevisse interdum Laicos testatores quibuscumque Servis suis in ultima voluntate Libertatem elargiri. Hujus etiam facultatis exemplum non unum attuli in Antiquitat. Estensibus, productis postremis aliquot Marchionum tabulis. Id quoque eruitur ex Lege 3. Aistulphi Regis, ex qua discimus, actum Manumissionis circa Altare faciendum fuisse post mortem testatoris, dum is vivens non fecisset. Sed & ex ea Pippini Lege alterum nobis innotescere videtur, nempe enormem

mem

mem tunc visam fuisse omnium Servorum Manumissionem, quoties testator filios post se relinquebat: ideoque constitutum fuisse, ut eorum tertia pars filiis intacta relinqueretur. Ita quoque eamdem Legem interpretatus est Carolus de Tocco Langobardicarum Legum vetustus Interpres.

A

Ceterum minime cogitandum est, Servis quamquam manumissis plenam semper omnimodamque Libertatem contigisse. Nam & ex antiquo Romanorum jure ita Servi Liberi efficiebantur, ut aliquid auctoritatis in illos adhuc in manumittente servaretur. Ad haec erant, qui variis conditionibus, ac oneribus manumissos gravabant. Exempli caussâ Servili tantum nomine demto, ab iis obsequium, aut consuetas operas, solitumque paene servitium exigebant, aut illos ad censum aliquem reddendum quotannis adigebant. Apud Scriptores Francos occurrunt *Coliberti*, non Liberti quidem, sed species quaedam famulorum Domino addictorum, & Servili conditione potior, sed Libertate circumcisâ, ut *Coloni, Manentes, Aldii*, aut alii medii inter Libertos ac Servos. Verùm vox ista eâ significatione apud Italos nondum mihi occurrit. Huic autem juri, quod in suos Libertos Patroni retinebant (& quidem *retinere sibimet in eis obsequium* dicuntur in Concilio Toletano apud Burchardum Lib. 2. Cap. 25.) huic inquam juri Patronatus interdum in Manumissione Domini ipsi renuntiabant. Vide Appendicem ad Marculfum Tom. 2. Capitular. Baluzii Cap. 48. Ibi legitur *Redemptionale*, hoc est Servi Manumissio: in qua Dominus, recepto pretio à Servo, eum Libertate donat, haec inter alia inquiens: *Ut taliter sias ingenuus, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses*

B

C

D

E

procreatus, vel natus, cum omni peculiare tuo (ita quippe appellabant interdum Peculium): *& nec mihi nec ulli Heredum meorum nullum impendas servitium, nec hominium, nec Liberaticum, nec ullum Obsequium, nec Patronaticum &c.* En quot nominibus jus Patronorum in Libertos designaretur. Praeterea quum animum erga donatores ingratum aversetur ipsa recta ratio, propterea Libertos humanae Leges non semel damnarunt, quoties obsequii erga Patronos, acceptique beneficii immemores sese prodebant. Ii nempe etiam apud Latinos & Graecos è Libertatis jure excidebant, iterumque in Servitutis nexum revocabantur. Id cautum videas in Codice Theodosiano ac Justinianeo, atque in Pandectis, ut veteres omittam Scriptores, qui concordi voto tradunt, Libertos ob ingrati animi vitium in pristinam Servitutem recidisse, aut testandi jus eis fuisse ablatum, eorumque proinde hereditatem ad Patronos peculii ad instar pervenisse. Unicâ auctoritate utar, nempe Lege primâ Cod. Theodosiani Tit. de Libertis, in qua Constantinus Magnus haec statuit: *Libertis ingratis in tantùm jura adversa sunt, ut si quadam jactantiâ vel contumaciâ cervices erexerint, aut levis offensae contraxerint culpam, à Patronis rursus sub imperia ditionemque mittantur.* Quo in loco foret Libertorum fortuna, & quam facile iis litem excitare possent Patroni, hinc intelligimus. Langobardicis tamen atque subsequutis Seculis non lego obtinuisse consuetudinem istam, sive Legem; qui enim, dum non contra leges, integrâ Libertate donatus erat, hac frui pergebat. Neque iisdem temporibus audio *Libertini generis* habitam fuisse rationem, uti Romanis Imperatoribus solici-

licite habebatur, quum refugerent nobiles sanguinem suum miscere cum Libertinis. Et in l. *oratione ff. de ritib. nuptiar.* à D. Marco cautum est, *ut si Senatoris filia Libertino nupsisset, nec nuptiae essent*. Nullum inquam hactenus locum inveni, ex quo constet, medii aevi homines delicatos adeo fuisse in scrutando, an quisquam avos, aut proavos habuisset è Servitute in Libertatem translatos. Immo ex quo Libertatem quisquam consequebatur, è vestigio *tamquam Miles publicus, Civisque Romanus* habebatur, ut supra vidimus in Diplomate Berengarii I. Regis Anno Christi DCCCCXII. Praeterea quum liberum hominem esse, quamdam importaret *Nobilitatis* speciem, Libertis ipsis minime negatum ejusmodi decus fuit. Publici juris fecit Ughellius Tomo IV. Ital. Sacr. in Episcopis Vercellensibus decretum Leonis Antistitis Vercellensis, cadente Seculo X., aut ineunte XI. promulgatum, per quod *praesentia Judicum, Civium affluentia residente & Militum, appositis Evangeliis & Libris Legum, Chartis contra Legem factis (si quae erant) legaliter incisis, nobiliter acclamante populo*, in Servitutem pristinam revocavit, quotquot antea Servi erant Ecclesiae Vercellensis, sed praecedentium Praesulum incuriâ, aut vitio, *à jugo Servitutis in Libertatis Nobilitatem transierant, & ipsam Ecclesiam in derisu & despectu habebant*. Verum quidem est, in iisdem tabulis testari Episcopum, ab ejusmodi Libertis, quod *aliquibus divitiis inflati* essent, *inquinari Nobiles*. At istud fortassis additum, quia id genus homines legitimi Liberti minime evaserant, quum reluctantibus Legibus Libertate donati, Servi esse non desinerent, ac propterea affinitatem sibi cum Nobilibus conquirentes, opprobrium iis inferebant. Denique nulla mihi dubitatio est, quin plerique ex antiquis Nobilibus tunc etiam abhorrerent à miscendo sanguine suo cum Libertis, aut Libertini generis hominibus, quemadmodum nostris quoque temporibus iidem abstinere solent à conjugiis cum iis, quos non ita pridem ex coeno fortuna, aut industria evexit. Sed ne hoc quidem obstat, quominus Libertos barbaricorum temporum aequemus Libertis, quos, dum Romana res floruit, Italia aluit.

Ad alia nunc progredior. Praeter Libertos pleniori Libertate fruentes, alii fuere Saeculis barbaricis, qui Libertate quidem donabantur, sed eo pacto, ut dum viveret Patronus, ei famulatum praestarent. Apud Marculfum Lib. 2. Cap. 33. quidam Servo suo Libertatem donat, *eâ conditione ut, dum advixero, mihi deservias: post obitum verò meum, si mihi superstes fueris, sis ingenuus &c. peculiare concesso, quod habes, aut elaborare poteris*. Hanc *ingenuitatem* Marculfus appellat *post discessum*, diversam ab altera, quae erat *à die praesente*, ut in Formula praecedenti. Id quoque Romanorum imperantium aevo usitatum fuisse reor. Sed quid extra Italiam feror, quando praesto nobis est Aistulphi Langobardorum Regis in hanc rem disertissima sententia? Is igitur statuit in Lege 2. *Ut si quis Langobardus, pertinentes suos* (ita appellabantur interdum Servi) *thingare voluerit* (hoc est, Libertate donare) *in quartam manum dandus, & chartulam ipsis fecerit, & sibi reservaverit servitium ipsorum, dum advixerit, & decreverit, ut post obitum ejus liberi sint, stabile debeat permanere secundùm textum Chartae, quàm ei fecit &c.* Hosce Libertos *Latinis Junianis*, ac *Dedititiis* aequi-

aequiparat eruditissimus Du-Cangius in Glossar. Latin. ad vocem *Manumissio*. Quae sententia, ut ut vera ex una parte sit, nescio tamen, an & ex altera cum veritate consonet. Certum est, Latinis ac Dedititiis Libertis nequaquam licuisse testari; *negato enim* (ut scribit Salvianus Massiliensis Lib. 3. ad Eccles. Cathol.) *iis ultimo voluntatis arbitrio, etiam quae superstites habent, morientes donare non poterant*. Ac proinde, exclusis etiam eorum liberis, ad Patronos illorum hereditas deferebatur; quum contra Langobardici id genus Liberti jus condendi testamenti consequuti fuisse mihi credantur. Adde *Latinos* illos Libertos, aut saltem *Dedititios* è libertate in servitutem revocatos fuisse post *admissa scelera*, ut docet Gajus §. 3. Institut. *de jure personarum*; quod minime legimus de Langobardicis Libertis supra descriptis. Quicumque ergo imperfectam hanc libertatem Servis suis olim concedebant, Manumissionis actum deponebant ante Tabellionem coram testibus, non autem in Ecclesia. Nam qui renuntiabantur Liberi coram sacro Altari, integrum Libertatis beneficium referebant, uti Rex Aistulphus in praelaudata Lege 2. constituit. Porro Libertis plena Libertate donatis apud Langobardos, Francos, aliosque Populos, nulla dubitatio est, quin jus testandi fuerit concessum. Nunc autem addendum est, constitutum fuisse in Lege 226. & 228. Rotharis, ut decedentibus iis sine liberis, ac sine testamento, succederet eorum Patronus. Immo si deficiebant filii, interdictum erat Liberto testanti *judicare*, hoc est aliis relinquere, res ei à Patrono donatas, aut in *gasindio*, sive famulatu Ducum ac potentum acquisitas; sed ipsae ad pristinum benefactorem reverte-

A bantur. Legem quoque Heri sui Libertus sequi cogebatur. Sed nolo heic diutius immorari, satius ducens, aliquid subdere de *Aldiis*, ac *Aldianis*, quorum est frequens memoria in antiquis Chartis, atque in Legibus Langobardicis; nulla verò apud Francos aut alios Populos: quum peculiare hoc Langobardicae gentis nomen, uti

B & officium fuerit.

Itaque fuerunt *Aldii* sive *Aldiones* utriusque sexus, medium quid inter Servos atque Libertos. Non Servi, quia revera manumissi: non Liberti, quia adhuc juri Patronorum suorum obnoxii. Equidem non me fugit, praelaudatum Du-Cangium in Glossar. Latin. ad vocem *Aldius*, postquam

C id hominum genus agnovit *statu liberum, & Libertum eum impositione operum*, ut habent Glossae à Lindenbrogio laudatae, postea addidisse, eos fuisse *ex genere Servorum, tametsi peculiaris & propria fuit Servorum species, ab aliis nimirum Servis diversa*. Ut hoc ille confirmet, laudat Legem 84. Caroli Magni inter Lango-

D bardicas, ubi haec habentur: *Aldiones vel Aldianae eà Lege vivant in Italia in servitute Dominorum suorum, qua Fiscalini, vel Lidi vivunt in Francia*. Rursus verò idem Du-Cangius *Litos* appellat *Servos glebae*, hoc est Servos ad agrorum culturam in praediis Heri sui destinatos. Eadem quoque sententia Baluzio placuit Tom. 2.

E pag. 260. Capitular. & alibi, qui & ait, *de Mancipiis, idest Aldiis*, agi in Capitulari Caroli Magni Anni DCCXCIII. Mihi contra certum videtur, Aldios minime recensendos esse inter Servos, sed potius inter Libertos, non Libertate tamen plenâ donatos; neque enim *Aldii* nomen Latinorum *Liberto* satis respondet, quod sibi persuasit Grotius, quum

Aldii adhuc Dominis suis non una obsequii & servitii conditione addicti atque obnoxii essent. *In servitute Dominorum suorum*, quod nuper legimus, nihil aliud mihi significat, quàm *servitium*, famulatum, sive onus praestandi operas, non autem vinculum servilis conditionis. Quod etsi in Notis ad Leges Langobardicas ostendisse me putem, attamen heic rem luculentius exponam. Illud primum animadverto, *Aldios* fere semper in antiquis Diplomatis ac Legibus distingui à *Servis*, illâ dicendi formulâ, *cum Servis & Ancillis, Aldiis & Aldianis;* idque ea ratione factum, quod plane diversa eorum conditio foret. Deinde satis innuit Lex Rotharis Regis 227. *Servos* adhibita Manumissione *Aldiones* evasisse. Rotharis enim postquam tres Manumissionum species tradidit, quartam denique hisce verbis describit: *Item qui Servum Aldium aut Aldiam facere voluerit, non illi det quatuor vias. Haec sunt genera Manumissionum*. Aldius, *qui amund factus non est*, idest plena Libertate donatus, occurrit in Lege 229. ejusdem Rotharis. Ergo quoties & *Aldii* constituendi ex Servis erant, ex manu Domini dimittebantur, idest Libertate donabantur, sed imperfectâ, retento nempe eorum servitio ad agros Patroni excolendos sub certis tributis, conditionibus, & pactis. Horum praecipuum fuit, ut sine venia Domini, cujus adhuc potestati illigati ex parte erant, ejusque tuitioni obnoxii, ad aliorum servitium declinare non possent. Proinde *quatuor viae* Aldionibus minime dabantur ut Libertis, *Amund* factis, & in plenam Libertatem translatis, propterea quod omnimoda eis non conferebatur Libertas. Addit in ea Lege Rotharis: *Tamen necesse est pro futuri temporis memoria, ut qualiter Liberum aut Liberam thingaverit, ita Manumissio in Charta Libertatis commemoretur. Et si Chartam non fecerit, tamen Libertas illi permaneat*. Haec respiciunt Servos quoscumque Manumissos, inter quos Rex nuper enumeravit & Aldios. Cum his consonat Lex V. Liutprandi Regis Lib. 4. *Si quis*, ait, *Servum suum aut Ancillam circa Altare amodo Liberum aut Liberam dimiserit, sic ei maneat Libertas &c.* Tum subdit: *Nam qui Aldium facere voluerit, non eum ducat in Ecclesia; nisi alio modo faciat, qualiter voluerit sive per Chartam, sive qualiter ei placuerit*. Confer Legem istam cum secunda Aistulphi supra laudatà, & continuò intelliges, non onera quidem servitii excussa fuisse è Servis, dum *Aldii* efficiebantur; vinculo tamen servili absolutos fuisse ac manumissos. Quamquam quid ultra moror? Rotharis in Lege 218. haec habet: *Si Aldia aut Libera in casa aliena ad maritum intraverit, & Servum ad maritum tulerit, Libertatem suam amittat*. Luculentiorem locum ne quaere, ut evincas, ad Libertatis statum assurrexisse Aldios ac Aldianas, quando ex ea excidere poterant. Ex aliis enim Legibus ipsius Rotharis, Liutprandi, ac Lotharii, habemus, capitale fuisse Servis, mulieres Liberas ducere, easque consentientes in Servilem conditionem ob ejusmodi crimen fuisse conjectas. Et contra ex Lege 219. Rotharis constat, nullam culpam fuisse Aldiis ducentibus *Aldiam aut Liberam in uxorem*. Quare nihil objicienda est nobis nuper memorata Lex Caroli M. qua statuitur, Aldiones ea Lege in Italia regendos esse, *qua Fiscalini vel Lidi vivunt in Francia*. Hanc etiam Legem solicitavit Johannes Gerardus Vos-

Vossius vir celeberrimus Lib. 2. de Vitiis Sermon. vocem *Liddus* explicaturus: nimirum ex ea inferens, *Liddos* Servos Deditios fuisse, hoc est, *qui ingenuitatem suam pretio mancipassent*. In eam quoque sententiam descendisse postea Du-Cangium vidimus, sed nullis bonis tabulis productis.

Ad referendos *Litos* in Servorum censum adferam ego locum, qui aptior fortasse videatur; ex Vita Sancti Meinwerci Episcopi Paderbornensis à Browero, Leibnitio, Bollandistis, ac aliis editam. Ibi Cap. 10. seu 44. legitur: *Duram antiquae Servitutis Litonum justitiam, per novam paternae pietatis relevavit gratiam; constituens, à villicis adminiculari eis in cibi potusque necessariis (quod antea non fiebat) tempore messis*. Ita in editione Leibnitiana. At in Papebrochiana habetur *Litorum*. Verumtamen puto, non satis animadvertisse eruditos viros, quid revera *Litorum* nomine veteres significarint; simulque contendo, eos minime communis Servitutis jugo pressos fuisse, sed quidem medio quodam genere Servitutis obligatos exstitisse Dominis, sive Patronis, quales fuerunt & Aldii in Italia. Infra videbimus, Aldiis imposita fuisse onera contra aequitatem. Id quoque factum fortasse fuerit *Litis* Paderbornensis Episcopatus, quos propterea Meinwercus alendos jussit, quum operam suam conferrent tempore messis. Ii si veri fuissent Servi, alendi erant quovis tempore, & quamlibet operam Domino praestare debuissent, non verò tempore tantùm messis. Proinde in Archaeolog. Teutonic. *Liti*, *Litones* iidem ac *Lassi* & Liberti censentur, à *Lissen*, *Redimere*. Ad haec in Capitulari Caroli M. ad Saxoniam spectante Anni DCCLXXXIX. quod à Lab-

A beo refertur ad annum DCCXCVII. decretum fuit, ut *Pagenses curtem & duos mansos terrae* unicuique Ecclesiae donent. *Et inter centum & viginti homines Nobiles & Ingenuos, similiter & Litos, Servum & Ancillam eidem Ecclesiae tribuant*. Haec ibi Cap. 15. Tum Cap. 17. decernitur, *ut omnes Decimam partem substantiae & laboris*
B *sui Ecclesiis & Sacerdotibus donent, tam Nobiles, quàm Ingenui similiter & Liti; juxta quod Deus unicuique dederit Christiano, partem Deo reddant*. Heic *Litos* certe à Servorum vulgo secretos vides: immo Liberis hominibus ita ii subjunguntur, ut & ipsi simul cum illis *Servum* & *Ancillam*, ac *Decimam* Ecclesiis contribuere cogantur.
C Ergo illi aut agros possidebant, aut fructus sui laboris suos faciebant: quod veris Servis minime licebat. In altero Capitulari Saxonico Anni DCCXCVII. apud Baluzium Cap. 3. statutum fuit, *ut ubicumque Franci secundùm Legem Solidos XII. solvere debent, ibi nobiliores Saxones Solidos XII.*
D *Ingenui V. Liti IV. componant*. En quàm parum ab Ingenuis hominibus distent *Liti*; ab iis certe diversi, at simul etiam à Servis, quorum crimina redimere ad Dominos spectabat. Praeterea Tit. 14. Cap. 15. Legis Salicae habetur: *Si quis Lidam alienam in conjugium sociaverit, MCC. denariis, qui faciunt Solidos XXX. culpabilis judicetur*. Atqui Ingenuus vir,
E Ancillam alienam sibi matrimonio jungens, secundùm Legem Salicam Servus efficiebatur. Ergo diversae ab *Ancillis Litae* fuerunt. Vide etiam Tit. 52. Cap. prim. ejusdem Legis Salicae apud Baluzium, ubi *si quis Ingenuus aut Lidus alteri fidem fecerit* (idest ut habet Glossa Codicis Estensis, *fidejussor exstiterit*) *& noluerit fidem factam solvere, Solidos XV. culpa-*

 bilis

bilis judicetur. Num, rogo, haec de Servis statui potuere? Ac proinde nos, postquam vidimus, *Aldiones* è vili Servorum conditione fuisse exclusos, consequenter minime ab iis diversos *Liddos* seu *Litos*, & *Fiscalinos* opinari cogimur. Ad haec Legem Frisionum Tit. XI. consule. Ibi *Liber homo necessitate coactus etiam Lito in servitium se subdere* posse dicitur. Si *Liddo* seu *Lito* homini Servi esse poterant, ergo is minime Servitutis jugo premebatur. In Legis quidem Salicae Tit. 30. apud Eccardum legitur: *Si quis Lidum alienum, inscio Domino, per denarium Ingenuum dimiserit*. Verùm haec intelligenda de perfecta Libertate & absolutione à quibuscumque oneribus, quibus Liddi non secus atque Aldiones obnoxii erant. Altera Lex sequitur: *Si quis Servum alienum &c. Ingenuum dimiserit*: quod minime repetendum fuerat, ubi etiam *Liddi* conditionis Servilis fuissent. Hisce adde postremas tabulas Fulradi Abbatis Sancti Dionysii, à Mabillonio editas part. 2. Saecul. 3. Benedictini, & scriptas Anno Christi DCCLXXVIII. Ibi legitur *cum pastoribus, Servis, Ancillis, Litis &c.* Viden, ut *Liti* à *Servis* distinguantur? *Litos* eo in loco idem Clariss. Vir interpretatur *Leudes, Clientes*. At procul dubio *Liti* alii plane fuerunt à *Leudibus*, hoc est à *Fidelibus* sive *Vassallis*, Liberis nempe hominibus, de quibus supra egi in Dissertat. XI. *de Allodiis*. Nam quod est ad *Fiscalinos*, satis mihi est Capitulare Caroli Magni Anno DCCCV. promulgatum, in quo proditur, fas fuisse tum viris *Ingenuis* ducere *Fiscalinas*, tum *feminis liberis homines Fiscalinos* sibi sociare conjugio. Atqui, ut supra monui, etiam apud Francos ex Tit. 14. Legis Salicae, & ex Capitulari Ludovici Pii, poena Servitutis proposita erat mulieri Liberae, *quemlibet Servum in conjugium sumenti*. Immo ex eadem poena plectebantur *Ingenui*, ductâ alterius Ancillâ in uxorem. Utcumque tamen sit, Fiscalinos & Liddos appellare tibi liceat Servos: certe mihi non licet ex jam dictis Aldios. Quod si eadem Lege vivebant tam ii, quàm isti, intelligendum est, eos in Francia, quod Fisco & Ecclesiae servirent, ex privilegio aliquot commoda ac immunitates percepisse, quae Aldii quicumque in Italia jure suae conditionis minime Servilis percipiebant. In Diplomate Hilprandi Langobardorum Regis apud Campium Tom. I. Histor. Ecclesiae Placentinae legitur: *Firmamus etiam vobis, ut omnes mulieres illas Liberas, quae usque nunc, dum Liberae essent, Servis Ecclesiae vestrae se in matrimonio tradiderunt, vel filiis filiabusque, qui ex eis nati sunt, ita sane ut sint pro Aldiones, & habeant per caput unus quis mundium Solidos senos, sicut vobis antea à Domno & Patre nostro concessa sunt*. In Servitutem reliquae mulieres ita nubentes, eorumque filii secundùm Legem cadebant. Sed per hoc Privilegium concedebatur eis, ut conditionem tantummodo *Aldiarum* & *Aldionum* subirent.

Itaque illud statuo, *Aldios* per Manumissionem ex vilium Servorum catalogo expunctos fuisse, sed ea conditione, ut aliquem Manumittentis agrum colerent, aut ei censum quotannis persolverent, aut operas facerent. Ac proinde Libertorum species fuere, quamquam Libertate integra minime fruerentur, & sub jure ac potestate Domini sive Patroni non uno vinculo vivere pergerent. Ut plena iis esset Libertas, haec eis con-

conferenda erat per alium publicum actum. Audi Liutprandum Regem in Lege 53. Lib. 6. *Si quis* (idest liber homo) *Aldiam alienam, aut suam, ad Uxorem tollere voluerit, faciat eam Guiderboram, sicut edictum continet de Ancilla*. Germanicae Linguae periti *Guiderboram*, aut *Widerboram* pro *Libera* exponunt: hoc est, plena Libertate Aldia illa donanda, & *Amund* pronuntianda erat, ut rite cum ea Liber homo conjugium inire posset. Nempe Langobardi quum aliquem in statu integrae Libertatis positum significare volebant, vocabulo *Fulfreal* utebantur. Coldastus legit *Sulfreal*; sed in Legum Langobardicarum Codice MSto Estensi legitur *Fulfreae*, & *Fulfrea*; rectius quidem. Vocis etymon mihi suppeditat Anglica Lingua, quae tot voces retinet è Saxonibus, seu Germanis, Britanniâ olim potitis. Apud eos *Fulfree* idem est ac *plene Liber*. Profectò Aldia *Fulfree* non fuit; atque ideo necesse erat, eam rursus Liberam, & *à se extraneam* facere. Triplex ergo olim Colonorum genus fuit divitibus, *Liberi*, *Aldii*, ac *Servi*. Qui *Liberi* agrorum cultores erant, à rusticis Itali- A B C D cis nostri temporis minime dissimiles fuisse videntur. Nulli domino obnoxii, nisi quantum & quandiu pactis invicem conventis (quod saepe fiebat) ad aliorum agros excolendos ita sese obligabant, ut inde invito domino recedere eis non liceret. Qui *Accolae* apud antiquos appellantur, alienam terram colentes, & à *Servis* distincti, idem hominum genus, idest Liberorum alicui famulantium, fuisse videntur. *Servorum* autem conditio ac onera in cultura agrorum quae forent, jam proditum est in praecedenti Dissertat. XIV. *de Servis*. Inter hosce medii stabant, erantque utriusque fortunae participes *Aldii*, quum & humilem Servorum conditionem abjecissent, neque tamen sui evasissent juris; & vellent ac nollent, pristino Hero famulari semper cogebantur, sed sua faciebant, quaecumque industriâ & labore suo lucrari & acquirere poterant. Recte autem distinguitur triplex haec hominum cohors in egregio Diplomate Caroli Crassi Augusti, quod autographum vidi in Archivo Collegii Canonicorum Arretii, atque heic editum volo.

Decretum Immunitatis Concessum à Carolo Crasso Imperatore, omnibus Ecclesiis, & nominatim Ecclesiae Arretinae, Anno 883. seu 882.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Augustus. Si petitionibus Sacerdotum Dei justis & rationabilibus annuimus, & necessitudines injustas sublevamus, id nobis procul dubio ad aeternam beatitudinem capescendam pertinere confidimus, quia decet Imperiale fastigium, sibi subditas partes oppressas, pravitate abjecta, erigendo, E *& ad proprium Deo favente statum redintegrando perducere. Quapropter omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae, nostrorumque, praesentium scilicet & futurorum comperiat industria, quia venientibus nobis Ravennam ad colloquium spiritalis Patris nostri, Domni Johannis videlicet summi Romani Pontificis & universalis Papae, pervenit ad nostram notitiam maxima venerabilium Episcoporum*

rum & Populi proclamatio de plurimis sibi illatis superstitionibus & injustis oppressionibus a seculari & publica potestate, ita ut contempto timore Dei, & abjecta a Praedecessoribus nostris interdicta, per Plebes & Ecclesias seu Ecclesiastica praedia & domos Placita teneant, districtiones in liberos Massarios, super Ecclesiasticas res residentes, & Servos, & Aldiones faciant, *tributa ab eis exigant, census, & donaria, angarias etiam & operas, & non solùm ab eis,* sed ab omnibus Liberis erimannis & Ecclesiae filiis, *quod Deo odibile certissime credimus: quia tales violentias apud Christianos non debere fieri non dubitamus. Ideoque omnium fidelium nostrorum tam * reventissimorum Episcoporum, quamque & illustrium Comitum, reliquorumque fidelium nostrorum coitu, facto consilio generali, Dei, nostraque Imperiali auctoritate omnes has superstitiones & importunas violentias funditus ab hodierna die & deinceps abolendas & extirpandas radicitus modis omnibus decernimus: statuentes, ut in sancta Aretina Ecclesia nullus Comes, nullusque Judex, vel quaelibet judiciariae potestatis personae tam in Plebibus, quamque in Monasteriis, titulis, aliisque Ecclesiis, vel domibus, seu urbanis vel rusticis possessionibus ad eam pertinentibus Placita tenere,* Massarios & Colonos Liberos, Aldiones, vel Servos quosque residentes super res ad praedictam sanctam Ecclesiam pertinentes, *quolibet modo distringere, pignorare, angariare, census & redibitiones & donaria aliqua exigere quoquo modo praesumat, sed* Liberos Massarios, *quos legalis coactio exigit quaerere ad Placitum,* per Patronum, *seu Advocatum ad Placita adducantur, ut legalis diffinitio legalem contentioni finem imponat. Haec etiam* in omnibus Liberis & erimannis praefatae sanctae Aretinae Ecclesiae filiis, & in ejusdem Dieceſi commanentibus Massariis & Colonis *observari omnimodis jubemus, videlicet ut ab eis nec donaria aut redibitiones neque pignorationes vel injustae districtiones exigantur, sed unusquisque, cum legalis censura exigit,* a Patrono suo *ad Placitum deducatur, ne pignorationis occasio aditus rapinae depraedatoribus in aliquo praestetur. Interdicimus etiam, nemini licere alienas res praesumptive invadere occasione Cartulae ab eo factae, qui vestituram legitimam non habuisse dinoscitur; sed si quis adquisitor extiterit, non ante invadere alienas res Ecclesiae, vel cujuspiam Liberi hominis pervadere praesumat, antequam auctor Cartulae legali & judiciaria diffinitione eas vindicet, & tunc demum cui vult, liberam tribuendi habeat facultatem. Haec verò nostra Imperialis institutio, & tantorum fidelium nostrorum tam reverentissimorum Episcoporum, quamque & ceterorum fidelium generaliter promulgata & sancita auctoritas, in omnibus Parrochiis, Comitatibus, & Marchiis per totius nostri Imperii fines, in toto Regno Romanorum & Langobardorum, & Ducatus Italiae, Spoleti, & Tusciae, Deo favente, per infinita tempora proprium robur obtineat, nullique temeratori eam contempnere facultas existat. Quam si quis violare praesumpserit, centum Libras auri . . . . se compositurum agnoscat, medietatem Ecclesiae, cui violentiam intulerit, & medietatem Palatio nostro. Et hoc nostrae auctoritatis Praeceptum propria manu firmavimus, & anulo nostro jussimus sigillari.*

Si-

Signum Domni 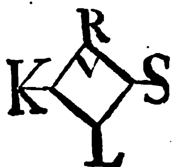 *Karoli ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Locus Sigilli ✠ cerei, quod adhuc ibi viſitur.

Inquirinus Notarius ad vicem Liutuvardi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data XV. Kalendas Martii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXIII. Indictione XV. Anno verò Imperii Domni Karoli Secundo.

Actum Ravenna Civitate in Dei nomine feliciter. Amen.

Me heic remorantur Chronologicae Notae, eaſque perpendere gratum quoque Lectori futurum puto. Secundùm communem Aeram *Indictio XV.* in hoc Diplomate ſignata in curſu eſſe coepit Septembri menſe *Anni DCCCLXXXI.* ac deſiit *Anno DCCCLXXXII.* die poſtrema Auguſti, aut IX. Kalendas Octobris. Attamen occurrit heic nobis eadem *Indictio XV.* conjuncta cum *Anno DCCCLXXXIII.* & die *XV. Februarii.* Quid ergo dicendum? Certi & antiquiſſimi archetypi ſigna omnia confluebant in ejus Diplomatis membranam. Neque ad Annum Florentinum aut Piſanum ab Incarnatione confugias, ut nodum ejus ope diſſolvas. Nullus heic ejuſmodi effugio locus. Et praeſertim quod apud Campium Tom. I. Hiſtor. Eccleſ. Placentinae, & apud Ughellium in Catalogo Epiſcoporum Parmenſium, Cremonenſium &c. & penes Coeleſtinum in Hiſtoria Bergomenſi, atque in aliis Diplomatis à me productis, Carolus Craſſus Aerâ vulgari uſus deprehendatur, atque in ejus Actis *Indictio XV.* reſpondeat Anno DCCCLXXXII. & *Indictio I.* Anno DCCCLXXXIII. Quare dum quiſquam mihi nodum hunc ſolvat, aut in autographo ſcrutetur, an feſtinanti mihi in exſcribendo aliquid exciderit, nihil aliud mihi dicendum ſuccurrit niſi errorem hunc tribuendum Inquirino Notario, ſeu ejus Amanuenſi, qui oſcitanter *Annum DCCCLXXXIII.* ſcripſerit pro *DCCCLXXXII.* Certum quippe mihi eſt in Anno potius Vulgari, quàm in Indictione latere mendam, quum *Annus Secundus* Imperii Auguſti illius, & *Indictio XV.* recte conveniant, atque indicent *Annum DCCCLXXXII.* Idque etiam confirmat mentio heic facta *Johannis Papae* hujus nominis *Octavi*, eodem Anno è vita ſublati. Fas quoque ſit mihi per conjecturam inquirere in originem loci ipſius corrupti. Complectitur Diploma hoc generale Caeſaris Edictum, in omnium Eccleſiarum ac Monaſteriorum tutelam ac immunitatem promulgatum. Unuſquiſque Epiſcoporum & Abbatum, prout occaſio ferebat, authenticum ejuſdem exemplum ſibi procurabat. Id verò praecipue factum ab Adelardo Epiſcopo Veronenſi. Vide Ughellium Tom. V. Ital. Sacr. ubi hoc ipſum Diploma, ſed in aliquibus non ſat accurate deſcriptum, editum eſt, veluti

luti uni Veronensi Ecclesiae concessum, quum tamen ad omnes pertineret Ecclesias. Datum est Ughellianum exemplum *XVI. Kalendas Martii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXXII. Indictione XV. Anno verò Imperii Domni Karoli Serenissimi Imperatoris Secundo. Actum Ravenna Civitate.* Recte haec consignata, & inde emendandum est exemplum ab Arretina Ecclesia sibi procuratum. A vero fortasse non abludat, qui opinetur, Arretinum Episcopum Anno tantùm subsequenti DCCCLXXXIII. exquisiisse ejusmodi exemplum: Scribam verò, sive Inquirinum Notarium, quum illud è prototypo describeret, usu Anni decurrentis deceptum, incaute posuisse pro Anno DCCCLXXXII. Annum DCCCLXXXIII. ceteris rectius signatis. Atque id confirmatum infra videas in Differt. XIX. *de Tributis*, ubi Charta ad Landum Episcopum Cremonensem spectans, atque hoc idem Diploma complectens, illud exhibet datum Anno Ch. DCCCLXXII. Qua ex re confirmari videas, quaecumque in Differt. XXXIV. *de Diplomatis* indicaturus sum, nempe ipsa authentica immunia interdum non esse à Chronologicis mendis. Heic ergo animadverteris, interdici *districtiones in liberos Massarios, & Servos, & Aldiones, super Ecclesiasticas res residentes.* Infra etiam Reipublicae Ministri vetantur *distringere Massarios & Colonos liberos, Aldiones, vel* (idest &, ut supra) *Servos quosque residentes super res* Arretinae Ecclesiae. En triplex illud agricolarum genus, quod nuper innuebam. In Bulla Paschalis I. Papae pro Archiepiscopo Ravennate, Part. I. Tomi II. pag. 220. Rer. Italicar. *cuicumque interdicitur, Colonos, aut Partiarios, & Servos subjacentes parti sanctae vestrae Ecclesiae ad militandum subtrahere.* Du-Cangius *Colonos* fuisse censet *mediae conditionis inter Ingenuos seu Liberos, & Servos.* Sed quum nuper viderimus in Diplomate Caroli Crassi mentionem factam de *Colonis Liberis*, veri videtur similius, ejusmodi nomine donatos tam Liberos homines, quàm alterius conditionis, ad colendos agros tunc adhibitos. *Partiarii* appellati, qui partem redituum Domino agri reddebant, reliquam suam faciebant: quales plerumque *Aldii* fuere. Scilicet infra *Liberos*, sed supra *Servos* fuerunt *Aldii*, in quos adhuc ita jus suum retinebat Dominus, ut si quis ex iis fugam caperet, aut alterum sibi Dominorum quaereret, continuo ad servitium retraheret, & qui fugitivum celasset, mulctâ plecteretur. Audi Liutprandum Regem in Lege XV. Lib. VI. *Si Aldius cujuscumque in casa alterius sine notitia Domini sui fugerit, quum invenerit eum Dominus suus, sic debeat dare homo ipse, qui eum habuerit, operas, quomodo de Servo.* Quod si Aldius liberum fortè ac ingenuum se venditans, excutere jugum conaretur: aut ante Judicem, aut mediis arbitris, agnoscere conditionem suam, Dominumque suum fateri cogebatur. Quod constabit è Charta, quam authenticam vidi & descripsi è Tabulario insignis Monasterii Ambrosiani Mediolanensis.

Agnel-

Agnellus & Florentius de Catapino, quum se negassent Aldiones Monasterii Ambrosiani Mediolanensis, tandem conditionis suae professionem faciunt, Anno 844.

IN *Christi nomine. Hlotharius divina bordinante providentia Imperator, Anni Imperii ejus Vigesimo quinto, VI. Kalendas Novembrium, Indictione Octaba. Manifesta causa est..... nobis* Agnelli & Florencio germanis filiis quondam Luponi de Catapino *Palaco Luana, seo & certa rei veritas comprovavit, quoniam quod* Totus de Vico Campilioni, qui fuit Dominus noster, nos & parentes nostri, & reliqua sua familia per suum testamentum..... simul & a semetipso a potestatem Monasterii Sancti Ambrosii tradidit: & postea nos ingeniose, & suasione de malis hominibus subtrahere quesivimus, sed nullatenus potuimus, eo quod cercius Aldiones ejusdem Monasterii Sancti Ambrosii esse debemus. *Ideo nos, qui supra Agnello & Florencius germanis per presentem Cartulam subdimus, esse* nos ipsis & personas nostras *sub tuicionis & potestatem nostri Monasterii Sancti Ambrosii, & vobis presenti Andreati Abbati eidem Monasterii, vel Successoribus vestri, qui pro tempore in ipso nostrum Monasterio fuerunt, vobis* deservire & obedire debeamus die noctuque pariter, & fideles sine fraudem, vel malo ingenio, sine ulla subtractione, ut diximus, sicut Aldionis, aut alii pertinentibus ipsius Monasterii, sub potestatem, & defensionem, adque tuicionis prefati Monasterii, eo quod ad jam dictum quod Totone Seniore nostro in ipso Monasterio pro Aldiones dati; & confessi suimus.

Acto ad ipso Monasterio.

Signum manus Agnelli & Florentii germanis, qui hanc manifestationem fieri rogaverunt, & eorum relectum est.

Signum manibus Wernardi de partibus Francie testis.

Angilbertus Notarius scriptus hujus manifestationem post tradidi, complevi, & dedit.

Fatentur Aldii isti se esse *sub tuitione ac potestate* Monasterii Sancti Ambrosii, quum Toto eorum *Dominus* seu *Senior*, cujus Testamentum infra dabo in Dissertat. XXXII. *de Origin. Linguae Italicae*, ipsos homines postremis tabulis eidem Monasterio alligasset, cui *deservire & obedire debent*. Confer istam cum aliis Chartis à me productis in Dissertat. praecedenti *de Servis*. Illic lite obortâ Servi se disertis verbis *Servos* fatentur. Hi autem sese tantummodo dicunt *Aldiones*. Quae omnia ante me subolfecit doctissimus Vir Gerardus Johannes Vossius. Is enim in Lib. 2. Cap. 2. de Vitiis Sermonis, *Aldius*, inquit, *videtur, qui antea Servus, sic Libertatem consequutus, ut interim veteri Domino foret obnoxius*. Haec quoque mea sententia, quam etiam firmant Glossae Lindenbrogianae his verbis: *Aldius statu liber. Aldius est Libertus cum impositione operarum factus*. Atque ex his intelligas, quid significare velit Leo Marsicanus Lib. I. Cap. 14. Chronic. Casinensis, ubi scribit: *Servos autem suos* (Wacco Beneventanus Gastaldeus) *& Ancillas omnes Libertate donavit, sub ditione tamen & tutelâ Monasterii* bujus,

hujus, ita ut per singulos singulas operas annualiter, ubi nostri ordinati praeciperent, exercerent. Idest *Aldii* facti sunt, exinde futuri *sub tutela* Monasterii Casinensis. Propterea *Patroni* etiam appellati, qui jus habebant in Aldios; ac proinde ii species *Libertorum*, nam Liberti *Patronos*, quibus obnoxii erant, Romanorum more appellabant. Et operas quidem Patronis suis facere certis quibusdam temporibus ad ipsos spectabat; sed ita ad ejusmodi onera obligabantur, ut tamen secundum Lotharii I. Imperatoris Legem 100. Langobardicam, *novam conditionem Aldioni imponere* Patroni prohiberentur. In locationum quoque & precariarum Chartis interdum ea formula occurrit post pacta inita: *Et nulla alia superimposita fiat*, hoc est, ultra pacta nullum aliud onus, tributum, aut angaria imponatur. Durat apud nos nomen Italicum *Imposta*, significans *Indictionem*, *Tributum*, aut aliud simile onus Populo impositum. Heic autem Capitulare Sicardi Principis Beneventani Cap. 14. apud Peregrinium, Part. I. Tomi II Rer. Italicar. consulas velim, ubi legitur: *De Tertiatoribus hoc stetit, ut nulla nova* (fortassis angaria aut * conjectio) *à parte Reipublicae* (idest Principis) *imponatur, excepto antiqua consuetudine*. Qui heic *Tertiatores appellantur*, aut ex *Aldiorum* genere fuerunt, aut saltem *Coloni* agris adscripti, quibus sine venia Domini aliò migrare non licebat. *Coloni Tertiatores* infra appellantur, fortasse quod aliorum agros incolentes, tertiam partem redituum Domino praeberent, aut sibi lucrarentur. Ita nobis agricolae Mutinenses ** *Mezzadri* dicuntur, qui Domino reddunt *mezze le rendite*, idest medietatem frugum & fructuum agri. Certe *Tertiatores* à *Servis* distinguuntur, quamquam adeo obnoxiae ac humilis conditionis essent, ut *Exercitales aut Milites* fieri prohiberentur: quod & Servis interdictum fuit. Sed quando *Mezzadri* Mutinenses mihi memorati sunt, addendum puto, pervetustam esse eorum institutionem. *Partiarii Coloni* dicuntur in Pandectis, Tit. *Locati*, l. *si merces*: eosque Graeci noverunt, quod reditus agrorum *partirentur* cum Domino. Sed & apud Reginonem Lib. primo, Cap. 43. *de Eccles. Disciplina*, & Libro primo Cap. 157. Capitularium Baluzianae editionis legitur: *Qui tale beneficium habent, & ad medietatem laborant*. In Chartis Gallicis à Du-Cangio indicatis *Medietarii* appellantur: & mirum, quei eximius ille Vir sibi confinxerit *Medietarios Servos*, idest, ut ille opinatur, *qui duobus Dominis obnoxii erant*. Quam in rem Chartae veteris verba adfert: *Concessit Deo & Sancto Johanni Baptistae Cavillam, quae erat sua Villana, ut esset Medietaria Sancti Johannis ipsa & filii sui in sempiternum; & totum servitium, quod solebat persolvere Comiti, de cetero persolveret Sancto Johanni*. Sed primo fallitur: neque enim heic agitur de Servo aut Ancilla, sed quidem de *Villana*, hoc est de *Colona* cum filiis suis. Coloni autem, seu Rustici Servili minime notâ inurebantur, quamquam ita glebae sive agris adscripti fuerint, ut in commercio non secus ac Servi essent. Deinde *Medietaria* dicitur ea mulier, non quod duobus Dominis famularetur, sed quod agros Sancti Johannis *ad medietatem laboraret*. A *Medietario* apud nos, ut dixi,

* Librariorum errorem putamus; forte *coactio* legendum.
** In Tuscia *Mezzajuoli*.

dixi, natum est *Mezzetaro, Mezzatro, Mezzadro*. Interea producenda est mihi antiquissima Charta, quam authenticam vidi & hausi ex Archivo Monachorum Cisterciensium Sancti Ambrosii Majoris Mediolani. Ibi *Beretrada Aldiana Domni Regis*, idest Desiderii Langobardorum Regis, nupta *Theutodo Aldio Totonis*, ponitur *in mundio*, sive sub potestate ipsius Totonis, *salvâ Libertate suâ:* ex quo tandem cognoscimus, ac certò tenemus, inter Liberos, non inter Servos, computatos fuisse *Aldios* & *Aldias*, quamquam Patronis suis ex vi pactorum subessent. En ipsam Chartam.

Autpertus Actor Desiderii Regis Langobardorum Totoni, desponsanti Beretradam Aldianam Regiam, pro Solidis tribus auri ejus Mundium, sive dominium concedit, Anno 771.

In Christi nomine. Notitia brevis rememoratorio pro futuris temporibus. In eorum presentia recepit Autpert Actor Domni Regis de Villa Luacha de Mundio de Aldiana Domni Regis, *nomine* Beretrada *filia Antonini de Vigo Luacha; de auri solidum tres. Mundio accepto ad te Totone pro ipsa Aldiana, quam sibi* Theutodo in Aldio tuo *de Vigo Libiano in conjugio sociavit: unde ab hac die* in tua qui supra Totoni, vel ad heredibus tuis permaneat potestate, salwa Libertatem suam, una cum agnitione...... *fuerit, qualiter legitur confictа notitia brevis rememoratorio de ipso Mundio.*

Anno Domno Desiderio & Adelchis Viris excellentissimis Regibus Quintodecimo, & Duodecimo, sub die Octaubo Kalendarum Augustarum, Indictione Nona.

Signum manus Autpert a. d. Actore Domni Regis, qui ipso brevis fieri rogavit.

Signum manus Johannis a. d. &... de Vigo Luacha.

Gisefredus a. d. huic brevis memoratorio de Mundio rogatus ad Autpert Actore Domni Regis testes subscripsi.

Ego....... pert indignus Presbiter, Scriptor bujus brevis memoratorio...... postradi..... dedit.

Ad Manumissiones regrediamur. Complures fuisse jam dixi caussas, cur apud antiquos Servi, adde nunc & Aldii, aut aliquo, aut pleno Libertatis usu donarentur. Quod sane nisi factum fuisset, nimium in numerum excrevisset eorum copia, ita ut formidabiles ipsis Dominis, & reliquae Liberorum Reipublicae evasuri fuissent. Diuturnum videlicet servitium, solertia in agendis, oblata ab eis pecunia multo labore congesta, aliave in Dominum beneficia, gratum illius animum movebant, ut Servis de se bene meritis vinculum Servitutis tandem adimeret. Franci etiam Reges *pro nativitate filii*, aut ob alias laetitiae caussas, Comitibus mandabant, *ut per omnes Villas nostras in cuncto Regno tres homines Servientes in utroque sexu in unaquaque Villa Ingenuos relaxare facerent;* ut habet Marculfus Lib. prim. Cap. 39. Formularum: qui & formulam addit Manumissionis eorumdem Servorum Lib. 2. Cap. 52. Sed caussa frequentior manumittendi miserum hoc hominum genus, fuit Pietas & Caritas erga Deum, cujus amore plerumque Manumissiones celebratae reperiuntur. Idque potissimum in postremis veterum tabulis usitatum dixi,

in quibus post mortem testatoris, Liberi esse jubentur aut omnes, aut plerique ejus Servi. Praecipue verò Ecclesiastici homines, quum testabantur, ejusmodi piam liberalitatem in Servos, non Ecclesiae, sed proprios, exercere consueverunt. In Archivo Lucensis Archiepiscopii testamentum vidi *Peredei* illius Urbis *Episcopi*, scriptum *Anno Quarto Caroli Regis Francorum & Langobardorum, XVII. Kalendas Aprilis, Indictione I.* idest Anno Christi DCCLXXVIII. Is ergo de bonis paternis ac maternis testans, Servos suos post obitum suum Liberos fore jubet: alios verò Servos & Ancillas, quos *Sundrada* genitrix sua, dum viveret, manumiserat, in eodem statu ut permaneant, statuit. Ecclesiae Sancti Martini, aliisque Ecclesiis, itemque Pauperibus multa relinquit. Denique praecipit, ut omnes *Massarii* sui, qui in suis casis massariciis resident, ac soliti sunt praestare blada, vinum, aut servitium, non pendant Ecclesiis heredibus, nisi *angarias consuetas*; & nemo è suis successoribus aut Sacerdotibus *superimpositam* aliam facere possit eisdem hominibus, aut eos extrudere è praememoratis casis, nisi probata criminis caussa obsistat. Confer ista cum iis, quae differebam supra, atque in praecedenti Dissertat. XIV. *de Servis*, ubi controversiae referuntur de angariis superimpositis. Atque hinc disce, *Massarii* nomen, non Servis tantùm, sed & hominibus Liberis datum, qui Massas seu praedia excolenda suscipiebant. Alterum exemplum addo, quod in eodem Tabulario Lucensi olim legi, ubi vetustissimum apographum adservatur. Scripta fuit Charta *Regnante Domno nostro Desiderio & Adelchis Regibus, Anno Regni eorum Undecimo, & Nono,*

A *XI. dies Kalendas Martias, Indictione VI.* idest Anno Christi DCCLXVIII. Inter alia haec ibi habentur: *Ego Tassilo V. D. filius bone memorie Autchisi per hanc paginam volo & decerno, ut donec ego advivere meruero, ut omnia & in omnibus diebus meis in mea sit potestatem vendendi, donandi &c.* Post obitum suum statuit Presbyteros quosdam, qui pretium è bonis suis venumdandis coactum erogent pro anima sua, *ut de ipsis rebus aveas Monasterio Sancti Petri in loco, qui dicitur....... Virde à quondam Walafridi fundatum est &c. Et Ecclesiae Sancti Martini de Eiscopio &c. Et aveas Monasterio Sancti Petri in Campo Magiore &c. Et aveas Ecclesia Sancti Fridiani &c. Et Ecclesia Sancte Marie, que est ad porta Sancti Cervasi &c. Et avea Ecclesia Sancti Salvatoris in loco Sexto &c. Et aveas Ecclesia Sancte Reparate, qui est prope Monastherio Sancti Martini, qui vocatur Monastherio Samualdi*: quae Ecclesia adhuc exsistit in Urbe Lucensi, Collegio Canonicorum ornata. D Postremò ait: *Et volo, ut omnis Hominis meis mihi pertinentis* (uti jam monui, *Pertinentes* appellati sunt Servi) *vos Liveros demetere deveatis, & eorum Cartula absolutionis emettere deveatis*. Tum sigillatim eos recenset: ac nonnullis terras aliquas legat. Ita inter pergamenas insignis Monasterii Sancti Benedicti Padolironensis Testamentum legitur Anno MCXXXV. conditum ab *Alberto Marchione* in Civitate Veronensi coram Episcopo ejusdem Urbis, atque editum à Margarino Tom. 2. Bullar. Casinens. Constitut. 156. Ibi & ipse post obitum suum cunctos Servos & Ancillas suas prorsus Liberos fore jubet, & *Cives Romanos* statuit: peculium quoque eis elargitur,

tur, uti & quasdam terras, quas Beneficiario titulo ab Ecclesia Sancti Petri de Villanova recognoscerent. Hic ille *Albertus* est, *Marchionis* atque etiam *Ducis* titulo in nonnullis Chartis ornatus, de quo mihi sermo fuit Par. I. Cap. 30. pag. 293. Antiquitat. Estensium. Eumdem nempe de Hereditate, sive *Podere* inclytae Comitissae Mathildis Anno MCXXV. investiverat Honorius II. Romanus Pontifex. Uxor illius altera *Comitissa Mathildis* fuit, in Chartis memorata, & consensum praebens actis mariti sui. Hujus contemplatione verisimile est tradita fuisse Alberto eidem Allodia ac titulos senioris Mathildis, quod aliqua inter utramque Mathildem conjunctio sanguinis intercessisset ex parte Beatricis Ducissae; quum Beatrix, Mathildis Magnae parens, *Salicae Nationis* esset; & junior Mathildis, Alberti Marchionis conjux, non secus atque Maritus, *Nationem*, ac *Legem Salicam* ipsa quoque profiteatur. In eisdem Antiquitatibus Estensibus pag. 290. protuli Investituram Curtis Gavassae Anno MCLXVI. datam *Gerardo Rangoni*, unde celebris & egregia Rangonum nobilium Mutinensium prosapia, à *Welphone VI. Duce Spoleti, Marchione Tusciae, Principe Sardiniae, ac totius substantiae Comitissae Mathildis Domino*. Pertinuit eadem Curtis olim ad ipsam Comitissam Mathildem. Exsistit adhuc in Tabulario Capituli Canonicorum Regiensium Charta, *die III. Decembris Anni MCLXXVI.* scripta, in qua *Gerardus Rangonus de Civitate Mutinae concessit Ecclesiae Sanctae Mariae de Regio quatuor jugera terrae in Villa Gavassae ea ratione, ut Canonici dictae Ecclesiae persolvant omni anno eidem Gerardo sex solidos Imperiales*. In eodem Chartario altera pergamena adservatur, unde colligimus, circiter Annum MCXCV. in controversia positum fuisse, an Curtis Gavassae *ad Curiam* pertineret, hoc est ad Mathildis Comitissae hereditatem. Testes ea occasione adducti mentionem faciunt *Gerardi Rangoni*, itemque *Nuntiorum Comitissae & Ducis*, à quibus *guardata & gualdemanata* fuit terra controversa. Heic *Albertum Ducem* supra memoratum, & *Mathildam Comitissam* ejus uxorem videre mihi videor. An ita sit, aliorum esto judicium. Ego interea Chartam ipsam producam, & argumento de *Servis* finem faciam.

Examen Testium pro Canonicis Ecclesiae Regiensis in controversia de terris quibusdam Gavassae cum Robato, circiter Annum 1195.

Testes Canonicorum in Causa Robati. Petrus Broattus testatus dicit, quod intravit in quinque, vel sex bubulcas terre nomine Curie & Regalie: & Malusvicinus eum postea expulit, & postea per Malumvicinum tenuit. Et non credit, quod sit XXX. anni: & antequam Malusvicinus intromitteretur, audivit a patre & a suis majoribus, quod hec terra, que tunc nemus erat, a Senata usque ad Flumicellum tota detenta est & guardata atque gualdemanata per Nuntios Comitissae & Ducis.

Petro Zoto testatur idem ut Petrus, de tenuta & intromissione Malvicini: & de auditu patris & suorum majorum audivit a suis majoribus, quod pro nemore Curie, quod homines Gavasse utebantur, Nuntios Comitissae & Ducis

cis albergabant, *ipsosque vidit ibi albergare*.

Filippus testatur, quod vidit Natale & suos majores tenere Sortem a Senata versùs serum, sicuti ostenditur; quo mortuo Malusvicinus intromisit, & a Senata usque ad Flumicellum vidit Trutum tenere per Comitissam & per Ducem, & investire, *ut dicebat. Postea Malusvicinus intravit in Sortem illam, quam Trutus tenuerat a Senata usque ad Flumicellum, & post mortem Truti, & nondum sunt XXX. anni.* De albergaria Nuntiorum Comitissae & Ducis *concordat cum Petro Zoto.*

Petrus Jeminiani idem dicit de albergaria, ut Filippus. Dicit, quod XXX. anni sunt, pater, filius, vel nurus, quod intravetunt Sortem a Senata usque ad Flumicellum per Trutum, qui dicebatur Gastaldum Comitissae & Ducis; *& jam tenuerat per quatuor annos, antequam Malusvicinus intromitteret Sortem suam. Qua ratione intraret, nescit: sed communis fama est in Terra Gavasse,* quod erat Curie, *videlicet* Comitissae & Ducis. *In ceteris interrogatus concordat cum Filippo.*

Bucabadata testatur, quod ex quo Gerardus Rangonus *adquisivit Curiam Gavasse, quod dicit esse minus XXX. annorum, eo anno, quo adquiescit, vel secundo, sasivit prata juxta Flumicellum, & que scit ostendere, ut putat, que Malusvicinus tenebat, & abstulit ex eis carrum seni pro Domino Gerardo, & Malusvicinus postea dedit guadiam standi ad preceptum Domini G. & credit, quod Albertus Burge redderet Malovicino senum. Et eo anno interfuit, ubi Gerardus Rangonus conquestus est Consulibus Reginis Eleazario, ut credit, & aliis suis sociis, de quibus non recordatur, de Malovicino de jam dicto prato, & eis securitatem dedit. Et vidit Malumvicinum dare securitatem Consulibus standi ad rationem cum Domino G. Quod postea inter se fecissent, ignorat; & ab Alberto Burge audivit, quod Malusvicinus, antequam Gerardus Rangonus adquireret, tenebat, & quod intraverat post mortem Truti.*

Atto frater Brugnoli testatur, quod interfuit, ubi Dominus Rangonus Gerardus conquestus est Consulibus Reginis de Robato, & dedit eis scriptam querimoniam: & credit, quod tunc Eleazar, & Ingo, Conrado, & quidam alii essent Consules.

Brugnolus testatur, quod interfuit, ubi idem Dominus Gerardus conquestus est de Malovicino Consulibus: & vidit Malumvicinum venire ante Consules, & audivit, quod Malusvicinus dixit: Nolo placitare cum Domino Gerardo, quia concordabo me cum eo. *Audivit a socero suo Petro Calvo, quod a Signata exterius erat Curie; & pro nemore, quod homines Gavasse, qui ibi erant, utebantur, faciebant albergarias Curie.*

Guido Ubaldi testatur, quod interfuit, ubi Dominus Gerardus conquestus est Consulibus de Malovicino, & vidit Malumvicinum venire ante Consules, & audivit quod Malusvicinus dixit: Nolo placitari cum Domino Gerardo, quia concordabo me cum eo.

Johannes Leonus testatur, quod vidit hanc terram, de qua questio est inter Canonicos & Robatum, antequam per Malumvicinum intromitteretur, teneri & bosizari cum alia pro Curia. Et vidit homines Gavasse facere albergarias Curie pro ista & pro alia, ut erat in communi fama Terre; & communis fama erat in Terra, quod erat Curie. Dicit, quod nondum sunt XXX. anni, quod Trutus mortuus est, ad tempus cujus Malusvicinus non intravit....... recordavit se fecisse furtum.

Made-

Maderus idem testatur, ut Johannes Leonus, preter quod credit, quod Malusvicinus teneret pratum tempore Truti, quod tenebat ad suum donicatum, & quod XXX. anni sunt.

Dominicus Bussolus testatur, quod vidit Cabalerium & Trutum tenere, & gualdemanare pro Curia Ducis *&* Comitissae *a Flumicello usque ad illam Johannis Natalis. Et vidit homines Gavasse facere albergarias Curie pro nemore, quod ibi erat, quod utebantur. Et* A *ipse idem fecit: nec vidit Malumvicinum tempore Truti tenere, sed post mortem Truti intravit, & nondum sunt XXX. anni.*

Addit Petrus Broatus, quod vidit Malumvicinum per XL. annos cum filio tenere quiete terciam totius Sortis, quam priores Natales habuerunt & detenuerunt.

B *Idem addit Filippus de tercia illius Sortis, quam per Natales detenta fuit a Signata usque Levatam.*

FINIS TOMI SECUNDI.

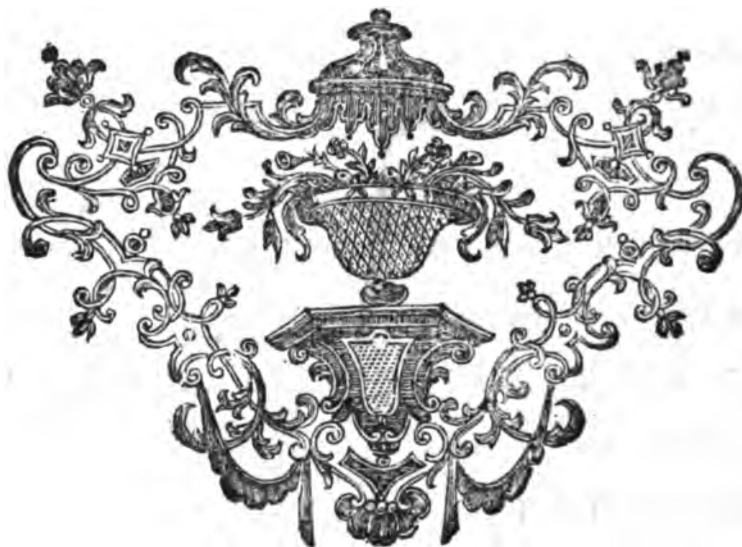

ELEN-

ELENCHUS
TOMI SECUNDI.

DISSERTATIO NONA.

DISSERTATIO DECIMA.

DISSERTATIO UNDECIMA.

DISSERTATIO DUODECIMA.

DISSERTATIO TERTIADECIMA.

DISSERTATIO QUARTADECIMA.

DISSERTATIO QUINCTADECIMA.